

VONDEL'S TAAL.

VONDEL'S TAAL,

EEN PROEVE VAN ONDERZOEK

NAAR DE

GRAMMATICA VAN HET NEDERLANDSCH DER ZEVENTIENDE EEUW.

DOOR

W. L. VAN HELTEN.

S Y N T A X I S.

ROTTERDAM,
O T T O P E T R I.
1881.

Let wel, dat nog bij de volgende §§ Addenda behooren : 163 **b a**,
163 **c**, 164 **b a**, 165 **b**, 165 **c**, 166 **a**, 176, 177, 178, 182, 188,
201, 232, 242 noot.

S Y N T A X I S.

Reflexieve, transitieve, intransitieve, impersoneele, passieve verba.*

163. Evenals andere auteurs der 17de en vroegere eeuwen, bezigt **V.** ook sommige reflexiva, welke de tegenwoordige taal niet meer kent. Ze zijn te verdeelen in :

a. Reflexiva, met het pron. in den oudtijds bij verba van „vreezen” zeer gebruikelijken datief: *zich ysen* I 165 (vgl. ook *hem eysen* Houwaert, Hand. d. Amour. En. e. D. 36, *h. vereysen* Houw. Paraen. pol. 45 en 79, Peg. pl. I 235), *z. bezorgen* HS. 291, *z. schroomen* AH. 1290 (vgl. ook Sp. v. S. te Antw. in 1561, bl. 387, en *hem verschroomen* Houw. Par. pol. 44, Peg. pl. I 870), *z. ontzien* Alt. II 345, 683, Hld. 20, JD. 477 (vgl. o. Sp. v. S. te Ghendt in 1539, bl. 401, Peg. pl. I 229) = „tegen iets opzien” (ook thans nog in zwang, doch niet te verwarren met *z. ontzien* = „z. sparen”), *z. verschricken* Gw. 74 (vgl. o. Sp. v. S. te Ghendt in 1539, bl. 16, De Bie, Cl. v. d. Rampsal. minn. 12, en *h. schricken* Veelderh. geneuchl. dichten, 't Antwerpen bij Jan van Ghelen, 1600, bl. 115). Zie evenzoo bij andere schrijvers: *h. duchten*, *h. beduchten* st. Amand. II 104, A. Bijns Ref. I 149, Houw L. d. Const. 47, *h. gruwen*, *grouwen*, *vergrouwen*

De Roovere, Rhet. Wrk. 90, Peg. pl. I 70, 505, 648, Bormeester, Doeden 11, *h. mijden, vermijden* V. Ghist. Ter. Com. Andr. 45, Houw. Par. polit. 65, Peg. pl. Voorr. bl. 4, 6 en 38, I 71, Broer Corn. Serm. 178, De Bie, Cl. v. d. jaloursen Dief, 27, Cats ed. Hofd. 247, Westerb. II 681, *h. versagen* Sp. v. S. te Ghendt, 372, Dboeck der Amor. 93, *h. vreesen, vervreesen* D. n. Test. te Antw. van 1524, Luc. Cap. 8 en 13, Sp. v. S. te Ghendt, 424, V. Ghist. Ter. Com. Andr. 73, Peg. pl. I 536, 571, Westerb. Ockenb. 118, *h. verveeren* Peg. pl. I 478, enz. — Zie ook *z. waenen* Gw. 29, welks reflex. te vergel. is met *zich* in *z. inbeelden*, *z. voorstellen*, *hem* in *h. bewaenen* Alex. I 329, het Mhd. en Nhd. *s. dencken*, enz. (Add.); en *z. bogen*, pochen, VII 235, naast *bogen*, pochen, H. V 416, enz., dat als denominat. van *båg*, snoeverij (*z. ben.* § 8), zonder reflex. hetzelfde beteekende als de in de opvatting „snoeven^d noemen” met het wederk. pronom. verbonden vorm; (vgl. ook *z. roemen*, *z. beroemen*, reeds Ohd. *sih ruomen* = „*z. roemend noemen*,” naast *roemen*, pochen van op iets, van *roem*).

b. a. Reflexiva, die, in overeenstemming met hun herkomst oorspronk. niet wederkeerig, het pron. hebben aangenomen naar analogie van organische (somwijlen ook anorgan.) reflexieven, waarmee ze in opvatting meer of min overeenkwamen (vgl. mijn *Werkw.* bl. 19, Opmerk.): *zich knielen* P. 158, n. analogie van *z. buigen*, *z. neigen*, (vgl. *ben.* c. en § 165 f); *z. onderstaen* W. 58, n. *hem be-*, *onderwinden*, *h. vermeten*; *z. vervreugden* I 19, en *z. ijlen* Tr. 927, die als denomin. van *vreugde*, *ijle* reeds zonder reflex. „vreugde hebben, *ijle* maken” beteekenden, naar *h. verblijden*, *hem spoeden* (Ohd. *sih kispuoton*), *h. snellen* (Cats, ed. Hofd. 41), denominat. van het adject. *blijde*, *spoed* (Ohd. *spuoti*, celer) en *snel*; (*z. beraedslagen* V 376, kan direct als „*bij* zich ber.” gevormd zijn; vgl. *h. bedencken*, *h. besinnen*, *h. bepeinsen* = *bij* zich d., s., p.). Zie evenzoo bij andere auteurs: *hem biechten* Br. Corn. Serm. 15, *hem rusten* Wal. 6328, Lsp. II, 8, 56, Ferg. 231, enz. (vgl. Hd. *sich ausruhen*), die als denominatieven van *biecht*, *rust* reeds

zonder reflex. „biecht doen,” „rust hebben” beteekenden, naar het oude *hem bekennen*, belijdenis doen van zonden (eig. = „zich zelf erkennen”), Ruusbr. Brul. bl. 7, Goudtsch Kron. 42, en *hem ontspannen*, *h. herhebben* (z. Wb. op Hoofst), *h. herstellen* (Hd. *sich erholen*); *hem weygheren* V. Ghist Ter. Com. Andr. 10, Houw. H. d. Amor. Hero en Le. 12, Peg. pl. I 270 (vgl. ook Hd. *sich weigern*), in plaats van *weigeren*, denomin. van het oude adject. *weiger* (b. v. Ohd.), tegenstribbelend, alzoo = „tegenstribbelend zijn,” n. analogie van *hem weren*, *h. setten jeghen* (z. Blomm. Ovl. Ged. III bl. 9, vs. 672, V. III 735) 1); *h. omzien* V. Heelu II 4471, 5332 (vgl. Hd. *sich umsehn*, *s. umkucken*) n. *h. omdraaien*, *h. keeren*; *hem overpeinzen* V. Ghist Ter. Com. Adelphi 56, Cats ed. Hofd. 4, en *hem vermoeden* Lev. v. Jes. bl. 192, V. Hildeg. 120, 138, n. *h. bedencken*, *h. bepein-*

1) Vgl. ook Hd. *sich sperren*, dat Mhd. nog de oorspr. en eigenl. opvatting „lichamelijk verzet bieden” vertoont (z. de bij Lexer gecit. plaats uit Liliencron, Hist. Volksl. 34, 12: „der stier fieng *sich* an *sperren*”), en bij zijn oorspronk. niet-wederkeer. vorm, m. gel. bet. (vgl. de var. der boven uit Liliencr. aangeh. pl. „der stier tet vintlich *sperren*”), het reflex. heeft aangénomen n. analogie van *s. wern* en dergel. Het verbum zelve is gevloeid uit een in 't Mnl. bewaard (*ge*)*spar*, (*ge*)*spaer*, vijandig, tegenstribbelend (z. de citaten op bl. 236 der Hist. van Tro.), een herkomst, die Verdam t. a. p. volkomen miskent, als blijkt uit zijn opmerking: „Het (nam. het adj. *gespar*) komt van *sperren*, d. i. *afsluiten*, en verv. *sich verdedigen*.” Twee onjuistheden: ten eerste kan een adj. als *gespar* onmogelijk ontwikk. zijn uit een *zwak* werkw. *sperren*; (men zou op die manier evengoed kunnen beweren, dat *dronk* voortgekomen was uit *drenken* of *laag* uit *leggen*); ten andere ook bestaat of bestond er noch een *sperren* noch een *hem (sich) sperren* = „z. verdedigen,” maar wel daarentegen een Hd. *sich sperren* = „zich verzetten, tegenstribbelen.” renboven is het door Verd. met *gespar* in verband gebrachte *sperren* „afsluiten,” uit een bij ons verouderd *sparre*, *sperre*, balk, grendel (z. Kiliaen), Hd. *sparren*, af te leiden, en heeft mitsdien niets te maken met *gespar* noch met het daaruit gevloeide *sperren* „zich verzetten tegen” (= *sparjan* = *spar* „tegenstribbelend” *zijn*), die beide samenhangen met het Lit. *spar-diti*, schoppen, het Gr. *οπισθεν*, het Oudbaktr. *sparaiti*, trappelen, stribbelen.

sen, *h. besinnen*; *hem gelaten* Fl. e. Bla. 1458, Lorr. II 1598, Wb. op Hooft, voor *gelaten* (z. ben. § 164 a), naar het oude *h. hebben*, *h. draghen* en dergel.; naar dit *h. gelaten* of liever n. *h. (droevelike)gelaten* (vgl. o. Fl. en Bla. 1668, ms. A: Here, en siedt niet, hoe droevelike *Hem* die jonchere *gelaet* ende *versucht?*"), *h. versuchten* Rein. II. 5792; *hem verdwijnen* Bormeester, Doeden 1, en *h. verzwinden* Focquenbr. I 192 (vgl. Hd. *sich verkriechen*), n. *h. verschuilen*, *h. verbergen*, *h. vertoonen* en dergel.; enz. enz. Ook onze tegenwoordige taal kent nog verba, op dergelijke wijze ontwikkeld: z. *verwonderen*, z. *verbazen*, z. *vertoornen*, z. *verheugen*, z. *verpoozen*, z. *vertreden* (vgl. o. *hem verwandelen*, wandelen, in den Delfsc. Bijb. Reg. II cap. 11, Dan. cap. 13) enz.; z. mijn *Werkw.* bl. 19 *opmerk.*, waar men evenwel z. *ergeren* schrappe, dat als denomin. van den compar. van *arg* eerst „slechter maken” (vgl. Ohd. *argeron*), vandaar „boos maken” (vgl. Mhd. *ergern*, *argern*) beteekende, en dus als reflex. volkomen regelmatig gevormd is = „z. boosmaken.”

b. Een soortgelijke genesis merkt men op bij z. *gewaerdighen*, bereid, genegen zijn tot het doen van iets, Hld. 18, V 364, VII 231, VIII 106, uit *gewerdegen*, *gewaerden*, *gewerden*, m. gel. be- teek. (Lorr. I 1637, Lekensp. Gloss., Rose 3341, Lanc. II 22500, III 10591, enz.), als *gewaerdighen* ook nog bij **V**. Inw. 41, Alt. I 46, VII 186, 188, 367, Luc. 1102, enz., en als *verwaerdighen* Pp. 751; van *waard*, *werd* „lief” maakte men een denominat. *gewaerden*, *gewerden* (reeds Ohd. *gawerdon*, Gr. I 1014) = „(een handeling) voor lief, aangenaam houden,” dus „willen doen”, evenals *gelieven* van *lief*. Toen echter *waard* in zijn oude opvatting niet meer duidelijk voor het taalgevoel leefde, bracht men het verb. in verband met *waard*, *waardig* als „dignus”, en de zoogenaamde verklaring, welke men hierbij er aan trachtte te geven, kon nu niets anders zijn dan ongeveer „*zich* niet onwaardig achten”, d. i. „t niet beneden zijn waarde achten iets te doen.” Add. Vandaar de reflexieve vorm, die op gelijke wijze ook aange-

nomen werd door *zich ontwaerdighen*, versmaden, Db. 1752, uit het oude en oorspr. *onwaerden*, m. gel. bet. (z. Taalk. Mag. IV vs. 36 en 181, Rijmb. 8480, enz.; ook reeds Ohd. *unwerden*, *unwirdjan* Graff I 1014 en 1019), van *onwaerd*, gehaat, evenals het oude *leeden*, haten, van *leed*, gehaat. [Een andere wijziging, doch niet van vorm, maar van begrip en constructie, veroorzaakte *waerdig*, dignus, op de volgende manier: „Bereid zijn te doen” kon bij vervanging van den infinit. door een verb. subst. (als b. v. *antwoord*) ook opgevat worden als „bereid zijn te geven” of „toestaan”; vandaar was de overgang tot „waardig rekenen”, bij vervanging der te schenken of toe te stane zaak als object door den persoon, slechts één stap. Vgl.: „Sinte Ursel, bruit der Britten, *Gewaerdicht* op den troon Aen Jesus zy te zitten”, VII 680; „Wij schaduwen met goude pennen De treden van Dien vroomen man, *Gewaerdicht* Godt alleen te kennen”, N. 148; voorts „zoo — Mijn’ lieve Hageroos — my *gewaerdighde* mijn’ geest met haeren mont Te vangen,” Le. 1943, „*Gewaerdigh* me dat ick u — magh eeren”, Dh. 1435, „of Godt ons troost *gewaerdicht*”, Db. 1171, „*Gewaerdigh* my uw trouwe”, X 57, (z. ook VII 473, 509, Bg. V 161), waar intusschen niet met zekerheid blijkt, of onze dichter het ww. in de oudere beteek. „toestaan” of in die van „waardig keuren” gebezigd heeft; evenzoo kan ook *onwaerdighen* in „En ghy uw antwoord niet *onwaerdicht* die u vragen”, Sam. 1264, zoowel „weigeren” als „onwaardig keuren” beteekend hebben.]

c. Eindelijk behooren tot deze categorie nog: z. *genoeghen*, z. *vernoeghen* W 53, 70, 117, HV. 1572, enz., z. *deeren* AH. 1080, Db. 391, z. *jammeren* II 148, Pa. 559, Le. 830, z. *lusten* Sop. 1372, welke, evenals het bij Cats (ed. Hofd.), 4, aan te treffen *h. berouwen* en de tegenwoordig nog gangbare z. *vergenoeogen*, z. *erbarmen*, z. *ontfermen*, z. *vervelen*, op de volgende wijze ontwikkeld zijn. Naast de (oorspr. schijnbare of werkelijke) impersonalia *mi* enz. *bedroeft*, *verblijdt*, *verheugt*, (*ver*)wondert, enz. stonden de regelmatig gevormde reflexiva *hem bedroeven*,

h. verblijden, de door verkeerde analogie ontwikkelde *h. verheugen*, *h. verwonderen*, enz., en was men alzoo gewoon geraakt aan nevens elkaar voorkomende impersonalia en reflexiva, met gelijke beteekenis. Geen wonder dus, dat men met verkeerde navolging ook naast een *mi* enz. *ghenoeght*, *vernoeght*, *deert*, *jammert*, *lust*, *berouwt*, *erbarmt*, *ontfermt*, *verveelt*, een reflex. begon te bezigen.

c. Reflexiva, welke in overeenstemming met hun etymologie een wederkeer. pron. bij zich moesten hebben, dat evenwel in de hedendaagsche taal bijna regelmatig (soms tijds ook reeds in de oudere) is afgefallen: z. *neygen* HV. 1639 (vgl. o. S. le Roy, 311), van het oorspr. trans. *neygen*, doen nijken, z. *strecken*, z. *uitstrekken*, Geb. 208, Sop. 111 (vgl. nog ons z. *uitstrekken*), z. *vertrecken* Hlg. Jac., En. IV 328 (vgl. ook Houw. Paraen. pol. 29, Peg. pl. I 558, De Bie, Cl. v. h. vals Trou-bedroch, 31, Milders, Harcilia 32); evenals ook *h. verschieten*, van kleur veranderen, Fl. e. Blanch. 3309, *hem eindigen* Cats (ed. Hofd.) 239, en bij V. Hild. 69, 11, en Milders, Harcilia, 18, *hem daelen* (van het trans. *dalen*, vernederen, z. V. Hildeg. 89, 93, een denomin. van *dal*, alzoo eig. = „in een dal, laagte brengen”, z. mijn *Werkw.* H. VIII § 3 e.), waarnevens, met verlies van het pron., de nog hedendaags gangbare intrans. *verschieten*, *eindigen*, *dalen*. Voorts nog *zich verliezen*, verloren gaan, III 316 (vgl. Hd. *sich verliezen*), waarnaast in de oude taal een *verliezen* in gel. opvatting „verloren gaan” (zie ben. § 164 **ba**).

OPMERK. Omtrent de categorie, waartoe *zich veynsen* P. 713, W. 6, En. VI 775, enz. (ook Peg. pl. I 5, De Bie, Cl. v. h. Vals Trou-bedroch, 32, Purg. et Orn. Gedw. Huw. III, 53, enz.) en z. *bedaaeren* II 259, Gy. 1792 (ook Mnlp. I 59, 1549; daarnevens *bedaaeren* En. II 104), te brengen zijn, waag ik bij onbekendheid met de etymologie dezer verba niets te beslissen. (Desgelijks is mij het karakter duister van een niet bij **V.** voorkomend, maar elders vaak aangetroffen *hem poghén* Tspel v. d. Sacr. v. d. Nv. 142, V. Ghist. Ter. Com. Andr. 29, 37 en 49, Peg. pl. I 121,

V. Zuylen v. N. Souterl. Ps. 2, enz.). Omtrent *z. verstaen* „mee-
nen” V 519 en *z. verstaen op iets* VII 324, 368, zij het volgende
opgemerkt. De partikel *ver* drukt in den regel *verwijdering* uit
en is dan in beteek. ongeveer = 1°. „van den handelende af,”
zóó dat deze een of ander verliest (*verbeuren, verpraten*, zijn tijd
b. v., *vergeten* enz.), afstand er van doet (*verkoopen, verleenen,*
vergeven, een ambt b. v., enz.), zijn afkeer van iem. of iets uit-
drukt (*verwerpen, verachten, verstooten*, enz.); 2°. „van iem.
anders weg” (Got. *frahinthan, franiman*, met het grondbegrip
„van iem. weg”); 3°. met „weg, voort,” *zóó* dat een of ander
verdwijnt, te niet of kapot gaat, bederft, sterft, onzichtbaar wordt
(*vergaan, verloopen, verdoen, verkoken, verbergen, verstoppen,*
vergommen, enz.); 4°. „van den weg af, verkeerd” (*verleiden,*
z. verloopen, verdwalen, enz.); 5°. „ergens anders heen” (*ver-*
plaatsen, verhuizen, enz.), vanwaarmet overdracht „met verandering”
(*verkleeden, vergrooten, vernieuwen*, enz.). Hiernaast evenwel
verschijnt *ver* nu en dan in een opvatting, welke bij geen der
bovengenoemde verba past en niets anders dan „bij voortdoring” of
„volkomen” kan zijn, of ook eenvoudig ter versterking van het
begrip van 't simpl. dient; zoo b. v. in het Got. *frabairan*, ver-
dragen, *favrikan*, vervolgen, het Ohd. *fardolén*, verdragen, het
Mhd. *verstellen* „geheel en al doen stilstaan” (z. Lexer), ons
verdragen, vervolgen, verdienen (simpl. *dienen* „z. door dienen
verschaffen,” z. Mhd.). Had nu *ver* in *verstaan* deze zelfde kracht,
dan beteekende het compositum oorspronk. „stil blijven (of gaan)
staan,” een opvatting, die nog in het Mhd. voorkomt 1) en het
abstracte begrip *van het verb. begrijpelijk kan maken; van
verstaan toch, met een bepaling in den genit. van oorzaak, = „stil-
staan ter wille van iets”, is de overgang tot *verstaan*, „op
iets letten, iets waarnemen, begrijpen” (met de zaak in genit.) 2)

1) Verg. de bij LEXER aangehaalde plaatsen: „so *verstát* der vluz;” „dó
verstuont daz bluoit vil gar.”

2) B. v. Ohd. „ih ferstán *des tingis*”, „*dero* sih ioman ferstande”; Graff,
VI 593 en 603.

geleidelijk genoeg; (vgl. ook „*letten* op iets” zelve, oorspr. = „toeven”). Hoe echter den reflex. vorm te verklaren, dien we ook in 't Mhd. Nhd., ja reeds in 't Ohd. (verstást tu *dih* tisses niht?” „ferstant *iuh*,” „ferstet *iuch*,” Graff i. v.) aantreffen? Zoo hier het pron. reflex. eens een oorspr. dat. ware en we een gelijk gebruik van een ethischen 3den nv. voor ons hadden, als ook bij het Ohd. *wizan* en het Os. *witan* is op te merken 1)? Dat een reflex. in dativo soms gaandeweg als 4de nv. werd opgevat, zien we uit het gebruik der verba met het begrip „vreezen.”

164. Als tegenhangers van de in de vorige § opgesomde reflexiva verschijnen bij **V.** een massa niet-reflexiva, waarvoor wij hedendaags den wederk. vorm plegen te bezigen. Ook hier onderscheiden we de twee volgende categorieën:

a. Verba, wier thans uitsluitend gebruikelijk reflex. pron. door verkeerde analogie is ontstaan (z. boven § 163 **b a**) en bij **V.** ook nog somtijds ontbreekt: *verwonderen* W. 34, Hlr. III 29, Luc. 19, enz. (vgl. ook A. Bijns Ref. III 70 *k*, Castel. Pyr. en Th. 58, Houw. Hand. d. Amour. En. e. Dido, 77); *verheughen* I 19, Sop. 1196 enz. (vgl. o. A. Bijns Ref. II 19 *b*, III 58 *c*, Geusenlb. V. Lumm. bl. 204, V. d. Venne Minnemal 4); *erbarmen* W. 101, HV. 145, 673, 1517, enz. (ook Geusenlb. V. L. bl. 66), *ontfermen* II 110, En. XI 575, enz. (ook A. Bijns Ref. I 14 *a*, Geusenlb. V. L. bl. 53, R. Visscher Brabb. 63, Spiegh. des Loops deser Wer., Gorckum 1620, bl. 36), regelmatige denominatieven van het oude *wonder*, verwondering, *heughe*, vreugde, van *arm*, alzoo = „verwondering, vreugde hebben, arm noemen” 2). Voorts nog *verbaesen* VII 758, dat blijkens het verwante *basen*,

1) Zie: „ik *mi* dè òdre wét,” Hildebrl. 12 (M. en Scher. Denkm. bl. 4); „wissa *im* selbo that dagthingi garo,” Hel. 4184 (o. nog 4558 en 4305 C.).

2) Met de oorspr. beteek. klopt ook volkomen die opvatting, welke aan het oude werkel. impers. *mi wondert*, *ver)heugt*, *erbarmt*, *ontfermt*, is toe te kennen, nam. „de geest heeft mij (oorspr. dat.) wonder, heughe, noemt arm.”

suffen, oorspr. niet-reflex. moet zijn geweest; en *ghelaten*, z. toonen, H. IX 1001 (z. o. V. Heelu I 3638, en vgl. *mislaten*, er treurig uitzien, Fl. e. Bla. 2290), denominat. van *gelaet*, voorkomen, = „een gel. toonen” (vgl. het oude *gebaeren* m. gel. bet. van *gebaer*, *blozen* van *blos*, enz., en z. m. *Werkw.* H. VIII § 3 **b**), nevens het onoorspr. refl. § 163 **b a**. Zie nog elders *vertreden* Tengnag. Amsterd. Manesch. 2, naast het onoorspr. z. *vertreden* (vgl. boven § 163 **b a**).

OPMERK. *Spoeden* V 267, 374, 423, Sa. 909, Db. 10, enz. en *haesten* VII 230 (ook Pass. Wint. 175 v., Delfsce Sout. 82, D. n. Test. t' Antw. 1524, Luc. Cap. 8, Stat. Bijb. Gen. XXIV 18, enz.), naast *z.sp. z.h.*, behooren niet tot deze categorie; ze zijn als „snel zijn” of „spoed, haast vertoonen” denominatieven van een oud adject. (vgl. Ohd. *sputi*, Mhd. *hast* = „snel”) of van het verb. nomen *spoed*, *haast*; terwijl de reflexiva regelmatige derivata zijn van het adjectief, als „z. snel maken.”

b. a. Verba, die, oorsprong. wederkeerig, hun reflex. ook wel bij **V**. hebben laten wegvallen. Gelijk men weet, hebben de reflexiva of zuiver wederkeer. beteekenis (d. i. dezelfde handeling is voor denzelfden pers. of dezelfde zaak tevens „een werken” en een „bewerkt worden”) of een passief-reflexive opvatting (d. i. ze beteekenen een „ondergaan,” maar niet tevens een „verrichten” derzelfde handeling voor denzelfden persoon of dezelfde zaak; de werkzaamheid van de(n) laatste beperkt zich tot het „toelaten der bewerking,” terwijl een andere pers. of zaak de bewerker(ster) is). Vgl. voor dit laatste b. v. „de zaak *verwikkelt zich* door die omstandigheid,” „zout *lost zich op* in water,” enz., waar „de zaak,” „zout” niet werkt, maar het „verwikkeld, opgelost worden” toelaat, terwijl „die omstandigheid,” „water” bewerkend optreedt. Hetzij men nu bij zulk een passief-reflex. het niet sterk op den voorgrond tredend wederkeerig begrip uit het oog verloor, hetzij men, wanneer een zuiver reflex. in zijn opvatting ook met een niet-reflex. verb. overeenkwam, het eerste met het laatste gelijkstelde (vgl. b. v. *hem, zich met iem.*

verdraegen = „het eens zijn m. iem.,” *hem, zich vermeten* = „wagen durven,” enz.), in beide gevallen was het mogelijk, dat uit dien logischen grond het wederk. pron. wegviel, zonder dat daarom de aan dat reflex. eigene beteek. bij het niet-reflex. verloren ging. Van de meeste der hieronder te noemen verba kan die wederkeerige tusschenvorm nog aangewezen worden, hetzij als in een vroegere periode nog nevens den niet-reflex. gangbaar, hetzij als zelfs in de latere taal nog in gebruik gebleven; van sommige ontbreekt mij de vermiddelingsvorm, maar waag ik het toch ze naar analogie der andere te verklaren, daar geen andere ontwikkelingsweg m. i. mogelijk is. Alzoo: *aenspannen*, kracht ontwikkelen, V 308, en *aensp.* (met iem.), samenspannen, samen handelen, V. 325, HS. 104; *uitspannen*, rusten, XI 279; *erven*, door erfenis overgaan, Ad. 1428 (z. o. Sp. H. I^s, 11, 21, Cl. u. d. l. l. bl. 130); *mengen*, samen-, dooreenloopen, V 337 (vgl. evenzoo *menghen*, verkeerren, Delfsce Bijb. Ecclesiasticus cap. 8 en 13, en *vermengen*, Colev. Hart. v. Sav. 37); *ontwoncken* intr. Sa. Inh., Db. 1610, Gg. II 1275; *opluycken* opengaan, beginnen te bloeien, Hip. 1234, VII 660 (beide laatste nog thans in hoogerem stijl gebezigd; vgl. ook bij Hooft, Oudem. Wb. op H., en *ontluycken* = „opengaan” Lorr. I 1166, Rose 1568, enz.); *neder slaen*, ergens gaan wonen, VII 477 (ook Oorlog. v. Hert. Albr. 257, Hooft, Werk. 550); *schaemen*, schaamte gevoelen, H. XIV 26 (o. Delfsce Sont. 67 en 70, Delfsce Bijb. Paralipo. II cap. 36, V. d. Venne, Bel. Wer. 220, Baerdt, Deugdensp. 327); *sloopen*, op een schip toegepast, vertal. van *solvitur*, V 350 (o. Hooft, ed. Leend. Ged. 49, 3), *sluiten*, dichtgaan, Pp. 373, V 584, VIII 368 (vgl. nog thans „de deur *sluit* niet,” en daartegenover *ontsluten*, opengaan, Rijmb. 15070, Vier Heemsk. Matth., bl. 96); *strecken*, reiken tot, El. 1128, VII 332, 469 (vgl. ook Sp. v. S. te Ghendt in 1539, bl. 418, 434, Sp. v. S. te Rott. in 1561, bl. 485); *stoppen*, toegaan, Gy. 625; *schicken*, gehoorzamen, Sa. 1059 (vgl. ook zoo *schicken* in de opvatt. „oprukken,” z. Oudem. op Hooft, en ons tegenw. „wat opschikken” enz.);

toeleggen (op iets) Geb. 617, JD. 55, 1327, JE. 719, 721, Sop. 695, Tr. 8; *toereeden*, reeschap maken, JE. 32, *toerusten* J. 213, H. X 905; *uitheffen*, uitmunten, J. Ber.; *verdraegen* (met iem.), 't eens zijn, V 374, 376; *verheffen*, opstaan, Dh. 1707 (o. Car. en El. 1365, Rijmb. 20356, en *heffen*, *upheffen*, opstaan, ontstaan, Brand. 1302, Lev. v. Jes. 88, Lanc. III 10266, Rijmb. 5524); *verslaen*, ontsteld worden, En. II 545; *vermeten*, durven, Ad. 1137, Bg. III 527; *verstroyen*, verstrooid raken, II 308, III 105, Alt. II 524, Hlgm. St. Aem. 110, VI 718 (ook Colev. Hart. v. Sav. 5, Focq. I 164, Cats Hofd. 40, enz.); *voegen* (v. een levend wezen), gehoorzaam trachten, W. 22 (o. Colev. Graef Floris, 24); *verwarren*, *warren*, in de war gaan, Alt. II 524, Hlgm. St. Aem. 110, J. 1448, El. 893 (ook Cats H. 500); *wenden*, gaan, V 140, 530 (o. Sp. v. S. te Rotterd. in 1561, bl. 22); *worgen*, stikken, Le. 1131 (o. Breughels Boert. Cl. 76, Hd. *würgen*, en *verworgen*, m. gel. bet., A. Bijns Ref. II 16 c); *wringen*, het lichaam krommend kruipen, Pp. 219. Van de meeste dezer verba is de reflex. vorm in dezelfde of overeenkomstige opvatting nog thans in gebruik, als z. *sluiten* (b. v. van een bloem), z. *schikken*, z. *verstrooien*, z. *voegen*, z. *wringen*, enz.; van andere is hij in de oudere taal nog aan te wijzen of laat zich naar analogie van andere talen en dialecten vermoeden, als *zich ontvoncken* (in een door Weiland uit Moonen aangeh. pl., z. Wb. v. W.), Mnl. *hem ontluken* Geert Groote's D. Vertal. Bijl. VI, v. 8 v. o., Hd. *sich vererben*, *sich* (mit einem) *vertragen*, Mhd. *sich niderslâhen*, z. *vestigen*, *sich werren*, *sich (er)worgen*, stikken (z. Lexer); slechts voor *aenspannen*, *sloopen*, *stoppen*, *uitheffen* en *verslaen* heb ik den vermiddelvorm totnogtoe niet kunnen opsporen.

Evenzoo elders *belgen*, boos worden, Cats Hofd. 226 (vgl. evenzoo *verbelghen* Delfsche Bijb. Ecclesiastic. cap. 30); *bekeeren*, Beatr. 1017, Pass. Wint. 228 r., Castel C. v. Rhet. 182, Sp. v. S. te Rotterd. in 1561, bl. 74; *besmetten*, sm. krijgen, Boert. kl. v. d. Saus, 9; *blussen*, uitgaan, Brab. Yeest. I 425, Rincl. 423, 455, Milders, Harcilia 17; *deylen*, uiteengaan (in „een wech die an

vyeren deylde," Pass. Wint. 176 r.); *hueren*, te huur zijn (in „Tis eenen goeden Pandt, ghij kunt daer geldt op haelen, Oft laet s'uyt *hueren* gaan"), De Bie, Cl. v. h. Vals Trou-bedr. 15; *clieven*, uiteengaan, Lev. v. Jes. 231, Alex. II 395; *kanten*, tegenstand bieden, Cats Hofd. 229; *mesten*, vet worden, A. Bijns Ref. III 36 b; het (trouwens ook thans nog naast *nijgen* gangbare) *neigen*, nijgen, Summe le Roy 163, Tien plagh. 104, Statenb. Ps. 119, 36; 141, 4; 144, 5, Luc. 24, 5; *ontbinden*, losgaan, *ontdoen*, *ontknopen*, open-, losgaan, Lev. v. St. Franc. 8703, Rijmb. 648, 5789, 26624, Sp. H. III^a, 43, 34, III^s, 72, 83, Bruss. kluchttoon. Kl. v. d. mislukten Drag. 7; *ontladen*, lichter, verlost worden, Lksp. I 26, 24, Colev. Graef Floris 30; *plecken*, vlekken aannemen, Cats Hofd. 248; *ontwecken*, ontwaken, v. d. Lev. o. Heren, 829, Lksp. Gloss., Sp. v. S. te Ghendt in 1539, bl. 423, A. Bijns III 36 opschr., 58 a, Sp. v. S. te Rotterd. in 1561, bl. 268; *verwecken* en *wecken* m. gel. beteek. De Bie, De verlor. Sone Osias, 11, Peg. pl. I 162; *smiten*, vallen, Lanc. III 19892; *spreiden*, *verspreiden*, uiteengaan, Am. II 1047, Sp. v. S. te Ghendt, 229, Colev. Hart. v. Sav. 41, Hooft, Werk. 550; *storen*, *verstoren*, boos worden, Refer. vert. te Ghendt in 1539, bl. 123, Focquenbr. II 69, Kl. v. d. ghekuypte Vrijster v. H. D. G., bl. 6; *stellen*, beginnen te of weerstaan (b. v. in „Daar zij bij wijlen rust of om te slapen *stelt*," „Wee, die teghen huer overhooft *stellen*,"), Cats Hofd. 333, Een Sp. v. S. op tderde, tvierde ende tvijfde Cap. v. Dwerck d. Apost. 29; *uttrecken*, uiteengaan, Sp. v. S. te Ghendt, 418; *verlaten*, vertrouwen, Sp. v. S. te Ghendt, 44, Refer. en Liedek. uit Holland, t' Antw. bij F. van Ravelinghen, in 1582, bl. 46; *verliezen*, verlorengaan, Cats Hofd. 10; *vouwen*, z. vouwen, Sp. v. S. te Rott. in 1561, bl. 289, Moortje vs. 110, J. Soet, Clor. e. Dambise, 13. Ook hier heeft zich veelal de reflex. vorm nog tegenwoordig weten staande te houden, of laat hij zich uit oudere of verwante talen aanwijken, als: *hem blusschen*, in de trop. opvatt. „zich uitputten," Drie tafelspelen (medeged. door V. Vloten), 19, *h. ontladen*, z.

Oudem. Mnl. Wb., *h. ontwecken* Bred. Luc. 33, *zich verliesen* bij **V.** (zie boven), Hd. *sich klieben* (b. v. „das holz kliebt sich,” zie Adel.), Mhd. *sich erwecken*, wakk. worden (z. Lex.); alleen voor *hueren, ontbinden, ontdoen, ontknopen, plecken, smiten* ontbreekt mij het bewijs.

Voor meer dergelijke nog in de hedendaagsche taal gebruikelijke intransitiva, wier onoorspronk. opvatting, naast de oorspronk. en transit., uit een reflex. tusschenvorm is te verklaren, zie mijn *Werkw.* H. I § 8 a.

b. Ook bij *genoeghen*, tevreden zijn, Gw. 22, W. 66, 107, Db. 1706, enz., en *vernoeghen* m. gel. bet. H. I 124 (ook bij Hooft, z. Oudem. op d. aut., Colevelt, Gr. Flor. 24, Coster, T. de Boer, 29, en *misnoeghen*, ontevreden zijn, Colev. Hartogh. v. Sav. 54) is een dergelijke afval van het pronom. aan te nemen. Uit het schijnbaar impers. *mi ghenoeght (ene sake)* = „mij is iets voldoende” ontwikkelde zich door verkeerde analogie het reflex. *hem ghenoeghen* (z. bov. § 163 b c) = „tevreden zijn,” en kreeg alzoo in afwijking van zijn origin. beteek. hetzelfde voorkomen en dezelfde opvatting als het eveneens onoorspr. uit een niet-reflex. gevloeid *h. verheughen* (z. § 163 b c) en het regelmatige *h. verblijden*; en daar nu dit laatste als denomin. van *blijde* evengoed zonder reflex. „blijde worden” kon beteekenen en het andere ook zonder zijn onoorspr. pron. gebezigd werd, zoo was het vrij natuurlijk, dat ook z. of *h. ghenoeghen* in analogie hiermede een niet-wederk. vorm aannam.

165. Opmerkelijke transitiva ontmoeten we bij **V.** in:

a. Het denominat. *aezen*, van aas, voedsel voorzien, Alt. I 310, 807, Alt. II 80, IV 391, enz. (vgl. mijn *Werkw.* H. VIII § 3 d b), naast het thans nog alleen gebruikelijke *aezen*, naar voedsel streven (vgl. *Werkw.* H. VIII § 3 a); *verongelucken*, doen verongelukken (eig. met een ongeluk bezwaren), een regelmatig analogon van *benadeelen, wonden, smaden, laken*, enz. (vgl. *Werkw.* VIII § 3 d b).

b. De denominatieven van *schuil*, verborgen (vgl. ons *schuil*

gaan), *stom*, het oude *zswift*, vlug, bewegelijk (vgl. Ags. *svift*), het oude *welk*, verlept, nam. *schuilen*, *verschuilen*, verbergen, V 155, El. 409, Buc. X 14, En. II 1078, *verstommen*, stom maken, Alt. II 1524, Gg. V 184, enz. *zwichten*, doen wijken, eig. bewegelijk maken, Alt. II 1561, V 531, enz. (ook W. v. Hild. 118, 12), *verwelken*, doen verwelken, X 563, die even regelmatig gevormd zijn als de thans nog alleen gebruikelijke gelijknamige intransitiva (vgl. Werkw. H. VIII § 4). Let ook op het analoge *bevroeden*, bekend (met iets) maken, Rijmb. 17534, 24884, W. v. Hild. 90, 27, naast ons hedendaagsche *bevroeden* = *vroed zijn* be „ten opzichte van” iets.

c. De werkwoorden *vervaeren*, doen vreezen, VG. 80, Pa. kl., Hlr. I 2, Hld. 19, JE. 1077, VI 630, Luc. 436, En. IV 493, En. VIII 445, enz. (ook Brand. 1477, Christ. 915, Vad. Mus. II 41, H. v. Tro. 8580, Alex. I 757, enz.); *vertsaege*n, *tsage*n, doen versagen, AH. 848, TvAK. 43, Alt. I 1661, V 413, J. 1543, Gy. 1581, enz. (ook H. v. Tro. 1267, Segh. 6314, Lev. v. Jes. bl. 239, Vad. Mus. I 348, Alex. I 442, enz.); *rusten*, doen rusten, Ldzv. 340, Hlgm. Mar. 51, En. I 263, En. XI 887, enz. (ook Lksp. I 16, 17, Lanc. II 36644, Coornh. Odys. II 19, enz.); *vernoeghen*, *genoeghen* Gw. 22, W. 26, 66, 69, 70, 107, tevredenstellen, HV. 1546, 2086, Pp. 458, III 211, Pa. 932, VI 160, En. IX 209, 291; welke, oorspronk. intransitief, door verkeerde analogie een reflex. vorm naast zich ontwikkeld hebben (z. § 163 a en b, a en c), tengevolge daarvan in dien vorm het voorkomen verkregen van een regelmatig, door het aannemen van het refl. pron. in accusativo wederkeer. geworden *transitief*, en als zoodanig zelfs, bij weglating van het vnw., overgank. werden gebezigd; evenzoo *vlugheten*, in veiligheid brengen, AH. 1010 (vgl. Lanc. II 46755, Rijmb. 20753, bij Hooft, z. Oudem. op d. aut., en Hd. „einen, etwas flüchten”), waarvoor ik het reflex. uit onze oude bronnen niet kan aanwijzen, doch naar het Hd. *sich flüchten* meen te mogen vermoeden. (De ontwikkeling van zulk een z. of *hem vluchten* zelf hangt samen met het oude gebruik van een reflex.

datief bij verba van „gaan”; vgl. bl. 13 van mijn *Werkw.*)

Voorts zie men elders: *biechten*, doen biechten, Rose 10828, *dwijnen*, *verdwijnen*, doen verdwijnen, en *verschijnen*, doen verschijnen, Sp. van Corn. Ever. (in de Bijdr. v. Jans. en v. Dale, V), bl. 325, Excell. fig. uyt Ovidius, door G. Borluit, bl. 44, Houw. Hand. d. Amour. Narc. e. Echo, 56, Peg. pl. I 223, Vad. Mus. I 313, Sp. v. S. te Rotterd., in 1561, II^{de} D. 39 en 41, enz., door vermindeling van het onoorspronk. refl. *h. biechten*, *h. verdwijnen*, *h. verschijnen* (zie boven § 163 **b. a**); en nog hedendaags *vertoornen* (ook Mnl. *tornen* i. g. bet. Sp. H. IV 7, 38, 7), uit een onoorspronk. *h. vertoornen* (z. boven § 163 **b a**; het oorspr. *toornen* kon als denomin. van *toorn* onmogelijk iets anders dan „toorn hebben” beteekenen, zie *Werkw.* H. VIII § 3 **d**, *Aanm.* 1).

d. Verba., die in den vorm, waarin ze voorkomen, eigenlijk intrans. zijn, maar ten gevolge van verwarring met een in voorkomen en klank overeenkomstigen verwanten vorm, met trans. opvatting, eveneens overgank. gebezigd worden: *zinken*, *verzinken*, doen zinken (*zonck*, *gezoncken*), J. 1697, VI 332, Le. 1894, 1895, En. I 110, VIII 103, XI 4, enz. (ook Tien plaghen 226, 1485, 1758, 2376, en in enkele andere door Verdam in zijn Tekstcrit. bl. 76, aangeh. plaatsen; evenzoo *nedersinken* en *versinken*, doen zinken, z. Verd. t. a. p.), door verwarring van het trans. zw. *sencken*, doen zinken (Kiliaen), met het intr. st. *zinken*; het st. *verdrincken* N. 575, 791, met zijn trans. bet. (reeds ME. b. v. in Lev. v. Jes. 192), in plaats van het regelmatige trans. en zwakke *verdrencken* (Kiliaen en **V.** III 127, V 820, Geb. 1140, enz.), terwijl omgekeerd (*ver*)*drencken* intrans. in plaats van trans. gebezigd werd, Gw. 39, HS. 1248, I 313, III 127 (vgl. ook „toen *verdrenctense* in dat meer,” Summe le Roy, 73); (naar analogie van dit *verdrincken* nam ook *verzuipen*, bij **V.** III 21, trans. beteekenis aan). Vgl. evenzoo *bederven*, *smelten*, die in hun trans. beteek. eertijds zwak moeten vervoegd zijn (zie Mhd. *verdarbte*, *smalzte*, m. trans. begrip, Lexer), en *gezezen*, dat

oorspr. als zwak en trans. verb. *genren* = „doen herstellen” luidde en in de opvatting „onderhouden” nog thans luidt); door invloed van het oorspr. intr. en st. *bederven*, *smelten*, *genezen* evenwel ging ook de overgank. beteek. op deze sterke vormen over, terwijl de zwakke verloren gingen (Add.); eindelijk *uitrennen*, dat trans. en st. gebezigd werd door A. Bijns (Ref. III 64 f „dbloet, dat ghij *uitgeronnen* hebt,”) ten gevolge eener vermien-
ging van het oude causat. *rennen* „doen vloeien” en het oude intr. *rinnen*, *ran*, enz.

e. Verba, welke anders absoluut plegen gebruikt te worden, doch met een gewijzigde toepassing, als „de handeling verrichten ten opzichte van iets” ook een transit. karakter aannemen: *sjoeden*, *sjoeyen*, snel doen, maken, verrichten, b. v. in „De schiltpadde haren wegh *sjoeyt* stadigh sonder dralen,‟ I 629; „zy *sjoeyen* — hun reis,‟ V 301; „Om voort haer noodigh werck te *sjoeden*,‟ MS. 841 (z. v. V 241, Le. 1635, Sa. 392, Db. 1347, Dh. 587, enz.); *wachten*, bewaken, b. v. in „*wacht* uw kiel, zy dreight te springen,‟ IV 393, „*wacht* u hooft,‟ Luc. 1906 (z. v. JE. 166, Geb. 500, V 68, Luc. 615, En. XI 488, enz.).

f. Oorspronkelijke transitiva, die als zoodanig in de tegenwoordige taal zijn verlorengedaan: *kanten*, opzetten (tegen), VII 622, Db. 1894, *neigen*, doen nijgen, III 20, Sop. 835, JD. 311, VII 188, enz., *krimpen*, samentrekken, Bat. 1803, *bucken* (in „t hoofd *bucken*,‟) Hlg. Jos., waarnaast thans nog het refl. z. *kanten* en het door vermindeling van *hem neigen*, *h. krimpen*, *h. bucken* (vgl. Mhd. *sich krimpfen*, Nhd. *s. bucken*) ontwikkelde intr. *neigen*, *krimpen* en *bucken*.

OPMERK. Een bijzonderen ontwikkelingsgang vertoont het trans. *verbliven* „(iets aan iem.) ter beoordeeling, ter beschikking overlaten,‟ b. v. in „werd eindelijk 't geding aen 's veldheers mond *verbleven*,‟ Gb. WN. 966; „om 't gevaer te *verblijven* Aen 't lot,‟ En. IX 262 (ook nog J. 225 en En. XI 653). De oorspronk. constructie des verbums was „ener sake (gen.) op, an enen *bliven*,‟ d. i. = „ten opzichte van iets zich aan iem., zich aan

diens beslissing of wil houden;" vgl. „hi woude, dat men begheve Des orloghen, ende *mens bleve Op* den Coninc," Stoke VII 118, (evenzoo Ib. vs. 125); „Doe elc dus hadde ghesproken Ende sine redene uut ghetroken, *Bleven sijs an* clercken drien Ende datsi soudens versien, Welc van hem in 't soonste ware," Lksp. III 26, 157; voorts nog Rein. Will. 5518, V. Heelu I 2477, enz.; bij den veelvuldigen overgang van den genit. van relatie in den acc., vooral bij pronomina neutr., kon zich „'t bliven an enen." ontwikkelen, als we b. v. zien in „Tis te luttel, ick wilt liever *blijven Aen* twee goede mannen," Tafelsp. van die menichfuldicheit des bedrochs der werelt, 14; en nu had men slechts dit 't niet meer te begrijpen en voor object aan te zien, om kortweg *blijven* als „aan de beslissing overlaten van" te gaan opvatten, gelijk in „Of we de zaak nou *aen men Heer bleven*," Cost. T. de Boer, bl. 36, en als bij *verblijven* in de boven uit V. geciteerde plaatsen. [In nog uitgebreider toepassing lezen we *bliven* zelfs als „overlaten ten gebruike," in Cast. C. v. Rhet. 115: „Wat helpet als dijn vleesch den wormen wert *bleven*"].

In *vergissen* „door onkunde, domheid, laten verloren-, voorbijgaan," eig. „verkeerd, slecht gissen" (zie „Dat geene ziel haer heil dan zoo *vergisse*," Alt. II 947; „zijn ty *vergissen*", Hlgm. Ap. 44) hebben we eenvoudig een andere toepassing van *ver* dan in *z. vergissen*. Het transit. stemt in karakter overeen met composita, als *verdenken, verkennen, verraden, verwennen*, enz. eig. = „verkeerd denken, kennen (beoordeelen), raden (helpen), wennen," enz.; het reflex. met samenstellingen, als *zich verlooppen, z. vergripen, z. verpraten, z. verrekenen*, enz. = „door verkeerd te loopen, grijpen, enz. zich schaden."

Het trans. *kruissen* (in „nu *kruysse* ick 't bosch met ijl," HS. 33, „de zeeluyden *kruissen* — de zee," Hlr. IV 5, „Lant en strant, en zee te *kruissen*," IV 402) is een metaphora van het regelmatige begrip, „voorzien van een kruis" (vgl. *zich kruisen* = *z. bekruisen*); want het heen en weer varende schip maakt op het water schuinsche lijnen, als die van een kruis. *Uitmunten* heeft W.

105 en 110 een accus. bij zich, waarschijnlijk onder den invloed van *overtreffen*. „Het *waeide* een fellen storm” Hlgm. Tek. 70 (z. o. VII 409), is een analogon van constructies, als we nog thans bezigen, „het sneeuwt groote vlokken,” het regende vuur,” enz.

166. Als merkwaardige intransitiva noteere men bij **V.** :

a. Het denominatief *herbergen* W. 121, III 273 (z. ook de citaten bij Verdam, Tekstkr. bl. 74 en De Bie, Cl. v. d. rampsal. minn. 20), dat even regelmatig de intr. beteek. „in een herb. vertoeven” heeft aangenomen (vgl. mijn Werkw. H. VIII § 3 f 1) als ons nog gebruikelijk trans. die van „in de herb. opnemen” (z. Werkw. H. VIII § 3 e). Vgl. desgelijks *weiden*, *stallen*, trans. als „in de w., i. d. st. brengen,” en intrans. als „in de w., i. d. st. zijn” (z. *Werkw.* t. a. pl.). *Schepen* „varen” V 244, MS. 288, Sa. 1348 (z. o. Tien plaghcn, 12, en KIL.) be-

1) Gelijke formatie als dit oude *herbergen* is ook *leesten* (De Brune Wetst. der Vernuft. 13) en *schoeyen* (Soolmans, De gemeenzame geest, 16) = „op een leest, in een schoe zijn, passen.” Het intransit, *loonen* „loon ontvangen,” dat Verdam (*Taalb.* II 145) voor het Mnl. tracht te bewijzen, steunt op zwakke gronden. In het tweede der beide citaten aldaar „werden de Ludikers — nog felder ende overmoediger, twelck hem ten lesten qualic *loonde*,” is er niets, dat ons belet *loonen* als „beloonen” op te vatten. En het eerste „Die dorper dient, na dorper loent”? Wat voor zin geeft Verdams verklaring „loon ontvangen”? „Die een dorper dient, ontvangt loon als dorper.” Voorzeker een zonderlinge versie van het Fr. „qui felon sert, itant en a’! En wat daarenboven geeft ons het recht zoo maar zonder meer een ontbreken van *als* bij ’t praedicaatsnw. aan te nemen, terwijl zulks alleen bij bepaalde verba, als *sterven*, *leven*, enz. (z. ben. § 255), te bewijzen is? Waarschijnlijker komt het mij daarom voor, dat we hier met een bedorven tekst te doen hebben, die zich door een kleine wijziging, door het overbodige en niets zeggende *na* in *die*, met een schrap, alzo *dien*, of in *hē* te veranderen, uitstekend laat verbeteren. „Die een dorper dient, dien (hem) beloont een dorper” zal toch wel beter beantwoorden aan het Fr. origineel. In elk geval, of men deze conjectuur aanneemt of niet, de plaats uit de Rose mag evenmin als die uit de Excell. Cron. als bewijs voor een intr. *loonen* dienen.

hoort tot de in H. VIII § 3 **d** van mijn *Werkw.* besproken categorie van denominatieven; *schepen* „scheep gaan” En. II 1150 (z. o. Lorr. IV 31, Fl. e. Bl. 1615, 1634, Lev. v. Jes. bl. 88, Pass. Wint. 191 v., enz.), evenals *hemelen*, t. hem. varen (vgl. bov. § 61), tot de categ. van *landen*, *stranden*, enz. (*Schepen* „in 't schip laden,” z. Chron. v. Hoorn, bl. 19, en KIL., is analoog met *kerkeren*, *boeken*, *kisten*, enz.)

Verhitten, heet worden, V 237, van *hitte*, = „hitte hebben, afgeven,” te vergelijken met *zorgen*, *vreezen*, *hongereren*, *dorsten*, enz.; (de trans. opvatt. van dit woord schijnt zich ontwikkeld te hebben onder den invloed van het oude van *heet* afgeleide *heeten*, dat natuurlijk zoowel „heet maken” als „heet zijn” of „worden” kon beteekenen. (Vgl. ook *varuwen*, een kleur toonen, Wal. 10621, evenals *kleuren* intr. en *blozen*).

b. De van adject. afgeleide denominatieven *hechten*, vastkleven, M. 745, 1646, V 575, Bg. VI 68, *ophoogen*, *verhoogen*, hoog worden, V 189, III 162, *vereenighen*, samenkomen, IV 413, *verlossen*, verlost, bevrijd worden, Gb. WN. 899, Hld. 11, Ed. 232, Gy. 663, *versaemelen*, *versaemen*, bijeenkomen, Gb. WN. 902, V 233, 336, *verzachten*, z. worden, Le. 1724 (o. Colev. Gr. Floris, 15), *verwoesten*, woest worden, IV 416 (o. Sp. v. S. te Antw. in 1561, bl. 49, en bij Bred.; z. Wb. op Br.), *verwijderen*, weggaan, VII 367, welke, gelijk bekend is, volkomen normale etymologieën zijn. Verg. ook nog de door Verdam (Tekstcr. 75) uit het Dietsch aangehaalde intransitiva van gelijke vorming *verren*, *ergeren*, *breeden*, *moeden*, *saden*, *verclaren*, *verwarmen*, *vervullen*, = „z. verwijderen, erger worden, enz.,” alsmede *bezaadigen*, kalm worden, Colev. Gr. Fl. 5, *droeven*, dr. worden, Castel. Conste v. Rhet. 165, *openbaren*, openb. worden, Sp. v. S. te Rotterdam in 1561, I bl. 19 en 48 (ook Sp. H. I', 53, 21), *opqueecken*, frisch worden, Soolm. Gedw. dokter, 36, *slaeken*, los worden, Sp. v. S. te Ghendt, 223, *swakken*, zw. worden, Colev. Hartogh, v. Sav. 7, *verneren*, vern. worden, Sp. v. S. te Antw. in 1561, bl. 34, *verblijen*, blij worden, A. Bijns Ref. pass., Roem. V.

Brabb. 55, V. Ghist. Ter. Com. Andr. 36, *vesten*, vast worden, Cats Hofd. 47, *ververschen*, versch worden, De Bie, Cl. v. d. rampsal. minn. 18, opgesomd zijn.

c. De § 164 a genoemde oorspronk. intransitiva, en de § 164 b opgesomde en verklaarde reflexief-intransitieven of passief-intransitieven.

OPMERK. *Aenzetten*, aansnellen, V 316, 350, en *toezetten* (op iem.), m. gel. bet., V 321, 339, zullen wel transit. verba zijn, met een ellipt. object *ors*, *paert*.

167. Op grond van de oudste beteekenis, aan een impersonale eigen, of aan de hand der etymologie kan men uitmaken, of zulk een verb. oorspronk. werkelijk of slechts schijnbaar onpersoonl. was (vgl. mijn *Werkw.* H. I § 4 en 5). Van de verba, met een begrip „geestelijk gevoel”, kunnen b. v. *het verheugt*, *lust*, *verwondert*, enz., die men als denominatieven van *heuge*, vreugde *lust*, *wonder*, verwondering, onvoorwaardelijk als oorspr. = „vreugde, lust, verwondering hebben” moet opvatten 1), moeilijk iets anders dan werkel. impersonalia geweest zijn, alzoo verba, met een ellipt. subj. *gemoed*, *geest*, en een genit. (causae of relationis) der zaak. Daarentegen moeten b. v. *spijten*, *verdrieten*, *deren* (vgl. Mndd. *deren*, kwellen), *behagen*, *vervelen*, enz. wegens hun begrip, „kwellen, aangenaam, te veel zijn” tot de schijnbare impersonalia gebracht worden, wier subject, door een naamw. infinit. of bijzin uitgedrukt, achter het verb. geplaatst is. Bij overeenkomst van beteekenis zijn intusschen sommige dezer verba wel eens van de eene categorie naar de andere verlopen: heeft een eertijds schijnbaar impersonale wel eens zijn volgend subject voor een genit. causae of relationis, en omgekeerd een eertijds werkelijk impers. somwijlen zijn genit. causae of relationis voor een subj. verwisseld, waarbij dan tevens na-

1) Voor het bestaan toch van denominatieven, met een begrip „iem. of iets voorzien van, brengen in den door 't grondw. genoemden toestand”, ontbreken de bewijzen. Vgl. mijn *Werkw.* H. VIII § 3 a *Aann.* 1.

tuurlijk de oorspr. opvatting des verbums zich moest wijzigen. Vgl. mijn *Werkw.* bl. 16, en zie bij **V**: „mij verdriet *dier maeltijden*”, Htz. 11, „Hem deert *des jongelings*”, Db. 881, waar in overeenst. met het oorspronk. karakter des werkwoords „mij verdrieten *die maelt.*”, „hem deert *de jongel.*”, zou te verwachten zijn 1); omgekeerd „wien *het leven* nu luste”, V 187, „zoo ze u lusten”, V 691, „lust den vorsten *spel*”, Sam. 715, „het leven *dat elck lust*”, Ad. 192, enz., met *lusten* „aangenaam zijn”, ofschoon het verb. oorspronk. alleen „lust hebben” kan beteekend hebben en als werkel. impers. met den gen. (relationis) der zaak gebezigd werd (vgl. Os. „*ina bigan — mōses lustean*”, Hel. 1060); voorts „Ick weet niet, of u *de plaets* met mij vergeten is”, Hld. 12, „Nu zijn mij *al die deuntjes* vergeten”, V 69, „Oock waren haer *d'oirzaecken* — nog niet vergeten”, V 139 (z. v. III 14, VII 387, Buc. IX 73, En. I 295, enz.), waar *vergeten*, analogon van het bekende *mi ghedenct*, bij vervanging der genitiefbep. (vgl. nog Mhd. *vergezzen* met den dat. des pers. en genit. der zaak) door een subject, van eertijds werkel. impersonale schijnbaar onpers. is geworden, met wijziging zijner opvatting tot „in vergetelheid geraken;” evenzoo „Een glans, *wien d'eeu* des grooten Alexanders Magh heugen”, VIII 107, in plaats van een te verwachten „wiens, van wien d'eeu (datief) m. h.” (vgl. *heugen* als denomin. van *heuge*, herinnering, = „herinnering hebben”), naast 't volck, *waer van* u heughen magh”, H. VII 723; en „Mij zou — 't *onnozel blaten* jamm'ren, Alt. I 169, „mij jammert *zulck een spruiſ*”, MS. 1156, „ons jammert *hunne ellende*”, Z. 1529 (naar analogie van *deren*), naast het nog regelmatige, met den oorsprong van *jammeren* (= „treurig zijn” of „treurigheid hebben”, van een vroeger adject. *jāmar*, z. Os., treurig, of subst. *jāmar*, z. Ohd., treurigheid) overeenstemmende „Het

1) „*De* voerman — verdroot dees straf”, H. IV 327, ook de lezing van **V**'s ms. (z. HUYD. II 26, is wel als lapsus te beschouwen.

j ammert mij *dyner*", W. 97 (vgl. ook Mhd. b. v. „mich jāmert sner verte", z. *Gr. Gramn.* IV bl. 233) 1).

168. Van regelmatig gebezigde werkelijke impersonalia ontmoet men bij **V.**: „*Mij gedenckt van een Populier*", Hld. 5 (evenzoo Hld. 16; in *Sop.* 364, *Buc.* I 25, enz. is een bijzin met het ww. verbonden); „*ons gruwet van dit verslagh*", Pp. 576; („*mij gruwelt*, dat ick 't hoor, *JD.* 257, bewijst niets); *mij yst* V 165, 184, *En.* III 36, enz., *my verlangt* *Ad.* 17, XI 272; van regelm. gebezigde schijnbare impers. „de eedt *beroude* hem", *Bg.* V 524, enz. 2). *Mij schrickt* in *JE.* 1299, *L.e.* 275, schijnt een werk. impers., met de intrans. opvatt. des verbums; „*my schrickt* 't geen zij bedreven" *Ip.* 1195, een schijnb. met de trans. beteek. van 't ww. *Het mist* in „Als 't nimmer Davids kroon *aen wettige afkomst* misse", *Geb.* 1778, herinnert in zijn vorm en bepaling met *aen* aan *het ontbreekt mij aan iets*, voor een oorspronk. *mij ontbreekt iets*.

169. Bekend is in het Mnl. de omschrijving van het impers. met *laet*, ter uitdrukking van een aansporing of bevel; vgl. *laet u gedincken* *Lev.* v. *Jes.* bl. 189 en 193, *Franc.* 10420, *laet u niet verlanghen* *V. Hild.* 56, 157, en de door *Verdam* (*Tekstcrit.* bl. 47) aangehaalde *en laet u niet vergeten, en laet u n. wonderen, en laet u n. berouwen* 3). Insgelijks geeft ons **V.** *laet u*

1) Hoe het verb. is gebezigd in een zin, als „Het jammert hun, dat enz.," *Alt.* II 642, en derg., is natuurlijk niet uit te maken. Vgl. voorts ook in 'de *ME.*: „Menich dinc — *Die* hem wonderden", *Hist. van Tro.* 9332, met *wonderen* onregelmat. = „verwond. baren;" „mi ontfarmt *dese man*", *V. d. Lev.* o. *Her.* 3161, met *ontfarmen* onregelmat. = „met medelijden vervullen."

2) *Berouwen* = „treurig maken", van *rouwe*, *Os. hrēvi*, treurig; *Os. Ohd.* Mhd. en in onze oudere taal wordt dit verbum, dat ik in mijn *Werkw.* H. I § 5, ten onrechte tot de werkelijke impersonalia heb gebracht, met een subj. gebezigd. In *H.* II 66 staat „beroude Godt *dien eed!*"; hebben we hier met een personale te doen (vgl. *Hd. bereuen*) = „rouwe, treurig zijn *be*, ten opzichte van, over (iets)?

3) Bij *laet di, u genoeg* (zie voor bewijspl. *VERDAM Tekstcr.* 46) hebben we aan geen bijzonder gebruik van *laet* + acc. c. infin. als imperat. te den-

niet verdrieten Sa. 31, *laet u niet lusten* H. II 169, te lezen.

Op gelijke wijze kunnen we van *mi erbarmt* in de oudere taal een *laet di, u erbarmen* verwachten; en dat men, een zoodanige constructie niet meer begrijpend, daaruit een *gi laet u erbarmen*", en naar dit laatste een zin, als „Een welgeboren Vorst *zich noch erbarmen laet*," V. HV. 1520, al zeer licht kon fabricceeren, is vrij begrijpelijk. (Vgl. ook het door Verdam t. g. p. geciteerde „Der wraken *liet hi niet vergheten*", waarschijnlijk gevormd naar *laet u niet vergeten*).

170. Ofschoon blijktens „hem en *den rijke* — dreighde", S. Inl., „dreight *den Troischen*", En. IX 189, „en *den burgeren* aan een stadt te helpen", V 242, „vorsten, *Wien 't rijck* moet dancken", Bat. 1416, onze dichter nog besef had van den oorspr. door *dreigen, helpen, danken* geregeerden casus, zoo moet hij

ken. *Hem laten genoeg* was een staande uitdrukking = „zich (iets) genoeg laten zijn" = „(ergens mede) tevreden zijn, zich behelpen (met iets)", waarvan dus „laet di, u genoeg" de eenvoudige gebiedende modus was. Merkwaardig is intusschen de wijziging in beteek. van het reflex. *hem gedoogen*, dat blijktens zijn oorsprong (*gedoogen* = „lijden"; vgl. het oude *hem lijden*) „zich tevreden stellen" moest beteekenen (z. Lanc. II 20454: „*ic gedogede mi* bi desen Tot dat hi een deel was genesen"; vandaar ook, bij metonymia van het voorafgaande op het daarop volgende, = „zich bedaard houden, z. bedwingen": „*Gedoget u* ende sweget (l. swiget) stille", Lanc. II 44380, en „Hine mochte *hem* niet *gedoghen* Van wenene", Ib. 31309); ten gevolge nu van de overeenkomst van dit verb. in beteek. en in vorm met een naast *hem laten genoeg* staande onoorspronk. reflex. *hem genoeghen* (vgl. § 163 b c) ontwikkelde zich ook *hem laten gedoghen* = „h. laten genoeg": „Naer sine doot *leten si hem gedoghen*, Dat si regneerden onder (l. sonder) hertogen", Sp. H. III⁵, 42,79. En was dit eenmaal in gebruik, dan kon ook een *laet di, u gedogen*, = „laet di, u genoeg" (z. Rijmb. 6464, Sp. H. I⁶, 47,78, III³, 47,73, III³, 34,65) haast niet uitblijven. *Laet u geroen*, Leksp. III 3,844, Sp. H. III⁴, 23,41, schijnt te zijn = „laet (*sine*, niet *adhortatief*) u zelve in ruste blijven", gelijk we *laten geroen* aantreffen als „in, met rust laten": „Men *liet* de boden niet *gheroen*", Stoke VI 592; „se niet en *liet gheroen* die sorge(n)", Sp. H. I⁷, 60,48.

toch niet al te vast op dit punt zijn geweest. Hoe toch zou hij anders constructies hebben gebezigd, als „Daer *sij eerst werden* met *ghedreicht*”, P. 1920 (z. n. W. 40, Alt. II 1164, Hld. 7, XII 14, enz.), *geholpen worden* of *zijn* W. 6, VI 653, *gedanckct zijn* HV. 387 (vgl. reeds St. Am. I 2324 „Dies hi *gedanct* moet *zijn*”), welke eerst in die periode kunnen ontwikkeld zijn, toen men de verba als transitiva (in beteek. b. v. = „bang maken”, „ondersteunen”, „als weldoener erkennen”) was gaan beschouwen!

Of V. ook nog eenig begrip had van de oorspronk. regeering van *dienen*, *nadraven*, *ontmoeten* en *volgen*, is mij niet bekend; nergens heb ik bij hem deze verba met een duidelijk te herkennen datief aangetroffen. Maar dat hij ze, zoo niet volstrekt, dan toch zeker weifelend als transitiva opvatte, blijkt uit: *gedient werden*, of *wesen* Alt. II 660, Hld. 7, enz., *sij werden naghedraeft*, P. 1709, *ontmoet werden*, bejegend worden, MS. 1381, *gevolleghet werden* En. IX 583, 690, enz. Evenzoo kreeg *gelooven*, toen men het met „geloofwaardig achten” gelijkstelde, den persoon in plaats van als datiefbepal. als obj. bij zich; van waar *gelooft worden* JD. 326. *Hij is bericht*, Hspv. 224, stemt overeen met de oorspr. beteek. van 't ww. „onderrichten”; vgl. ook het act. met den pers. als object, El. 503, Fe. 1084, enz.

De tempora van 't verbum.

171. Om de handeling voor te stellen als een op een verleden tijdstip tot stand komend, voltooid wordend feit (waartoe de Franschen hun *passé défini* bezigen) diende en dient in den regel het vroegere praeteritum, ons tegenwoordig zoogenaamd imperf. Deze historische voorstelling bestaat uit twee factoren: 1° het tot stand komen, voltooid worden van het feit, en 2° het plaats hebben op een verleden tijdstip. Zoolang de laatste van deze beide op den voorgrond stond of staat, was of is natuurlijk slechts de vorm van het oorspronk. praeteritum mogelijk. Treedt

dit evenwel op den achtergrond, denkt men in hoofdzaak alleen aan het tot stand komen van het feit, dan is ook het perfectum te gebruiken, de tijd, welke anders, in overeenstemming met zijn origineel karakter, iets als voltooid op het tegenwoordig tijdstip voorstelt. Wanneer een zoodanig historisch perfectum voor het eerst optreedt, mogen latere onderzoekingen uitmaken. In het Dietsch was het reeds niet ongewoon, en werd zelfs in eenzelfde zin vereenigd gebezigd met het historisch imperfectum; want zoo beide tempora ook in de voorstelling eenigszins onderling afwijken (vgl. b. v. „toen hij dat hoorde, *vloog* hij op,” naast „t. h. d. h. *is* hij *opgevlogen*”), in hoofdzaak zijn ze als equivalenten van den passé défini aan elkaar gelijk. Vgl. b. v.: „Doe *wapendi* hem — Ende *es* op sijn ors *geseten*,” Lanc. III 24414; „Die nu weder *es comen* gereet Ende *vant* Torecke op sijn paert,” Lanc. III 24575; „Des ander dages *es* hi *opgestaen* Torec ende *wapende* hem saen,” Ib. 24658; „Hi *cleede* hem ende *es upghestaen*,” Walew. 985; „Mettien *heefti* tswaert *verheven* Ende *gheraectene*,” Ib. 1631; „Ende *bracht* mi in den stric ghevaen, Ende *heeft* mi loghene vuer waer *getelt* Ende *brachte* nu in Lanseloots gewelt,” Lans. v. Den. 330; „Ende *nam* se metter hand Ende *heeft* se heimelijc *gedregen*,” Tien g. boerden, 3, 107; „Die honden *hebben* twilt *voersien* Ende *setten* hem toe mittien, Minnenl. III 300; z. v. Lanc. III 23466, 23471, 23702, 23716, 24932, 24996, 25167, 25213, enz., Walew. 657, 1324, 1671, 2529, 4585, 4731, 4856, 4897, 5173, 5676, Mnlp. IV 1535, 1590, V. Hild. 18, 27, enz. enz. Evenzoo nog later in het Dat n. Testam. t'Antwerpen (v. 1528) „Ende Jesus *heeft* haer noch een ander gelijkennisse voer *geleyt* ende *sprac*,” Matth. Cap. 13; „Ende Johannes discipulen *zijn gecomen* ende *hebben* zijn lichaem wech *genomen* ende dat *begraven* ende *quamen* ende *hebben* Jesum dat *gebootscaft*,” M. Cap. 14; „ende hi *ontfermde* haer ende *heeft* haer crancken *genesen*,” Ib.; „ende *sach* op ten hemel ende *heeft* se *gesegent*,” Ib.; (z. v. Matth. Cap. 11, 15, 17, 21, 22, 24, 25, 27, Lucas, Marc. Joh. enz. passim.); „Zij *hebben gescho-*

ten soo me nighen schoot en *wierpen* de Spaengiaerts over boort," Geuslb. bl. 198; „Den ongeboren *benaemdy* daer het leven En *hebt bedreven* sulken wreeden moort," Ib. 221; „*hebben* se — Bueren *aengevallen* — *namen* met geweld in Oudewater," Ib. 239; enz. En bij **V.**: „Terstond daer na *heeft* d'oudste der Neronen eenen — slagh — *geslagen* en *verdreef* enz.", Hlr. IV 14 (Lat. *commisit* en *pepulit*); „Sij *hebben* een' alleen tot opperhoofd *verheven*, En *walgeden* stracx van hem en *kosen* enz.", Sop. 765; „Apolle en alle d'andre Goden Ons *spelden* veel gelucks en *hebben* my *geboden*", En. III 504; „Zoo *ging* hy 't zeil en *is* de haven *uitgevaeren*", En. VII 10; „Dees *tuchtighde* het volck — en *heeft* ze allengs *vergaert*", En. VIII 476. Vgl. voor een dergelijke vereeniging van twee naast elkaar gangbare constructies ben. § 264, en VERDAM, Tekstkrit. bl. 81.

172. Voordat zich ons perfectum en plqprf. gevormd hadden, diende het praeteritum niet alleen voor ons gewoon en ons historisch imprf., maar ook voor de beide genoemde tempora. Een rest van zulk een imprf. pro perfecto ontmoeten we bij **V.** nog in: „Nadien ick — Den algemeenen Heyland *sagh*", Gy. 1013; „waerom ghy nu dus — Volhard aen uwen boel en moordenaer verknocht, Die Vader, och! met u, om lijf en leven *broght*", El. 627; „en breng u — zoo blyde een mare, als yemant *broght* voorheenen", El. 701; „van die beyde Was 't d'oudste — dien ick zedert noyt meer *sagh*", Sop. 511; „Noit *braght* ons eenigh mensch van hem het recht bescheed", Sop. 1084; Gewislyck Rachel *braght* gewenschte kinders voort", Sop. 1256; „Eneas neemt voor — op te zijn om — te bezien aen welcke kusten het onweder hem *vervoerde*", V 146; „Zyt ghy die Eneas, dien — Venus — ter weerelt *broght*?", V 154; „Hier zijn de troepen, die — *sneuvelden*", V 267; „nochte het zal Ausonie nimmermeer berouwen, dat het Troje in zijnen schoot *opnam*", V 281; „o Iris, — wie *dreef* u uit de wolcken op d'aerde neder?" V 320; (z. v. V 47. 268, 327, 332, 358, 365, S. 1359, VII 161, 207, 213, 239, 261, enz. enz.). Hier toch wordt niet voorgesteld hoe een

of ander op een verleden tijdstip voortduurde of hoe iets op een verleden tijdstip tot stand kwam, maar hoe iets op het tegenwoordig oogenblik voltooid en in zijn gevolgen kenbaar is, of tot op 't oogenblik, waarop men spreekt, heeft plaats gehad (*tot-nogtoe, tot dusver*); men zou dus veeleer een perf. dan een imprf. verwachten.

In vereeniging met een regelmatig perf. leest men zulk een imprf. nog in: „Ick — *Heb* Helles vloed *gekrust* en hier — *Gespannen* mijne tent, en *nam* het leet ter harten”, Pa. 891; „Nadien ghy van den schrick — *Genaedigh zijt verlost* en ick 'er 't lijf af *broght*”, Gy. 649; „waerom het God *geschapen heeft* En na den val *verloste*”, Alt. III 23; „Maer die sijn' landsman — *heeft bespot* En hier uyt *trock* gewin”, Sop. 814; „ick zweer u — Dat ick mijn leven noit het leven van mijn nicht Noch heuren staet *belaeghde* of boosheit *hebb' bedreven*”, MS. 1584; „Wy *zyn* in dat *geloof gewonnen* en *geboren* En *droncken* 't met de melck van moeders borsten in”, MS. 1828.

173. Een imprf., gewezen praeteritum, pro plqperfecto, ontmoet men nog in: „en elcx naem, van al wie tulleband Van Mesors tijden af te Memphis *droegh*, dat maelden de priesters af”, Sop. 975; „Naulix *sprack* d'oude man dit, of de donder gaf terstont eenen slagh”, V 177; „Naulix *badt* ick dit, of het sidderde”, V 185; „Nadat de hongersnood hen *drong* — Verkochten se al het — groote — vee”, Sop. 985; en zoo meermalen na *nadat*, Gy. 1399, El. 728, M. 418, V 148, 156, 162, 165, 174, 183, S. 1122, Sa. 915, enz.

De conjunctief en optatief 1).

174. De bijzin, afhankelijk van een verbum of uitdrukking, met een begrip „meenen, gelooven,” heeft gewoonlijk den poten-

1) De syntact. geschiedenis van den Germ. conjunct. en optatief is door de taalvorschers totnogtoe vrij stiefmoederlijk behandeld. Noemt men het onbeduidende werkje van BURCKHARDT „Der goth. Conjunctiv,” de verhandeling

tialen conjunctief. Zoo in 't Dietsch: „Doe pensde die coninc — Dat daer *ware* stelen goet,” Car. e. El. 670; „Doe pinsde Walewein — Hen *ware* gene dinc soe goet,” Lanc. III 44151; „Om dattu wanes dat si *waer* doet,” Fl. e. Bl. 2120; „Ulixes docht in sinen sin, Die juffrou *waer* so groot,” Mnlp. II 2921; „Nochtan en *waert* gene maniere” (na een ellipt. *hi meynde*), Lorr. I 3497; „Si meende, *twaer* hair man gheweest,” Mnlp. IV 2001; „so quam ene opinie onder tfolck dat hi *ware* Xps,” Lev. v. Jes. bl. 23; „En went nit dat ic *si* comen,” Lev. v. Jes. bl. 35; „hebt gheloeve dat u ghegheven *sele* werden,” Ib. bl. 149; „Hi waende, dattet *waer* een man,” Segh. 11260; z. v. Pass. Wint. 39 v. 97 v. 115 v. 126 r. 132 r. 163 v. 174 r., S. le

van KÖLBING over hetzelfde onderwerp (in BARTSCH, Germanist. Std. I), de „Untersuchungen über d. Synt. Otfrids” van ERDMANN, „Die Modi im Heliand” van BEHAGHEL en LIDFORSS „Beiträge z. Kentn. v. d. Gebr. des Conjunct. im Deutschen,” dan is zoo ongeveer alles gezegd, wat in de Germ. taalstudie over dit onderwerp gegeven is. Ook schrijver dezes heeft bij zijn studiën aan dien zoo belangrijken modus niet de noodige belangstelling geschonken; en gaarne had hij zich daarom ontslagen gezien van den plicht dit deel der syntaxis te behandelen. Maar in een grammitica op den dichter, die lang geen spaarzaam gebruik van de aanvoegende wijs maakt, mag een hoofdstuk over dien modus niet ontbreken! Wat mij mogelijk is, wil ik daarom doen: de gevallen, waarin **v.** den conjunct.-optat. bezigt, zal ik opsommen, met bijvoeging van dat, wat ik aan citaten, door mij uit het Dietsch en de oudere Germ. dialecten getrokken, bezit; alles evenwel zonder veel gevolgtrekkingen daaruit te maken. Aan anderer of eigen verdere studie zij het overgelaten de questies grondiger te onderzoeken. (Daar ik slechts de grootste helft v. Otfrid door eigen lectuur ken, hoop ik het volgende van het door ERDMANN verzamelde een dankbaar gebruik te maken, zonder daarom steeds diens resultaten over te nemen. De citaten uit den Heliand, door BEHAGHEL gegeven, waren mij onnoodig, dewijl ik ze zelve reeds bijeengebracht had; daarenboven is het mij in de meeste gevallen niet mogelijk 's geleerden beschouwingen te deelen).

Nog zij opgemerkt, dat ik steeds zooveel doenlijk is die citaten uitsluit, waar rijm of andere oorzaken invloed op de constructie kunnen uitgeoefend hebben.

Roy 140, enz., en vgl. ook Hel. 212, 214, 299, 682, 800, 906, 1058, 1062, 2031, 2286, 2499, enz.; in 't Ags. Andr 563, El. 799, Alfr. Metr. 25, 35; 28, 38, Jul. 664, Guthl. 411, Crist. 753, Hymn. 10, 49, enz.; en voor 't Ohd. ERDM. § 319. Wil men echter het gemeente, geloofde als zeker en gewis voorstellen, dan wordt de indicat. gebezigd: „En went nit dat ic *ben* comen,” Lev. v. Jes. bl. 49; „ic gheloeve dattu *best* Xps.,” Ib. 172; „Waeromme waendi dat hi nit ne *comt*?” Ib. 175; „en ghelofstu nit dat ic *ben* in den vader?” Ib. 205; „men waende dat si beseten *was*,” Pass. Wint. 32 r.; hi waende dat hi bespot *was*,” Ib. 41 v.; „dit en can die werlt niet gheloeven dat armoede salich *is*,” Summe le Roy, 230; z. o. Pass. Wint. 40 v. 43 r. 48 v. 71 v. 182 v., S. le Roy 85, enz.; en vgl. ook Hel. 2070 C., 2107 C., 4046, 4061, 4638, enz.; in 't Ags. Hymn. 3, 37, Seef. 67, enz.; en voor 't Ohd. ERDM. t. a. pl.

Desgelijks bij **V.**: „Dat dan de Zoon — het offer *hebb'* geweest — zal niemant nu gelooven,” Alt. III 1522; „Betrouw nu vast, dat — de Bruidegom — zijn Bruit — *hebb'* duizent jaer begeven,” Alt. III 1547; „geloof ick mede, Dat niemant dit cie-raed gebroght *heb*,” El. 936; „'k Zou niet gelooven — dat hij in der daed — *waer* verzezen,” El. 1386; „houdt — dat — hy boven allen verwonderenswaerdigh *zy*,” V 23; „Meent ghy, dat uw gemael — zich dit *belge*?” V 205; „my dunkt al dat het noodlot desen Vorst beroepen *hebbe*,” V 282; „men zou niet menen, dat zoo groot een menighte — zich onder een *menge*,” V 293; „zoo geloof de rampzalige, dat die jongelingk — omgekomen *zy*,” V 409; „'k geloof alleen — Dat *zy* de zuster nooit gedongen *hebb'* naer 't leven,” MS. 897; „Men kan oock niet besluiten — dat Godts wil — *sta* geboeit,” Gg. II 838; „Geloofthghe dat de vloot — *zy* vertoogen,” En. II 61; enz. enz. Doch in den indicatief: „Op dat men niet en waen, 't *is* waeckende versiert,” III 162; „Evenwel. vertrouwt Anne niet, dat de zuster haer eigen doot — *outveinst*,” V 218; „geloofde een ieder, dat hy — Vulkaens zoon *was*,” V 293; „ick houde dat die eere —

niet te dier — betaelt *wort*," V 325; „De meesten dochten, dit *was* recht en wel gesproken," Ip. 289; enz.; in de drie eerste citaten evenwel schijnt zich reeds verloop van den conjunct. te openbaren; hier toch ware wegens de voorstelling een conjunct. te verwachten. Vgl. ook XII 22, waar aan, „Hy meent dat dit of dat geschiet *is*" de voorkeur wordt gegeven boven „Hij meent — *zij*."

175. Ook na verba, met een begrip „te weten komen, weten," volgt wel eens zulk een potent. conjunctief, om het gewetene als niet te stellige waarheid voor te stellen. Zoo in de ME.: „Hoerden hy maer ende vernam, Dat syn broeder *waer* doot," H. v. Tro. 9329; „Doe verstonden sine yongren, dat hi *ware* Helyas," Lev. v. Jes. 110; „hierbi prufden si dat Jhc. meerre *ware* dan Yan Baptiste," Lev. v. Jes. bl. 170; en bij V.: „wat half geleerde weet niet, dat het den dichter geoorloft *zy*?" V 31; „Hier hooren wy — dat Helenus — *regeere*," V 191; „Zy voelen dat 'er *heersche* een nazaet," MS. 995; „verstaende, dat de moord van Saul — oirzaeck der landplaeg *zij*" (latere uitgave *is*), Geb. Inh.; „verneem ick nu, dat tot ons plaegen — noch een ander *zij* geslaegen," El. 964; „Die merck — dat voor begraeve doên Noch druck — *zij* geschapen," El. 1232. Verg. o. nog Hel. 207, 2211, 5447; Ags. in Gen. (Thw.) 42, 34; voor 't Ohd. ERDMANN § 314 vlgg.

176. Verwant met de in de beide vorige §§ besproken constructie is de conjunctief, die afhangt van een hoofdzin, met een begrip „zeggen, berichten," „beweren, aantoonen," „erkennen;" ook hier om den inhoud van het gezegde, beweerde, aangetoonde als een niet stellige waarheid voor te stellen. Zoo vergel. men in het Dietsch: „Oec seiden si, si wilden wale, Dat Tibert soude van desen Te Reinaerde bode wesen: Al ware hi cranc, hi *ware* vroet," Rein. 1013; „Si sende — met enen brieve, Dat hi saen te hare quame, Daer *laghe* ane sine vrame," Beatr. 86; „Ende seide hem — Dat die coninc *ware* daer", Car. e. El. 785; „Echt craide die hane ende sede — Dat die coninc *ware* daer," Ib. 799; „Antworde die keiser —: Om dat hen niet en was sijn sout Volgheven — So

ware die vorwaerde te broken," Belg. Mus. IV 318, vs. 483
 „Nu was Philipse doen bekant Dat die hertoge van Brabant
 Thususwaert *ware* getogen," Ib. bl. 325, vs. 703 (ongev. evenz.
 bl. 326, vs. 749); „ende seiden — dat die hertoge *ware* dare,"
 Ib. bl. 327, vs. 778; „Daer stoeden aen ghescreven woert, Dat
 die man *ware* vermoert," Ib. 10806; „Doen andwerdden mijn
 leidere — dat datd seker *ware* tfeghvier," Christ. 241; „ende
 getueghde hen dat, dat Christus *ware* ontafermehertech," Ib. 928;
 „hi hen seide, Dat Got syn vader *ware*," Lev. v. Jes. bl. 161;
 „Ende some seidense dat hys nin *ware*," Ib. bl. 165; „so wie
 beghide dat hi Christus *ware*," Ib. bl. 166; „ende hem bero-
 mende dat hi Christus de coninc *ware*," Ib. bl. 223; „hi beroe-
 mede hem dat hi Gods sone *ware*," Ib. bl. 230; „alse hem die
 centurio seide dat hi doet *ware*," Ib. bl. 233; „die hen seide dat
 Jhc. *ware* opherstaen," Ib. bl. 234; „die hen seiden ghewareghlec
 dat Jhc. *ware* opherstaen," Ib.; Hi seide, het *ware* een teken scoen,"
 Segh. 7095; „Ende denghel seyde ons — Dat hi *waer* voren in
 Galilee," V. Hild. 25, 206; „Sy dede him — weten, Dat hij—
waer mit sijnre liefde ghebonden," Mnlp. I 2811; „ende si —
 bewijst hadden datter voersienicheyt *ware*," Pass. Wint. 39 v.;
 „belien dat hi onder dat keyserrijck van romen *waer*," Ib. 127 v;
 z. v. Lev. v. Jes. bl. 33, 153, Pass. Wint. 164 v. 181 r. enz.

Bij **V.**: „Maer Anna wil (beweert), dat zy hem *dien*," III 726;
 „Die wel aenwijst, dat dit — Van eenen Godt — alleen *zij*
 voortgekomen," JE. 560; „Men stroy, dat eenigh wildt hem le-
 vend *heb* verslonden," JD. 235; „Een ander geeft — te kennen
 dat de hemel gesloten *zy*," Geb. Opd.; „en geven voor, dat dit
 een godtsgifte *zy*," V 160; „Het gerucht loopt hier, dat Idome-
 neus — uit zijn vaderlant gedreven *zy*," V 186; „Men zegt dat
 hy — Jupiter — aldus gebeden *hebbe*," V 209; „Terstont ver-
 spreide zich hier een gerucht — dat de dagh gekomen *zy*," V
 279; „brengen noch de gezanten — deze tijding t'huis, dat 'er —
 niets uitgerecht *zy*," V 373; „En dan betuigt het dischbereit
 gemoet, Dat Kristus door 't geloof al *zij* genoten," Alt. I 1165;

„Hoe stoft ghy noch, dat dit hervormen Zy,” Alt. II 1651; „En roem niet dat haer wensch *werde* ingevolgt,” S. 638; „Dat Moses naer geen' staet — *hebb'* gedongen — Wees 't voorspook uit,” Gg. IV 129; z. o. P. tdl., W. 111, Hlr. IV 2, Alt. I 882, 1177, Alt. II Kant-Aenw., Alt II 1222, V 390, En. VIII 480, enz. Zie ook in 't Os. Hel. 132, 136, 443, 520, 582, 584, 589, 621, enz. enz.; Ags. Beóv. 411, 3182, Elene 171, Psalm. 68, 11, Gen. (Thw.) 48, 1 en 2, enz.; voor 't Ohd. ERDM. § 300 en 320 vlgg.

Zou het gezegde of beweerde daarentegen als iets stelligs, als een feit worden voorgesteld, dan was de indicat. de gepaste modus. Zoo in het Dietsch: „ic getughe dat hi *es*,” Lev. v. Jes. bl. 25; „du seghest dat ic koninc *ben*,” Ib. 224; enz. En bij onzen dichter: „Athenen dreef met reden niet onwis, Dat d'oirzaeck *werckt* naer dees gesteltenis,” Alt. II 50; „Of zeit men dat dit Castor *is*?” Pp. 1463; „om dat men zeght, dat de moeder der min uit zee gesproten *is*,” Hld. 7; „Oock lochende Rome noit, dat Athene ouder *was*,” V 26; „Nu lochen, dat hy *is* een sterflijck mensch geweest,” Sa. 1396; „En lochent dat het goet — Zich gaerne *mededeelt*,” Gg. II 1204; enz. Doch ook, waar men volgens de voorstelling een conjunct. zou verwachten, met verloop van dezen modus: „Ick *was* een tovenaer” (afhangelende van een ellipt. *men zei*), Gy. 370; „Wat stroit men dat het eene Majesteit Niet *voeght* te staen in top der boeckgeleertheit,” IV 408; „en dreef, dat hij uit den — stam der Trojanen gesproten *was*,” V 154; enz.

177. Opgevat in innig verband met den hoofdzin, beschouwd als subjectieve, objectieve of bepalingsbijzin, **die** iets onbekends en onzekers bevat, vereischt de indirecte vraag den potentialen conjunct. Zie in de ME.: „ende vraghede, Wat dat *ware*”, Car. e. El. 878; „die gherne gheweten hadde waeromme si *ware* gheseten”, Vad. Mus. II bl. 334, vs. 16; „Hoe hy — soude weten, Wye Achilles *waer*”, Mnlp. II 2895; „Die meyer vraghede — Wanen si *ware*”, Segh. 9734; „hij woud — Weten of hy *waer* sonder vroede”, Hist. v. Tro. 6918; Vraghedy hare, wie *ware*

die man", Ib. 10443; enz.; ook herhaaldelijk in het Lev. v. Jes. bl. 16, 23, 31, 46, 102, 107, 115, 127, 165, 224, waar echter invloed van het origineel kan zijn werkzaam geweest; vgl. Os. Hel. 158, 178, 183, 203, 210, 553, 618, 634, 817, enz.; Ags. Gen. (Thw.) 32, 17; 40, 8; 41, 15, Beóv. 1320, 1987, Jul. 259, enz.; voor 't Ohd. z. ERDMANN § 303, 310 en 326.

Wil men daarentegen aan den bijzin meer zelfstandigheid toekennen en hem in karakter meer of min met een gewone vraag gelijkstellen, dan is natuurlijk de indicat. op zijn plaats; als b.v. in: „Soe willic u — Segghen wat minne *es*”, V. d. Feesten, 120; „Ende nyemont en seet ons trechte waer, Hoet mit hem *is* gescepen daer”, V. Hild. 1, 162; „Segge wi hem waert *es* gheboren”, V. d. lev. o. Her. 600; „ende wanen ic *ben* dat wetti”, Lev. v. Jes. 127; „Wat dunct di, welc de naeste *was*”, Ib. 158; „noch en weten wie hi *es*”, Ib. 166; „Ine weet ocht hi sundere *es*”, Ib. 166; Ine weett waer hi *es*”, Ib. 165; hi soude wale weten, wie — dit wijf *es*”, Ib. 177; „segs ochtu *best* Xpr. Gods sone”, Ib. 222; „Ende hi begheerde te weten — of dye ziele onsterflijc *was*”, Pass. Wint. 38 r.; „begon die sake te vertellen, waerom dat hi daer ghecomen *was*”, Ib. 171 r.; enz.; ongeveer = „wat is de min? dat zal ik u zeggen”; enz. Beide constructies nevens elkaar: „Du sult bescauwen wat *es* waer Of wat loghene *si* mede”, Brand. 72 en 73. Zie o. n. Os. Hel. 2610, 3039, 3808, 4906 M., enz.; Ags. Andr. 1415, Sal. en Sat. 369, enz.; Ohd. ERDM. § 303, 310.

Evenzoo bij V.: „zal helpen oordeelen, wat hier wel wat qua-lijck gestelt *zij*”, JD. Opd.; „te proeven, Of oock de duistere gront met water *sta* bedekt, JD. 621; „Gaen zien, waer Joseph, *dwael*”, JD. 1247; „Wie weet, waer Josephs heil — *zij* gelegen” JD. 1407; onderscheen — Of oock het kint de rock — *zij* ont-nomen”, JD. 1492; „k Sal best verstaen uyt hem — Waerom het leger *sij* — opgebroken”, Gy. 162 (1ste red.); „Zoo vraegh ick — wat u *zij* bewust”, El. 343; „zegt — Of dit gebouw het hof *zij*”, El. 696; „Ontdeck me mijn geluck, waer in het *zij* ge-legen”, M. 639; „en niet wel begrijpen, hoe die te teer — *zij*”,

Geb. Opd.; „Ontdeck ons wat 'er *schuile*”, Geb. 782; z. v. El. 703, 713, 1287, Geb. 438, 779, MS. 894, Alt. I 1500, Pp. 1033, Alt. III 469, Alt. III 1298, J. Ber., Le. 199, 489, 537, 1241, 1617, VI 14, 50, 320, VII 295, 390, En. I 1051 (*unde imber et ignes*), Ed. 1305, Bat. 15, Db. 1129, 1179, Ab. 27, enz.

Doch met den indicatief: „ick hem heb uitgevraeght, wat tijdingh hy van u vernomen *heeft*,” Hld. 1; „zoo ghy vraeght, wie die Phyllis — *is*”, Hld. 2; „vraeghden — waer onze liefde gebleven *was*,” Hld. 3; „Vraeght ghy, waer de moeder — *is*,” Hld. 7; „te weten — wat hij hiermede vóór *heeft*”, Hld. 11; overal, gelijk ook Htz. 14, En. I 1060, En. V 134, enz., ter vertaling van een Lat. conjunct.; „'k Sal best verstaen uyt hem — Waerom het leger — *is* opgebroken”, Gy. 162 (2de red.); „Maer Englen weten best, of 't nut *is* 't geen wij wenschen”, Pp. 462; „en ziet eerst om — Of iemants oogh zich *zoeckt* — te verzaden”, V 532; wist men eens, wie haer ter weerelt *heeft* gebracht,” Le. 1206; „Toen Hiero — vraeghde — Wat Godt *was*,” Gg. II 22; „moet hy overweegen — waer 't goet in *is* gelegen,” Gg. IV 716; Joannes knaepen — Verwecken een geschil, wie 't zuiverste — De menschen *zuivert*,” Bg. III 580; „Zy vraegen, wie hy *is*, Bg. V Inh.; „De keurmeesters — strijden onderling, of Sofokles of Euripides de prijs — *toekomt*,” Ip. Opd.; enz. enz. (Beide constructies vereenigd: „'k Wil weten wat hier *schuilt*; wat slaef u *heb* misdaen,” JE. 1307).

178. Is het door de indirecte vraag uitgedrukte een feit, niet een of andere onuitgemaakte zaak, dan is natuurlijk alleen de indicatief te verwachten: „zullen we ons verwonderen hoe de — Oostenwint — *schaeft*,” Htz. 16; „nu weet ick eerst wat de Minnegodt *is*,” V 64; „zijn antwoord gehoort, en wat hy van dezen — oorlogh *gevoelt*,” V 375 (ter vertal. van „radat,” „quid sit Amor,” „quae sit sententia”); „De blinde — Kan tuigen wat het *is* te missen het Gezicht,” V 523; „Die eeuwich tuigen kan — hoe ick — *Gaf* 't Galileesch gebroet — Gewonnen spel,” Pp. 21; „Druckt uit, hoe veel de schijn en 't veinzen *scheelt* van

't leven," Pp. 1386; „en gapen vast, Wat Godtheit — Dus *aenzweeft*," IV 125; „En — ziet wat stuck *zy heeft*. begaen," IV 135; „Dit leere u dan — Hoe 'tzelve lijf *was* geestgewijs," Alt. I 1417; enz. Vgl. ook in 't Os.: Thia man ni farstuodun — behui hie so that word *gisprak*," 829, d. i. ze begrepen *de reden* niet waarom; „mugun gi — marcon — huuo thie uurti *sint* fagoro gifratoot," 1673 M.; „sie that eft gehogdin, huuat im that helaga barn — torhtes *getalde*," 1586 M.; Gihugi thu — huat thu *habdos* iu," 3376; „gihugit huat hie selbho *gifrumida*," 3496; „manno filo ne wissa, huo hie it — *gisprak*," 2039; „that hie — witi huat waldand god *habit* guodes gigeruuid," 2533; „hie consta — wrethan willeon, huo hie thesa werold — *bisuek*," 1035; (zie nog BEHAGHEL § 41); Ags. Raads. 40, 23, Beóv. 1727, enz.; Ohd. ERDM. § 310.

Toch bezigt **V.** in zulk een geval ook meermalen den conjunctief, dien we hier alzo onvoorwaardelijk als een niet-Germaansche constructie, als Latinisme moeten beschouwen: „Gedenckt, hoe heerlijk 't *zij*," Geb. 1171; „rieckt, hoe alles niet met even goede luim gedicht *zy*," IV 416; „wanneer ze zien, hoe de Fenix hier vry wat van zyn — vederen gelaten *hebbe*," V 14; „en ondervindt te spade, Hoe los men *henedrijve* op 's nagebuurs genade," MS. 340; „De rechters weten best wat hier van *zy* gebleken," MS. 894; „Om aen te zien, hoe Mars — *Verscheure* en *schenne* enz.," V 579; „Ghy — weet — hoe de — twist my dit geluck misgunt *hebbe*," Le. 1886; „Terstont zoude u invallen hoe — Dido tot sterven geperst *werde*," Hld. 7 (waar 't Lat. heeft „Protinus occurret — Phrygia Dido fraude coacta mori"); „Verkuntschappen hoe — Eneas gelant *zy*," En. VIII 16 („Advectum Aeneam classi"); „maar *zy* letten niet van hoe groot eenen nadruck dit *zy*," Ad. Opd.; z. o. El. 56, 727, 1357, M. 968, Geb. Opd., JD. 1541, enz.

179. Na *twijfelen* is een potent. conjunct. mogelijk, evengoed als in de indirecte vraag; vgl. Os. „Nis thes tueho enig — ne sia ina *forquldin* san methmo custeon," H. 3191, en evenzoo 2837

en 4682; en Ohd. „si zuffelota, ube iro nuzze *wäre*,” Msp., en desgelijks twee aanhalingen uit Boeth. d. Consol. bij GRAFF, V 726. Ook het Dietsch zal zonder twijfel dergelijke constructies gekend hebben. Voorbeelden er van evenwel ontbreken me voor 't oogenblik. In mijn aantekeningen uit de ME. vind ik slechts bijzinnen, met den indicatief, die trouwens hier uit dezelfde reden als in de afhank. vraag verklaarbaar is (ook Ags., bv. „mec thas lyt tveódh, thät me engel to ealle *gelaededh*,” Gúthlác 224, en Os., b. v. „ni was im hugi tuiffi nebha hie it thuru odmuodi all *githoloda*,” H. 5301; en evenzoo 4043, 4084, 4461): „So en dorfstu daer an twivelen niet, Hy en *schiet* di mitter strale,” Mnlp. I 1737; „hem begonste te twyfelen of hi sculdich *was*,” Pass. Wint. 32 r.; „Sommighe twyvelen of Katherina gepassijt *was*,” Ib. 48 r.; „ic en twyvel niet ten *was* een enghel,” Ib. 220 r.; „Soe en isser oec geen twifel an — hi en *behaghet* oeck den duvel,” S. le Roy, 103; „Ic en twivel niet god en *heeft* — ontfaen mine bedinghe,” Delfsce Bijb. Tob. cap. 7. Ook bij V. herinner ik me alleen indicatieven gelezen te hebben: „Zy twijfelt, of ze dwers of achter *gaet*,” Sa. 327; „Wie twijfelt of het zoet *behaeght*?” X 469; „en twijfelen ontstelt Of 't ernst *is*,” Z. 210; z. v. Le. 1866, Dh. 1467, enz.

180. Voor een conjunct. na *vreesen*, *duchten*, *sorghen*, enz. zie: „Van vreeze, dat men u den toegang toe *moght* stoppen,” Gy. 1594; „Wij moorders staen beducht, waer vader *zij* gebleven,” JD. 1567; „Uit vreeze dat de Staet niet *srande* en *ga* te grond,” MS. 1120; „Somtydts vreesde ick, dat ghy — schipbreuck *moght* geleden hebben,” Hld. 2; „beducht of de dochter — de handen aen d' afgoden *moght* slaen,” Hlgm. Eul. Inh.; „Waerom ghy duchte of ick *mocht* komen,” Hlgm. Eul. 28; z. v. Gy. 221, III 59, Hld. 9, 14, 20, 21, V 44, 69, 152, 268, 323, S. 1762, VII 223, 628, IX 144, enz.; en verg. Os. Hel. 305, 1881, 2719, 2925, 3394, Ohd. Otrf. V, 11, 30, Ags. Gen. (Thw.) 32, 11, enz. Hiernaast ook een indicat. als gevolg van een zelfstandiger voorstelling des bijzins: „Ick zorgh, dit onweér *spelt* ons aller-

hande ween," S. 1762; „vrees ick, dat myn vaderland my *benadeelt*," Hld. 19 (*ne laedar*); „ick sorg, mijn droom *is* al te waer," Gy. 828; „van vreeze, dat misschien Tiresias te verre *heeft* gezien." Ed. 932; enz.; evenals bij W. v. Hild. 70, 70 „Ic ducht, het *naect* den doomsdaghe;" in den Hel. 86 „Was im thoh an sorgun hugi, that sie erbiward egan ni *mostun*," en 511 „that iro thar sorga gistuod that sia thiu mikila maht metdhoes *tedelda*;" en Ags. in de Vald.-fragmenten 1, 19 „thy ic the method ondred, that thu — feohtan *sôhtest*," in Genes. (Thw.) 31, 31 „ic ondrêd, that thu me *beredfodest* thîra dôhtra."

181. Wilde men in temporale bijzinnen, met *eer(dat)*, *voor(dat)*, *totdat (thent)*, de in de toekomst liggende omstandigheid als nog onzeker, als slechts min of meer waarschijnlijk voorstellen, dan werd natuurlijk de potentiaal gebezigd. Zoo in 't Dietsch: „dat hij — In Lemnos oec soud wesen Totdat hy *waer* ghenesen," H. v. Tro. 7007; „Hi wilde hem harde wel bedinken, Eer hine *lite* slaen," Lanc. III 44491; in 't Os.: „Er scal be-thiu tefaran himil endi ertha — er than thero wordo wiht *bilibhe*," H. 1426; „scal ik im — iro sundea alatan — er than ik is eniga wraca *frummea*?" H. 3246; „than sculun it hruopan thoh harda stenos — er than it is *bilibhe*," H. 3732; in 't Ohd.: „sie die parvulos sensu nutriunt mit dero miliche — unze sie sie — *uollebringen* ad solidum cibum," Will. 64, 5; „die der zerist nutriendi sunt mit lacte — unze die — uolle *kumen* ad solidum cibum," Id. 127, 9; „thin guatiz er biwerbe, er mir ther sun *irsterbe*," Otrf. III, 2, 20; Ags.: „Ne forlaete ic the, aer thu *bletsige* me," Gen. (Thw.) 32, 26; „Thâ hig hine feorran gesâvon aer tham the he him tō *cōme*, hig thōhton hine tō of-sleânne," Ib. 37, 18; „gif thu me sylst undervedd, ôdh that thu me *sende* that thu me behaetst," Ib. 38, 17; „ne faradh ge ealle heonon, aer tham the eóver lassa brôdhor *cume* hider," Ib. 42, 15 (z. o. Andr. 1441, El. 676, enz.). En bij V.: „te wachten, totdat God Ons weer te saemen *breng*," Gy. 1668; „Och zwijgh, mevrouw, — eer hij u *hoor* geluit slaen," JE. 467; „Men zwijge

eer hij 't zich *belgh*," Alt. I 884; „hoe klaer zijn hant de ziel moet wasschen, Eer *zy ontfang*," Alt. II 148; „of boete zijnen lust — totdat de tijt hem noch wat rijpers *aenbiede*," IV 417; „och zuster blyf er af, Eer u de razerny *begrave*," Hlgm. Ag. 124; „en rust te geene stonden Voordat het zijn begin — *heb* gevonden," Hlgm. Ka. 22; „En stap — door al den drommel heen, Eer d' overste ons *verrassch*," Hlgm. Th. 132; „Laet dien — Batavier Hier zijn ongemack verzoeten, eer hij *neervall*," IV 627; zie v. II 312, III 155, JD. 304, JE, 251, 853, 906, 1188, Alt. III 578, Hld. 12, El 81, J. 735, 1322, 1830, Le. 644, 1211, Inw. 537, Le. 1038, 1504, Ge. I 78, Db. 848, Bat. 194, Gg. I 274, enz.

182. Den met een negatief, interrogatief-negat. of indefiniet antecedent verbonden relatieven zin kan men voorstellen als een potentiaal begrip uitdrukken. Bv. in 't Ohd.: „nist man nihein so richi, ther *stige* in himilrichi," Otrf. II, 12, 61; „*nist* man, ther siu al *irzelle*," Id. III, 1, 6; „wer findit untar manne mit wiu man *gisalze* iz thanne," Id. II, 17, 8 (z. ERDMANN, § 234, waar nog meer andere vbb. te vinden zijn, doch met het verbum in 't rijm); „Ih wirdu — begihtig — allero minero sun-tono — thes ih unrehtes *gisahi*," enz., Fuld. B. bij M. en Sch. Denkm. bl. 187; „Thes alles — thes ih widar got almahtigon sculdig *si*," Ib. bl. 188; „unde wili dero begihdig werdän, suo so ih se *givremidi*, so waz so ih unrehdes *gisahi*," Mainz. B. Denkm. bl. 188; „in 't Os.: „enig ni was, the iro ferhes ahtian *weldi*," H. 3881; „Ok iuhu ik so huat so ik thes gideda thes withar mineru cristinhedi *wari*," Ess. Biecht; in 't Dietsch: „En es man in ertrike — Die so rike *si* van haven," Car. e. El. 58 (z. o. Mnlp. III 140, H. v. Tro. 911, waar 't ww. evenwel in rijm voorkomt). En bij V.: „Dat my noch zustermoort noch opzet is bekent, Die naer heur onderganck — *hebb'* geroken," MS. 563; „Gemerckt zich niemant openbaert, Niet een, die my *Verlos*," VII 162; „Daer — Geen mensch bewoogen wort — Die hun een' kuil — *Bestelle*," VII 397; „Waer is ergens Godts gelijck, Die zich —

Zette in 't licht?" VII 494; „dat ons — Iet kan bejegenen, dat niet — Tot heil en nut *gedye*," Db. 641; „Ick verwerp oock al wat — den dagh onwaerdigh — *zij*," IV 417; „dat men — al wat hier *hange* in 't oogh Gewilligh weghneeme," MS. 662; „boven al Wat — waerdigh *zy* den naem — te dragen," S. 503; „Vlecht liever iets van teen — Dat u te stade *koom*," Buc. II 93; z. v. JE. 706, El. 620, Geb. 465, 1652, enz. Wilde of moest men evenwel het in den relat. bijzin uitgedrukte als eenvoudig attriboot van het negat. of interrogat.-negat. begrip beschouwen, dan was niets anders dan een indicat. mogelijk. Zoo bij **V.**: „ghy kunt geen voorbeelt hebben, dat u nader *is*," Hld. 16; „Geen kruyswegh, die niet dicht beset *is*," Gy. 1116; „Hier is niets, dat verre gehaelt — *is*," Sop. Vert.; „daer is geen Godt, die voor de weerelt zorge *draeght*," VII 307; „Maer geen zoo braef, die niet en *is* gestorven," VII 761; enz.; evenals in het Dietsch: „Geen dinc en is onder den hemel dat bet te gheloven *is*," Pass. Wint. 35 r.; „in al egypten gheen huus en was daer en *lach* een doode," Ib. 139 r.; enz.

OPMERK. 1. Aan zinnen, als de bovengenoemde, sluiten zich ook die aan, wier relatief met een defniet antecedent in betrekking staat: „wy doen 't geen — gansch ontijdigh *zy*," El. 654; „'k Acht dat dit teeckens zijn, die yemant *heb* gebroght," El. 959; „Opdat ghe mooght besluiten Het geen nog ovrigh *zij*," El. 1511; „Zoo meld ons nu alleen hetgeen u *zij* bekent," Geb. 201; „Een jeder bidt gena voor 't geen 'er *zy* misdreven," MS. 864; „Laet alle vrees voor hetgeen noch te verrichten *sta* vry varen," V 368; z. o. n. Alt. II 1746, Tr. 150, enz., en vgl. ook Ags. „Syle thâm the the *biade*," Ev. Matth. 5, 42; „Gehyre se the eáran haebbe," Ib. Marc. 4, 9; enz

OPMERK. 2. Na een superlatief herinner ik me bij **V.** den relat. zin slechts cum indicativo te hebben aangetroffen, evenals ook in het Dietsch; alzoo niet, gelijk in 't Oudsaks., nu en dan cum conjunctivo. In dit dialect lezen we: „sunu — allaro barno bezta thero the io giboran *uurdi*," H. M. 835 (ongeveer evenzoo

C. 5267); „Tho was endago allaro manno thes wisoston thero thie gio an thesa werold *quami*,” H. M. 2786. Blijkbaar heerscht hier, waar men ten gevolge van het voorafgaande *thero* een verb. *uurdin*, *quamin* zou verwachten, verwarring van constructie, en wel met zinnen, als b. v. „het it thero gsteo, the at them gomun was, them heroston an hand geban,” H. 2045, waar de bijzin werkelijk behoort bij het met den genit. partit. verbonden nomen, niet, zooals in de bovengenoemde zinnen, bij den genit. partit. zelf. De beteekenis der bovengenoemde en dergelijke constructies moest dus oorspronk. zijn: „de beste van alle kinderen, die ooit *mochten* geboren zijn,” „van den wijsten van alle menschen, die ooit in deze deze wereld *mochten* gekomen zijn” (wat Hel. 835 heel aardig verraden wordt door den knoeitekst van C. „thero the gio *gibaranero* u(ur)dhi”); toen echter bovengemelde verwarring ontstond, begon natuurlijk ook de oorspronk. opvatting zich te wijzigen en trad de partitieve genit. vanzelf op den achtergrond; iets wat niet alleen het in onbruik raken van dien genit. verklaart, maar ook de reden kan zijn geweest van het verdwijnen des conjunctiefs: in „dat beste kind, dat ie (of nie) *was* geboren,” b.v. was geen potentiaal begrip meer te vinden.

Een herinnering aan de oude constructie mogen we misschien erkennen in „O kind, o spruit, my oit zoo waerd, Als oit een moeder *heb* gebaert,” El. 1296.

183. De potentiale conjunctief was in conditioneele zinnen gebruikelijk, en wel niet alleen het *praesentiaal* imprf. of plqprf. conjunct. ter uitdrukking van een vrij onwaarschijnlijke voorwaarde, maar ook het gewone praesens, imprf. enz. conjunct., teraanwijzing van een mogelijke, maar niet volstrekt zekere conditie. Zie b. v. voor het laatste: „Wi williat is alles plegan — ef wi thar eniga sundia *giduan*,” Hel. 5486; „the gio fora goda standu — ne *si* that he me — huarod sendean *willia*,” H. 121 en 122; that hie hebbian mugi cuningduomes namon, ne *si* that ina im thie kesur *gebhe*,” H. 5363; Ohd. „So duon ih, dôt ni *rette* mir

iz, al thaz thu gibiudist," Lodewl. 26; „Thaz si gomman ioh wib, inthiu se *wollen* haben lib," O. I, 11, 7; „oba thu *sis* gotes sun, stig nu nidar," O. IV, 30, 17; Ags. „Onsend Higeláce, gif mec hild *nime*," Beóv. 452; „that ve him thá gúdhgetava gyldan voldon, gif him thyslfcu thearf *gelumpe*," Beóv. 2638; (o. Ib. 1481); „gif thfn villa *sie* — ic beó sóna gearu," Andr. 70 (z. o. Ib. 417, Elene 441, Gúthl. 565, enz.); in het Dietsch „Mi en *gebreke* mijn part, Ic sal riden," Lanc. III 43405; „Dit sach Walewein ende docht hem scande, Hine *wrake* nu haren toren," Lanc. III 43802; „Si sullen noch tavont blide sijn — Of mi (= *mi en*) *ghebreke* mijn goede brant," Segh. 4071; „tensi sake dat die stede verbrant werde," Pass. Som. 47 v. (waar evenwel, gelijk in 't Lev. v. Jes. bl. 36, 37, 92, 94, 113, 145, 155, 180, 208, 217, het Latijn van den oorspr. tekst van invloed kan zijn geweest). Bij **V.**: „Wee hem, indien hy dan uw bede *durve* ontzeggen," JE. 936; „En 't ongeluck verhoe, wanneer hij *sta* in 't midden Van al het hofgezin," JE. 1266; „God — smijt (*behaegh* het hem) dees landroede eens in 't vyer," III 478; „Zoo zal oock Josephs — deught Dan d'allerdomsten op doen mercken, Als zij *verstrecke* om op te wercken," JD. 129; „Wat schaet ons, dat hij zich wat *houde* aen Josephs schoulers?" JD. 375; „Wie 't heerschen *luste*, leer' zich zelf enz.," MS. 104; „het zal u noch kunnen ten beste dienen, dat men hier van onze gelegenheit zoo groot een kennis *hebbe*," V 150; „'t En zy de wijsheit *dwael* — Het vrouwenoogh kan licht enz." S. 933; „Heff' geensins aen een zaeck — 't En zy hy eerst *doorzie*," Sa. 960; z. v. III 67, Gy. 956, 1091, Geb. 202, 1717, M. 900, JD. Opd., 27, 1277, 1403, JE. 806, MS. 444, 509, 688, 1457, Pp. 249, 459, 904, 1575, IV 147, Alt. I 51, 823, 1227, 1623, Alt. II 850, Alt. III 991, 993, V 77 (waar 't Lat. een infinit.), 78, 85 (waar 't Lat. een indic. heeft), 285 (Lat. *si gener petitur*), 287 (Lat. *Ni fatetur*), 339, J. 1831, S. 933, 1007, 1429, 1431, Le. 159, 202, 400, 494, 794, 818, 1878, Sa. 1049, 1139, 1226, 1449, Luc. 484, 507, 875, VII 214, 541, 743, Luc.

Opd., 1547, Ge. I 115 (Lat. indic.), En. IX 395 (*illo recepto*), Ed. 1098, Sam. 1475, Db. 1101, Ad. Opd., 659, Bat. 1312, 1431, IX 242, Bg. IV 54, Bg. VI 441, Gg. I 186, Gg. IV 352, Hk. I 333, 928, enz.

De voorwaarde, voorgesteld zonder eenig bijbegrip van onzekerheid omtrent de vervulling daarvan, staat natuurlijk in den indicatief; zelfs na (*t*) *en zij*, dat reeds vroeg tot bloote conditioneele partikel was geworden; zie b. v. bij **V.**: „De vogelvlucht — zal, *Ten zy* ze zich *betoont* — schipbreuck lyden,” Bg. VI 413; enz.; en in de 15de eeuw: „Ende daar en heeft nyemant rechte edelheit *ten si* dat hi god *mint*,” S. le Roy, 158; dat hi hem niet en vergeve, *tensi* dat hi *vergeeft*,” Ib. 198; „noch en weet hoeze gehieten is, *ten si* dat hyse *leert*,” Ib. 223.

184. Dat in concessieve, of liever negatief-conditioneele 1) bijzinnen de als mogelijk beschouwde omstandigheid den conjunctief, de als feit voorgestelde den indicatief vereischte, behoeft geen bewijs. Ik citeer slechts eenige plaatsen uit **V.**: „maer of men 't *cier* met woorden — men leit met broedermoorden Geen eere in,” JD. 271; „Want al wat hier *ontbreke* — Dat kan de stof — Voltrecken,” Alt. I 31; „Wat hart nu *quyne* — Hier vint het hulp,” Alt. I 1534; „Hoe hoogh men *drave* in stijl en toon, Het treurspel spant alleen de kroon,” J. Ber.; „Schoon 't zwaert my *treff* — 'k getroost mij,” J. 509; „dit loopt van wederzy gevaer, Hetzy men *zwichte* uit schroomte of moedigh *wederstreve*,” Luc. 1230; z. v. III 32, 66, 98, JD. 1301, 1620, IV 374, 417, Alt. I 860, 1524, 1526, 1609, 1646, Alt. II 1415, Hlr. IV 2 en 15, Hld. 7, S. 158, 739, Luc. 1253, 1622, Le. 1234, Ge. I 130 (Lat. *Excoquitur*), enz., alle met een bijzin = „niettegenstaande de hier uitgedrukte mogelijkheid;” doch, 't geen men noit door vernuft — hoe

1) In de minste gevallen toch wordt in dergelijke zinnen iets toegegeven; alle daarentegen drukken een omstandigheid uit, die niet geldt als voorwaarde, een omstandigheid, waarvan het in den hoofdzin gezegde niet afhankelijk wordt gesteld.

spits het *was*, begreep," Alt. I 796; „En wie sijn ampt *versuymt*, hy slaet sijn uuren ga," III 296; „Dees belofte, wat *bezwijckt*, hout stant," VII 491; „Wien 't lot niet *dient*, het rolt naer mijnen wensch," J. 84; z. v. Alt. I 1079, 1447, Alt. II 566, 1233, IV 376, V 413, MS. 396, S. 565, VII 147, 296, Ed. 314, Bat. 602, Gg. II 602, Gg. II 689, Gg. II 762, Gg. IV 448, 546, enz., alles met een bijzin = „niettegenstaande het hier uitgedrukte feit;" in de laatste zinnen vindt men zelfs de met een gewone conjunctie gelijkgestelde uitdrukking *het zij*, b. v. in: „Soo draeyt de weerelt-kloot, *hetsij* De vader 't liefste kint *beweent* Of 't kind op vaders lichaem steent," III 182; „'t *Zy* hy zijn stem *verfijnt* of die vergrooft, De wrongkroon voeght enz.," III 716; en v. III 200, IV 369, 432, Alt. II 1024, 1464, VII 722, Dh. 976, enz.

185. In consecutieve bijzinnen kon het gevolg niet alleen als een feit voorgesteld door een indicat. uitgedrukt worden, maar ook als mogelijkheid voorgesteld een constructie met den conjunct. vorderen. Zie voor het laatste b. v. in 't Ohd.: „Thoh ni sprachun sie in war, thaz sie *giloubtin* gote sar," Otrf. III, 26, 9; „Nist ther dag sumirih, dagon anderen gilih, thaz sar man in githankon thar *megi* wiht biwankon," Ib. V, 19, 38; „Thar nist miotono wiht — thaz iaman thes *gewise*, mit nihtu sih *irlose*," Ib. 58, enz.; in 't Oudsaks.: „Huo mag that giwerthan so — that ik magu *fuodie*?" H. 272; „gi ni mugun — forgebhan, that it im wirdhig *si*," H. 1466; „Nis gio so salig mann, that *mugi* an thesaro bredun werold bethiu athengian," M. 1656, enz.; in 't Ags.: „Nabbe ic faeted gold — that ic the *maege* lust áhvettan," Andr. 303; „Naenig manna is — thatte — rûn *vite*," Andr. 546; „ne laet the áhveorfan haedhenra thrym, that thu gode *svíce*, Andr. 960; „Hvylc is manna, that feores *neóte* and hváðhere on ende deáðh ne *gescedvige*? Ps. 88, 41; enz. enz. Bij **V.**: „Laet vallen dat het *kraeck*," JD. 625; „Hoe kan Ruben 's harten gront Bedecken, dat 'er niet een woort *berste* uit zijn' mont,' JD. 1566; „en baent den wegh zoo schoon, Dat d'aenslagh my *geluck*," El. 67; „waerop de zielen danssen, Dat al de goude vloer — *dreune*,"

Hlgm. Eul. 18; „Men houde Tyrus — niet zoo slecht, Dat het een Godtheit *diene*,” S. 150; „niemant — zal zoo lichtvaerdigh zijn, Dat hy — den godtsdienst — *Verzaecke*,” Sa. 261; „Een vrou — Kan zijn verstant zoo wijdt misleiden — Dat hy zich niet *ontzie*,” Sa. 332; „Ghy, Tityr, mooght — den lof — verheffen — zoo dat 'er 'tbosch naer *luistre*,” Buc. I 8 (*resonare doces silvas*); z. v. V 37, 39, 76, MS. 700, Dh. 1091, S. 1340, Bg. VI 63, Hk. I 319, enz.;

en evenzoo „of 'k zal een kreet geven, Daer Syrien van *waegh*,” JD. 485; „en offer 't lijf een' put — daer niemant *kome*,” JD. 239; „zulck eene die — den middelwegh *houde*,” MS. Opd.; „Dat ick — noit — boosheit hebb' bedreven, Daer waerdigh *zy* om dus — te sneven,” MS. 1585; „en een vrucht, die niet *sij* 't onderkennen, — t' ontfangen,” Hip. 223; „het wil den Trojanen aen geen Juno ontbreecken, die achter hen her *zitte*,” V 253 (*nec Teucris addita Juno Usquam aberit*); „Beschry een brieschend paert, Dat geene weerga *hebbe* in snelheit,” Le. 368; z. o. III 90, Geb. 1005, Gy. 1661, Alt. 1530, 1534, IV 378, Sa. 22, IX 231, 242, enz. enz., waar de consecutio in het relatief opgesloten ligt (vgl. ben. § 238);

alsmede constructies met *zonder dat*, „deze verlaet ick — zonder datze *beseffe*,” V 327; „zonder dat iemand het hart *hebbe* dit dier te genaken,” V 360; „Daer smaectmen eerst de vrucht des echts — oock zonder datze *walghe*,” S. 621 (z. v. Sop. Vert., Gg. II 1310, IX 236, enz.), wier verwantschap met de behandelde consecut. zinnen blijkt uit „Hi ne mochte nieuwer neder gliden, *Hine viele* int water allen siden,” Wal. 668, en dergel., = hij kon n. nederglijden zonder dat hij viele = eigenl. hij k. n. *zoo* nederglijden, dat hij niet v.

185*. Opmerkelijk is de Dietsche potentialis (*mi*) *dincke*, *duncke*, die, in een hoofdzin gebezigd, aan een tegenwoordig praesent. imprf. conj. herinnert, als b. v. „*ick zou denken* (dat hij 't wel. doen kan”) en dergel. Zie: „Ne ware, *mi dinke*, hets mi ontgaen,” Wal. 1224; „Ic wane dat dit die strate si Van den castele, dus

dinke mi," Ib. 2948; „*Mi dincke* — Het en es sonder meester niet Dit wonder," Brand. 1796; „*Mi donke*, gi hebt scade genomen," Lanc. III 45261; „Hier nes niement di et ontseghet. Galopijn sprac: Dat *dinke mi*," Seghel. 4167; z. o. Wal. 4178, 4996, 5001, 5610, 6173, enz. Evenzoo in de 16de eeuw: „Dus *dijncke my* — Dat damoureuzen aldermeest zotheyt toghen," Refer. gepron. te Ghendt (in 1539), bl. 122; „Zoo *dijncke my* dan — De vrouwe in de waerelt meest fortsen verwint," Ib. bl. 56 (z. o. bl. 91); en bij **V. my dunck** JD. 1545 en nog op een andere plaats, die ik wegens een daarover gevloeid inktmeertje in mijn aantekeningen niet meer ontcijferen kan.

186. De optatieve conjunctief is als adhortatief nog niet zoo in onbruik als thans; z. b. v. *gaen wy, vertrouwen we, sijnwe* W. 18, HV. 1235, Hip. 201, 305, Pa. 1022, JD. 736, Le. 605, S. 301, en v. Hlr. II 9, Hlr. III 24, Htz. 16, V 69, J. 418, S. 1096, enz.

187. Na *opdat* en *dat*, in finale zinnen, is de optat. bij **V.** regel; slechts 't rijm en zinnen, met *magh, kan* en *zal* (vgl. ben. § 188), maken uitzonderingen. Let ook op *of* — *moght*, b. v. in „Hou aen om uitstel, *of* de koning *moght* bedaaeren," Ad. 899; „roep uw' broeder, *of* misschien Hy — hiertegens *moght* voorzien," Bat. 252; en v. Db. 907, 960, 978, 1032, 1260, 1267, Bg. VI 387, enz.

Evenzoo vinden we onzen modus vrij regelmatig gebezigd bij subordinatie aan een begrip *bevelen, wenschen, bezorgen, toelaten, verbieden, verhinderen*. Vgl. b. v.: „maeck dat al mijn vrees — *verdwyne*," Hld. 13; „De Goden hoeden het, dat niet een buy — ons *koom* — berooven," JE. 391; „of ymmermeer gehengen, Dat zy haer oogen *luick*," M. 1051; „Godt schut, dat Quintiaen niet *kome* te verdrencken," Hlgm. st. Ae. 170; „Ontzeggende dat een — Noch eenigh teken *voer*," MS. 659; „Bewilligh dat de Frygiaen over hen heerschappij *voere*," V 206; „Getroost u, dat hier 't lijf *verrott*," V 508; „Indien 't den Goôn belieft, dat — Niets *overschiete*," En. II 950; „En zult ghe — niet gedoo-

gen, Dat men de Troischen nu *verlichte*," En. X 37; „Hy roept dat men de poort ras *openruck*," Ed. 1522; enz. Dus ook na uitdrukkingen, als *'t is billijck, rechi, noodig, goed, beter, best, tijdt* (de behoorlijke tijd), *reden* (billijk), *behoorlijck, het past, voegt*, enz.; z. Alt. II 126, 1312, Alt. III 1168, El. 1514, V 344, Hlr. I 4, Luc. 351, enz. enz. Zeldzaam is er, behalve in rijm, verloop naar den indicat. op te merken: „bestelt dat Troje oock dezen dagh onder de feesten *rekent*," Hld. 16; „terwyl ghy hoopt dat 'er niets bestendigher *is*," Hld. 17; en nog een enkele maal hier en daar. In zinnen echter, als „die my hoop geeft, dat het — noch niet gansch omgekomen *is*," V 310; „die nimmermeer — Zal lijden, dat zijn naem onteert *blijft* door dien hoon," S. 1310; „en niet wil gedoogen, Dat 's vyants overmoedt Stof *vindt*," VII 235, en dergel., vordert de voorstelling den indicat.: in den eersten, dewijl men de vervulling van het gehoopte zoo stellig beschouwt, dat men dit reeds als een feit voorstelt; in de andere, omdat *lijden* en *gedoogen* hier de opvatting hebben van „berusten in het bestaande."

OPMERK. Tot deze categorie van optatieven is ook de conjunctief bij *waerd, waerdigh* en *verdienen* te brengen: „Febus verdient dat elck hem *kroone*," Ip. 1270; z. v. Hip. 828, Sam. 293, 325, doch in rijm. Vgl. Os. „ne was in werth iowiht that gi min *gihogdin*," H 4429.

187.* Voor een optatief in conditioneele zinnen zie men in 't Ohd. b. v. „Thiz lazū ih — zi thineru giwelti, in thiu thu *nidarfallēs*," Otr. II, 4, 86; in 't Os. „than ni thurbun si an thea hell innen — faren, ef sia *gefrummien* so, so thea gebiodad the thea bok lesat," H. 3402; bij **V.**: „die u het leven — aenbie — Mits dat men u terstond *verkoopē*," JD. 1018; die d'eeuwen zal verslijten, indien de zeevaert haer getrou *blijve*," Inw. 627; „D'onroomscheit zelf — Staet — toe, Zoo 't vleesch des Lams *zy* tegenwoordigh onder En in het groen," Alt. II 1680; „dat verbiedt u niet te worden Mijn bedtgenootē, zoo het hemelsche geluck ons bey *gewaerdighe*," Ad. 26; enz.

188. Een conjunctiefvorm *moge, zulle, kunne* is bij **V.** niet in gebruik. Waar de aanvoeg. modus volstrekt vereischt wordt, staan de vormen *mag, zal, kan*: „die lasterlijck durf reppen, Dat stof — zijn' Schepper zelf *kan* scheppen, Dat tant en keel en maegh hem knaghe,” Alt. I 882; „De hemel geve dat dit gebeuren *magh* en de moeder niet vergeefs — belooft hebbe,” Hld. 16; „Ick wensch, dat de meinedigheit — op myn hooft *magh* vallen,” Hld. 20; „op dat — Mijn offer Gode alleen behaegen *magh*,” J. 1438; „brengh wapens — dat ick hem aen *magh* rannen,” J. 1848; „Sta toe dat ick 't gehoorde *magh* verrecken,” En. VI 389; „De bloetbant — Geeft hoope, dat der bontgenooten bant — Braveeren *zal*,” VIII 108; z. o. III 20, El. 1227, MS. 467, 827, 852, Le. 705, 1908, VIII 120, En. X 998, Db. 753, enz. Vgl. evenzoo reeds in 't Dietsch: „deze twee beletten dat men die waerheyt niet horen en *mach*,” Pass. Wint. 54 v.; „en gheve u verlof, — dat men — liedekijns singhen *sal*,” H. 79 r.; „seynde ons yemant die ons helpen *mach*,” Ib. 172 v.; „omdat mense te meer prisen *sal*,” Delfsce Sout. 92; z. o. Ib. 92, 171, Die eerste Blisc. v. Mar. 1506, enz. (Add.), en vgl. reeds Ags. „Naenig manna is — thátte áreccan *mæg* odhdhe rím *vite*,” Andr. 546.

189. Ook in het *praesentiaal* imperf. en plqprf. des conjunctiefs wordt vaak de vorm des indicat. gebezigd, een verloop van vorm, die natuurlijk aan zuiver uiterlijke omstandigheden is toe te schrijven, nam. aan de groote overeenkomst, die bij de deflexie tusschen den conjunct. en indicat. was ontstaan en er toe verleidde in de weinige gevallen van verschil ook dit te doen verdwijnen. B. v.: „Zou die zijn moeder zoo durf loonen Dan onze Vaders noch verschoonen, Zoo *was* hy niet zich zelf gelijk,” Pp. 1366; „Och! wie zou zich niet bedroeven, *Zagh* hy 't hart beklemt,” IV 362; Och — *was* 't gerucht van mijn byslaep begraven gebleven!” Hld. 7; „Och of Dedael my nu *zyne* stoute wiecken *gaf*!” Hld. 18; „och of — ick hem hier *zagh* staen,” En. I 821; z. v. III 59, El. 592, M. 496, 982, 1043, JD.

687, 1534, JE. 198, 208, 1073, IV 756, Hld. 7, 17, 18, Gy. 72, 74, 75, 76, V 264, VII 23, Sa. 172, J. 1492, 1740, 1741, Buc. III 89, En. I 544, En. IV 591, En. VI 430, En. XI 178, Ed. 746, Dh. 1406, enz. enz.

190. Ook wanneer in tempor. bijzinnen, met *eer*, *totdat*, de toekomstige omstandigheid zeker en vast was, bediende men zich dikwijls van de aanvoegende wijs. Zie in 't Dietsch: „nimene en segt van desen visione tote dire wilen dat des menschen sone *si* op herstaen,” Lev. v. Jes. bl. 110; „Nu toe in tijts Vor den rechtere — Eer dat *vercoele*,” D. eerste Blisc. van Mar. 483; in 't Os: „that hi muosta thit licht agebhan — er than im thie willo *gistuodi*,” H. 471; „Nu scalt thu — wonon under them werode antthat thi word *cume* herren thines,” H. 707; ac hie im — bed — er than hie thar tekean enig togian *weldi*,” H. 844; „After thiū scal sorogon err allaro liudeo gihuilic, err hie thit licht *agebhe*,” H. 2618; Si hietun ina thuo fillian, er than sia im ferahes tuo aldres *ahin*,” 5494; (z. o. 145, 1627, 3166, 4288, 4309); Ohd.: „daz ir mine winion newecchet — unze siu selba *wolle*,” Will. 33, 3; „er weidenot unter lilion. unze der tag *cume*,” Id. 46, 3; „in Aegypto wis thu sar, unz ih thir *zeigo*,” Otrf. I, 19, 5; „got irkennit in iu, er ir imo iz *zellet*, allaz,” Otrf. II, 21, 22; thu lougnis min zi ware, er hinaht hano *krahe*, Id. IV, 13, 35; „ia kundt er uns thia heili, er er geboran *wari*,” Id. I, 6, 18; „wullun sie, er se *fuarin* heim, tharafuri mihilan stein,” Id. IV, 35, 37, (z. o. Will. 33, 10; 49, 8; 103, 3; 134, 3 en 9, enz.); Ags. „Ve the magon — at tham secgplegan sêlre gelaeran, aer thu gegninga gûdhe *fremme*, Andr. 1356; „Usser god kynincgl geâra thu vorhtest aer voruld *vaere*,” Psalm. 73, 12; thās us tō roderum up hlaedre raerde, aer he helvara burg *âbraece*,” Raads. 56, 6; „Gespraec the Beóvulf, aer hé on bed *stige*,” Beóv. 677, (z. n. Beóv. 252, 264, 2819, enz.). En bij V.: „k Beloof u, eer de zon op 't hoofdpunt *koom* te staen, te redder,” JD. 782; „Hier rust ick — totdat de voortoght *raeck* voorby,” JD. 978; „Men zal leggen blijven, Totdat de dagh *verkoele*, JD. 981; „Zoo

duurt de dienst — Totdat hij *koom* den tijt zijn vleugels korten," Alt. III 623; „Verschuivende de nevels — Totdat al 't lant — Het allerschoonste *onthaele*," Alt. III 1477; „Nocht zijn wackere geest rust, eer het werckstuck voltoit *zij*," Geb. Opd.; z. v. Geb. 884, Pp. 1569, Hlgm. Eul. 197, V 269 (vertaling van *donec reliquit*), V 373 (vert. van *donec invertit*), MS. 1004, Sa. 1258, Ad. 430, enz. enz. Van een potentialen conjunctief kan gewis hier, waar een vrij zeker te verwachten omstandigheid wordt opgegeven, geen sprake zijn. We zijn derhalve gedwongen aan een ouden conjunctief, pro futuro, te denken, die, gelijk men weet, nog in 't Got. in gebruik was, en zeer goed *in deze betrekking* in jongere dialecten en talen kan zijn bewaard gebleven.

Dewijl echter ook het praesens v. d. indicatief een toekomstbegrip kan uitdrukken, is in dergelijke zinnen even goed de aantoon. wijs op haar plaats. Vgl.: „maer eer die lust aen 't koelen *Geraeck*, waerdeert men enz.," JE. 1026; „Ghy sijt, aleeer men 't *gist*, geslaegen," Gy. 270; „Zij kraeien onweër, eer het onweër *is* geboren," Pp. 750; „men zal den last haest breecken, Eer noch de middagh-zon *begint* te steecken," JD. 1000; z. v. Pp. 203, 289, Alt. II 416, 419, M. 1676, Hld. 2, Le. 675, S. 1768, VII 305, Ad. 781, Db. 690, Buc. VIII 24, En. IX 431, En. XI 1253, Bat. 155, 1825, enz.

190*. Van gelijk karakter is ook de conjunct. in zinnen, met *zoo ras, zoodra, als, wanneer*: „Dat alle d'Engelen Hem passen aen te bidden Zoo ras hij *innery*," Luc. 227; „de vleiers — Staen uw geluck ten dienst — Zoo ras het weiflend lot u *aenzie* met den neck," Gg. II 986; z. nog Geb. 1348, JD. 165, El. Opd., V 76, 80, 195, 303, 348, 395, Le. 1136, 1587, 1722, enz.; vgl. Ohd. „sar thu *sis* thare, gihugi mfn ouh hiare," Otrf. IV, 31, 21. En waarschijnlijk evenzeer in zinnen, met *zoo lang als*: „Wij Ridders — Beloven u — Getrouwicheit, zoo lang dees bende De wapens *voer*," IV 753; „ick wordt geknaeght van nieuwe zorgh, Zoo lang als Frederick — Zich niet — op eenen stam *laete* enten, V 537; „Om Kleef te dienen, Zoolang de zon *ver-*

rijze," VII 625; z. v. JE. 205, El. 105, V 331, Luc. 1462, 1866, VII 315, 335, Bg. VI 145, Hk. I 970, enz.; vbb. van dien modus in verbinding met een Oudgerm. *so lango so* ken ik evenwel niet; steeds is mij die conjunctie met een indicat. voorgekomen. Vgl. ook nog: „En krijgh, die 't overschot verstrooye, Nadat men jaeren *heb* gestreên, Gy. 432; „Laet dit uw boodschap zijn, nadat mijn Vaders graf gekroont *zy*," El. 50.

De imperatief.

191. In de 16de eeuw begint de oude vorm voor den singul. des 2^{den} persoons vrij zeldzaam te worden. Aan deze overwinning van *gi* moet dus in de vroegere periode, in de 15de, ja reeds in de 14de eeuw een struggle for life van *du* zijn voorafgegaan. Hoe dapper die verdediging was, blijkt hieruit, dat in dien tijd van overgang (vooral in de 15de eeuw) de indringer meermalen het terrein slechts half kon bezetten, en althans een gedeelte van het oude en wettelijk erf gered bleef; m. a. w. dat herhaaldelijk (door den auteur zelf of door den afschrijver) in een zelfden zin of in twee of meer bij elkaar behoorende de vormen door elkaar gebezigd werden, en zelfs *gi*, met een ww. op *st*, *ste* verbonden, niet tot de onmogelijkheden behoort. Vgl. b. v.: „Vrient, dat selve sal *di* ghesien. Hier guamen si twee, *hebdijt* ghesien?" Vad. Mus. I bl. 335, vs. 52; „*Hore* herwert, *proeft* desen gront," V. Mus. III bl. 252, vs. 513; „*dijn* broet *geefstu* ter Gods hant, *ghi sijt* selve in tfiants gemanc," V. Mus. III bl. 263, vs. 838; „Dattu gherne *names* ghenaden, Ende dat *ghi* gerne *waert* ontladen," Theoph. 1326; *Dine* vrienden hebben *u* ghelaten," V. d. Siel. e. d. lich. 69; „Ene joncfrouwe *saltu* vinden daer, Die Maria heet, ic *seggu* waer," V. d. l. o. Her. 155; „Jhan *doept* my — Ic segt *di*," Ib. 949; „Peter — *nemt u* swert — *Sleestu* meer, het es mi leet," Ib. 2193; Ende doet hi *dinen* raet — *vergheft* hem," Lev. v. Jes. bl. 119; „*Doghedi* om Gode dit onghemac — Of *doghestu* dit wee Dor dijns selves

mesdaet," Brand. 1220; „Thomaes, *com*, *tast* mijn wonden Ende *zijt* gheloovigh," Ib. 1935; „*ganc* ende en *wilt* niet meer sondigen," D. l. o. H. (Mnl. Bibl. XIX), bl. 11; „dat *gi* ons *segste*," Ib. 28; „*brenct* haer *dyn* vinger — ende *neem dyn* hant," Ib. 66; „*wyst* mi dat graf daer ic *di* in groef," Ib. 75, „alstu hem *siets*, soe *seg*t hem," Pass. Wint. 34 v.; „alsoe *ghi* se gheroken *hebste*," Ib. 35 r.; „*steket* voert *dijn* hant ende *lere*," Ib. 37 r.; „*Ganck* tot Antiochien ende *ontsculdicht* mi," Ib. 40 v.; „Dit *mercket* ende *sich*," Ib. 44 r.; „dat en suldi al soe niet verstaen datstu *di* selven doden sultste," Summe le Roy, 121; „*offer* gode — en *ghevet* weder," Delfsce Sout. 157; „*maect* mi levende ende ic sel behoeden *dine* rede," Ib. 386; zie voorts Brand. 224, Blomm. Oudvl. ged. bl. 80, 81, 82, 83, Vad. Mus. III bl. 11, Pass. Wint. 36 v. 37 r. 40 r. 43 v. 44 r. 46 v. 51 r. en v. 52 v. 88 r. 103 v. 116 r. 122 v. 137 r. 166 r. 168 v. 172 v. 218 r. enz. Delftsce Sout. 78, 135, Die eerste Blisc. v. Mar. 306, 315, 325, 335, 584, 667 1374, 1805, 2071, 2148, enz. enz.

Was nu in **V**'s tijden het pleit tusschen *du* en *ghij*, tusschen den uitgang *s* (*st*, *ste*) en *t* in den ind. en conjunct. beslist (een enkele vorm op *st*, z. bov. § 50, en een zeldzaam *du*, *dijn*, z. § 109, is natuurlijk niet van groot gewicht), in den imperat. bleef de strijd nog voortduren: naast den pluralisvorm op *-t*, dien men bij consequentie als den uitsluitend gebruikelijken zou verwachten, verschijnt ook de oorspronk. singularisvorm, zonder *-t*, of is veel liever de meest gewone. Bovendien behooren zinnen, als de boven uit het Dietsch geciteerde, met twee of meer verbonden imperatieven, waarvan de een met, de ander zonder het suffix *t*, lang niet tot de zeldzaamheden; zie b. v.: „*Legh* af — *treck* aen — *streckt*", AH. 745; „*Bedwing* uw wesen wat; *wilt* uw gebaer betoomen," AH. 755; „*koom* en *spoelt* En *wasch*," Pa. 1996; „uw hoofd nu op *wilt* steecken, En *toon* enz." AH. 849; „*Verleer* slavin te zijn, *weest* niet soo ongelaelich," AH. 1262; „*hou* stand en *wilt* niet schroomen," II 679; *Vraegh* uwen broeder — *Luistert*," Hld. 5; „*volbrengh* het stuck liever

en *volght* uwe — zusters na", Hld. 14; „*gaep* aerdriek en al heel *Verswelgtse*", Pa. 406; „*Vlie*, booswicht, *vlie*, *loopt* enz.", JE. 1147; „*sta* ons bij, *weest* ons behulpzaam, en *verleen* ons enz.", V 220; „*weest* ghij dan bode en *geef*", En. II 784; „*Verschoont* ons, Koningin, en *reinigh* uw geweten", Ms. 515; z.v. P. 1880, HS. 135, AH. 1425, II 165, 167, 195, Hlr. II 11, Hlr. III 8, Pa. 1996, 2002, VI 98, enz. Voor een imperat. sing. op *t* vgl. voorts nog: Pa. 1880, III 90, 103, V 252, 519, VII 467, En. VIII 857, en voorts passim; vooral *zijt*, *weest*, voor *zij*, *wees*, III 107, 190, Geb. 820, JD. 627, 1078, 1339, 1472, Gy. 614, 1677, Él. 1453, Hld. 16, 17, 18, V 279, En. IV 825, En. V 111, En. VI 380, En. VII 487, Tr. 141, enz. (In den Stat. Bijb. wordt nooit anders dan de pluralisvorm gebezigd, z. o. Huydec. Pr. II 201 vlgg.)

OPMERK. Nu en dan ontmoeten wezels een singularisvorm bij 't aanspreken van meerderen: „ay, feestgenooten, Ay, *schreyniet* meer," J. 1596; *rept* u ras, *Ruck* af tapijt enz.", J. 1822; „en (Charon) sprakze (Aeneas en Sibylle) eerst aldus aen:" *hou*, *zegh* op, wie ghy oock *zijt* — *wijck* van ons," V 260, en in een paar op **V**'s naam gezette versjes (VI 3, 4, 8). Hebben we hier met drukfouten te doen? „*Help* Goôn," H. VI 632, schijnt een staande uitdrukking te zijn (z. o. dezelfde zegswijze, door HUYDEC. in zijn aantek. op deze plaats uit Hooft en N. Vol. Ard. geciteerd), met *help* als quasi-interjectie.

Over het participium, pro imperativo, zie ben. § 273.

De infinitief.

192. Meermalen treft men bij **V**. constructies aan met den zoogenaamden accus. cum infinit., waar men een objectszin met *dat* zou verwacht hebben. Zoo na een ww. met een begrip „oordeelen, meenen" of „beseffen, weten:" „*Twelck* hy geoordeelt had te slecht *te zijn gevetert*," Gw. 73; „Een yeder dunckt sich 't *syn te zijn* het swaerste cruys," P. 410; „*Tgeen* ghy in

andren meynt bestraffelijck *te wesen*," W. 22; „Josephus erkent *deze nederlage te zijn* een wraecke," HV. tdl.; „dat wy *God* erkenden *te wezen* de eerste oorzaeck," Hlg. Opd.; „Want wie ontkent Gods *woord te zijn* de sone Gods," II 575; „*welcke verdubbelinge* ick — oordeele een gansch ongerijmde — mispellinge *te wesen*," VI 619; „ick acht *u* een Godin *te wesen*," El. 161; (ook W. Vr., HS. Opd., Ed. 910, El. 1385, V 23, Virg. adl., VII 32, enz.); na een verb. met de beteek. „zeggen:" „betuyght niet ons gemoed *d' Onsterlijcke eer te zijn* het alderhoogste goed?" HV. 446; enz. Hebben we hier, in deze deels in vertalingen deels in oorspr. stukken voorkomende zinnen, aan Latinismen te denken?

In het Gotisch en het Ohd. ontmoet men herhaaldelijk een accus. c. infinit. na *venjan, rahnian, munan, viljan, qithan* enz.; in 't Ohd. evenzoo na *wánén, gelauban, wollen, sagén*, enz. In hoeverre deze en dergel. constructies een zuiver Germ. karakter hebben, en in hoeverre ze wellicht navolgingen van Gr. en Lat. origineelen zijn, behoeft voor ons doel hier niet onderzocht te worden; want, oorspr. Germ. of niet, in de ME. begint de accus. c. infinit., althans wanneer het nomen niet ellipt. is gebezigd, zoo zeldzaam te worden, dat men hem als zoodanig in het Mnl. (voor het Mhd. zie GR. Gramm. IV 118) alleen aantreft na *weten* (b. v. „Om dat hijt *mi hebben* wiste," Wal. 3258; „Ic wiste eens *vijff ghesellen jaghen*," Mnlp. I 1280; „Waer men weet *die clesi comen*," W. v. Hild. 97, 262; „Men heeft wel *iuden* weten *dwalen*," Id. 109, 238; „Men heeft wel *vrienscap* weten *rysen*," Id. 110, 7, enz.; vgl. ook nog thans „ik weet *hem wonen*," en dergel. 1), na *mercken, vernemen* (b. v. „Gheselle Roelant, nu moogdi hier merken *enen wijch gescien*," Vad. Mus. II, bl. 41, vs. 18: „Terst dat hi *den somer* vernam *Brin-*

1) Zoo heb ik in Gelderland meermalen door lui, die 't waarachtig niet uit het Lat. geleerd hadden, „ik weet dat goed te zijn," en derg. hooren zeggen.

gen dat nuwe loef," Fl. e. Bl. 92), en, gelijk nog thans, na *zien, hooren, voelen, laten, doen en heeten* (= „zeggen," b. v. in ons „iem. heeten liegen") 1). Zou nu een constructie, als bovengenoemde, na *achten, oordeelen, betuyghen*, enz. inheemsch en een rest kunnen zijn van de oude woordvoeging, welke na een pauze van eenige eeuwen weer bij **V.** te voorschijn kwam? 2) Dat trouwens de Renaissance ook bij anderen zoodanige taalketterijen veroorzaakte, leeren we b. v. uit: „dat seydt men Goedt schimman-schap *te wesen*," Sinnep. 160, „Men kan immers niet gelooven al *gantsch Israel* zoo puyr ook *te zijn gheweest*," Coornh. Wrk. I 4 r.; zie voorts Sinnep. 182, Coornh. Wrk. I 31 r., 47 v., 72 v., 73 r., 74 r., enz., enz.

Regelmatig is daarentegen „maer stroit zelve uit aen hem *te zijn* verlooft," En. IV 238; want met ellips van het pronom. reflex. was de accusatief c. infinit. bij **V.** in gebruik, evengoed als hij dat nog thans is; vgl. b. v. ons „Zij meenden een geest *te zien*," naast Ohd. „wântun *sih* geist *gisehan*," Nôtk. 230, 3; „wij gelooven *op te zullen staan*," „hij geloofde *te kunnen*," „hij zegt, beweert een god *te zijn*," enz., naast Ohd. „*unsih* *erstantan* kelaubamês," „*sih* *gatrûêta* *magan*," „er *sih* sagêt kot *stn*," door Gr. Gramm. IV 116 en 117 geciteerde plaatsen.

193. Van het gebruik eener bepaalde categorie van infinitieven, in plaats van 't partic., zien we bij **V.** geen afwijking; niet alleen *durven, willen* en dergel. door een onbep. w. zonder *te* gevolgde verba worden zoodanig gebezigd (b. v. „Had ick niet *willen* stelen," W. 107; „Heeft dat *leeren* maken," XII 19, enz.), maar evenzoo andere, die bij den volgenden infinit. wel *te* vereischen, als *begeren, behoeven*, enz. (b. v. „had mij uw brief

1) „Dus denct een yghelijc van desen *Sijn eyghen deel* dbeste wesen," V. Hild. 80, 194; zou ook voor een Mnl. a. c. inf. na *dencken* kunnen bewijzen; toch wil ik aan deze eenige mij bekende bewijplaats niet al te veel waarde hechten.

2) Het kolossaalste proefje van Latinisme levert Db. 813: „Is 't minder quaet een zoon naer vaders hart te steecken?"

behooren te verzekeren," Hld. 6; „Had ick maer *behoeven* verscheurt te worden," Hld. 12; z. n. Hld. 10, V 221, 344, Ed. 408 enz.; doch ook „en my, die hem heb *begonnen* te beminnen," Hld. 7; „Heeft *gezocht* te volbrengen," dat XII 18 voorge trokken wordt boven „heeft *zoeken*"). Onbekend is bij **V.** een constructie van *zien, hooren, laten, doen, gaan, blijven*, enz., in het participium, gelijk die het Dietsch nu en dan laat waarnemen: „Dies ic seldom hebbe *gesien* plegen," Cass. 814; „nu hebbict *ghelaten* staen", Walew. 1470; „Dien hevet hi *ghelaten* leven," Ibid. 4539; „Dat si ware *gegaen* bloemen lesen," Tien goede boerden, bl. 15; „Ic hebbe in minen drome *gesien* Een calf singen messe," Ibid. 39; „Ic haddere af *ghehoert* tellen," Hist. v. Tro. 9615; „Haddy dicken *ghehoert* spreken," Hist. v. Tr. 9810; „is die joncfrouwe — *ghegaen* Wanderen," Mnlp. II 347; „Hy waer wel lichte *bleven* staen," V. Hildeg. 59, 68; „hadde engiene *Ghedaen* maken Seghelijc," Segh. 10071; zie voorts V. Hildeg. 32, 177, St. Am. II 5085, enz. enz.

194. Behalve in de thans nog geldende gevallen, blijft bij **V.** vóór den locat. infinit. het pleonast. *te* in de *o. p.* ook een enkele maal weg na *denken, meynen, beginnen, weten, schijnen*: „Die boven 't Hemelsch heyr dacht *stellen* zijnen stoel," Gw. 3; „wanneer hy — meynt ten hoechsten *zijn* geklommen," P. 1761; „Begint hem al zijn Jeughd en al zijn kracht *vergaen*," Gw. 41; „niet wetende waer *vluchten*," W. 20; „'t Bosch dat hier *branden* schijnt," P. 149 (z. v. P. 544, 855); zelfs in de *j. p.* na *heeten*, bevelen, en *leeren*, door ondervinding leeren (tr. en intr.): „Ghy heet me mijnen druck — *Vernieuwen*," En. II 4; „nu leer u wat *bedwingen*," JD. 1107; „leer kloeck u zelf *mistrouwen*," Ed. 765; z. v. III 310, El. 356, V 216, Geb. 1244, J. 516, VII 26, En. IV 613, En. XI 4, enz.; beide constructies nevens elkaar: „die dit gebouw Hiet *sleepen* — en op den burgh *te zetten*," En. II 49; „leert voortaan u zelve *wachten*, Het recht *hanthaven* en geen Goden *te verachten*," En. VI 930, enz.

Na *loopen* mist de volgende infinitief, die een gelijktijdige han-

deling uitdrukt, zeer vaak de partikel: „Die — Rampsaligh *hol-len* loopt,” VGr. 538; „nu loopt Aleckto *stoocken*,” En. X 59 (v. n. V 205, 212, 343, 361, Ed. 753, VII 394, Ge. I 203, En. X 1096, enz.); éénmaal desgelijks na *komen*: „Chrysothemis komt uit den huize *gaen*,” El. 351 (vgl. nog thans b. v. „hij komt *aanloopen*,” enz.); soms ook wel na *zitten*, *liggen*, zoo die verba in de onbep. wijs staen: „vonden Silenus — leggen *slapen*,” V 57; „Zy zien — vele soldaten — leggen *slaepen*,” V 328; „Dat altijd wrockend huis zal heimlijck leggen *wroeten*,” Geb. 476; „Zy houdt me zitten *quijnen*,” MS. 363; constructies welke wij thans vermijden.

OPMERK. 1. Voor een dergelijk ontbreken van *te* in het Dietsch zie: „daer hi te voet *vechten* liep,” Vad. Mus. II bl. 48; „Al-daer soe sach hi enen man staen Water *putten*,” V. Hild. 20, 75; waar de infinit. een gelijktijdige handeling noemt;

vooral bij den finalen infinit. „hi — croop *ligghen* in dat oever,” Rein. 33; „Ghi rijdet mitten honden *jaghen*,” Mnlp. II 261; „Ende dat hi trecken soude van daen *Striden* in dat Troyssche lant,” Mnlp. II 2945; „dat zy — toeghe *woenen* ten (l. ter) plaetse dair sulke persone billike woenen souden,” Vad. Mus. III, bl. 54; „en sendese predeken,” Lev. v. Jes. bl. 46;

voorts na *beginnen*, *duncken*, *dincken* en *wanen* passim (doch ook reeds *te* na *beginnen* en *waenen*, z. Lev. v. Jes. bl. 54, 65, 69, Vad. Mus. bl. 246, V. Hild. 1, 224; 15, 64; 27, 130; 54, 3; Borchgr. v. Vergi 772, Rein. d. Will. 7053, 7067); na *scinen*, Ruusbr. IV 150; na *begheren*, V. der Feesten, 620 (doch met *te* Ib. 720), Segh. 2042; na *meynen*, Mnlp. IV 2179; na *gebieden*, H. v. Tro. 78; na *hieten*, bevelen, passim; na *plien*, Nat. Bl. VI 654, enz.

In de 16de eeuw: na *schijnen*, Sp. v. S. te Antw. in 1561, 496, Houw. L. v. Const. 22, 29, 60, Peg. pl. I 231 (doch met *te* Peg. Pl. I 72, L. v. Const. 67, enz.); na *duncken*, Peg. Pl. I 19, 70, 144, 191, 347, 362, 803, Geusenlb. V. L. bl. 183 (doch met *te* Peg. pl. I 453, L. v. Const. 66, Geusenlb. bl. 185, enz.);

na *wanen*, L. v. Const. 120; na *meynen*, Sp. v. S. te Ghendt in 1539, bl. 262, 289, Sp. v. S. te Antw. in 1561, bl. 498, 571, 728, Houw. Paraen. Polit. 6, 10, Peg. pl. I 216, 238, 366, 413, L. v. Const. 84 (doch met *te* Peg. Pl. I 25, 82, 413, 607, 739, L. v. Const. 96, 104, Paraen. Pol. 30, enz.); na *heeten*, bevelen, L. v. Const. 55, enz.

OPMERK. 2. Naast den infinit. bij *liggen*, *zitten*, enz. komt ook het gebruik van het verb. finitum voor, als „Een ander *zit en slijt* den dagh,” Le. 1036, enz. De vroeger door mij (*N. en Zuid* III bl. 138 vlgg.) ter sprake gebrachte wijziging van woord-schikking in deze constructie, veroorzaakt door den invloed der constructie met de onbep. wijs, is waar te nemen in: „De Hunnen staen van spijt en zwellen, M. 1307, „Ick zit, ô Lycidas, dit vast en overreecken,” Buc. IX 55 (v. V 414, Le. 429, enz.); zie hierover *N. en Z.* III, bl. 138 vlgg.

195. De subjectsinfinitief, dien we thans alleen vóór zijn verb. geplaatst en van geen naamw. als bep. vergezeld zonder *te* bezigen, miste somwijlen die praepositie ook, wanneer hij voorafgaande een nomen bij zich had, of achter het praedicaatsww. stond; vgl. „Uw oogmerck was Godt *eeeren*,” J. 1091; „Een pleit *beginnen* valt gemakelijck,” Bat. 1048; „den ouderdom *verschoonen* is billijck,” Bat. 1446; „Verdooft het min mijn' glans den vader — *zien* leggen,” Db. 1191; (z. o. Bg. IV 105, Z. 892, 994, enz.). Daarnaast veel vaker *te*, dat ook reeds in de ME. voorkwam; z. W. v. Hild. 15, 99; 20, 39; 56, 7, Lev. v. Jes. bl. 129, enz.

196. Zonder *te* vindt men den infinit. ook somtijds na *dan*, *als* of na een praepositie: „vele eer *als* dit *gedooghen*,” Hspv. 245; „My — schiet niet over *dan* *beminnen*,” Hld. 19; „Hoe kon uw vyandin zich mackelijcker wreeken *Dan* door uw eige vuist *beslechten* dit krakeel,” M. 1063; en zich vermoeide *Met* *luystren*,” Sop. 159; „in stede *van* *regeeren*,” Luc, 854; zie n. Geb. 892, V 66, enz. en voor *ophouden* (*van* + infin.), *toeleggen* (*op* + infin.) § 238. Ook thans nog „*door vragen* wordt men wijs,” „hij verdient den kost met *schrijven*,” enz.

197. Bij verbinding van twee infinitieven door middel van e en conjunctie wordt *te* zeer dikwijls slechts vóór het eerste verb. geplaatst; vgl. „schaemt ghe u niet — te razen en krackeelen,” Ed. 805, „Toen hadde ick keur te zwijgen of beloven,” J. 919; z. v. W. 27, 51, Geb. 697, VII 150, 226, 423, 491, En. IX 1039, Ed. 805, Dh. Inh. enz. enz.

Het participium.

198. Behalve enkele ook thans nog gebezigde abnormale participia, of liever participiale adjectiva, ontmoeten we bij **V.** ook *ghebloeit*, in bloei staande, ontloken, Gw. Vr. en 11, Hspv. 308, HS. 601 (z. o. Delfsche Bijb. Cant. Cantic. cap. 6, 7, Castel. Pyr. en Th. 13, en reeds Os. *gebloid*, in „thie wurti — thea hir an felde stad berhtlico *gebloid*,” Hel, 1674); het is als parallel van *vergeten*, (*wel*)*gezetten*, *gelegen*, enz. (z. m. *Werkw.* bl. 62) te verklaren uit een verb. (*ge*)*bloeien*, met inchoatieve beteekenis., dus = „beginnen te bl., ontspruiten”; vgl. in een door GRAFF genoemde (III 240) Ohd. glosse der 8ste eeuw *kapluoit*, germinat.

Voor *besloten*, dat als partic. adject. = „vast besloten” III 79 te lezen is, vgl. *Werkw.* bl. 56.

Het pronomen personale en het possessief.

199. Over den accusatiefvorm van het met een subj. verbonden praedicaatsnomen, als „k ben *my* zelfs niet meer”, HS. 965, zie *N. en Zuid* III, bl. 82.

200. „Verwen, die *zich* best *onderlingh* verdroegen”, Geb. Opd., vertoont nog een spoor van het oude reflex. = „elkander”, in verbinding met *onder* „wederkeerig”; vgl. oudtijds „*hem* ondercussen”, „*hem* onderminnen”, „*hem* ondersien”, enz. Ook zonder deze verbinding „Nu kussen *zich* dees twee”, HS. 949.

201. Overgroot is het aantal malen, dat het Dietsch bij het bezigen van een verb. in den 1sten pers. sing. het persoonl. pron.

als subj. weglaat. Vgl.: Ghevalt mi quaet ofte goet, En *vlie* te nacht", Car. e. El. 291; „Pensde hi in sinen moet: Dat ic leve, waertoe eist goet? En *hadde* noit goet gheval", Ib. 433; „Waermede sal ic mi verweren? En *prise* mijn lijf niet twee peren", Ib. 436; „Secht mi ierst, ic segghe u dan Wat ic hier soeke ende jaghe: En *darf* niet riden biden daghe", Ib. 466; „En *weet* so vaste kiste, Weet icker enich goet in, In brinct wel in mijn ghewin," Ib. 522; „Die coninc antworde — En *quam* noit binder sale", Ib. 706; „Elegast seide: Wat mijns ghesciet En *come* vor den coninc niet", Ib. 1030; „Die broeder sprac: En *gheer* el niet", X Goede Boerd. bl. 29; „Al sla ic zeer, en *rake* nyeman", V. Hild. 31, 118; „Al is mijn gheluc ter werlt smal, En *wilre* niet om versaghen", Id. 87, 309; „Ik weet wel, ic ne was noit gheraect In stede daer ic so vele vant (Ende *hebbe* gheweist in menich lant)", Wal. 1086; „Wat holpe dat jou lange tale *maecte*?" Ib. 2547; „Maria antwerde: „En *can* versien," V. d. lev. o. Her. 187; „Lief. en *liete* u niet om hare", Beatr. 320; „dit is die scoenste rey Van paerden, die ic noit ghesach, Ende *heb* gheleeft wel menighen dach", Segh. 7270; „Al ware al de weerelt dijn — Ende ghi se mi mocht gheven, Ende daer toe met blischepen *soude* leven — Ic en naemse niet," Brand. 244; „En *cant* ghesegghen sekerlic Tspeel dat daer waskenlic", H. v. Tr. 2355; „Wildic u segghen al die aventuren — en *const* ghedoen", Ib. 5056; zie voorts Ib. 4171, 4660, 5510, Vd. lev. o. Her. 529, 3583, Segh. 1211, 8765, 11880, V. Hild. 32, 276; 47, 148; 72, 17; 78, 76; 80, 119; 81, 442; 95, 57; vele door Verdand in zijn Tektstkrit. bl. 21 uit den *Lancel.* en den *Limb.* aangehaalde of genoemde plaatsen, enz. enz. enz.

Ook zonder de aanwijzing door den vorm, bleek in deze en dergelijke zinnen voldoende uit den samenhang, dat de spreker zelve het subj. der uitgedrukte werking was. En mocht in later tijd zulk een ME. rest van het oorspronk. ontbreken van 't pron. pers. in onbruik raken, geheel verdween hij toch niet; zie b.v. bij Coornh. Wrk. I 31 r. „Soo volght mede nootlijck dat Adam —

niet en was deughdlijck — ende *besluyte* daar uyte enz.”; vooral in brieven, bij **V.** „en alsoo ick niet wete — soo *bidde* dat enz.”, V 422; „*hope* niet, dat het zijn E. in sijn staat of ampt quetsen sal”, V 424, evenals bij HOORT „Ondertusschen *gebiede* my op 't nedrigste in gunste van UEd.”, Br. 420; „*bid* om zorge tegens 't vermissen”, Br. 428; „Verwachtende — *zal* mij ondertusschen in gunste van UE. — beveelen”, Br. 430; Mijn papier en tijdt ontschieten mij, zulx meer niet zeggen *kan*, dan enz.”, Br. 432; „*Blijve* UE. Ganschdienstwillige Broeder”, Br. 433; enz. enz.; en nog hedendaags *verblijve* aan 't slot, *verzoeke* aan 't begin van een schrijven. Let evenzoo ook op de uitdrukking *Geswyghe*, bij **V.** in Hspv. 261: „Noch even wel en mach — Die hard bevrozen Kolck gheensins ontdoijet zijn, *Gheswyghe* datmen hier soude erghens loof — zien groeijen”; evenals bij Coornh. Wrk. 4 „sonder datme — eenigh verhaal (*swijghe* bevel) vindt”; en 46 „menighte van Pastoren ende Cappellanen, *swyge* van den Ministeren, van den Vermaanderen enz.” (vgl. ook Hd. *geschweige*). Nog bezit de hedendaagsche taal *zegge* op een quitantie, *herzegge*, een kanselterm bij 't opgeven van een gezang of psalm, en in gemeenzamen stijl *dankje*.

202. Een als subject fungerend pron. pers., hetwelk denzelfden persoon of dezelfde zaak moest aanwijzen, als in den voorafgaanden zin door een *subst.* of *vnw.*, in den *datief*, *accus.* of *genitief*, genoemd of aangewezen was, werd in het Dietsch in den volgenden gecoördineerden zin gewoonlijk uitgelaten. Deze eigenaardigheid mag als voldoende bekend aangemerkt worden. Doch wat is het waarom dezer ellips? Zoover ik weet, is op deze vraag totnogtoe geen antwoord gegeven; misschien is 't daarom wel de moeite waard een oogenblik bij de questie te blijven stilstaan en een poging te doen de oplossing er van te vinden.

a. Monsteren we daartoe enkele der vele bewijsplaatsen voor het verschijnsel, als b. v.: „Hem dochte sine herte breken, Ende sloech weder in die riviere”, Rein. 955; „Dit was Reinaerde ombequame, Ende verbalch hem”, Rein. 2617; „Doe ghinct Egghe-

ricke uten spele, Ende pensde in sinen moet", Car. e. El. 1261
 „Entie stroem — Droeghene onder ende verdranc, Sp. H. I³, 4,
 13; „Sulke lettren ende sulke tale Ne bequam niet harde wale
 Den princen ende worden vervaert", Sp. H. I⁴, 18, 3; „Een
 regen — Diese lavede — Ende vercoelden, Sp. H. I⁵, 63, 2;
 Dat dochte den keyser recht thant Ende hiet", Sp. H. I⁷, 66, 115;
 „Aldus so moest hem mesfallen Ende dede daer sinen ende",
 Sp. H. I⁶, 49, 55; „Die wint die was hem jeghen Ende worden
 harentare gedreghen", Sp. H. I⁷, 13, 23; „den coninc — Be-
 rou — Ende sende", Lorr. I 1889; „minen here — derde harde
 sere Ende hadt — wel weren mogen", Ib. 1945; „Dies won-
 derde hem — Ende loveden", Lorr. II 600; „Dit derde den stou-
 ten degen Ende noepte", Ib. 709; „en es hem niet leet Maer eis
 utermaten blide", Ib. 2868; „Den portwarder wonderde harde
 daer ave Ende dancte hem", Fl. e. Bl. 2708; „Die gifte was
 hem harde gename Ende bat hem", Ib. 2710; „Dat vernoyde
 minen vader — Ende mire moeder, ende daden den raet", Ib.
 2815; „Florise sprongen uten ogen die tranen Ende liep", Ib.
 3690; „Torecke vaecte ende lach", Lanc. III 26579; Hem dochte
 die herte breken Ende gereide hem", Lanc. III 43909; mi sals
 bat behagen — Ende sal hebben", Lanc. III. 45989; „Maer en
 scaedde hem niet een twint Ende scoet", Lanc. III 46565; „Hem
 dochte — Ende dede", Wal. 1793; „Verhueghede hem sin ende
 moet Ende waende", Ib. 3865; „want hem twiet — ende wart
 vervaert", Ib. 5213; Van jamerre vielen hem opden voet Die
 tranen — Ende seide", Cass. 588; „Al archeit es van hem ge-
 gaen Ende heft alle duecht ontfaen", Ib. 612; Stucken, die mi
 swaer taenegane Waren ende node doen sonde", Ib. 1009; „Alle
 — Behageden Echites — Ende peinsde", Limb. V 561; „Tghe-
 noechde Hermyones Ende gheloefde him hoir trouwe", Minnenl.
 IV 1580; „So dat mer somiger moet Toekeerde ende ontvinghen
 saen 't Doopsel", St. Am. II 34; „so ontfarmde hem syns ende
 ghinc ieghen hem", en „so hadt hem onwert ende en woude in
 hus nit comen", Lev. v. Jes. bl. 118; „hebdi Gelt, men doet u

ere ende wert gherekent metten wisen", V. Mus. II bl. 167, vs. 56; „Die stat, daer men u in diende Ende kercke in hadt ende vriende", Hist. v. Tr. 10778.

In al deze zinnen en in andere dergelijke (vgl. ook nog Lev. v. Jes. bl. 98, 120 en 130, Dat lyd. ons Heren, bl. 37, W. v. Hildeg. 97, 190, Segh. 9514, 11895, Vad. Mus. II bl. 45, vs. 10 en 13, Mnlp. I 725, 774, 3279, III 575, IV 805, St. Christ. 381, 820, st. Am. I 255, 3444, 3982, enz.) nemen we ten opzichte van het eerste bestanddeel zonder onderscheid dit waar: *het in den dat., acc. of gen. staande naamw., niet het grammat. subject, drukt het hoofdelement der gedachte uit.* In „Hem dochte sine herte breken", „Dit was Reinaerde onbequame", „Doe ghinct Egghericke uten spele", enz., in „men doet u ere", „men diende u", enz., is niet *sine herte, dit, 't* enz. en *men* het hoofdbegrip, maar de door *hem, Reinaerde, Egghericke, u* enz. aangewezen of genoemde persoon; m. a. w. men denkt aan een „*hij* meende van smart te sterven", „*Rein.* was daarover ontevreden", „*Eggher.* begon het een ernstige zaak te vinden", „*gij* geniet eer", „*gij* wordt vereerd", enz. [Zie ook nog: „Die comanne — Vercochtense den amirael om groten scat Ende bleef te Babyloniën", Fl. e. Bl. 2009, waar uit de voorafgaande vraag („waer voer se, doe soe henen sciet?") blijkt, dat *se*, Blancefl., de hoofdpersoon is, niet „de comanne". „Ic was om hem verhueghet sere Ende hevet mi brocht in desen sere", Wal. 5542, waar het voorafgaande („Dese duvel, here, dien ghi hier siet, Dien ghi waent dat jou sone si, Ter quader tijt quam hi te mi.") voldoende aanwijst, dat het hier in de allereerste plaats om „desen duvel," en niet om „ic" te doen is. „Marius die vinghene vort Ende brochtene te Rome in die port — Ende was in eenen kaerker gedaen," Sp. H. I⁵, 63, 30, waar, in verband met de onmiddellijk voorafgaande vss. 21—26 („Echt versaemden si een here, *Dese twee coningen*, ter were Up Marius entie Romeine. Daer verloren si indien pleine, Boetus metten Getulienen Ende Jugurta metten sinen"), duidelijk „Jugurta (met Boetus)," niet

„Marius” als hoofdpersoon op den voorgrond treedt 1)]. En kunnen we na deze opmerking nog een oogenblik twijfelen, of we hier een zoogenaamde *constructio ad sensum* voor ons hebben, waarin het logisch subject in de voorstelling het grammatische verdringt, en dien ten gevolge het met dit log. subj. identische grammat. subj. van den volgenden gecoördineerden zin niet wordt uitgedrukt, evenmin als dit bij identiteit der grammat. onderwerpen van twee nevengeschikte zinnen plaats heeft?

b. Daar voorts een possessief in karakter overeenstemt met een genit. van 't pron. persoon., kan men dezelfde eigenaardigheid natuurlijk ook dan verwachten, wanneer de pers. of zaak, waarmede het possessief van den voorafgaanden zin in betrekking staat, identisch is met het subj. van den volgenden, en tevens als het logisch onderwerp der gedachte is te beschouwen. Vgl. b. v.: „Ay, haer herte es al vol eren Ende van haren live so reine,” *Lans. v. Den.* 569; „Doe liepen de tranen over siin lier Ende began wenen,” *Fl. en Bl.* 485; „Trode bloet — liep over hare hande mede, Ende sloech hare selven,” *Wal* 5515; „Doe verlichte therte sijn Ende begonste drinken,” *Lanc.* III 42666; zie voorts *Sp. Hist.* I^s, 10, 41, *Mnlp.* IV 1334 en 2085, *st. Am.* I 1040, enz.

c. Doch niet tot het Dietsch was deze logische constructie beperkt; ook vóór en na die taalperiode kende men ze, in 't Oudsaks. zoowel als in de zestiende-, ja zeventiendeëeuwsche bij ons gebezigde dialecten en taal.

Vgl. voor het eerste: „was im thero wordo niud, thahtun ende thagodun,” *Hel.* 1284 1386 en 1583; „warth im hugi

1) Eene aardige illustratie van het hier besprokene levert ook vs. 159 op bl. 44 van 't *Vaderl. Mus.* (II^{de} D.). Om den tekst evenwel goed te verstaan plaatse men vs. 149, 150 en 155, 156 tusschen haakjes; hierdoor blijft dan in de doorlopende rede de in vs. 139 genoemde *Franceroen* subject, en laat zich vs. 157—159 geleidelijk verklaren als: „*hem* (Francer., log. subj.) gheviel avonture, dat hi (Olivier) ne (Franc., log. subj.) stac aldure, ende viel ter erden neder.”

hreuwoog endi te is herron sprak," Hel. 3094; anthat them godes barne hugi warth gihruorid (heta trahni wuopu awillun) endi thuo te them wibon sprac," H. 4073; „so warth im — gisuorcan sebo, endi eft te is gisithon sprac," H. 4571; „was im thiū craft godes — Huarbhondi geng forth," H. 4965; „warun im is fadmas gibundana, tholoda mid githuldion," H. 5119; „was im is hugi serag, druvodon fur them dodhe," H. 5613; enz.; alle plaatsen, met hetzelfde karakter als de geciteerde Dietsche, en voorkomende in een dialect, dat reeds regelmatig het pron. pers. bij het verb. bezigde.

Voor de 16de eeuw: „Ende siet die hemelen zijn hem geopent geworden ende sach den geest Gods," D. n. Test. bij Adr. v. Berghen (v. 1524) Matth. Cap. 3; „Ende daer quam een vreesē over haer allen ende spraken," Ib. Luc. Cap. 4; „ende die cracht des heren ghine van hem, ende help eenen yegelijcken," Ib. Luc. Cap. 5; „Ende doense die here sach, iamerde hem dat ende seide tot haer," Ib. Cap. 7; (ook nog Ib. Luc. Cap. 7, 10, 15, 18, enz.); „een vreesē heftse alle te gader bevanghen ende spraecken;" „Een rijcmans acker heft hem voort ghebrocht overvloedige vruchten ende docht in hem selven;" „Ende ghi sult ooc geleverd worden van u olders — ende sullen de(n) sommige van u ter doot brengen," D. n. Test. (te Kampen, 1539) Luc. Cap. 7, 12 en 21; „Ende die tijt des barens van Elizabeth is vervult ende heeft ghebaert," „Ende daer is gecomen een vreesē over hen allen ende spraken," D. n. Test. (van 1554), Luc. Cap. 1 en 4; (ook nog 7, 12, en 21); „Ende doen hij hem sach, iammerde hem syns, Ginck tot hem," D. n. Test. (van 1569), Luc. X, 34; „Ende die reden was hen verborgen, ende en wisten niet," Ib. XVIII, 24; „ende op Aerden sal den Lieden banghe zijn, ende sullen versaghen," Ib. XXI, 23; (ook nog Ib. XXIV, 10); „Ten heeft u niet behaecht, Maer hebtse wech gejaecht," Geusenlb. V. L. bl. 4; „Soo dat der Spaengiaerts oorden brack En lieten den moet sincken," Ib. 49; 't Is den Lant-Raet ter ooren ghecomen, Wouden uit goeder

aert 'tlant niet hebben beswaert;" Ib. 70; „Het viel de papen zwaer, liepen Madame naer", en „Al sulcken goet begin viel madame wel in, Liet kercken bouwen" Ib. 71; „Duckdalba sal — vaghen u de kist End sult noch hooren dit gerel" (log. subj. der gedachte is „u"), Ib. 102; „Maer Godt — Begon dit te verdrieten, Heeft de vyanden afgewent," Ib. 166; „ende de golven sloegen tot hen in, ende stonden in groot perijckel", D. n. Testam. n. d. Cop. v. Biestkens (1565), Luc. 8, 23; „Ende doen hy hem sach, jammerde hem syns, Ghinck tot hem", Ib. Luc. 10, 34; „dattet haerlieden als leecke — gheensins toe en stonde de secreete saken — te ondersoecken, noch oock die macht — niet en hadden," Br. Corn. Serm. bl. 56; enz. En bij voorafgaan eens possessiefs: „Waer u gheloef als een mostaert zaet En zeydt dezen berghe", Ref., uitgespr. te Gent (in 1539), bl. 70; „Ende haren geest quam weder ende is terstont opgestaen", D. n. Testam. (te Kampen, 1539), Luc. Cap. 8 (evenzoo op dezelfde pl. in D. n. Test. van 1554); „het waer hem beter, dat gehangen worde eenen molensteen om sinen hals ende geworpen worde", D. n. Test. v. 1554, Luc. 17; „Godt openbaerde alle haer treken, Zijn — afgheruckt," Geusenlb. bl. 151; „Van haer beyder schoonheyt was groot de fame En woonden neffens een zeer bequame", Peg. pl. I 734; „Doen werden haer ooghen geopent ende bekenden hem", D. n. Test. (van 1569), Luc. 24, 30; „ende soo meer haer goedt wast, soo meer wast de winsucht, ende blyven al haer leven dagen slaven", Sinnep. bl. 123; enz.

d. Voor *V.'s j.* zoowel als *o. p.* zie men eindelijk: „maer dengeenen — schijnen dese dinghen belachelyck, jae connen niet Godlijx daer uyt mercken", W. Vr.; „Dat zweetende ademloos zyn kleedren hem verdrooten, En zich van 's mantels last genoodsaect was t' ontblooten", W. 11; „'t Koomt (waent hy) hem al toe, en is noch meerder waerdigh", W. 13; „Dan gaen ons d'oogen op en moeten spae belijden", W. 34; „Den Arend dit gheviel: steegh opwaerts nae de locht", W. 41; „Dies 't ziddren hem bevingh en zeer begon te schromen", W. 75; „twelck

hun nochtans te swaer dachte; hebben derhalven — gheclaeght”, W 121; „Dus is ons 't oorlogh geen verdriet Noch achten 't leven dierbaer niet”, HV 528; „dat hem het opperste beleyd — werd opgedraegen en met gemeene stemmen veldheer gemaect”, Pa. Inh. (bij de tweede redactie werd deze constr. vermeden, zie V. Lenn. II, 354); „Het druckt me de gemoën te sien aldus verdeelt en wenschte”, Pa. 923; „De jongkheit past wat stouts, en staet niet licht verlegen”, Pp. 191; „maer het miste den opsnijder, en de schouburgh Comoedia Vetus opslaende, las 'er”, VI 325; „Den vader komt dit moortgeschrey ter ooren En zent”, VI 347; „De min verdriet alle uitstel en eischt spoet”, VII 758; „Of hem komt een geroep te voren — En ziet Euryalus En. IX 585; „Kan iemant grooter eer gebeuren — en begenadicht worden, enz.” Bat. 374; „Haer dunckt zy kan niet dwalen, En past op niemants gunst,” Fa. 856; zie voorts nog W. 43, 54, 108, HV. 1217, Alt. II 1703, Hlgm. Tek. Inh., V 365, Ab. Ber., H. VIII 828, enz. Een paar maal ook na een possessief: „haer geweer — Hangt achter af, en treënde op 't velt — Munt uit enz.,” En. I 722; „Het ambacht was zijn rente, en scheidende uit zijn neering, Sprack”, H. III 786; o. H. V 495. Vgl. zoo nog bij Baerdts, Deugdensp. bl. 98: „So vielt hem omtrent seven uyr Al vry een weynichjen te suyr en had al twee-en-dertich mael Geseten op syn Kamer-Bael”; bij Jonctys, Twistgespr. 835: „De vryheyd — ontvalt hem — en werdt een nietig slaef”; bij Bred. Moortje 1825: „Die en gebuertse noch verkrijghtse tallen tyen”; bij Huyg. Korenbl. II, bl. 70: „dat quam hem niet gelegen En hadder oock niet toe”.

OPMERK. 1. In „Wat wy op den Altaer — ontsteken, is ghevloeyt uit uwen milden schoot, Ja hebben ziel en lijf van u, o God! ontfanghen”, P. 2022, is een ellipt. datief *ons* in den eersten zin in te vullen. Evenzoo denke men zich in „'t Is waer, ick erf van u de dagelijksche vruchten; Maer laes! zy knaegen 't hert en blijf vol ongenuchten”, W. 108, een dat. *my* bij *knaegen*; en in „dan tsiddren de leden. Het koude zweet breeckt

uit, en, van zijn schim bereden, Verdaeght al 't hofgezin", Pp. 1399, een datief *hem* bij *tsiddren* en *breeckt uit*; in „By graeuwen blijft het niet, maer dreight", H. IV 889, is het logisch subj. van den eersten zin *hij* (laat het bij graeuwen niet); „Men meende dat hij viel van boven neer, maar bleef — Noch hangen in de lucht", H. VII 519, kan opgevat worden als „hij viel, naar men meende, van boven neer, maar bleef enz." In H. II 154 is zonder twijfel met VAN LENNEP *al* in *hij* te veranderen, want voor de uitlating van *hij* is hier niet de minste grond te vinden.

OPMERK. 2. Slechts schijnbaar is de weglating van 't pron. in zinnen, als: „Zoo dat hy — die niet bereycken mocht, Dies toornigh — Bestond den wijnstock te versmaen", W 50; „Ziet hoe haar vlucht — By nae gheworden is der Kuycken-Dieven aes; Dies stelt haer flux te weyr", W. 64; „Maer — zy flux een Oester vand; Dies gretigh nae den visch — heeft ghegriepen", W. 68; „Den Kalikoet — zaggh dat den Duytschen-Haen Hem rust noch vrede liet: dies om zich gants t'ontslaen — verkoos — Zijn — kost in vrede te gaen zoeken", W. 99; het demonstr. *dies* evenals *dus* maakt bij de *gecoördineerde* zinnen zinssamentrekking mogelijk. Over het ontbreken van 't pronom. in zinnen met *of*, z. ben. § 280, *Opmerk.* 2.

203. Overeenstemming van het possessief met het natuurlijk geslacht en getal: „Met dat den Dagheraet treet *heur* slaepkamer uyt", P. 301; „Dan *hunnes* Koningshs eer Israel zal vergheten", P. 1681; „Zoo zal ooc al betraent 't heyrleggher der Hebreuwen *Hun* vrijheyt zien berooft", P. 1715; „Om 't volck -- Den oever in *hun* komste t'onderscheppen", En. X 427; z. n. V 340, 349, En. X 780, enz. Daarentegen met het grammatisch genus: „Wat eischt de majesteit van *haren* onderdaen?" Luc. 590; „Als oit de Godtheit heeft met *hare* hant gedreven", Luc. 596; z. n. Luc. 891, 1525, enz. In verband met *elck*, *een ieder* wordt nu eens distributief *zijn*, *haer* gebezigd, dan weer collect. *hun*: „Nu denke elck om *zijn* huis", En. X 432; „en

zy — stuiven elck *zijns* weeghs”, Bg. VI 111; en voorts V 367, 769, S. 616, Sa. 1551, VII 232, 681, enz.; „noemde elck by *hunnen* naem”, H. V 289; „dees twee gaen — elck *hun* lichaem — bestryken”, H. X 249; en v. V 240, 323, Ip. Opd., enz.

204. In het oudere Germ. nam het possessief vaak het artikel vóór zich; z. b. v. Os. *thes sinas rikeas* Hel. 1320, Ohd. *thes mines heiminges* Otrf. III, 1, 43, en v. Hel. 1943, 3071, 3284, 3670, 4190, 4196, 4205, 4510, 4617, 4635, 4804, 4986, enz. enz., Tat. Siev. 21, 6; Will. 35, 58, 59, 68, 86, 104, 125, 147, Otrf. III, 1, 40; 20, 3; 23, 29, enz. Een overblijfsel daarvan heeft zelfs nog de hedendaagsche taal bewaard, wanneer van twee bij een zelfde nomen behoorende possessiva het eene vóór, doch het andere achter zijn subst. is geplaatst, als b. v. „mijn vader en *de* uwe”. Afwijking van dit laatste vertoont evenwel bij V. „mijn oude en *uwe*”, Bat. 1516.

Te blijft vóór 't possess. regelmatig *te: te mijnen laste* AH. 1539, *t' onzen beste* V 170, *t' onzen bederve* V 264, *t' uwen dienst* Le. 1247, *t' zijnen huize* V 329, *t' zijner tijt*, enz.; nergens, zoo- ver ik mij herinner, een parasitische vorm *ter, ten*.

205. Let ook nog op: „En stel my in *sijn* hand, die Recht van onrecht scheyd”, Gy. 156; „D'almaghtige vader verhoorde *zijn* gebedt, die de handen aen het altaer uitstreckte”, V 210; (vgl. Vad. Mus. III bl. 248, vs. 389: „Die werelt wert bi *haren* scouden bederft, *die* ons berechten souden.”). Voorts op „In de doot van Samson blijkt *zijne* wraeckzucht, *zich* wreekkende”, Sam. Opd.; „In het bespiegelen — *u* ziende, vielen *mijne* gedachten op”, Ad. Opd.; „Want deze *ziende* is 't vreemd dat hier *mijn* hart om beef?” Tr. 301; „Dus *klaegende* verging *zijn* eerste stem en kracht”, H. II 499; z. v. n. II 320, Hld. 12 en 18. Vgl. ook § 244.

206. Wanneer in het Dietsch het pron. pers. (ook het demonstr. of relat.) te gelijk in twee gecoördineerde zinnen, *doch in verschillenden casus*, thuis hoort, dan wordt het in den regel in het tweede

bestanddeel des volzins niet herhaald, onverschillig, of het een anderen vorm zou moeten hebben of niet. Vgl. zoo de uitlating:

a. van een *nom.* na een uitgedrukten *acc.* of *dat.*: „Der maecht — *Die* hi — Te bordele setten dede Ende hem alsoe na bestoet,” Lorr. I 615; „tscaecspel — *Dat* hi langhe adde ghesocht Ende (hem) in menigher pine brocht,” Wal. 820; „Jeghen enen *dien* hi hevet vercoren Ende was comen uten here voren,” Wal. 2342; „Van dat Daniel sach ende gescien soude,” Rijmb. 16443 *titel*; „ene conincghinne — *diet* tlant heeft vercoren — Ende es des coninx suster van Avare,” Limb. III 847; „den cirkel, *Dien* gi mire oudermoder naemt Ende mire moder te hebbene betaemt,” Lanc. III 23685; „die vrouwe, *die* hi heeft gehad Ende te bedde heeft geгаen met heme,” Fl. e. Bl. 2518; „Elken man mochte therte beven — *Dient* also comen ware Ende niet en mochte ontgaen met liste,” Lanc. III 44726; zie voorts Lansel. v. Denem. 337, Sp. H. I⁴, 62, 20, Lanc. III 44054, 44542, 45789, Mnlp. I 1540, 2277, V. Hildeg. 84, 147 en 177; 119, 6; *Dat* l. ons Heren (Mnl. Bibl. XIX), bl. 5, 28 en 79; Add.;

b. van een *acc.* of *dat.* na een uitgedrukten *nom.*: „Daer *hi* wel was ontfaen Ende oec grote ere gedaen,” Lanc. III 25374; „*Die* 't begheerden ende was bequame,” Am. I 3152; „heren, *die* al haren lijf Hebben ghehat wensche ghewout Ende dient selver ende gout,” Alex. II 754; „*Die* sijn sonderlinge bedrogen Ende over thoeft een net getogen,” V. Hild. I, 128; „Mer commer, *die* van node gesciet Ende men qualic gelden mach,” Id. 5, 97; „*Die* recht ende onrecht al sal meten Ende niet om miede en is te doen,” Id. 17, 245; zie verder Id. 36, 124; 62, 154; 79, 131; enz.;

c. van een *dat.* na een uitgedrukten *acc.* of omgekeerd: „Men doetsē hanghen ende thooft afslāen,” Car. e. El. 210; „Dat hem Elegast die dief Goeds onste ende hadde lief,” Ib. 634; „Heefse harde wel ontfaen Ende sonderlinge ere gedaen,” Lorr. II 2953; „Waer hi *mi* siet of can ghenaken,” Wal. 1451; z. verder Segh.

6241, 9363, Am. I 3247, Rein. II 4796, V. d. Som. e. Wint. 431 en 443, enz.;

d. van een *nom.* of *acc.* na een uitgedrukten *gen.*: „God sal ten hutersten *sijns* ontfaermen Ende ieghen den viant bescermen,” Am. I 5165; „enighe sake — *Dier* sy niet (en) waer te vrede Ende hoir wanhaechde tenigher tijt,” Mnlp. I 2341; zie ook in de 16de eeuw: „veel kinderzens — *van de welke* de oudste noch niet dan acht jaren out en was ende waren de schoonste — kinderzens,” Coornh. Vert. v. Bocc. I bl. 58;

e. van een *nom.* of *acc.* na een omschreven *praepositioneelen* vorm, met *daer* of het pronom. zelve: „Arturs suster sone — *daer* men alle doghet *of* telt Ende menighe overdaet heift ghevelt?” Wal. 2796; „Van crude, *daer* si hem mergeden *mede* Ende corten haren tiit ende gerne aten,” Fl. e. Bl. 2208; „Blanchefoere — *Daer* gi *af* sprect ende oec wel kint,” Ib. 2320; „Uwer jonfrouwe — *daer* ghi *an* leghet soe vele ende es soe rike,” Limb. III 489; „Segghen, *dair* ic *off* hebbe ghehoirt Ende is een waerachtich woert,” Mnlp. II 1822; z. voorts Lanc. III 23954, Merlijn 159, 522, V. Hildeg. 34, 35; 76, 266; Belg. Mus. IV bl. 334, enz.; e. o. in de 16de eeuw: „wie dien Paep is, *daer* ghy soo Amoreus *van* zijt ende door zijn Toverije alle nachten met u can comen slapen,” Coornh. Vert. v. Bocc. II bl. 145; „die steden, *in die welke* meest zijn wercken geschiet waren Ende en hadden hem nochtans niet gebetert,” D. n. Test. t' Antw. (v. 1524), Matth. Cap. 11; „eenen — reghel — *daer* Christo — noyt *van* en droomde — Ende is eerst ghevonden,” Bienc. f. 16 r.; zelfs na het gewone adverb. *daer*: „die cape *daer* wi binae ghebleven waren ende is van Poertegael wel v. C. milen,” Vlâm. Tageb. uber V. de Gama's zweite Reise § 6;

f. en omgekeerd van een *praeposit. omschrijving* met *daer* na een uitgedrukten *nom.* of *acc.*: „die stad, *die* hi bekeerde Ende die salighe wet *in* leerde,” Am. I 2357; „Die tovernie, *die* ghi hebt inne Ende onsen sone *met* hebt verleit,” Limb. I 1776 r); „Maer doch haddi — Ene wonde, *die* hem sceen Ende

met verloes dat rechter been," Limb. VII 1379; „*Dien* du volghes ende *mede* coems," Sp. H. I⁸, 36, 21 1); „En weer so haefs oec niet die maghet, *Die* hy eyst ende *om* vraghet," Hist. v. Tr. bl. 162 bov., waar de uitgever onnoodig of liever ten onrechte *daer* hy invoegt. Vgl. ook nog iets dergelijks in: „van goeden woerden *Daer* die heydene som *naer* hoorden Ende verstonden wel dbediet," Am. I 1694.

Een volkomen gelijke uitlating (alleen met uitzondering van de onder *f* genoemde) ontmoeten we bij **V.** door al zijn werken heen:

aa. van den *nom.* na een *acc.* of *dat.*: „Hier sit Polycrates, *die* (dat. s. vgl. bov. § 124) der Fortuynen rad Gestadigh medeliep, en nimmer onspoed had," Gw. 65; „En *wien* de suyvre Godesdienst Soo diep en swaer ter harten gaet, En achtse een pyler van den staet," Pa. 646; „Een borgher, *aie* (vgl. bov. § 124) 't mishaeghde en aensagh," Pa. 1587; „*hetgeen* ghy niet verstaet En slechts tot schade streckt," Hlgm. st. Aem. 52; „Den zelven Godt, *dien* Abraham hadt te vrient En in zijn zaet op 'touter wort gedient," Alt. II 1134; zie verder III 9, Gy. 959, VII 758, VIII 125, En. VI 1236, En. VIII 764, En. XI 272, Sam. 767, H. VIII 828, enz.; vgl. ook bij BRANDT, Lev. v. d. R. III, 115: „een — roofbarck — *die* hy najoeg en hem ontroeide;”

bb. van den *dat.* of *acc.* na een *nom.*: *Die* schier vergodet schijnt en alles hier toelacht," W. 20; *Die* 's werelts pracht versmaet en goud-sucht niet en quelt," W. 100; „een man, *die* treurt En dit onwilligh viel te beurt," Ed. Opd.; „twee — zielen, *Die* noch in de duisternis gedompelt vrede hielen, En ghy hier blinken ziet," En. VI 1238; „mijn soldaten — *die* — zich verlaeten Op mijn standerden, en ick te los en snoot — dus begaf," En.

1) Verdam verklaart hier (Taalk. Bijdr. I bl. 131) *ende met, mede* door „waarmede." Met welk recht en op welken grond?

En. X 1017; „Een Prins, *die* Vranckrijck past en eeuwiglijck zal prijzen,” IX 645;

cc. van een *dat.* na den *acc.* of omgek.: „*Wien* ick had voorghelicht en ick nu kennen kon,” Hlg. Mos.; „Die *my* verdoemden — en het leven Benamen,” II 323;

dd. van een *nom.* of zelfs *dat.* na een *genit.*: „*Wiens* hoofdscheel van God zelf met balsem wierd bedropen, Gezalf, en toegekend den mijter boven open,” HV. 1354; „*Wiens* tong met honigh is begoten En in uw boezem draeght besloten De wetenschappen,” III 309; „*Wiens* valsche tuigen *my* belaegen, En in het liegen scheidt behaegen,” VII 228;

ee. van een *acc.* na een *praeposit. constructie.*: „Dat ieder *op hem* passe en op de handen draegh,” Luc. 367.

OPMERK. Bij een tijdgenoot van **V.** ook de boven onder *f* vermelde constructie: 't eeuwig Leven, 't *Welck* menig mensch noch vind, noch *van* en weet,” Camph. Sticht. R. bl. 57; HOOFD aarzelt: „Zy stelden **HEM** op 't stadthuis ende wacht by: hier is **HEM** eerst *Accusatyf*, daar na *Datyf*; mag dit bestaen?” (Waernem. 20). Vgl. ook nog het door HUYD. (II 433) geciteerde: „Gy waert die geen *in wien* ik *my* betroude — en al mijn eenig' hoop *op* boude,” Ouzeel, Op d. dood v. Ger. Joh. Vossius.

Het demonstratief pronomen.

207. Pleonastisch, op een voorafgaand nomen wijzend ver-
toont zich *die, dat* b. v. in: „Leucothoë *die* bergt sijne — siel,”
Pa. 2256 (1ste red.); „Godts engel zelf *die* heeftse wegghedreven,”
Gy. 178; „Het Vee *dat* zal hier blijven,” P. 1335; „Uw water
dat ontvonckt mijn vier,” III 30; „Mijn speel- en rinckeltuigh
dat waren slechte rieten,” Sop. 50; Het tweede slag *dat* zijn
de krijgshlien,” Sop. 941; enz.

208. Wanneer het subj. een demonstr. is en uit het daarmede
verbonden praedicaatsnw. zelve reeds geslacht en getal van den
(de) aangewezen persoon (zaak) blijkt, dan bezigt het Germ. in

den regel dat pronom. in het neutr. singul. Zoo reeds in het Got.: „niu *thata* ist sa timrja?” Marc. IX 3; „meina andahfts *that* ist,” I Kor. VI 3. (Zie voor meer vbb. uit andere dialecten Gr. Gr. IV. 275—277). Ditzelfde kan ook geschieden, wanneer een vergezellend relatief numerus en genus van 't subj. buiten questie laat; zie b. v. in 't Dietsch: „Dien ghenoecht dat God hem ghevet, *dat* es die alder rijkste man,” Vad. Mus. II bl. 172, vs. 42; „Die de meeste es onder u, *dat* sal u knecht syn,” Lev. v. Jes. bl. 182; „Wyen si te rechte heeft ghewont — *Dat* mach wael sijn een suchtich man,” Mnlp. I 290; „Die anders mitten monde spreect — *Dat* is een brugghe,” V. Hild. 23, 116; (ook Lev. v. Jes. bl. 24, 63, 167, 206, Mnlp. I 268, V. Hild. 84, 372, Vad. Mus. I bl. 68, vs. 15, enz.); en bij V.: „Die trage is, luy en bot, in wezen en in schijn, *Dat* moet in zijne huyl wel eenen Ezel sijn,” Gw. 53; „Die 't willens wederspreect, *dat* is een logenaer,” III 61; Maer die met eicken loot — praelen — *dat* sijn ze, die enz.,” En VI 1154; „En 't moet een bloohart sijn, die veel om droomen geeft,” JD. 46; z. o. Hlr. III 12, IV 132, V 272, enz., en vgl. nog thans evenzoo „wie dat zegt, *dat* (ook *die*) is een leugenaar,” „'t sijn sterke beenen, die de weelde dragen,” enz.

[Zelfs wanneer het demonstratief slechts diende om pleonastisch op een voorafgaand (als subj., obj., praedic. fungerend) substant. te wijzen, was in het Dietsch zulk een *dat* zeer gebruikelijk, onverschillig of dat nomen mann. vr. of onz., een sing. of plur. was, een pers. of een zaak noemde; ook hier toch was genus en numerus der aan te wijzen zelfstandigheid voldoende bekend. Vgl. b. v.: „Den lof Gods *dat* si zonghen,” Brand. 322; Vanen *dat* daer zweveden,” Brand. 1716; Gringolet *dat* wert so moede,” Wal. 726; „Lanceloot, Wies dogheden *dat* sijn so groot,” Ib. 3200; „dierste (steen) *dat* es een Dyamant,” Vad. Mus. I bl. 394, vs. 7; „Dierste telch *dat* es Trouwe,” Ib. bl. 399, vs. 53; „Menighe groote onweerdichede *Dat* hi tote den helighen man seide,” Am. I 1985; „dies mesdaet *dat* had geweest

so groet." Christ. 882; „Eene busse *dat* sie nam," V. d. lev. o. Her. 1407; „Des eens ors ende wapine *Dat* was roet," Lanc. III 43528; „Enen cnape *dat* hi riep," Wal. 916; „Horen grave *dat* si bonden," Belg. Mus. IV bl. 329, vs. 860; „Pasiphos *dat* was Minos dochter," Mnlp. I 1392; z. v. Vad. Mus. I bl. 385, II bl. 171 en 175, Lanc. III 46412, Van Hild. 49, 68, Lev. Jes. bl. 26, 36, 49, 82, 99, enz. Bij **V.** is dit gebruik van *dat* evenwel spoorloos verdwenen.]

209. Gelijk bij **V.** het relat., *op personen wijzende*, lang niet zeldzaam de omschrijving met *daar*, *waar* toelaat (zie ben. § 225), zoo vervangt bij hem ook nu en dan bij gelijke toepassing *daar* (*er*) † praepos. het demonstr. (pers.) vnw.: „die sijn' landsman — heeft bespot — Laet *daer* nu sulck een straf en vonnis *over* vellen," Sop. 815; „De vader Evander, den — zoon toen by de hant vattende, kan 'er niet *af* scheiden," V 313. Ook het Dietsch was voor zulk een constructie niet bang: „Die moeder, diese hadde ghesoghet Ende pine *daer om* ghedoghet," Beatr. 904; „Den ich niet en can ghelaken, Want icker duecht *off* hebbe gehoirt," Mnlp. II 3323; „Die hem niet te tyde en claren — *Dair* willic sonderlinghe *off* rueren," V. Hild. 20,42; „Die keyser vanden Roomschen rijcke *Daer* hadde dese vrouwe kinder *bij*, Ib. 63, 37; „Met minen Cristo heb ick gewesen ende ic ben ende selre *mede* wesen," Pass. Wint. 18 v., enz. (Evenzoo ook bij een interrog. bij **V.**: „maer zegh, *waer* 't ander lot *op* viel," Le. 1390). Add.

210. Het demonstrat. als plaatsvervanger van een te voren genoemd naamw. wordt niet zelden uitgelaten: „En Pharaonis eer niet door eens anders quest," P. 952; „Ghenoege met het zijn en 's anders niet behoeven," W. 107; „Uw vaders adel en uw ooms is wel bekend," AH. 504; „syn hoeft soo druck-rijck als syn vaders," II 295; „Daer stont Achilles tent wel eer; Hier Agamemnons, Pa. 627; „Oock kan men bockenbloet van 's menschen onderscheên," JD. 1490; „Want elck ontleent en treckt uit 's anders haere maght," Gg. II 493. (Verg. nog Mnl.: „sine

mesdaet ende sijnre vriende," Vad. Mus. I bl. 64, vs. 265; „Soe ware hare viertuut verloren, als der myrauden daer te voren," Ib. bl. 397, vs. 64; „Een bedde, dat hi bi wants leide, Aen tsine ende sijnre dochter mede," Tien goede boerd. 3, 51; enz.). Evenwel ook: „Den aert om hoogh en *dien* beneën de starren," Alt. I 1346; „dat onse eyge saecken ons meer ter harten gaen, dan *die* van vreemden," Gy. Opd.; Het volck van Circes bergh en *dat* van Anxur komt," En. VII 1151, enz. enz.

211. Evenzoo ontbreekt dit pronom. (ook het pers. des 3den pers.) somtijds in *dén* accus. of als *daar*, *der* (*er*), in de omschrijving met een praepositie, wanneer het in een infinit. met *om* (*te*) op een voorafgaand nomen moet wijzen: „Men vangt geen Prinssen om weér los te laeten gaen", Geb. 703; „groene kranssen en palmtacken, om den overwinneren te vereeren", V 229; „Die (wapenen) zijn u niet betrouwt om tegens Godt te voeren", Luc. 1155; „Hetgeen de Noot bedocht, misbruyckt ge om *mee* te proncken", Ldzv. 134; „De stroomen gapen wijd om *overheen* te stappen", III 463; „sy hoên het vee om *van* te leven", Sop. 1337; „Dat is de wetsteen om dees heirbijl *op* te scherpen", Luc. 1561; z. v. P. 1864, 2032, III 317, Alt. III 1141, V 241, VI 18, VII 652, Ad. 609, En. IX 787, enz. Daarentegen ook: „een toren, ysselijck om *'er tegens* op te zien", V 333, enz. Verg. in het Dietsch: „Die coster droech ene vane *Mede* te stekene", Rein. 730; „Martinet — hadde vor dat gat gheset Een strec den vos *mede* te vane", Ib. 1178; „So maecwy hier een vaste brugge Onser sielen *op* te tyden", V. Hild. 71, 167; „Maar seker hoop hebic ghecoren — *In* te leven blydelijc" Id. 78, 31; z. v. Belg. Mus. IV 264, V. Hild. 19, 149; 32, 107 en 152; 33, 41; 58, 102; 64, 147; 79, 99; 80, 149; 106, 100; 112, 162; Am. I 123, 1831, 2051, 5086, II 5330, enz.; vgl. ook nog in de 18de eeuw „Zuzanna, pluk nu de laurieren, Om deze dichters *mee* te sieren", een door HUIJD. II 431 aangehaalde plaats.

Dergelijke uitlating *in den volgenden nevenszin* vertoont: „Hadt

ghy ons Vaders doch gheweyghert dese gaven, En langhen tijdt met hun voor onsen tijdt begraven”, P. 116, d. i. *hen* begrav.; vgl. in Limb. I 1739 „Dat ghi dese jonfrouwe vaet Ende marghen *met* wtwert gaet”, waar Verdam (*Taalk. Bijdr.* I 131) *ende met* door *waarmede* vertaalt en dus een versie aanneemt, die een minder goeden zin oplevert; en ook later bij Westerb. II, bl. 4: „Daer andre haeren inckt verschreven aen Tyrannen, Aen lof van Phalaris — En haeren arbeyd *aen* verloren”, waar een latere druk *En daer haer arbeyd* heeft. — Over een andere uitlating van 't demonstr. z. § 216.

212. Wanneer het subject, door een infinit. of bijzin uitgedrukt, achter het schijnbaar onpers. verb. geplaatst wordt, laat onze dichter nog meermalen het pleonastische *het* weg: „En is hun leed, dat sy niet en hebben”, II 667; „Wat baet de bloem den dauw te slorpen?” III 724; „zoo moght — schijnen Dat ich hem help om hals”, P. 1176; „wanneer haer verdriet — t'Aenschouwen”, JE. 341; „of staet ons lijdsam af te wachten”, Sop. 699; „Nu routme niet, dat ick — most lyen”, Sop. 1182; „hoe lief is my, dat ick u hier zie!” V 302; „Belieft den Heeren my iet anders te bevelen?” MS. 820; „dat hem toch liefde hen — te verschoonen”, V 370; „Lust u — te slorpen?” VII 781; „Nu lust me — te rennen”, VIII 97; „gebeurt me nu misschien U aen te spreekken?” En. VI 1028; z. verder JD. 375, V 287, S. 1565, Ed. 179, 1184, Le. 964, en vgl. nog heden ten dage „*mij dunkt, mij komt voor, mij schijnt*, dat hij genoeg gedaan heeft”, „hij heeft, *komt mij voor, schijnt, dunkt* me, genoeg gedaan”, evenals ook bij V. „Dickwils *dunckt* my, dat ick enz.” Hld. 15, (en Hld. 17, V 189, 303, 325, enz.). Daarentegen even vaak: „lust *het* u — Wat te rusten”, VII 782, „'t Verdriet hem — te derven”, Gy. 1673; v. Ad. 1884, X 468, H. VII 1052, enz. enz.

Ook als voorlooper van een volgenden als object staanden infinitief is *het* nog niet zoo gebruikelijk als in later tijd: „Een gemoedt — haet voor het overige te zorgen”, Hlr. II 16; „Men vont geraen den arm — te gebruicken”, MS. 101; „Wy sloten

nodigh Godt — te vragen”, Db. 1132; „Dat hy noit had bestaen prins Pallas te schofferen”, En. X 768; z. v. III 295, J. Ber., Sa. 888, Bat. 951, Ed. Inh., En. X 372, enz.

OPMERK. 1. Zelfs bij schijnbare impersonalia, zonder volgenden infin. of bijzin, blijft *het* wel eens weg: „Hoe *dunckt* u, Daniel?” III 201; „naer my *voorstaet*,” Hld. 16; „gelijck *betaemt*”, En. VI 852; vgl. nog thans „als *blijkt*”, (ook bij V. Geb. 840), „gelijck, naar mij *voorkomt*”, „naar mij *dunkt*”, „als op te maken *is*”, enz.

OPMERK. 2. Van ME. constucties, als „sal ingaen die coninc der eeren”, G. Groote's D. Vert. Bijl. V 9, „*het* quelde hem een quaet gheest”, Delfsce Bijb. Reg. I cap. 16, „*het* quamen twe beeren wten woude”, Reg. IV cap. 2, „*Het* voer een boerman wt meyen”, „*Het* quamen drie ruyters geloopen”, „*Het* worp een knaep so heimelike dingen”, „*Het* voer een maechdelijn over rijen”, Antw. Liedb. bl. 50, 97, 90, 91, (o. n. 92, 99, 101, enz.), vinden we bij V. nog sporen in: „*Het* most een steenen hert geborsten zich erbarmen,” HV. 1611; „*Het* beliefdede heilige Geest”, JE. Opd. (of is dit een drukfout v. *den heiligen G.*?). Met weglating van *het*: „Ende is aen haer het spreekwoordt vervult”, W. 37.

Het demonstratief artikel.

213. In meerdere of mindere afwijking van ons hedendaagsch spraakgebruik laat V. het *bepalend* artikel weg:

a. meermalen bij eigennamen, met een voorafgaand adjectief verbonden: *ouden Nestor* II 203, *weeldigh Vlaendren* III 64, *stercken Samson* Hlgm. Pel. 86, *van zaligen Xaveer* IV 364, *grooten Huighen* IV 626, *van — vruchtbren Nijl* J. 1037, *van goelijke Amarel* Buc. I 7, *trouwe Orontes* En. I 175 (z. nog V 518, En. I 732, En. II 1094, III 464, 956, En. IV 340, 478, 484, En. V 46, 103, 815, En. VII 1113, En. IX 383, En. XI 842, Sam. 661, enz.), waarnaast evenwel niet zelden pleonastisch *tot den tweeden Flippus* V 518, 't *hoogh Karthage* En. IV 367,

't *grootte Itaalje* En. IV 482, *de Troische Acestes* En. V 85, 1049 (z. nog III 95, En. V 35, 102, 163, 1069, En. VI 773, En. IX 327, 460, enz.); vgl. ook nog thans *Zwarte Daan*, *gluiperige Willem*, *mooi Mietje*, enz.;

b. bij nomina, welke iets noemen, dat eenig is in zijn soort: *onder maen* HV. 454, II 120, *voor, boven zon* Alt. I 293, Hlgm. Mar. 189, JD. 40, Geb. 11, VII 192, *zon* IV 432, *Christenlandt* IX 650, *gansch Christenrijck* II 127, *voor Christenrijck* III 23, 95, 458 (z. nog JD. Opd., III 626, IV 412, en vgl. *gheheel Kerstenrijck* Br. Corn. Serm. 78), *op aertrijck* III 158, *in hemel* VII 368 (vgl. Mnl. nog in den regel *hemelrike* en *ertrike*, zonder lidw., en ook *in Hemel* Geusenlb. V. L. bl. 111), *Natuur* V 77, *bij noodlot* V 371, *uit, naer Oosten* VII 740, Bg. VI 166, *gansch Oosten* Fa. 254, *in Duitsch, Latijn, Fransch, Grieksch* III 100, IV 750, Sop. Vert., J. Ber., Ed. Opd., VIII 129, 500, enz. (vgl. *in didsche* Lev. v. Jes. bl. 2, *in hebreuschen, in grikschen* en *in latinen* Ib. 229, *in duytsche* Summe le Roy 174, *in duytsche, in walsche* Br. Corn. Serm. 98), en rivier- en bergnamen, *over Nijl* JE. 8, *Etna* En. III 799, 813, *over Rijn* Bat. 736, enz.; doch ook met een overbodig artikel *Het gansche Christenrijck* MS. 988 (evenzoo IX 222; vgl. *in 't Karstenrijck* Moortje 1909), *het aerdrijck* JD. 26, M. 665, V 414, *in 't Hemelrijck* Gy. 1057 (vgl. *'t Hemelrijck* Geusenlb. V. L. bl. 18 en 19, Br. Corn. Serm. 53, en reeds *in den ertrike* Lev. v. Jes. 190, *dat aertrike* Delfsce Sout. bl. 65); evenzoo nog thans *zon en maan, hemel en aarde*, enz.;

c. bij namen van personen of zaken, die in den samenhang, waarin ze genoemd worden, voldoende bepaald zijn, of die in den gedachtenkring, waarin de spreker zich beweegt, de eenige van dien naam zijn: *onder ooghen*, in „treed hem *onder ooghen*,” LfzCr. 85 (vgl. nog „iem. iets *voor ooghen* houden”), „slaet *hant* aen 't heiligh werck,” Hlgm. Ap. 78 (evenzoo III 287, Sop. 805, En. X 643, Bg. V 65), „die *vinger* op den mont leyd,” III 59, „houd *oogh* in 't seyl,” III 59 (z. ook III 316, V 241, Geb. 1108), „iem. *om hals* vatten,” V 245, „die voor geen' zeehelt

vlagh moet strijcken," VI 143, *op stoel* J. 872, 1150, d. i. op een bepaalden st., die het teeken is der bekleede waardigheid (vgl. ons „de predikant staat *op stoel*"), *na, naer, in, door, voor, van stadt* Hip. 884, Hlgm. Mar. 32, Pp. 150, 1108, Inw. 206, VI 344, En. I 596, En. II 190, En. III 485, En. VI 753, Ed. 580, waar men een bepaalde stad op 't oog heeft, de eenige, die zich op het terrein bevindt, daar men zich in de gedachten heen verplaatst (zelfs „*in Stad*, die open leit," M. 1693; vgl. nog bij onze boeren „*naar stad* gaan"), *voor middagh* JE. 444 (vgl. nog ons *vandaag, vanmorgen, vanmiddag*, enz.), „*in schijn* der schoone Vyandin" M. 434, „*in sch.* v. Godt Jupiter" Sa. Inh., „En steeck — het bloedigh swaard *in scheel*," III 190 (z. o. M. 977, V 583), „Wanneer u 't zeil — lust *in top* te zetten," IV 381, „*in top* der boeckeleertheit, IV 408, „*in top* van eere" Alt. II 1637, VIII 96, „*i. t.* der *hemelen*" Alt. II 1672, Alt. III 1115, Luc. 598, „*i. t.* van eenen bergh" En. II 436, „de kroon met dry transsen *In top*," J. 1269, „*in schaduwe* van een' ceder" III 718, „*i. sch.* van dien Hoedt," V 576, „*i. schad.* van zijne eicken" J. 667, „*i. sch.* van dien hoogen boom" JD. 841, „*i. sch.* van Godts tapijten" VII 226 (z. n. En. VIII 301, Dh. 1616, Sam. 143), „*in kraem* gelegen," H. II 837, *buiten spoor* V 88, *in ly* VII 484, Ad. 91, 430, *achter rugh* Sa. 818, *vader, broeder, zuster*, enz., voor *mijn, uw v. br. z.*, Db. 390, 476, 631, 914, 1321, 1333, Ad. 44, enz. enz.; doch ook reeds pleonatisch *naer de stadt* V 86, *buiten 't spoor* S. 461, *voor de stadt* En. IX 1075, „*in den top* der heerschappy" VII 6, „*boven den top* der — Majesteit" Sa. Inh., enz.

214. Ook bij een singulare, dat synecdochisch de geheele soort noemt en eig. gelijkstaat met een onbepaalden pluralis, blijft meermalen het artikel weg: „*Slang* vernuwt van zelf heur schubben," II 588; „Als *oude tiger* grimt op *jeughdelijcken leeu*," VGr. 428; „*Rechtveerdig vorst* — sy noemen 's volcx verslemper," HS. 107; „*Rechtschapen krijghsman* kan geen eer aen vrouwen winnen," M. 1098; „*Rechtschapen vaendrigh* moet en wil bij 't vaendel sterven," M. 1254; „*Rechtschapen voorzaet* plagh

op 's nazaets heil te letten," MS. 1113; „*Rechtschapen karel* past op dootshoofd noch grimmassen," Le. 1848 (z. o. VI 177, MS. 1048, 1800); „*Gepluckte roos* kan 't hart verquicken," III 724; „wat *mensch van mensch* verscheelt," VI 42; „de mensch verzoen' zich eerst *met mensch*," Le. 739; „maer in gebedt te treden *met onroomsch yveraer* versmaet ze," MS. 1566; „dat *meerder minder* niet om baet verongelijck," Le. 800; „*schiltwacht* veranderen, zetten," V 324. Vgl. ook nog tegenwoordig: „*oud* en *jong* kwam op de been," „*rijk* en *arm* bracht zijn offer," „*soldaat* en *burger* verbroedert zich," enz.

OPMERK. Hiertoe zou men ook kunnen brengen: „Die van die tijd *Matroos* zijn wettigh aangeerft", Ldzv. 59, „Bij deze komt *Matroos* vaeck hondert in 't getal", Ib. 179, „vergeet *Matroos* zijn smert," Ib. 341, „Om bet den krijgh ter zee te stijven door *maetroos*," VI 176, „*Matroos* noch Batavier ontbrack," VII 747; z. v. III 58, En. V 183, enz.; (ook bij Hooft, „Den duim — Heeft nu *Matroos* in zijnen mond," zie V. ed. V. L. III 270). Naast dit *matroos* = „matrozen" ontmoeten we echter ook *matroos* = „een troep bepaald aangewezen matrozen," waar dus in den plur. het bep. lidw. onmisbaar zou zijn: „men valt aen 't roeien, en *matroos* Versloft niet," En. III 294; „Beveelt — *Maetroos* naer zee en strant te porren," En. IV 397; „Van blijdschap heeft *maetroos* het achterschip gekroont," En. IV 589 (en evenzoo En. V 243, En. VI 6). In deze laatste zinnen zal *matroos* wel als een quasi-eigenaam (= *Janmaat*) te beschouwen zijn; en niets belet ons ook in de eerstgenoemde citaten ditzelfde te doen.

215. Bij nomina, die zich leenen ter uitdrukking van een collectief begrip, kan men, een of ander gedeelte van 't geheel op 't oog hebbende, dit als onbepaald of als bepaald voorstellen; in 't eerste geval blijft natuurlijk het lidw. weg, in 't andere is het gebruik er van noodwendig. Zie b. v.: *op*, *naer*, *aen*, *van strant* Hlgm. st. Aecht 6, Buc. II 30, En. I 132, 915, En. II 292, 462, En. III 26, 110, 753, 892, 916, El. 543, enz., „een'

zeegit opgesmeten *Aen Indiaenschen strand*," Hip. 477, *aen, over, voor stroom* V 357, Buc. VII 92, En. XI 868, *voor windt* Hlr. II 10, Hld. 2, Hlgm. Th. 57, Alt. III 1038, En. I 582, VIII 108, enz. enz., *op droogh* V 187, *in slijck* MS. 577, *in, achter, boven duin* III 174, 297, Le. Inh., 1053, 1778, *in hol en achter duin* Le. 1023, *in schaduw* Hlr. I 32, Buc. II 11, *in vangenis* III 95, Gy. Opd., „*in huwelijk treden*," JE. Opd., „*is gewoon — wilt — door bosschen heene op klont* Te jaegen," En. VII 1080, enz.; vgl. ons *op zee, aan land, over water, over sneeuw en ijs*. Daarentegen: *naer 't strant* III 747, *langs, op het strant* V 86, En. VI 528, 533, *voor den wind* En. III 85, 742, enz.

Het relatief pronomen.

216. Niet ongewoon is bij **V.** de correspondentie van 't relat. met het natuurlijk gesl. en getal van 't antecedent: „een wijf *die*," W. 105, Wacker Nymfje, *die*," II 224, „een meisje *die*," Ib., „O vrouwelijk geslacht *die*," Hip. 831; „volck *die*," P. 1322, HV. 1892, II 655; „kryghsvolck *die* — zouden vechten," Hld. 12; „van 't slagh *die* — twist zoeken," Pp. 365, enz.; evenzoo „Wat zoon is *dat, die* Marcel op wegh vergezelschaft?" V 272, waar het natuurlijk genus van het subject-antecedent niet het neutr., maar 't masc. is. (Vgl. ook in 't Dietsch: „volck *die*," „wijf *die*," Esmor. 335, Segh. 9102, 9940, V. Hild. 4, 440; 47, 19; 57, 93; H. v. Tro. 7300, Lev. van Jes. bl. 64, 68, Rein. ed. Will. 6075, enz.).

Eénmaal stemt het relat. niet in pers. overeen met het antecedent, nam. in „O Grosfus, die in de wijde Egeesche zee benepen *is*," Hlr. II 16; misschi een lapsus calami of drukfout, ofschoon men ook vgl. = „Willecome, edel vader, Die ons allen *heeft* verloest," Lanc. III 24991, „Ghi heren ende ghi wise vroede, Die in steden *sijn* geset," V. Hild. 2, 207, „Hoert ghi heren, die hier *sijn*," Segh. 10492, „Ghi rechtters, die nu rechtters

heten," V. Hild. 72, 1 (in beide laatste citaten evenwel in rijm. 1)

217. Zeer merkwaardig is de constructie „daer bejegenen hem — een heraut en een out man, *dat* Laius was, Ed. Inh., een overblijfsel van het bij Dietsche auteurs nu en dan aan te treffen gebruik van het relat. *dat*, in betrekking met een antecedent van een ander genus en numerus; vgl. eenen doeden, *dat* hadde ghewest een enich sone," Lev. v. Jes. bl. 54; Doe quam dit lant an eenre vrouwen, *Dat* was des keysers wijff van Romen," V. Hild. 63, 27; „Dits ene dinc, *dat* niet en es cleen," H. v. Tro. 387; „Die had die behendichede Ghepeinst, *dat* die vrouwe dede," Ib. 2112; z. v. V. Hild. 63, 27, Lev. v. Jes. bl. 28, enz. en Borm. op St. Christ. bl. 182; en ook nog later „mijn Moeder (*dat* een edele Jofvrou — was)," Coornh. Vert. van Boc. I bl. 3; een jonckman *dat* heur Neve was," Ib. 26; „Alexander, *dat* een schoon jonc Man — was," Ib. 27; „Dese Pericon 't *welck* een sterck man — was," Ib. 37 (v. n. Ib. 48, 73, II 138, enz. en in Bred.'s Moortje 1439). Dat we hier een navolging van het demonstrat. *dat*, in plaats van *die*, voor ons hebben (z. bov. § 218), is wel niet twijfelachtig. Verg. ook in het jongere Ags. een zelfde *that*, dat zelfs in het Oudengelsch reeds tot regel was geworden; z. KOCH Gr. III § 347. Add.

218. Van het in § 217 genoemde *dat* is wel te onderscheiden het relatief, dat met een praedicaatspron. *het*, als antecedent in betrekking stond en alzoo regelmatig in het neutr. gebezigd werd. Zie b. v. Mnl.: „*Hets* u vrient, *dat* ghi hier siet," Beatr. 258, „*Hets* Gabriel *dat* gi hier hort," V. d. lev. o. Her. 277, = „uw vr. is *het* (de persoon), dien g. h. z., Gabriel is *het* (het wezen), dat g. h. h."; „Wie ist *dat* mit mij sal worden verdoemt?" Delfsc. Bijb. Job cap. 13; desgelijks Os.: „hue *that* wari *that* thar — quam," Hel. 3714; Hue scal *that* — wesen *that*

1) En Os.? „Fadar (is) usa firiho barno, the *is* an them hohon himila rikea," H. M. 1601; zie intusschen § 230. Vgl. ook bij Shakesp. Sec. p. of K. Henry VI, Act. 1, Sc. 1, vs. 19 „O Lord, that *lends* me life," (gecit. door KOCH, Gr. III § 351).

thi farcopon wili," H. M. 4606; en met ellips „Satanas selbo is *that* thar said," H. 2586 (z. o. H. 5431, 5685). Eerst door een verkeerde opvatting van zulk een constructie kwam men er toe het relat. in verband te brengen met het subj. des hoofdzins, waarbij het niet behoorde, en alzoo een onregelmatige woordvoeging te doen ontstaan, die reeds in het Os. wordt aangetroffen („Hue scal *that* — wesan — *thie* thi farcopan wili," Hel. C. 4606; doch M. *that*) en bij V. de gewone is; zie: „Ghy zijt het, *die* alleen de dochter waardigh zijt," En. VII 571; enz. Add. Een spoor van het oude gebruik meen ik echter te mogen herkennen in het interrogat. en indefin. *wie dat, wat dat* P. 199, 1011, Hip. 716, 1104, 1116, Hlg. Melch. enz. Wat toch is een zin, als „bootschapt Pharao *wie dat* u is verschenen," „*Wie dat* — vraegt en leutert, leert weigren," dan: „wie (dat is) *dat* u is versch.," „wie (dat zij) *dat* vr. en leutert?" Was men eenmaal aan een nomin. *wie dat, wat dat* gewend geraakt, dan kon men, bij 't vergeten van het karakter van *dat*, dit woordje als een eenvoudige versterking van het voorafgaand pronom. beginnen te beschouwen; vanwaar dan ook een *van wien dat, buyten wie dat*, Hip. 204, 496, en zelfs *waer dat* Gw. Vr., 32, Pa. 1266, Gy. 1286, Hip. 850, VI 17, 83, enz. Vgl. nog: „wie ist *dat* sine viant vinden sal ende sellen laten gaen?" Delfsce Bijb. Reg. I Cap. 24.

219. Op twee plaatsen is het relatief, subject van een bijzin, en dus natuurlijk in de nabijheid van den hoofdzin staande, in nominativo gebezigd: „Ghy hebt een zoon, *die* ick bid dat de uwe blijve," Hld. 1, en „*die* ick naeulyx kan gelooven, dat mijn man zou kunnen worden," Hld. 17; een constructie, afwijkend van die, welke we in 't Dietsch aantreffen en waarbij het subj. des bijzins als obj. in den hoofdzin wordt overgebracht (vgl. „Dese duvel — *Dien* ghi waent dat jou sone si," Wal. 5539; „de vader — *dien* ghi segt dat uw God es," Lev. v. Jes. bl. 164; „*Dien* hi kende, dat niet was traech," Am. I 5466; enz.). Vgl. voor het weifelen tusschen de beide constructies: in den Staten-

Bijb. „*welcken* ghy segt dat uwe Godt is,” Joh. 8, 54, „Is dese uwe sone, *welcken* ghy seght dat blindt geboren is?” Joh. 9, 19, waar de Gr. tekst ὁν ὑμεῖς λέγετε ὅτι θεός ὑμῶν ἐστὶν ἐν ὃν ὑμεῖς λέγετε ὅτι τυφλός enz. van invloed kan zijn geweest; en dezelfde plaats en in D. n. Testam. bij Adr. van Berghen (Antw. 1524) „*den welcken* ghi segt hi si u god,” maar „is dat uw sone, *die* ghi segt dat bl. gheboren is?”; in D. n. Test. (Kampen, 1539). „*den welcken* ghy segt dattet u God is,” doch „u soene, *die* ghi segt dat blynt gheboren is?”; in D. n. Test. (Ant. 1554), „*dien* ghi segget uwen God te wesen” en „u sone, *die welcke* ghi segt dat enz.”; in D. n. Test. (n. d. copie van Nic. Biestkens, 1565) „*den welcken* ghy segt dat enz.,” maar „u sone, *die* ghy segt dat enz.”; in D. n. Test. (van 1569) zoowel „*den welcken* ghy segt Hy zy uwe Godt,” als „uwe soon, *dien* ghy segt hy zy enz.”; alles ter vertaling òf van den Gr. tekst òf van den Lat. „quem vos dicitis quia Deus vester est” en „quem vos dicitis quia coecus natus est.” 1)

220. Schijnbare omzetting van het pron. pers. 1ste en 2de pers. als antecedent en het relat. (vgl. in het Dietsch b. v.

1). Verg. voor iets dergelijks bij het pron. dem. en pers.: „waer *sinc* vernam Dat hi in en'ghe lande quam,” Mnlp. III 874; „*die* dese duecht hadde *dien* soude ic seggen dat hy te rechte saligh waer,” Summe le Roy, 243; waar echter het pron. en als obj. in den hoofd. en als subj. in den bijzin voorkomt; zelfs met een subst.: „Als hy verstond *den helighen man* Dat hi sceeden wilde van dan,” Am. II 4676. Daarentegen: „*Die* waen ic dat niet veel en sneeft,” V. Hild. 89, 101; „*Die* waen ic wel dat zeer misdoot,” Id. 120, 32; en met het interrogat. „*Wie* waendi dat die ghetrowe knecht sal syn?” Lev. v. Jes. bl. 194, in overeenstemming met „*Wie* segghen de menschen (de scharen) dat ick (de Sone des menschen) ben?,” St. Bijb. Matth. 16, 13, Marc. 8, 27, Luc. 9, 18, en de boven genoemde N. Testamenten, waar de nom. *wie* staat, althans voor zoover niet *wie* door *wat* vervangen of, in navolging van „quem dicunt homines esse me (Filium hominis)? een acc. c. inf. gebezigd is; alleen D. n. Test. (Antw. 1524) heeft „*Wien* seggen die lieden dat ic ben?” in Marc. naast „*Wie* seggen die luyden dat enz.?” in Luc.

„Vader *die du* mi hefs ghegheven,” Lev. v. Jes. bl. 215 en 218) treffen we bij **V.** aan in een paar plaatsen uit de *o. p.*: „Zeloters, Salems pest, heylloozen Eleazer, *Die ghy* te gader zijt verraders,” HV. 111; O Vader! — *Die ghy* de baren temt,” HV. 146; „mijn Riddr'en — *Die ghy* noch 't versche bloed moet van uw wonden vegen,” HV. 475; „Hélaes! is 't vragens weerd *die ghy* gelijcke smerte Met my deelachtigh zijt?” HV. 746; „Wat zydy zaligh! *die ghy* abel van verstand Uw rymen mate steld,” HS. 1; „waerwaerts roepty ons in ballingschap te dolen, Mevrouw, *die wij* nu zijn's Keyzers gunst bevolen?” HS. 916. Vgl. ook „ons — *die wy* den last — gedragen hebben,” Stat. B. Matth. 20, 12; „gyliden zijt kinderen des doots, *die ghy* — geene wacht gehouden en hebt,” Ib. I Sam. 26, 16; en z. voor meer vbb. uit den St. B., uit Huygens en Rederijkers De Jag. op de Statenoverz. i. v. *die ick*. Bekend is het gebruik van *ih*, *wir*, *dú*, *ir* in het Ohd. als relat.; vgl. „Fater unser, *thú* thâr bist in himile,” Tat. 34, 16, en GR. Gr. III, bl. 17. Daarnaast was ook het normale *thie*, *der* in gelijke functie gangbaar: „quemet zi mir alle *thie* giarbitite inti biladane birut,” Tat. 67, 9; en dat een Nhd. „vater, *der du* bist,” „wir, *die wir* das verstehen,” en dergel. uit de samensmelting der beide constructies is voortgekomen, is om die reden lang niet onwaarschijnlijk. Misschien nu zijn ook ons „Vader *die du* mi hefs ghegheven” en de andere citaten uit **V.** van gelijken oorsprong, en uit een „Vader *die* hefs” en „V. *du* hefs” voortgekomen; nevens het demonstr.-relat. wordt althans voor het Os. ook een *thu* als betrekkelijk vnw. zool niet bewezen, dan toch ook niet weerlegd door „Fader ist usa firio barno, *thu* bist an them hohen himilo rikie,” Hel. C. 1601. Wel neemt Sievers (Hel. bl. 516) de lez. v. d. Mon. „*the is* an them h. h. rikea” als de verstaanbare en mitsdien betere aan, terwijl hij de Cotton. *thu bist* aan den invloed van *qui es* toeschrijft; voor mij intusschen zijn beide teksten, zooals ze daar liggen, onverstaanbaar, en ik weet slechts dezen weg ter opheldering der duisterheid te vinden, dat men

èn in den C. en in den M. *ist, is* vóór *Fader* plaatst. Dan krijgen we in C. een volkomen zuivere lezing: „Pater noster ist: Fader usa enz.”; terwijl in M. op die wijze, na aanvulling van den blijkbaar verminkten versregel (1600) met *Pater noster*, niet alleen een gezonde zin is te vinden, maar ook *the is* (1601) als verknoeide lezing, voor *the bist* of *thu bist*, verklaarbaar wordt uit den invloed van het voorafgaande, na de verdwijning van *Pater noster* niet meer begrepen *is*.

221. De weglating van het demonstratief als antecedent is na een praepos. of in accusativo nog in den hedendaagschen deftigen stijl gangbaar; bij gelijkheid in casus met het relatief zelfs in de spreektaal. Bovendien kende het Dietsch ook de ellips, wanneer 't antecedent in den 3^{den}, 't relatief in den 1sten of 4^{den} nv. moest staan. Zie b. v.: „met dieren woerden Gheboet hi *dien* verhoorden,” Brand. 1542: „alsulc ghewin Gheftie bose noch den sinen Ende sonderling *die* heilich schinen,” X Goede Boerd. bl. 31; „dat ghi doet ere Mi selven ende *die* sijn in thof,” Rein. 3283; „Duusternis is swaer ellende *Diere* langhe staet in te sijn,” V. Hild. 104, 81; enz. Evenzoo bij V.: „God hevet niet belooft *die* syn ghebodt versmaden,” P. 351; „Dan valt de vrome op 't lijf *die* hem de wreedheyd doet,” W. 112; „En *wie* zijn doodverw had gezet Uyt vreeze 't vluchten wierd belet,” HV. 1253; „Mistrouwdy *die* ghy loont?” HV. 1596; „*Die* treurt en sit verslaegen Is 't soet dat veele klagen,” AH. 1432; „Hy val, *die* hem bemint, zoo straf niet als te voren,” JE. 787; „*Wie* niet stoffeeren kan, ontbreeckt of brein of geest,” JD. 234; „In zulcke zoeken is voorzichtigheid van noode, *Die* 't zeit en die dit hoort,” El. 1020; zie voorts nog HV. 1165, AH. 91, 387, II 224, 316, 317, J. 1853, JD. 1517, Gy. 1180, Ed. 1660, Geb. 741, VII 230, 757, En. XI 176, 676, MS. 338, enz.

222. Bij verschil in naamv. van 't relat. en het demonstratief-antecedent nam dikwijls het eerste den casus van het laatste over, zoowel in de oudere dialecten als in 't Dietsch. Vgl. in 't Os.: „endi them mannon sagda — *them* the hie — gicoran habhda”

Hel. 1296, voor *thie*; „ni welleat thes forlatan wiht — *thes* sia an iro muod spanit,” 1354, voor *that*; „than is imo so them salte *them* man bi sewes stadhe wido tewirpit,” 1370, voor *that*; „alles thes unrehtes *thes* gi odhron hier gilesteat,” 1625, voor *that*; „so hwat so ik thes gideda *thes* withar mineru cristinhêdi wâri,” Os. Biecht 5; z. verder Hel. 2035, 2063, 2640, 2768, enz.; in 't Ohd.: „ni intwirkit worolt ellu thes wiht, *thes* ih thir zellu,” Otfr. II, 12, 30; „Bigan tho druhtin redinon then selben zuelif theganon, *then* thar — sazun,” Id. IV, 10, 1; „Simon, hug es ubar al, *thes* ih thir nu sagen scal,” Id. IV, 13, 13; met ellips van het demonstr. „Mir limphit thaz ih thenke — *thes* mih zi thiu wanta, hera in worolt santa,” Id. III, 20, 13; in 't Mhd.: „*des* si da haben solden, wie wê nec des gebrast,” Nib. 559, 3; „daz er alles des verpfac, *des* im ze schaden mohte komen,” Iw. 199; ook n. Nib. 1636, 1, enz.; met elisie van 't demonstr. „Got hûete al *der* ich lâze hie,” Parz. 324, 29; „Owê *des* dâ geschiht,” Ib. 514, 10; enz.; in 't Ags. „hvonne him lîfes veard — frêcenra sîdha reste âgeâfe *thaera* he rûme dreâh,” Caedm. Gen. 1427; met ellips van 't dem. „svâ hva svâ gebyrgde *thas* on tham bâme geveox,” Ib. 483; „viste forvorhte *thâ* he aer vlite sealde,” Ib. 857; enz.; in 't On. „Eldz er thörf *theims* inn er kominn,” Hâva mál (Dietr. Leseb.), 3; „Ef thû âtt annan *thanz* thû illa trûir,” Ib. 45; enz. In het Dietsch: „Ende hadden alles dies genoech *Dies* die eerde nie gedroech,” Lanc. III 44259; „Want *wes* andere mit ghewelt — mosten stelen, Des en dorsten si niet helen,” Mnlp. III 483; enz.; en met ellips van het demonstratief: „Ende soude yement node ane tien *Dies* hi niet en hadde gesien,” Lorr. I 54; „*Dies* ic hebbe sal ic u geven,” Lanc. III 45227; „Du waers gewone te doen genade Soe *wien* di quam te rade,” V. d. lev. o. Her. 3106; „Elck kiest gaern *des* hem ghenoecht,” Mnlp. II 2355; „Dien leent hy *dies* hy hevet brocht,” H. v. Tr. 1521; „Een deel *des* ic daer verstont,” V. Hild. 109, 21; enz. Een gelijke attractie nu bezigt ook nog onze dichter: „nu sla *dien* u met blintheit sloegh,” Pp. 125; „Ten leste hieuze

dien de wackere heldin Nu deerlijk smeeckte en badt, de heirbijl — door beckeneel en helm,” En. XI 1082 (Lat. validam securim oranti et multa precanti congeminat); „Maeck slaven niet alleen *dien* desen beker had,” Sop. 456; z. o. Bg. Opd. en vgl. de door HUYD. (II 431) uit Wellekens en Wetstein aangehaalde plaatsen.

223. Van de relat. vormen, met *w* en *d*, zijn de eerste de regelmatige na een praepositie; vgl. b. v. *om*, *uit*, *voor*, *boven*, *teghens*, *van wien* Pp. 1173, Hlr. I 12, Hlr. III 9, Hlr. IV 2, Htz. 17, Hld. 18, enz., *om*, *aen*, *op*, *voor*, *na wie* Hlgm. Eul. 5, Hlr. I 24, Hlr. II 8 en 12, Htz. Carm. Sec., Hlr. III 9, Gy. 979, enz. In den gen. is *dier* ongebruikelijk; *diens* zeldzaam en alleen aan de *o. p.* eigen. zie P. 839, 1198, Gw. 34, 1467, 1469, W. 3, 15, enz. In den datief wegen *wien* en *dien*, *wie* en *die* vrij wel tegen elkaar op. De acc. *wien*, *wie* is, behalve na een voorzetsel, weder zeldzaam: AH. 932, Hlg. Neh., II 765, VIII 107, En. I 335, En. VI 706, En. XI 644, en op nog enkele weinige plaatsen. *Wat* heeft gelijke rechten als *dat*; dit laatste komt zelfs voor, waar wij het tegenwoordig òf zelden òf nooit bezigen; b. v. na een anteced. *al* (Gw. 20, W. 31), na *dit* of *het* (En. VI 937, En. XI 239), met een ellipt. anteced. *dat* (Hld. 14, J. 1441, En. VI 887, Ed. 1460, JE. 1248), op een geheelen zin slaande (Hlr. I 24, Hlgm. Ap. 205, Hld. 10, 20, 21, III 18, IV 131, J. 1668, Ed. 743, enz. enz.), overal natuurlijk naast *wat*; ook na het demonstr. *'tghene* vindt men *dat* naast *wat* (W. 66, 96, HV. 2181, Hlg. Noach, enz. en P. tdl., HV. 1483, Hlg. Aar. enz.). De nom. *wie* geldt slechts voor *al wie* (z. HS. 285, 1205, Alt. I 479, enz.) en = „zoo iemand” (vgl. ben. § 230).

224. Nog meermalen bezigt **V.** bij toepassing op zaken en in de verbinding met een praepositie het verbogen relatief, nevens de gebruikelijker omschrijving met *waar* of *daar*, doch alleen in 't masc. en fem. Vgl.: „de zuil *op wien*” Pp. 917, „de dag *op wien*” Hlr. I 4, „de hals *om wien*” Hlgm. Th. 72, „de wint *om wien*” Hld. 13, „de kop *om wien*” JD. 1141, „der ziele *om*

wie" Alt. II 1046, „de kerck *voor wie*" Alt. III 1044, „de bloetwel *aan wie*" Hlgm. Luc. 24, „de star *voor wie*" JE. 1172, „een daet *om wie*" JD. 771, „de stad *voor wie*" Gy. 1120, enz. enz. In 't neutr. komt somwijlen naast de omschrijving een praepos. + 'twelck voor, als b. v. in Alt. I 206, 1510, Alt. II 338, Alt. III 1116, Hlgm. Th. 37, enz. In genitivo neutr. is ook *wiens* bij toepassing op zaken en dieren lang niet zeldzaam: „het Beeckje, — Op *wiens* oever," II Nal. 8; „het logge koper — *Wiens* buyck," VGr. 497; zie voorts III 89, 194, Alt. I 133, Alt. II 352, 1312, Alt. III 1527, Hlgm. Opd., Hlgm. Mar. 106, IV 403, Luc. Opd., Inw. 821, En. I 26, En. II 446, En. III 552, En. IV 194, En. V 1053, En. VII 745, En. X 1134, Geb. 1770, enz.

225. Bij toepassing op personen is de reeds in de ME. gebruikelijke omschrijving 1) niet ongewoon: „Hercules *daer* veel *van* is gezongen," Gw. 43; „dees schoone *daer* — *om*," HV. 447; „de Bruyt *daer* 't al *om* danste," Inw. 23; „maeghden *daer* hunne zinnen *op* gevallen waren," Hld. 20; „Goön *waer op*," Hlgm. Luc. 70; vgl. verder Hld. 9, 17, 21, Hlgm. Bar. 36, Caec. 59, IV 144, J. 1144, 1426, Ed. Inh., 1324, JE. 666, H. X 902, enz. Add.

226. Naast *waar* + onmiddellijk volgende praepos. en *daar* + door andere woorden gescheiden praepositie, staat i. d. o. p. nog *daar* + onmiddellijk volgend voorzetsel: „*Daer* in den Mensch misdoet, *daer* zal hy in vergaen," Gw. 69; „een versche dronck waters, *daer* in sy nochtans doodtlijck venijn gemengt had," W. 6; „zoo veel oogen — *daermede* hy bespiedet." Gw. 64; zie voorts Gw. 70, W. 8, 15, 18, 22, 36, 67, 105, 108, HV. 104, 612, 1541, HS. 65, Hlg. Jos. en Es.; in later tijd slechts in een eigenhandige aantEEK. v. V. op de Gebr. III 645 en III 175.

227 a. Het in gebruik komen van het oorspronkelijk demonstratief pron. als relatief is alleen daaruit te verklaren, dat men

1) Vgl. hiervoor N. en Zuid III, bl. 18, en vooral ALEWIJN in de *Werken v. d. Maatsch. v. Ned. T. en Letterk.* D. II, bl. 148—155.

den met dit relatief ingeleiden zin, welke volgens onze tegenwoordige voorstelling aan een hoofdzin gesubordineerd is, eertijds met dezen laatsten coördineerde. Hierover bestaat, meen ik, bij deskundigen geen twijfel. Waar wij {nu b. v. in „Clotaris, de man dezer vrouw, die bij haar geen kind verwekte, ging eens jagen,” de woorden *die* — *verwekte* als ondergeschikt opvatten, bezigde men die oorspr. als nevenschikten tusschenzin, dus = „Clotaris, d. m. d. vr. (*die*, demonstrat., verwekte h. g. k.) g. e. jagen”. Evenzoo stelde men zich b. v. in „dat deed 's konings zoon, die was jong,” het tweede bestanddeel des volzins voor als „dat d. 's k. z. (en) *die* (demonst.) was jong,” alzoo als gecoördineerd. Wat men door dit demonstrat. uitdrukte, kon natuurlijk evengoed aangeduid worden door het pron. pers. van den 3den pers.. en, *zoo dat nw. in den nom. moest staan*, in de periode waarin men het verbum nog zonder vnw. bezigde, ook eenvoudig door het in 't ww. opgesloten person. pron. Als vbb. hiervan lezen we in den Hel. 114 Cott.: „hie gisah thar aftar thiu enna engil godes an them wihe innan, *hie* sprak im mid is wordon tuo,” (Mon. „*the* sprac”); en met ellips van 't pron. als rest van het oorspr. gebruik van 't verb. zonder vnw. (vs. 1388): „gihordun thero thiedo drohtin seggean eu godes eldibarnon, *gihiet im hebhanriki*” (ook Mon.); Add.; in de Riddarasög. (Kölb.): „Ek er barnfoeddr í borg theirri, *Salestra hét*,” 184; „ok sat á hesti theim, *hann kalladi Médard*,” 190 (o. Ib. 39); bij Mhd. auteurs: „wir gewunn ein wurz, *heist trachonté*,” Parz. 483, 6; „ein künec, *hiez Anfortás*,” Ib. 519, 12; „Wir sáhen bî dem viure ein tierlî, *was gehiure*,” Bon. 32, 87 (zie GRIMM, Ueber einige fälle der attract. Kleinere Schr. III bl. 341). Voorts in het Dietsch, met pronomen: Het hevet een coninc, *hi es rike*,” Wal. 1268; „Na Moysen Quam David, *een coninc vry Ende een prophete soe was hi*,” V. Hildeg. 70, 46; „Wie wil horen een goet nieu liet — al van der edelder minne van eenen ridder ende joncfrouwe, *sy droeghen verholen minne*”; „En dat verhoorde een jonckvrouw fijn, *zij lag*

er op haer slaapkamer allein," Hor. Belg. II 122 en 162; en met uitlating van 't vnw.: om daer mee te behouden 's conincs sone, *van jaren was jonc*" Hor. Belg. II 112; „si wierpse al in den toren, *was hooch,*" Ib. 135; „hy dochter wel om den toren, *was hooch,* maer noch meer om 't meisken, *was jonghe,*" Ib. 136; „ick schenk u mijn hertken, *is fier,*" Ib. 143; „ghy sult noch tavont hanghen aen eenen boom, *staet vast,*" Ib. 150; „Hy voerde ze over een akker, *was wijd,*" Ib. 162; hij wierp het in een fontein, *was klaar,* een fontein, *was diep van gronde,*" Ib. 163; „Hi hadde een wijff, *was suverlijck,*" Mnlp. I 1026; „Ene groete boerde wert u getoent, *In 't lant van Loen gesciede,*" Goede Boerd. bl. 1; „Hier es mijn lieve sone Lanseloet, *Es met siecheden sere bevaen,*" Lans. v. Den. 297; „Daer staet een boom, *es so ghedaen* Als ic u mach doen verstaen," Wal. 3503; „Up een ors, *was herde groot,*" Ib. 3681; „ende hi ontdede Ene duere *stont in die aerde,*" Ib. 6045; „Up een ors sat hi, *was ionc,*" Hist. v. Tr. 2143; „droech hi vriendelijc onste Der scoender joncfrouwen, *heet Sanderijn,*" Lans. v. Den. 25, en meer dergel. zeer gebruikelijke zinnen met *heet* in Lans. v. D. 847, Fl. e. Bl. 980, Seghel. 8953, Blomm. Oudvl. ged. bl. 85 en 87, Belg. Mus. IV, 330, enz.; „Van enen man, *ghinc buten pade,*" V. Hildeg. 59, 7; „Bin deser sont hadde engiene Ghedaen maken Seghelijn, Ende enen ram, *was yserijn,*" Segh. 10072; enz.

Werd nu in zinnen, als de laatstgenoemde, ter aanwijzing der verbinding nog een conjunctie *ende* ingevoegd, dan veranderde gelijk vanzelf spreekt, de gedachte en de voorstelling niet. Het Os. „ic scal fader usan selbhan suokean *endi iu sendian scal — helagna gest,*" vs. 4708, en „Erodes se cuning an that oder folc ledian hiet ina lungra man, *endi laster spracun,*" vs. 5298, moest gelijkstaan met een *scal iu sendian — h. g. en spracun lasiar*, dat men volgens het boven geciteerde *gihiet im hebhan-riki* had kunnen verwachten. (Verg. ook de door prof. KERN uit het Ags. en On. geciteerde vbb., *Taalk. Bijdr.* I bl. 207). En ziedaar nu ten eerste de ontwikkeling van ons Dietsche *ende*, met zijn

zoogenaamd relatief karakter, b. v. in „Die hadde enen vader, als ic lye, *Ende was coninc van Achaye*, Mnlp. I 2210, maar in werkelijkheid oorspr. [niets anders dan een copulatieve conjunctie, die een eertijds gecoördineerden, doch later als gesubordineerd opgevatten zin met den voorafgaanden verbond. En ten tweede ook de reden, waarom in dergelijke constructies *dit* ENDE oorspronk. uitsluitend het schijnbaar surrogaat kan zijn geweest van een relatief *in nominativo*; het aan ons betrekk. vnw. beantwoordend begrip toch lag niet in de conjunctie, maar in het niet uitgedrukte, in 't verb. opgesloten pronomēn 1). Add.

1) Heel wat anders is het Mhd. *unde*, dat ook meermalen schijnbaar het karakter van een relat. in accusativo heeft: „und lât mich zuo zin rîten mit den *unt* ich hie hân”, Nib. 894, 2; ergetzet si der leide *unt* ir ir habt getân”, Ib. 1232, 3; z. o. Ib. 1828, 3; 2207, 1; Kudr. 849, 3, enz. In het Ohd. construeerde men nog somwijlen, met herinnering aan de oorspronk. coördinatie, als volgt: „in droume sie in zelitun *then weg*, sie faran scol-dun”, Otrf. I, 17, 74; „er io man ni gisah therā minna gimah, *thero werko*, er uns irbot”, Otrf. II, 6, 50, eigenl. en oorspr. = twee gecoördineerde zinnen, van welke de tweede het in beide thuis hoorende *pronomēn* (hier + substand.), ook bij verschil van *casus* en *vorm*, kon ontberen (vgl. boven § 206). Later nam hier een der nevenzinnen het karakter van subordinatie aan; en bleef nu daarbij de oude vorm in aanzijn of voegde het Mhd. ter inniger verbinding *unde* tusschen de beide zinnen, zoo moest het voorkomen des relat. zins zoodanig worden, dat het ons doet denken aan een bijzin, met uitgelaten relatief (*ook in andere nv. dan in den nomin.*) of met *unde* = relatief (*ook in de casus obliqui*).

Of ons Dietsch ook een zoodanige constructie kende? Van de beide door Verdam (*Taalk. Bijdr.* I 129) voor *ende* = relat. in accusat. geciteerde plaatsen, bewijst het eerste niets hoegenaamd; want de *conditio sine qua non* voor de weglating van het relat. of het gebruik van *ende* (*unde*), nam. een demonstrat. pron. artik. of bijw. bij het zoogenaamde antecedent, is hier, in „Daar rusten si tote het was dach Ende men scone baren sach”, niet vervuld. (Men verandere in deze blijkbaar verknoeide plaats eenvoudig *scone* in *sonne*, en men krijgt een goeden zin en mogelijke constructie). Het andere citaat, Franc. 4747—51, met zijn uit het Hooglied I, vs. 13, overgenomen, vergelijking, voldoet door 't in *ibondekin* aan de te stellen voorwaarde en zou

Zie verder als voorbeelden der in herinnering gebrachte constructie: „dat si Suzanne Hadden begrepen mit enen manne, *Ende was after wech ghelopen*,” Mnlp. II 2529; „heb ic ghesien Enen groten ronden steen *Ende was na enen hoefde ghemaect*”, Ib. 3219; alsmede Car. en El. 770, Lorr. IV 117, Lanc. III 43611, 44369, Brand. 588, 1616, Theoph. 30, H. v. Tro. 6137, Wal. 1904, Glor. van Bruysw. 201, 222, Mnlp. IV 973, Segh. 9689, 9965, 10161, V. Hild. 84, 287, Am. I 2751, 4434, II 558, de door D. Vr. en V. op bl. 281 van den *Sp. Hist.* (IIde D.) aange-
wezen plaatsen, de door VERDAM op bl. 129 en 130 der *Taalk. Bijdr.* (I) genoemde of aangehaalde (van welke men echter schrappe: Sp. H. III⁵, 97, 36, Limb. III 287, VI 505, waar we de allereenvoudigste en normaalste nevenschikking voor ons hebben; Am. II 34, Mnlp. IV 1580, Sp. Hist. I⁴, 18, 3, en I⁷, 66, 115, Limb. V 561, waar zich het bov. § 202 besproken geval voordoet en de verklaring door een relat. niet met den zin harmonieert; Limb. III 847, Rijmb. 16643 titel, waarover men bov. § 206 *e nazie*, en de hier in de noot besproken plaatsen, Franc. 4750 en Lorr. I 376), het tallooze malen voorkomende *ende hiet*, *ende was geheten*, als Wal. 5720, Lorr. I 1274, Goed. Boerd. bl. 19, Sp. H. IV¹, 44, 6, Mnlp. I 593, II 2706 en 3224, III 272 en 989, enz. (vgl. boven de pl. met *hiet*, zonder *ende*). Ook in de 16de eeuw: „syn wi gevaren aen een eylant -- *ende leyt CC milen van Scafal*,” Vlām. Tageb. v. V. de Gama's tweede Reise, § 17; „Wie isser van u, die een scaep heeft *ende* in eenen put — ghevallen ware”, D. n. Test. t' Antw., Matth. Cap. 12; „welcke was inhoudende een nieuwe maniere van sich

—
 dus als bewijs kunnen gelden; (alleen schrappe men 4751 *die*, verandere 4748 *luust* in *huust* en plaatse 4749 *ende* achter in *hem*).

De pag. 130 der *Bijdr.* voor *ende* als datief geciteerde plaats vertoont niets dan een eenvoudige coördinatie: „Dat dit lant algader Was der jonfrouwen vader Ende van sinen vader bleef,” = behoorde aan den vader der jonkvr. (*sijn* in den 3^{den} nv. = „behooren” is in het Dietsch bekend genoeg) en (hem) verbleef (verbleven was) van zijn vader. Add.

selven ende zijn eygen vleesch te overwinnen, *Ende ginc aldus in zijn werck*", Bienc. f. 16 r.; z. v. bovengemeld Vlâm. Tagebuch § 5, 9, 22, 26, 29, 30, 33, 35.

b. Zeer gebruikelijk vooral was zulk een *ende* in zinnen, als: „Saghen si — Canticleer comen ghevaren, *Ende brochte up ere bare Ene dode hinne*", Rein. 286; „Sach hi van verre ende vernam Sente Martins voghel, *ende quam ghevloghen*", Ib. 1047; „Daer hebsi wonder groot vernomen: Tscaec ten veinstre in comen *Ende breedde hem neder uptie aerde*", Wal. 1169; „Doe sach hi comen duvele vele — *Ende vaste anden gone traken*", Wal. 4852; „Sach hi den scacht ten ende blaken *Ende verbernde*", Wal. 5029; „ende wi sagen Ihesum in dat middel van hoer staen, *Ende leerde sinen discipulen*," Dat lyd. ons Her. (Mnl. bl. XIX), bl. 72, en andere dergel.; z. nog Sp. H. I², 49, 41, Limb. I 177, IV 798, Beatr. 733, Lanc. III 45016, 46348, Sott. v. d. Hexe 33, Segh. 931, 10928, enz.; en in de 16de eeuw: „Ende Jesus — sach die moeder van Petrus huysvrouwe int bedde ligghen *ende had de coortse*", D. n. Testam. t^o Antwerp. (van 1524), Matth. Cap. 8. Deze constructies, waarin zich de met de conjunctie ingeleide woorden aan den accus. van een voorafgaanden accus. cum infinitivo aansluiten en we liever een demonstr. of pers. pron. dan een relat. in de gedachte invullen (of wel „terwijl hij, zij enz." in plaats van *ende* zouden lezen), bewaren, evenals het boven geciteerde Os. „Erodes — ledian hiet ina lungra man, *endi lastar spracun*", nog een sterke herinnering aan de vroegere coördinatie; een herinnering, welke hier, te zamen met den overgang van de oratio obliqua tot de recta, het eigenaardige der woordvoeging uitmaakt. Alzoo: Her. liet krachtige mannen hem wegvoeren en die schimpten; zij zagen Canticl. aankomen en die (terwijl hij) een d. h. op een baar bracht; zag hij den schacht aan het einde gloeien, terwijl die verbrandde; enz. Add.

c. Nog sterker treedt die oude coördinatie op den voorgrond in den vroeger uit den Heliand aangehaalden zin „ic scal fader usan selbhan suokean *endi iu sendian scal helagna gest*." In

plaats van „die u zenden zal” kan men hier evengoed, zoo niet beter, vertalen „en die zal u zenden;” een wijze van omschrijving, welke ook past in Dietsche zinnen, als: „Ik wanic minen vader liet Bevaen met herde groten rouwe Dor mi — *Ende sal sijn tote dat ic kere,*” Wal. 5751; „Want hi heeft een reyne maecht Weder horen danck ghemint *Ende was daer toe sijns vaders kint,*” Mnlp. III 1096; „Vasti most die crone begheven *Ende wort der goeder Hester ghegheven,* Mnlp. IV 842; „Als Sente Amand dus hadde bekeert Baven ende die wet gheleert Van kerstinhede, *ende ghedooft was,*” Am. I 4434; „Maer so drouve volck, als hy verlooren Was, ne hadde men niet ghesien — *ende senden met dien Eenen bode te Rome waert,*” Ib. II 492; „Quam een knecht doer twout ghelopen, Ende brocht ghedreven scape bi hopen. Ende als die vrouwe dat verhoert, Riep sine *ende quam voert.*” Segh. 9566; „Si gaven hem drinken *ende ghenas,*” Ib. 11507; „Want wij ghesocht hebben den heer god — *ende heeft ons ghegheven vrede,*” Delfsce Bijb. Paralip. II cap. 14. (Enkele dezer zinnen zou men intusschen ook tot de § 202 besprokene kunnen brengen.) Add.

d. En waarom nu deze uitweiding in een gramm. op V.? Ter verklaring van twee plaatsen uit onzen dichter: „Die dorst en honger lijd *en nimmermeer verdwijnt,*” Gw. 62, en „’k Sie Willem — sitten gelauriert in God Augustus wagen, *En laetende achter sich den Taegh,* die schuymt van bloed, *Sleept groote Donnen na,* in ketens afgewoed,” Gb. WN. 928. (Verg. ook nog bij Baerdts, Deugdensp. bl. 173: „dewelcke vervuylde wonden maect *en* werden ongeneselijck;” en 46: „Dit was een Volckjen teer en vijs *En* sochten my te maken wijs).

OPMERK. Natuurlijk kon zulk een pseudo-relat. zin ook met *ende* + *person. pron.* aanvangen, evengoed als met het pron. of *ende* alleen. Zie b. v.: „doen quam een man geheten Jairus, *ende hi* was een overste der scholen, ende viel Jesu tot den voeten,” D. n. Test. t’Antw. (v. 1524), Luc. Cap. 8.

228. Voor *als*, met relatieve kracht, zie o. a.: „Oock merck ik wel,

stoutaert *als* ghy zijt, hetgeen ghy bedrijft over tafel," Hld. 17; „Laet ons gretighe minnaers, *als* wy zijn, eindelijkck vaster verjaren," Hld. 19; „Och wat magh ick zeggen, zinnelooze *als* ick ben!" Hld. 21. Vgl. ook „een maeght van sesthien jaren, *als* ghy zijt," Br. Corn. Serm. 17; Duyvelinne, *als* ghy zijdt," Ib. 43; „Ezels, *als* ghy zijt," Ib. 61; en v. Ib. 67, 100, 101, 103, enz.

Voor *die*, met een consecutief begrip: „Wat mensch leeft zoo volmaect, *die* zich niet eens vergist." JD. 694; „Wie blijft zoo dom, *die* langkzaam onderscheit enz.?" Alt. II 1642; „Wie is zoo groot, *die* onzen mont kan toomen?" VII 176; en voorts de § 185 gegeven vbb.

229. Bij een gelijke verhouding, als de in § 206 besprokene, kent het Dietsch, behalve de uitlating, ook de vervanging van het relat. door een demonstratief, een constructie, die zelfs bij gelijkheid van casus niet tot de onmogelijkheden behoort en blijkbaar alweer een rest is der oorspronk. coördinatie. B.v.: „een dore, *Die* si ontsloet met liste Ende ghincker heymelijc uut," Beatr. 253; „eene joncfrouwe — *Die* VII rovers hadden gevaen Ende wilden *bi hare* licgen saen," Lanc. III 23413; „ene joncfrouwe — *Die* hi vrindelijke groet Ende vrachde *hare* na der aventuren gewat," Ib. 24521; „Hi hiet te gader bringen tgoet, *Daer* menech om sturte sijn bloet, Ende hijt op die viande wan," Alex. VIII, 299, waar Verdam ten onrechte (*Taalk Bijdr.* I 135) *ende* door *toen* vertaalt; „Ter eere van hare, *dies* mi met wille bat ende ics oec *haer* wel an, sal ic u segghen," Vad. Mus. I bl. 344; „uut der trouwen, *die* in hem was ende hise oec betrouwede wel, vercoes hi enz.," Ib. bl. 345; „ene score, *Daer* tserpent voer dicken *dore* Ende hadder sijn nest *in* ghenaect," Wal. 677; „Van eenen heer, *die* des ghelijcs dede ende *hi* wort selve rijck," V. Hild. 10, 142; „Een scoon fiolen roscncrans, *Die* hem de coninc met eren gans Gaf ende deedse hem met eren dragen," Rein. II 6025; „si, die met swaren sunden hier op ertrike hebben omgegaen, *daer* God sijn gracie hadde *met* gedaen ende had *hen* in dinde doch(t) rouwe gegeven," St. Christ. 949;

„Daer sy by die groote minne Ontfinghen en quamer mede In een leven der salichede,” Am. II 6329; „vier priesteren, die wi besworen ende *si* hebben getuucht,” D. lyd. ons Her. (Mnl. Bibl. XIX), bl. 76; voorts Am. I 3315, II 4286; enz. Vgl. ook in 't Ohd.: „thaz wort, *thaz* druhtin duan wolta int *iz* hiar in worolt santa,” Otrf. I, 13, 5; „bistu furira — *then* man hiar nu zalta ioh *sie* alle tod bifalta? Id. III, 18, 34; en nog meer vbb. bij ERDMANN, Untersuch. über die Synt. Otrf. I § 212.

In plaats van het person. in den genit. kan natuurlijk in den volgenden nevenzin ook een possess. gebezigd worden, als in: „Coppe — *Die* die vos Reinaert verbeet Ende *haren* geslachte was te wreet,” Rein. 464; — en bij onzen dichter: „*dien* hy spin-vyand was ende niet anders dan *haer* verderff sochte,” W. 9. Vgl. ook nog in den Stat. Bijb. „*wiens* broeder doot is ende *hy* is alleen — overgebleven,” Gen. 44, 20; „*wiens* kleederen gescheurt waren ende aerde was op *sijn* hoofd,” I Sam. I, 2.

Het pronomen indefinitum.

230. Bij uitlating van het pron. pers. of demonstr. als antecedent in dativo (vgl. boven § 221) kwam eertijds het relat. in nominativo meermalen zóó voor, dat men het evengoed door „zoo, wanneer men” zou kunnen vertalen, als in zijn oorspronk. karakter van relat., met ellipt. in den 3den nv. staand antecedent, opvatten. Vgl. b. v.: „Dans gheen wonder *diet* mercken can,” H. v. Tro. 6135; „Dat scijnt wel, *diet* can ontpluken, Dat ghi wel weet vander muken,” Segh. 9287; „Maer tloen, datmen van beiden geeft, Waer onghelijc *die* kiezen mochte,” V. Hild. 4, 265; „Dus ist een seker toeverlaet *Die* hem wacht van boser daet,” Id. 40, 168; „Dats tbeste goet *diet* can verwerven,” Id. 66, 69; „*Die* te rechte can versinnen — Dat wil ic openbaren saen,” Id. 68, 27; „Daer en wert nye swaerre pat ghevoecht Dan *die* ter hellen wert verdoempt,” Id. 69, 203; „Meester, dit is lichte te vinden *Diet* te recht verzinnen can,” Id. 87, 282;

„Dattet onbederve is zeer te droeven *Diet* laten mach in enighen zyden,” Id. 103, 45; „Tis altoes wel kerens tijt Te weghewaert *die* heeft ghedwaelt,” Id. 119, 105; enz.; eigenlijk = dat is geen wonder *hem* (voor hem) die 't merken kan, dat schijnt wel *hem* (v. hem) die 't verklaren kan, enz., doch ook te omschrijven met: d. i. g. w. *zoo men* 't m. k., dat sch. wel *zoo men* 't verkl. k., enz. En dat men werkelijk bij zulk een *die* (*wie*) aan „zoo men” was beginnen te denken, blijkt klaar uit plaatsn, als: „Owach! *diese* mochte ontvlien, hoe groten raste soe ware dat!” Vad. Mus. I bl. 79, vs. 36; „recht alsoe ghestadelike leven si, *diet* wel wilt merken,” Ib. bl. 311, vs. 120; „Reinder dinc en es neghene in ertrike, *diet* wel versint,” Ib. bl. 360, vs. 45; „*Die* alle die cloesters dore sochte — Ic wane men niet vinden conde,” Beatr. 610; En bleve niet onghewroken, *Die* enen wilde slaen,” Car. e. El. 443; „Dat eest op den dach van heden Neghen *diet* wel teelt,” Rubb. 92; „Dat men voele lichter spreken mocht Dan sweren, *dies* hem wel bedocht,” W. v. Hild. 4, 174; „Hoemen kiezen mocht ghewin Voer verlies, *die* kiesen woude,” Id. 10, 101; „*Wye* hem verbliden mitten goeden, „Dat is blyscap sonder veynsen,” Id. 60, 115; „Wy en hebben van ons selven niet Dan al ghebrec *Diet* wel besiet,” Ib. 75, 8; „*Die* de waerheit wel doersochte, Ghedenck is fundament der eren,” Ib. 78, 113; „Want *wye* den spiegel scouwen aen — Dat brinct her : welike weelde,” Ibid.; „Want God is rust, *diet* wel versint,” Ib. 82, 48; „*Wye* dat gaet voer sinen vyande Sonder hoede, dat en prise ic niet,” Id. 104, 58; „Dit is yammerlijc ghescheit *Diet* overdocht in sinen sin,” Ib. 108, 15; „*Die* dwalen sonder wederkeren, Dats een anxtelyc bezeren,” Ib. 109, 243; „*Die* die langhe reyse bestaen — Dats een anxtelijcke vaert,” Ib. 115, 32; „Mar *wye* dat God te dienste staet, Dat is een ewich toeverlaet,” Ib. 116, 59; „*Die* wel te rysen can gheraken, Dat is beter dan *die* al Bleve in onmacht inden val,” Ib. 118, 122; „Doch *wye* sijn rechten heer is trou Ende by ghebode mit hem vaert, Ten is gheen pat ter hellen waert,” Ib. 120,

108; zie nog Walew. 1507, 5046, Brand. 1412, Die eerste Blisc. v. Mar. 1475, 1544, 1716, Summe le Roy, 90, 114, 118, 142, 179, enz. Een verklaring door de ellips van een anteced. is hier niet mogelijk; alleen de navolging van het eerstvermelde ook als „zoo men” op te vatten *die* maakt het laatstgenoemde *die, wie*, dat door „zoo men” *moet* vertaald worden, begrijpelijk. Zie voorts ook in de 16de eeuw: „Dats de warachtighe Christus *diet* wel verzint,” Refr. gepron. te Glendt (in 1539), bl. 5; „Dat syn de vier elementen *diet* wel bekent,” Ib. bl. 26; „Groote ongherechtigheyt zalmen byzonder vinden — *diet* can hanthieren,” Ib. 77; enz; en evenzoo nog bij **V**. een paar maal: „Dus *wie* zijn kracht misbruyckt, geditse noch in ’t eynde Tot zijnes Meesters straf,” Gw. 61 (hier ware nog met een ellips te helpen); „want *wie* den duur bezieet, Het eene kent zijn endt en oirsprong, ’t ander niet,” Gg. II 929.

231. In verbinding met *misschien* vinden we *wie, wat* = „dat iemand, iets”: „*misschien wie* ’k trof,” III 61, „*misschien wat* ghy verwerft,” Sam. 447 (z. o. W. 60, Ad. 1474). Hiervoor bezigde het Dietsch *tes wesselic wie*, b. v. in Die eerste Blisc. v. Mar. 2042, „*tes wesselic wie* ons meskief genesen sal,” eigenl. = „het is onzeker wie o. m. gen. sal,” wat op te vatten was als „het is onzek. of wel iem. o. m. gen. zal,” en, bij wijziging van het begrip van *wesselic* „onzeker” in „mogelijk”, zich ontwikkelde tot „het is mogelijk dat iem. o. m. gen. sal.” Zie evenzoo: „Nu makens wi gene gerochte — (*Hets wesselijc wiet* horen mochte),” Tien g. boerd. I 69; „Desen radic — Dat sij zoeken overal; *Wesselijc waer* sy goet gheval Werven moghen,” Mnlp. II 2420; en, met vervanging van *wesselijc* door *misschien*, de boven geciteerde uitdrukkingen. (Evenzoo *misschien waer* = „misschien dat ergens,” JD. 78).

Het numerale en het onbepalend artikel.

232. *Met u twee* of *twee* Pa. 946, Luc. 666, *met ons twee* Hld.

10, *met ons allen* Pp. 718, *met hun allen* VGr. 162, VI 347, En. IV 563, enz. enz., met een meerv. subj. verbonden, alzoo de oude dat. plur. van omstandigheid, versterkt door voorvoeging van *met*, is bij **V**. de uitsluitend gebezigde constructie. Noch een dat. (acc.) sing. (van omstandigheid) + ordinale, met een enkelv. subj., als b. v. „Florens reet *Hem tienden* tUtrecht uter stat”, Stoke II 1127, noch een gen. plur. (van omstandigheid) + cardinale, met een meerv. subj., als b. v. „Daer gi *uwer sestien-der* waert”, Brab. Y. I 502, treft men bij hem aan; evenmin ook een knoeiconstructie, als *met mi tiene(n)* Rein. 595, of „Keye die quam — *Hem tiender*”, Lanc. III 20059, of „hi woude — striden *Met hem twintichster*”, Brab. Y. I 160, waarvan niet alleen de 16de eeuw nog sporen vertoont, in „Arenberch heeft sich eerst verthoont *Zijn achtiender*,” Geuslb. V. L. bl. 49, enz., maar ook **V**. s tijd, in den Stat. Bijb. II Petr. 2, 5: „indien Godt — Noë — *sijn achtster* bewaert heeft.”

233. Het onbep. *al* staat in sing. neutr. somwijlen voor „alle menschen”: „waer na het *al* zweegh wat 'er was”, V 157; „d'uiteerste noot roept het *al* te hoop,” V 380; „de Geest des hemels vliedt het *al* wat schepsels eert”, S. 1270; (z. v. Sa. 101, 184, VII 226); ook elliptisch „Wat kroonen — draegt Op d'eerde zal hem kennen”, VII 371; (z. o. Sam. 1601, Ad. 506 1). Add.

234. Een rest van het oorspronk. niet-bezigen van het onbep. lidw. *een* zien we in: „En dat sijn pagie had 's paerds teugel vastgebonden Aan *bladerigen wilg*,” Gb. WN. 871, „En ging haer' lenden met *gemaenden schild* bedecken”, Hip. 488, „Zy, die van my onbenyt zij, is gehuwt aen *beter man*,” Hld. 2, „*slagh* wagen”, V 391 (vgl. nog „*slag* leveren”), „Die heet gekloncken wiert *door zwaeren beuckelaer*”, En. X 845.

235. Ook vindt men bij **V**. sporen van de bekende Dietsche weglating van het onbep. artikel in negatieve zinnen, met *nooit*,

1) Evenzoo het interrogat.: „*Wat* in en uitheemsch ley niet toe, om hem te hinderen?” Geb. 1195.

nimmer, nergens, of qualijk, zelden = („niet licht, niet vaak”), in vragen met *waar, ooit, immer, ergens*, wanneer men daarop een ontkennend antwoord verwacht, in relatieve zinnen, met *oit*, enz., die van een compar. of superl. afhangen, en in den bijzin of bij den infinit. niet *zonder*. Vgl.: „Daer sterflic *mensche* noyt het spoor — Gheprent heeft”; P. 1206, „noit droegh *winter* witter verwe”, Alt. I 254; „Dat qualijk *menschlijck oogh* hier oogh op houden magh,” III 316; „De voeten laten nergens *spoor*”, VII 497; „Bleef *schelmstuck* strafvry oyt?” Hip. 215; „Waer spreeckt *Profeet* zoo wilt?” Alt. I 998; „Waer zagh oit zon *geregelt Rijck?*” IV 432; „Verbeet oit *wolf* een lam verwoeder?” VI 75; „Sielsaligher als oyt *hofschencker* van Jupijn,” Gb. WN. Kl.; „De heilighste, die oit *van vrouw* ter weerelt quam,” Pp. 1314; „zonder *traen* te laeten,” Geb. 973; „zonder dat hy — *os* voor ploeghtuigh spant,” Hlgm. st. Ae. 115; z. nog W. 104, HV. 361, HV. 649, Alt. I 611, 1139, 1262, Alt. III 1519, IV 389, Hlgm. Mar. 47, Sop. 1090, JD. 1163, JE. 761, V 252, Gy. 75, 206, VI 75, 113, 131, 137, El. 595, S. 1169, Geb. 1436, J. 23, VIII 113, En. VI 354, enz.

Toch was *een* ook reeds ingedrongen: „was oit *een onbesneeden* Dus onbesneên?” J. 1872; „Noit zagh *een valck* enz.” JE. 296; „zonder datwe *een traen* — rollen zagen”, Geb. 1685; „Kanaan — Zagh noit *een braver jeught*”, Db. 1058; evenzoo IV 154, El. 1296, Geb. 1567, Le. 919, Sam. 1340, Ad. 1061, enz.

Het adverbium.

236. Reeds in het Ohd. vindt men een adverb. op *-līcho* in vereeniging met *zijn* in een opvatting gebezigd, die met het praedicat. adject overeenkomt; vgl. de door GRIMM (Gramm. IV 926) uit Otrf. geciteerde plaats „sīn kunft ist *ungisewanlīcho* = „is, bestaat op de wijze van iets onzienlijks,” alzoo = „is onzichtbaar.” En werkelijk het komt op hetzelfde neer, of men *zijn* met een praedicaatsadject. verbindt en aan 't subj. praediceert, dat het „is iem. of iets, die (dat) zich door een qualiteit kenmerkt”

dan wel, of men op de manier van het bovenstaande Ohd. citaat het subj. voorstelt als „bestaande *op de wijze van* iem. of iets, die (dat) zich door eenige eigenschap kenmerkt.” Ook het Mhd. heeft zulke constructies met adverbia op *-lichen* en wel in niet geringen getale (vgl. GRIMM Gr. t. a. p. en LACHMANN op de Nibel. 1792, 4). En ons Dietsch? Vgl.: „is 't wel *tamelijcken* dat,” „dattet *ontamelijcken* waer,” „wantse te *leliken* — is te horen,” „hem is — *qualiken* om hoer hart,” „die ghewoenlike loghen is seer *anxteliken*,” „dine oerdelen die sijn *vrolicken*”, „ic sel *vrolicken* wesen,” Pass. Wint. 58 v., 79 r., Summe le Roy 72, 84, 99, Delfse Sout. 399, 499; en zie nog Pass. Wint. 39 r., 40 r., S. le Roy 99, 100, 112, 116, 142, 167, 168, enz.; en niet anders in de 16de eeuw: „Dat biden menschen *onmoegelijcken* is,” D. n. Testam. (te Kampen 1539), Luc. Cap. 18; „'t is *prysselicken*,” Geusenlb. bl. 229; „om soo veel te winnen als heurlieden *moghelicken* ware,” Br. Corn. bl. 58;

Tweemaal bezigt **V**. in de *o. p.* zulk een bijw. op *-lijcken* op overeenkomstige wijze, d. i. niet met *zijn*, maar in verbinding met *tooghen* en *laten*: „Abraham — Sich *schickelicken*, wijs en welghemachticht tooght,” V 32 = toont z. op de wijze van een schikkelijke; „En oft ick schoon u tongh *ghebreckelijcken* liet,” P. 245, waar de uitdrukking zich niet op de gemelde wijze omschrijven laat, maar toch begrijpelijk genoeg is als analogisch gevormd naar een „u tongh *is* ghebreckelijcken.” Add. Vgl. voor een dergelijke constructie ben. § 246 *Opmerk.*

237 Ons hedendaags onmisbaar *er* bij verba, met een begrip „bestaan,” ontbreekt nu en dan: „Zal dan geen plaetse zijn?” Hspv. 243; „indien oit Recht op aerde was,” Geb. 711; „of kostelijcker bloem — Gevonden word als dees? III 297; „quade tongen, Die allesins toch sijn,” Sop. 412.

De praepositie.

238. Ten opzichte van hun praepositioneele rectie verdienen de volgende verba en adjectiva vermelding:

begeeren (iets *op* iem.) Le. 1247, Fa. Inh.; *z. beklagen, klaegen* (*van* iets) IV 139, Alt. III 87, 1444, (*om* iets) Buc. I 71, V 67; *z. bekreunen* (*met* iets) Hld. 16, Buc. I 48, V 325, MS. 737, En. X 1253, enz.; *z. belgen* (*om* iets) III 197, Buc. III 13; *z. beroemen* (*van* iets) El. 1191, S. 1120, Luc. 1074; *betichten* (iem. *met* iets) XII 22; *z. betrouwen* (*aen* iets) Hlgm. Ka. 107, en *mistroutwen* (*aen* iem.) VII 391; *dancken* (iem. *van* iets) III 473, enz.; *dencken* (*op* iets) Luc. 655; *evenaeren* (*met* iem.) II 15; *z. erbarmen, z. ontfermen* (*over* iem.) Hld. 12, 20 en 21, En. III 199, (*om* iem.) Ed. 1778, Gy. 1789, En. X 1146, En. XI 411, 576, enz. (beide ook c. gen. *z.* § 259 *f*); *gedencken* (*aen*) LstA. 102, HV. 1609, II 133, Hld. 3 en 10, En. II 207, enz., en *gedachtigh* (*aen*) Hld. 1, V 310, VII 202, enz. (beide ook c. gen. of acc. § 259 *f*); *gehaet* (*by* of *van* iem.) XII 12; *gehouden zijn* (*in* iem.) II 129, 345, V 369, (*aen* iem.) J. 285, (*in* iets) IV 125, Hld. 9, JD. Opd., V 308, 369, MS. 965, En. VIII 563; *ghenoeghen, z. vernoeghen* (*met* iets) W. 88, 107, HV. 1572, Htz. 14, Hld. 17, VI 95, 115, VII 789, 791, enz., (*aen* iets) W. 45, 74, Inw. 1224, Pp. 418, 726, Hld. 5, Dh. 1706, enz., (*in* iets) Hlr. III 16; *z. getroosten* (*over* iets) JE. 982, (*in* iets) Geb. 1170 (ook c. genit. of acc. § 259 *f*); *hinderen* (iem. *aen* iets) Hld. 8; *hoeden* (iem. *van* iets) Hlg. Noah; *huwen* tr. en intr., *gehuwt* (*aen* iem.) II 311, Hld. 16, JE. 1236, Gy. 104, Db. 268, enz., *hylicken* intr. (*aen* iem.) W. 95; *mistroutwen* (*aen* iets) VII 391, En. III 67; *missen* (*aen* iets) III 186; *ontbreecken*, te kort schieten, (*in* iets) VII 747, H. III 495, enz.; *ontleenen* (iets *van* iem.) Alt. III 864; *ophouden* (*van* iets, *van* † infinit.) HV. 1234, AH. 593, Sop. 1068, Hlr. III 27, Ed. 185, Luc. 999, enz., (*van te* † infin.) V 8, Pp. 574, enz., (*te* † infin.) Hlr. III 29, Fe. 1026, enz., (*met* † inf.) V 66; *peizen* (*om* iem.) Ed. 1262; *roemen* (*van* iets) III 187, IV 433, enz., (*op* iets) IV 127, V 555, S. 1469, enz.; *zich schamen* (*over* iets) Hld. 20, (*om* iets) Sop. 369, (ook c. gen. of acc. § 259 *e*); *z. steuren* (*om*) Sa. 486; *snorcken, stoffen* (*van*) W. 110, (*op*) Begr. FH. 134, Pa 245; *soecken, versoecken* (iets *aen* iem.) W. 12, II 681, III 88, Pa. 1477

enz., (*bij* iem.) Geb. 185, V 298, J. 1288, VIII 104, enz., (*op* iem.) Pp. 1322, V 253, 254, 322, Le. 1890, enz., (*van* iem.) Ed. 832, 1799, enz.; (*ver*)*strecken* (*tot*) II 25, 35, 450, 455, IV 408, Pp. 329, J. 1066, enz. enz., (*voor*) Pp. 1240, Alt. III 295, M. 1250, enz., (met een praedicaatsnomen), b. v. in „Zoo ghy — niet in Kanaän *een tweede Joseph* streckt,” Geb. 101, „en verstreckt *een zuivere spiegel*,” Sop. Vert., „verstreckten *goede buyt*,” Sop. 704, „myn heer zal zelf *de bo* verstrecken,” J. 142 (z. v. Pp. 1285, 1537, III 34, 36, 65, 104, IV 127, 155, 408, Ei. 960, JD. 545, Gy. 90, MS. 1092, enz.); *toeleggen* (*op* + infinit.) III 70, 278, Geb. 617, 1195, 1565, VII 470, enz.; *trouwen* tr. en intr., *getrouwt* (*aen* iem.) Hld. 9, Hlr. III 10, VII 672, 718, 794, Buc. VIII 53; *uitzien* (*om* iets) M. 906, Geb. 573, Gg. IV 1186, enz.; z. *verheugen* (*om* iets) Hlr. I 36; *verlooft* (*aen* iem.) AH. 309, 463, TvAK. 94, Hld. 20, En. IV 238, enz.; *vermaeckt* (*met* iets, *met te* + infin.) V 85, En. VIII 923, enz.; *verplichten* (*iem.* of z. *aen* iets) Alt. III 501, Luc. 280, H. VIII 627, enz.; *verwerven* (iets *bij* iem.) Buc. I 59, Geb. 809, Sop. Vert., V 63, (*op* iem.) Ed. 1725; z. *verwonderen* (*van* iets) Alt. II 743, En. V 566, Sa. 477, (*om* iets) Sop. 17, 722, V 161, (*over* iets) Hld. 1 en 6; *vinden*, verkrijgen, (iets *aen* iem.) Hld. 7, M. 1413, MS. 41, VII 153, (*bij* iem.) VII 169; *wachten* (*naer* iem.) Geb. 190; z. *wachten* (*voor*) W. 20, Hld. 20, IV 756, (*van*) III 72, J. 1963, (*van te* + infin.) W. 45, Gy. 1653, El. 1040, MS. 1060, enz.; *walghen* (*van te* + infin.) Tr. 577; *wanhopen* (*van te* + infin.) En. II 191; *wenschen* (*om* iets) III 107, *winnen* (een kind *aen* iem.) VII 669, Tr. Inh., H. VI 166, (*bij* iem.) H. VI 174; *wisselen*, *verwisselen* (iets *aen*) II 666, Hlr. I 29, Db. 1680, enz., (*voor*) Hlr. I 29, doch *vermangelen* (iets *tegen* iets) Hlr. II 12, V 28; *wreecken* (*iem.* of iets *aen* iem.) II 136, Hlg. Josua, Gy. 56, 388, V 103, En. VIII 746, En. X Inh., Sam. Inh., enz.; z. *wreecken* (*van* iets) W. 70, 77, Pa. 514, enz., (*over* iets) Hld. 15, Htz. 5, Sam. Inh., enz.; *wraeck nemen* (*aen* iem.) III 16, (*over* iets) El. Inh., (*van* iets) Hlg. Elis., El. 876; *zwanger* (*van* iem., den vader) H. II 57, (*met* iets) Hlg. Esdr. enz.

De hier aan de praeposities eigene beteekenissen zijn, ofschoon in andere verbindingen, ook in de tegenwoordige taal nog aanwezig; *van* dient alleen ter omschrijving van den eertijds gedeclin. genit. van oorzaak of relatie.

OPMERK. De verba *getuigen* III 446, Gg. IV 216, Bg. V 326, *hopen* Gy. 5, *nadencken* Geb. 417, *prachen* Db. 1417, Sam. 106, *reppen*, spreken, M. 102, 151, V 201, S. 591, H. VII 946, *roepen* IX 142, Ad. 386, *spreecken* Db. 1790, *zwijgen* Sa. 545, Bat. 1847, enz., worden transit. met een object gebezigd, waar wij thans de betrekking door een voorzets. zouden uitdrukken; doch ook *getuigen(van)* Gg. V 83, *hopen(op)* pass., *prachen (om)* iets) Sam. 1048, *zwijgen (van)* Gg. IV 1147, enz. (*Houden*, met een dubb. accus., AH. 1350, enz. is een Latinisme). Let voorts nog op *berooven* (iem. *van* iets) Buc. V 47, En IX 190, 657, enz. (Os. *róbhon*, *biróbhon*, c. acc. pers.) en (iem. *i. dat.* iets) Geb. 161, 999, MS. 711, V 401, El. 909, En. IX 196, enz.; *verwittigen* (iem. *i. dat.* iets) V 319, in plaats van (iem. *van* iets; vgl. de afleiding van *wittig*, kundig); *vermaenen* (iem. *i. dat.* iets) El. 970, 1338, voor (iem. *van* iets; vgl. Ohd. Os. *manon* c. acc. pers.); *vereeren* (iem. *met* iets) V 235, 273, 341, enz., en (iem. *i. dat.* iets) V 229, 233, 282, enz. In *aenrennen* (c. acc.) V 394, *toetreden* (c. dat.) V 330, en *onderworpen* (c. dat.) III 724, MS. 1712, VII 291, 752, Gg. I 180, S. 20, regeert de praepos. der samenstelling het begeleidend nomen. Zie eindelijk nog *wijcken* en *beswijcken*, met den datief, in plaats van met een voorzets., Gy. 1710, V 669, VII 368, Dh. 137, Fe. Opd. enz.; z.o. HUYD. III 89 vlg.

239. Verba, substantiva en adjectiva, die een nomen als voorzetselbepal. bij zich vorderen, kunnen, wanneer een infinit. of bijzin in de plaats van dat naamw. treedt, die praepositie nog dikwijls ontberen; vgl. b.v. „hij leeft in zorg, dat hij niet zal uitkomen;” „ik twijfel, of 't zal gaan;” „zorg dat te weten;” „ik hoop te komen” of „dat hij komt;” „ik ben verlangend dat te hooren;” „ik ben nieuwsgierig, of hij zal komen;” enz. Daarentegen ook: „ik zal *er voor* zorgen, dat hij komt;” „wij verlangen

er naar, dat hij komt;" „hij legt zich *er op* toe mij te foppen;" „ik heb *er* plezier *in* u te plagen;" enz. Voorbeelden van eerstgenoemde constructies, waar wij thans de laatste zouden bezigen, geeft **V.** in: „Die lust scheppen — te koppelen," Hlr. I 33 (ook Pp. 703, Ad. 1013; vgl. nog ons *lust hebben* m. dezelfde constr.); „de delver vermaeckt zich — te trippelen," Hlr. III 18; „en zijn vermaekt — roof — t'huis te slepen," V 294; „Myn schoonheit is te vreedde — geprezen te worden," Hld. 17 (vgl. nog thans *zich verheugen*, z. *amuseeren*, enz. m. gel. constr.); „de Maeghden — haecken zich — te vermaecken Alt. II 680 (e. Hlgm. Ap. 175; vgl. ook hedendaags *verlangen* evenzoo); „ick bekommer me — datghe slechts myrten alleen weeft," Hlr. I 37 (vgl. nog thans z. *bedroeven* en dergel. m. dez. constr.); „ghy — schrickt mijn lot te hooren," Hlgm. Ap. 175 (e. En. VII 893; vgl. nu ook nog *vreezen*, *angst hebben*, enz. desgelijks); „en past dit zeegespuis te schennen," En. III 339, (z. nog passim; ook thans nog evenzoo *zorgen* enz.); „wat noot heeft u gedreven — om te zweven?" En. VII 286, (vgl. hedendaags nog *dwingen* en dergel. m. dez. constr.); „k Zal letten wat my staet — te doen," M. 398; „volhardt den helmstock vast te houwen," En. V 1189 (o. VII 512; vgl. thans *voortgaan te*); „wie toeleit eens te huwen," JE. 719, „dat men toeleide om te jaegen," Ed. 685 (o. III 70, JD. 1327, Hlgm. st. Ae. 45, Geb. 1195.

240. Wat de beteek. betreft, zoo bezigde **V.** nog, in verschil met de hedendaagsche taal: *aen* als „tot, te," b.v. in „*aen* kolen verbranden," Hlgm. Ap. 88, „*aen* gout smelten," VII 753, „en verdween *aen* ydel lucht," VII 773, „*aen* de lucht steigeren," S. 1448, „*aen* den hemel, de wolcken, de lucht verheffen," VII 197, 310, 450, 625 (o. Hk. I 254, En. IX 979, enz.); als „tegen," b.v. in „*aen* malk- elckandre hitsen," V 289, VII 494, 786; als „na," in *daeraen* Sop. 221; als „naar," in „loopt van 't een *aen* 't ander oort," VII 577, „van d' een *aen* d' andre zee," Ad. 1135 (z. o. Gy. Opd., V 320, Gg. I 1360, Db. 951, Ed. 5, enz.); als „bij," in „'t Verzoeck *aen* Salomon beginnen," Ad. 116,

„En stapelt d' eene zege *aen* d' ander,” S. 319; *in* als „tot”, in „*in* Isacx scha,” JD. 1128; *met* als „bij,” in „*metten* haire, *met* het hair sleepen, sleuren,” Hlgm. Bar. Inh. 55; *na* als „naar,” III 12, 13, 34, 60, 63, V 502, 519, MS. 1062, Gy. 241, 259, 375, enz. enz. (vanwaar *nadien* JE. Opd., 348, enz., nevens *naerdien* VIII 105, enz.); en *naer* als „na,” En. IV 733, En. V 216, 218, Ed. 20, 150, 636, enz. (vgl. ook *naer sporen*, *naer vorschen*, *naer zetten*, *naer ijveren*, *naer bootseeren*, *naer kuischen*, *naer te rennen*, *naerijver*, enz., V 29, 255, 302, VII 691, 760, Le. 1186, En. VI 886, Ed. Inh., 149, 174, 636, 1363, enz., naast *nasporen*, *nakuischen*, *nabootsen* Gy. Voorsp., V 266, Ed. 612, 956, enz.); in den regel evenwel hebben beide partikels reeds de thans alleen geldige beteek.; *op* als „aan”, in „Ick heb een bede *op* u,” Le. 1865; *over* als „bij,” in „getuigen *over* iets,” V 218, 398, enz.; *uit* in „iets hooren, verstaen, vernemen, leeren *uit* iem.,” JD. 566, Gy. 161, V 250, Bg. III 75, Bg. V 92, enz.; *van* als „sedert,” in „*van* lange tijden,” Pp. 1528; *voor* in „Hy wert *voor* slaef verkocht,” JD. 1269; „ghy gingt *voor* myn man van hier,” Hld. 6, enz.

De conjunctie.

240*. Zeer dikwijls blijft in objectszinnen de conj. *dat* weg: „Die waent een beest voor mensch magh gaen,” II 692; „Ick acht, dusdanig was der gener doen en handeling,” Hip. 640; „Wy porren hem, hy zal ons melden,” En. II 104; evenzoo nog P. 1331, Hspv. 223, W. 9, 10, 15, 27, 39, 60, 80, 82, 83, 84, 93, 121, HV. 2084, VGr. 542, II 682, 693, III 37, 61, 162, JD. 341, En. II 35, enz. Ook in subjectszinnen: „’t is best ghy ’t eerst verzoect,” Gw. 28, „’t was bestemt, ghy zoudt uw’ leitsman volgen,” Pp. 132; vooral na *dunckt* en *schijnt*, Gb. WN. 305, Pp. 749, IV 423, P. 682, JD. 192, Pp. 373, 1125, 1258, 1616, 1627, IV 125, J. 577, enz.

241. In zijn oude thans door de praepos. *aan* verrichte func-

tie staat het voegw. *en* nog in „Laet zich Godts gewijden zeten — paer *en* paer,” Sam. 1407; vgl. ook St. Bijb. *twee en twee* Gen. VII 15, Marc. VI 7, Luc. X 1. Zie voor het Dietsche gebruik van dit *en(de)* de *Taalk. Bijdr.* I bl. 124, waar de door Verdam gegeven verklaring van het jongere *aan* m. i. de ware is 1).

1) Ik kan deze gelegenheid niet laten voorbijgaan, zonder het t. a. bladz. en vlgg. door Verdam over *ende* gezegde nog eens ter sprake te brengen. Niet alleen met 's geleerden opvatting van 't woordje in de boven § 206, 227 en 229, besproken pll., maar ook met enkele andere verklaringen van deze partikel valt het mij moeilijk vrede te hebben.

Behalve als emphat. conjunctie, als „indien”, als „zoo ook” en „dat” (waarover dadelijk nader), wordt ons woordje ook opgegeven = „waar”, „zoodat”, „opdat”, „toen” en „terwijl”. Over de ééne der twee bl. 132, voor de beteek. „waar” aangehaalde plaatsen, Sp. H.I⁵, 63, 30, zie men boven § 202. En de andere, Wal. 6785? Blijkbaar is hier de tekst niet in orde: de in het kasteel liggende krijgslieden zijn van plan een uitval te doen, doch nemen tevens voorzorgsmaatregelen om, zoo noodig, weer in hun sterkte te kunnen terugkeeren (z. vs. 6845 vlgg.); zij beraadslagen niet, gelijk Verd. opvat, *waar* ze zullen uittrekken, maar of het hun mogelijk zal zijn den strijd te ondernemen, zonder tevens te groot gevaar te loopen. Lezen we daarom in plaats van „*Best liden* ende blijven bewaert”, vs. 6788, „*Striden* ende blijven bewaert” (de *r* in *striden*, voor een *l* aangezien, kon licht tot een zoogenaamde tekstcorrectie van een afschrijver, *best liden*, aanleiding hebben gegeven); dan is de zin gezond en klaar, en krijgen we voor het hier onmogelijke „*waer*” de conjunctie *ende* als inleidster eener indirecte vraag (vgl. *Bijdr.* I bl. 127).

Van de negen pag. 133 en 134 te vinden citaten, waar *ende* „zoodat” zou beteekenen, zijn no. 3, 5—8 m. i. tot de categorie der boven § 202 besproken constructies te brengen; de 9de vertoont gewone coördinatie, met *boot* als optatief imprf. conj. = „zou bieden”; no. 4 heeft *ende* in relat. functie; in no. 1 en 2 is *ende* eenvoudig copulatief en dient ter voortzetting der rede; (slechts vervange men in Limb. X 1044 de komma door een kommapunt of punt). Add.

In de eerste der voor *ende* = „opdat” aangehaalde plaatsen, bl. 134, staat de conjunctie duidelijk in een conditioneelen zin; en in de andere

Attribuut, appositie en praedicaatsnomen.

242. Wanneer een determinatief of adjectief te gelijk bij twee met elkaar verbonden nomina behoort, en bij elk dezer een

„Dus gaen daer die quade int vier *Ende* ewelike te bliuen daer”, erkent men in *ende* onmiddellijk de emphatische partikel.

Voor het citaat uit Alex. VIII 239, dat (z. bl. 135) voor *ende* = „toen” zou pleiten, vergel. men boven § 229; in de andere door Verdam aangehaalde plaats geven de twee gecoördineerde zinnen geen recht een tempor. conjunctie aan te nemen.

Voor *ende* „terwijl” vinden we bl. 135 en 136 zes voorbeelden. Hiervan zijn no. 1, 2, 3, 5 en 6 alweer niet anders dan nevenschikkingen; het laatste met een gewoon copulat. conjunctie, de drie eerste met *ende*, ter inleiding van een negatief-consecutieven zin, alzoo met hetzelfde karakter, dat we ook waarnemen in nog thans gebruikelijke constructies, als b.v. „ik heb u dikwijls gewaarschuid, *en nooit hebt gij naar mij geluisterd*”, enz.; (slechts plaatse men achter vs. 36 der Denkm. III, 95, een uitroepingsteeken, achter vs. 4995 v. d. Parth. een kommapunt, en achter vs. 1972 v. Limb. I een vraagteeken); no. 5, Limb. VII 1688, levert een vb. van een prothysteron (vgl. hierover Verd. i. de *Taalk bijdr.* I bl. 122): „Demophon was goedertieren (d. i. zacht gestemd) *Ende* tusschen II hoghe magede sat”, zegt, als zoodanig opgevat, ongeveer hetzelfde als vroeger vs. 1664—66 is uitgedrukt door „*Ende* daerna sat oppenbare Van Salencen des coninx dochter, Dies hi was vele te sochter”. Het 4de citaat eindelijk, Limb. II 956, bevat, zooals het daar voor ons ligt, klinkklaren onzin, door niemand, ook niet bij een opvatting van *ende* als „terwijl”, te begrijpen. Plaatst men echter vs. 957 een kommapunt achter *taelmanne* en verandert aldaer *selen si* in *sien selen*, dan krijgen we een verstaanbaren tekst: „Maer si behoeven te hebben el Dan taelmanne; *sien selen ni ontsitten, Ende ic hier doghe* (d. i. al lijd ik, al moet ik hier lijden) somers hitten *Ende* des winters couds (*l. coude*) VII warf, Bi den here die noit en verstarf, *Of* (d. i. indien) *ic* hebs minen wille, Sprac die hertoge; nu swiget stille, Here her grave, dies biddic u”.

Zoolang er geen deugdelijker bewijsplaatsen aangehaald worden, zal het dus vooralsnog het raadzaamst zijn een *ende* = „waar”, „zoodat”, „opdat”, „terwijl”, in het Dietsch niet te erkennen, en ons tevreden te stellen met het copulatieve, het emphatische *ende*, met *ende*, ter inleiding van condition. en zoogen. concess. zinnen en *ende* = „dat”, welke Verd. overtuigend heeft

verschillenden vorm zou moeten hebben, dan herhaalt **W.** het in den regel niet, maar laat het eenvoudig met het naastbijstaande substant. overeenstemmen. Zie b. v.: *den aert ende verdorvenheyt, den gheheelen stant ende conditie* P. tdl., *in onsen*

bewezen. Wat het emphatische karakter der conjunctie betreft (z. voor vbb. *Bijdr.* bl. 126, 127 en 128), dit laat zich licht genoeg verklaren uit de copulatieve functie: de door *ende* ingeleide woorden worden innig met het te voren door anderen of den spreker zelven gezegde verbonden terwijl de toon aanduidt, dat men dat wat volgt als noodwendig, gewichtig bestanddeel van 't gesprek of van den monoloog wil doen uitkomen. De partikel komt behalve in de door Verdam genoemde gevallen, in een vraag, uitroep of verzekering, ook voor in een dringend verzoek of imperat.: „Nu biddic jou, here coninc, — *Ende* maect mi rudder”, Wal. 1838; „Joncfrouwe, op desen dach Biddic jou vriendelijke ghenade, *Ende* verghevet mi mine mesdade”, Wal. 4060; „*Ende* dit meret wel ende verstaet” Wal. 6054. Ook is het voorafgaan van een vocatief wel zeer gewoon, maar niet noodwendig. „Hi bepenst hem menechwerf: Owi, *ende* oftic nu ware rike!”, Lanc. III 25643; „Ay mi, *ende* benic al verscoven?” Buskenblas. 132.

Ende, ter inleiding van condit. en concess. bijzinnen (z. v. vbb. *Bijdr.* bl. 132, 133 en 134), zal oorspr. wel even onschuldig aan de voorwaard. of niet-voorwaardel. voorstelling zijn als het relat. *ende* (vgl. boven § 227). In een zonder condition. conjunctie gebezigde condition. of zoogenaamd concess. zin, met omgezette woordschikking, aan 't begin geplaatst, ter inniger verbinding van den bijzin met den hoofdzin, geraakte men in dergelijke constructies aan het woordje gewoon, begon het te identificceeren met een voorwaardel. partikel *of, opdat, indien dat, en* (zoo niet), enz., en eindigde met aan de volgende woorden dezelfde schikking te geven, die ze na zulk een partik. plachten te hebben, d. i. de normale: 1 subj., 2 praedicaatsverb. In 't Mhd. is de oorspronk. inversie nog gewoon, de normale woordschikking uiterst zeldzaam (vgl. Beitr. v. P. en Braune, V bl. 48); in het Dietsch daarentegen was de laatste regel geworden, de oorspronk. uitzondering; (zie b. v. nog inversie in: „Oec hoe die rike rijcheit heeft — *Ende* is si wel gewonnaen mede, Hy mach enz.”, V.Hild. I, 244; „Waer neringe is *ende* machse daer blijven, Daer en derfmen niet te nauwe scriven”, Id. 2, 127; „Wye dat vrolijk waer beseven, *Ende* onreyn waer zijn werc — In gheenre duecht en wordet verheven”, Id. 37, 95; „Ende die van nemene es soe bout — *ende* en es hi niet van ghevene stout, soe singtmen enz.”, Vad. Mus. II, bl. 173, vs. 55; z. o. V. Hild. 79, 426; 116, 139).

druc en jammerlijc verstroyen P. 532, *door de Katt' of Hondt* W. 116, *door onderlingen vree En vrientschap* JD. 78, *uit den schoot en hand* Alt. I 239, *met haren broeder en zuster* Hlgm. Mar. Inh., *uit edelmoedigen lust en liefde* VI 717, *Dees reuckeloosheit — En overspringen* Sa. 176, *langs eenen wegh en scheinende baen* En. VI 395, *bij de zee en wilden waterplas* En. VI 515, „Dies hy den hoogen raet en treflijksten — Verdaghvaert,” En. XI 373: z. v. P. 1347, Hlr. Opd., Alt. II 267, VI 44, 50, Bat. 472, Ge. I 26, En. I 681, En. III 44, En. IV 339, En. VI 535, En. VII 153, En. VIII Inh., En. IX 461, enz. enz. *Zelden in 't worstelperck en de loopbaen* JE. Opd., enz.

Voor 't attributieve adject., achter zijn nomen, of vóór zijn nomen, doch door een lidw. daarvan gescheiden, zie bcv. § 102, 103 en 104.

243. Vaak wordt de correspondentie tusschen de appositie en het bepaalde nomen veronachtzaamd: „den kloecken Wapenheld, Tomiris *liefste zoon*,” Gw. 52, „van my, *Uw wettelijke Prins*,” HV. 1711, „en Dionys beklagen *Sijn vaders waeráste zoon*,” III 180, „van haer man, *de brave helt*,” Hlgm. Ap. 145; vooral na een nomen in genitivo: „der Griecken, *dijne landslieden*,” Gy. Opd.; „Dier wonderspraeck, *een rechte hemelval*,”

Ook *ende*, ter inleiding van subjects- en objectszinnen, moet oorspronk. slechts de copula of liever de emphatische copula geweest zijn, die men eerst in zinnen, waar de conj. *dat* kon wegblijven, bezigde (vgl. het eerste der *Bijdr.* bl. 131 onder *b* gegeven citaten), en later, toen men zich aan haar gewend had en ze met *dat* identificeerde, zelfs in de plaats van de laatste partikel gebruikte (vgl. het andere citaat onder *b*).

Dat we in *onthier ende* een parallel hebben van de Mhd. constructies *die wile und*, enz. (z. Ben. en Müll. Wtb. III 185), is zeer waarschijnlijk, dewijl ook onze Dietsche vorm aan het rogatum voldoet, dat aan *ende* een demonstr. voorafgaat. Het bezwaar, door Verdam bl. 131 der *Bijdr.* tegen Halbertsma's verklaring van *onthier ende* geopperd, is evenwel niet van gewicht; ons *tot hier toe* bevat zelfs wel driemaal het begrip „tot”; en hoe vaak ontmoet men in het ME. proza *hent tot?* Van meer belang is, dat een Dietsch *ende* moeilijk aan een Os. *ant* zou kunnen beantwoorden.

Alt. I 799; „der Godinne, *mijne moeder*,” V 148; „om Josephs aert, *Myn dienaar*,” VII 332; z. v. Geb. 519, Sop. 268, V 324, XI 267, enz. Vgl. ook in het Dietsch: „bi Alexanderen, *die grote coninc*,” Vad. Mus. I bl. 51, vs. 47; „Van siere nichten — *Die borchgravinne van Vergi*,” B. v. Vergi, 772; „sonder Noe, *die vader goet*,” V. Hild. 101, 22; „an Achilles, *Die vroemste*,” Mnlp. I 3042, enz.

244. Appositie, in genitivo, bij een possessief: „buiten mijn’, *uw outsten broeders raet*” JD. 322. Vgl. hiermede § 204.

245. In verbinding met de verba *sterven, geboren worden, leven, gaan, staan, zitten* en *liggen* wordt het bij 't subj. behoorend praedicaatssubst. in de oudere taal regelmatig zonder de conjunctie *als* gebezigd. Vgl.: „hi starff *een heilich mensch*”, V. Hild. 74, 405; „daer si in steerf *een heilich wijf*,” Vad. Mus. I bl. 65, vs. 296; „Nochtan was hi *rimer* geboren”, V. Heelu II 5087; „Al was hi *conincx zone* gheboren”, Mnlp. I 1569; „die daer levet ende regneert *ghewarich god*,” Pass. Wint. 1131.; „Dat si langhe seven jaer *Ghemene wijf* ter werelt ghinc,” Beatr. 457; „Hi — sat *heremite* uten lande”, Segh. 11958; „hi — sat *coninc* in rasten daer”, Belg. Mus. IV bl. 309, vs. 217; „ic hebbe lange *heremite* gelegen”, Cass. 541; enz.; zie ook nog „sodat hi bi desen *Een helich sand* es verresen”, Am. II 1785, en vgl. over een zelfde constructie in 't Mhd. Gr. Gr. IV bl. 593. De grond dezer uitlating is klaar: niet de bijzondere wijze van „zijn” („ophouden, beginnen te zijn”), niet het *sterven, geboren worden, staan*, enz. als zoodanig staat in bovengenoemde zinnen op den voorgrond, maar het „zijn” („ophouden, beginnen te zijn” enz.) *zelve*; vandaar aansluiting dezer verba aan *zijn* zoewel in begrip als in constructie. Dezelfde eigenaardigheid nu laat ons ook **V.** opmerken: „dat *zy martelaren* sterven”, Lfz.Cr. 165; „uw kinders sterven *martelaren*”, Gy. 946; „Soo sterf ick noch *uw vrou*”, Gy. 1744; „Dat deze schoone bloem oock *maeght* quaem t' overlijden,” Le. 1891; „ghy sijt *een slaef* geboren,” III 60; „Boven leef ick — *Engeltie* van 't hemelrijk”, III 157; „en liefst wou *bal-*

ling gaen," El. 811; „De Hooghste sta *getuige*", Ad. 520; „kuntghe een *getuige* staen", Tr. 901; „ghy blijft *geen weduw* zitten", Le. 1387; „Tot dat ick *Bruydegom* in Michals ermen lagh", Hlg. Dav.; „Eer ick noch *zuyghelingh* in 's moeders voorschoot lagh", Hlg. Es.; z. v. Gb. WN. 950, VI 75, MS. 678, Bat. 1738, 1748, enz. (Vgl. intusschen ook: „Nu zullen ze — *als helden* sterven", Geb. 1176).

Als Latinismen beschouwe men echter: „die — *balling* 's lants gaen zwerven", V 37, (evenz. Buc. I Inh.); „dat hy verkoren werd *aertswichelaer* van 't rijck", Pa. 1529; „'k hoor hem ree *Verwinner* getrompet", Gb. WN. 924; „en gelooft men, dat hy — haer *reine maeght* weder 't huis geleverd hebbe?" Hld. 5; „Dat Willem eindelijk *verlosser* is beschoren", Gb. WN. 930; „Na dat ghy hebt — gekermt *slavin* en *wees*", III 154; want een dergelijk gebruik van praedicaatsnomina bij andere ww. dan de eerstgenoemde kent het Germaansch, zoover ik heb opgemerkt, niet.

246. Het praedicaatsadjectief in superlativo mist bij **V.** nog veelal het artikel. Zie b. v.: „Wat Kardinael *spitsvondighst* is", III 109; „Wat wegh zy *veilighst* acht", M. 176; „Van 'tgeen Godt *dierbaerst* acht", Pp. Opd.; „Dat zal wel *veilighst* zijn", Pp. 432; „Nu is het vlughten *nutsst*", Pp. 490; „De liefde is *heetst* op 't wildt", JE. 350; „Wiens antwoord *kortst* en *bondighst* is", III 40; „Atlante die zich *smelste* in 't rennen toont", H. X 843; zie nog Pp. 853, JE. 855, JD. 559, III 105, 173, Gy. 371, enz. enz. Dat we hier een oorspronk. constructie voor ons hebben, leert het Dietsch en het oudere Germaansch. Bij onze oudere auteurs lezen we: „die *oudst* waren onder hen", Lev. v. Jes. bl. 148; „doe si alder *blijtste* scheen", Pass. Winterst. 29 v.; „die hem *heymelicste* waren", Ib. 78 r.; „dat is alre *wonderlicste*", Ib. 111 r.; „Ende dat eynde is alre *quaetste*", Summe le Roy 113; „nae dat se den beelde gods — *ghelijcste* sijn", Ib. 159; „Die doet der sondaren is alre *quaetste*," Delfsce Sout. 96; en voorts Pass. Wint. 29 r., 164 r., Somerst. 63 r., Summe le Roy 254, 359, enz.

enz.; in 't Os., waar het praedicaatsadj. veelal nog verbogen werd: „hwilike warin allaro irminmanno gode *werdoston*,” Hel. 1299; „hwilic thar riki man undar themu folcskepi *furista wari*,” H. 3555; „the sie tho *wisostun* undar theru menigi manno taldun,” H. 4467; thea im *gitriwiston* — warun,” H. 4556; in 't Ags.: „Se vās Hrôdhgāre hāledha *léofost*,” Beöv. 1297; thus wæron thā latestan *fyrmete* ac thā fyrmestan *endenēxte*,” Anal. (Th.), 73; in 't Ohd.: „Ther thie zilōsit — *minnisto* ist giheizan,” Tat. Siev. 25, 6; „Oba wer wili *vurista* wesen, ther ist allero *iungisto*,” Id. 94, 3; enz.

Gelijk uit de Oudgerm. citaten blijkt, bezigde men het adject. in den sterken zoowel als in den zwakken vorm; vandaar ook in het Dietsch èn „die *oudst* waren” èn „die *heymelicste* waren,” enz. (z. boven), het laatste, ook in zijn onverbuigbaren staat, met het suffix *e* als rest van den ouden *zwakken* uitgang des nom. sing. der drie genera; bij **W.** is *bijna* alleen de sterke vorm in gebruik, of heeft de zw. zijn suffix geëlideerd.

Naast dezen vorm gold natuurlijk evenzeer die met het lidw., welken we ook uit het Dietsch kennen: „een yghelijc heeft ghecoesen die hem *die bequaemste* dochte te wesen,” Pass. Som. 62 v.; „die seste sonde is verre *die quaetste*,” Summe le Roy, 105; „die is daer *die hoechste*,” Ib. 159; „Wantse *die voerbaerste* sijn,” Ib. 211; „'tgetal — dat is *tmeeste*,” Ib. 364; enz.

OPMERK. Daarenboven bedient zich onze dichter van een constructie, als: „daer de strijt *Het bangste* valt,” J. 260; „daer de roock — *Het dickste* opdrijven quam,” En. VIII 378; „De Middelwegh is ver *het veiligste*,” H. II 179, enz.; evenals nog thans: „hij is 't” of „*het gelukkigst*, als hij thuis is,” „wien acht gij 't” of „*het verstandigst*?” enz. Van een adject. kan hier natuurlijk geen sprake zijn; we moeten noodwendig aan de § 150 besproken *modale* adverbia denken, die, evenals de bijwoorden op *-lijken*, *-liken* (z. bov. § 236), aanvankelijk alleen in vereeniging met *zijn* adjective gebezigd werden, om daarop ook met andere verba verbonden een zoodanig bijvoegel. karakter

aan te nemen. (Vgl. ook Hd. „ich bin *am glücklichsten*,” enz.; Eng. „I am *at happiest*,” enz.).

Het praedicat. gebezigde *de beste, d'eerste*, b. v. in „De Lange schrijft *de beste* in 't landt,” V 525, „dat *zy d'eerste* my zou groeten,” J. 819 (z. nog V 575, VII 359, 689, S. 1488, Ad. 1643, enz.), is natuurlijk een brutaal Latinisme of Gallicisme; evenzoo *de voorste, de leste* in „ghy — draegt de storremleer *de voorste*,” M. 1089, „hy — bleef *de leste* staen,” Gy. 1234. Het Nederl. vordert hier volstrekt een bijwoord, geen adject.

247a. In zinnen, wier praedicaatsverb. een ww., met het begrip „baten” of „passen” was, als b. v. *helpen, doen, zullen* (= „beteekenen”), *dogen* (= „baten,” „behooren, passen, in orde, op zijn plaats zijn”) enz., of *zijn* + adject. = „nut, onnut,” „voor-, nadeelig,” als b. v. *nut, onnut, goed, kwaad*, bezigde de Dietscher in plaats van den infinitief vaak een partic. pass., dat dan als praedicaatsnomen van 't subj. fungeerde. Zie b. v.: „Wat holpe vele hier af *ghesproken*?” Rein. 2460, „Wat helpt *ghelesen* Veel hier af?” H. v. Tro. 1042, = wat baat veel, dat hiervan gespr., gel. is; „hier en helpt niet toe *geseit*,” Vad. Mus. III bl. 264, vs. 877, = niets, dat hier toe gezeid is, baat; „Wat doet hier off veel *ghevraecht*?” V. Hild. 6, 112 = wat baat veel, dat hiervan gevr. is; „Den domnen en doech niet veel *geleert*,” V. Hild. 2, 9, = wanneer d. d. ook veel gel. is, brengt het geen nut aan; „Die schalken en doghen *verheven*,” Id. 8, 96, = de sch. zijn, wanneer ze verh. zijn, niet op hun plaats; „Dat en doech den dommen niet *bevolen*,” Id. 32, 115, = dat is niet in orde, zoo 't d. d. bev. is; „Daer en doech ghen ghiericheit *gheplogh en*,” Id. 36, 95, = daar is de gier., wanneer ze in praktijk is gebracht, niet van pas; „Die en doech nu ter werelt niet In genen staet van machten *geset*,” Rein. Will. 7691, = die is nu, in een invloedrijke positie gezet, niet op zijn plaats; „Dese rime ende wort, *Die* hem onnutte sijn *ghehort*,” Rein. 16, = die, wanneer ze geh. zijn, hun niet baten; enz. enz.

b. Blijkens deze constructie stelde men in deze en dergelijke

uitdrukkingen oorspr. het subject. op den voor-, het daaraan gepraediceerde (als verklaring van de toegekende werking „baten, passen, enz.") op den achtergrond; terwijl daarentegen bij een woordvoeging, als „wat holpe vele hier af *spreken?*," „wat doet hier off vele *vraghen?*," enz., de handeling als subject in de voorstelling den voorrang had. (Vgl. reeds in het oudere Germ. zulke infinitieven: „nist guot *zi nemenna* thero ckindo brot," Tat. ed. Siev. 85, 4; „nist biderbi *zi gihiwenne*," Tat. 100, 10; de door GRIMM, Gr. IV, bl. 110, uit Nôtk. geciteerde plaatsen, „pezzera ist an got *ze trüenne*," „iu ist unnuzze fore tage *uf ze stänne*," enz.; ook Os. „God is it her *te wesanne*," Hel. 3138, enz.). Toch was dit verschil tusschen de beide constructies niet groot: het beperkte zich alleen tot de voorstelling, terwijl de zin bij de eene zegswijze volmaakt dezelfde was als bij de andere. Vandaar dan ook invloed der woordvoeging, met den infinitief, op dien, met het participium, en wel in de eerste plaats uitdrukkingen, met het deelw., in plaats van met de onbep. wijs, ofschoon men zich daarbij uitsluitend het op den voorgrond treden der handeling kan voorstellen: „Sapho en dochte niet *vergheten*," Mnlp. I 154; „Die eer ende (l. en) doech niet *begheven*," Mnlp. II 3777; „Wat sal dijn vader *genoemt*, sec, waer toe doestu siere doeget vertrec?" Vad. Mus. III bl. 266, vs. 942; „Wat sal sijn recht dan hier *ghebroken?*" V. Hild. 112, 36; „Soe dat men bij wilten doet, Dat nutter *after* waer *gelaten*," Mnlp. IV 1633; „so mostic onderwilen achter laten dat nit goet en ware *ghelaten*," Lev. v. Jes. bl. 2; „Harde goet waert *offghelaten*, Datmen besuyrt buten baten," V. Hild. 46, 97; „beter is *beseten* schande Dan schande *belopen*," Id. 9, 44; „Hier om waer Selve quaet *verloren*," V. Hild. 12, 110; „Dit docht den ridder quaet *verboert*," Id. 74, 114; „Metten wisen raet *ghenomen* Dat is oirbaerlic ende goet," Mnlp. II 3468; (z. o. nog V. Hild. 36, 88; 41, 34; 64, 17; 114, 141; Mnlp. II 2232, enz.).

c. In enkele dezer zinnen heeft het partic. het karakter van

een pass. infinitief; in de meeste echter van een actieven. En was men zóó gewoon geraakt aan een part. pass. = act. infinit., dan kon men er al ras geen bezwaar meer in vinden zulk deelw. ook te bezigen van transitiva, bij welke het anders onmisbare subj. ontbrak, of zelfs van intransitiva. Zie b. v.: „Wat help vriende *verholen?*” Rein. 557; „Twaer veel nutter hier int leven *Ghebiecht* ende wat *verclaert*,” V. Hild. 20, 35; „wat sal dus hoegelec *gekert!*” Vad. Mus. III, bl. 265, vs. 906; „Om 't recht en doech nu niet *gevraecht*,” V. Hild. 7, 97; „Nochtan waert beter *gheseten* stil,” Id. 52, 70; „Nietste langhe en doech op yen *Ghebleven*,” Id. 115, 47; enz.; en zelfs met 't, *het*, den gewonen begeleider van een als subj. gebezigten infinitief, bij het verb. finitum: „wat hulpet dat *behoet*,” Vad. Mus. I bl. 348, vs. 28, voor een oorspr. „w. hulpe dat *behoet*.”

248. Constructies nu als de hiervoren besprokene vinden we in overvloed bij **V.**, als:

a. met een partic. pass. van een transit. verb., waar het oorspr. praedicaatsdeelw. het karakter van een pass. infinit. heeft aangenomen: „Dat dient als onkruid *uitgewied*,” II 16; „Zoo dient hij naeuw *doorkeecken*,” JD. 1028; „Zy dienen *uitgevaeght*,” Sa. 805; „Dat onrecht dient hem — eerst betaelt *gezet*,” Le. 809; »Doch hier dient — *aangeteeckent*, dat,” Luc. Ber.; enz.; vgl. nog thans „dat dient gedaan,” en dergel.;

b. met een part. pass. van een trans. verb., waar het praedicaatsdeelw. het karakter heeft van een act. infinit.: „beter 't huis *geveeght*,” JD. 698; „Beter in mijn vaderlant Buit *gezocht*, dan vreemde volcken Te bespieden,” VI 369; „wat best *geraemt* in dees vertwijfeltheên?” Luc. 1650; „maer beter het ontstelt En bijster onwêer eerst *beslecht*,” En. I 207; enz.;

c. met een part. pass. van een trans. verb., waar het bij de oorspronk. woordvoeging onmisbare subj. ontbreekt, alzoö het oorspr. praedicaatsdeelw. evenzeer niet anders dan als een onbep. wijs kan opgevat zijn: „'t Is beter zoo *benijt* dan droef *beklaeght*,” J. 602; „'t Is wel *geleert*, wanneer men 't juck hebbe aen den

hals," JD. 1277; „'t Is vergeefs *gepreeckt*; III 88; enz., alle met het bij een subjectsinfin. behoorende 't;

d. met een part. van een intrans. verb.: „Daer dient wel op *gelet*," Pa. 1704; „het is om niet *gekreten*," IV 424; „'t Is veiliger *gevolón*, dan 't uiterste verwacht," M. 1612; „Het is verlooren *gevochten*," V 170; 't Is al vergeefs *gezweet*," MS. 1034; „'t is nu vergeefs *getriomfeert*," Luc. 2021; „Best, zoo men kan, *geleeft*, niet *omgekeecken*," Ed. 1188; z. o. nog En. IV 795, Sa. 696, Bat. 236, N. 685, 1205, 1552, enz., en vooral „'t Is beter wat *verlet* — dan *T'aenschouwen* enz.," En. III 597, „Waer 't niet nutst dien hemeltoght *te staecken*, En stil *gebleven* in uw eigen element?" Fa. 441, „liever hier *gestorven* — dan den toom — *te missen*," Sa. 301, waar beide constructies nevens elkaar staan; ook hier ontbreekt, als blijkt, het pronom. 't, *het*, kenmerk van een subjectsinfin., niet;

e. met een part. pass. van een trans. verb. + 't, *het*, den begeleider van een subjectsinfin., niettegenstaande het oorspr. subj. van 't praedicaatsww. ook in den zin voorkomt (vgl. het boven aangeh. Dietsche „wat hulpet dat behoet"): „'t Is best *een nut verdragh gevlochten*," III 105; „Is 't al vergeefs *het slot — verdaedigh*," Gy. 1569; „'t Was best *de kinders* dan in seeckerheyd *gebroght*," Gy. 1719, „waer 't dan nut *wat tijts bedongen*," J. 1324; enz.; en „'t Is al vergeefs *den bou betracht*," VII 532, „'t is vergeefs *den degen Getrocken*," En. II 575, „Is 't best bij tijts gewent, *den koers* dat heen *gezet*," En. V 30, waar het oorspr. subj. daarenboven door zijn vorm duidelijk aanwijst, dat men het als object van het partic., pro infinitivo, was gaan beschouwen; (ditzelfde blijkt ook uit: „*Dien aenslagh* dient *gespoeit*," El. 22; „Noch liever *haer* dan Vrouw Elisabeth *verloren*," MS. 1011; „O liever duizentwerf *dees koorde* noit *geroert*, Dan *zich* — in zoo veel smaet *gedompelt*," Sa. 1225); vgl. nog thans „'t is beter geblazen dan den mond gebrand," enz.

OPMERK. In navolging van 't *is best* enz. cum participio ontwikkelde zich een 't *is tijt* = „'t is nu voordeelig," met gelijke

constructie: „'t is tijt gevloten,” Hlg. Loth; „'t is tijt gestorven”, S. 1957.

Ook in het gebruik van een deelw. bij *waerd*, *waardig* ontmoeten we een parallel van *goed*, enz., met het deelw. als oorspr. praedicaatsnomen: „Hy acht die hant eer waardigh *afgezet*,” Alt. II 853; „haer liefde, waert *vergouden*,” Alt. II 935; „o Godt Apollo, waert *ge-eert*”, Ed. 215 (z. v. VI 13, S. 1547, Le. 285, 1409, En. X 813, enz.), eig. = hij acht die hand eer naar verdienste behandeld, zoo ze afgezet is, haar liefde naar waarde behandeld, zoo ze vergouden is, enz.

249. Maar ook nog op andere wijze werd de constructie van het praedicaatsparticip. verhaspeld. Was men ter eene zijde begonnen in zinnen, als „Dat nutter after waer gelaten,” „dat nit *goet* en ware ghelaten” (z. bov. § 247) en andere dergelijke, met *zijn* + adjunct., het partic. als infinit. op te vatten, aan den anderen kant kon men er even licht toe komen, aan den vorm van 't deelw. vasthoudend, het partic., in plaats van het adjunct., met *zijn* te verbinden, en dan dit laatste voor een bijw. aan te zien.

Of reeds in het Dietsch deze opvatting bestaan heeft, valt moeilijk te beslissen; maar dat **V.** in zinnen, als „maer dit waer *best gezwegen*,” JE. 1246, „en regels, *nutter gescheurt*,” IV 146, „d'yseraër, Die *beter* noyt *gevonden* waer,” Sop. 615, „Zy waer — *nutter* stracx *verzoncken*”, M. 292, „Wy waren *nutter* — *ongeboren*”, Sa. 56, „Wy waeren *nutter* noit *geschaepen*,” Luc. 1198, en dergel., *best*, *nutter*, *beter* als adverbia = „het voordeeligt, met meer nut, voordeel” beschouwde en het deelw. met *zijn* tot een praedicaatsverbum verbond, zien we vrij klaar uit hiernaar gevormde uitdrukkingen, als „*lagenze* niet *nutter* in de jongste assche hunnes vaderlants?” V 343; „*zaten* zy niet *nutter* onverplicht In d' allerjongste koole?” En. X 90; enz.

250. Met ellips van *zijn*, in den potentialen conjunctief, bezigt **V.** het part. pass. in: „Waer heul *gezocht*?” J. 615; „Waerom baloorigh volck *getergh*?” En. X 135; „waer toe de vyant binnen *Ghelaeten*?” Sa. 294. Het zijn uitdrukkingen, die in beteekenis

overeenstemmen met de in § 248 behandelde, alzoo gelijkstaan met een „Waer best heul gezocht?” „Wat dient baloorigh volck getergh?” „Wat dient de vyant binnen gelaeten?”, van welke ze zonder twijfel navolgingen zijn. Vandaar ook met een intrans. verbum.: waer toe *gedraelt* tot morgen?” Pp. 482; „Waer heen *gevoloden* voor de doot?” JE. 230; „Waerom niet *gezeten* op die kanten?” Buc. V 3; „Hoe veiligst tegens 't punt van 't raedslot aen *gegaen*?” Luc. 611; (z. o. S. 1660, Sa. 1780, enz.); en met een trans. verb. + nomen, in accusativo: „Van wien, of hoe of waer *dien aenslag aengevangen*?” Luc. 617; „Waer toe *zich zelfs gewaeght*?” Luc. 1056; (z. evenzoo En. XI 1141, Sam. 1121, N. 1340, enz.). Vgl. nog thans: „En waer de Dwergeren nu Voor 't spiedend oog des Huistirans *verstoken*?” STARINGH, De Vampyr.

251. In „*dat* 's tijdt en tong versleten,” Pp. 223; „*Dat* was het wolvenest barmhartigheyd gevergt,” III 89; „Maer *dat* 's genadelijk een slaep-dranck ingedroncken,” III 113; „*Dat* 's 't aerdrijck geregeerd,” III 452; „Is *dat* niet zijn jeught gespilt?” IV 175; „*Dit* is maer tijt verquist,” MS. 1099; „Is *dit* uw Joab met triumfen ingehaelt!” Dh. 1685; „*Dat* 's — Jupijn zijne eer gegeven,” Fa. 1465; „Wat's *dit* gezeght?” Sam. 1293; *een andre wet te smeden* Waer Cezar met geweld gestooten uit den troon,” Bat. 423; enz., vertoont zich een constructie, overeenstemmend met ons tegenwoordige „*dat* is boter aan de galg gesmeerd”, en dergel.; een door *dit* of *dat*, *het* aangewezen of door een infinit. werkelijk uitgedrukte handeling (vgl. het laatste citaat) wordt gecharacteriseerd door ze gelijk te stellen met een zekere bewerking, die een zekere persoon of zaak heeft *ondergaan*. (Eveneens met het vrag. *wat* als subject: „*Wat* 's dit gezeght?” Sam. 1293). Naast dit partic. pass. is en was in deze gevallen de infinit. even goed op zijn plaats; vandaar invloed van den laatste op het eerste, identificeering van het part. met den infinitief, en als gevolg daarvan het gebruik van participia pass. van intransitiva (vgl. boven § 248) in deze constructies: „*dit* schijnt in ernst *gespot*”, Pp. 1146; „*Dat* 's meer dan op zijn Persiaens *gestreên*,”

Pp. 1373; „*Dat* is niet *misgekeken*”, V 329; „*het* is te lang *gebeit*,” Ad. 1842. Evenzoo met een tot object geworden oorspronk. subject: „*Dat*'s veiliger dan al *den weerelt-oceaan Gedroncken*,” N. 667.

Het praedicaatsverbum.

252 a. Wanneer met twee verschillende enkelvoudige subjecten twee praedicaatsverba in betrekking te brengen zijn, dan ver- toont ons het Mnl. meermalen een opmerkelijke constructie, door het eerste ww. grammaticaal met het naastbijstaande subj. te verbinden, dus in 't enk. te plaatsen, terwijl het volgende verb., in getal met de beide subjecten corresponderend, in den plur. komt te staan. Vgl.: „Dus *bleef* Melions ende Raguel Te gadere ende *hadden* groet spel,” Lanc. III 24346; „Daerna — *Stont* Torec op ende Ywain mede Ende *gingen*,” Ib. 25181; „*Quam* Artur te hem ende Walewein saen Ende *baden*,” Ib. 26758; „Soe *ginc* dicken te hem ende si te hare Ende *aten* ende *droncken*,” Fl. e. Bl. 3164; „Doe *lip* Petrus ende die ander yongre ende *quamen*”, Lev. v. Jes. bl. 236; en voorts nog st. Christ. 383, Lanc. III 23726, 25192, enz., Dat lijd. o. Heren (Mnl. Bibl. XIX), bl. 11, Am. II 5005, enz. 1). Hetzelfde geschiedde evenzeer, indien het eene naamw. door *met* met het andere verbonden was en men alzoo wel grammatisch een sing., maar logisch een plur. voor zich had; vgl. „Doe *cam* gelopen — Die coninc *metter coninginnen* Ende *dreven* groet seer,” Fl. e. Bl. 1100; „Maer mijn moi die *scoet* op saen *Met haren kinderen* ende *liepen* hem toe,” Rein. II 6699; „Cort daarna so *comt* die man *Mit sinen zwa- gheren* — Ende *meynen* daer den man te vinden,” Mnlp. II 3582; enz.; en ook later in het Vlām. Tageb. über V. d. Gama's zweise Reise: „die coninc quam bi ons met grote staet ende

1) Vgl. ook Ags.: Thá andersvarode Lia and Rachel and cvaedon, Gen. (Thw.) 31, 14.

brochten met hen zes olifanten," § 31. Ja, wat meer is, ook zoo van twee nomina, die in den volgenden zin als subject zouden fungeeren, het eene in den voorafgaanden zin subject, het andere obj. of bepal. was, ontzag men zich niet het tweede verb. meermalen zonder het pron. *zij* te bezigen, dat hedendaags in zulk geval niet kan ontbeerd worden 1); m. a. w. men verbond in de voorstelling den als obj. of bep. staanden pers. met den als subj. voorkomenden, plaatste ze beide, evenals het subj. + de door *met* verbonden bepal., nevens elkaar, en dacht dien ten gevolge onwillekeurig aan een logisch meervoudig subject. Vgl. b. v.: „Daer custe *deen den anderen* dan Ende *worden* gevriende," Lanc. III 23759; „*Torec* es tsire tenten comen Ende heeft *Mirauden* daer genomen Ende *sijn* te hovewaerd gegaen," Ib. 26854; „Doe was *Walewein* harde blide — Ende nam *Lancelote* ende setten op sijn part Ende *keerden* omme," Ib. 46678; „*Si* heefden vriendelic ontfaen Ende *sijn* te samen op ghegaen," Mnlp. I 1076; „een man — *Die ene huefsche schone vrouwe* Diende — Ende *plaghen* te samen — Te leven," Ib. II 3531; „Daer na *Pocris* weder quam *Bij horen man* — Ende *werden* verliket weder," Ib. IV 2109; „*Pocris ene joncfrouwe* riep Ende *volchden* Cephalus beyde," Ib. 2171; „Doe loste *hijt* uten ongemake Ende *sijn* een stuc te samen gegaen," Rein. II 4891; z. voorts Lanc. III 15807, 23727, Segh. 3301, Pass. Wint. 216 v., Delfsce Bijb. Paralip. II cap. 16, 29, enz. Add.

b. Van de eerste zoowel als van de derde der hier besproken constructies vertoont **V.**'s taal nog sporen in: „*Hy* stont verbaest — *Achates* mede, en — *verlangden* hun de hant Te geven," En. I 737; „*Ick* zelf en *al de stad was* meest om u beducht En *vreesden*," Gy. 221;

„En d' ander al verbaest, om boven 't water wacker Noch

1) En ook oudtijds wel voorkwam; vgl. „Dus wert Bave verblijft zeere Ende danckets Amande, den heere, ende *si* maecten ghereescip saen", Am. I 4782; enz.

't hoeft te houden op, grijpt synen naesten Macker En *zincken beydegaer*," P. 1885; vgl. ook nog bij Bred. Moortje 2139: „Hy ruyldt pack om pack en heeftet myns ghenomen En *gingen t'samen uyt*;" en bij Baerd, Deugdensp. bl. 25: „Misschien mijn Vader by de Wyn Mocht halff en halff beschoncken zijn; En so het dan gemeenlijck gaet, Maeckt met de Camer-Maegd een praet, En *wierden* voort de saken eens."

253. *Gingen* in twee nevenzinnen twee verschillende subjecten in 't enkelv. vooraf, om daarna in den volgenden eveneens gecoördineerden zin samen als subjecten op te treden, dan was eertijds ook hier de weglating *si* niet ongewoon; vgl. „Die een es die somer — Die ander es die winter — Ende *sijn* ghevalen in een kijf," V. d. Som. e. d. Wint. 453; en bij V.: „hy (Calchas) sweegh en trad voor heen. Syn (Palamedes') rechte sijde quam d' Aertswichelaer bekleen, De slincke Eurypilus, en *schenen* sich t' erbarmen," Pa. 1889; „de vroomste schoot 'er tusschen, Die stercke Warandier, en Duinrijck zocht gewelt Te schutten — Maer *lieten* 'er den hals," Le. 2072.

254. Voor een meervoudig pmedicaatswerkw. bij een collectief als subject zie: II 761 „men *sien*;" III 80 „men *worden*;" Pa. Inh. (2de red.) „men *overleverden*" (tegenover 1ste red. „men *overleverde*"); W. 24 „den zwerm, die hem *pramen*;" W. 55 „overheydt, die — *omginghen*;" Hspv. 152 „de reste, die — *liepen*;" voorts III 724, VI 608, Inw. 1166, Buc. II 57, En. X 758, Gy. Voorw., 388, Geb. 1058, enz. bij *een drom van vrijers, menighete, al het volck, 't geslacht der Nymfen, een hoop bruijgoms, jeugd, een deel, luttel*, enz., en vgl. ook *Noord en Zuid* III bl. 86 en 87, alsmede HUYD. III 4 vlgg. — Een sing. en plur. te gelijk bij hetzelfde subject: „zoo *komter* weer een ionger — En *zullen* — hun zelve voen," Gw. 24; „Dat yder — in't diepste *sobbelt* — En *komen* enz." P. 1876; „Der groener Vorscheen heyr *bestond* zeer fel te woeden — En *hielden* in 't morasch te gaer haer plaets en ste," W. 32; vgl. voor deze constructie bij Oudgerm., Dietsche en latere auteurs *Noord en Z.* III 87—91.

Een verb. in singulari bij een subj. in plurali lezen we H. XV 500; „Hoe 't honighdraegende — gebroet — geen *leden wort* gegeven.” Ik beken, zegt HUYD. III bl. 336, dat ik deeze woordschikking noch niet begrype. En schrijver dezès zegt het met hem. Het t. a. pl. door H. uit den Ed. geciteerde „Dat iemand al zijn zinnen wordt benomen,” is evenwel verklaarbaar, zoo men *zinnen* als verb. subst. opvat.

255. Aan het uit de ME. en de 16de eeuw overbekende gebruik van een singul. bij het substantief gebezigde en van een partitieven genit. gevolgte *veel, weinig*, enz. herinnert nog „Veel velden henneps *wort* hier — gevonden,” VII 648.

256. Een paar maal richt zich bij een subject, dat uit een subst. in den plur. † subst. in den sing. bestaat, het praedicaatsww. naar het naastbijstaande enkelv. onderw.: „Syn wapens en geslepen stael *Zonck* met syn rustingh altemael,” P. 1979; „*Geeft* antwoord Davids stad en d' omgelegen heuv'len,” HV. 734.

257. Overeenstemming van 't praedicaatsverb. met het praedicaatsnw. in plaats van met het subj. zien we in: „Want erten, boonen, grut en wortlen *was* de kost,” W. 100; „Schelt-woorden *is* den loon,” P. 309.

258. Somwijlen wordt *zijn* als praedicaatsverb. in de tempora finita weggelaten: „Genoegh gedanst,” Sa. 1559; „al schricks al lists genoegh gewracht,” En. VII 795; „van daegh genoegh gevangen,” H. III 182; „best dat wy 't bootseeren laeten staen,” Fa. 669; „hachelijck of my het smeecken quaem te stade,” Db. 1192.

De genitief.

259. Als hedendaags volstrekt niet of slechts zelden gebruikelijke genitieven vinden we bij **V.** :

a. Als genit. *loci*: „vliende *sijner* straeten,” Hip. 879 (vgl. nog ons *zijns weegs* en het Dietsche *sire vaerde, sire straeten*).

b. Als genit. *temporis* (*wanneer?*): *welcker tijt* (= „wanneer”)

P. 1350, 's *volgenden Sabbaths* HG. 72, *van zijn dagen* HV. 561 (vgl. ook ons tegenw. *van zijn leven* b. v. in „wie heeft dat ooit van zijn leven gehoord?“), 's *and'ren daeghs* Hlg. Sam. en Pa. Vr., „'s *jaers* te vore,” V 225, 's *feestdaeghs* En. II 356.

c. Als genit. *modi*: *lichter laegen* (branden) Gy. 1224, 1386, En. V 513, een uitdrukking, die, niet meer begrepen, zelfs in verbinding met een praepositie werd gebezigd in *aen lichter laegen* (blasen) W. 25.

d. Als genit. *possessionis*: „ick ben *mijns selfs* niet meer,” AH. 619; „*geens quaeds* bewust,” Hld. 21; „*des* onbewust,” V 342 (o. n. Hlgm. Pél. 53, Pa. 1186, Hip. 635, En. IV 741, En. IX 1136, El. 918, Hld. 8, En. X 35 en 132, Luc. 289, enz. enz.); „*des hemelraets* onkundigh,” V 145, „onkundigh *van zijn weder- varen*,” V 359 (o. n. Hip. 561, En. X 1005, S. 800, enz.);

voorts „vol *ghevaers*,” W. 100, „vol *goeden wijns*,” W. 106, „vol *van vloeck*,” AH. 1532 (o. n. AH. 556, 1484, 1646, HV. 129, 641, 642, 886, 1642, 1806, 2112, Hlg. Mich. en Noah, II 68, III 57, Hlr. III 21, Gb. WN. 570, enz. enz.); „meester zijn *van poorten*,” Gy. 465 (o. n. V 353); „deelachtigh *Van — weldaedigheid*,” Gg. I 481; „die u *des* verstaet,” V 177, „ick versta my *des* niet,” V 358; „*des* gewaer,” Hld. 12; waarnaast ook de constructie c. accusat. in: „vol *sotheyt*,” W. 105, „vol *bloedrood schrift*,” Pa. 701 (o. n. Pa. 920, AH. 1336, 1417, HV. 1817, enz. enz.); „*Europe en Asiën* meester,” M. 368; „*den buyt* deelachtigh,” HV. 973 (o. n. W. 44, HV. 1442, Hip. 858, Pa. 2378, Sop. 1407, IV 363, Hld. 6, enz.); „hoewel hy zich *den bouw* verstont,” V 78; „worde ick *hem* gewaer,” Pa. 1288 (o. n. Gb. WN. 122, JE. 676, Hlr. III 27, Hld. 8, enz.); [uitsluitend c. accus. ontmoette ik bij *W. machtigh, quijt, derven, ontbeeren, gewoon, gewend, ongewoon, ontwend*; vgl. „my *zelven* niet machtigh,” HV. 951; „wie *dit* machtigh is,” VI 50 (o. n. W. 9, Hip. 847, V 332 enz.); „maeck ons *d' aenleiders* quyt,” Pp. 902 (o. n. IV 422, JE. 690, Gy. 872, En. XI 768, enz.); „te derven 't *goed*,” Hip. 538 (o. n. HV. 1535, Pa. Inh., Hlr. II 10, enz.);

„ontbeert *het stof*,” Hlr. II 10 (o. n. Hlr. III 16, Hlr. IV 7, enz.); „Wy sijn *dit* gewent, Pa. 920, „*gheen onghemack* ghewoon,” W. 105, „’t *welck* hy ongewoon was,” Htz. 4 (o. n. W. 100, 111, II 653, IV 391 en 392, V 271, 293, En. X 826, enz. enz.); verder ook z. *bemaghtigen*, in „’t *Eilant* z. bem.” VII 678, en *wijs*, in „Wie ’t in den wind slaet word *het* t’ sijner schade wijs,” III 64, „En wert de zoon *dit* wijs?” Db. 540; vgl. hiermee „*dat* ben ick vroet,” R. V. Brabb. bl. 52, „Al *sulcke saken* ben ic al vroet,” V. Ghist. Ter. Com. Heaut. bl. 17, „Ic maect u vroedere,” Ibid. 20, „ic worde *de sake* nu vroedere,” Ibid. bl. 103.]

e. Als gen. *causae*: „hem deert *des jongelings*” Db. 881, „Dat zich de vader *zijnes* deert,” Db. 391, „dat ick My *uwer* deeren moght” AH. 1080; „Het jammert mij *dyner*,” W. 97, „Wilt u *der jonffer* jamren,” Pa. 559; en sal sich *hunner* jammeren,” II 148; „erbarmt *mijns ouderdoms*,” W. 101, „*waervan* sich Venus most erbarmen” Gb. WN. 208, „*Der moeder* u erbarm,” AH. 994, „den Hemel *haers* ontfermt,” II 110 (o. n. HV. 145, 674, 1497, 1517, Hip. 754, 810, Pp. 312, 371, Hlgm. Caec. 115, En. VI 720, enz.); „mij verdriet *dier maeltijden*,” Htz. 11; (zie over deze verba boven § 167); „sich *des* verwondert,” Sop. Vert. en En. V 240; „dat ick’s my moeie,” El. 254, „dat elck zich *des* bemoeie,” En. VII 794; „dat Diogenes zich *zijner smerten* wilde aennemen” W. 101; „*vervloeckter dood* gestorven,” Geb. 1738;

voorts: „dat zich zijn menscheit scheen te belgen *Der bitterheit*,” Alt. I 1475, „belgh ich my *des* niet,” Hld. 3, „zy belght zich *des*,” Le. 1600 (o. nog Alt. II 632); „Ick kreuns me niet,” AH. 1412 (o. nog III 127, V 173 en 377); „*Des* dancken ze niet ons” S. 920; „z. *des* roemen” Alt. III 164; „z. *des nazae*ts beklagen” V 536; „Wie schaemt zich nu *des dienst*” Alt. III 1654 (o. n. Hld. 7 en 16, Hlr. I 35, El. 280, 652, enz.); waar-naast ook constructies met den accus., als in: „die ’t zich belght” HV. 1578, „ghy belght u ’s Paeschnachts *licht*” Alt. I 1107 (o. n. P. 999, TvAK. 65, Alt. II 907, MS. 882, Luc. 1003,

1227, N. 505, enz.); „Dat niemant sich *het woën* der vyanden en kreunde,” Gy. 1410 (o. n. Pa. 277, Hld. 5, Ip. 1350, Bg. VI 62, N. 236, enz. en vgl. „Wie kreunt zich hier *mijn ongeval?*” Focquenbr. I 154, „Dat hij 't hem weinigh kreunt,” T. v. d. Schilden 4); „(die) zal 't zelden zich bedancken” Alt. III 1584 (o. n. V 524, Db. 1479, Sam. 764), evenals ook „'t zich ont-dancken” Ad. 615 en „zich” of „iem. *iets* misdancken” Db. 586, Bat. 1835, Luc. 1600; „Die 't zich beroemt” Ldzv. 231; „'t zich beklaegen” Fa. 940 (vgl. ook „Gij mocht *het* u beklaegen,” R. Visscher Brabb. bl. 80); „Ick schaem my *sulcken heer*” AH. 1406, „Zoo hoeft ghy u *dien Godtsdienst* niet te schamen,” Alt. II 664 (o. n. W. 44, Hlg. Sam., J. 1556, MS. 192, enz., en vgl. „Foei je hoort *het* je te schamen,” N. V. A. Loon n. werck, 17); eindelijk: „*levens* moe” W. 1582, „*doons* en *moordens* zat” HV. 736, „*zat van leven*” En. II 489 en 1159 (o. nog LfzCr. 129, HV. 1342, Begr. FH. 334, II 166, IV 395, Alt. II 1677, enz.); „'t is *vragens* weerd” HV. 746, „*minnens* waert” VI 184 (o. n. Alt. I 47, Hld. 5, 6 en 15, VI 49, enz.) 1); waarnaast evenzeer c. acc. „*zulck krygen* ben ick zat” LfzCr. 41, „*ick ben de werelt* moe” Pp. 1622 (o. n. Hlr. I 4, enz.); „*waardigh zulck een fieren zoon*” Hld. 4 (o. n. Hld. 16, En. VII 571, enz.).

f. Als gen. van *relatie*: „God verhoed 's,” II 309; „God wouds,” Gw. 29, V 145, Le. 2026, Ip. 1454; „dat ghy *mijns* gade slaet,” Lfz. Cr. 15; „My gedenckt *van een Populier*,” Hld. 5 (o. n. Verg. 27); „*Mijns levens* doch verschoont,” W. 91 (evenals oudtijds ook *sparen* en *ontzien* c. genit.); „*der doot* getroost,” Hlgm. Ap. 159, En. II 583; „*onzes* gedachtigh,” Hlr. III 27, „*myns staets* — ongedachtigh,” Hld. 8 (o. n. W. 28, Hld. 15, enz.); „*zijns levens* seker,” W. 111 (o. n. W. 52, III 459, enz.); waarnaast ook een constructie met den acc. in: „De Ziele slaet *ze* beyde gae,” II 110 (o. n. Pa. 1857, Gb. WN. 308, 424,

1) Dat namel., wat een of ander waard is, is de causa van het waarde hebben, van waarde zijn.

enz.); „Gedenck my, Gy. 285, „noch wil *hun leedt* gedencken,” En. XI 443 (o. n. HV. 759, Geb. 354, Pp. 509, En. III 680, En. IV 535, enz.); zelfs pass. „*Wort* ergens eens *gedacht* Melchisedecks voorvaderlijck geslacht,” Alt. III 182 (z. o. Ad. 1637); „verschoon *dit huis*,” Hld. 7; „O Venus verschoon *uwe schoondoghter*,” Ib. (o. n. HV. 1620, Hld. 19); „k getroost my *d' uitkomst*,” Hip. 181, „Hy sou — troosten sich *een slag*h,” II 311, „ick ben 't getroost,” Pa. 601 (o. n. II 299, VI 81, Le. 859, Luc. 445, En. X 286, enz., en in navolging hiervan „Maer stont *den wil* des Scheppers gansch gelaten,” Alt. II 328); „*deze oude deught* gedachtigh,” En. IV 769, „*het* indachtigh,” Hld. 20 (o. n. El. 1310); „*sijn lijf* seecker,” II 568 (o. n. W. 57 enz.); voorts ook in: *mijns oordeels* V 53 en Buc. V 24 (vgl. nog ons *mijns bedunckens*, *mijns erachtens* = „wat m. bed., m. erachten aan-gaat”); „veiligh *van plaegen*,” En. II 653, „veiligh *van den gast*,” H. I 168 (doch ook „veiligh *voor iem.*” H. I 169); en in „ick bids,” Gw. I, II 569, „soo heeft hy — de Goddinne — *raets* ghevraeght,” W. 8.

g. Als gen. *van scheiding* en *van bevrijding* in: „*dezer weerelt* overleedt,” V 12, waarmede het bekende Dietsche *der werelt verscheiden* te vergelijken is; „ontsiaet my *Der trotscher heerschappij*” II 155, „ontsiaet u *mijner*,” HV. 748 (o. n. VGr. 99, LfzCr. 160, Pa. 423, 1750, AH. 907, II 119, Alt. III 43, J. 1093, En. X 70, enz.), waar wij hedendaags uitsluitend den met *van* omschreven casus bezigen, en waarnaast V. zich ook van den accus. bedient: „ontsiaet u *dit scherp yzer*,” LfzCr. 41, „en ons ontslae *deze helsche pesten*,” HV. 1296, „om my *den Griek* t' ontslaen,” AH. 622 (z. n. W. 88, HV. 1041, HS. 112 Hlr. III 8, Geb. 1003, III 200, IV 131, enz., en vgl. dezelfde constr. in Houwaert, Paraenes. polit. 39, 48, 73, 102, 124, 129, Id. Pegas. pl. I 169, 201, 243, 329, 378, 604, Geuslb. ed. V. Lumm. bl. 84; vandaar ook c. infinit. „ontsloeghze zich noch niet voor hoon *te vreezen*,” H. I 761).

h. Als genit. *van schuld*: „*der straffe* schuldigh,” LstA. 76,

waarnaast ook een acc.: „die ze schuldigh was,” Hlr. III 27 (o. n. Hld. 16 enz.).

i. Als genit. *van omstandigheid*: *hangends hoofts* Pp. 677, Hlr. II 12, Luc. 813, *gezonts lijfs* Hlr. I 31, *behouden's lijfs* IV 442, Alt. II 1213, V 343, En. IX 312, en het nog thans gebezigde *luits keels*, *luit keels* V 235, 255, 267, 364, VII 517, dat in navolging van de zegswijzen met een mann. of onz. nomen, op *s*, in plaats van het oorspronk. *luider kele* is in gebruik gekomen; *luyder keels*, Gb. WN. 694, vertoont nog den overgangsvorm. (Dergelijke constructies uit de oudere taal vindt men ook in: *getrockens getoghens sweerts* H. v. Tro. 1437, 11025, *gewapens lijfs* Vad. Mus. III bl. 270, vs. 1067, *bedecs anschijns* Ib. bl. 263, vs. 859, *getructs sweerts* Segh. v. Jher. 9474, *levens lijfs* W. v. Hild. 4, 94, *barsbiens* Mnlp. IV 683, *wakender oghen* W. v. Hild. 27, 232; 108, 160, *idelre hande* Segh. v. Jher. 3510, 8394, en *ongedwengenre hande*, *ghebogen knies*, *bloter hande*, *barsser been*, *werender hande*, aangehaald door CLIGNET, Bydr. bl. 243, 244; vgl. nog heden *ziender ooggen*, *blootshoofds*, *heels-huids*, dat op gelijke wijze als *luidskeels* uit een *heeler huid* moet zijn voortgekomen, enz.). Omtrent den casus van *verrichter zake*, H. IV 691, is niets zekers vast te stellen: hij kan zoo goed een datief als een genit. zijn, evenals de ME. *bloter*, *ganser huut*, *beslotenre grave*, z. CLIGN. t. a. pl., *naecter huut* Vad. Mus. III bl. 258, *belokenre doeren* Lev. v. Jes. bl. 241, *beslotenre dure*, z. CL.; vgl. ben. § 270.

OPMERK. Een zonderlingen genit. regeert de interjectie *wee*; b. v. *wee onzer* HV. 742, 747, 2025, *wee mijns*, *wee mijner* Htz. 5 en 11, Hld. 2, naast *wee* met den regelmatigen datief, *wee my goddeloozen mensche* Hip. 1519, *wee my* Pp. 371, Hld. 5, enz. Is hier niet de genit. (causae) der zaak, welken we in 't Ags., 't Os., 't Mhd., het Dietsch bij *wee* meermalen den dativus personae zien vergezellen, door een malle verwarring ook voor den persoon in gebruik gekomen?

260. Wanneer het subst. een mann. of onz. enk. is of in

den plur. met een adjectief verbonden wordt, pleegt **V.** den partitieven genit. ook nog door den vorm aan te wijzen. Zoo b. v. *een dronck waters* W. 6, *weynigh profijts* W. 11, *veel houts* W. 98, *wat honighs* HV. 926, *een riviere bloets* HG. 147, *min roems* VGr. 27, „*wat zou men lants beseylen,*” III 59, *velerley misbaers* Alt. II 717, *wat al quaedts* Hld. 17, *wat al oorloghs* V 272, *wat al schoonder letteren* V 519, *wat al geurs* VI 169, *luttel raets* Luc. 126, enz. enz.; zelfs *wat harts* Gb. WN. 91, *zoo veel harts* V 338, VI 375, En. XI 587. Voor de vormen *veel vyantschaps* W. 11, *veel zwarigheyds* W. 74, *meer eendraghts* Begr. FH. 19, *meer krachts* BbvH. 407, *wets ghenoech* Pa. 501, *veel aenspraecx* Pa. 1420, *wat al meinedigheits* Hld. 12, *veel maghts* Sop. 154, V 151, *meer vrijheits* VI 604, enz. verg. men bov. § 65; andere, als *meer schaedts* W. 21 (vgl. ook *meer schae's* Huyg. Korenbl. II 214), *veel aenbidtings*, *veel verwonderings* Gb. WN. 83, 90 (z. o. *veel quellings* Huyg. Kor. II 112), *meer hulps* Htz. 11, *strafs ghenoech* Hld. 14, *veel strafs* Htz. 17, *wat hoops* Pp. 385, *een drop verquickings* Alt. II 1082, *haspelings* *genoech* Geb. 1028, *mijlen zees* En. V 845, enz. zijn natuurlijk producten van verkeerde analogie.

Naast dezen genitief is intusschen ook de zoogenaamde appositioneele constructie reeds lang niet zeldzaam, minder evenwel in de oudere geschriften dan in de jongere: *vele wapentuych* P. 1295, *jaren bloedigh krijgen* AH. 418, *minder haet* Begr. FH. 19, *een druppel nat* II 228, *een luttel tijd* II 687, *luttel Roomsche bloet* Htz. 7, *wat meer* Alt. II Kant-Aanw., *veel smaet* Alt. II 1761, *een druppel doodzweet* J. 1334, *twee paer lonckende oogten* JE. 1212, *luttel danck* JD. 458, *veel zweet en bloet* V 251, *een bergh geploeghde bladeren* VI 129, *veel ongeval* VI 603, *luttel doeck* VI 616, *zoo veel rijke gaven* Luc. 117, „*wat breeckt het volck al wint,*” VII 151, *wat al ramp en druck* VII 368, *veel droeve smerten* VII 574, *een vlucht gezwinde veugelen* Dh. 557, *veel medelijden* En. IV 615, *luttel krijghsvolck* En. IX 748, *lant ghenoech* En. XI 579, enz. enz. Dezelfde omstandig-

heid, welke reeds vroeg een *wat vader, wat ridders* uit de oorspr. constructie van *wat* + partit. 2^{den} nv. deed te voorschijn komen (z. ben. § 261 c), was ook hier de oorzaak van het langzamerhand verdwijnen des deelingsgenitiefs.

OPMERK. In „wat 's er *gaends*?” M. 123, Pp. 182, waar het particip. eigenl. het praedicaatsnaamw. is van *wat*, heeft de invloed van constructies, als *wat is er goeds?* enz., *gaende* tot *gaends* doen worden.

261 a. Een zonderling voorkomen vertoont bij **V.** somwijlen een met een subst. verbonden, op het interrogatieve *wat* volgend adjectief op *er*, niet alleen in 't fem. sing. en in den plur., maar ook in 't mann. en onz. enkelv.; vgl. *wat booser plaghen* W. 1, *wat ongelijcker Vrijers* II 110, *wat duller razernij* W 33, *wat b'ijder eeuw* HV. Opd., *wat leyder smet* HV. 1191, *wat pratter pronckery* HG. 37, *wat grooter vreught* HG. 53, *wat quader doot* Hld. 6, *wat snooder doot* El. 224, *wat grover onbescheit* JD. 309, en. . . *wat grooter Visch* Gw. 20, *wat grooter Vorst* Hspv. 340, *wat zoeter zangh* II 165, *wat ewvler God* AH. 1396, *wat strengher lot* Hlg. Loth, *wat krachtiger penceel* V 772. Iets eigenaardigs van **V.**'s taal zijn dergelijke constructies niet, want we treffen ze reeds aan in het Dietsch: *wat valscher wijf* Lansel. van Den. 323, *wat quader trypsac* Truw. 12, *wat groter rouwe* (rouwe Mnl. mann.) Beatr. 873, *wat quader ganc* Mnlp. I 720, *wat goeder vetter baeck is dit!* W. v. Hildeg. 26, 173 (*baeck* was mann., vgl. Id. 26, 224), *wat gueder wijn*, *wat strengher leven*, *wat heyligher prediker*, *wat onsaligher beromen*, *wat groter scadue* Summe le Roy 74, 79, 81, 92, 175, *wat scoenre costeliker exempel*, *wat groter quaet*, *wat groter misbaer* Ars moriendi (van 1488), *d* 5 r., *h* 3 v., *k* 4 r., *wat satiger ende edelre maghet*, *wat saliger ende glorioser gemmen* Pass. Wint. 215 r., *wat goeder deel* Delfsce Bijb. Ecclesiastic. cap. 13, enz. Evenzoo nu en dan in de 16de eeuw: *wat grooter verdriet* Geuzenl. (V. Lumm.) 59, *wat schoonder ghenoechte* Ibid. 171, *wat swaerder plouch* Castel. Conste v. Rhet. 110, *wat grooter geluck* Tafelsp. van meester Kackadoris 30,

wat costelijcker tresoor Pegas. pl. Voorr. 12, enz.; en in de 17de: *wat schoonder maghet* Bred. Moortje 550, *wat sonderlingher volck* Jerol. 967, *wat schooner hoer* Korenbl. II 87, *waesoeter Bockjens* Korenbl. II 90, *wat leider boodtschap uit wat aengeneramer mondt* Hooft Mengelw 461, *wat boozer wijf* V. Paffenr. Ged. bl. 131, *wat aardiger historie* Purg. et Orn. Geve insde Kwak. III 59, *wat dommer Geck* C. de Bie, Clucht v. h. Valsch Trou-bedroch 11, *wat schoonder Worsten* Baerdts, Deugdensp. 41, *wat verbaasder woorden* Bogaert, Nieuwg. Aegje, 22, *wat doller gedachten*, *wat wreeder tijdverdrijf*, *wat gruwelijker ding*, *wat gruwelijker woorden*, *wat vreemder ding*, *wat ongelukkiger voorval*, *wat zwaerer weg was dat*, N. Vol. Ard. Amst. Drag. 13, Belach. Seren. 12, Gedw. Huw. 27, Gier. Geer. 87, Vryer in de kist, 24 en 8, Gier. Geer. Voorsp. 7, *wat belachelijker zot* Bormeester, Zijtje Fobers, 12, enz. enz. (Nog thans dialect. o. a. in Overijssel: *wat schoonder jong*, *wat schoonder kind*, enz.)

b. In jaargang IX van den Taalgids (bl. 241) meent BOGAERS, die een paar der genoemde constructies uit het Dietsch der 15de aanhaalt, dat vormen op *er* moeilijk anders dan als comparatieven te verklaren zijn. Hoe toch zou bij het aannemen van een 2^{den} nv. die uitgang *er* met den sing. masc. en neutr. kunnen harmonieeren? Hoe echter aan den anderen kant zulk een comparatief begrip met de beteekenis onzer uitdrukkingen in questie kan overeenkomen, dat heeft de dichter-geleerde niet aangetoond en zal in zijn plaats tegenwoordig wel niemand trachten aan te wijzen. De zin verzet zich uitdrnkkelijk tegen zulk een opvatting, en daarenboven een enkele blik op de Oudgerm. met een vragend vnw. samenhangende constructie volstaat om ons een voldoende oplossing der abnormaliteit van het genitiefsuffix te geven.

c. Gelijk aan ieder, die een paar bladzijden Gotisch gelezen heeft, bekend is, werd in dit dialect het met een interrog. pron. verbonden substant. steeds in den gen. plur. gebezigd; het interrog. zelf stemde dan *in geslacht* met dat naamw. overeen en

vertoonde, wat vooral niet over 't hoofd te zien is, *qualitatieve* beteek., d. i. stond gelijk met dat, wat wij ook door *hoedanig een* + subst. zouden kunnen uitdrukken. Vgl. zoo: „hvo *mizdono* habaith?” Matth. 5, 46, 1), „hva *vaurde* thata?” Luc. 4, 36, 1), enz. In de jongere Oudgerm. dialecten blijft deze partitieve genit. stand houden; op een enkele uitzondering na (vgl. GRIMM. Gramm. IV 452), wordt echter het pronom., onverschillig of het begeleidend subst. mann., vrouw. of onz. is, steeds in 't neutr. geplaatst, een wijziging, die volkomen overeenstemt met een in 't Germaansch karakteristieke neiging om het zelfstandig pronom., zoodra het natuurlijk geslacht en getal op een of andere wijze blijkt, onzijd. enk. te bezigen; (vgl. de overoude Germ. constructie *dat is een man, dat zijn vrouwen*, enz., in plaats van „*die* i. e. m.” „*die* z. vr.,” z. bov. § 208). B. v. in 't Ohd.: „*waz* si *warnungo* gemachot habeta,” een door GRAFF uit Mart. Cap. gecit. pl.; in 't Ags.: „*Hvat* is this lâ *manna*, the. . . .” El. 903; „*hvat* syndon ge *searo-häbbendra* byrnum verede. . . .?” Beov. 237; in 't Os.: „sagi us *huat* thu *manno* sis” Hel. 922; „*huat* bist thu *manno*?” Hel. 5343, enz.; (voor 't Mhd. en On. GRIMM. Gr. IV 451). Had of kreeg het in den genit. part. staande naamw. een collectief begrip, dan verving natuurlijk de sing. den plur.; b. v. in 't Ohd. „inu *huuazs andres* zeihnit dhâr dhea dhrf sanctus chiquhedan. . . .?” Is. p. 19,8; „*waz thionostes* gidâti?” Otrf. V, 7,41; in 't Os. het aan GR.'s aandacht ontsnapte *huat wundres* Hel. 2078; in 't Ags. „*hvaet gódes* dô ic. . . .?” Matth. (Th.) 19,16, enz.; zie voorts GR. t. a. p. En niet anders moet oorspr. ook ons Dietsch geconstrueerd hebben; zekere sporen althans van zulk een gen. plur. ontmoet men nog in: „*wat talen* mach daer omme wesen!” Rein. 246; „*segge wat namen* hefs du?” Lev. v. Jes. 57; „*wat manne* dat Bave was,” st. Am. I 3874, „*Wat saken* meest te prisene sy,” Ibid. I 5216; „*Wat grooter lede* eest, datti doet Die helle hebben dus vercoren?”

1) Vgl. *τίνα μισθὸν ἔχετε*; en *τίς ὁ λόγος οὗτος*;

Alex. III 372; „*Wat manne* dat hi es,” Merlijn 997; „*wat feldere manne* dat Bave was,” Ibid. II 1361; „die gerne weten woude *Wat inden* daer af comen soude,” Lanc. II 18423; „In *wat manieren* saelt dan gescien?” Die eerste Blisc. v. Mar. 2176; „So *wat lande* datti stervende ontfaen sal,” Delfsce Bijb. Ruth 1; „so *wat menschen* — bidden soude,” Ib. Dan. cap. 6; enz. enz. (Zie ook JONCKBLOET op den Walew. bl. 239 en BRILL, Syntax. 127 B 13). Maar was het te verwachten, dat zulk een genitief voor het taalgevoel op den duur levendig bleef? Wanneer kon, sedert de verzwakking der suffixvocalen, een zoodanig substant. door den vorm zijn 2den nv. duidelijk doen uitkomen? In den plur. nooit, tenzij in die enkele gevallen, dat het subst. van een adject. vergezeld werd (vgl. boven *wat feldere manne*); en in den sing. alleen die weinige malen, dat een mann. of onz. als collectief gebezigd naamw. met *wat* werd verbonden. Een natuurlijk gevolg hiervan was, dat men dien geheelen genit. mv. niet meer begon te begrijpen, en den pluralis, zoo 't met de beteek. overeenkwam, veelal opvatte als een gewoon meervoudig substant., dat met een onverbuigbaar vragend pronom. (in begrip = „hoedanig,” „welke”) verbonden was, alzoo ook in denzelfden casus als dit *wat* stond. Vgl.: „Here Got! *wat ridders* waren dat...!” Hist. v. Tr. 6241; „van *wat luden* biste?” Pass. Wint. 37 r.; „*wat doechden* meest arbeyts hadden?” Ibid. 53 v.; „dat hi hem bedochte mit *wat pynen* hi hem doden soude,” Ibid. 89 r., enz. Of anders, zoo de zin geen pluralisbegrip toeliet, veranderde men kortweg dat mv. in een singul., waarbij dan *wat* als onverbuigbaar vnw. gelijken dienst deed. Bv.: „Raet, *wat staet* hi kyesen soude,” W. v. Hild. 79, 14; „*wat vader* was ye droevich!” Pass. Wint. 59 r.; „ende si vraechde den keyser *wat doot* hi verdient hadde,” Ibid. 77 v.; *wat quaet jaer* Summe le Roy III, *wat danc*, *w. graft*, *w. volc*, *w. teiken*, *w. loon*, *tot w. tijt*, *w. mensche* Delfsce Bijb. Jud. cap. 5, Reg. II cap. 23, Parab. Sal. cap. 20, Neh. cap. 2, Tob. cap. 5, 12, enz.

d. Terwijl intusschen deze oude deelingsgenitief op die wijze

bezig was te verloopen, bleef hij toch, in vorm althans, in den regel nog stand houden, wanneer een *adject.* het *zelfst. nw.* vergezelde; het bovenstaande *wat feldere manne, wat grooter lede* levert daarvan zelfs nog voor het jongere Dietsch bewijzen; ja in de 17de eeuw ontmoetten we boven nog een *wat booser plaghen, wat ongheliker Vrijers, wat schoonder worsten*. En uit deze beide constructies nu, uit de nog oorspronkelijke en uit de verloopene, ontwikkelde zich de in 't begin dezer § ter sprake gebrachte. Blijkens een *wat staet, wat vader*, enz. dacht men zich het op *wat* volgend *subst.*, zoo de zin daartoe aanleiding gaf, als een *enkelv.*; blijkens *wat feldere manne* enz. bleef men nog gewoon aan een op *wat* volgend *adject.* op *er*. Dit eerste oefende invloed uit op het laatste, en er ontstond een *wat valscher wijf, wat gueder wijn, wat heyligher prediker*, enz. uit een oorspronk. *genit. plur. wat valscher wijve, wat gueder wijne, wat heyligher predicaere*, enz.

262 a. Naast het hier besproken *qualitatieve wat* kent het Germ. ook een *quantitatief wat* (= „hoeveel,”) dat oorspronk. in zijn syntactisch gebruik niet van het eerste gescheiden was; want evenals *wat* (= „wie, wat,”), om naar de soort te vragen van een zekere categorie van zelfstandigheden, den naam dezer categorie in den *genit. part.* bij zich moest hebben, evenzoo vorderde ook *wat* (= „hoeveel”) den *genit. der massa* bij zich, om te vragen naar het quantum van het daarvan af te zonderen deel. Vgl. voor dit laatste b. v. in 't Os: „*huat welliat gi mi sellian hier methmo to miedu?*” Hel. 4481; in 't Ags.: „*hwat synt thinum esne ealra darena?*” Metr. Ps. 118, 84; „*hwat was monna manes on eordhan,*” Caedm. Gen. 1271; „*hwat vit — arna gefremedon?*” Beov. 1187; „*hwat suna haefde Adam?*” Sal. e. Sat. 31; enz.; in het Dietsch: „*wat tolmen bem ic sculdich dan?*” Wal. 1577; „*God, wat waren daer goeder swaerde, Helme, glavien, enz.!*” Ib. 10452; „*Deus! wat vrouwen in hare lach!*” Hist. v. Tr. 9670; enz. Bij **V.** evenwel vindt men diebeide *wat's* ook in de constructie vrij scherp van elkaar geschei-

den: het kwalitatieve *wat*, dat zich, gelijk we zagen, tot een indeclinabel adject. ontwikkeld had, werd als bijv. nw. met het volgend enkelv. of meerv. subst. verbonden (vgl. *wat borsten* P. 1202, *wat deugd* W. 17, *wat gheest* W. 96, *w. nut* Hspv. 109, *w. kerckschender* HV. 725, *w. vrees* AH. 629, *w. ramp* Ib. 815, *w. vorst* Pa. 1121, „*wat boomen*” Hld. 16, „*op wat voet*” J. 435, enz.); daarentegen eischte *wat* (= „hoeveel”), evenals *veel*, *weinig*, *meer*, *minder*, enz., bij **V.** nog vrij regelmatig een, zoo mogelijk, uitgedrukten deelingsgenitief, als *wat wordt er bloedts vergooten!* Pa. 368, enz. (vgl. boven § 260). Slechts wanneer het volgende subst. een plur. of een fem. sing. was, kon natuurlijk de 2de nv. niet door den vorm aangewezen worden en viel dus de constructie met die van het kwalitat. *wat* samen; in *wat smart*, *w. schade*, *w. benden*, *w. godinnen* enz. kan daarom alleen de zin uitmaken, of er „welke, hoedanig een sm., sch., hoedanige benden, godinnen” dan wel „hoeveel sm. sch., benden, godinnen” bedoeld wordt.

b. Maar die uitdrukkelijke aanwijzing van den genit. partit. ook in het masc. en neutr. sing. begon men langzamerhand te veronachtzamen (reeds **V.** vertoont in zijn latere taalperiode neiging daartoe, z. bov. § 260); en hiermede verdween natuurlijk ook het besproken verschil van constructie, die nu niet alleen bij een volgenden plur. of fem. sing., waar ook bij een volgenden sing. masc. en neutr. voor beide *wat*'s dezelfde werd. Vandaar alzoo een terugkeer der oude syntact. overeenkomst van het qualit. en het quantit. pron., maar hier door andere oorzaken; een overeenkomst, welke daarenboven voor de jongere taal het volgende proces veroorzaakte. Gelijk het quantit. *wat* zich versterkt had door het aannemen van *al* (vgl. ook bij **V.** *wat al mannen*, *wat al oorloghs*, enz.), zoo kreeg het andere, in opvatting met „welk, hoedanig” gelijkgestelde, evenals zulk een *welk*, *hoedanig*, meermalen een achter zich; oorspr. natuurlijk alleen in verbinding met een subst. in den sing., later zelfs, in navolging van het enkelv., met een naamw. in den plur.; vgl.

wat een vent! wat een kerels! enz. voor een ouder *wat vent! wat kerels!* Evengoed intusschen zeggen wij tegenwoordig *wat een menschen!* = „hoeveel menschen,” in plaats van het oorspr. *wat menschen!* en verbinden alzoo met *wat* = „hoeveel” een numerale of onbepal. lidw., dat bij dat quantitatief begrip volstrekt niet past; en hoe zou dit anders te verklaren zijn, dan uit de vermenging der beide gelijk geconstrueerde *wat's?* Wat voor 't een met goed recht gold, meende men, moest ook voor 't andere gelden.

263. In hoeverre staat het boven, § 261, besproken qualit. *wat* in verband met ons hedendaags algemeen gebruikelijk *wat voor een, wat voor?* Voor zoover mij bekend is, komt dit laatste eerst in de 16de eeuw voor (vgl. „*wat dat voor een vrouwe waer,*” D. n. Test. te Kampen, 1539, Luc. Cap. 7), dus in een tijd, waarin men reeds in gelijke beteekenis b. v. zeide „*wat vrouw*” of „*wat een vrouw dat waer*” of „*wat dat een vrouw waer,*” en toen men daarenboven natuurlijk ook het overoude praedicatieve *wat* kende, om naar een of andere qualiteit te vragen (b.v. in „*wat is zij?*”). Bracht men nu, wat zeer licht gebeuren kon, dit praedicatieve *wat* in verband met het attributieve qualitat. *wat*, in een uitdrukking als „*wat dat een vrouw waer,*” dan lag de weg open om hier in *wat* evenzeer een praedicaat te gaan zien. En deed men dit, dan bleef er slechts over deze zegswijze op te vatten als „*wat* (= „hoedanig”) dat *als, in de qualiteit van vrouw waer,*” iets wat eenvoudig door omschrijving met *voor* (= „in de hoedanigheid van”) weer te geven was.

Op die wijze verkreeg de taal tweeërlei soort van constructies: „*wat* (praedic.) dat *voor een vrouw waer*” en „*wat* (oorspr. attribut.) dat *een vrouw waer*” of „*wat een vrouw dat waer,*” beide met ongeveer gelijk begrip, en met slechts eenig verschil in de voorstelling. Hierdoor ontstond nu weer alle gevaar, dat men, door deze overeenkomst in beteekenis zoowel als in vorm verleid, de eene zegswijze met de andere identificeerde, dat „*wat dat voor een vrouw waer*” voor het taalgevoel volkomen

hetzelfde werd als „*wat dat een vrouw waer*” en „*wat vrouw*” of „*wat een vrouw dat waer;*” m. a. w. alzoo, dat men *wat* — *voor een* evenzeer attributief begon te beschouwen en te bezigen als het oorspronk. attributieve *wat een, wat — een*. En was men eenmaal zoover gekomen, dan behoefde men evenmin te aarzelen *wat voor een*, dat in overeenstemming met zijn praedicatieven oorsprong aanvankelijk alleen in zinnen, met *zijn* en *worden*, gangbaar was, ook in zinnen, met andere verba, te bezigen, waar *voor (een)* = „in de kwaliteit van” zijn logische verklaring niet zou kunnen vinden; als b. v. in „*wat volgde voor een teeken?*” HV. 1067; „*wat voor een dood (hem genaect),*” BbvH. 421; „*wat voor een gedruys Van schreyen raect mijn oor?*” Hip. 1082; „*wat sie 'ck voor een gedroght?*” Hip. 1138; „*Wat voor een lot haer heden schijnt beschoren,*” J. 313; enz. Geen betoog behoeft het eindelijk, dat, toen *wat voor een* zich nevens *wat een* ontwikkeld had, evenzoo *wat voor* naast *wat* niet kon uitblijven; constructies als „*wat voor offerwijn — bereyd uw' siel?*” VGr., aen de vrije Nederl., „*Wat voor gevaeren* staan ons allereerst te mijden?” En. III 511, enz., kunnen daarom geen verwondering baren. Als voorbeelden van de besproken overgangsconstructies ontmoeten we bij V.: „*Wat heeft de Godtheit hier een hemelschdom geplant!*” Ad. 311, „*Wat gaf dees boom — een kostelijcke vrucht!*” Ad. 995, enz.; en „*Wat is dit voor een dolle razernij!*” En. II 60, „*Wat zijt ghe voor gezellen?*” En. IX 557, „*Wat zijn dit voor gezellen?*” Ip. 253.

264 a. Opmerkelijk is de constructie, of liever de vorm van het door een adjectief, pronomen of lidw. vergezelde substantief of van het substantief + appositie, zoo deze in genitivo vóór het woord staan, waarvan ze afhangen. Somwijlen wordt hier wel is waar *in singulari* de normale buiging gebezigd, als b. v. in *uws ervaeren breyns verschoonen* HS. 3, *syns vaders beelt, lof* Pa. 2252, AH. 1087, *'s eyghen teelders oogen* AH. 365, *'s Roomschen burgemeesters spoor* III 197, *syns heeren gemalin* Sop. Vert., *dezes mans toekomstige* V 271, *des grooten Eneas handen* V 363,

's *grooten Caesars stoel* M. 996, 's *wijzen Konings hof* S. 348, 's *helschen broeders stroom* En. IX 157, *uws vaders hart* Z. 850, overal in Hld., waar intusschen de hand des uitgevers, V. Vollehove, wijzigend op V.'s tekst kan gewerkt hebben, en *konings Davids troon* Bg. IV 70, enz.; in den regel evenwel zet onze dichter alleen achter 't substant. of de appositie een uitgang s, terwijl dan de voorafgaande bepalingen of het vóór de appositie staande substantief in nominativo te staan komt, óf het voorafgaande adject. den uitgang en aanneemt. Vgl.: *het roode Meyrs — strant* P. 750, 't *rood Arabisch Meyrs — erm* P. 1270, *van 't naeste beecxkens oever* HS. 672, 't *looze Reyntjens bloet* W. 24, *uw vaders lijck, uw eygen vaders gift* AH. 746, 954, *mijn gemoeds verblijen* AH. 1543, *d' Euboeërs laetste stuypen* Pa. 1650, *syn trouste raedsmans bloed* Pa. 2354, 't *Bosch beleigh* III 14, *de drijvers stock* III 60, *van dit beecjkens nat* III 165, *een Vaders hart* M. 575, *de herrefsts wingerdstocken* Sop. 223, *d' Aertspriesters dochter* Sop. 1260, *een dollen vaders bui* Geb. 681, *De Vijfde Karels beelt* VII 27 (z. verder AH. 504, 1052, 1139, II 312, Geb. WN. 10, Pa. 1955, 1999, 2243, III 21, 58, 163, M. 454, IV 367, Alt. II 521, 1520, Hlgm. Ka. 114, V 210, 211, 286, 533, S. 1168, VI 71, 75, 112, Luc. 9, En. 186, En. II 9, 94, En. VI 414, 894, En. IX 892, IX 243, Ad. 1670, enz. enz.); *oom Reynaerts treken* W. 54, *Koning Davids troon* IV 358 (z. verder II 760, Pa. 1667, IV 126, VII 468, En. II 162, Ed. 1402, enz. enz.); en *uw outsten broeders raet* JD. 323, *geen aerdschen Keysers knecht* III 130, *in haer getrouwen broeders armen* III 178, *in onzen Fredricx laersen* III 180, *uw gewonden zoons quetsuren* IV 363, *zijn ouden vaders hals* Htz. 3, *zijn lieven vaders bevel* V 245, *uit zijn anderen broeders lichaem* V 351, *naar zijnen vaders Daunus — stadt* V 360, *zijn trousten dienaers bedt* Db. 250, *een dooden mans gebeente* Bg. VI 186, *om zijn lieven broeders doot* En. IX 1091, *zijn bedroefden vaders last* En. X 1269, enz. De verklaring van zulk een (ook bij vrouwel. singularia gangbare) constructie (z. bov. § 65 OPMERK. 1 en § 66 OPMERK. 1) is eenvoudig: men be-

schouwde het nomen in genitivo, met al zijn bepalingen, als één woord, quasi als samenstelling. Alleen in de laatstvermelde categorie van uitdrukkingen, als *uw outsten broeders raet*, enz., vertoont het suffix van 't adject. nog een herinnering aan de oorspronk. buiging; terwijl daarentegen vormen als 't *Bosch beleggh*, *de drijvers stock*, *d' Aertspriesters dochters*, enz. (zie boven) aanleiding gaven tot de verkeerde opvatting, dat het voorafgaande subst., in genitivo, een compositie uitmaakte met het volgende, en het pronom. of lidw. niet bij 't geregeerde, maar bij 't regeerende zelfst. nw. behoorde; vanwaar dan zelfs *het moeders hart* JD. 1076, *Bat. 272*, 't *verraders spoor* VII 239, 't *aanschouwers hart* IX 240, *het vaders hart* Fa. 1353, *op dien waerzeggers raet* S. 1032, *van den Ruutlers bodem* En. X 725, in plaats van *der (des) moeder(s) h.* (vgl. bov. § 65), 's *verraders spoor*, 's *aenschouwers*, 's *vaders h.*, enz. 1). Dat voorts ons hedendaagsch *Koning Willems zoon, Willem de Tweedes heldendaden*, enz. een overblijfsel is van de hier besproken eigenaardigheid, behoeft nauwelijks vermeld te worden.

b. Is het voorafgaande substant., in genitivo, een pluralis, dan is de oorspronk. buiging regel: *der genoemde Christenen baldadigheid* JD. Opd., *onzer vaderen godvruchtigheid* JD. 1353, *der broedren ongena* JD. 151, *onzer oudren zielen* Geb. 1346 (z. voorts III 178, 200, 266, 268, 282, 460, M. 847, Geb. 1471, Sop. Vert., V. 282, VII 398, En. X 1252, En. XI 297, 654, 1355, Fa. 386 enz.); zelden vindt men een constructie, als *zijn dienaars* (plur.) *schade* II 137, *bloode suffers werck* JD. 1272, *naer zijn oudren aerd* M. 261, *ons vaders* (pl.) *landen* En. IV 483, *haer voorouders naemen* En. V 820, alzoo met een botweg in den nominatiefvorm vóór het geregeerde nomen geplaatsten genitief, klaarblijkelijk ook

1) *Syns godlyc woorts* P. 171, *eens yzigh vuyrs* HS. 675, *sijnes waerde soons* AH. 708, is òf druk- of schrijffout, òf verhaspeling der beide constructies *sijns godlycken woorts*, *eens yzighen vuyrs*, *sijnes waerden soons* en *sijn godlije woorts*, *een yzigh vuyrs*, *sijn waerde soons*.

hier een gevolg van de opvatting der woordverbinding als samenstelling. [Verg. nog voor dezelfde eigenaardigheden bij **V.**'s tijdgenooten: *dat meisjes eer* Bred. Moortje 1979, *van den hertochs koetsier* Ib. 1314, *klein' kinderen geraes* Huig. Kor. II, bl. 102, *sijn' gebueren armen* Ib. 217, enz.; in de 16de eeuw: *eenigh vroom Medicijn-meesters goedigheyt* Coornh. Wrk. I f. 73 r., *mijn ouders gunst, groote Heeren dienst, uyt de Gierigaerts handen, oude lieden rae* Visscher Sinnep. bl. 37, 130, 152, 196, *in onse eerste vaders gheschiedenisse* Coornh. Wrk. I 3 r., *in d' Spaengiaerts ooghen* Geusenlb. V. L. bl. 157, enz.; en reeds vroeger in de 15de: *haer mans innicheyt, ghebeente, broeder, een joncwijs schoot, mijn wijsfs gheboernisse, een knechts minne, sijn sceppers minne, dijn broeders siele* Pass. Wint. 27 v. 28 v. 37 v. 29 v. 39 v. 105 r. 137 v., enz.; *een goets mans huys, een eerbaers wijsfs ore* Summe le Roy 90, (te vergel. met het bovengenoemde *een dooden mans gebeente*, enz.); *onse ouders naecte* Pass. W. 35 v., *die arme luden lijken* Ib. 27 v., *mit dode luden beenres* Ib. 56 v., *die afgoden blintheyt* Ib. 96 v., *mijn borsten pijn* Ib. 106 v., *sommeghe kersten menschen herten* Ib. 109 v., *tot mine kinderen begravinghe* Summe le Roy 178, enz. En analoog met het bovengenoemde *het moeders hart, 't verraders spoor*, enz.: *bi sinen vrienden rade, in den vaderen boeck, in dinen vyanden handen, an den voerseiden Sergius raet, bi anderen mans wiven, in desen kaerls tiden, in den apostelen werc*, enz., Passion. Winterst. 48 v. 51 v. 52 r. 58 r. 61 v. 72 v. 73 r. 75 v., Somerst. 57 v., enz.; ook in **BRED.**'s Moortje 1314 *van den hertochs koetsier*].

De datief.

265. Het transit. *leeren, verleeren* heeft bij **V.** meermalen duidelijk den datief des persoons: „hoe den kloecksten Schilder geest *U allen* blijven leert by uwen houten leest,” Gw. 73; „als ghy *andren* leert,” W. 22; „de krijgshlien, *dien* hy mée de wapens

handlen leert," Sop. 941; „*Den schalcken* — Verleert ghy al de treecken," VII 194; ook met de omschrijving door *aen* „Gewoon hun wilden zangk te leeren *aen de dalen*," Le. 152; en pass. „naer de wijze *Hem* van den geest geleert, Bg. II 225, waar *hem* niets anders dan een 3de nv. kan zijn, daar bij de oude constructie met een dubbelen accus. de acc. personae in 't pass. steeds nom. wordt en slechts de zaak in den 4^{den} nv. kan blijven. Tegen dezen dat. personae bewijzen niet „om daer mede te leeren *die menschen*," P. tdl.; „'tgeen natuur *de vrouwen* leert bewaren," Hlgm. Pel. 105; „dat *de oogen* Leert de soete lonckjens — kunst," III 165; „en leerde *d' oude Laiijnen* dit feest vieren," V 241 (z. o. n. Pp. 473, J. 875, VIII 3, enz.); want de accusatiefvormen kunnen evengoed datieven als accusatieven zijn (vgl. bov. § 69). Toch regeerde ons verb. in het oudere Germ. regelmatig den 4^{den} nv. des persoons, hetzij die alleen stond of van een infinit. of bijzin of accusatiefbepal. der zaak vergezeld was; zie voor het Ohd. en Mhd. Gr. Gr. IV bl. 621, voor 't Os. Hel. 1892, 1850, 2271, 1591, 854, 897, enz.; voor 't Ags. Jul. 282, Metr. Ps. 93, vs. 10 en 12; 118, vs. 12, 26 en 135, enz. In het Dietsch evenzoo bij auteurs, waar nog geen verloop van den datietvorm is waar te nemen: „ende leerde *dat volck* ons Heren, Ruusbr. I 207; „Ende hebben daer wel gheleert *Die lieden*," Am. I 20; „Daer hi *de Jueden* wijsde ende leerde," Am. II 2694, „hi — leerde *tfolk* dat stont op den oevere," Lev. v. Jes. bl. 29 (ook Ibid. 83, 135, 147, Delfsche Bijb. Ecclesiastic. cap. 37, 47.); doch nagenoeg alleen bij het ontbreken van een nomen, infinit. of bijzin ter uitdrukking der zaak; uiterst zelden met een genit. (niet accusat.) der zaak, als „Totien tiden, dattijs *ware gheleert* Dat doch ware een ander god," Alex. II 1124, of een bijzin, als „daar wi in gheleret werden *hoe wi gheloestet werden*," Ruusbr. I bl. 11. Daarentegen met den datief herhaaldelijk: „ende leert *den volke* also te doene," Lev. v. Jes. bl. 35; „Van leeringhen, die Jhesus *sinen jongheren* leerde," Ib. 249 en 251; „Wes ic *den vrouwen* wise ende lere, Mnlp.

I 1757; „Ic leerde *den luden* vechten,” H. v. Tro. 7541; „Leerde hijt *den volcke*,” Am. I 3665; „Die woorde, die hi *den lieden* leerde,” Am. II 983; „*Den dommen* en doeck niet voel geleert,” V. Hild. 2,9; „*Desen twee*n ist quaet te leren,” Id. 73, 235; „Die *den dommen* leren sel,” Id. 103,16; „Wye sal dan *den dommen* leren Ende wisen inden rechten pat?” Id. 106,6; „leerde daer *den volcke* hoe dat si enz.,” Pass. Somerst. 49 v.; „scoliers *dien* hi dit pater noster leert,” S. le Roy 107; „wijsheit, die die heilighe gheest *den vrienden* gods leert,” Ib. 145; „Ic sal dine wege *den bosen* leeren,” Delfsce Sout. 154; „leertet *den kinderen*,” Delfsce Bijb. Deuteron. cap. 31, enz.; en wel, gelijk men ziet, zoo met als zonder de uitdrukking der zaak. Add.

Reeds sedert eeuwen bezat alzoo bij ons de oude accusat. personae alles behalve absolute heerschappij, blijkbaar ten gevolge van den invloed, door verba met een begrip „wijzen, toonen, verklaren” uitgeoefend. Slechts dit kan alzoo nog de vraag zijn, of er, althans bij verzwijging der zaak, wellicht eenig gevoel voor den ouden 4den nv. des persoons is overgebleven. Constructies, als „Ende hebben daer welgheleert *Die lieden*,” en derg. (zie boven), zouden daarvoor, andere, als „Die *den dommen* leren sel” (z. bov.), daartegen kunnen pleiten. Plaatsen uit de 16de eeuw, als „heeft hi *die scharen* des volcx geleert,” „hi leerde *dat volck*,” D. n. Test. (Antw. 1554), Luc. Cap. 5 en Cap. 20, „en leerde *dat volck*,” D. n. Test. (v. 1569), Luc. Cap. 5, 3, enz., bewijzen niets, daar in die periode de vorm des datiefs reeds druk begint te verloopen. Had men evenwel nog meer of min aan een *leeren* „onderrichten” met den pers. als object gedacht, zou dan niet, gelijk bij *onderwijzen* (dat eertijds ook een acc. pers. bij zich had, en daarnaast op gelijke wijze een datief ontwikkeld heeft; vgl. „’tgene *u* is onderwesen,” Coornh. Wrk. I 77 v.), een constructie als, „hij wordt *geleerd*” = „onderricht” zijn bewaard gebleven?

OPMERK. Geen spoor vertoont **V.** van een genitief der zaak, die, te oordeelen naar het boven geciteerde „*Wes* ick den vrou-

wen wise ende leren," „dattijs ware gheleert," ook bij *leeren*, in gebruik is geweest; onze dichter kent slechts den ouden accusatief der zaak, welke bij hem natuurlijk, evenals in het Dietsch, ten gevolge van de wijziging der betrekking van den persoon, van een bepaling *van relatie tot object* is geworden.

266 a. Omtrent den casus van den pers. bij *bidden* en *vragen* geeft ons **V.** door zijn constructies met het act. verb. geen zekerheid; den persoonsnaam in den ouden datievorm heb ik nergens aangetroffen, en in zinnen, als „heeft hij *de Goddinne Calliope* raets ghevraeght," W. 8, „*bid de Goden* om rust," Hlr. II 16, „*de Goón* om regen bidt," Ge. I 228, „*de goede Goón* om hulp bidt," En. XI 474, „'k heb Alleen 't *orakel* raed gevraeght," Geb. 1509, „Vraeght ghy *Godt* raet?" Ed. 1703, „moght ghe wel *uw' vader* oorlof vragen," Fa. 763, enz., kan zoowel een dat. als een acc. steken. (Of aan „bad hy *Neptunum* om een geluckighe reys," W. 19, veel waarde te hechten is? De Lat. declinatievormen worden dikwijls zoo slordig toegepast). Ook een constructie met *aan* helpt niet veel („En vraeghde 't Endor *aen* den geest enz." Geb. 160), dewijl hier *aen* niet als omschrijving des 3den nvs. te beschouwen is, maar veeleer als de bekende praepositie = „bij," welke we bij (*ver*)zoeken nog thans, bij *halen*, *ontfaen*, *verwerven* enz. oudtijds gebezigd zien. Slechts het pass. „op hetgeen *u gevraeght wort*," V 164, kan als bewijs dienen voor een dat. personae (en acc. der zaak), terwijl „doen *hy* gebeden wierde," W. 22 (z. o. W. 61) daarnevens ook een constr. met den pers. als object bewijst. Wat leert ons nu dienaangaande de oudere taal?

b. In het oudere Germ. is de acc. pers. en gen. der zaak regel (vgl. Gr. Gramm. IV 632 vlgg.). In het Dietsch daarentegen ontmoeten we zeer vaak een dat. v. d. pers.: „in die kercke tonser vrouwen, *Dier* si baden -- Datsi hare kimpen — Moeste bescermen," Lorr. II 3547; „*Dien* hi bat harde sere Datsi pensden," Lorr. II 3598; „Biddic u, her keyser, here, *Entesen baroenen* — Dat si gaen," Ib. 3875; „Here, her Garijn, ic bidde u dat,

Ende *uven magen* algemene, Dat gi mi dit geeft," Ib. 4604; *Den synen* bidt hy oec ende vermaent Te peinsen," H. v. Tro. 6197; „Sy offerden — Ende baden *den Gaden* aver hem ghe-naden" Ibid. 10234; „Ic bidde — *Maria, der maghet* scone, Dat si enz.," Lans. v. Den. 2 (evenzoo Ib. 368); „*Dier* ic nu bidde, dat si ontfā," Cass. 1422; „Doe dede die coninc vragen *Dengenen* — Oft si — wilden geven," Lanc. III 46909; „Doe vragde hi *den kinde*, oft woude," Fl. en Bl. 2757; „Vraecht selver *sinen wive(n)* — oft so gevel?" Rein. II 6422; „*Alse Jhc. den wive* drinken hadde ghebeden," Lev. v. Jes. 98; „*Al-daer* so vragde hi *sinen jongren*," Lev. v. Jes. bl. 107; „so vragde Ihc *sinen jongren*, wat si hadden ghetraecteert," Ib. 114; „Des en willic *niemanne* vraghen," Vad. Mus. III bl. 4, vs. 8; „soe hebben wij ghebeden ende versocht *onsen lieven maghen* — dat sij dit op ons draghen willen," Ib. bl. 30; „Ic — Bid *der Waerheit* ende u om hulpe," Die eerste Blisc. v. Mar. 1333; „vraghes *dinen kinderen*," Delfsce Bijb. Reg. I cap. 25; „vraechde hi *den wive* — dat si segghen soude," Pass. Wint. bl. 233 v.; enz. (Add.); ook bij het pass. verb. „Eer hi hevet sijn lijf verloren, was *hem* van enen gevraget, Wat sterven hem behaget," Sp. Hist. I⁴, 13, 31; „So laet *u* doch dat sijn ghebeden," Mnlp. I 1718; enz. Slechts zelden, naast de reeks van plaatsn, waer de persoon in den dat. en acc. gelijken vorm heeft en de casus alzoo meestal niet te bepalen is, een acc. v. d. pers.: „Doe hi — gevraghet hadde *die luyden* — van Sinte Clemens hystorie," Pass. Wint. 42 v.; of bij een pass. gebruik de pers. in nominat.: „een wijf, daer ave *Kerstine* ernstelec *was gebeden* — dat si — dede," Christ. 1033.

c. Dus moeten we bij *bidden* en *vragen* nevens den ouden acc. personae ook een pers. als datiefbepal. aannemen, die zich hier natuurlijk heeft ontwikkeld uit een in de voorstelling met deze verba verbonden opvatting „zich richten tot iem." 1). Bij

1) Vgl. ook Os. „huat thu at (C. an) *thesaru thiodu* thiggean willies go-

deze wijziging van constructie bleef dan de oude genit. der zaak bewaard (vgl. bov. „*Des* en willic niemanne vraghen”), of hij werd, in overeenstemming met de regeering van *zoeken* „trachten te verkrijgen,” een object; (vgl. Os. „the imu te thesumu kunnie herod *tinsi* sokid,” Hel. 3810; „*huat* wili thu thes nu soken te us?” Ib. 5158; en ook de constr. van *thiggean*, z. de noot onder aan deze pag.). En aangezien deze vervanging des 2den nvs. door een object eerst kan plaats gehad hebben, toen het gevoel voor het oorspronk. voorwerp was verloren gegaan, zoo moet in zinnen, als „*din* syn kint bidt enen visch,” Lev. v. Jes. 44; „Dat hi *den coninc* bat — den orlof sijn,” Am. II 3139; „Wat hi vraeghde *den goeden Amand*,” Am. II 3194; „bidde *Gode* genade,” Vad. Mus. II bl. 42 (evenzoo Ib. 355, Christ. 658, 766, 1786, Am. I 1996, V. d. lev. o. Her. 1472, 1643, 3207, 3786, enz.), het nomen des persoons als datief opgevat worden; en is derhalve ook in de tegenwoordige taal in zinnen, als „ik vroeg *hem* zes gulden,” enz., *hem* enz. voor een 3den nv. te houden 1).

d. Was verder, gelijk we zagen, in de MF., ook wanneer de zaak niet als object voorkwam, de datief van den pers. vrij wat gebruikelijker dan de accusat., dan mogen we in den volgenden tijd voor laatstgenoemden casus minst genomen geen gunstiger verhouding verwachten. Hoe deze intusschen was en is, bewijzen ons actieve constructies uit de 16de en latere eeuwen natuurlijk niet; doch wel de passieve. Van een lijdenden vorm van *bidden* en *vragen*, met den persoon als subj. (dus evenzeer

darò medmo,” Hel. 4486 (waar de zaak als object staat), en „that sie im thar *at theru menigi* mates endi drankes thigidin,” H. 1224 (met de zaak in genitivo). Voorts bij *biddean*: „ac than gi willean *te iuwono herron* helpono biddean,” Hel. 1574; bij *bedon*: „bedan *te them barne*,” Hel. 644, „bedon *te — gode*,” H. 1110; vooral „bedon sulun *imo* alla cuninga,” Nederfrank. Ps. 71, 11. Zie ook nog ben. over *eischen*.

1) Het spreekt vanzelf, dat ik hier terugtrek, wat ik vroeger, *N. en Z. I.* afwijkend van het bovenstaande heb in 't midden gebracht.

een actieve, met den pers. als object), bedient zich **V.** uiterst zelden, wanneer de zaak door een bijzin wordt uitgedrukt (genoteerd heb ik alleen „doen *hy* — vermaent ende *gebeden* wierde, dat *hy* den weg der boosheyd wilde verlaten,” W. 22), en nooit, behalve in *desgevraegd*, wanneer een nomen, in den genit. of met *om*, de zaak noemt. En thans is b. v. *hij werd gebeden, gevraagd* alleen gebruikelijk in verbinding met een infinit.; het laatste ook nog (= „ondervragen”) met een bep. met *naar* (b. v. „hij werd naar zijn werk gevraagd;” vgl. ook het boven geciteerde „doe hi gevraghet hadde *die luyden* van Sinte Clemens hystorie”).

267. Ook voor den casus des persoons bij *vergen* en *eischen* geven de bij **V.** aan te treffen vbb. door hun vorm geen zekerheid; zie: „Toen hij *my* liefde verghde,” Pp. 1114; „laet ons *den noot* het uiterst vergen,” En. II 510; „Men eisch *zijn nabuur* weêr de langgeleende vaten,” Hlgm. Ap. 76; „als *hy* kooft *den landman* garven eischen,” Gebr. 88; en v. HV. 1221, II 120, Pp. 518, III 89, JE. 755, Geb. 911, Le. 1712, V 735, M. 468, V 322, Le. 1687, MS. 1175, Gg. I 91, enz.).

Toch is hier evenzeer en om dezelfde reden als bij *bidden* en *vragen* alleen aan een datief des persoons te denken, niettegenstaande de oude constr. van *fergon* en *e(i)scon* ook in den regel een accusat. des persoons en een 2de nv. der zaak was; (vgl. b. v.: thoh thu *mi thesaro heriduomo halbharo* feragos,” Hel. 2757; „ne welli ik *es* — fergon *thit folscipi*,” Hel. 3536; „so *wes* so thu *nan* fergos,” Otrf. III, 24, 18; „Nu fergomes *thia thiarnun* — that si uns — si — wegonti,” Otrf. I, 7, 25; „te hui thu *thes* so escos?” Hel. 5967; „*thes iuih* eiscon hiar nu scal,” Otrf. III, 12, 6; „Sie eisctun *thes kindes*,” Id. I, 17, 11, „forthon scyle ascian deóphydig man *dýgelra gesceafta*,” Sch. 18). Trouwens voor *eyschen* geeft een plaats uit V. Hildeg. (117, 17,) ook door den vorm voldoende zekerheid: „Want God en eyscht *den heren* niet Dan hi wil dat recht gheschiet,” (Add.); een reden te meer, waarom we met gerust geweten in de bovenge-

noemde citaten, evenals in „Wat eyschedi *hem?*” V. d. lev. o. Her. 2545, en „Dat ic *di* eische minen tol,” Segh. 3441, „Dattu toulds heiscen *mi*,” Ib. 10788, „Dattu tolle eisces *mi*,” Ib. 10795 (waar Verdam zonder grond een dubbelen accusat. aanneemt), den pers. voor een 3den nv. mogen houden. Dat bij deze verba, gelijk bij *thiggean* (zie de noot onder aan pagina 146), ook reeds vroeg een accus. der zaak in gebruik was, ziet men uit: „*mér* vergónt fon imo,” Tat. 108, 6; „ih fergon *sina ginada*,” een door GRAFF uit Otrf. geciteerde plaats; „eiscont *dinen trost*,” Nót. Ps. 118, 82, aangeh. bij GRAFF; vgl. vooral „fone diu ne wile ih *siu* eiscon *ze dir*,” N. Ps. 49, 10.

268. Hoe **V.** den pers. bij de oorspronk. werkelijke impersonalia opvatte, zien we, althans wat *lusten* betreft, uit: „Het lust *den* Feestgenooten,” En. X 468, „lust *den* vorsten spel,” Sam. 715. Verg. hiermede in het Dietsch: „so wonderde *den volcke*,” Lev. v. Jes. 46; „*Den Joeden* wondert alre meest,” V. Hild. 14, 1; „Dies *den lieden* wonderde al,” Segh. 7086 (z. v. Mnlp. I 773, II 3417, Lev. v. Jes. 66 en 127, Alex. III 765, enz.); „Des toornde zeer *den vreemden heren*,” Mnl. II 912; zelfs bij het oorspr. oneigenl. impers. „Dattet alle *der werlt* verdroot,” Mnlp. IV 270; „Mer tverdroot *den luden* zeer,” Ib. 1521; „*den volc* beghonste te verdrieten,” Delfsce Bijb. Numer. cap. 21; enz., (Add.); evenals bij **V.** „het *Gode* verdroot,” N. Inh.

269. Een datief, pro accusativo, in verbinding met den locat. infinitief, na *doen*, *laten*, *sien*, is in het Dietsch, naast den normalen accus., zeer gewoon; vgl. „Die welke *der ezelinnen* Wilen dede sprekens beginnen,” Brand. 7; „Dat dede *den beelden* tlijff verliesen,” Mnl. I 582; „Dat doet *se allen* droeven,” H. v. Tro. 1397; „Ende latent *anderen luden* lezen,” Mnl. III 17; „Laet ghi u hier ave dwinghen *Uwen baroenen*,” Segh. 9348; „Laet u raden *Den ghenen* die die doeghet minnen,” V. Hild. 69, 69; (vooral bij *doen*, *laten verstaen*, *laten weten*, Beatr. 1019, Lorr. II 3933, 3962, Vad. Mus. I bl. 60 en 63, V. Hild. 53, 62, Belg. Mus. IV bl. 325 en 348, Mnl. II 378, 3361, IV 509, enz.);

„alse die phariseuse — *din wive* dat sach don,” Lev. v. Jes. bl. 177; z. v. H. v. Tro. 4734, 8463, Lev. v. Jes. bl. 152, 207, V. Hild. 2, 25; 17, 139; 19, 119; enz. Wat voor naamv. **V.** aan het nomen in deze constructie toekende, blijkt nergens.

269* Stond „Dat dit *allen broederen* vast tegens 't harte stack,” JD. 346, niet alleen, dan zou men eenige gevolgtrekking kunnen maken voor 's dichters opvatting van den casus van 't eigenl. object in zinnen, als „hij schoot *hem* in zijn hart,” enz.

270 a. De zoogenaamde absolute datief of dat. van omstandigheid, die in 't Got. en 't Ohd. zeer gebruikelijk, in 't Ags. ook niet onbekend was, is ten gevolge van het verdrijven van 't verschil der datief- en accusatiefvormen met den eveneens Oudgerm. absoluten 4den nv. saamgevallen; (alleen in Hlg. Phin. zou *den maeghden uytghezeyd*, tenzij *den* als drukfout is aan te zien, nog een herinnering aan den ouden 3den nv. kunnen zijn). Zie b. v.: „'s Kinds *aenzicht aengemerckt*, ten teeckent noch ten wroeght D'een meer als d'ander niet,” HS. 505; *uytghenomen eenen Callias* W. 103; *uitgezondert eenen* Ed. Inh.; *uitgezondert Salomons geluckigen tijt* Db. Opd.; *Dit — aenghemerct zijnde* Hspv. 277; *Dit dan — overwogen* HV. tdl.; *'t welk by de rechters overwogen* Hlgm. Ap. 216; *het stuck — wel overwogen* V 212; *dit voorbygegaen* Hlgm. Ap. 27; *nu zestien jaer verstreecken* H. XIII 1054; *Dit nu overgeslagen* Luc. Ber.; *Gemerckt zich niemant openbaert* VII 162 (waar een bijzin in plaats van het nomen gebezigd is); uitdrukkingen of thans nog in gebruik of ten minste een grooten trek van gelijkenis vertoonende met hedendaags nog in zwang zijnde, als *dit in aanmerking genomen, dat daargelaten, vijf jaar geleden, dit niet medegerkend, gesteld, aangenomen dat*, enz. *Uytghezeid de Vos* W. 2, en *de balsem uitgezondert* HS. 912, *ghy uitgesondert* LstA. III, *uitgezondert gemelde Palefatus* XI 288 (vg! ook *uytghenomen de Paus* Bienc. 26) zijn nominatieven, naar analogie van het met *behalve* (en *sonder*) verbonden nomen (z. bov. § 158).

b. In hoeverre is voorts in de volgende constructies Latijnsche invloed werkzaam geweest? „Maer *Isac zynde ontsielt*, en misse ic niet alleen De name enz.” V. 125; *De feest geviert* ick God gingh off'ren,” Hlg. Sal.; „Maer 't *slaen gemist* ontbrack 't den wraecklust aen geen vloecken,” VGr. 301; „Munt salmen slaen, en 't *volck betaelt* het heyr beschrijven,” VGr. 310; „En 't *hoofd geschud* begon sich 't hangend haer te spreyen,” Gb. WN. 914; „en *d' outsten tegens de jonger wercken — opgewogen*, vielen de lesten te licht,” VI 47; „'t *Gevaer dan overleit*, hiet hy enz.” Alt. II 1202; „Toen, 's *levens kracht bezweecken*, De geest my schier begaf,” VII 562; „Want *die vervloekte afgodery — ter zijde gestelt* zoo schilderde Pan enz.,” Luc. Opd.; (z. o. Gb. WN. 498, Pa. Inh., Hlgm. Ag. Inh., Hlgm. Caec. Inh., Hld. 4, J. Ber., V 27, 612, 639, JD. Inh., En. V 13, Sa. 1635, N. Vr., enz.); en „*de schat ontdeekt sijnde*, wert Palamedes in hechtenis versekert,” Pa. Vr.; „*Dit besloten en de begraven schat opgegraven*, wert Pal. in h. versekert,” Pa. Vr. 2de red.; „*de dagh voorby gestreecken*, Verzocht de dichter noch enz.,” Gg. II 31; „maer *hy buiten hoop van ontulughten gestelt*, raeden vroomen hem,” Z. Inh. (z. o. Hlg. Job en Tob., VII 277, Z. 109, 1258, Gg. II 319, enz.), waar zelfs de nominat. in de plaats van den datief-accusat. is getreden. Voor zoover ik heb opgemerkt, is de absolute constructie reeds in 't Dietsch geen levend element meer, en zijn het, uitdrukkingen niet mede gerekend, als „Dusent magede — Wel ghewapent — *Helm opt hovel*,” H. v. Tro. 8096, „brachten — Ghevaen Een Griec — *Syn handen op synen rugghe ghebonden*,” Ib. 9060, „Wat soecti, ghi vrouwen, hier ter stadt, *U aensicht bleick, met tranen nat?*” W. v. Hild. 25, 128, enz., slechts enkele bepaalde participia, die zich als zoodanig laten bezigen. Eerst een meer opzettelijke studie van dit onderwerp door middel van uitgebreide lectuur van Mnl. proza zal hier zekerheid geven. (Vgl. intusschen reeds: „Het was die meyer van der stede Ende brocht een dief — Uteghelcit, *die lieden na comende*, alsoe si noch plien,” Segh. v.

Jher. 9690; *Onbesmēt der magheden staet* St. Am. I 2894, *toesinde allen den ghenen* Lev. v. Jes. bl. 59).

271. Is in *de Koningin haer hayr* HS. 893, *Salomon zijn ze'en* HS. 1142, *Marcil zijn geest* M. 70, *'t Rijck sijn zee* Sop. 933, *zijn mackers hun leven* V 214, (z. n. HUYD. III 6), het eerste substant. als een datief op te vatten? Naast deze constructies bezigt de oudere taal er ook andere, van gelijke betekenis, doch met het nomen in den 2den nv., alzoo met een genit. possess., waarachter het bezitt. adject. (= een genit. van het pers. vnw.) op dezelfde wijze pleonastisch gebezigd werd, als het pron. dem. b. v. in „Jan *die* sloeg Lijsje,” en dergel.; uit het Dietsch haalt GRIMM (Gr. IV 351) als zoodanig *der Sarrasine haer rike* aan, dat met Mhd. constructies, als *zweier biscoffe ir rât*, enz., overeenkomt; in W. v. Hildeg. 5, 56, leest men *Wies sijn viande*, in den Delfsc. Bijb. Jes. cap. 13 *der onghelovigher haer hovaerde*; en BREDEROO construeert in zijn Jerol. 389 nog *een tellenaers zijn aersgat*, evenals V. Gw. 25. *dezer twee hun leven*. Is het nu wel anders mogelijk, dan dat de casus, die hier den genit. verving, hetzelfde karakter had als deze, alzoo een dativus possessivus was? (Zie b. v. : „van *den goeden ende quaden hoer* loen,” „herders *dien* vermaert hevet gheweest *hoer* grote onghenadigheyt,” *den enen sijn penninc* — beter is,” Pass. Wint. 56 v. 138 v., S. le Roy 166; in 't Geuslb. V. L. bl. 46 „*Den vromen* goet stort men *haer* bloet,” en vgl. in Zuid-Duitschland „*dem kind sein* vader ist gestorben,” das sind *den eltern ihre* sorgen,” enz.). Toch kon in verloop van tijd, bij het gaandeweg samenvallen van dat. en accus. (z. bov. § 69) en het daaruit voorkomende geringe onderscheid in vorm tusschen den 3den nv. en den casus rectus (alleen in 't m.enk. verschilden beide, in 't fem. en neutr. s. waren ze bijna altijd, in den plur. lang niet zeldzaam gelijk), het levendig gevoel voor dien 3den nv. al zeer licht beginnen te verdwijnen; en geschiedde dit, dan bleef er niets over dan het subst. *zijn* met een gedeclineerd nomen gelijk te stellen, mitsdien dit *sijn* met

een buigingsuffix ten identificeeren en het subst. zelve als het onverbogen element des nomens te beschouwen. Dat werkelijk een poët van een Geusenlied en HUYGENS de constructie zoo hebben beschouwd, blijkt zonneklaar uit *de onnoselen haer leven* Geusenlb. V. L. bl. 90, en *de Boer sijn antwoord* Korenbl. II 111, *de Moor sijn kaken* Ib. 120; ja de Delfsce Bijb. heeft Naum 1 *Die here sijn wegen*, in de Orat. Salom. *die welke sine reden*; Add. De boven uit V. geciteerde plaatsen evenwel geven geen zekerheid omtrent des dichters opvatting; een plaats, met een nomen in 't masc. sing., de eenige, die hier zou kunnen helpen, ontbreekt, is mij althans niet opgevallen.

De accusatief (en nominatief).

272. Een accusatiefvorm in den nominatief of vocatief is bij V. wel geen regel, maar toch vooral in de oudere periode lang niet zeldzaam. Zie in de *o. p.* passim; voorts ook III 13, 17, 64, 89, 286, 294, 307, Gy. 100, 1427, M. 1321, Geb. 423, Sop. 1265, V 80, 86, 153, 250, 342, 356, 377, 583, 692, El. 292, 818, VII 690, 766, MS. 485, Le. 1658, S. 280, 556, 831, Dh. 859, Ad. 1800, Gg. IV 324, Bg. VI 348, enz. enz.; vooral bij passieve constructies, als „Gelooft zy *Godt, den Hooghsten*,” VII 427; v. VII 215, 476, Bat. 702, Gg. IV 980, Fa. 1526, enz. enz. Voor *my zelfs* als nominat. zie boven § 199.

Omgekeerd heeft de *o. p.* nu en dan een nominatiefvorm in den acc. of dat.; zie b. v. P. 1381, V. 126, 414, HS. 93, 96, 176, 299, 398, 549, 630, 688, 764, 916, 936, 1006, 1015, 1022, 1111, 1157, W. 15, 18, 28, 31, 36, 39, 52, 59, 69, 77, 116, HV. 68, 698, 2135, enz.; somwijlen ook de *j*, als III 14, 29, JD. 175, 371, enz. enz.

273. Het imperative gebezigde partic. pass. vinden we eenmaal in de oorspronk. zuiver grammatische constructie, met een begeleidend naamw. in nominativo: „*De galm* geweckt,” J. 471; anders met den logischen accusat.: „Nu met dit laeuwe bloet

dien rock met kunst bewreven," JD. 1412; „dan *den stier* — door het lant gedreven," V 76; „*Den vetten ackergrondt* — Geploeght," Ge. I 100; „of *dien kloot* geschoten by den wegh," Le. 372; „Nu *den grooten ommegangk* Eens geviert," Sam. 1399; z. o. Bat. 1762, enz. Evenzoo later: „Maer kom *den moed* weer opgevat!" Bilderd. Pensioen; „Komt, in die hoop getroost, de hand aan 't werk geslagen, *den leeftocht*, die ons rest, het scheepshol uitgedragen!" Tollens, Ged. bij Suring., bl. 367; „Komt¹ roept hij, makkers, komt! *den vijand* aangevallen, enz.," Ib. bl. 369; enz. Hoezeer trouwens **V.** dit deelw. met een actieven imperat. gelijkstelde, blijkt uit: „Daer mede *voortgeruckt*, en *elck* 't gareel *gespannen*," El. 752; alzoo niet alleen, gelijk ook thans, met een partic. van een intransitief (vgl. b. v. „ingerukt, marsch!" enz.), maar zelfs met een subject.

Over den accusat. pro. nominativo bij het part. pass., pro infinitivo, zie bov. § 248 e.

274. Een nominat. in plaats van den accusat. heeft bij **V.** de omschreven adhortatief-optatieve constructie met *laat*: „Laet *ick* dan uw huiswaerdin — genoemd worden," Hld. 7; „laet *de bittere Sauwels* schreien," Pp. 406; „Laet *ick* die deelachtigh wesen," IV 363; „Laet *ick* sterven in uw armen," VI 97; „laet nu *die zelve moedt* — u lusten," En. V 263; „laet *hij* boeten," En. X 47; v. III 466, JE. 691, JD. 332, El. 381, Le. 1909, 1921, enz. Daarnevens echter ook de oorspronk. woordvoeging met den accus.: „laet *dezen* zyn broeders gezelschap houden," Hld. 14; „laet *ons* zweren," Hld. 16, Htz. 16; en v. Hlr. I 27, Htz. 13, Alt. II 768, Luc. Ber., enz. enz. 1).

1) Plaatsen, als „Die dach en sal niet langher sparen, *Laet ons besetten* onse scaren, Wapenen wy ons twaren," Hist. v. Tro. 1291, „Werken wi bi rade, sprac Brioet, Dat is ons allegader best, Ende *laet ons bliuen* binder vest; *Laet ons houden* die passage," Segh. 10942 en 43, bewijzen het bestaan van deze omschrijving in het Dietsch, en weerspreken alzoo de bewering van Verdam (Tekstcrit. bl. 46), althans wat den 1sten pers. betreft.

Beide constructies naast elkaar: „Laet *hun* — den wijn parssen en laet *de rijke koopman* — wijn drincken,” Hlr. I 31.

275. Behalve in de boven (§ 259 *d, e, f, g,*) genoemde gevallen, bezigt **V.** in plaats van een oorspronk. genitief van relatie of causa nog den accusat. in: „Niet hebben acht geslagen — *d onverwachte plagen,*” HV. 1635 (vgl. evenzoo nog tegenw. *gadeslaan* c. acc.); „vermat zich *Veel groote zaecken*” En. IX 882, „Zoudt ghy u *zulck een daet* Vermeten?” JD. 322 (o. n. W. 33); „*t zwaerste stuck* heb ick me al onderwonden,” En. XI 24 (o. n. J. 1065, Fa. 627, S. 418); „Opdat mijn ziel *geen bloet* gebreck hebbe,” Hlgm. Ag. 30 (o. n. III 60, V 259, En. VI 479); „Wy weten *t Egmond danck*” Gy. 530, „zoo zal ick *het* u — danck weten” V 216 (o. n. Hip. 1170, Sam. 426); „wacht u *dat*” En. XI 461; „*wat* ontziet zich een?” Pp. 607 (o. n. JD. 417 en JD. 1469).

Vgl. evenzoo bij andere auteurs: „Penelope sloech *die woorden* acht,” Coornh. Odyss. bl. 65 (zie voor meer vbb. bij *acht nemen* BOGAERS Taalk. Opst. bl. 201); „die *t wilt nemen* ghemerck,” Peg. pl. I 752; „Hebdi *t verstand,*” V. Ghist. Ter. Com. Andria, 28; „*Dwelck* wij hem al weten danck,” Peg. pl. Voorr. bl. 33; „Myn Vrouwe, ick weetet u grooten danck,” R. V. Brabb. 27; „en dat ze *t me danck* zou weten,” N. V. A. Gelijke Tweel. 14, „hy sal *t my geen danck* weten,” Bred. Jerol. 920; „Ick heb *dat prikken* niet gebreck,” Soolmans, De gedwong. Doctor, 29, „wij hebben *jou* gebreck,” V. Santen, Lichte Wigger, 9, „te nemen die *t gebreck* heeft,” Coster, Tijsk. v. d. sch. 18, „Of hebje *een man* ghebreck,” Ib. 33; „Hadden wi ook *t gelt* coever ghehad,” V. Ghist. Ter. Com. Adelphi 7; „Dat ghy u *t huys-werck* oock onderwont,” Peg. pl. I 668, „k zal *t my onderwinden,*” In liefde bl., Krispijn Muzik. 48; „*dat* prijs ick je,” N. V. A. Gel. Tweel. 6, Focquenbr. II, 63; „Sou jet my niet prijsen,” V. Santen, Snapp. Sijtgen, 15; „*Dat* waerschouw' ick u,” Peg. pl. I 569; „*Dat* zal ik my wel mijen,” Moortje, 96; „hy sal sich *dat slaen* — wel wachten,” Huyg. Kor. II 95;

„Dit moet ick u berispen,” Moortje, 1076; „Hoe dat wy verlost zijn Adams *misdaet*,” Tafelsp. (Cat. M. v. Lett. III 7157), in analogie met *ontslaghen zijn* (z. bov. § 259 e); enz.

Vanwaar deze verandering van casus? Aan een omstandigheid als die, welke het in onbruik raken des deelingsgenitiefs verklaart (vgl. bov. § 260), valt hier niet te denken; want in den regel is het nomen in den 2den nv. van relatie of causa, van een lid- of voornw. vergezeld, dat de verwisseling van dien casus met een anderen eer verhinderd dan in de hand moet gewerkt hebben. Meer aannemelijk is het daarentegen, dat een zelfde invloed, die een Got. *mik ist kara, mik huggreith, mik thaurseith*, een Ohd. *mih ist wuntar, mih ist niut*, uit een oorspr. **mis i.k., *mis huggr., *mis thaurseith, *mir i. wuntar, *mir i. n.* (vgl. nog Os. *was im niud*) te voorschijn bracht, ook hier is werkzaam geweest. Gelijk eerstgenoemde constructies zeer waarschijnlijk ten gevolge van gelijkstelling met een of andere zegswijze, als b. v. **mik balveith* of *nimith kara, huhrus, thaursei, den vater wunder nam* (Diu. III 91), **mih nimit niut*, in de wereld zijn gekomen, zoo zullen ook wel uitdrukkingen, die met de onze in beteek. overeenkwamen en wier verbum, in plaats van de bepaling in genitivo, een object regeerden, analogiseerend gewerkt hebben. Bij *deelachtig, machtig zijn* b. v. had men slechts te denken aan een verb. als *bezitten*, bij *z. verstaen* als *kennen*, bij *quijt zijn, derven, ontbeeren* als *niet hebben*, bij *iem. vroet maken* als *iem. iets zeggen*, bij *z. vermeten, z. onder vinden* als *wagen, ondernemen*, enz. enz. enz.

OPMERK. Verg. evenzoo *gebreck zijn* c. nominativo („en laet geene roozen, nochte groene petercelie — gebreck zijn,” Hlr. I 36; z. o. Gy. 410), ten gevolge van gelijkstelling met *gebreken, ontbreken*; (z. o. reeds bij V. Hildeg. 83, 110 „Eten en wert hem gheen ghebrec,” waar de var. echter *Etens* heeft). De accus. bij *z. onderstaen* („hij zich *het strijden* onderstaet,” W. 58) is mijns bedunkens niet als een plaatsvervanger van een oorspronk. genit. aan te zien: *onderstaen = staen* „gaan staan”

onder (iets), moest natuurlijk de zaak als bepaling, door *onder* geregeerd, bij zich hebben; de verbinding met het reflex. evenals de genit. der zaak slechts een product schijnt te zijn van verkeerde analogie naar *z. (hem) vermeten, z. (h.) onder-, bewinden*, gelijk de Nhd. en Mhd. constructie *sich unterstehn (sich unterstén) einer sache* wel een navolging is der constr. bij *s. underwinden, s. vermessen*.

De negatie.

276. Na een begrip *vreezen* bezigt onze auteur somwijlen een negatie: „Van vreeze, dat ze *niet* werd — mishandeld,” HV. 1879; „Uyt vreeze, datze -- *niet* smetten,” HS. 116; „uit vrees, Dat moeder Lea *niet* de moederlooze wees — ruw moght handelen,” JD. 390; „Uit vreeze, dat de Staet *niet* strande,” MS. 1120; alle vier plaatsen uit niet vertaalde gedichten, waar alzoo een Gr. of Lat. origineel althans geen directen invloed heeft uitgeoefend; iets wat wel tot de mogelijkheden behoort in Fa. 421. Regel is intusschen na genoemd begrip een (gewoonlijk met *dat* of *of* ingeleide) bijzin, zonder ontkenning, als: „beducht, of de dochter wel — de handen aen d’ afgoden moght slaen,” Hlgm. Eul. Inh.; „ick sorg, sy soume dreygen,” III 59; zie voorts Hlgm. Eul. 28, III 194, 266, JD. 890, 1045, Gy. 221, 1594, MS. 16, 39, S. 1762, Tr. Inh., enz.; zelfs Hld. 2, 6, 9, 14, 20, 21, El. 1333, V 44, 69, 152, 268, Ed. 932, enz., waar het *ne* en $\mu\eta$ van het oorspronkelijke tot navolging had kunnen verleiden. Dezelfde wisseling nemen we ook waar in de oudere taal, als: „Tis seer ghevrees, hi *en* wert gheloont,” Mnl. II 2258; „soo staet in vresen, Sy *en* sellent onghelike tesen,” V. Hild. 56, 108; „om de vrees dat mense nit *ne* biene uter synagoghen,” Lev. v. Jes. bl. 186 (hier ware aan invloed van ’t orig. te denken); daarentegen „Ic duchte mi dat God noch sal wreken,” Am. II 5799, „Ic vruchte ic salre omme sterven,” Wal. 3418, „Dat ontruchtic harde sere Dat wi alle waren verloren,” Rein. 91, en evenzoo Lanc. III 44010, 44307, 45919, V. Hild. 63, 118; 70, 70, Am.

I 43, II 105, 2572, Lev. v. Jes. bl. 211, V. d. lev. o. Her. 520, 710, 1094, 1269, in welke acht laatste plaatsen wellicht Lat. invloed had kunnen werken, evenals in die uit Wal., Rein. en Lanc. Fransche. Vgl. ook nog Got. „og, *ibai* aufto — riurja vairthaina frathja izvara,” II Kor. 11, 3, „og, *ibai* aufto qimands — bigitau izvis,” Ib. 12, 20, „og izvis *ibai* svare arbaididedjau in izvis,” Gal. 4, 11, met een aan *of* (vgl. bov. bij **V.**) beantwoordende vraagpartikel; in 't Ohd. „forahtit theiz *ne* megî sin,” Otrfr. V, 11, 30; Os. „andred *that* sie manno barn libu binamin,” Hel. 305, „andred *that* he thene weroldcuning spracono gesponi” (vgl. Lat. t. Herodias timens ne Herodes aliquando resipisceret), H. 2718, „andredun *that* it im mahtig fiund ti gedroge dadi,” H. 2925, „ik an forohton biun *that* sia im thar forwirkean,” H. 3394, en in overeenstemming hiermede, „Was im thoh an sorgun hugi, *that* sie erbiward egan ni mostun,” H. 86; ook Ags. „thý ic the metod ondrêd, *that* thu tó fyrenlice feohtan sóhtest,” Vald. 1, 19 (M. Rieg. Leseb.); Add.

277. Na (*ver*)hinderen, beletten, hoeden, keeren volgt bij **V.** in den bijzin steeds de negatie: „Gordijn die hindert dat de sterffelijcke menschen *Niet* zien hetgeen ik zie,” Hlg. Enoch; „De Goden hoeden het, dat *niet* — koom — berooven,” JE. 390; „Men hindre dat hier *niet* de weiflaers 't zamenrotten,” Db. 765; „Keer — Dat — Abizag *niet* — Stof bestelle,” Ad. 762; „belette my Febus dat ick — *niet* -- zou varen,” Hlr. IV, 15 (waar echter het Lat. *ne* van invloed had kunnen zijn); z. n. El. Opd., H. III 103, H. IV 495 enz.; slechts eenmaal „Wat hindert ons dat wy met God te raede gaen?” Geb. 149. Vgl. ook: „Zoo Rijkert anders Rijkert is — zal die wel beletten, Dat hij *geen* voet in huis zal zetten,” Nil. Vol. Ard. Dokter tegen dank, 73; „ook heeft hij mij altijd belet, Dat ick 't u *niet* heb konnen klaagen,” N. V. A. Gier. Geer. 89; „Ik sel altijd wel beletten, Dat hy myn Dochter *niet* krijgt,” N. V. A. Wanhebb. Liefde, 19; „uw Moei — Zal wel verhinderen, dat zy ons *niet* verrassen,” N. V. A. Spok. Weeutje, 10; ook na *verbieden*:

„heeft hy my Verboon aen deeze vrijery *Niet* meer te denken,” N. V. A. Dokt. teg. dank, 11. En gaan we tot oudere taalperiodes terug, dan vinden we Ohd. een gelijke constructie niet alleen na *ni* (*bi*)*midan* („ir ni midet, nir iu kind bisnidet,” Otrf. III, 16, 35 en 41; „ni moht er iz bimidan, nub er iz imo zeliti,” Otrf. II, 7, 41), maar ook na een positief *bimidan*, *werian* („thaz iagilih bimide inan thin akus *ni* snide,” Otrf. I, 23, 58; „ioh ouh thaz bimide, er man nihein *ni* nide” Ib. II, 18, 16; „miniu wort thi u werrent thaz ir sar *ni* suerrent,” Ib. II, 19, 8); evenzoo Os. niet slechts na *ni bimidan* („so ni mahte he bemi-dan, ne hi far theru menigi sprac,” Hel. 2049), doch evenzeer na een positief *werian*, *amerrian*, *lettian* („Tho began im that helido folc werien — that sie — *ni* hriopin,” Hel. 3568, „letti thea liudi, that si imu lof so filu wordun *ni* warhtin,” H. 3726, „Ef gi sie amerriad — that her *ni* motin manno barn waldandes craft wordun diurien,” H. 3729); en in 't Dietsch: „Die vrese benam, datsi *niet* en bliesen,” Heel. II 5694; „Den grave Reynoude wert benomen, Dat hi selve *niet* comen en mochte,” Ib. 6404; „Ende beneemt dat te hare *Niement* en dar comen nare,” Lorr. I 312; „Yoen sal hem hoeden dat, Dathi *niet* sal comen tier stat,” Ib. 2072; „Ende ic dy wilde benemen dat, Dattu *niet* sloechs dynen vader,” H. v. Tro. 10705; „want een mensche haddet wael benomen, Dat dair toe *en* ware *niet* ghe-comen,” Mnl. I 484.

278. Na *twijfelen* volgt bij **V.** nooit de ontkenning: „Wie twijfelt of het zoet behaeght?” X 469; „en twijfelen ontstelt Of 't ernst is,” Z. 210; z. v. Sa. 327, Dh. 1467, H. I 648, enz. Vgl. intusschen in de oudere taal: „So en dorstu daer an twivelen niet, Hy *en* schiet di mitter selver strale,” Mnl. I 1737; „Hine twivelde niet dair an, Si *en* souden wail verlossenen dan,” Ib. II 1958; „Doch ic en twivels niet een stro, Die goede wiven *en* doen also,” Ib. IV 910; „Ne twivel ic in negheenen keere, Ghine soud Gode dienen,” Am. I 2210; „Soe en isser oec geen twifel aen — hi *en* behaghet enz.,” S. le Roy, 103; „ic en

twyvel niet *ten* was een enghel," Pass. Wint. 220 r.; doch „hem begonste te twyvelen *of* hi sculdich was," Ib. 32 r.; „Sommighe twyvelen *of* Katherina gepassijt was," Ib. 48. Alzoo negatie na een negat. *twyvelen*; niet na een posit. *twyvelen*. Toeval of regel? In het Os. neemt men hetzelfde verschil waar: „Nis thes tueho enig — *ne* sia ina forguldin," H. 3191; „ist mi luttil tueo, *ne* ik — bidan willie," H. 4682; maar „tueho wari — *that* iro enig thar enes ginami," Ib. 2836; evenzoo bij de drie door GRAFF V, 726, aangehaalde plaatsen uit de vertal. van Mart. Cap. en de Consol. phil. „si zwifelota, *ube*," en „ne zwiveloti nicht, *nube*," „ne zwivelo des, *nube*." Evenwel Ags. „mec thäs lyt tveódh, *that* me engel to ealle gelaededh," Gúthlác, 224. Trouwens of men in onzekerheid verkeert (of niet verkeert) omtrent het *wel* plaats hebben of het *niet* plaats hebben van een of ander, het komt volmaakt op hetzelfde uit.

279. Negatieve constructies om iets positiefs uit te drukken ontmoet men bij **V.** in een vraag of uitroep met *wat(al)*: „Wat leed hy *niet* al leeds!" Gy. 120; „Wat werd' er *niet* al tijds met kibbelen versleten!" Gy. 380; „Wat stormen zijn my *niet* gewaeyt al over 't hoofd!" Gy. 868; „Wat zal men *niet* Al gruwelen van daegh aenschouwen!" Sam. 175; „Ay zie eens watghe my *niet* doet tot smaed en spijt?" El. 1061; „*Sid.* Wat heeft de koning *niet* zijn Bruiden toegestaan? *Sal.* Zeer veel, doch enz." Sa. 633; „Wat moet de faemzucht *niet* al naem en kennis missen!" Gg. IV 777; enz. De beteekenis toch dezer plaatsen is juist: Wat al (*hoeveel*) leeds, tijds, enz.; evenals ook in „Wat zult ghy van uwen heere *Niet* hooren! wat voor gruwelen *niet* zien!" Ed. 1445, „Want wat verwijt moet dit geslacht *niet* draegen!" Ed. 1767, „Wat zal de heer *niét* doen, durf dit een dief bestaen!" Buc. III 22, vertalingen van οὐ ἔργ' ἀνοήσοθες, οὐα δ' εὐκόψοσθε; τί γὰρ κακῶν ἄπεισι; Quid domini faciant! Een gelijke verwarring van het qualitat. met het quantit. *wat*, als we bov. § 262 hebben leeren kennen, is hier de oorzaak geweest van het ontstaan der op zich zelf beschouwd vrij onlogi-

sche constructie. Het kwalitatieve *wat* (ook = „welk, welke”), verbonden met een ontkenning, stond in een vraag of uitroep natuurlijk gelijk met „alles, alle” of „nagenoeg alles, alle”; vgl. b. v. „Wat rechten zij niet aen! HS. 101, „Wat lasteren Bestonden niet Godts lippen te verbasteren!’ Alt. I 910, „Wat durven krijgshliën niet!” Pp. 753, „Wat dorft ghy niet verziëren!” JE. 1118, „Wat kreegh ’er niet een krack! Gy. 1161; eig. en oorspr. = zij richten *bijna alles* aan, *bijna alle* last. best. G. l. t. verbasteren, de krijgslieden durven *nagenoeg alles*, enz. Wat de opvatting betreft, was alzoo aan deze uitdrukking, niettegenstaande het qualitat. *wat*, een quantitat. begrip eigen; honderd tegen één daarom, dat men haar *wat* met het quant. *wat* = „hoeveel” begon te identificeeren, dienvolgens den zin der uitdrukkingen wijzigde (als tot „hoeveel richten zij aan!” „hoeveel last. best. G. l. t. verbasteren!” enz.), terwijl daarbij de negatieve partikel als rest der oude constructie behouden bleef en blootweg als vorm gebezigd werd, waarmede men geen beteek. verbond. Zegswijzen uit de hedendaagsche spreektaal „Hoevele menschen zijn daarbij niet omgekomen!” „hoe dikwijls heb ik u niet gewaarschuid!” enz., bewijzen voorts, hoe men in ’t vervolg nog verder is gegaan door ook andere woorden, met een quantat. begrip, op gelijke wijze met een onpassende negatie te verbinden.

280. De partikel *en*, in vereeniging met *niet*, *niemand*, enz., is bij **V.** nog lang niet zeldzaam; zie b. v. III 188, 543, 722, Geb. 527, 863, 1647, Sop. 44, 81, Gy. 117, 202, 297, 594, 620, 950, H. III 675, enz. enz. Grooter is evenwel het aantal malen, waar *en* wordt weggelaten, vooral in de latere werken. En steeds ontbreekt het in de met *of* ingeleide bijzinnen, welke in de 16e eeuw en bij tijdgenooten van **V.** *of en* (naast *of*) plegen te hebben; vgl. b. v. „sy en was soo blint niet *oft sy en* sach die beurse wel,” Coornh. Vert. v. Bocc. I bl. 1; „Gasparijn en hadde niet langhe thuyt geweest *oft* Gulfart *en* heeft zijne tijdt waerghenomen,” Ib. bl. 13 (voorts Ib. bl. 45, 54, 55, 63, II

104, enz.) en zie voor bewijsplaatsen uit HOOFT het *Ned. Wb.* op *of*, pag. 78, 79, en 81. Wie van beiden, **V.** of HOOFT, bezigde de oudste wijze van uitdrukking? In genoemd *Wb.* wordt *of* in de bedoelde constructies als de oorspr. conditioneele conjunctie (= Hd. *ob*) beschouwd: het woordje zou aan het eertijds in dergelijke zinnen alleen gebezigde *en* zijn toegevoegd, om daarna, bij weglating der ontkenning, geheel en al de origineele partikel te vervangen (zie op *of*, pag. 77). Maar is het niet opmerkelijk, dat in die gevallen, waar het Hgd. met het Ndl. corresponderend ook in plaats van een vroeger *en* een andere conjunctie bezigt, juist de aan het disjunctieve *of* beantwoordende vorm *oder*, niet de met het conditioneele *of* identische *ob* wordt gebruikt?

Zeggen wij thans b. v. „niemand leeft gelukkig, *of* hij moet tevreden zijn,” voor een Dietsch „niemen en levet geluckich, hi *en* si te vreden,” zoo bezigt de Hoogduitscher *oder*, b. v. in „da kommt keiner hinein, *oder* er muss rein von allen sünden sein,” in plaats van het Mhd. *en*, in „dâ en kumt nieman in, *ern* si von allen sünden alsô reine” (Des minnes. frühl., ed. Lachm. 28, 33). Evenzoo stemmen de beide talen overeen in consecutieve bijzinnen (vgl. *Ned. Wb.* op *of*, B 2, pag. 78) en in de subordinatie aan hoofdzinnen met *het scheelt weinig* enz. en *ik weet niet beter* enz. (vgl. *Ib.* B 3 en 5, pag. 79 en 80); naast een Ndl. „die tak is niet zoo hoog, *of* ik kan er bij,” heeft het Hgd. „der ast ist nicht so hoch, *oder* ick kann dabei;” nevens „het scheelde niet veel, *of* hij was in 't water gevallen” een „es fehlte nicht viel, *oder* er wäre in 's wasser gefallen;” nevens „ik weet niet beter, *of* hij is uit de stad,” een „ich weiss nicht besser, *oder* er ist aus der stadt” (ook *als dass* er a. d. st. ist”).

Zonder twijfel geeft deze omstandigheid grond de opvatting van *of* in de besproken constructies als „indien” eenigszins te wantrouwen, en spoort ons daarentegen aan een poging te doen het voegw. als een disjunctivum te verklaren. En hiertoe wijst het *Ned. Wb.* zelve den weg door de duidelijke bepaling, welke

het geeft van een hoofdzin, als b. v. „niemand wordt hier toegelaten,” waarvan een bijzin afhangt, als b. v. „of hij moet van een toegangkaart voorzien zijn”: „een hoofdzin, (welke) eene ontkenning bevat, die *alle* of *bijna alle* personen, zaken, tijden of plaatsen uitsluit” (z. op *of*, B 1). Welk bezwaar zou er nu zijn zulk een volzin op te vatten als bestaande uit twee neven-geschiedte bijzinnen, waarvan de laatste met een elliptische conditie te verbinden is? „Niemand wordt hier toegelaten” (zegt het eerste lid), *of* (in het tegenovergestelde geval, „wordt hij toegelaten,”) hij moet (dan) van een toegangkaart voorzien zijn.” Hadden uitdrukkingen van dit karakter nevens de oudere constructie met *en* (= „tenzij”) ook die met *of* aangenomen, dan was voor andere bijzinnen met *en* de weg ter navolging, ofschoon ook verkeerde navolging gebaad. Dan konden zinnen, met het pers. vnv. (= relat.) † *en* = „die niet,” dus van een zoodanig karakter, dat ze logisch geen vervanging door *of* toelieten, op gelijke manier hun constructie wijzigen; als b. v. „Daer ne was niemen van hem allen *Sine* quamen met haestichede,” Wal. 2103; „Darne was niemen *hine* was blide,” Wal. 6188. Evenzoo waarschijnlijk, ook ten gevolge van gelijkheid in vorm, andere met *en* (= „dat niet”), als b. v. „Die tijt en can *soe* niet verdreghen, Wy *en* moeten cortelijc van steden,” W. v. Hild. 113, 59 (vgl. N. Wb. op *of* B 2); met *en* als eenvoudige negatie, als b. v. „lettel gebracs *hine* viel int water” (vgl. N. Wb. op *of* B 3), „En mocht niet syn sy *en* waren onvroet” Hist. v. Tr. 4884 (vgl. Wb. B 5) 1), en „Niet lange sone sijn si daer.

1) De oorspr. zin van deze en dergel. zinnen blijkt duidelijk: de negatie van den hoofdzin hief die van den bijzin op, waardoor een versterkte affirmatie ontstond. *Anders*, dat we thans regelmatig hier in den hoofdzin invoegen, schijnt van jongeren datum te zijn; althans in de 17e eeuw heb ik steeds *ick* (*geloof niet of hij* (voor een Dietsch *ic en ghelove hine*), niet *ick loof niet anders* gelezen. Zie ook „k Geloof niet *of* hy zaeit,” Pp. 729; en in navolging hiervan, „Men waende *of* (d. i. geloofde niet of) d' heele muur een enckel vierkant waer,” HS. 1042.

comen *Sine* hebben Moriane vernomen," Lanc. III 46635, „Het ea leet niet seven daghen Gheert van Velsen *en* quam uit Henegouwen," Hor. Belg. II bl. 94, „Nae desen tijt en wast niet langhe, Die dach *en* hadde den nacht verwonnen, W. v. Hild. 32, 23 (vgl. Wb. B 4). (Dezelfde ontwikkelingsgang is ook wel voor 't Hgd. *oder* aan te nemen, behalve in 't laatstgenoemde geval, waar deze conjunctie niet is doorgedrongen 1).

Is nu de hier voorgestane theorie waar, dan moet *of* de prioriteit hebben vóór *of en* en is dit laatste als product der vereeniging van de beide nevens elkaar gebezigde conjuncties te beschouwen. En werkelijk op de oudste plaats, waar ik dit *of* in plaats van *en* = „tenzij” heb aangetroffen, nam. in den Seghel., staat *of*, niet *of en*: „Si sullen noch tavont blide sijn, *of* mi gebreke mijn goede brant,” 4071.

OPMERK. 1. Bij deze opvatting der questie vervalt ook het bezwaar, dat het *Ned. Wb.*, pag. 78 en 80 inbrengt tegen zinswendingen, als „Geen zee zag ooit uw vlag, of heeft voor u gebeefd!” en „Nauw ziet hij Valentijn nabij, of neemt een schrikbren sprong;” want in *gecoördineerde* zinnen is zinsamentrekking geoorloofd. Ook **V.**, wien trouwens Bilderdijk en Helmers schijnen nagevolgd te hebben, construeert: „Want niemant slaept zoo vast, of most dat roepen hooren,” JD. 1216; 'k Ben niet zoo dwaes, of wil veeleer genieten. Het goed,” Ed. 750; (zie nog Le. 2055, En. VIII 499, Bat. 983, H. II 570, H. IV 306, 425, H. VII 1072).

OPMERK. 2. Naast de massa regelmatige constructies met *of*, na een voorafgaanden zin, met *nauw, zoo haest niet*, enz., ont-

1) Het in 't *Ned. Wb.* onder B 6 behandelde geval schijnt niet in verband te staan met de hier besprokene: in plaats van de ellips na *niet*, „wil ik zeggen,” heeft men m. i. een andere, als „zób wil ik oordeelen” of iets dergelijks in te vullen; en in overeenstemming hiermede is dan het oude *ne* = „dat niet,” dat den objectszin inleidt, vervangen door *alsof* of, wat hetzelfde is, door *of*.

moeten we in **V.**'s *o. p.* nu en dan zinnen, zonder dat voegwoord: „'t Is nauw gezegd, men vlieghter knap Na boven,” HV. 1297, (z. nog Hspv. 17, 247, W. 57, LfzCr. 65); slechts éénmaal later: „Dat klinckt zoo haest de Godtheit niet in d' ooren, Zy belght zich dit,” VII 394. Van waar deze uitlating? Nevens „Thuo ni was lang after thiu, *ne* it all so gilestid wardh,” in vs. 243, heeft de Hel. „Thuo ni was lang *ti thiu* that im thar an drome quam drohtines engil,” vs. 316, „Thuo ni was lang *ti thiu* that him fan Galilea giwet godes egan barn,” vs. 960 (z. evenzoo 2017, 2255, 2781, 4087, 5770); en volkomen logisch, want in het eerste citaat is de bijzin het subj. van „was lang” (alzo „dat het alles zoo niet verricht werd, was, duurde niet lang daarna,” m. a. w. „alles werd daarna snel verricht”), terwijl in de andere plaatsen de bijzin als appositie van *thiu* fungeert (alzo „toen was het niet lang, ging er niet veel tijd voorbij tot *dat*, tot *die omstandigheid*, dat tot hem daar in den droom kwam gods engel,” enz. enz.). Oefenden nu zinnen, als de laatste, invloed uit op constructies van de eerste categorie (wat bij de gelijkheid van beteek. en gelijkenis in vorm zeer licht mogelijk was), dan ontwikkelde zich een „Na des en waest niet lanc, Datsi uut haren slape ontspranc,” Beatr. 702, „Hen leet doe niet een half wile, Twee joden quamen toten stile,” V. d. lev. o. Her. 2788, in plaats van een oorspronk. „*sine* — ontspranc,” „twee joden *en* quamen.” En gelijk nu zinnen, met *of*, aan oudere, met de negat. conjunctie, beantwoorden, zoo komen die, zonder *of*, overeen met de oudere constructies, zonder het ontkenkend voegwoord. — Vgl. ook nog: „Het duerde niet zeer langhe, Sijn leven nam ook een endt,” Geuslb. V. L. bl. 146; en vroeger: „si en quamen totten pavimente niet, die leeuwen begrepen se,” Delfsce Bijb. Dan. cap. 6.

281. Ook bijzinnen, met *of*, die afhangen van een hoofdzin, met *zoo*, laten wel eens hun voegw. weg, waarschijnlijk bij verkeerde analogie naar de boven (§ 280) genoemde. Zie bij **V.**:

„Niets isser zoo gheringh van al wat hier mach blicken, Hy heerschet tzamen door sijn wijsselic beschikken,” P. 504; „zoo heimlijck niet, het berst of hier of ginder uit,” Geb. 477; „Geen hoveling zoo klein, hy vlamt op hooger Staeten”, Sa. 317; evenzoo in de Refer. gepronunc. te Ghendt (in 1539): „Gheen dier ter waerelt — Dat dier cant verwinnen,” bl. 2; „Gheen dier ter waerelt — De mensche — brijnghet ten fijne,” bl. 3; „Gheen fortse zoo groot — Dit dier mijneret al,” bl. 47; en bij Baerd, Deugdensp. „So vroom van leven is geen Man, Een Fiel hem achter-liegen kan,” bl. 198; „Geen slot of geen Kasteel zoo vast, Het lijdt van Geldt sijn overlast,” bl. 231. Ook in andere: „Dat sy niet en koste gherust zijn, sy moestet enz.,” Br. Cornel. Serm. bl. 52.

Woordschikking.

282. Natuurlijk beperk ik mij hier in hoofdzaak tot het proza.

a. Sporen van de oude schikking des gecoördineerden zins in den gesubordineerden, d. i. de volgorde *subj. + praedicaatsww. + nomina als elementen van 't praedicaatsww.*, in plaats van *subj. + nomina van 't praedicaat + praedicaatsww.*: „dat d' aeloude Dichters pooghden de gedichten den volcke smaeckelijck te maecken,” Gy. Opd.; „waerom wy voor onze straffe uytkooosen de jammerlijke verwoesting van Aemstelredam,” Ib.; „opdat vrome nakomelingen — zouden houden de rechte — baen,” JD. Opd.; „Hier ben ick, die genaemt wort een spruyt van Thoas,” Hld. 6; „dat Iole hadde onder het juck gebroght den man,” Hld. 9; „terwijl ze — achterlaten het houten paert,” V 159; „voor dat wy quamen by den heuvel,” V 178; z. v. Hld. 13, 14, V 275, Ed. Inh., Bat. Opd., enz. Zie ook van twee nevenschikte bijzinnen den een met de omgezette den ander met de oorspr. schikking: „een man die hem te recht help en wees naer Dothan,” JD. Inh.; „op wiens top een dicke zwarm bijen — quam neder zitten en bleef — aan den groenen tack

vast hangen," V 277; „een die met zangk — Hydra — plagh in slaep te guighelen — maer kost de wonde — niet genezen," V 295; „aen wien de Geest — verschijnt en hun voerspelt het omkomen van 's keizers dry zoonen," Z. Inh.

b. De praepositioneele bepaling van 't praedicaatsww. niet op 't slot des zins, maar nog vóór andere bepalingen: „Wy voeren — desen Jongelingh — thuis uwe beleeftheit," JD. Opd.; „en haelde voor den dagh het Trojaensche zwaert," V 222; „en ruckte hem van 't lijf dien wapengordel," V 355; „Daer na broght Eneas voor den dagh een paer kleeden," V 370; z. v. El. Inh. 2de red., enz.

c. De bepalingen van 't particip. praesens en den infinitief volgende, in plaats van, als hedendaags in den regel, voorafgaande: „Jupiter ziende geen einde van 't krackeel, verzekert," V 341; „Lausus, middelerwijl poogende zijn vaders leet te wrenken," Ib.; „Turnus ziende Eneas uit den slagh vertrecken," V 402; „en laet ons volgen de bevelen der Goden," V 186; „ick zal u schencken een paer Gnossische schichten," V 234; om 't zijnen huize te noodigen den afwezenden gast," V 329; „om in hem af te beelden eenen rampzaligen man," Ed. Opd.; „u eens te zien bekleeden den stoel en de staetampten," Ad. Opd.; „om levendigh te ververschen den treurhandel der Gebroederen," Bat. Opd.; z. v. Gy. Opd., El. Inh., Geb. Opd., M. Inh., V 155, 219, 409, Ed. Inh., Bg. adl., enz.

d. Imperatief, voorafgegaan door een adverbium: „Nu ga hene," V 140; „so wijst me wat wegh zy opsloegh," V 146; „Maer nu zeght my eens," enz. V 147; „zoo veel te kloeckhartiger bie haer het hooft," V 253; „ras haest u," V 405; z. v. V 197, 235, 244, 259, 261, 270, 279, 313, 377, enz. Zie ook in poëzie, waar de rythmus zeer goed een andere woordschikking zou toegelaten hebben: „Dan sla op uw' Verlosser 't blij gesicht," III 155; „Dies meng nu statigheit met jocken," IV 373; „Hierom verbergh me niet het padt," IV 378; z. v. Gy. 271, 593, 1778, 1851, III 65, 470, El. 342, Pp. 125, 254, 1377,

IV 155, Alt. III 1283, J. 492, En. III 573, En. VI 220, En. X 748, En. XI 190, 498, 600, 1461, enz.; ook door het pronom. demonstr.: „Dat bidt vry aen,” Alt. II 957; „dit doet tot mijn gedachtenisse,” Alt. III 928; „Dat schryf met gout vry op de posten,” VIII 102; z. v. Pa. 1160, Hip. 1570, enz. Vgl. i. d. Stat. B. evenzoo: „wat ghy backen soudet, *dat* backt,” Ex. XVI 23; „So wat hy u lieden sal seggen, *dat* doet,” Joh. II 5; enz.; ook met het subst. als obj. voorop: „armoede nochte rijkdom en geeft mij niet,” Spr. XXX 8; „maer de terwe brengt te samen,” Matth. XIII 30; enz.

c. Wanneer van twee nevenschikte zinnen, met een zelfde subject, de tweede een praedicaatspartic. van het subject bevat, dan komt dit deelw. hedendaags nooit vóór het praedicaatsww. te staan, althans wanneer niet tevens een demonstr., ter verwijzing naar het subj., ingevoegd wordt. Bij **V**. zien we nog herhaaldelijk het omgekeerde van deze schikking: „Hy liet zich doopen — en zijnen broeder — Gode winnende, volharde met hem enz.,” Hlgm. Caec. Inh.; „dies besloot hy — weder te keeren, en gezint Megare — te bezichtigen, sloegh,” V 21; „Zoilus dorst Homeer aenbassen, en hierom vermaert behielt den toenaem van Homeersvlegel, V 31; „Ick speelde wel een herdersliet — en ten bosch uitgetreden broght de gebuurlanden zoo verre,” V 138; „Terstont wort Eneas kout — en beide zijn handen — opheffende, zeit,” V 140; z. v. JD. Opd. en Inh., Sop. Vert., V 143, 144, 147, 150, 151, 184, 197, 198, 200, Hlr. I 34, Hlr. III 19, Hlr. IV 12, 14, enz. enz. Vgl. echter ook: „Ghy wordt een oude best — en droncken zijnde prickelt, *ghe* enz.,” Hlr. IV 13; en v. Htz. 5, V 56, enz.

ADDENDA.

Bij § 163, a. Bij *zich, hem (ver)schricken* mag intusschen wegens het trans. *schricken* (vgl. o. Mhd. *schrecken*, doen verschrikken), de mogelijkheid eener vorming van het reflex. uit het overgank. ww. niet worden voorbijgezien. — *Mijden*, dat reeds Ohd. met een refl. acc. voorkomt (z. Otrf. I, 11, 38, en GRAFF i. v.), is beter als een analogieformatie naar *hem schamen* (Got. *sik skaman*, Ohd. *sih scamén*) te beschouwen. Uit de oude beteek. „zich schamen” vloeit geleidelijk die van „tegen iets opzien, schromen.” — Met *zich waenen* vgl. men het Os. datief-reflex. *wánian* in: „thar siu *iro* nidhskepies, witodes wanit,” Hel. 1879. Z. o. Alex. IV, 694, en vgl. een zelfde constructie van andere verba, met een begrip „denken,” als *thenkian, menan, hugian*, Hel. 302, 314, 3445, 4524, 1546 C., 1550 C.

Bij § 163, b a. Vgl. ook het niet-reflex. *onderstaen* in een door Oudemans (Mnl. Wb.) uit Oudaen gecit. pl.; alsmede het Mhd. *understén, ílen* en *s. understén, s. ílen*, m. gel. bet. (zie Lex.). Verg. met *h. verblijden* het Ohd. *blihtun sih* Otrf. I, 17, 55. Zie voorts nog *hem varen*, uit *varen*, onder invloed van *h. hebben, h. draghen*: „Twee ridders — Die *hem voeren* vromelike,” Limb. VII 203. Vgl. met *zich verwonderen, z. vertoornen* het Ohd. *sih wuntarón, sih zurnan* (z. GRAFF), welke zich naar *s. irqueman, s. belgan* kunnen gevormd hebben.

Bij § 163, c. Of intusschen voor het ontstaan van een intr.

daelen de vermindering van het refl. wel noodig was? Verg. *stranden, landen, enz.*, in analogie waarmede ook *daelen* = „n. e. dal gaan” niet tot de onmogelijkheden behoort; en het Mndd. *dalen*, neerstijgen, vallen, dat geen reflex. of trans. nevens zich schijnt te hebben. Naast het trans. *eindigen* (Ohd. *enton*, Ags. *endian*) = „van een einde, grens voorzien,” ontmoeten we reeds in het Ohd. een intrans. *enton*, en niet alleen als „sterven,” als wanneer een ellips van *lib* ware aan te nemen (vgl. de volle uitdrukking bij Otrf. IV, 20, 38, „sin *lib* scolta *enton*”), maar ook als „finiri” (z. Otrf. I, 3, 25, en 4, 81); dewijl hier de refl. vorm ontbreekt, is het zekerder ook voor ons intr. *eindigen* de vermindering van het refl. te verwerpen en zoowel *eindigen* als *enton* = „in exitu esse” op te vatten, analoog met *beven, storten, vreezen, duchten, enz.* = „in beving (z. Ohd. *biba*), neervallende beweging (z. Ohd. *sturz*), vreeze, ducht zijn.” De beide reflexiva zelve zijn natuurlijk uit de transit. ontwikkeld.

Bij **163, c.** *Opmerk.* Bij nadere overweging wil ik toch niet te veel gewicht hechten aan de vergelijking van het reflex. *verstān* met het refl. *witan*, evenmin als aan de analogie met het pron. bij de verba van „vreezen.” Niet voorbij te zien is namelijk de omstandigheid, dat het Ohd., zoover mij bekend is, alleen een refl. acc. bezigt (in 't Os. Ags. Ofri. vind ik het verb. steeds zonder pron.), iets wat me althans voor het Ohd. ww. meer geneigd maakt te denken aan een invloed van wederk. vormen, als de Ohd. *sih bikndān, sih bidenchan, sih biwādnēn*, (vgl. „er *sih biknati*,” Otrf. II, 6, 43, „*sih* mannoli *bithahti*,” Id. I, 23, 12, „ih *biwanen mih*,” Id. I, 25, 8, en zie nog GRAFF i. v. *bikndān*). Daarenboven heeft de acc. bij *fürhten* zich eerst in het Nhd. ontwikkeld, en kan het Ohd. *sih irqueman*, schrikken (z. GRAFF), in zijn te vermoeden zinnelijke opvatting, „opspringen, auffahren,” analoog zijn met de onoorspronk. Got. reflexiva *sik gagiman, gaidđja sik*.

Bij § **164, b a.** Van de hier genoemde verba meen ik *mengen, ontvoncken* (bl. 10) en (*ver*)*warren, wenden* (bl. 11) te moeten

schrappen. Het eerste, dat reeds Ags. zoowel intr. als trans. gebezigd werd (zie GREIN Wtb.), laat zich in deze beide betekenissen gereedelijk uit de praepos. *mang*, tusschen, verklaren, die we nog in 't Mhd. en in samenstelling ook in het Ags. *ámang*, *gemang* aantreffen. Onafhankelijk van een refl. z. (*h.*) *ontvoncken* kan *ontvoncken* als denominat. van *vonk* uitstekend zijn intr. opvatting verkregen hebben (vgl. *stoomen*, *dampen*, *rooken*, *schuimen*, *parelen*, enz.), naast het trans. *ontvoncken* als analogon van *kleuren* (tr.), *smetten*, enz. Voor (*ver*)*warren* vgl. men het oude tr. en st. *werren* (z. b. v. Ohd. Mhd. Os.), waarnaast als derivatum van het oude *werre*, verwarring (z. Oudem. Mnl. Wb. en vgl. Mhd. *werre* m. gel. bet.), een intrans. (dus ook zw.) *werren*, *warren* (z. n. Fl. en Bl. 2306) = „zich in verwarring bevinden” begrijpelijk is (vgl. b. v. *argwanen*, *vreezen*, *beven* enz.). Dat hier voorts verwarring der beide verba mogelijk was, ligt voor de hand; geen verwondering mag ons het Mhd. zw. *verwerren* baren, met zijn opvatting „in verwarring brengen” (z. Lexer), of het Mhd. st. en intr. *werren* (z. Lex.), of ons zw. *warren*, *werren*, dat naast het oude regelmatige begrip in „verwarring zijn,” ook het transit. heeft aangenomen onder den invloed van het st. *werren*, 'twelk reeds in het Dietsch schijnt te zijn verlorengegaan, althans zeer zeldzaam moet geweest zijn. Vgl. ook „Dat heeft eenen goede wive *ghewerret*, Die mit ghelove wert ghearret,” Mnlp. IV 1687, naast het Ohd. „waz tir wirret” bij Nôtk. Boeth. (z. GRAFF). *Wenden* verschijnt reeds Got. in de compositie *usvandjan* met onovergank. beteek. 1); evenzoo Ags. als *vendan* (z. GREIN Wb.); trouwens een oud adjectief **wende*, oorspr. **wandja*, bewegelijk, dat we naar het Mhd. *unwende*, onveranderlijk, *missewende*, afkeerig (van het goede), mogen vermoeden, laat zoowel een denominat. = „bewegelijk worden” als = „bewegel. maken” verwachten.

1) Vgl. Skeir. 37 „en I Tim. 1, 6, waar het als „afwijken,” Matth. 5, 42, waar het als „uitwijken voor iem.” = „iem. een verzoek afslaan” gebezigd wordt.

Bij *hueren* (bl. 12) zij nog opgemerkt, dat dit verbum, blijkens het bij KIL. op *huer* naast „conductio” aangeteekende „locatio,” ook „voor geld in gebruik geven” kan beteekend hebben, een opvatting, die trouwens nog in het compos. *verhuren* is terug te vinden. Vgl. het Hd. *miethen*, dat Ohd. ook voor „verhuren” gold (z. GRAFF). *Bekeeren* (bl. 12), dat o. a. reeds Ohd. en Os. in en buiten de samenstelling intrans. voorkomt, is uit deze categorie te verwijderen, en = „een keer doen” te verklaren als derivatum van *keer* (vgl. Ohd. **kér*, flexio).

Bij § 165, b. Het oude *welc*, te vermoeden naar het Ohd. Mhd. *welc*, *welk*.

Bij § 165, c. Bij *vernoeghen*, *ghenoegen*, tevredenstellen, (schrapp de van de vorige pag. hierheen verdwaalde pll. Gw. 22 — W. 107), is het raadzamer den reflex. vorm buiten spel te laten; in de aangehaalde pll. HV. 1546 enz. staat het ww. = „genoeg zijn,” met den pers. in dativo, gelijk wel de Vondeliaansche citaten door hun vorm niet bewijzen, doch de Dietsche constructie „alsoot *zijnre wijsheit* ghenoecht,” Lksp. I, 14, 14, laat vermoeden. De constructie bij Otrf. (V, 12, 68) „thaz minna sia ginuagen” mag ons niet verleiden aan het Ohd. een tr. *ginuagen* „tevredenstellen” toe te kennen; het verb. toch kan, met *minna* als genit. verbonden, eenvoudig een imperson. zijn van hetzelfde karakter en dezelfde ontwikkeling, als *lustjan*, *niet sîn*, *nieton*, met den acc. des pers. en den genit. der zaak (z. b. v. Otrf. I, 1, 14, Willir. 32, 5; 82, 5; 85, 7; 100, 7; 109, 9; 29, 2).

Voor het trans. *vluchten* (bl. 14) en *biechten* (bl. 15) mag evenmin de reflex. vorm te hulp worden geroepen. Het eerste verschijnt reeds in 't Ohd.: „Sie (siechero manno menigi) heilt er sos er mohta. thio sunta ouh thana *fluhta*,” Otrf. II 15, 11; voor het andere bewijst Lexer in het Mhd. de beteek. „de biecht afnemen,” welke trouwens ook moeilijk uit het reflex. zou kunnen ontwikkeld zijn. Verkieslijker is daarom hier een verklaring dezer denominatieven uit *vlucht*, *biecht* als „tot het vluchten, biechten brengen”; vgl. o. a. *storten*, *vellen*, *voeren*, voor welke ik geen

andere afleiding ken dan uit het verbale *stort* (Ohd. *sturz*), *val*, *voere* (Ohd. *fuora*, gang), = „brenge tot de door 't grondw. genoemde beweging of handeling.”

Bij § 165, d. Zie ook een Dietsch imprf. *verderfde* (tr.) en een pass. partic. *verderft* Delfsce Bijb. Reg. I 5, 15, III 21, IV 17, 21, Paralip. I 20, Macch. I 1, 7, 11, 12, II 1, 5, Hesth. 16, Oz. 7, 11, Am. 7, Mich. 2, Jer. 24, Abac. 2, Bernard. Serm. Wint. 29 r. 52 r. 150 v., Som. 111 v., Dietsche Bijbelvert. (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. n°. 231), 92 v. 117 v. 159 r. enz. Doch ook reeds een imprf. *verdarf*, *verderf* (tr.) Teest. bl. 152, vs. 439, Delfsce Bijb. Reg. I 7, Paralip. I 20, een *pass.* partic. *verdorven* Cl. v. d. l. l. 160, Bern. Serm. Wint. 108 v., Som. 24 r., Delfsce Bijb. Paralip. II 6, 21, Ecclesiastic. 10, 32; en imprf. *verderfde* (intr.) Ibid. Jos. 4.

Bij § 166, a. Met deze opvatting van *verhitten* stemt overeen, dat het Ohd. *hizzón*, *hizzian* (vgl. *hizzinter*) alleen intr. beteek. heeft, terwijl het denominat. van *heiz*, *heizén*, *heizjan* (vgl. *gaheizit*) ook een tr. begrip vertoont (z. GRAFF IV 1074 en 1077); eerst het Mhd. bezit een tr. *hitzén*, dat, evenals ons overgank. (*ver*)*hitten*, onder den invloed van den verwanten vorm met *ei* kan ontstaan zijn. (Een Ohd. tr. *hizjan*, door Lexer vermeld, tref ik bij GRAFF niet aan).

Bij § 176. Voor een indicat. na verba, met een begrip „zeggen” enz., vgl. in het Oudgerm.: Hel. 294, 470, 609, 841, 997, 1363, 1479, enz.; Elene 571, 578, 671, 855, Beóv. 392, 1820, Andr. 459, 1641, enz.; voor 't Ohd. z. men ERDM. § 320 vlgg. — Vbb. voor een Ags. conj. vindt men nog: Beóv. 1703, 1176, 2873, Andr. 767, A. Metr. 2, 18 en 20, 182, Raads. 40, 1 en 14.

Bij § 177. Beter ware het van de Dietsche citaten op bl. 33 de vier eerste, V. d. Feesten 120, V. Hild. 1, 162, V. d. lev. o. Her. 600, Lev. v. Jes. 127, alsmede Lev. v. Jes. 177 en Pass. Wint. 171 r. tot de § 178 besproken constructies te brengen. Evenzoo beschouw ik, in verband met Hel. 829 (bl. 35), de plaats uit Gy. 162 (1ste red.) (bl. 33) liever als een Latinisme (vgl.

§ 178), en breng hetzelfde citaat in zijn 2de red. (bl. 34) in § 178 over.

Bij § 178. Vgl. ook nog Ags.: Beöv. 476, El. 178, 367, Gúthl. 502, Andr. 1483. Gen. C. 617.

Bij § 182. In het citaat uit VII 761 (bl. 39) is de afhank. zin beter als een consecut. zin met den indicat. op te vatten.

Bij § 188. Zie nog in 't Dietsch: „neyghe dijn cruyc dat ic drincken *mach*,” en „laet mi dat ic gaen *mach*,” Delfsce Bijb. Gen. 24; „ic bin nedergelcomen dat ict verlossen *sal*,” Ib. Ex. 3; „ic wil voert trecken — omdat ic *sal* worden ghewroken,” Ib. Macch. I 15; „hoep dattet niet wtbreken en *sal*,” Ib. Ecclesiastic. 19; z. v. Ib. Gen. 12, 27, 42, 48, 49, Exod. 2, 9, 18, Jos. 18, Jud. 4, 11, 16, Ruth 3, Reg. I 17, 25, II 14, III 18, 21, Dan. 5, Tob. 4, Paralip. I 21, Bern. Serm. Wint. 12 r. 15 r. 21 v. 40 r. 46 r. 66 v. 74 r. 95 r. 101 v. 103 r. 105 r. 119 r. 120 v. 124 r. 136 r. v. 156 r. 157 r. 158 r., Som. I v. 5 r. 16 v. 25 v. 26 v. 52 v. 55 r. 77 r. 79 r. v. 89 v. 107 v. 160 r., Passieb. (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. n°. 311) 443, 512, Passieb. (Cat. d. M. v. N. L. mss. n°. 313) 105 v. 170 r. 185 v. 228 r., Passieb. (C. d. M. v. N. L. mss. n°. 315) 160, Die passie o. her. (Cat. d. M. v. N. L. mss. n°. 314) 17, Dietsche Bijbelvert. (Cat. d. M. v. N. L. mss. n°. 231) 8 v. 14 v. 15 r. 16 v. 27 r. v. 31 r. v. 46 r. 57 v. 98 r. 101 v. 104 r. 107 r. 117 v. 118 r. v. 127 v. 138 r. 139 r. 142 r. 144 v. 151 v. 157 v. 168 v. 179 v. 202 v.

Bij § 201. Het citaat uit Brand. 244 (bl. 59) is beter onder de § 206 a besproken constructies te brengen.

Bij § 206 a. Verg. ook Os.: „gisahun thena is fera egan — *thena the* er dod fornam, an suhtbeddeon svalt,” Hel. 2219; „that is afstandan ni scal sten obhar odhron, ac *it* fellit te foldu endi fiur nimit,” H. C. 4282 (doch M. „endi it fiur nimit”); „bigan thie heritogo — fragoian — *huederon* sia thero tueio tuomian weldin, ferahes biddian,” H. 5412; „doch ook „thar hie *im* — halp endi *sia* helda,” H. 2226; „huo *thu* noh wirdis behabd heries craftu endi *thi* bisittiad slidmode man,” H. 3694.

Bij § **209** en **225**. Zie nog: „nam menighen cloecken man ende toech *daer mede* tot Widenesse,” Cl. v. d. l. land. 125; „Die vergaderde sijn volc ende sijn vrienden Ende toech *daer mede* voir samarien,” Dietsche Bijbelvert. (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. n°. 231) 169 v. Zoo ook reeds Os.: „betara is imu than odar, that he thana friund fan imu fer farwerpa, mithe thes mages endi ni hebbia *thar* eniga minnea *to*,” Hel. 1498; „ac mid ire an thinumu mode, ni haba *thar* sulica minnea *to*,” H. 2716; en relatief: „thena herron *thar* iro warun *at* thina helpa gilanga,” H. 5917.

Bij § **217**. Vgl. ook nog Os.: „Im antwoordida thuo Abraham, *that* was aldfather,” Hel. 3375.

Bij § **218**. Vgl. ook in den Hel. 2588 „ik selbho biun that *thar aiu*,” waar ten gevolge derzelfde verwarring het verb. zich naar het subject des hoofdzins richt; en in 't Ohd. „ih bim Gabriël, thie *azstantu* fora gote,” Tat. 2, 9 (waar evenwel ook de Lat. tekst „*qui adsto*” heeft); en zie voor dergelijke constructies in het Lat. en de Romaansche talen DIEZ Gr. III bl. 372 en 373.

Bij § **227 a**, bl. 90. Zie voor meer vbl. uit het Os. Hel. 76, 252, 468, 504, 772, 1192, 1269, 1774, 1782, 2986, 3335, 3549, 4147, 5202, 5402, 5446, 5719, waar het person. is gebezigd, en 3099, 3994, 4598, 5716, waar het is weggelaten.

Bij § **227 a**, bl. 92. Naar dit *ende* als equivalent van 't relat. als subject heeft zich intusschen ook een onoorspronk. *ende* ontwikkeld = 't relat. in accusativo of † praepositie. Zie b. v.: „ontfaen van minen lieven here *ende* hy Jorgel wt sijnre boerzen gaf,” Oorl. v. Albr. v. Bei. 4; „Willem — betailt *ende* hi voir minen here wtgheleit hadde,” Ib. 9; „betailt heren Huge — *ende* hi voit wtgeven zoude,” Ib. 18; „Willem v. Berge gegeven *ende* hi voit gheven soude,” Ib. 26; „Nolleken betailt *ende* hi wtgegeven hadde om hoenre,” Ib. 33; „Willem van den Berge betailt, *ende* tot sinen huze verteert hadde des zadelmakers pairde,” Ib. 45 (z. v. Ib. 45, 46, 47, 48, 49, 56, 57, 59, 60, 61, 102, 103, 143, 144, 162, 163, 178, 197, 221, 235, 237, 242, enz.); „ghe-

geven Symon van der Schuyr *ende* hi *mede* betalen soude II^c ossen," Ibid. 5; „Dirc ghegeven, *ende* hi voirt *mede* betalen soude broot," Ibid. 7; „Huge — gegeven, *ende* hi voirt *mede* betalen soude xx scepe," Ib. 18; „Princel ghegeven, *ende* hi *mede* trecken soude over Ysel om haver te copen," Ib. 26; „Dammais — gegeven, *ende* hi *mede* tooch aender abdisse van Reynsburch — om der pairde wille," Ib. 55 (z. v. 197, 223, 227, 236, 238, 249, 262, enz.).

Bij § 227, bl. 93, *noot*. Op nog een andere plaats, in „tvat daer hi uut dranc Galle met asine gemanc Aen den cruce *ende* hinc versmoert," Segh. 3963, stelt Verdam *ende* = „waar-aan" (*Taalk. Bijdr.* I 271). Ook hier meen ik ten onrechte. Want aangenomen, dat aan dit *ende* relat. kracht ware toe te kennen, zoo zouden we hier toch moeilijk de praepos. *an* en het subj. *hi* kunnen missen. Blijkbaar is echter m. i. de in den tekst gegeven lezing bedorven. Zoo men daarom aan de variant „tvat daer hi uut dranc Dat felle venijn doe hi cranc Aen den cruce hinc ver(s)moert," niet de voorkeur wil geven, blijft er niets anders over dan de woorden „ende hinc" te veranderen in „doe hi hinc." Het boven op deze bladzijde bewezen *ende*, relat. accus., doet echter het bezwaar vervallen, tegen Verdam's opvatting van de pl., uit Rijmb. 4294, geopperd (sit mihi venia), en maakt tevens mijn conjectuur overbodig. Vgl. voor de uitdrukking zelve b. v.: „die wachter — blies den dach, Dien men scone verbaren sach," Car. e. El. 1058.

Bij § 227 *b*. Zie ook nog: „Ende si hem sach nacht (*l. naect*) ende bloet — daer sitten *Ende* was alleen omhangen met sijnen — bloede," Passieb. (Cat. M. v. N. Lett. mss. n°. 311), bl. 410; „Si sach magdalena liggen aen die voeten haers lieven meesters *Ende* hadde die diepe wonden vervult met tranen," Ib. 472; „Doe dede god een stercke wint waeyen van weste *Ende* woey al die krekelen in die rode zee," Dietsche Bijbelvert. (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. n°. 231), 39 r.

Bij § 227 *c*. Zie nog: „Die Kenmers quamen over den grave

— ende vonden levende — *ende* sprac een weynich,” Cl. v. d. l. land. bl. 137 (o. Ibid. 163); „hi vertroesten noch sijn discipulen *ende* gingen al om onsen here staen,” Passieb. (Cat. M. v. N. Lett. mss. n°. 311), bl. 258; „Desen hebben wi gevonden verkierende onse volc *ende* verboet den keiser den tribuut te geven,” Passieb. (Cat. M. v. N. Lett. mss. n°. 315), bl. 25 r.

Bij § 232. De pl. uit de Brab. Y. D. I, bl. 502, is foutief beschouwd als een genit. plur. † cardinale, met een meerv. subj.; het subj. staat hier integendeel in singulari en de uitdrukking zelve levert dus een nieuw exemplaar van verbastering der oorspr. constructies. (Ook heeft men geen absoluut recht *sestiender* als cardinale op te vatten). Nevens de pl. uit Stoke II, 309, met *Hem tienden*, vindt men nog een dergelijke „Saul ginc — *hem derden*” (door De Jager uit den Rijmb. geciteerd, z. Arch. III, bl. 202), en „Olout bleef *met hem sesten* doot,” Stoke VI, 1051, waar de zegswijze, zooals dikwijls bij den dat. v. omstandigheid geschiedde, met de praepos. *met* versterkt is. Wat de knoeiconstructies betreft, zie men nog een reeks met „Keye die quam — *Hem tiender*” gelijkstaande pll., geciteerd in Arch. III, bl. 202—204; en voorts *wy tweestere*, z. Arch. III, bl. 201, IV, 249 en 250, *zijn tweeder*, enz. (met een enkelv. subj.), *haerl. achtstere* (m. e. meerv. subj.), z. Arch. III, 393.

Bij § 233. Vgl. hiermede: „Ni hiet er *giowicht* so — adalboranes uses kunneas,” Hel. 222; „dat daer twee in des conincs dienres gesondicht hadden, *Dat een* was des conincs scenker ende *dat ander* was des conincs backer,” Dietsche Bijbelvertal. (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. n°. 231), 24 v.; in 't Hd. b. v. „Die herrschaften werden gebeten hineinzugehn, aber *eins* nach dem andren.”

Bij § 236. Vgl. nog: „die dat grote werk — *onvolcomenlijcken* hadde ghelaten,” Bern. Serm. Som. 3 r.; „die ons levendich ende *verstandelijcken* maket,” Ibid. 22 r.; „dat si al te *ghebreckelijcken* soude gevonden werden,” Ibid. 146 r.; „maecstu dit al confuus ende *scandelijcken*,” Ibid. 146 v.; „sal ic mi *vrolijken* openbaren,”

Dietsche Bijbelvert. (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. n°. 231), 133 v.

Bij § 241, de noot op bl. 108, alin. 2. De constructie in n°. 5 der besproken citaten, Sp. H. I^r, 98, 22, is te vergelijken met de in § 202, *Opmerk.*, behandelde plaatsen; achter *dit* voege men dan als ellips het poss. *sijn*.

Bij § 242, de noot op bl. 110. Bij nadere beschouwing komen mij de hier voor *ende* = „indien”, met inversie, gegeven bewijzen niet klemmend genoeg voor. In alle citaten kan *ende* evengoed als copulat. conjunctie worden opgevat.

Bij § 252 a. Zie nog: „Ende magdalena stont bi haren meester haren gemynden ende sach hem neerstelijc aen Ende *spraken* te samen blijdelijc,” *Passieb.* (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. n°. 311), bl. 492; „Doe verwandelde Saul *sijn* clederen heymelic ende nam twee knechten ende *quamen* in der nachten tot die waersaechster, Dietsche Bijbelvert. (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. n°. 231), 127 v.; „doe ghinc david mit die levyten -- ende *haelden* die arck,” *Ibid.* 133 v.; „Doe vercierde hem die biscop mitten levyten ende *ghinghen*,” *Ibid.* 225 v.; „Doe ghinc die coninc — mit alden princen — ten tempel gods Ende *offerden*,” *Ibid.* 190 v.; „so dat die grave van Hollant mit sinen volke him daer tegens bezatede, ende *quamen* tegen malcander enz.,” *Cl. v. d. lagh.* l. 36; „grave Dirc — dede vergaderen — veel vromer manne — ende toech daer mede int lant van Gelre — ende *brochten* roef voir hem,” *Ibid.* 67; „ende daer quam oec binnen her Philips van Wassenaer mitten Rijnlanders — ende *stormden* dat casteel,” *Ibid.* 73; z. n. *Ibid.* 75, 86, 87, 102, 119, 155, 161, *Kron. v. Vl.* bl. 8.

Bij § 265. Zie nog: „updat hi *den onghelovigen volcke* leren mochte die waarheit,” *Cl. v. d. lagh.* l. 13; „dat hi most -- *den ioden* die wet gods leren,” *Dietsche Bijbelvert.* (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. n°. 231), 219 r.; „die selgi *den volc* leren,” *Ibid.* 45 v.; „leert *den kinderen* van ysrahel die wet,” *Ibid.* 52 v. „Quamen ende leerden *dat volck dat korsten gelove*,” *Passieb.*

(Cat. d. M. v. N. Lett. mss. n°. 311), b. 510, mag wellicht nog een rest zijn der oorspronkelijke constructie, tenzij hier invloed van een Latijnsch origineel gewerkt hebbe; verloop van den 3^{den} nv. komt in dit hs. te weinig voor (slechts 2 maal) om aan een accusatiefvorm in dativo te denken.

Bij § 266. Zie nog: „so wart *hem* gebeden dat hi -- comen woude,” Cl. v. d. l. land. bl. 143; „wat *u* tot deser steden gebeden wort,” Dietsche Bijbelvert. (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. n°. 231), 158 r.; „*hem* wert ghevraghet of hi — woude wesen,” Devote boecgen (Cat. d. M. v. Lett. mss. n°. 313), bl. 112; „op een tijt doe vraechde hi *den ioden* — waer mede hi haer vrient-scap best mocht crigen,” Dietsche Bijbelvert. (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. n°. 231), 240 r.

Bij § 267. Zie nog: „*des* die weghers *den backers* eischen,” Leidsch Keurb. (st. v. 1406), bl. 112.

Bij § 268. Zie nog: „*den volc* beghonste te verdrieten,” Deltse Bijb. Nehem. 21; „so dat *allen meesteren* — des vreemde,” Cl. v. d. l. land. 28.

Bij § 271. Zie nog: „*sijnre discipulen haer* noetruf,” Pas-sieb. (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. n°. 311), bl. 132; en „*voir den biscop siin* knyen,” Dietsche Bijbelvertal. (Cat. M. v. N. Lett. mss. n°. 231), 225 v. Voor het nomen in onverbogen vorm vgl.: „*die welke hoir* namen waren aldus,” Cl. v. d. l. land. 59; „*die hoir* namen waren,” Ibid. 75 en 81; „een jonghelinc — *die welke* — *siin* name was,” Ibid. 87; „so sijn uwer wel vele *die haer* consciencien mi hier op antwoerden,” S. Berm. Serm. Wint. 8 v.; „den menscen *die haren* sin becommert is,” Ibid. Som. 114 r. (o. n. Wint. 103, Som. 44); „Dit ziin die van Har-derwijn, *die hoer* ossen wter Velu ghecomen ziin,” Reken. v. 1337—1339, in de Oorl. v. Albr. v. Bei. bl. 125 (z. o. Ibid. 126).

Bij § 276. Zie o. n. Ags. „ic ondrêd, *that* thu me bereátodast *thfnra dôhtra*,” Gen. Thw. 31, 31.

INHOUDSOPGAVE.

DE SYNTAXIS.

De cijfers geven de §§ aan.

Reflexieve, transitieve, intransitieve, impersonaële, passieve verba.

Oude reflexiva. 163 en Add. — Oude niet-reflexiva. 164 en Add. — Oude transitiva. 165 en Add. — Oude intransitiva. 166 en Add. — Opmerkelijke impersonalia. 167, 168 — Gebruik van *laet* bij impersonalia. 169 — Opmerkelijke passiva. 170 —

De tempora.

Imperfectum en perfectum historicum. 171 — Imperf. in plaats van perfect. 172 — Imperf. in plaats van plusqperf. 173 —

De conjunctief (optatief).

De potentiale conjunctief of de indicatief, afhangende van een begrip „meenen,” 174; „weten,” „te weten komen,” 175; „zeggen,” „beweren,” 176 en Add.; in de indirecte vraag, 177 en Add., 178; na *twijfelen*, 179; na *vreesen* enz., 180; in zinnen met *eer(dat)*, *voor(dat)*, *tot(dat)*, 181; in relatieve bijzinnen, 182 en Add.; in condition. bijzinnen, 183; in zoogen. concessieve bijzinnen, 184; in consecutieve bijzinnen, 185; in *mi dunke*, 185*; in een hoofdzin, 186 — De optatieve conjunct, als adhortatief, 186; in finale zinnen, 187; in condition.bijzinnen, 187* — *Mach, zal, kan* in plaats v. d. conjunct 188 en Add.; verloop van het praesentiaal impers. conjunct. 189 — De conjunct., ter uitdrukking van een futurum, in tempor. bijzinnen. 190, 190*.

De imperatief. 191.**De infinitief.**

De accusat. cum infinitivo. 192 — De infinit. voor het part. perfect. 193 —
De infinit. zonder *te*. 194 tot en met 197 —

Het participium. 198.**Het pronomen personale en het possessief.**

De vorm des accus. van 't pron. person. als nominat. 199 — *Zich* voor *elkander*. 200 — Weglating van 't pron. pers. des 1sten persoons. 201 en Add. — Weglating van 't pron. person. in den tweeden gecoördineerden zin. 202 — Correspondentie van 't possess. met het natuurlijk geslacht. 203 — Het possessief, door een artikel voorafgegaan. 204. — Het possessief, vergezeld van een relatieven bijzin. 205 — Het pronom. person. (ook demonstr. en relat.) niet herhaald in den tweeden gecoördineerden zin. 206 en Add.

Het demonstratief pronomen.

Het demonstr. pronom. pleonastisch bij een voorafgaand substant. gevoegd. 207 — Het pron. demonstr. in 't neutr. sing. als subject. 208 — Omschrijving van het van een praepos. vergezeld en op personen wijzende demonstr. door *er*, *daar* + prapos. 209 en Add. — *Die* als plaatsvervanger van een voorafgaand substant. 210 — Weglating van *er* in de omschrijving met een praepositie. 211 — Weglating van *het*. 212 —

Het demonstratief artikel. 213, 214 en 215.**Het relatief pronomen.**

Correspondentie van 't relatief met het natuurlijk gesl. en getal van 't antecedent. 216 — Het relat. *dat* in plaats van *die*. 217 en Add. — De vormen *wie dat* (*waer dat*). 218 en Add. — Het relatief als subj. van een objectieven bijzin, in accusativo. 219 — De relatieve vorm *die ghy*. 220 — Het antecedent in dativo weggelaten. 221 — De attractie van 't relatief. 222 — De relat. vormen met *w* en *d* 223 — Het relatief, toegepast op zaken. 224 — *Waer* + praepositie, bij toepassing op personen. 225 en Add. — *Daer* + onmiddellijk volgend voorzetsel. 226 — Het zoogenaamd relatief gebruik van *en(de)*. 227 en Add. — *Als* met relat. kracht. 228 — Het relatief in een tweeden gecoördineerden zin door het demonstr. of person. vervangen. 229 —

Het pronomen indefinitum.

Die voor *zoo iemand*. 230 — *Wie* in *misschien wie* (*waer*). 231 —

Het numerale en het oubepal. artikel.

Met ons twee enz. 232 en Add. — *Al* onzijd. voor personen. 233 en Add. — Weglating van *een*. 234 en 235 —

Het adverbium.

Adverbia op *-lijken* adjectief gebezigd. 236 — *Er* weggelaten. 237 —

De praepositie.

Opmerkelijke praepositioneele rectie bij verba. 238 — De praepositie weggelaten bij rectie van een infinit. of bijzin. 239 — Opmerkelijke beteek. van enkele praeposities. 240 —

De conjunctie.

Weglating van *dat*. 240* — Opmerkelijk gebruik van *en*. 241 en Add.

Attribuut, appositie, praedicaatsnomen.

Niet-herhaling van het bij twee nomina van verschillend genus en numerus behoorend attribuut. 242 en Add. — Onregelmatig gebruik der appositie. 243 — De appositie bij een possessief. 244 — Het praedicaatssubstant. zonder *als* 245. — De superlatief als praedicaatsadject. 246 — Het praedicaatsdeelw. als plaatsvervanger van den infinitief. 247, 248 — Het oorspr. praedicaatsdeelw. als adverb. met *zijn* verbonden. 249 — Uitdrukkingen als: „Waer heul *gezocht?*” 250 — Uitdrukkingen als „*Dat's 't* aerdrijck geregeed.” 251 —

Het praedicaatsverbum.

Merkwaardige constructie van 't praedicaatsverb. in den tweeden of derden van gecoördineerde zinnen. 252 en Add., 253 — Het praedicaatsverb. bij collectieven. 254 en 255 — Een paar andere eigenaardigheden van 't praedicaatsverb. 256, 257 — Weglating van *zijn*. 258 —

De genitief.

Vershillende opmerkelijke genitieven van plaats, v. tijd, v. wijze, v. bezitting, v. oorzaak, v. betrekking, v. scheiding, v. schuld, v. omstandigheid. 259 — De partitieve genitief. 260 — Uitdrukkingen als *wat grooter Visch*, *wat grooter Vorst*, enz. 261 — De constructie van 't substant., afhangende van het quantit. en het qualit. *wat*. 262 — Het ontstaan van *wat voor een*. 263 — Het door een adject., pronom. of lidw. vergezeld substant. of het subst. + appositie, in den genitief vóór het woord staande, waarvan het afhangt. 264 —

De datief.

De datief des persoons bij *leeren*. 265 en Add. — De datief des pers. bij *vragen* en *bidden*, 266 en Add.; bij *eischen* en *vergen*, 267 en Add. — De datief bij de impersonalia *mij lust*, *wondert*, *verdriet*. 268 en Add. — Kende **V.** een datief cum infinitivo? 269 — De zoogenaamd absolute datief. 270 — Welken nv. heeft het subst. in uitdrukkingen, als *Salomon zijn ze'en?* 271 en Add. —

De accusatief (en nominatief).

Een accusat. voor den nominat. en omgekeerd. 272 — Het naamw. bij het particip. pro imperativo. 273 — Het pronomen in de omschrijving *laat* + pron. + infinit. 274 — Een accusat. in plaats van den oorspronk. genitief. 275 —

De negatie.

De negatie na *vreezen*, 276; na *verhinderen*, *verhoeden*, *beletten*, enz. 277; na *twijfelen*. 278 — Negatieve constructie ter uitdrukking van iets positiefs. 279 — De partikel *of*, in plaats van een vroeger *en*. 280 — Weglating van *of*. 281 —

Woordschikking. 282.

ERRATA.

- Bl. 2, r. 14 v. b. **voor** ben. **lees** bov.; r. 17 v. b. **schrapp** van
,, 4, r. 1 v. o. **schrapp** Add.
,, 5, r. 3 v. b. **lees** *unwerdón*.
,, 7, r. 10 v. o. **I. fravrikan**.
,, 10, r. 13 v. b. **na** HS. 104 **voeg in:** (z. o. *Ned. Wb.* i. v.);
,, 13, r. 10 v. b. **I. W.** 26, 66, 69, 70, 107,
,, 18, noot, r. 8 v. o. **lees** § 245.
,, 21, r. 7 v. o. **lees** „’t volck.
,, 26, r. 17 v. b. **lees** eerstgenoemde.
,, 28, noot r. 8 v. o. **lees** in het volgende.
,, 37, r. 7 v. b. **lees** *metodhes*; r. 8 v. b. **I. thý**[^]; r. 9 v. b. **I. ondred**;
r. 10 v. b. **I. thát**.
,, 46, r. 3 v. b. **I. recht**, en r. 13 v. o. **I. iu** werth.
,, 47, r. 18 v. o. **lees** *Ib. in pl. v. H.*
,, 48, r. 11 v. b. **I. ni** muosta.
,, 50, r. 12 v. o. **I. quamen**.
,, 63, r. 10 v. b. **I. person**.
,, 64, r. 15 v. b. **I. ghinc**.
,, 82, r. 13 v. o. **staat** 218; **I. 208**.
,, 92, noot, r. 10 v. b. **I. substant**.
,, 100, r. 7 v. b. **staat** 1127; **I. 309**.
,, 142, r. 10 v. o. **schrapp** *Delfsce Bijb. Ecclesiastic. cap. 37, 47*.
,, 174, r. 6 v. o. De pl. H. C. 4232 kan hier niet als volstrekt bewijs,
dienen, daar *fellit* ook als trans. is op te vatten, met *it* als obj.
fiur als subj.
-

Bij de Errata in de **Vormleer** voege men nog :

Bl. 22, noot, r. v. b. **1.** niet onmiddellijk achter de *s* viel?

Bij de **Addenda** in de **Vormleer** :

Bij § **16.** Het physiologisch bewijs voor *u* = onv. *eu* wordt ook gesteund door den vorm *'t ghuent*, dien men herhaalde malen in de Gentsche Collatie aantreft (z. b. v. bl. 41, 62, 82, 85, 87, 106, 109, 115, 116, 135 enz.) en welke den volkomen klank = zachtvolk *e* (vgl. Got. *jainata*) voorstelt, die aan den onv. klinker in *gunt* beantwoordt.

Bij § **65**, noot op bl. 56. Vgl. intusschen Os. *lefhedî* dat. s. en acc. pl. (Hel. 1214, 1842), naast *lefhed* nom. s. (Hel. 1492, 2110), als duidelijk bewijs voor de Os. *i*-declinatie van vormen op *-héd*.

Bij § **150.** Een Dietsch vb. van een adverb. in superlativo, met lidwoord, vond ik sedert in een Dietsche Bijbelvert. (Cat. de. M. v. Ned. Lett. mss. n°. 231), bl. 82 r. „Ende wat wech wi *dat best* toegaen.” Genoemd hs. eindigt met de aanteekening : „begonnen op Sinte Gertrude dach in die vaste in 't jaer o. H. MCCC en LVII, ende voorts daerna geeynt op Sinte Victors avent.” Ik twijfel echter ten zeerste, of we den voor ons liggenden tekst in dien tijd mogen plaatsen; de zeldzaamheid van pluralia op *-e*, het veelvuldig voorkomen van accusatiefvormen in dativo en van sterke datieven enk. zonder *-e* pleiten sterk voor de meening, dat we hier met een afschrift uit de 15de eeuw te doen hebben, en dat de bedoelde datum op den tijd van de vervaardiging der vertaling ziet.

VONDEL'S TAAL.

VONDEL'S TAAL,

EEN PROEVE VAN ONDERZOEK

NAAR DE

GRAMMATICA VAN HET NEDERLANDSCH DER ZEVENTIENDE EEUW.

DOOR

W. L. VAN HELTEN.

V O R M L E E R.

ROTTERDAM,
O T T O P E T R I.

1881.

VOORBERICHT.

De uitstekende raad, mij indertijd door een mijner oudere vakgenooten, Dr. COSIJN, gegeven, om door een onderzoek naar de taal van een onzer vruchtbaarste zeventiende eeuwse schrijvers den grondslag te leggen voor het opbouwen der grammaticale kennis van het Nederlandsch uit die periode, en mijn innige, steeds krachtiger wordende overtuiging, dat de tegenwoordige stand der Germaansche en Nederlandsche taalwetenschap een dergelijken arbeid niet alleen mogelijk maakt, maar zelfs dringend gebiedt; ziedaar de beide factoren voor de wording dezer studie.

Waarom voor dit doel mijn keus op VONDEL is gevallen, ja heeft moeten vallen, en niet op HOOFT, op HUYGENS of op CATS? Het was ons te doen om een werkelijk bestaande, natuurlijke en ongekunstelde, maar tevens niet-platte taal, om het Hollandsch, dat reeds toen aanving het Nederlandsch te worden, om de taal, die, in de beschaafde kringen in Holland gebruikelijk, zich tot het algemeen gebezigde voermiddel voor de gedachten der letterkundigen en ontwikkelden in de Republiek begon te verheffen. Kon hier het gemaniëeerde, door een Tacitaansch-Latijnschen vorm gegoten zoogenaamde Hollandsch van den Muider Drost van dienst zijn? Kon ons hier Cats helpen, met zijn sterk dialectisch-Zeeuwsch gekleurde alexandrijnen? Of Huygens, wiens let-

terkundige voorbrengseien zich voor 't grootste deel door een seer familiaren en platten toon kenmerken? Neen voorwaar; de een zoo min als de ander. Des te meer echter de man, die te oprecht en te rond was, te eenvoudig en te natuurlijk om in een gekunstelde en gemaakte taal te vervallen, de man, die aan de eerlijkheid zijner gedachten en gevoelens ook eerlijkheid moest paren van den vorm, waarin hij zich uitte, de man, die zich in den regel te groot en te fijn kunstenaar van Gods genade toonde om zich van platte en lompe taal te kunnen bedienen, doch wiens scheppend genie hem tevens in hoofdzaak zoozeer voor den inhoud in beslag nam, dat er aan kleine of ook wel kleingeestige opmerkingen omtrent den vorm slechts zelden en dan nog wel een seer bescheiden plaatsje werd ingeruimd. Daarenboven, wie werd door de jongere litteraten meer gelezen en, althans wat het uiterlijke aangaat, meer nagestreefd dan Vondel? Wie heeft dien ten gevolge een gelijken invloed op de letterkundige taal der volgende tijden uitgeoefend als onze prins der dichteren, wiens vormen, woorden en constructies niet alleen aan het gros der poëten uit de 17de en 18de eeuw, maar zelfs aan Bilderdijk en Da Costa meer of min tot voorbeelden hebben gestrekt?

Doch er is nog meer wat een grammatische studie van V. belangrijker en vruchtbaarder kan maken dan die van eenig ander zeventiendeewsch auteur. Niemand als hij geeft ons in zijne werken een zoo heerlijke gelegenheid om klaar en duidelijk de ontwikkeling der nieuwere taal na te gaan. Bij hem onderscheiden we vrij scherp een oudere en een jongere periode, het tijdvak, waarin een reeks eigenaardige overblijfselen uit het nog half Dietsche zestiendeewsch is waar te nemen, en het tijdvak, waarin deze antiqiteiten hetzij geheel, hetzij nagenoeg geheel verdwenen zijn. Als grens hier-tusschen is ongeveer het jaar 1625 vast te stellen. Vóór dien tijd is bij onzen dichter het gebruik van vormen, als sweerd (z. § 3), van nomina als mensche, reucke, enz. niet ongewoon (z. § 34); bezigt hij praeterita, als began, barst, enz. (z. § 39a), een 2den pers. met du en op -s (§ 51 en 109), verbale vormen als mooghdy, zijdy (§ 52),

als hij wierde, worde (§ 55), als ick laefden, ghy hoorden, hij braden (§ 56), als swieret, vlechtet (§ 57), als gevet, houdet (voor geeft + het, houdt + het) (§ 58), als hatede, spotteden (§ 59); *buigingsvormen*, als der wilder dieren (§ 93), als edel kroon, klaer Fonteyn (§ 96), als met reyn manieren, schoon woorden (§ 97), als by helder dagh (§ 98), als een zoo stouten daed (§ 102); *pronominale vormen*, als de dat. acc. plur. voor alle gest. haer (§ 113), als het reflexief hem, haer, hen (§ 117), als de dat. acc. s. f. en acc. pl. selven (§ 122), als de relat. dat. acc. masc. die (§ 124), als niemanden (§ 134); *adverbia op -en* (§ 148). Na 1625 evenwel, na de Palamedes ongeveer, begint dit alles te verdwijnen; nog hier en daar herinnert een enkele achterblijver, een in een onbewaakt oogenblik ontsnapte vorm aan dat wat vroeger gebruikelijk was (z. de boven geciteerde §§). Maar het zijn zeldzame uitzonderingen; want de samensprekingen tusschen onzen dichter, Mr. Ant. de Hubert, Hooft e. a., omstreeks het eerste gedeelte van 't derde tiental der 17de eeuw over taalkundige questien gehouden, oefenen nu een blijvenden en krachtigen invloed uit. Eclecticisme op grammaticaal gebied heeft omtrent verschillende punten vastheid doen ontstaan door van twee naast elkaar staande buigingen of constructies aan één, in den regel aan de jongste, de voorkeur te geven, hetzij omdat men ze als de meest gebruikelijke beschouwde of de zuiverste achtte, hetzij ook wel omdat men de eerste practischer oordcelde dan de andere 1).

1) Verg. b. v. wat DE HUBERT in de Voorr. zijner Psalmvertal. (1624) omtrent het gebruik van den dat. acc. s. m. van 't relat. (verg. ben. § 124) opmerkt: „Men spreekt ook onderscheidelicker, als men seijt, Bij vrund dien „God geleijde, als wel: Bij vrund die God geleijde; want dese laatste maniere van spreken, die nochtans onwetende meest gebruikt word, beteekent in „onze tale, dat de vrund God geleijde, dat is, dat God van den vrund soude „geleijd worden, 'twelk immers ongerijmd is. Merkt eens op 't onderscheid: „Hij is gelukkig die het ongeluck overkomt: want dese is het al van den „hals quijt. Hij is ongelukkig dien het ongeluck overkomt, want de dese

Omtrent het karakter en den aard van de taal der jongere periode geeft Vondel zelve een flink getuigenis in zijn Aenleidinge ter Nederduitsche dichtkunste: „Deze (d. i. de voor de poëzie „aanbevelenswaardige) spraek,” zegt hij, „wort tegenwoordigh in „’s Gravenhage, de Raetkamer der Heeren Staten en het hof „van hunnen Stedehouder, en t Amsterdam, de maghtighste koop- „stadt der weerelt, allervolmactist gesproken by lieden van goede „opvoedinge, inaien men der hovelingen en pleiteren en kooplieden „onduitsche termen uitsluite: want out Amsterdamsch is te mal, „en plat Antwerpsch te walgelijck, en niet onderscheidelijck ge- „noegh. Hierom moeten wij deze tongen matigen, en mengen, en „met kennisse besnoeien, oock niet al te Latijnachtigh, nochte te „naeugezet en nieuwelijck Duitsch spreken, maer zulcks dat de „tong haer eigenschap niet en verliese, waer van de hervormers „onzer spraecke niet geheel vry zijn.” Nu is ’t waar, practijck en theorie gaan niet altijd hand aan hand, en overtredingen van het voorschrift „niet al te Latijnachtigh te spreken” zijn bij Vondel zelfs een enkele maal met zekerheid aan te wijzen; over ’t geheel echter is het van een eerlijk en ernstig man met gerustheid aan te nemen, dat zijn eigen voorschriften door hem zelve niet alleen werden opgevolgd, maar veelmeer ook de uitdrukking waren der beginselen, die zich bij hem hadden ontwikkeld en gevestigd omtrent de te bezigen taal, welke, noch te plat noch te „naeugezet” of „niewelijck,” een eclectische sammeling moest zijn der gematigde en besnoeide gebruikelijcke dialecten, maar vóór alles haar natuurlijk karakter niet mocht verliezen.

Omtrent de inrichting dezer studie zij verder opgemerkt, dat,

„heeft het noch op den hals, ofte hij is het verwachtende; sulken merkelick „onderscheid bespuert men in de verscheidenheijd der Gevallen, dat is, „tussen het woordeken die, het genoemde Gevall, en het woordeken dien, het „Begaafde Gevall, ende over sulks tussen een letter min ofte meer, so dat „het misbruijck der Gevallen ontallick veele dubbelsinnigheden kan veroorsaken.”

gelijk vanzelf spreekt, alleen dat in VONDEL's taal, aangewezen is, wat als kenmerkend voor de grammatica der 17de eeuw of ook wel voor „s dichters spraecke" in 't bijzonder mag gelden. Zooveel mogelijk is daarmede natuurlijk steeds het Dietsch en, zoo noodig, ook het jongere Nederlandsch in verband beschouwd; en, waar het van pas scheen, tevens het geven van een verklaring of althans een poging daartoe niet nagelaten. Vooral in zake woordvoeging heb ik gemeend meermalen wijdoopiger te mogen, ja te moeten zijn, gevolg gevende aan de onlangs door mijn hoog geschaten leermeester DE VRIES aan de jongere vakgenooten gerichte aansporing, en in streven me aansluitende aan VERDAM's Dietsche syntactische studien, die reeds zoo flinke vruchten hebben gedragen voor onze kennis van den Mnl. zinsbouw. Is daarbij de questie soms wat diep opgehaald, ik hoop, men zal mij dat niet ten kwade duiden. — Dat het tot deskundigen gerichte Middel-eeuwsch-Lat. verzoek „qui legit, emendet scriptorem, non reprehendat" niet vergeefs sal zijn, daarvan ben ik overtuigd.

1) Met nadruk zij er nog op gewezen, dat bij verschillende §§ achter aan 't boek geplaatste Addenda behooren. In den regel kon deze bijvoeging nog bij 't drukken door de woorden Add. in den tekst aangeduid worden. Slechts bij § 4, slot, § 28, 38, 41, 56, 60, 65, 65 Opm. 1, 86 en 106 was het daarvoor te laat.

VERKORTINGEN

- Ab. = Adam in ballingschap.
Ad. = Adonias.
Add. = Zie nog achter in de Adenda bij deze §.
AH. = Amsteldamsche Hecuba.
Alt. = Altaargeheimenissen.
Bat. = Batavische Gebroeders.
Begr. FH. = Begroetenis v. Fred. Hendr.
BbvH. = Bruiloftsb. v. Hooft en E. Hellem.
Bg. = Johannes de Boetgezant.
Buc. = De berijmde vertaling der Bucolica v. Vergil.
Db. = David in ballingschap.
Dh. = David hersteld.
Ed. = Edipus.
El. = Elektra.
En. = De berijmde vertal. d. Aeneis.
Fe. = De Feniciaanschen.
Gb. WN. = Geboorteklok van Willem van Nassau.
Ge. = Berijmde vertal. der Georgica v. Vergil.
Gg. = Bespiegelingen van God en Godsdienst.
- Gy. = Gijsbr. v. Amstel.
Gw. = Gulden Winkel.
H. = Ovidius' Herscheppingen.
HG. = Henricus de Groote.
Hk. = De heerlijkheid der kerk.
Hip. = Hippolitus.
Hld. = Heldinnenbrieven.
Hlg. = De helden Godes.
Hlgm. = Brieven d. heilige maagden.
Hlr. = Horatius' Lierzangen.
HS. = De heerlijkheid v. Salomon.
Hspv. = Hymnus der scheepvaart.
Htz. = Horatius' Toezangen.
Inw. = Inwijding v. h. Stadhuis.
Ip. = Iphigenia.
J. = Jeftha.
JD. = Josef in Dothan.
JE. = Josef in Egypte.
j. o. = jongere periode.
Ldzv. = Lof der Zeevaart.
Le. = Leeuwendalers.
LfcCr. = Lofzang v. d. Christ. Ridder.
LstA. = Lof v. St. Agnes.
Luc. = Lucifer.
M. = De Maagden.
MS. = Maria Stuart.

N. = Noah.

o. p. = oudere periode.

P. = Het Pascha.

Pp. = Peter en Pauwels.

S. = Salomon.

Sa. = Salmoneus.

Sam. = Samson.

Sop. = Sophompaneas.

Tr. = Hercules in Trachin.

TvAK. = Toorts v. All. Krombalch.

V. = De Vaderen.

Verg. = Vergelijking (achter Het Pascha).

VGr. = Verovering van Grol.

W. = Vorstelijke Warande der Dieren.

z. o. = zie ook.

z. n. = zie nog.

z. v. = zie verder.

Het niet *onmiddellijk* door een *verkorting* voorafgegaan Romeinsche cijfer geeft steeds het Deel van V. LENNEP's editie aan; het daarop volgend Arabisch cijfer de pagina. *Anders* wijst het Rom. cijfer het boek aan, het Arab. den versregel; slechts bij Gw., Hld., Hlr., Htz. en W. worden met 1, 2, 3 enz. de n^os bedoeld.

E R R A T A.

- Bl. 2, r. 15 v. b. plaats een ? achter samenhangt.
- „ 3, noot, r. 2. v. o. staat niet-Nederfrank; lees niet-Nndfrank.
- „ 10, reg. 4—1 v. o. en bl. II r. 1 v. b. lees voor het aldaar staande: *Guwen*, gapen, V 112 (z. o. Wb. op Bred.), heeft een *u*, waarschijnlijk uit *i*, vóór *w*, evenals *kluwcn. uw* (z. Kl. en Medekl. H. X § 8); vgl. Ohd. *giuven* in de Gloss. in vit. s. Mart. (z. GRAFF IV 107), Mhd. *giuven*. waarnaast ook Ohd. *gewcn*, Mhd. *güwen*, de met ons *geuwen* corresponderende vorm. Of ons Dietsche *gien*, gapen, Alex. X 795, als parallel van *vier*, *tien*, enz. (z. Kl. e. Medekl. H. VIII 5*), met dit *giuven* identisch is, dan wel met het Ohd. *gién*, *gién*, bij Nötk., valt niet uit te maken. (Evenmin is het zeker, of deze laatste Ohd. vorm organisch de *w* miste en eng met het Lat. *hi-scere* enz. samenhang, of wel dien conson. gesyncopeerd had en als zoodanig niet alleen nauwer met het bovengenoemde *giuven* verwant was, maar ook de prototypus van ons *guwen* zou kunnen zijn).
- Bl. 11, r. 10 v. b. lees * *bruudir*.
- „ 14, r. 7 v. b. staat *does*; lees *ölu*.
- „ 39, r. 10 v. b. plaats enz. achter HV. 819, en zelden later, als vóór III 163.
- „ 43, r. 5 v. b. na *i* in te voegen de samentrekking van *ji*.
- „ 47, r. 7 v. b. staat *bonden*; lees *branden*.
- „ 48, r. 2 v. o. staat deze; lees *dezen*.
- „ 49, r. 7. v. o. na *e* in te voegen bijna.
- „ „ r. 1 v. o. plaats enz. achter Ldzv., en zelden later als vóór III 84.
- „ 56, noot, r. 1 v. o. schrap vgl. wöstunni — C. M.
- „ 57, r. 12 v. o. lees *waerheydts*.
- „ 93, r. 8 v. o. voeg *sijn lief kint* Sop. 1104, bij de r. 6 v. o. genoemde citaten.
- „ 95, r. 9 v. b. vóór *der seluer tempel* III 92 te pl. zelden later als.
- „ 95, r. 11 v. o. voeg *ter jongste vierschaar* N. 1367 bij de r. 4 v. o. genoemde citaten.
- „ 106, r. 2 v. o. lees *dact*.
- „ 113, r. 15 v. o. staat *vermeerde*; lees *verlengde*.
- „ 119, r. 11 v. o. „ als; „ voor.
- „ 120, r. 12 v. o. „ vorm; „ genitiefvorm.
- „ 125, r. 4 v. b. „ 119; „ 119*.
- „ 127, r. 12 v. b. vóór Gy. te pl. zelden later, als
- „ 137, noot, r. 18 v. o. voeg *dít* achter *dat*.
- „ 141, r. 11 v. o. schrap de komma achter twee.
- „ 149, r. 3 v. o. lees *slagk*.
- „ 161, r. 1 v. b. voeg P. 1787 achter *bald*.

In het Voorbericht schrappe men : *bij helder dagh* (§ 98), bl. VII, reg. 6 v. b.

In § 23 moet de vergelijking van het vermoede **reize* met *reus* vervallen; vgl. Ohd. *riso*, maar Ondfr. *wrisil*.

In plaats van moet voortgekomen zijn, *leze men voorts aldaar* : is misschien voortgekomen.

Op bl. 48, noot, lees : let op *ontsaghen, plaghen*; in plaats van : let op *solden*.

V O R M L E E R.

Vocalen en diphthongen.

In hoofdzaak komen **V**'s vocalen en diphthongen overeen met die van 't hedendaagsche Nederlandsch; natuurlijk zullen daarom slechts die gevallen, waarin afwijking is waai te nemen, vermeld worden.

I. Een *a* voor Ndl. *e* heeft *verdadighen* VI 72, 149, 165, 320, Luc. 385, enz., naast *verdedighen* Gy. Inh., Ge. I 1596, enz. Hollandsch-Nederfrank. is zonder twijfel het eerste, dat als denominatief van *dagdinge*, *dagedinge* (vgl. Os. *dagthingi*, *dagathingi*) eigenl. *dagdingen* had moeten (desnoods ook *deidingen* had kunnen) luiden, maar door invloed van het adject. *dadigh* (vgl. Got.-*deds*) zijn verbasterden vorm heeft aangenomen 1). Daarentegen moet *verdedigen*, 'twelk onder invloed van een vorm *dedig* ontwikkeld is, of een Oost- of Zuidnederfrank of een Saks zijn; want, terwijl in 't Noordnederfrank. de *d* steeds ongewijzigd blijft, ondergaat ze in 't Kleefsche, in Limburg en in Saksische streken veelal den umlaut (vgl. *onderdenich*, *geneecken*, *geneme*, *wenen* in de Teuthon., en z. Taalb. IV 162

1) Ook met halve wijziging *dadingen*, z. Belg. Mus. IV 211, en kil.

V 173, Taalg. VII 238; ook *bedi*, *gēfi* in de Ess. Hom. v. Beda), en kan mitsdien een *dedig* alleen in deze dialecten thuis hooren. (Zie een *walddedich* in de Teuthon. en *dedich* bij Schiller u. Lübben). *Graetigh* v. *gretig*, II 663, Le. 410, VIII 131, Ge. I 74, En. I 1058, enz., is het product der vermen-
ging van het oude *gradig* (Got. *gredags*) en het uit een subst. *grete*, heftige begeerte (KIL.), voortgekomen *gretigh*. *Snabbe* H. XI 995, staat als vorm, zonder umlaut, naast *snebbe*, oorspr. **snabja*. *Wad*, doorwaadbare plaats, A. H. 300 (vgl. o. *wad-
kundigh* H. IX 150), On. *vadh*, Ags. *vad*, Ohd. *wat*, is
aatuurlijk niet te verwarren met *wel* (in *paardenwet*), dat door
KIL. in den vorm *wette* en als Germ. Sax. Sicamb. Holl. opge-
geven wordt (Germ. zal hier *wel* als *Nederd.* zijn op te vatten)
en uit een oorspr. **wati* stammend, met het Got. *vato*, Ags.
wact, Eng. *wet*, samenhangt.

Let voorts nog op: *bekand* I 20, wegens zijn om bekende oor-
zaken niet gewijzigde *a* te vergelijken met *gezant*; *hanghelen*
Pa. 1740, JE. 798, H. VIII 1173, voor *hengelen*, door den invloed
van *angel. Aemachtig* P. 1603, H. I 185, is de met *machtig*,
krachtig, enz. analoge Holl. vorm, waar de *cht* den umlaut
heeft verhinderd, tegenover *a-mechtig*, dat van Oost- of Zuidind-
trank. oorsprong is; vgl. dien vorm in het Kleefsch en Maastr.;
z. de Theuton. en Arch. v. Taalk. III 256.

Over *lalijsck* En. IX 1173, H. XIII 1183, 1186, z. *Taalg.* VI
276 en mijn *Kl. en Medekl.* H. VI § 5.

Saksisch (Westfaalsch) is de *aa*, voor *ó*, uit oorspr. *au*, in
(*lichter*)lagen W. 25, enz. (z. *N. en Zuid.* II bl. 159) en *verfraayen*,
verheugen, W. 113, van *fraey*, in zijne oude beteek. „verheugd,
blij”, Os. *fráh* en *fráh(móa)*, *fráh(muod)*, naast *fró(mód)*, *fró(muod)*,
neteen zoowel als 't andere in beide Heliandmss. (vgl. verder HOLTZ-
MANN, Lautl. bl. 140); de zuiver Nederfrank. vorm is het bekende *vroo*
(*vroo-lijk*) en *froy*, als „vroolijk” Huyg. Kor. I 582, als „mooi” W.
v. Hildeg. 115, 54, vanwaar *vervroyen*, verheugen, bij V., P. 531.
(Voor de *j*, die in de vormen met buigingssuffix, alzoo tusschen

vocalen, uit *h* ontstaan en vandaar in den onverbogen vorm is ingedrongen, vgl. *schoeien* Ohd. *scuohón* 1). Add.

2: In een reeks van woorden, met oorspr. onvolkomen *a* of *e*, vóór *r*, bezigt **V.** nu eens *a* dan eens *e*: *armen* (subst.) **W.** 80, **En.** X 652, enz., *omarmen* **W.** 16, **HG.** 203, enz. en *erm*, *ermen* **P.** 208, **HV.** 168, 643, 1190, 1963, 2042, **IV** 132, enz., *aertzvyand* **Hlg. Mata.** en *ertsmaerschalck* **HV.** 1514, *dertien*, *dertigh* **passim**, en *darde*, *darthien*, *dartigh* **AH.** 1172, **HV.** tdl. enz., *erbarmen* **W.** 101, *ontfarmen* **JD.** 664, **V** 359, **En.** XI 575, enz., (*on*)*barmhertlich* **P.** 272, enz. en *bermhartich* **VII** 219, 387, enz., *ontfermen* **pass.**, *herder* **Geb.** 127, enz., en *harder* **JD.** 151, 764, enz., *hart* (adj.) **W.** 41, **Ge.** I. 135, enz. en *hert* **V.** 69, **Gw.** 54, enz., *hert*, *cervus*, **pass.** en *hart* **W.** 82, **AH.** 3, enz., *hert*, *cor*, **P.** 1925, **HV.** 571, 673, enz. en *hart*, **pass.**, *kermen* **HV.** 1626, 1799, **AH.** 886, enz., en *karmen*, *gekarm* **HV.** 640, **AH.** 1471, *merckt* **HV.** 566, **III** 101, **Sa.** 4, enz. en *marckt* **V** 308 enz., *perssen* **Hlg. Josias**, enz. en *parssen* **AH.** 829, 1482, **Sop.** 1046, enz., *beschermen* **W.** 16, enz. en *scharm* **II** 672, enz., *scharp* **AH.** 810, **Pa.** 1324, enz. en *scherp*, **II** 228, **IV** 619, enz., *smertlich*, *smert* **P.** 137, 271, **HV.** 1031, enz. en *smarte*, **JD.** 453, **JE.** 1360, **En.** XI 1268, enz., *gestarckt* **Pa.** 1213, enz., en *sterck* **Hlg. Jos.**, *sterre* **VII** 25, enz. en *starre* **Ed.** 990, **Ge** I 58, enz., *terten* **Ldzv.** 338, en *tarten*, **Bbvh.** 438, *tarwe* **Hlg. Sams.**, **II** 134, en *terwich* **P.** 324, enz. Uit deze dubbele spelling zou men geneigd zijn het gevolg te trekken, dat onze dichter tweëerlei uitspraak in deze en dergelijke woorden gekend had, ware het niet, dat rijmen, als *vlercken*: *Arcken* **P.** 436, *Monarch*: *bergh* **P.** 1118, 1763, *omarmen*: *beschermen* **W.** 16, *allarmen*: *ermen* **HV.** 168,

1) Nevenvorm van *vroo*, met zijn geäpocopeerde *h*, is *vrooch*, met *ch* = Oudgerm. *h*, in *vroechde*, *vroocht*, **Ruusbr.** III. 21, **Haupt**, **Altdeutsche Bl.** 66, 23; 167, 68, **Gloss.** op **Hildeg.** en het niet-Nederfrank. *vreugde*, met uml. der *ä*, oorspr. **fröhida*.

erbermen: *darmen* HV. 674, *sterck*: *Arck* Hlg. Josua, *harden*: *werden* Sop. 262, *karssen*: *ververssen* IV 130. *bersten*: *knarsten* Hlgm. Ap. 147, *Monarch*: *ergh* S. 1511, *star*: *Jupiter* Sa. 1, *Lucifer*: *Star* Luc. 1291, *marmers*: *beschermers* low. 46. VI 725, (z. n. En. IX 1021, 1085, En. X 652, 1348, enz.), het tegendeel bezeten. Een rijm toch tusschen syllaben, met onv. *a* en onv. *e*, is niet mogelijk; en evenmin kan men aan een afwisselende spelling denken, waarbij *a* nu eens *a* dan weer *e*, *e* nu eens *e* dan weer *a* zou voorstellen. Noodwendig moeten we daarom in *ar* en *er* de vertegenwoordigsters zien van één zelfden klink, die dan wel niets anders kan geweest zijn als een tusschen de onvolk. *a* en de onvolk. *e* instaannd geluid, dat bij de voorstelling door een letterteeken tot weifeling tusschen *a* en *e* aanleiding gaf 1). In *werrelt* Hld. 6, 7, 8, 9, 13, III 101, 157, VII 242, XIII 259, enz. en *parrel* III 59, 265, enz. schijnt de *r* door invloed der ook gebruikelijke monosyllabische uitspraak zich tevens in de eerste lettergreep gevestigd te hebben; vandaar ook hier de ontwikkeling der besproken *æ*, die **V.** in het eerste woord door *e*, in 't andere door *a* trachtte voor te stellen. Vgl. ook in rijm *werreit*: *dwerreit* III 101, 157, VII 242, enz.

3. Gerekte *ee* uit onv. *e* in **V's** *a. p.*: *sweerd* Gw. 11, 31, *weerd* (adj.) Gw. 11, *weerdigh* Gw. 18, *weerde* Gw. Vr. 21, *Rechtveeraigheyd* Gw. 31, *geerne* Gw. 61, *heerd* Gw. 62, HV. 2066, *weerdigh* W. Vr., *peerd* W. 54, *weerd* (subst.) W. 61, *aanveerden* HV. 974, 1465, *geveert* Ldzv. 91, *steert* HS. 922,

1) Wanneer men onder 't uitspreken der normale onvolk. *a* of *e* de tong reeds in den voor *r* gevorderden stand brengt, dan hoort men duidelijk een tusschen *a* en *e* staanden „Zwitterlaut”. Zou deze hier de door **V.** gesprokene zijn? Heeft echter op 't moment, wanneer de vocaal zal uitgesproken worden, de tong reeds volkomen den voor *e* vereischten stand aangenomen, dan verneemt men bij de poging om een norm. onv. *a* uit te spreken een onv. *e*, en omgekeerd bij de poging een norm. onv. *e* voort te brengen een onv. *a*. en ziedaar de genesis onzer hedendaagsche *e* in *derven*, *erg*, *scherp*, *sterck*, *versf*, *werd*, enz. en der *a* in *smart*, *hart*, *markt*, enz.

933. *peersch* HS. 926, *eerde* HS. 387, enz.; naast vormen, met *ar*, als *waardigh*, *hooverdigh*, *rechtvaardig*, *zwaard* (: *gespaert*), enz. W 13, 28, HV. 135. II 318, enz., welke later de gebruikelijkste worden; (*boetvaardigheid* N. 138 en dergel. zijn in de *i. p.* zeldzaam). In Hd. woorden, als *schwert*, *werth*, *herd*, *pferd*, enz., en in onze monosyllabisch uitgesproken nomina *wereld*, *perel*, *kerel*, hoort men nog die gerekte *e*, wier eigenaardigheid hierin bestaat, dat reeds gedurende het uitspreken des voorafgaanden vocaals de tong den stand begint aan te nemen, die voor een in deze vormen abnormale *r* 1) verëischt wordt. Is de assimilatie tusschen den voc. en de *r* inniger, m. a. w. heeft de tong op 't oogenblik van de uitspraak des klinkers reeds volkomen den stand voor de abnorm. *r* aangenomen, dan ontwikkelt zich in plaats van de gerekte *ee* een *aa*, als in *waard*, *waardig*, *paard*, enz. 2).

In *dweers*, *dweerssen* P. 1900, 1856, HS. 1155, *veersen* HS. 16, 38, Ldzv. 462, *veer* En. IX 572, ontmoeten we een gerekten vorm, die in het tegenwoordige Nederl. niet thuis hoort. De spelling *veir* Gw. 39, *hooverdigh* W. 17, is een *hoging* om den met de gewone uitspraak der volk. *e* niet juist overeenstemmenden klank der *ee*, vóór *r*, nauwkeuriger voor te stellen.

4. *E* voor *a*. Door umlaut ontstaan uit een oorspr. *a*, in *twelf*

1) Abnormaal, dewijl haar uitspraak hierin van de normale verschilt, dat de tong zich meer dan anders naar achter en ietwat schuins in de hoogte beweegt (ten gevolge der werking van de bekende musc. styloglossi). Vgl. het verschil van de ligging des tongrugs bij het uitspreken der *r* in een Hd. *werth*, *herd*, *pferd*, enz., ons monosyll. *wereld*, *perel*, *kerel*, en in ons *werd*, *herd*, enz.

2) Zeer gemakkelijk is dit proces na te gaan, zoo men, na bij het uitspreken van een Hd. *erde*, *herd*, enz. of een monosyll. *perel*, enz. het woord achter de *r* afgebroken te hebben, de tong in den voor die *r* aangenomen stand laat, en dan, terwijl men er goed voor zorgt de bestaande spantning der spieren niet te doen ophouden, te gelijker tijd probeert een *e* voort te brengen; in plaats van dien klank laat men dan noodwendig een *aa* hooren.

P. 155 HV. tdl., naast *twalef*, *twalf* passim, *kemmen* AH. 288, Ldzv. 340, V 288, H. XIII 1038, *verleemt* Geb. 946, VI 45, En. V 628, *verleemde* V 519 (vgl. Os. *tvelif*, Ohd. *gicambit*, *lemiton* 1); ook in *heringh* Hspv. 198, in rijm (Ohd. *herinch* en *harinc*) 2).

Doorumlaut uit een oorspr. *â*, in *voorneemlyck* Hip. 1090 (vgl. ook Stat. Bijb. *voorneemste* Deuter. XXXIII 15, I Sam. II 29), en *gebeer* HS. 466, 1014, 1171 (vgl. ook *ghebeerre* Mnlp. I 2842) (Mhd. *vârnaeme* en *gebaere*, Ohd. *nâmi* en *gabâri*), beide natuurlijk, vgl. boven § 1, van Oost- of Zuidndrfrank, of van Saks. herkomst (vgl. o. a. Teuthon. *gebeere* en *(ge)neme*); of wellicht ook indringers uit het Beiersche tijdvak? Dit laatste is niet onwaarschijnlijk *schendelic* W. Vr. (evenzoo St. Bijb. *schendelic* Ps. XXI 12, Spr. X 23, enz.), dat mij, met zijn Mhd. door een vocaal in de derde syllabe verobrzaaktenumlaut, het eerst in den Mnl. p. IV, 1837, is voorgekomen; Hooft bezigt het woord, met het verb. *schenden* in verband gebracht, als „verderfelijk” 3), dus analoog met *sterfelijk*, *bevorderlijk*, *onophoudelijk*, enz., en in gelijke beteek. als *schendig* 4). — Zonder invloed van denumlaut ontstond de *e* in *geslegghen*, *verslegghen*, meestal in r., W. 103, Gb. WN. 85, AH. 629, Pp. 810, Alt. II 728, En. I 737, En. II 22, enz., zelden buiten r., als III 149, 720, naast *(on)verslagen*, *beslagen* En. II 414, 502, En. VI 1086, enz., in *leegh* Gw. Vr., En. VIII 96, H. II 1076, enz. (z. o. in den Stat. Bijb.) naast *laegh* W. 44, II 161, enz., en *sel* (ic), Hip. 1581 en in de volksdichtjes. Deze klankwijziging, die, wat de eerste vormen betreft, aan het On. partic. *dreginn*, *sleginn*, *tekinn* herinnert (zie verder ook in het Westvl.

1) Vgl. voor *verlam(m)en* het Os. *bilamod*.

2) Nog thans, in Eakhuizen o. a., gebruikelijk.

3) Zie Ned. Hist. 217, 43: „De Zeeuwsche eylanden — werden aen *verscheyden*’ oorden *schendelyk* getroffen.”

4) Dat *we* als „verwoestend, verderfelijk” ontmoeten bij V. in Begr. F. H. 127 „En — te *schendig* — het platte land set in een bare zee,” en II 744 „t *Schendig* ongeluck;” bij Hooft in diens N. Hist. 1165, 33, „*schendighe* moordt.”

geslegen, gedregen, leeg, De Bo, in *Zeeland leeg*, in 't Fri. *slein*, *volsleggen, dreyn, leeg*, G. Jap. ed. D. bl. 82, 179, ed. Epk. II, bl. 114, en *ik zel* in Oud-Beierland, Brielle, Hulst, Antwerpen. en in nagenoeg geheel Noord-Holland, z. Winkler, Idiot.) is het gevolg eener assimilatie met den volgenden consonant; men bringe slechts, terwijl de tong tot het uitspreken des vocals in genoemde woorden gereed ligt, dit orgaan ook tevens in dien stand, welke voor de *g* of *l* gevorderd wordt, en in plaats van *a, á*, zal men bij het uitstooten des adems een *e, é* laten hooren. Op geen andere wijze verklare men ook *tesch, tessche* Gw. 42, III 21 (vgl. de bij GRAFF V 461 vermelde Ndd. glosse *hirdenteske*), waarin blijkens Ohd. en On. *tasca*, evenmin als in ons *flesch*, Ohd. *flasca*, Ags. *flaxa*, On. *flasca*, van umlaut sprake kan wezen; ook hier toont een zelfde experiment aan, hoe de *a* dezer vormen door innige vereeniging met de *s* tot *e* kan worden. Omtrent *sleck* W. 69, en *del* Gy. 724, staat men in twijfel; *slek* kan of een analogon zijn van het Westvl. *lekmoes*, voor *lakmoes* (De Bo), het Zuidbevel. *vek, dek*, voor *vak, dak*. (Taalb. IV 231), het Maastrichtsche *gebeks, heksel* (Arch. v. Taalk. III bl. 256) (z. voor *slek* in alle drie dialecten de a. pll.) en alzoo een met de *k* geassimileerden voc. hebben; of het is identisch met het Kleefsche *slecke* (Teuthon.), dat blijkbaar aan een oorspr. **slakja* beantwoordt; *del* (vgl. ook *del* in het Westvl. en als adverb. in 't Friesch) is mogelijk = het onz. nomen *dal*, en zou dan zijn analoga vinden in *zel*, het Zuidbevel. *kwelijck, zwelm*, voor *kwalijck, zwaluw*; maar evenzeer kan het identisch zijn met het bij KIL., in den Lanc. III 12164 (*ter delle*), in het Nederrijnsch en het Mhd. aan te treffen *delle, telle*, dat = oorspr. **dalja* moet zijn; uit *V's duin en del*, dat ook in Bred's Angen. gevonden wordt, blijkt het genus des woords niet.

OPMERK. Of *dregen*, infinit., En. X 208, een noodhulp was voor een rijm op *wegen*, dan wel een door *V.* gekende vorm? In Westvl. en Westfriesland is de onbep. w., voor zoover ik heb kunnen te weten komen, *dragen*; slechts passim zegt men

in Zeeland *draggen* (vgl. ook Oudfri. *drēga*). *Scheer* V 76, Ge. I 54, en *gesegh* VGr. 289, III 14, enz., zijn geen wisselvormen van *schaar* en *gezag*. Het eerste beantwoordt aan een Ohd. *scera*; *schaar* aan een Ohd. *scāra*. *Gezag* behoort tot *zien*; *gesegh* (z. ook Com. Vet. bl. 9) hangt samen met *zeggen* en is wellicht een volksetymol. wijziging van het voorgaande woord. *Leck*, meer, Hlr. II 15, Hlr. IV 1, is òf = **lagja* (vgl. Os. *lagustrom*), òf = „**lakja*” (vgl. Ags. *laçes* in genit., Ohd. *lacha*, palus, de On.-stam *loekr*, beek).

5. *E* voor *i* in: *z. reghen, verrochten, berecht, berechten, aanrechten*, En. II 1009, En. IV 556, En. V 975, En. VII 564, En. Inh. en 69, enz. enz. (vgl. Ohd. *rehton*, naast *rihtuan*, correspoud. met *richten*), *fresch* Hlg. Sams., *klemmer* P. 914. (vgl. ons *zwemmen*), naast *frisch, klimmen, passim, rebbe v. ribbe* Gw. 71, *hette* HV. 714, naast *hitte* Hlg. Dav.; in *legghen* voor *liggen*, N. 662, 1537, Fe. Inh. en 1848, Tr. 1000, enz., het gevolg van een reeds in de ME. zeer gewone verwarring der beide verba.

6. Een Saks. *ee* voor *ei* in: *bespreeet* P. 740, 1472, Hlv. 1624, *uytgespreeet* HG. 32, *verscheden* P. 837, *beschreen* V. 126, *onderscheen* J. 950, *versche'en* HS. 53, *onderscheet* HS. 942, *verbredden*, divulgare, P. 838, Hspv. 5, HS. 552, *kteen* passim, alles meestal in rijm, naast *spreyden, verbreyd, verscheiden, klein*, Hspv. 59, 83, enz. enz. De *ie*. voor scherpe *ee* in de volkstaal (zie Rommelp. en andere volksdichtjes), was, gelijk bekend is, plat Amsterdamsch. — Een andere Saks. *ee*, voor *ie*, ontmoeten we in *uitweden* in rijm, IX 362.

7. *I* voor *e* in: *hirt*, éénmaal voor *hert*, I 20, *wilkom* Hlg. Jac., Hlg. Sal., *gewilkomt* Hlg. Dav., *swillen* W. 694, enz., *smiltten* HV. 1599, HS. Klinkd., LfrCr. 242, II 136, 680, VI 31, 137, J. 1797, enz., naast *swollen* Hspv. 291, Begr. FH. 214, LstA. 75, Htz. 16, enz., *smelten* AH. 451, Begr. FH. 236, VIII 94, enz., *schincker* III 157, *zwinck* HS. 625, *dinken* Sop. 1329, *wincken* (Ags. *vincian*), *bringen* En. I 916, *hinne* H. VIII 762, de vijf laatste in rijm 1).

1) Behalve bij *wincken* is hier de *i* toe te schrijven aan den invloed der

8. Onv. *o* uit *a* in: *broght, gebroght, docht, verdocht*, Hlgm. Bar. 118, Hld. 2, 6, Alt. II 1476, IV 138, Hlgm. Mar. 72, Vgr. 49, J. 643, 819, Buc. II 54, En. II 808, V 388, En. II 136, 148, enz.; ook *uyt-, bc-, ge-, ontwossen, zelfwosse* VGr. 409, Hip. 432, 615, 628, Hld. 2, 6, Gb. WN. 309, enz., deels in deels buiten rijm; vgl. intusschen ook (*op*)*gewassen. bewassen* VGr. 491, Hip. 1013, VI 155, enz. *My dacht* Hld. 1, 7, 18, 19, 21, is een gevolg der verwarring van 't imprf. *docht* met *dacht*.

Van Saks. oorsprong is de volk. *o*, uit *ā*, in *bogen*, roemen, VII 235, enz., voor *bāgen* (vgl. i. d. Teuthon. *baigen*, met *ai* = oorspr. *ā*, als in *quail, quait, jair*, enz.). een denominat. van *bāg*, pochenij (z. Hel. 5039, en vgl. Mhd. *bāc*, geschreeuw, en *bāgen, gebāgen*, pochen).

9. Onv. *e*, uit onv. *e*, vóór *r*, behalve in thans ook gebruikelijke vormen, in: *worpen* Gw. 21, 52, P. 140, 216, 614, HV. 240, Pa. 2156, Luc. Ber., N. 424, 1127, enz., naast *werpen* Gw. 33, 58, P. 1401, enz., *langworpiġh* V 292, H. III 238, *verborġen*, in rijm, Pa. 464, voor het gewone *verbergen*. *Werden* is de gebruikelijke vorm in den infinit. en conjunct. JD. 1112, JE. 1031, 1320, III 67, Gy. 561, M. 428, Le. Inh., S. 152, 542, V 185, 287, Luc. 1200, VIII 103, enz.; de vorm, met *o*, in indicativo; zeldzaam is een indic. praes. *werd*, b. v. III 279, VII 161, of een conjunct. *worde, wort* HS. 548, Gy. 812, Sa. 1206, VII 19, Sam. 850, Bg. V 518.

10. Onv. *o* voor thans norm. onv. *u* in *locht* subst. Gw. 1, 7, 16, HV. 1666, III 107, enz., *locht* adj. (vgl. ben. § 107 *Opm.*) P. 688, 1420, *flocx* P. 1001, Gw. 34, *dorven* P. 1351, Gw. 74, W. 27, 110, enz., *vermorwen* Hlr. III 23, Le. 1033, 1929, *jonnen* AH. 687, *misgonnen* III 10, *rocken* Pp. 377, H. IX 491,

volgende *l, n*, die etenals in *zingen, winnen, winden*, enz. assimileerend op den voorafgaanden voc. werkt. Men probeere slechts, wanneer de tong den stand voor de *n* of *l* heeft aangenomen, een onv. *e* uit te spreken; in plaats van dezen klank zal men dan een onv. *i* hooren.

plondren HV. 1105, 2111, 2199, enz., *plocken* Sop. 222, *konnen* W. 105, 113, Hfr. III 25, M. 366, *konst* W. 110, 113, *krollen* P. 217, Hspv. 311, *borger* Pa. 362, *bolpees* HV. 1156, Htz. 4, *drock* VIII 639, enz., nevens *flux* V. 63, W. 11, *durven* passim, *vermurwen* Htz. 5, *kunnen*, *kunst* passim, *krullen* Pp. 1440, enz. In. Verg. 48 rijmt *Evangelium* op *trom*.

11. *O* voor *oe* in: *beromt* Gw. 60, *noemde*, l. *nomde* (: *kromde*), W. 79, *romde* III 163, *trop* Hld. 4, en *most*, dat honderdmaal voorkomt tegen één keer *moest* (z. § 47); *loijen* HS. 716, *gely* III 866, *rojen* VII 515. De vier eerste zijn gewis van Saks. oorsprong, de twee andere wellicht; de Zuidnederfrank. *ó*, vóór *j*, in *bloyen*, *groyen*, *royen*, Taalb. V 173, mag hier nam. niet over 't hoofd gezien worden.

12. *O* voor thans norm. *eu* in: *vloghel* Gw. 31, 68, W. 104, Geb. WN. 230, Pp. 273, 1382, VI 757, enz., naast *vicughel* P. 171, W. 90, enz., *koken* P. 1275, Gw. 30, *loze*, leus, W. 46, *rook* in r. HS. 834, *sporen*, bespeuren, Hlg. Jac., LfzCr. 206, enz., nevens *speuren* LfzCr. 152, *knoler* II 683, *volen* En. IV 735.

13. Onv. *u* voor thans norm. onv. *o* in: *krunckelen* P. 217, Gw. 10, W. Inl. 22, 61, 62, 69, N. 256, enz., *kuntschap*, *verkuntschappen* J. 167, En. III 254, 352, En. VII 114, En. VIII 14, En. IX 74, En. XI 204, 361, Tr. Inh., 221, 379, enz. (zeer zelden *verkontschappen* M. 1383), *aen-*, *af-*, *verkundigen* V 291, Db. Inh., VII 569, En. IX 289, enz., *dul* Gw. 11, W. 33, *bezurght* W. 64, HV. 177, LstA. 93, de imperfecta *verkurf*, *bedurf*, *besturf* JE. 975, 976, V 363, de participia *ge-* *besturven*, *verburghen*, *ge-* *behulpen*, *bedurven*, *verkurven* Gw. 9, 26, Ldzv. 127, III 79, Hip. 874, Geb. 356, JE. 1269, 1270, JD. 1283, 1284, V 87, Le 650, enz., naast een meer gebruik. *dol*, *bezorght*, enz. passim.

13*. *Guwen*, gapen, V 112, heeft een *u*, uit *i* of *í*, vóór *w*, evenals *huwen*, *kluwen*, *spuwen*, z. Kl. en Medekl. H. X § 8; of we als prototypus *giwén* (vgl. Ohd. *glen* bij Notker) moeten aannemen, dan wel *giwén* (vgl. Ohd. evenzoo bij N.) valt niet te

beslissen; het in den Alex. X 795 te vinden *ghien* beslist niets. *Vernuuen* H. VI 586, in rijm, vertoont de bekende wisseling van *ie*, uit *iu*, met *u*.

De *u* in *vuyren* (spr. *vuuren*: *Avonthuren*), voeren, Gw. 70, is van Oost of Zuidnederfrank. oorsprong; op de zuidel. Veluwe en in de Betuw, in Noord- en Zuid-Brab. en in 't Antwerpsche bezigt men een onder den invloed des umlauts staande *uu* = *oe* (*uo*), uit *ô*, b. v. in *pruven*, *vuren*, *suken*, *hujen*, *vugen*, *vuut*, plur. van *voet*, *bruur*, enz.; vgl. Mhd. *prueven*, Os. *fôrian*, *sôkian*, *hódian*, *fôgian*, Ondfr. *fuoti*, **bruoair*, (**brudri*), dat we, naar het Ags. *brédher*, wel voor den oorspronk. datief moeten houden, die zijn gewijzigden voc. ook aan de andere casus heeft medegedeeld. Of *doorvuyrt* in HS. 834 voor *doorvoert* staat, beslis ik niet.

14. *Oe* voor scherpe *oo* in: *oeghst*, *oest*, *oeghsten*, rijmende op *woest*, *verwoest*, *verwoesten*, III 23, 63, 88, 199, VI 155, nevens *ooghst* Hld. 12, 15, VII 714, 758, VIII 113, enz. (zie ook *oest*: *verroest* bij Cats, ed. V.VI. II 396 *b*). Vgl. een zelfde *oe* = *oo*, uit *au*, in 't Maastrichtsche, b. v. in *groet*, *noed*, *broed*, *stoet*, *loen*, *hoeg*, enz., en, met een daarachter hangenden onduidel. voc., als *oet*, in Antw., Lier, Mechelen, b. v. in *groet*, *noed*, *broed*, enz.; z. Franquinet i. h. Arch. v. Taalk. III bl. 261, en Winkl. Idiot. n°. 51, 160, 161, 162. Ook *oe*, in plaats van de uit *a*, vóór *r*, voortgekomen gerekte *oo*, in het imprf. *schoer*, z. ben. § 40; vgl. *zwoord*, *zwoerd*, en *woord*, *woerd*, nevens *zwaard* en *waard*, Ohd. *swarte*, *wirt*, *Taalb.* V 203.

15. *Eu* voor thans norm. zachte *o* in: *veur* Gw. 6, *te veuren* P. III, 960, AH. 1399, *veughel* II 320, (*ver*)*steuren* III 189, Gy. 277, 500, Pp. 1173, Hlr. I 15, 25, Geb. 733, V 344, enz. (vgl. Os. *furi*, Ohd. *vogila*, nom. plur., *unarstorit*, *zistorit* partic.). In *meughen*, *vermeughen* AH. 861, II 221, Le. 970, J. 1118, enz. is de voc. niet aan den invloed eener *i* of *j* toe te schrijven, maar aan dezelfde asfimileerende en klankwijzigende kracht der volgende *g*, die ook in *geslegghen*, *gedregghen*, *leeg* (z. § 2) en in

ons *deusen* is werkzaam geweest. Heeft namelijk op 't oogenblik waarop de *o* zal worden uitgesproken, de tong tevens reeds den voor *g* vereischten stand aangenomen, dan moet zich in plaats van dezen vocaal een *eu* ontwikkelen, iets wat eenvoudig genoeg is waar te nemen, zoo men, na zich *gereed gemaakt* te hebben om een *g* uit te spreken, *terwijl de tong in den hiertoe aangenomen stand blijft volharden*, een *o* tracht voort te brengen.

OPMERK. Wat is de Oudgerm. vorm van *schreumen* AH. 1676? De *eu* in *keunje*, Rommelpot, en *ghy keunt* V 85 (vgl. ook Westvl. *icunt*, *keunt*, v. *gont*, *kont*) is uit dezelfde neiging tot rekking voortgekomen, die we in verschillende dialecten van Holland, Utrecht, Brabant en Vlaanderen, ook bij de uitspraak der *a* en *i*, vóór *nd*, *nt* (ook *ng*) waarnemen. Dat de onv. klinker daarbij tot *eu* werd, is hierdoor begrijpelijk, dat dezelfde beweging der tong, die de rekking veroorzaakt (een beweging in schuinsche richting naar achter en boven), tevens de onv. *o* in *eu* doet overgaan. (Men make zich slechts gereed om een onv. *o* uit te spreken, doch wijzige daarop, nog vóór de adem wordt uitgestooten, de ligging der tong op de aangegeven wijze; in plaats van *o* ontwikkelt zich dan bij 't spreken een *eu*). Heeft de rekking plaats in *kunt*, dan ontstaat er een *kuunt*, gelijk men thans o. a. in de Antwerpsche Kempen spreekt.

16. *Eu* voor zachte *e* in: *besmeariden*, *besmearit* Gw. Vr., Hlg. Josias, Alt. II 118, overal in rijm, naast *smeren*, passim, *leunen*, *steunen*, I.e. 157, 158, enz., naast *lenen*, *stenen* Le 57, 149, 2003, enz., *deus* III 84, enz., in volkst.; (omgekeerd *avel* VGr. 641, Hip. 154, V 689. *snevelen* W. 73, 'Tr. 571, en ook in volkstaal *brech*, brug, II 586). Voorts onvolk. *eu* (voorgesteld door *u*) in plaats van onv. *e*. behalve in hedendaags gebruikelijke vormen als *rund*, *hun*, *wulpsch*, *fulp*, enz., ook in *hum* (z. ben. § 114), *'tgunt* (z. ben. § 130), *runnen* V 51, *over-*, *bestulpen* Geb. 355, I.e. 1463, J. 1927, naast *stelpen* Geb. 865. In mijn *Kl. en Medekl.* H. XXIII, § 12, heb ik vroeger deze *u* als een onduid. voc. opgevat; doch ten onrechte. Want terwijl we regelmatig den on-

duidel. klinker zien ontstaan bij verzwakking of verdwijning van den klemtoon, gaat het niet aan in gevallen, waar van zulk een verzwakking geen sprake kan zijn een zelfde wijzigingsproces aan te nemen. Veelmeer is hier de onvolk. vocaal een parallel van de volk. *eu* uit de volk. *e*. Bewijs: Het verschil van de werkzaamheid der spraakorganen bij 't voortbrengen van volk. en normale onvolk. klinkers bestaat hierin, dat bij de laatste het middeldeel der tong naar beneden getrokken wordt en de zijranden van dit orgaan, in het midden, vast tegen de voorste benedenkiezen komen aan te liggen. Duidelijk bespeurt men dit, zoo men, na een volk. *a, e* enz. te hebben uitgesproken, de tong in den daarvoor aangenomen stand laat, en daarop die wijziging maakt, welke vereischt wordt om denzelfden klank onvolk. te uiten. En wanneer, omgekeerd, na 't spreken van een onv. klinker, de tong in den daartoe aangenomen stand volhardt, en daarop die verandering ondergaat, welke noodig is om het uitspreken van dienzelfden voc. als volk. klank mogelijk te maken, dan zal men opmerken, hoe dat orgaan, hetwelk te voren tegen de benedenkiezen aangedrukt lag, zich in zijn middeldeel verheft. Zoo men nu voorts een woord als *leunen, zeven, vcul*, enz. achter de *eu* afbreekt, en daarna, terwijl de tong in den voor dien voc. aangenomen stand blijft en niet tot de indifferente ligging terugkeert, in dien stand de beschreven wijziging maakt, vereischt voor den overgang eens volk. klinkers tot den onvolk., dan verneemt men bij een vernieuwde uitstooting des adems juist dien klank, welke in *ruid, fuip*, enz. gehoord wordt. Keeren we het experiment om, d. i. breken we een woord als *ruid, fuip*, enz., achter de *u* af, om daarop, terwijl de tong in den daartoe aangenomen stand volhardt, de voor den volk. voc. noodige verandering te maken, dan laat zich de *eu* hooren, welke in *leunen*, enz. gesproken wordt.

Ook het in *V's o. p.* aan te treffen *vrund* Gw. 36, *W. Inl.*, 15, 39, 55, is als een uit *vrind* voortgekomen vorm, naast *runnen* en *stulpen* te plaatsen.

17. In *toegheveucht, toeveucht, veughd* P. 373, 486, HS. 85, Hip. 749, III 293, steeds in rijm, *beus* HS. 921, Pa. 1799, II 588, III 103, in r. of volkst., *bleu* H. III 276, enz., en het bij V. uitsluitend gangbare *reückeloos, roekeloos*, Pa. 557, Hlr. I 16, enz., hebben we „geümlautete“ Saksen voor ons, of, gedeeltelijk misschien ook, Zuidnederfranken (vgl. in 't Maastr. onder verschillende *eu's* = oorspr. *ó*, ook *veugen*; doch *does*; z. Arch. v. Taalk. III bl. 261 en 262). Daarentegen V 86, JD. 446, het echt Holl. *ongenoecht(e)* naast *geneughte*, passim.

18. Overgang van oorspr. volk. *e* tot onv. *e* in: *vremd* HV. 1019, 1567, Hlg. Sal., enz. en *end* H. XI 995; daarentegen heeft *eemer*, eig. *eemmer*, zoòals het zonder twijfel uitgesproken werd, Gw. 30, III 283, XI 285, XII 17, = *een(m)* + *ber*, zijn volk. kl. nog bewaard.

19. *Ei* voor scherpe *ee* in: (*ver*)*deylen* Gw. 2, P. 1845, 1922, W. 74, Hspv. 173, HV. 559, Hlg. adl., *meynen* Gw. 54, P. 938, W. 56, 59, IV 154, *meining* En. IV 468, *ghemeynelyc* P. 836, VII 570, *alghemeyn* HG. 42, VII 293, En. IX 944, *weicken*, Hlgm. Luc. 38, Hlgm. Mar. 29, met den *ei*-klank onder den invloed eener oorspr. volgende *j* of *i*; en voorts andere, als *teycken* P. 1700, 1999, *teickening*, JD. Opd., *vleysch* W. 51, 64, II 570, IV 9, *leyt* adj. HV. 66, II 111, III 151, *breyt* P. 1960, *kleyd* P. 1253, *sleyp*, *sleypen*, HV. 55, 563, 611, 629, 1430, V 219, VII 287, 650, En. VIII 388, enz., *scheide*, Tr. 1536, alle naast *deelen, meenen*, enz., passim. Oorspr. Hollandsch zijn deze *ei*-vormen niet, althans niet de laatste, zonder *j* of *i* in de volgende lettergreep; het voorkomen van een *deylen, meynen, gemeynlick, geweyket, teycken, vleysch, leyt, breyt, cleyt, sleyp, sleypen, scheyde* in de Teuthonista, en van de meeste dezer vormen in het Maastrichtsche (Arch. v. Taalk. III, bl. 259), pleit zeer sterk voor een Oost- of Zuidnederfrank. herkomst.

20. Een andere *ei* voor *ee*, nam. de zachtvolk. *e*, komt voor in: *verweyren* P. 1296, 1522, *afweyren* W. 64, *weyr, te weir* W. 18, 64, II 132, *heyr* P. 1226, 1295, W. 32, 67, II 132, Alt. II 1430,

Meyr P. 1429, Gw. 39, Alt. II 1429, VIII 109, En. V 1074, En. IX 572, *geweyr*, Hlg. Dav., V 394, *beyr*, ursus, W. 37, 76, 107, *scheyren*, tondere, Hlg. Sams., *speyr* Hlg. Dav., enz. Waren t alleen de vijf eerste vormen, die zulk een *ei* vertoonden, dan zou men de diphthong hier, als in *cinde*, *heinde*, *feilen*, enz. (z. Kl. en Medekl. H. XIV § 3) en de dialect. *deincken*, *hei(f)t*, enz., in **V**'s volkdichtjes mogen verklaren; het Ohd. *giwer*, *bero*, *sceran*, *sper* verbiedt zulks echter voor de vier laatste en dwingt ons aan een invloed der volgende *r* te denken; en werkelijk, zoo men reeds onder 't spreken der norm. zachtvolk. *e* aan de tong den voor de volgende *r* vereischten stand begint te geven, dan ontwikkelt zich een op *ei* gelijkende diphthong, die we wel in de hier genoemde woorden zullen te zoeken hebben. Dat **V**. evenwel ook de normale *e*-uitspraak kende, bewijst een rijm als *meer*: *eer* En. I 65. *Meir*: *eer*, VIII 109, is waarschijnlijk een lapsus calami voor *meer*; *veer* (ver): *meir* En. IX 572, kan daarentegen wegens den eenigszins op *ei* gelijkenden klank van *ee* in *veer* (z. § 3) als onzuiver rijm beschouwd worden.

21. Meermalen ontmoeten we *ai*, *ay* voor *ei*: in vreemde woorden, als *Romain*, *Romainsch* En. VI 1179, Bat. 1643, VI 40, En. IV 321, En. VIII 500, *May* III 86, VII 673, 684, 795, VIII 100 (hier als rijm op den familienaam *Ray*), *palais* V 137, VIII 108, En. VII Inh. en 623, En. VIII 176, 531, Db. 974, enz., *pais* VIII 108, En. VII Inh. en 624, En. VIII 161, enz. (naast *paleys* III 266, M. 9, *peys* III 266, Gy. 263, enz.), *kayser* II 310, *saizoen* V 90, waarnaast de volksetymologische vorm *saizoen* V 33, *bay*, *moerbay* Le. 518, 1231, H. IV 167, *galai*, *glai* VI 40, IX 630, H. IV 971; en in echt Nederl. als *kay*, *kaiken* Hlgm. Ap. 141, En. V 382, En. VI 9, 324, 351, En. VIII 362, En. IX 1192, En. X 558, *kaizelsteen* Ge. I 98, 196, enz., naast het minder gebruikelijke *kei*, V 339, 352, 507, *klay* II 123, IV 134, J. 1570, En. VIII 88, En. X 226, *aiers*, *aciers* Gg. I 232, H. VIII 921, *taisteren* Pp. 1515, V 375, En. XI 440, H. III 265, *vailigh* P. 1909, AH. 1389, 1666, II 309,

hayligh Begr. FH. 218, 259, Pa. 1910. *schrayen* Hip. 1464, *schray* III 84 (in volkstaal). Vgl. ook bij BRED. b. v. in den ferol. *laytsman*, *ayeren*, *kay*, *mayt*, enz. 167, 423, 1139. enz. Welk een klank stelde deze *ai* voor? In rijm vinden we *klais*: *reis* IV 134, *eisch*: *palais* S. 613, *May*: *wey* VII 673, 684, 795, *palais*: *reis* En. VIII 176, 531, *galaien*: *gescheien* IX 630, enz. De verbinding van een als *ai* of *aai* uitgesproken *ai* met *ei* is niet denkbaar. Evenzoo is het niet aannemelijk, dat *ei* een *ai*- of *aai*-klank zou voorgesteld hebben; want wat moest dan een *weyen*, *sweyen*, *dreidt*, enz., voor *waayen swaeyen*, *draeidt* (zie ben. § 22) beteekenen, wanneer het dient om een rijm op *-eien*, *-eit* te verkrijgen? Er rest alzoo nog alleen, dat de door *ai* voorgestelde klank een timbre had, hetwelk met dat van *ei* zoozeer overeenkwam, dat een rijmverbinding der beide diphthongen niet onmogelijk was, doch tevens zoozeer verschilde, dat een afzonderlijke spelling kon noodig geacht worden. En zulk een timbre vinden we werkelijk in de hedendaags in 't Gooi heerschende *ei*-uitspraak, welke het eerste element des tweeklanks noch als *è*, noch als *ea* laat hooren, maar als een korte, doch volk. *a*, die eenigszins naar *è* zweemt.

22. In plaats van *aai* verschijnt somwijlen *ei*, *ey*, meestal om een rijm te vormen met een norm. *ei*, als *sweyde* AH. 248, 680, Fn. V 588, *sweyen* II 299, 668, JE. 300, JD. 801, En. X 1230, enz., *zwey* Ad. 841, *weyen* AH. 1190, II 766, *neyen* III 275, *dreidt* III 142, *key* voor *kaai*, Tr. 671, éénmaal ten behoeve eener woordspeling met den eigennaam *Ney*, *neyen* III 58; zelden buiten rijm, *zweyen* Ldzv. 443, VGr. 223, 245, Hip. 206.

23. *Reyzigh*, slank. Buc. VI 88, En. XI 216, Ad. 13 (z. o. KIL. die het w. als Sax Sicamb. Holl. Zeland. opgeeft) beantwoordt aan het Ndd. *reisig* (z. Brem. Nieders. Wtb.), en moet voortgekomen zijn uit een grondw.* *reis*, *reize* = „groei, hoogte,” dat ik niet heb kunnen opdiepen (vgl. ook het verwante *reus*, oudtijds *rese*, Ohd. *riso*, en het Ndd. *risk*, slank); of ons *rijzig* een analogieformatie is naar *rijzen* dan wel met een oorspr.

**rísig* correspondeert, is niet uit te maken; aangetroffen heb ik dezen vorm nergens in de oudere bronnen. *Forneyzen* HV. 710 (Fr. *fournaise*) heeft een *ey*, waaruit *ui* ontwikkeld is, evenals in *wambuis*, uit *wambays* (KIL.). *Beytelen* W. 89, II 591, X 477, staat tot *buitelen* (verwant met Fr. *culbuter*), gelijk *peyms* (KIL.) tot *puimsteen*, Lat. *pumex*, *greys* in 't Westvl. (z. o. Harduyn, Ged. 88) tot *gruis*.

Pluicken P. 552, VI 195, Luc. 2150, in r. voor *plukken* (vgl. o. Wb. op Bred.), moet een van *pluicken*, openen, ontleende vorm zijn; *plukjan* zelve kon moeilijk *pluicken* opleveren. Over de *ui* in *uiens* Le. 229, z. Cosijn in de *Taalk. Bijdr.* I, 64, vlgg.

Ou, voor *ú*, heeft *houwen* HS. 1094, *schouwen* I 328, II 575, enz., voor *huwen*, *schuwen*.

Aan een oorspr. Germ. *iu* beantwoordt in 't Friesch (niet, zooals Heyne beweert, alleen in de oostelijke, maar ook somwijlen in de westel. dialecten) *ia*; z. bij G. Jap. b. v. *djeer*, *ljeafde*, *bjeer*, *sjeack*, *ljeacht*, enz., ons *dier* (lief), *liefde*, *bier*, *ziek*, *licht* (uit *liecht*), met *ie* = oorspr. *iu*, en evenzoo het in de *Oude Friesche wetten* (Camp. en Leeuw. 1782), 286, als Nieuwfri. opgegeven *jadder*, uier, dat met het Mhd. *iuter*, Nhd. *euter*, identisch is, als nevenvorm van het eveneens Westfri. *úder*, Ags. *údr*, Ndl. *uider*, *uier*; vd. bij W. *jadder* V 707; (voor *dd*, uit *d*, vgl. *ladder*.)

24. Voor *dry*, drie, z. HS. 648, 656, enz.; Pa. 1433 rijmt *drytand* op *bystand*, III 284 *dry* op *burgery*; ook *yder* komt nu en dan naast het regelmatige *yeder*, *ieder* voor, als HS. 877, 1174, W. 109, enz., en rijmt VII 376 op *verwijder*; (vgl. ons *dij*, voor *die*, z. PLANT., een nevenvorm van *dieghe*, z. KIL., met *ie* uit *iu* = oorspr. **thiuha*, blijkens het verwante onzijd. Ohd. *dioh*, Ags. *theóh*, Ofri. *thiack*). P. 1245 heeft in rijm *vliet* v. *vlijt*.

C o n s o n a n t e n .

25. Een oorspronk. *ft* in plaats van *cht* vindt men in *graft* III 12, En. VII 209, En. IX 214, 745, 841, enz., naast *gracht* M. 1495, *enzt*, in *kraftigh* En. V 652, Ed. IIII (beide malen in rijm) en *kluft*, afdeeling, hoop. V 347, En. X 315.

Daarentegen vertoont *golghen*, golven, Hspv. 202, en *opge-
golght* HG. 195 (vgl. *golghen* Pass. Wint. 108, 114) in plaats van *v* een *g*, die waarschijnlijk van Westvl. oorsprong is; alleen in dit dialect althans ken ik den overgang eener *v*, na *l*, in *g*, b. v. in *balgens* v. *behalvens* (z. DE BO).

Of ook *dgye*, dij, V. 119 (z. o. Cats, ed. V. VI. I 475 *b* en 828 *a*, en vroeger blijkens CUDEM. 109, bij Guic. f°. 195 *b*, 205 *a*), van gelijke herkomst is? Ik kan den vorm in geschriften uit die streek niet aanwijzen; maar geeft ons de *dg*, uit *d*, in de Westvl. imperfecta *ik loofdege*, *deeldege*, *vraagdege*, enz. (uitgespr. als *loofdge*, *deeldge*, *vraagdge*) niet eenigen grond ook een Westvl. *dgye*, uit *dye*, te vermoeden? 1)

26. Dat de *g* als sluitletter in *ng* door **V**. nog werd uitgesproken, mogen we opmaken: 1°. uit de veelvuldige spelling *ngk* aan 't slot der syllabe, als in *gingk* Pp. 64, 374, Alt. I 1298, 1360, Alt. II 36, *kamerlingk* JD. 611, VI 93, *dwongk* Pp. Opd., *dwangsk* JD. 26, Luc. 1057, *omgungk* Alt. I 544, *toegangk* Luc. Opd., (*ge*)*zangk* Alt. I 666, 698, VI 323, *oirsprongk* Alt. I 1580, *sprongk* Alt. II 251, Pp. 3, En. II Inh., *sprongk-aér* Hlgm. Eul. 118, *koninkk* Alt. II Kantaanw., JD. 609, VI 321, *zwangk*

1) Het ontstaan van zulk een *dg* uit *d* (*tg* uit *t*) is eenvoudig het gevolg eener abnormale vrij sterke achter- en benedenwaartsche beweging der tong bij de uitspraak der *d* (*t*); deze beweging (veroorzaakt door de werking der musc. cerato-pharyngei) geeft aan de lingua zulk een stand, dat ze na de opening der dentale mondbuis voor een momemt een van voren geopende gutturale mondbuis vormt, in welke de doorstroomende adem een *g* (*ch*) ontwikkelt.

Alt. II 13, IV 131, *jongelingk* Alt. II 25. En. III 460, En. VII 648, *outfugk* Alt. II 33, *iangkzaem* Alt. II 140, Ed. 1167, VIII 135, *onveigangkoren* Pp. 161, *belangk* Pp. 195, *kringk* J. 583, V 387, En. III 397, *ringk* Alt. II 916, VI 734, *jongk* Hlr. III 13, *vreemdelingk* En. VII 620, enz. enz. naast *ging* Alt. I 474, Alt. II 13, VI 737. *dwang* III 60, *gang*, *opgang*, *toegang* III 60, Inw. 314, 960, *oorsprong* En. III 139, 240, En. VII 57, Ed. 123, Buc. VI 100, *jongeling* En. V 462, En. VII 634, 768, *ontjing* VI 738, *langsaem* JE. 439, JD. 1192, Sa. 839, *ring* En. V 406, En. X 213, En. XI 376, enz. enz.; want hetzij we hier aan een dubbele spelling, hetzij misschien aan tweeërlei naast elkaar in gebruik zijnde vormen van een zelfde woord te denken hebben, in ieder geval kan de *gk* niets anders dan een uitspraak der *g* als gutturale ontploffingsluitletter voorgesteld hebben; 2°. uit rijmen, als *langk*: *ranck* Buc. IV 60, *klanck*: *gezangk* J. 751, *gangk*: *kranck* VI 330, *langk*: *klanck* VI 721, *langk*: *banck* Inw. 954, enz. De nu en dan voorkomende spelling *ng* in woorden, als *langworpigh* V 292, H. III 238, *koninglijck* VI 735, En. VII 1175, Ip. Opd., *jongman* JE. 668, Le. 1203, *jongheyd* III 471, *koningrijck* VII 546, enz., mag intuschen niet als bewijs gelden; zeker kan de thans als *k* uitgesproken gutturaal eertijds niet met de *n* geassimileerd zijn geweest; maar daarentegenover staat, dat de mogelijkheid van het vroeger bestaan van een dubbelen vorm, van een met *nk* (die bewaard bleef) en van een ander met geassimileerde *ng* (die verlorening), niet maar botweg te ontkennen is. — De spelling *jonffer* HS. 741, II 31, voor *jongfere* (z. KIL.), schijnt een poging te zijn om de samensmelting der *g* met *n* in dit woord voor te stellen.

De *g* van *rijge*, voor *rij(e)*, Mhd. *rthe*, HS. Vr. (z. o. Stat. Bijb. en KIL.), kan evenmin organisch zijn als de *g* van *aantijgen*, Hd. *zeihen*; aan een Mhd. *rthe* moet een Ndl. *rij(e)*, aan een Mhd. *zihen* een Ndl. (*aan*)*tijen* beantwoorden. Gelijk evenwel door invloed van de vormen *teeg(ch)*, *tegen*, *getegen* de vorm

tijen tot *tijgen* werd, zoo kon *rije* onder invloed van het oude *rege*, met gelijke beteek., Mhd. *rige*, een *g* in zich opnemen; vgl. evenzoo *rijgen*, voor *rijen*, Mhd. *rihen*, ten gevolge van *reeg(ch)*, *regen geroegen*. *Tael*, schaduw, eigenl. staart, HS. 396, naast het bij Westerbaen (I bl. 218) te vinden *teyl*, staart, is een parallel van het Dietsche *dwale*, handdoek, Walëw. 992, Fl. e. Bl. 2974, naast *dweil*; *teyl* en *dweil* beantwoorden aan een Oudgerm. vorm, met *g*, als Got. *tagl*, On. *tagl*, Ags. *taegl*, en On. *thvegill* (masc. gen.); *dwale* aan een vorm, met *h*, als Ohd. *dwahila*, *dualla*; we moeten dus voor *taal* (zie dien vorm ook bij Loosjes als „haar” *Taalbode* I bl. 253) een oorspronk. *tah(a)l* of *tah(i)la* (vgl. Skr. *daça* franje) aannemen, ook al leveren onze Oudgerm. bronnen slechts vormen, met *g*; want *taal*. = oorspr. *tagl* is onmogelijk.

27. Een oorspr. *j* heeft nog *jonst* I 19, *jonnen*, gunnen, HS. 906, W. 8, HV. Opd., II 209, enz.; daarentegen staat *jenoffel*, Gb. WN. 540, voor *genoffel*, *geroffel*, Fr. *girofle*. De *w* is afgevallen in *snee*, sneeuw, HS. 150, W. 72, evenals in *ons zee*, Os. *séo*; is niet gesynop. in *zwoel*, H. VII 735, naast *zoel*, H. VII 770.

28. De overgang van *nd*, *nt* tot *ng*, een *dubbele* guttur. *nas*. (als gevolg van assimilatie), *nck*, is in 't Amsterdamsch, evenals in zeer veel andere Holl., in Zeeuwsche en Westvl. dialecten zeer gewoon; (vgl. ook bij Bred. Jerol. *strang* 429, *vang*, vond, 805, *verstanck*, *schanck*, verstand, schand, 1840, 1841, enz.). Vandaar bij V. *strangh(e)* V. 128, 252, W. Inl. 95, W. 68 (z. o. Mnlp. III 526), als nevenvorm van het fem. *strande*, dat door KIL. als Sax. Sicamb. wordt opgegeven en, met geëlideerde *e*, ook bij onzen dichter is aan te treffen (Hspv. 176, AH. 928, Pa. 205; vgl. On. *strönd*), naast een onz. *strand* (HV. 712, enz.; vgl. bij Hooft e. anderen nog een mann. *strand*, Ags. Mhd. *strand*, *strant* masc. gen.); evenzoo in de platte taal *Monck-albaen*, Rommelp., *stong* II 763. De „vorstufe” tot deze *ng*, *nck* vertooren de uit Bredero, den Warenar en V.'s volkshekeldichten (z. b. v. Rommelp. enz.) bekende Amsterdammers *wangt*, *hangt*,

mongt, wongder, ongs, enz.; hier toch bepaalt zich de wijziging nog alleen tot de nasaal, vóór *d, t, s*; in de eerstgenoemde vormen is echter de zoogenaamde gutturale uitspraak ook tot de volgende explosiva doorgedrongen en heeft de zachte met de nasaal geassimileerd, de scherpe in *k* veranderd.

29. Tegenwoordig niet meer in gebruik zijnde vormen, met verscherpten consonant, treffen we aan in: *datelijck* Hlgm. Ka. 52, Alt. I 295, Luc. 2073, En. II 982, En. IX 332, *daetlijck* Pp. 76, 367, JE. 1337, En. II 297, enz., *dootelijck* Alt. I 453, Ed. 789, En. VII 798, En. VIII 928, enz., *entlijck* IV 419, J. Ber., Alt. I 346, VI 11 en 15, *tijtljck* Alt. II 906, VI 116, *duilljck* VI 120, enz., nevens *dadelijck* Alt. I 1169, El. 360, Geb. 1255, enz., *endelijck* Alt. I 1115, VI 49, Luc. Ber., Inw. 705, En. VI 94, 1066, Ed. 90, enz., *tijdelijck* III 107; in (*ge*)*vangkenis* Pp. 278, 464, 1317, Geb. 1722, naast *vangenisse* Hlgm. st. Ae. 165, (terwijl omgekeerd nog het onverscherpte *beeldenisse* Gw. 21, II 311, Hlg. Adam, voorkomt, nevens *beeltenis* Pa. 2048); voorts in *duizenterleie*, *duizendterleie*, *duizenterhande* V 240, 241, 284, en in *bezoetelt* V 409 (vgl. Taal- en Letterb. III, 178). Over *aertigh* II 685, VI 36, 45, Le. 1385, enz. zie Ned. Wb. op *aerdig*.

30. In HS. 315, Hlg. Mos., II 148, H. I 617 staat nog *beschud-den*, waaruit zich het reeds in de 15de eeuw (ook bij V. II 136, Pa. 1128, enz.) voorkomende *beschutten* ontwikkelde door hetzelfde proces, dat ook *zot*, *zotte*, uit *sod*, *sodde*, Segh. 6031 (1), *betten* volgens zeer aannemelijke gissing van Cosijn uit **badjan*, naast *baden*, *zat* uit *zad* deed ontstaan.

Let voorts op *grijste*, vergrijste, HV. 19, *onbesuiste* Tr. 1094, en *bruisde(n)* (z. § 46); ook op *gnorren* P. 325.

Epenthesis, syncope, enz.

31. Van epenthesis zijn als bijzondere gevallen te noteeren : die van *t* tusschen een uitgang-*en* en het afleidingssuffix-*lijck*

(1) Vgl. Lit. *pa-siut-élis*, een zot mensch.

of *-heid*, in *ervarenthejd* W. 17, JD. 1276, *geleghenthey* W. 101, 102, Pp. 516, IV 644, Sop. 472, En. VIII 818, *verborgentheden* Alt. I 489, XI 287, *volkomenlijck* Pp. 34, *verholentheden* Alt. II 1220, XI 288, *genegentheit* JD. 345, Sop. Vert., J. 1129, 1537, VII 159, *verlegentheit* J. 1538, *goedertierendhejd* Sop. 1211, evenals ook in de thans nog gebruikelijke *gezamentlijck* HV. 1508, *opentlijck* Pa. 1949, (on)ordentlijck Hip. 1232, 1561, Sop. Vert., *eigentlijck* Alt. III 1374, *wesentlijck* Gg. I 949 (vgl. daarentegen § 32);

die van *d* tusschen *l. n.* en *-(e)r*, in *overspeelder* Pa. 2138, Hspv. 158, *siender* II 572, *voelderley* II 573, Hlg. Tw. Prophet., *vertaelder* I 341, El. Opd., *tooneelspeelder* VI 324, *inwoonder* P. 62;

van *d* in *dwaeden*, uit *dwa-en*, Hlg. Tob.;

van *b* tusschen *m* en *r* in *marbre* HV. 610, 1444 (naast *marmre* HV. 730);

van *m* in *pampier* V. 433, HS. 337, enz.;

van *s* na *r* in *girsen*, snorren, HV 235, IV 10 (z. o. J. Vos II 552, 710, 713, en Oudaen, P. II 5), uit *girren* (Mhd. *girren*), dat als *gieren* (= „een schril geluid maken”) o. a. in den Herespieg., bl. 157, bij Camph., Ps. 147, vs. 6, voorkort en door KIL. als Germ. Sax. wordt opgegeven; vgl. ook het oude *baersen* uit *baren*, *spaersen*, strooien, uit *sparen*, m. gel. beteek. (1).

(1) Ook het bekende Mnl. *meersen*, voor *meeren*? Is dit niet veeleer een analogieformatie naar vormen, als Os. *minson*, Ags. *minsian*, *laeksian*, Ohd. *mihhikison*, *strenkison*, *kreinison*, d. z. denominatieven uit een comparatief (met de oude *s*, in plaats van *r*, omdat het Indogerm. accent op de *i*, alzoo onmiddellijk vóór de *s* viel?), of als Os. *blidsean*, Ags. *blidhsian*, *gaëlsian*, *mildsian*, Ohd. *egison*, *geitison*, enz., afleid. uit een verb. nomen Os. *blidsea*, Ags. *blidhs*, *gaëlsa*, *milds*, Ohd. *egis*, **geilsa*, enz.? (Vgl. een overeenkomstige analogiseering in het Ohd. *huoris-unge*, naar *hebison*, van *kebisa*). Evenzoo zal het oude *verclaersen*, naast *verclaren*, wel met *kleinsen* en een misschien naar Ohd. *kreinison* aan te nemen *reinsen* in verband te brengen zijn. *Grinzen*, dat Verdam (Taalk. Bijdr. II bl. 219) uit *grainen*

Epenthesis ontbreekt in *daler* III 21, *wackerer* V 532; en *verpeisteren* HV. 125, H. IV 288 (z. *Huyd.* II 288, en mijn *Klink. en Medekl.* H. XXXIII § 8).

31*. De *t* van *dorst* HS. 476, voor *dons*, *donse* (KIL.), is paragogisch, evenals in *rijst* en het dialect. *wascht*, enz. Voor *aern*, in pl. van *arend*, z. HS. 831, Gb. WN. 381, III 24; voor *fasaen* Alt. I 288; voor *ergen*, *nergen*, oorspr. *é-wergen*, *né-wergen*, uit *eo-* *néo-hwergin*, alzo vormen zonder de paragog. *d* (*t*) en zonder de hedendaagsche adverb. *s*, HS. 147, HV. 142 (beide in rijm); de Rommelpot heeft nog *ergent*.

32. Een eigenaardige syncope vertoonen: *onwetenheit* J. 1124, En. II 988, *akweetenheit* Gg. II 1098, Hk. I 72, *meedoogenheit* III 27, XI 280, 291, *oploopenheit* VII 646, (*al*)*mogenheit* Sam. Opd., Hk. I 79, *uitsteeckenheit* Gg. IV 433, *welspreeckenheit* Ip. Opd., XI 295; de verklaring er van ligt voor de hand: ten gevolge van het oorspronk. (*on*)*gelegenheit* III 169, El. 1360, JD. Opd., enz., *genegenheit* Gy. Opd., *ervaerenheit* El. 1309, Le. 836, H. VI 47, enz., en dergel., naast *gelegenheit*, *genegenheit*, *ervaerentheit*, enz., was het oor gewend geraakt aan derivata op *-heit*, met een voorafgaand *en* of *ent*; vandaar dat men naast een van het part. praes. gevormde afleiding ook een nomen bezigde, met het eerste lid op *-en*, in plaats van op *-end*.

33. Syncope van *l*, vóór *d*, *t*, ontmoet men, behalve in nog hedendaags gebruikelijke vormen, in *geschouden*, *vergouden* en *gewoud*, voor *gescholden*, *vergolden*, *geweld*, doch bijna steeds alleen in rijm; z. Alt. I 282, Alt. II 935, 936, Geb. 1006, 1132, S. 919, M. Opd., M. 966, Le. 1307, 1496, Hip. 513, Sop. 396, Pp. 80, 903. V 177, Hlr. I 28, J. 686. Een niet-Nederfrank.

wil afleiden, is natuurlijk een denomin. van *greins* (z. De Bo, in voce), evenals ons *grijnsen*, van *grijns*, terwijl *greinen* aan een Ags. *gránian*, Ohd. *greinon* beantwoordt. Evenzeer zijn ook de *t*, z. pl. met elkaar in verband beschouwde verba *paeysen* en *paien* verschillende woorden: het eerste als denomin. van *paey's* vrede, Fr. *paix*, het ander als overgenomen uit het Fr. *payer*.

vorm vertoont daarentegen *older*, ouderdom, Hip. 543, 551. Over het niet-syncopeeren der *e* in participia perfecta en andere vormen van 't ww. zie ben. § 57.

34. In de *o. p.* is de elisie der sluitletter *e* nog meermalen vermeden: *mensche* Gw. Vr., *reucke*, *spreucke* Gw. Vr., 50, (*voor*)-*beelde* Gw. Vr., 7, *bloeme* Gw. I, *smerte*, *herte* Gw. 19, *rugge* Gw. 21, 25, *vlugge* Gw. 21, *beeldenise* Gw. 21, *vonnisse* Gw. 25, *hutte* P. 394, W. 57, *oore* P. 240, *leeuwe* W. 37, 75, *vlecke* W. 39, *vlieghe* W. 57, *katte* W. 84, *Haene* W. 113, *mochte* W. 9, *sochte* W. 9, 15, *mage* HV. 797, enz. enz.; zeldzamer heeft dit later plaats: *Jode* Alt. I 731, 921, *bedde* J. 1782, VI 37, *dede* III 16, Gy. Opd., *smerte*, *harte* IV 362, *geweste* VI 139, En. I 15, En. II 31, En. III 298, *vlagghe* VI 142, *vorcke* En. I 129, *geveste* En. II 794, *oorloge* En. X 826, *mage* I.e. 2087, is uitzondering, geen regel. Respect. om een slepend rijmpaar, een thesis tusschen twee arseis en een rijm op *vreughde* te verkrijgen zijn Gw. Vr. en Hspv. 252, V. 215, de *i*-stammen *gunst*, *kunst*, *deugd* als *gunste*, *kunste*, *deugde* gebezigd; natuurlijk zijn deze ook in 't Dietsch voorkomende en door Hooft (*Waermen.* 116) genoemde, ja in het tegenwoordige Westvl. nog gebezigde vormen (z. bij De Bo *junste*, *kunste*, en ook *komste*, *winste*, enz.) niet voor een uitvinding van onzen dichter aan te zien; veeleer is hier de *e* het uit den gen. en dat. s in den nom. en acc. ingedrongen buigingssuffix *e* (oorspr. *i*); vgl. ook Ofri. *dede*, *káse*, *keste* als nom., en den uitsluitend gebezigden acc. s. fem. op *e* van verscheidene *i*-stammen; in den Delfsc. Bijb. *notorfte* Gen. 43, *anxte* Jos. 2, enz. en zie Cosijn in den *Taalb.* III bl. 263. Add.

35. In deminutieven van een grondwoord op *cht*, *st*, assimileert zich de *t* somwijlen met de *ch* en *s*: *luchje* II 677, III 174, Sop. 381, Hlr. I 22, Hlr. III 4, enz., *lusje* III 166, 276, 277, *borsje*, *nesje*, *beesje* III 271, 272, 276, enz. (doch ook *wichtje*, *luchtje*, *zuchtje* Hlr. III 12, Hld. 6, VIII 99, enz.); vgl. onze uitspraak *luch-chje*, *bors-sje*, *nes-sie*, *bees-sje*. Over *mooghje*, *drinckje*, enz.,

waar het verdwijnen der *t* een geheel andere oorzaak heeft (1), z. beneden § 53. Zie voorts nog *slechts* M. 586, 974, *gins* III 269, Sop. 905.

36. Assinilatie van *d* met een voorafgaande *l, n, m* vertoonen: *hiel, behiel, onthielen* II 127, Hlg. Dav. en Jer., AH. 1497, JE. 1325, XI 294, H. III 27, H. VII 351, 429, enz., *schel, schell'*, voor *scheld, schelde*, II 687, VI 52, 174; alleen in rijm *mellen*, melden, Alt. II 1123, Ed. 151, En. I 455, 639, enz.; *hullen*, huldend, V 538, *verstinnen* J. 241, En. VII 433, *schennen* V 344, En. III 339, *geschonnen* En. II 625, *aenrannen* J. 1848, VII 282, 336, VIII 93, *vervreemen* VII 652, *wennen*, wenden, IV 434.

In *zeen*, voor *zen(u)w*, III 473, Hlgm. Luc. 79, VI 657, is *w* met de voorafgaande liquida geassimileerd, evenals in *nar*, benauwd, *bar* (z. ben. § 38) en ons *geel, vaal*, uit *geelw, vaalw*; (dat hier gelijkmaking, niet syncope heeft plaats gegrepen, bewijst de uitspraak van *gele, vale*, gespr. als *geel-le, vaal-le*).

In *geblas*, geblaas, P. 738, V. 68, W. 90 (vgl. o. Camph. Ps. 107, 13, Stat. B. Esdra IV, 5, en nog vroeger Bestiar. 2767, Alex. I 1072, II 251; v. *blas* m. gel. bet. z. Oudaen P. II 268) is hetzelfde verschijnsel waar te nemen als in *is, kas, issem* (in *hij issem*), voor *ist, kast, is't em*; *blas* luidde oorspr. *blast* (z. de beide door Oudemans in het Mnl. Wb. gegeven citaten), de met verkorting des vocaals (door invloed der volgende twee conson.) uit *blást*, Ags. *blaest*, Ohd. *blást*, voortgekomen vorm; (het grondw. was masc. gen., *geblas* neutr., naar 't voorbeeld van de verbalia met *ge*).

Daarentegen heeft *mewaerdigh*, gunstig gezind, VII 492, 499, 505, bij KIL. *mediverdigh* (als verouderd opgegeven), nog den niet geassimileerden vorm; (vgl. hiertegenover bij KIL. *med-waerigh* Holl.). Het woord is van gelijken oorsprong als het Ohd.

(1) Niet, gelijk ik indertijd in mijn *Werkw.* bl. 115 meende, gelijk te stellen is met het *zoo* even genoemde verschijnsel

widerwertig „vijandig:” van *wart, wert, wartig, wertig* = „gewend, gericht” of „zich bevindende” (vgl. *in-wart, in-wartig*, inwendig, *antwart*, Got. *andvairth*, Os. *andward*, praesens, *abawart, ab-wertig*, absens, *uf-wertig*, supernus, enz.) vormde zich door samenstelling met *widar* een adject. = „adversarius,” door compositie met *mede* een naamw. = „medegaand, vriendelijk.” De hedendaagsche gewijzigde opvatting zal wel onder den invloed van *meedoogend, meelijdend* ontstaan zijn.

36*. Diaeresis tusschen *l, r* en den volgenden conson. is bij **V**. voldoende bekend; tusschen vocalen ontmoet men ze in *merrie* H. VI 174, H. IX 1036, *letie* H. X 298, die blijkens de maat drie lettergrepen tellen.

37. *Ketten* in rijm P. 966 (z. o. Minnenl. III 287, 303) is een Friesche naast *keten* ingedrongen vorm; niet het Hollandsch, maar wel eerstgenoemd dialect kent de verdubbeling vóór (*e*)*n*, als b.v. ook in *hietten, ijttten, jietten, mietten, metten, litten*, enz. (z. Wb. op G. Jap. in vocibus), voor *heeten, elen, gieten, meten, gemeten, laten*, enz.; z. voor *ketten* zelve G. Jap., ed. Epk. II 65).

Naast *vatten*, den met het Ofri. *falia*, Ags. *fetian* corresponderenden vorm, AH. II 1510, Ldzv. 1, Alt. I 458, VI 98, enz., bezigt **V**. *vatèn*, dat aan het Ohd. *fasón* beantwoordt; z. Hs. 228, 403, 1222, Hlg. Cal., Ldzv. 70, III 208, enz. Welke de verhouding is van (*ten*) *strote* II 573, H. VIII 1040, tot ons *strot* (vgl. *strottenhoofd*), kan bij het ontbreken des woords in de oudste Germ. bronnen niet uitgemaakt worden; vgl. intusschen Mndd. het zw. gedecl. fem. *strote*, met zijn nevenvorm *strotte* (LÜBBEN-SCHILLER Wtb.).

In Gw. 57, W. 18, 59, Pa. 583, JD. 1211, leest men *betraepen* (z. ook Noozeman, Lichte Klaertje, 4, Stat. Bijb. Klaagl. Kant. 20, en Wb. op Bred.), een vorm, die niet de prototype is van *betrappen*, maar zich ontwikkeld heeft uit de verwarring van *trappen* (z. KIL.), *betrappen*, het denominatief van *trappe*, val, strik (Ohd. *trapo*, Ags. *trappe*) en het oude *drapen*, dat als

„vangen” o.a. bij Coster, T. de Boer, bl. 13 (1), en Iphig. 3 (2), Hooft, Ged., ed. Leend., 75 (3) gevonden wordt, doch oorspr. „treffen” moet beteekend hebben, gelijk we zien uit het Neder-saks. *drapen*, treffen, aantreffen (z. Brem. Niedersaks. Wtb.), en het verwante sterke verb. *drepen*, 'twelk Ags. als „treffen, slaan” voorkomt (4) en bij A. Bijns in een tropische opvatting aangetroffen wordt (in *luttel drepen bij* = „het moeilijk halen bij,” d. i. „bij, in vergelijking met iem. het doel moeilijk treffen,” z. Ret. III, 58, d. (5).

38. „Ick *koom*,” „hij *koomt*” ontmoet men nog passim naast *kom*, *komt*. De vorm *godeloos* VII 171, Sa. 1831, En. III 58, En. V 1013, H. III 870, enz., naast *goddeloos* H. VII 469, enz. en *godtloos* En. VII 501, enz. is óf de rest van een ouden vorm, wiens eerste lid nog op den stamvoc. eindigde (alzoó van een **godalaus*) óf een navolging der volk. *o* in het gedeclineerde *goden*; (voor het eerste zou het Dietsche *godelic*, Fl. ende

(1) „Hy selse (de hazen) daer soo *drapen*” enz.

(2) „om 't vogeltgen te *drapen*.”

(3) d'hoeck uws hangels die se *draept*.

(4) „thonne ic sweorde *dráp* ferhdh-gendhlan,” Beöv. 2881; thá gebeáh se cnyng, folces hyrde, vás in feorh *dropen*,” Ib. 2982.

(5) Ook de beteek. „voegen, passen,” die KIL. aan *drapen* toekent, stemt met die van „treffen” overeen; vgl. ons „dat treft goed,” en het oude *treffelijk*, passend. Dat *treffen* de Hd. (Middel frank.) vorm is van *drepen*, behoeft wel niet gezegd te worden.

Naast het begrip „vangen,” dat onze hybridische vorm *betrapen* van *betrappen* overnam, kreeg het verb. ook van *drapen* de oude opvatting „treffen,” doch in den gewijzigden zin van „(met de oogen, den geest) treffen,” d. i. „zien, opmerken,” en van „verkrijgen.” Zie: „Waert dat ic u ghesicht eens cond' *betrapen*,” Sp. v. S. op de Questie: Wie oit meesten troost quam te baten, II 20; „Hij isser geheel afgheweken, En heeftse versteken, dit nu wel *betraept*,” Sp. v. S. op de qu. Wat den mensch aldermeest tot conste verweect, bl. 544; „Opdat sy reene tleven in hem *hetrapen*,” Sp. v. S. op de qu. Welc den mensche stervende meesten troost is, bl. 429; „Sekerlijk sy *betrapen* soo grooten loon,” Sp. v. S. op de qu. Wie oit meesten troost enz. I, bl. 14.

Blanch. 744, Mnlp. III 918, Belg. Mus. I 332 en IV 356, enz. pleiten). *Uitgelot* J. 1193, En. I 453, En. III 453, H. XIV 336, enz., naast *geloet* Gy. 370, enz., heeft zijn onvolk. *o* aan den voc. van het niet verbogen grondw. *lot* te danken, of aan den vorm *lotte*, dien we als neutr. b.v. Delfsche Bijb. Jos. 2, 18, 19, 21, Jud. 1 ontmoeten. *Uithoolt, uitgehooit* Bg. V 14, H. I 695, H. IV 715, H. XV 369, beantwoordt aan een Ohd. *holon*, terwijl het Ohd. *holjan* den vorm, met *ll*, verklaart, die als *uitgehoit* Hlgn. Mar. 52 te lezen is. *Bar*, naakt, berooid, En. IV 521, correspondeert met een Middeld. *barw(er)* en heeft alzoo een *rr*, uit *rw*, gelijk *nar* (in *benarren*, z. Uitl. Wb. op Hooft, van waar *benard*), Os. *naru*, comp. *narwaro*, Eng. *narrow* (1); *baar*, de wisselvorm van *bar*, is = Ohd. Os. *bar*.

Hoofdvormen der sterke en zwakke en de anomale conjugatie.

39a. *Eerste kl. der wortelverba.* In de *o. p.* nog vormen met onvolk. *a* in 't imprf. s., als: *began* W. 11,67, *barst* W. 110, *sandt* W. 46, *sanck* W. 122, *schanck* I 20, *verschrack* Hlg. Eliz., *sprangh* W. 17, 117, *wan*, *verwan* Gw. 31, II 576, *vand* Gw. 57, W. 68, 114, I 650. Later nog alleen *dwang* III 175, en in rijm *vant* H. XIV 218. Vgl. ook in den Stat. B. *bandt*, *bewandt*, *clam*, *dranck*, *dwanck*, *ontrack*, enz. (z. De Jager op de Staten-overz. bl. 143). Daarnaast ook in die *o. p.*: *bond*, *blonck*, *borst*, *ghewon*, *sond*, *vond*, enz., HV. 709, Hgl. Sal., Begr. FH. 101, T.v.A.Kr. 78, Hlg. Ezech., Begr. FH. 168, 169, W. 72, 101, 114, enz., vormen, die, op het gemelde *dwang* en *vant* na, regel zijn in de *j. p.*

b. De *ie* in plaats van *o* in 't imprf. nog zelden. Slechts:

(1) Ons *naar* is de gerekte vorm van dit *nar*; vgl. onze uitspraak *nare* nam. *naar-re (vent)* enz.

wierp, wierpen Gw. 46, W. 11, 19, 35, P. 108, 1917, HV. 96, enz., naast *werp* Gw. 39, 65, W. 5, 65, Pa. 1807, enz. (uitsluit. o. p.) en *worp* VI 330, Buc. I 22, Ed. 1497, enz.; *wiert wierden* W. 15, 19, 35, 40, 49, HV. 450, 1071, J. 567, 880, VIII 133, Buc. I 41, En. II 126, VI 531, enz. enz., naast *wert, werden* W. 17, 52, 83, Hlg. Sams., II 134, 322, VI 93, 143, J. 1155, VII 161, En. II 576, 583, En. III 279, En. IV 380, enz., en *wort, worde* W. 9, 40, 43, 77, 79, 118, 120 (uitsluit. o. p.); *hiept* HV. 2051, naast het veel gebruikelijker *holp* W. 5, 87, HV. 1057, Alt. II 317, Pp. 305, VI 735, enz. (Stat. B. *hielpen* I Con. I 7, XX 16, I Chron. XII 19, II Chron. XXIX 34).

Anders *bedorf* VII 180, En. III 199, Tr. 455, *bedurf* JE. 976, *bedorven* M. 372; *storf, storven* W. 112, Hlr. III 27, Pp. 1486, VI 98, 632, 757, En. IX 660, enz., (*besturf* Hld. 11, V 363, naast *sterf* W. 57, Hlg. Seth (vgl. intusschen *stierf* in Bred.'s Moortje 148, in de Korenbl. II, 92 en 200, in den St.-Bijb. enz.), *worf, verworf, verworven* Alt. II 1116, En. XI 44, Tr. 252, enz., *zworf, zworven* Hlgm. Mar. Inh., IV 365, Ed. 1211, En. XI 414, enz. (z. o. onder e).

c. Van de oorspr. zwakke verba worden *dingen, schenken, zenden* altijd sterk vervoegd: Tv.AK. 39, III 171, V 344, En. I 1033, Ed. Inh., JE. Opd., En. II 120, En. III 69, En. VII 1086, 1099, enz. *Schenden* heeft deels *schendde, geschent* II 110, AH. 1592, Hlg. Neh., Alt. I 600, Pp. 872, En. II 411, En. V 504, enz., deels *schond, schon, geschonden, geschonnen* HV. 628, Hlg. Sal., Pp. 317, 1434, Htz. 1, En. II 625, VI 68, enz.; evenzoo het thans verlorene (*aen*)*schennen, schenden*, ophitsen, Luc. 684, VI 323, VIII 114, enz. (zie *schon, schond* Pa. 561, V 78, 344, Inw. 326, *geschonnen, aengeschonden* VGr. 510 Pp. 1249, V 216, 437 VI 76, enz. en *schende* III 476), een verbum, dat ook elders, b. v. bij Hooft (z. Wb. op H.) wordt aange- troffen, en als oorspronk. *schunden, schunnen* (vgl. Os. *farskundian* Hel. 5311, ophitsen, Mndd. *schunden, schundigen*, m. gel. beteek

en nog bij NIJHOFF Ged. III bl. 290 *schunnen*, instigare), ten gevolge van overeenkomst in vorm met *schenden*, den vocaal en de buiging van het laatste heeft overgenomen.

Schrikken als intr. zoowel *schrickte(n)* Sop. 732, En. VI 85, En. VII 482, 893, En. VIII 443, Gy. 1364, enz., *onverschrickt* (in rijm) En. IX 1028, als *verschrack* (z. bov.), *verschrocken* VII 737, En. V 627, enz.; als trans. zw., En. II 436, enz., doch eenmaal *heeft verschrocken* En. VI. 1201 (in rijm evenwel).

d. Van oorspr. sterke ww. ontmoeten we: *belgen* als (*on*)*gehelgt* in M. 685 en als (*ver*)*bolgen* in III 89 en 98; *bersten* als *borst*, *borsten*, *geborsten*, passiu, en als *berste* En. VIII 334, H. VIII 815, enz.; *delven* als *dolf* III 19 en *delfde* H. XIV 2 (z. o. HUYD. III 229); (*ver*)*gelden* als *vergold* H. II 520, en als *vergelde* H. VI 516; *kerven* als *kerfde*, *gekerft*, (*ver*)*kerft* JD. 1003, III 23, 626, Le. 946, 2095, enz. en als *verkurf* JE. 975, *verkurven* JD. 1284, JE. 1270. Voorts *bergen* met (*ver*)*berghde*, *gebergh*, (*ver*)*bergh* W. 79, 85, HV. 1399, 1837, HG. 34, Hlr. III 14, Alt. I 920, Hld. 7, IV 394, JD. 657, J. 1330, enz., en met (*ver*)*borgh*, *geborghen*, (*ver*)*borghen* W. 79, 85, J. 1493, Hld. 8, En. I 919, enz. en *verbergh* (imprf.) W. 49, een met *werd* en *sterf* te vergelijken vorm; zie ook V. L.'s opmerking (VI bl. 735), dat de zwakke vorm door **V.** *in den regel* gebezigd wordt bij een beteek. „behouden, redden,” de st., waar het verb. zijn eigenl. zin heeft.

e. Let voorts nog op *trock* HV. 1355, nooit *treckte*; *treffen*, met *trefte* I 770, Fa. 1116, H. IX 143 (ook bij Huyg. Kor. II 124 *overtreffen*) en het gebruikelijker *trof* II 310, enz. (ook St. Bijb. steeds *trof*, *getroffen*, zie Tromm.); *zwerfen*, met *omgezwert* HV. tdl. (ook St. B. Klaegl. IV 14 *zwerfde*) en *zworf* (z. bov. b); *ingeswelgt* Gb. WN. 932, *vergelde* imprf. H. VI 516, *opgestorpen*, Gw. 65, en *opgegolpen* Alt. II 103, die evenwel alle vier als rijmen geen bewijskracht hebben. Het oude st. *rinnen* vinden we in *samenron*, 't *zamen geronnen*, vloeide s., saamgevloeid, H. V 105, Buc. VI 50, *gheronnen*, gevloeid, voortgekomen, P. 1583,

afgeronnen, ten einde geloopen, VI 129, *geronnen*, geloopen, V 88, *ronnen*, renden (in rijm) IX 613.

Een *begost*, *begosten* Alt. II 767, V 300, 303, 304, 324, enz. enz., uit *begonst(en)* P. 431, enz., is als navolging van *kost*, *konst* (van *konnen*) bekend genoeg; maar een part. *begost* Pp. 1358, JE. 534, 1012, *ontgost* M. 1535, V 289! (Vgl. ook „ende Benjamin hadde *begost*”, Stat. Bijb. Richt. XX 39; en het hedendaagsche Westvl., z. DE BO op *begunnen*). Add.

40. *Tweede kl. der wortelverba.* Als part. v. *steken* vindt men *ont-*, *ge-*, *verstecken* Gw. 53, Pp. 1238, 1332, Hlgm. St. Aem. 83, Hld. 5, Alt. II 976, VIII 99, enz. *Bescheren*, toedeelen, pass. door het noodlot beschikt zijn, heeft *beschoren* Gb. WN. 324, 930, AH. 1226, II 136, Pa. 1303, 2279, Alt. I 206, J. 313, 1044, VIII 100, En. II 109, En. III 239 enz., in plaats van het oorspr. *bescheerd*, dat ook nog voorkomt P. 261, HV. 1265, AH. 1385, Pa. 797, 2271, enz. (vgl. b. v. Os. *skerian*, *skerida*, *giskerid*); het simplex *scheren*, bepalen, ontmoeten we alleen in partic. als *geschoren* En. I 416, H. VII 965, eveneens een niet-oorspronk. st. vorm, die zijn ontstaan aan den invloed van *scheren*, snijden, te danken heeft; en ook als weversterm voor „spannen” (het afdeelen der draden van een weefgétouw bestond in het spannen van deze; vandaar „spannen” uit de oorspr. bet. „afdeelen”) bezigt V. het ww. met een niet-orig. part. *geschoren* V 251, evenals BRED. in zijn Luc. 66 en HOOFT in zijn War., ed. D. Vr., bl. 24; (vgl. echter nog in den Delfsc. Bijb. Jes. 25 *gescheert*, van een webbe, en 't Mndd. imprf. *skerede*, z. Sch. u. Lübben, i. v.). Over *schoer*, v. *schoor*, Sam. 72, 260, 1465, zie boven § 14. *Wreken* is in 't imprf. reeds zw.; vgl. *wreechte* Hlg. Jos. enz.

41. *Derde kl. der wortelverba.* *Wegen* met zijn composita heeft in 't praeterit. steeds *oe*, in plaats van *ons oo*; vgl. *woegh*: sloegh Hlg. Mata., *overwoegh*: droegh Alt. II 433, : *genoegh* En. VII 2, en zie voorts VGr. 313, VI 11, VII 387, En. VI 488, En. X 1245, MS. 989, enz. Invloed van het in vorm overeenkom-

stige *wagen*, *woeg* (*woech*), *gewagen*, spreken, zal hier wel, evenals in 't Mhd. (vgl. aldaar *gewdc*, van *gewegen*, Weinh. Mhd. Gr. § 334), den oorspr. vorm *gewag*, *gewagen* verdreven hebben. Het compos. *bewegen* is nu eens zw., Hld. 3, Buc. I 39, Gy. 1314, 1432, J 425, En. II 777, En. IV 381, enz. enz., dan eens st. (*bewoog*, *bewogen*) Hip. 128, Gy. 1470, El. 277, enz., in overeenstemming met den dubbelen ouden vorm *wegan*, *wag*, enz. en *wegian* (z. b. v. Ohd.). De door V. L. (VII bl. 31) gemaakte opmerk., dat de st. v. voor de eigenl., de zw. voor de oneig. beteek. zou gebezigd zijn, is onjuist; men vindt zoowel *bewogen* in oneigenlijken als *beweeghde* enz. in eig. zin; vgl. Sa. 1265, VII 171, 242, 730, Db. 336, Sam. 62, enz. en VII 289, Gg. I 390, 405, enz. *Plegen* wordt in 't praeteritum in den regel *plagh*, zelden *plaght* V 41, 161, 172, 256, VII 401, MS. 718, H. VII 1122 (en noch enkele malen), doch steeds *plaghten* V 280, VI 161, En. VII 250, 256, En. IX 705, enz. enz. Sop. 900 en H. IX 1121 hebben een imprf. *pleegh*, VII 241, 292, En. VIII 294, 420, En. XI 1099 een *pleght*, *pleghten* (vgl. reeds in het Dietsch *hi pleech* Summe le Roy 84 en 203, *du plegheste* Ibid. 47, *ghi pleghet* Delfsce Bijb. Exod. 5, *die plechten* Geuslb. V. L. bl. 120, en voorts *ick*, *hy plech* Moortje 813, Jerol. 1095, 1662, 1742, 1891, *sy plegen* Moortje 711, overal als praeteritum), met een door invloed der *g* uit *a* ontwikkelde *e*, die met *gesleghen*, *leegh*, enz. (zie bov. § 4) te vergelijken is. Als „verrichten” bezigt *V. pleeghden* Sop. 347, enz. (vgl. ook Mhd. een zw. *phlegen*, trouwens in dezelfde opvattingen als het st. verb.); maar de Begr. FH. 29 heeft *geploghen* (in rijm), in „ghij hebt dat schaecspel meer *geploghen*”, een participialen vorm, ook van elders bekend (z. b. v. W. v. Hild. 36, 95, A. Bijns, Gloss.) en, nevens *gepleghen*, te vergelijken met *gesproken*, *gebroken*, naast *gespreken*, *gebreken*. [Heeft *V.* hier misschien *geploghen* als „gespeeld”, en niet als „gedaan” gebezigd? Dan zouden we hier, tegenover de gewone beteek. van ons ww., een naar de st. conj. verlopen rest hebben van het zw. *plegen* „spelen” (Ags. *plegian*), dat

anders als *pleyen* aangetroffen wordt (z. Stoke X 372, Sp. Hist. III, 42, 17, Vad. Mus. I 327, vs. 101, enz.).

42a. *Vierde kl. der wortelverba.* Opmerking verdienen: het imprf. *gedé* VGr. 590, van *gedijen*; *zeep* HV. 14, 1139, als praeter. van een oud *sijpen*, druipen (vgl. ook Rein. 895, Ferg. 5240, Tien goede boerden 3, 192); *green* Luc. 1972, *begrenen* Pa. 1961, van (*be*)*grijnen* (Ohd. *grīnan*, *grein*), en zelfs *aengreens* HV. 48, een verkeerde analogie naar het voorgaande, want als denomin. van *grijns* moest *grijnsen* zw. geconjugueerd worden (vgl. ook den Saks. of Fri. vorm, met gesyncop. *n*, *grijsen*, met het anomaal imprf. *grees* en part. *gegresen*, Z. Heyns, Verv. v. Bart. Wrk. 108, A. Bijns II 19 c); *verswenen* partic., verdwenen, P 820, van *verswijnen* (KIL.), dat naast zijn oorspr. beteek. „uitteren” (vgl. Ohd. *swtinen*, tabescere), door invloed van *verdwijnen* ter eene en misschien ook van *verswinden* ter andere zijde, nog de opvatting der beide laatste verba heeft aangenomen; *teegh*, *teghen*, behalve in *aenteegh*, beschuldigde, III 116, enz., ook vaak, ten gevolge der verwarring van *tijen*, Hd. *zeihen*, met *tien*, Hd. *ziehen*, voor *toog*, *togen*, b. v. II 310, 629, Pp. 1549, Alt. III 390, V 170, En. I 930, En. II 549, En. IV 179, En. VIII 686, enz.; (in overeenstemming hiermede ook *tijen*, *ic ty* = „vertrekken, ik vertrek”, Hld. 2, V 179, 304, enz.; tot een part. *geteghen*, voor *getoghen*, schijnt het evenwel niet te zijn gekomen.)

b. Van oorspr. zw. verba zien we o. a. een part. *verwezen*, veroordeeld, Pp. 1300, J. 353; *stijven* is als „versterken” bijna altijd st. (z. b. v. Gb. WN. 861, Pa. 545, 885, 1564, Pp. 899, IV 126, J. 205, 1161, Gy. 1195, MS. 100, En. IV 647, enz.), zelden zw., als b.v. Sa. 117, Dh. 1602; in de opvatting „stijf maken” luidt het part. (*ver*)*stijfd* Alt. II 1064; *benijden* heeft nog regelmatig *benijde*, *benijd* III 286, M. 1652, V 369, En. V Inh. enz.; evenals *vrijen*, beminnen, *vryde*, *gevryd* H. IV 11, 83 (z. v. HUVD. II 5).

c. Van oorspr. sterke verba heeft (*ver*)*mijden* zeer vaak den zw. vorm (*ver*)*mijdde*, *vermijdet*, *vermijdt* W. 102, HV. 1013, J.

532, III 63, VI 605, VII 455, Ed. Inh., Gg. V 518, enz. (voor *gemedē* bij Hooft en De Decker zie HUYD. I 429). (*Be*)*swijmen*, dat ik in mijn *Werkw.* ten onrechte beslist als oorspr. st. ww. heb beschouwd, schijnt integendeel oorspr. zw. te zijn geweest; in het Oudnoordsch althans, het eenige Oudgerm. dialect, waarin ik het woord heb aangetroffen, had he. laatstgenoemde flexie (z. Jonsson), die ook aan het Mudd. (z. Sch. u. Lubben) en het Friesch (z. Epkema op G. J.) uitsluitend eigen zijn; **V.** echter bezigt naast *zwijmde* H. XIV 239, ook (*be*)*sweem* III 123, 545; z. o. HUYD. III 241 vlgg.

43. *Vijfde kl. der wortelverba.* *Klieven* heeft nog *kloof*, *gckloven* HV. 218, Hlr. III 16, M. 1447, En. VI 433, En. VII 1130, En. IX 1116, enz., doch ook reeds *kliefde* AH. 1467, V 289; *zieden* nog *zoovt* En. VIII 314. *Toogh*, *toghen* wordt als oorspr. vorm naast *teegh teghen* (z. boven **42**) gebezigd, II 217, Pp. 51, enz.; uitsluitend in gebruik is *over-*, *ver-*, *aengetogen* JD. 567, En. I 1060, En. II 61, 253, En. VI 1197, En. X 132, enz. *Buygde* AH. 472, Alt. II 452, beide malen als rijmwoord, heeft geen waarde. Het oorspr. zw. *schuilen* conjugeert *school*, *geschoolen*, Hlgm. st. Ae. 61, En. II 817, En. III 820, En. V 931, En. VIII 439, 976, enz.

44. *Zesde kl. der wortelverba.* *Lachen*, deels st. *loeg(en)*, *gelachen* I 137, Alt. II 370, Hlgm. Ap. 15, JD. 704, H. II 919, enz., deels zw. *lachte*, *be-*, *gelacht* III 12, 103, VI 77, enz., waarschijnlijk ten gevolge van een dubbelen vorm, van een met het Got. *hlahjan*, Os. *hlahan*, enz. en een met het Ohd. *hlahén* overeenstemmenden (z. o. HUYD. I 378 vlgg.). *Laden*, nog een paar maal *loeden* Gw. 70, W. 42, 52, anders *lade* (imprf.) Hlg. Is. en Josua, TvAK. 23, V 306, En. IX 539, Db. 77, enz. *Malen*, klein maken, met het part. *gemaelt* H. IV 639, voor *gemalen*. De oorspr. zw. *vragen* en *jagen* bezigt **V.** in 't praeter. steeds als *vraeghde* Hld. 5, 14, J. 807, JD. 563, Geb. 160, enz., en (*ver*)*joegh* Hld. 10, Pp. 804, En. II 1090, En. XI 1069, enz.; van *waaien* maakt hij een *waerde* M. 1312, H. XIII 278, en

een *woey* V 197 (z. o. HUYDEC. III 181 vlgg.). Voor *stong* in plaats van *stond* II 763, in de volkstaal, z. II 763, en vgl. bov. § 28.

45. *Zevende kl. of kl. der zoogenaamde reduplicerende verba.* Nog oorspronk. praeterita zijn *bieck* Hlg. Mos., *riedt* JD. Inh. enz., naast *(be)raede* Hlg. Noah, Db. 1844, Dh. 678, enz., *schiet* HV. 1824, II 203, Hlg. Abel, III 286, enz., nevens *scheyde* II 11, V 47, Le. 2073, En. IX 1109, En. X 234, *hiet* En. I 395, En. II 49, En. III 231, En. VII 890, En IX 889, enz. Van *spannen*, *bannen*, *berouwen* enz. herinner ik mij geen imprf. met *ie* ontmoet te hebben. De naar deze kl. verloopene *beseffen* en *verheffen* verschijnen in 't praeter. als *beseft* Fe. 434 (vgl. reeds in den Torec, 3566, *besecft*), en *verhefte* X 583 (doch in den regel *hief*; z. o. HUYD. III 212). Opmerkelijk is voorts nog: een part. *begangen* HV. adl., 2228, Pa. 1673, *gevaen* Sop. 237, 282, een imprf. *schiep* van *scheppen* putten („en *schiep* niet langer lust,” Geb. 1486, „gij *schiept* behaegen” VII 282, en in rijm „adem *schiepen*” Inw. 229; vgl. ook *sciep water* Pass. Wint. 53 r., *sciepen water* Delfse Bijb. Reg. I Cap. 7, II Cap. 23); en *hongh* II 207, Pa. 1940, Sa. 659, *bevong* H. XI 742 (vgl. ook ons dial. *gong*), beide in rijm, met een onv. *o* uit de onv. *i*, ontstaan onder den invloed van praeterita, als *drong*, *sprong*, *wrong*, enz.

46. Van de zwakke verba. verdient slechts vermelding: *bruisen* met zijn imprf. *bruisde(n)* Hld. 6, V 139, 358, H. VII 1, en het part. *grijste*, (ver)grijside, (*hairsen*) I 19.

47. De beide werkwoorden met verschoven praeteritum *darren* (een regelmat. vorm *dorren* heeft V. niet, slechts dien met de abnorm. *a*, Gg. I 333) en *dorven* Sa. 617, Gg. I 297, worden beide = „wagen” gebezigd, en wel: in 't praes. ind. *ic dar*, Pp. 290, *hij dar* Gb. WN. 335, VGr. 103, 305, 438, Hip. 683, Alt. I 1028, Luc. 635, enz., of ook *hij dart* (met de uit de regelmat. vervoeging ingedrongen *t*) III 15; *wij*, *zij darren* (met de uit den sing. ingedrongen *a* voor *o*) Pa. 1123, Hip. 775, En. IV 443, H. III 51, enz., *ghij dart* Gb. WN. 354, Hip. 832,

III 89; in imperativo *dar* Hip. 714 (oudere lezing); en in 't praes. ind. *ic derf* en *hy derf* (met *e* vóór *r* uit *a*, z. bov. § 2) Hlg. Melch., Pa. 1027, P. 895, 1892, AH. 1233, 1737, Begr. FH. 181, *ick dorf, durf, hy derf* (met de uit den plur. ingedrongen *o*, *u*, voor *a*) Hlgm. Th. 81, Alt. I 356, II 134, 149, TvAK. 189, 213, 214, II 654, J. 608, VI 14, enz., of ook *hy durft, derft* (met de uit de regelmat. conjugatie overgenomen *t*) W. 5, HV. 1728, Hld. 12, 19, Luc. 931, 1121, Sam. 1380, IX 647, enz.; *wij, sij dorven, durven* Hlr. III 12, JE. 134, Geb. 1737, En. IX 1024, enz., *ghij dorft, durft* LfzCr. 181, II 138, Pp. 443, enz. en *ghij derft* (met den uit den sing. overgenomen voc.) P. 1323; imperat. *durf* Hip. 714 (latere lezing): in den conjunct. praes. *men dar* Hip. 873 (waarvoor later *durve*) en En. X 1082; in 't imprf. *dorst* en *dorfde, durfde* passim (met meer *durfte*). En gelijk *dorven* de opvatting van *darren* had overgenomen, liet zich ook dit laatste bezigen in de oorspr. aan 't eerste verb. eigene beteek. „behoeven” z. b. v. *hij dar* III 21, nevens *hy, men durf, derf* Alt. II 276, Sop. Vert., HV. 363, = „behoeft.” In den met „behoeven” in verband staanden zin „mogen” verschijnt alleen *dorven*; vgl. b. v. Gw. 62, W. 116, Hlg. Neh.

Wilt als 3de pers. herinner ik me slechts IV 382, en wel in rijm, te hebben ontmoet. Zeer vaak laat zich evenwel het verb. nog in de beteek. „zullen” bezigen. Vgl. b. v. „'t *Wil* tijdt zijn, dat ick eens verhuize,” Pp. 1121, „de tijt *wil* d' oirzaeck leeren,” Luc. 497; z. n. LfzCr. 224 TvAK. 279, II 696, Hld. 7, Pp. 907, 1152, JD. 543, 644, 1539, Pa. 883, 1474, IV 403, VI 352, 348, Luc. 196, 673, 898, 1322, 1359, En. VII 378, enz. enz. (Vgl. ons nog thans gebruikelijk „*wil* ik dat eens voor u doen?”).

Naast het imprf. *kost* Alt. II 273, Pp. 259, V 351, 364, enz. enz., was ook *kon* in gebruik; z. Pp. 111, V 339, 354, enz. enz. *Moest* is zeldzaam, Hld. 4, 5, 12, 20, JD. 243, 339, En. II 330, En. III 469, en nog hier en daar; regel is de vorm *moest*.

48. Het particip. van *werken* luidt *gewracht* En. VII 795, En.

X 757, *doorwacht* III 308, en *door-gewoacht* V 303, 316, En. XI 864; de eerste vorm behoort natuurlijk bij *werken* (Os. *werkon* en *wirkian*), de andere bij **werken* (Got. *vaurkjan*, Ohd. *wurchin*), althans zoo hij niet door overgang der onv. o (die vooral ook vóór *ch* plaats had) uit *gewracht* is ontstaan.

49. Resten van de bekende Dietsche participia *bleven*, *brocht*, *comen leden*, *vonden*. vertoont V. in de deelwoorden: *bleven*, *overbleven* HV. 436, Pa. 1220, Hip. Kl., AH. 1137, 1485, Alt. I 149, H. I 429, H. III 906, H. IX 1095, enz., *over-*, *weder-*, *tonderbracht* of *broecht* P. 864, V. 401, W. 4, JD. 476, Gy. 1863, H. XII 691, *leen* Pp. 727, Ed. 708. Zelfs lezen we *grijste*, *gegrijsd*, I 19, *kregghen* P. 2720, *bordauwt* HS. 909, *welfd* HS. 933, *broken*, in *een broke pot*, Le. 1351, en de tot verbale adjectiva geworden vormen *schakeert* JD. 350, *overgeven* „met lijf en ziel geneigd tot” of „goddeloos” Ed. 140, En. X 292 (zie ook bij Bred. = „met lijf en ziel toegewijd, getrouw” of als adverb. = „perdite,” Wb. op Br.) en *overwonnen*, buiten echt geteeld, Gy. 1450, Tr. Opd.; waarmede men vergel. de bij W. v. Hild aan te treffen deelw. *wonnen* 36, 88, *sondeert* 81, 341, *reden* 94, 12, *visiert* 94, 114, *cust*, *spaert* 109, 29 en 307, *maect* 103, 37, en *sijn*, *geven*, voor *gesijn*, *gegeven*, in den Mnlp. IV 589, 1586. Moeten we, natuurlijk met uitzondering van *bleven*, *bracht*, *leen*, enz., bij deze juist door Hollandsche auteurs gebezigde vormen niet aan invloed denken van het Westfriesch, dat ook thans nog zijn participia zonder *ge* bezigt (z. WINKLER, *Idiot.* n°. 97—106)? Nevens *gegeten* VI 87, enz. staat het oude *g'eten* Gw. 54, *halfgeete* H. II 994. — De in den Rommelpot en andere volksdichtjes voorkomende deelwoorden *evlucht*, *edragen*, *esteurt*, enz., zijn de welbekende plat-Amsterdamsche vormen, welke ook BRED. en andere comici haast uitsluitend bezigen en die nog heden ten dage in bijns geheel Kennemer-, Water- en Gooidland, in het N. en in de stranddorpen van Zuid-Holl. tot de dialect. spreektaal behooren; z. WINKLER *Idiot.* n°. 107—113, 116—118, n°. 119, 121, 122.

Deze verminking van 't praefix, waarschijnlijk het gevolg eener snelle uitspraak (conson. en voc. vallen samen, en de voor de *g* vereischte opening der stembanden wordt, nog vóór dit geruisch is voortgebracht, verdrongen door de voor de *e* gevorderde spanning en vereeniging der chordae vocales), moet als de voorloopster beschouwd worden van de volkomen aphaeresis, een niet alleen jongere, maar zelfs oudere Friesche eigenaardigheid; want naast participia, als *egeven* E. 8, 21; 236, 35, *ekeren* B. 151, 10, R. 7, 2, *eklagad* B. 157, 21, *ehulpen* B. 168, 2, enz., vindt men in de Ofri. wetten ook *jeven* E. 141, 11; 187, 32, *keren* B. 180, 3, R. 81, 7, *klagad* B. 154, 4; 155, 14; 157, 20, *hulpen* B. 168, 28, *fereth* H. 48, 9, W. 49, 8, *hlepen* H. 337, 29, *hent* B. 152, 14, *hrepn* R. 81, 4, enz., vormen, die wel voor 't grootste deel geen resten zullen zijn van de oorspronkelijke, zonder praefix. Hoe toch zou zich anders tegenover het gering aantal participia, zonder *ge*, in de andere oude dialecten, de groote massa vormen, zonder *ge*, in het Ofri. laten verklaren? En hoe zou men anders kunnen begrijpen, dat in een zelfde dialect te gelijker tijd een *egeven* en *jeven*, *ekeren* en *keren*, enz. (zie boven) gangbaar was? Een reeks oorspronk. vormen, zonder praefix. naast andere, met *e*, uit *ge*, is niet zeer aannemelijk; wel een reeks vormen, met afgevallen *e* uit *ge*.

Personaal- en modaalessuffixen.

50. De 1ste pers. praes. ind. heeft bij **V.** nog meermalen den uitgang *e*. Z. o. XII 19: *Ik gun, gunne. bemin, beminne*. Beide.

51. De 2de pers. sing. op *s* verschijnt tweemaal in de *o. p.*: *lighstu* Gw. 39, *hebstu* HV. tdl. Vgl. hierbij wat DE HUBERT in de *Waerschouwinge*, vóór zijn Psalmberijming, omtrent deze vormen zegt: „Thuijt (muns oordeels, ende onder verbeteringe „gesproken) te seer hard in de ooren van den Nederlander te

„zingen, gelijk sijne Ed: (M. v. st. Aldeg.) singt onder anderen „in den 50 Psalm: *Du stootst omvers enz.* Waar toe toch dese „hardvloeiende wijze van spreken gebruyckt, daar wij soetvloei- „ender hebben ende sonder dat de nood ons soodanige hardig- „heijd opdringt?”

52. De *o. p.* vertoont nog 2de personen, als *mooghdy, zijdy, hebdy, naecty, brenghtdy, eischly, quaemdy*, Gw. 23, 54, P. 111, 978, 1163, W. 53, III 162, naast *zijt ghy, gheeft ghy, vint ghy*, enz. P. 251, 481, 983 (deze laatste uitsluitend in de *j. p.*). Zie voorts nog Gw. 59, P. 177, 462, 929, HV. 819, III 163, enz. Zoodanige vormen, over wier verklaring men *Taalb. III* 91, en mijn *Werkw.* H. V § 19, maar vooral *Taalb. V* 310 nazie, waren in de ME. regel, wanneer het pronom. enclitisch op het ww. volgde, en wel niet alleen bij Vlamingen en Brabanders, maar evenzeer bij Hollanders (vgl. b. v. bij Stoke: *slaepiti* IV 1411, *wildi* IV 1558, *hebdi* V 334, enz.). In de zuidelijke gewesten zijn ze nog hedendaags algemeen in gebruik, en wel, tot *slaapte, wilde, hedde*, enz. verzwakt, of somtijds ook door een pleonastisch achtervoegen van het pron. *ge* vermeerderd (als *wildege, gadege, heddege*, enz. 1). In de noordelijke hebben ze in de spreektaal, althans in 't st. en zw. praes. en 't st. inprf. voor een *gaje, komje, gingje, kwaneje*, enz. moeten wijken (z. § 53); en in de deftiger taal is in alle tempora een *gaat gij, gingt gij, maaktet gij*, enz. alleen in gebruik. Toch kende, gelijk we boven zagen, in V.'s tijd ook het Hollandsch nog een *zijdy, mooghdy*, enz. (Vgl. ook nog: *meyndy, houdy, suldy, condy*, enz. enz. bij

1) Reeds in de 15de eeuw *sujte ghije* Tafelsp. (Mnl. Bibl. XII, bl. 314 vs. 31), (Add.), en voorts in de 16de lang niet zeldzaam, als *zijde ghije* A. Bijns I 14 c, *meynde ghije* Peg. pl. I 341, *zijde ghij* Geuzenl. (ed. V. Lumm.), bl. 201, *meuchdy ghy* Dboeck d. Amoreush. 15, enz.

Naast *zijdy* enz. kende de oudere Brabantsche taal ook nog vormen, als *vindt, krijght, zijt ghy*, enz. De Castel. C. v. Rhetor. 101, 109, 112, *moet, zoudt, vervloecht, leert, weet ghy*, enz. Peg. pl. II 481, 482, 497, 518, 522, 587, enz.

Coomh. Werk. I 31r., 48v., 49r. enz., *wildy*, enz., *passim* in de Brabb., *vertrouwdy*, *saechedy*, *sijdy*, *gady*, *hangdy*, enz. bij Bred. *passim*).

Dat aan dit *wildi*, *maecti*, enz. een hooge ouderdom is toe te kennen, daaraan behoeft men geen oogenblik te twijfelen, ook al treft men in de oudste bron voor onze Ndl. dialecten, in de met het Brab. Vl. en Holl. verwante Karolingische psalmen, wel een *wánit gi* (67, 17), en geen *wodnidhi* aan; want hoe zou anders de in een vrij oude periode vallende verzachting der oorspr. scherpe affricata *th* van het personaalsuffix te verklaren zijn? Ja aangezien het pron. *ji* ouder is dan *gi* en dus een met *ji* samengestelde vorm moeilijk jonger kan zijn dan die met *gi*, zoo moet zelfs aan een *wildi*, *gadi*, enz. een hogere rang in ancienniteit toekomen dan aan een *wilt gi*, *gaet gi*, dat natuurlijk eerst aan den invloed der door het pronom. voorafgegane normale buigingsvormen, als *gi wilt*, *gaet*, enz., zijn bestaan te danken heeft.

53. Den 2den pers., met geëlideerde *t* vóór het enclit. volgende *je*, bezigt V. in gedichten, die in de volkstaal zijn geschreven; alzoo *mooghje*, *drinckje* II 224, 225; z. v. Ibid. II 585, 628, enz., III 64, 85, 174, 208, enz. Verg. een zelfden wegval vóór *gij*, b. v. in het Moortje *spreeck gy*, *roock gy*, *gebruyck ghy*, *ga gy*, *wil gy*, *segh ghy*, *keun gy*, *rack gy*, *ben gy*, *bin g'*, enz., 101, 2101, 112, 304, 843, 898, 1417. 1602, 1696, 1706, 635, enz. Of we dit verschijnsel echter niet liever assimilatie dan elisie zouden noemen? Blijkbaar was en is het verdwijnen der *t* een gevolg der inniger vereeniging van verb. en pronom.; hierbij moest de *t* (oorspr. de geaffriceerde *th*, dus niet te verwarren met onze gewone *t* = idg. *d*), in plaats van slotconsonant der vorige syllabe, beginletter der volgende worden; en smolt ze dan tevens in de uitspraak met *j* of *g* samen, zoo moesten laatstgenoemde geluiden de overhand behouden, gelijk men dit eenvoudig kan waarnemen door een vorm *roockt*, *gaat*, *segt*, enz., vóór de *t* op die wijze af te breken, dat men de tong reeds den voor

die *t* vereischten stand laat aannemen, zonder daarbij nochtans den adem uit te stooten en dat geruisch voort te brengen; wanneer men daarop, terwijl de voor de tongletter aangenomen stand der lingua behouden blijft, zich gereed maakt een *j* of de *g*, in *gij*, voort te brengen, dan zullen, bij een vernieuwde uitstooting des adems, de gecombineerde standen van dat orgaan voor *t* en *j* of *g* slechts het uitspreken van een *j* of *g* mogelijk maken. Verg. ook in 't Ags. *cvedhe ge*, *fare ge*, *singie ge*, *ondraede ge*, *seege ge*, *ete ge*, *geseó ge*, enz., Genes. 32, 17; 42, 19 en 22; 43, 23; 45, 5; 46, 33; Exod. 10, 10; 12, 9; 14, 13, enz., imperatieven of indicat. praes. voor *cvedhedh ge*, *faredh ge*, enz.

54. De 2de pers. van het *zwakke* imprf., hetzij met voorafgaand of met volgend pronomen, mist bij V. regelmatig den uitgang *t* (alzoó steeds b. v. *ghij plofte*, *maecte*, *voerde*, *schudde*, *volghde ghij*, enz.; vgl. o. XII 18, waar *Gij omgorddes* wordt afgekeurd tegenover *gij omgordde*); slechts éénmaal, II 315, ontmoeten we een *strecktet ghij*. Reeds de 15de en 't allerlaatste gedeelte der 14de eeuw vertoonen dergelijke vormen, als *Rein.* (2de B.): *gi sende* 4133, *gi verblende* 4134, *gi groette* 6072, *gi hoorde* 6137, *gi laefde* 6736, *lachte gi* 6123; W. v. Hilleg.: *ghi hoerde* 13, 157, (in de laatste plaats evenwel als rijm op *woerde*); in een Tafelsp. van dien tijd (Mnl. Bibl. XII, bl. 321, vs. 138): *zoude ghij*; i. d. Pass. Winterst.: *ghi ghedoechde* 214 r.; in den Delfscen Bijb. Genes. cap. 41, 42, en 43, Jer. 7, Zach. 7: *dede ghi*, *ghi hoerde*, *ghi seide*, *antwoerde*, *vastede*; in Dat lijden ende die passie ons Heren (Mnl. Bibl. XIX), een werk, dat door zijn taal ontwijfelbaar een vijftiendeëeuwsch karakter verraadt: *ghi seynde* bl. 31. Add. Vandaar natuurlijk ook in de 16de en 17de eeuw: *moste ghij*, *ghi bekende*, enz., Dat n. Test. (te Kampen, 1539), Matth. Cap. 18, Luc. Cap. 19, *ghij wilde*, *meynde*, *moeste*, *boeyde*, *maecte*, *vreesde*, *gebruycte*, *baerde*, *mochte*, enz. Regas. pl. I 166, 221, 239, 538, 604, II 494, 510, 566, *hadde ghij*, *woude ghij*, *verteerde ghij*,

hoorde ghy, enz. Ibid. I 178, 381, 515, 518, II 572, *ghy vermoerde, bluste* Tafelsp. van eenen Prochiaen, eenen Coster, eenen Wever, bl. 15, 49, *preecte ghij* Ibid. 104, *ghy wilae, vergramde, verstoorde* Broer Corn. Serm. 18, 40, enz., *ghy loofde, gij thoonde*, Geuslb., ed. V. L., 172, 192, *ghy begeerde* enz., Brabbel. 18, 27, 31 enz., *beloofde ghy, stoeyde ghy, iij hoefde* BRED. Moortje, 2530, Jerol. 596, 1397, *ghij betrachte, maakte*, enz. HOOFT, Mengelw. bl. 497, 498, enz., *vreesde ghy*, Korenbl. II 207, enz. enz.; naast *leerdet ghy, wildet ghy, ghy beloofdet, dedet*, Geusbl. bl. 2, 21, 153, 154, *ghy hoordet, soudet ghy, ghy haddet, ghy seydet, ghy leiddet, hoordet, behoordet*, enz., St. B. Gen. XXXXII, 22 en 38, XXXXIII 6 en 27, Ps. LXXVII 21, LXXXI 9, Matth. XVIII 33, enz.

Evenzoo geeft *Moonen* in zijn Ned. Sprkk. als paradigma *Gij hoorde, woonde* (2de pers. enk., tegenover *Gij hoorden, woonden* 2de p. plur.), naast *Gij hadt* (sing. en plur.). En kent onze tegenwoordige beschaafde en onbeschaafde spreektaal, in weerwil van het in grammatica's uitsluitend opgegeven paradigma *gij hooptet, maaktet*, wel andere vormen dan b. v. *jij geloofde, smeekte, maakte*, enz.? Ja zoo levendig is voor ons taalgevoel deze gelijkheid in vorm van den 2den pers. enkel V. met den 1sten en 3den sing. geworden, dat we ons hedendaags niet ontzien *jij kwam, jij las, jij was*, enz. te zeggen, en *gij kwaamt, laast*, enz., evenals *gij geloofdet, smeektet*, enz., naar de deftige spreek- en boekentaal verbannen hebben.

Op bl. 114 van mijn *Werkw.* heb ik het gebruik der hier besproken vormen pogen te verklaren als eene verkeerde navolging van het praesens, waar de 3de pers. enk. en de 2de pers. mv. gelijk zijn. Deze opvatting evenwel gaat mank, daar ze ons voor de onoplosbare vraag stelt: Waarom heeft dan oudtijds alleen het zwakke imperf., en ook niet het sterke zijn vorm gewijzigd? Waarom *in de oudere taal* gedurende verschillende eeuwen elk oogenblik *gij hoorde*, enz., en niet *gij quam, las*, enz.? Even weinig ook baat ons de vergelijking met Ags.

vormen, als *vedhe ge, fare ge*, enz.; want deze zijn praesentia (z. bov. § 53), geen praeterita.

Trachten we daarom ons op eene andere wijze te helpen. Wanneer in de oudere taal een zwak imperfect. met een enclit. *i* werd verbonden, dan zou de hieruit voortkomende vorm, naar voorgang van een *comdi, maecti*, uit *comedi, makedi* (uit *comidi makodi*, uit *comith+ji, makoth+ji*, vgl. boven § 52), b. v. moeten luiden: *sohtedi, loonededi, maectedi, dadedi*, enz., uit een oorspronkelijker *sohtudi, lon(o)dudi, mak(o)dudi, dadudi*, enz. (uit *sohtuth+ji, lonoduth+ji, makoduth+ji, daduth+ji*, enz.). Werkelijk vindt men weleens zulk een typus, als b. v. *woudedi*, Pass. Wint. 118 v., doch zeldzaam; regel is een imperf. *sochti, loondi, maecti, daedi*, enz., d. i. een vorm, waarin, na de syncope der onduidelijke *e* van het *tempussuffix*, de samenstootende dentalen samengesmolten zijn. Op deze wijze raakte men gewend aan een 2den pers. van het zwakke imperfect., die niet op *t* eindigde. En wanneer nu in verloop van tijd bovendien de *i* van het in 't verb. verstopte vnw. tot een onduidelijken vocaal verzwakt werd, en het oorspronkelijk karakter van den besproken vorm voor het taalgevoel zoozeer verlorening, dat men hem weldra niet zonder het pleonastische pronom. *ghij, ge* meende te kunnen bezigen, wat wonder, zoo men toen in *soude (gij), dade (ghij), maecte (ghij)*, enz. dit *de, te* als het werkelijk suffix van een in het zwakke imperf. staanden 2den pers. begon aan te zien? En was men éénmaal zóóver gekomen, dan lag het onmiddellijk voor de hand, zelfs bij het voorafgaan van het pronomen, naast het oorspronk. *gi soudet, gi dadet, gi maectet*, enz. ook een *gi soude, gi dade, gi maecte*, enz. te gaan bezigen.

Een flinke bevestiging voor deze cpvatting leveren ons de in het Dietsche proza zoo vaak aangetroffen (en ook in het dicht hier en daar voorkomende) verbale vormen op *-ste*, als b. v. *du biste, wilste, selste, soudeste, leefste*, enz.; (vgl. voor de poëzie: *du biste* H. v. Tro. 6824, Segh. 2720, Mn]. IV 812, V. Hildeg. 50, 66, *du soutste*, Id. 63, 59, *du wilste* Id. 8, 125, *du gaeste*,

dronckste Id. 75, 336 en 337, *du gaefste, hebste* Rein. Will. 7314, 7321, enz.). Prof. Cosijn heeft (*Taalb.* III, bl. 273) deze vormen trachten te verklaren uit de samensmelting van 't verbum met het enclitisch pron. *du*, dat natuurlijk achter de *s* zijn *d* tot *t* moest verscherpen. Een *bistu, hebstu, sprekestu*, enz., ontstaan uit *bis+du, hebs+du, sprekes+du*, zou aanleiding gegeven hebben eenerzijds tot een onjuiste scheiding in *bist+tu, hebst+tu, sprekest+tu*, anderzijds tot het verlengen der werkwoordelijke uitgangen in den onafhankelijken of hoofdzin. Door het onjuiste splitsen van *hebstu* in *hebst+tu* zou men op een *du hebst*, en door nog een stap verder te gaan en, op den klank van *hebstu* af, aan dit *hebst* een toonlooze *e* toe te voegen, tot *du hebste* gekomen zijn. Een scherpzinnige, maar toch niet bevredigende verklaring. Want ware het ook al niet onmogelijk, dat zich uit een verkeerd opgevat *hebstu* een *du hebst*, in plaats van *du hebs*, had ontwikkeld, hoe zou men zich zulk een *du hebste* „naar den klank van *hebstu*” hebben voor te stellen? Een andere en, naar ik meen, aannemelijker opvatting van *du hebst* enz. heeft prof. Kern in den *Taalbode* (V 101) voorgedragen. Voor het begrip echter van *du hebste* enz. wordt ons het materiaal aan de hand gedaan door vormen, als *biste, selste*, enz. in de volgende zinnen: „Waer omme *biste* bedrovet, siele mijn, ende waer omme mede *verstuerste* mij?” Geert Groote's D. vert. Bijl. VI 12; „waerom *twyvelste* noch alstu mi sietste,” Pass. Winterst. 22 r.; dan *selste* Nycolaus ghedencken.” Ibid. 32 v.; „*doetste* di dopen, so *selste* hem sien”, Ib. 34 v.; „Gheloefstu dit of *twyvelste* noch?” Ibid. 35r.; „*seggheste* dit inder waerheyt?” Ib.; waerbi *weetste* dat?” Ib. 35 v.; „Coninc waerom *werdeste* se-rich?” Ib. 59r.; „wat *vraechste* mi dat?” Dat lyden ons Heren (Mnl. Bibl. XIX), 28; „want du waenste dat hi waerachtich is; dair om *spreecste* voir hem” Ibid. 35; „Nu *hebtste* gehoert” Somme le Roy, 203; „Nu *sietste* wanttu merckeste den arbeit” Delftsce Souter, 25; „waer om *hebste* mi aftergelaten?” Ibid. 58; „Lief, waer *biste*? Wat *maerste, caeste of piste*!” Goede boerden,

bl. 36; enz.; zie voorts nog Pass. Wint. 15r. 18v. 20r. 35v. 38v. 43r. 45r. 46v. 52r. 59v. 88r. enz., Dat lijden ons Heren, bl. 32, 37, 38, 39, 61, enz., Delftsce Sout. bl. 87, 133, 223, 263, 274. Delfsce Bijb. Genes. cap. 22, 27, 30, Jos. cap. 5, Reg. I cap. 18, II cap. 14, 18, III cap. 18, IV cap. 5, 18, Tob. cap. 8, enz. Wat hebben we hier anders voor ons dan samensmeltingen van den regelmatigen op *s* uitgaanden verbalen vorm des zden persoons met het niet alleen in toon, maar ook door het onduidelijk worden des vocaals in klank verzwakte enclitisch pronomen? En zijn nu zoodanige vormen voor ons Dietsch bewezen, dan behoeven we niet te aarzelen den bovengenoemden persoonsuitgang *ste*, in *du biste*, *du hebste*, *du sprekeste*, enz., voor een rest aan te zien van het met den oorspronk. conjugatieuitgang samengesmolten enclit. vnw., een rest, welks herkomst men langzamerhand uit het oog was gaan verliezen en dien men derhalve eenvoudig als personaalsuffix des werkwoords, in plaats van als zelfstandig rededeel, begon te beschouwen. Zoo ontmoeten we dan in dit *du hebste* enz. een prachtigen tegenhanger van *gij loofde*, *maakte*, enz.; en opdat ook een *loofde gij*, *maakte gij*, enz. niet alleen zou staan, vinden we daarenboven in Dat lijden ons Heren bl. 31, „waer om *segste* dat *du*!”, dus eveneens een vorm met twee pronomina als subject, waarvan het eene in 't verb. verstopt, het andere zelfstandig er achter geplaatst is 1).

55. Van een suffix *e* in den 3den pers. s. van het *sterke* imprf. *indicat.* vertoont **V.** een spoor in de *o. p.*, nam.: *hij wierde W.* 19, 22, 23, 51, 59, 72, 83, *hy worde W.* 9, 37, 40, 43, 79, 118, en *hij werde W.* 43. Dat zulk een abnormale uitgang, dien we

1) Vgl. eveneens *du selte*, *sulte* Mnl. IV 743, 898, V. Hildeg. 74, 350, Delftsce Sout. 9, 48, 110, 151, 258, Delfsce Bijb. Reg. I cap. 9, II cap. 22, Esdr. cap. 4, naast en voor het regelmat. *du selt*, *salt*. Ook hier gaf een *selte*, uit *selte* = *salt* + *du* (vgl. „mitten onnoselen man *selte* onnosel wesen”, Delftsce Sout. 44). aanleiding tot het ontstaan van een abnormalen uitgang *te*, evenals *hebste* een *du hebste*, in plaats van *du hebts*, deed ontwikkelen. Add.

ook uit het Mhd. kennen (vgl. WEINH. § 357), evenzoo in ons Dietsch voorkwam, zien we b. v. uit: (*hi*)*hiete* Dat lyden ons Heren (Mnl. Bibl. XIX), 10, 20, 37, 38, 55, 64, enz., Pass. Wint. iv. 12v. 32v. 39v. 134v. 135v. 156 v. enz. enz., Summe le Roy 173, (*hi*)*riepe* Dat lijd. o. Her. 45, (*hi*)*worde* V. Hildeg. 36, 85, Pass. Wint. 15v. (*het*), (*si*) *viele*, (*hi*) *warpe*, *gegrepe*, *begrepe*, *sande*, *beswoere*, *voere*, enz. Delfsce Bijb. Jud. cap. 9, 11, 15, 16, 19, Reg. I cap. 11, 12, 14, 15, 17, 19, 25, enz.; (ook in den 1sten pers. *hielde ic* Delfsce Bijb. Reg. II cap. 4, *ic warde* Casf. 1568, *verstonde ic* V. Hild. 113, 12, *ghunghe ic* Mnl. I 85, enz.). Hun bestaan in de 16de eeuw bewijzen: (*hij*) *bestonde*, *vercrege*, *werde*, *scholde*, *onderwese*, Bienc. 2v. 4v. 12v. 34v., (*hy*) *worde*, *werde*, *wierde*, Tafelsp. v. Meester Kackadoris 26 en 28, Tafelsp. van eenen Proch. eenen Cost. en eenen Wever 47, Geuzenl. (V. Lumm.) 76, 117, 119, 166, 215, Peg. pl. I 440, Coornh. Wrk. I 32r. 46r. 48v., enz., Visscher Sinnep. 73, 99, Brabb. 27, 29, 67, (*zy*) *geliete*, (*het*) *schene* Brabb. 16, (*hy*) *stonde*, *bleve*, *bevonde*, enz. Broer Cornel. Serm. 42, 43, 51, 59, 60, enz., (ook 1ste p. *ick worde* Tafelsp. van eenen Schipper ende een Boer 5, enz); ja zelfs nog later vindt men bij Baerdt, Deugdensp., meermalen (*hij*) *worde*, *werde*, bl. 25, 82, 143, 194, enz. Verg. ook nog thans dialect. *wordde* in Midsland, Benningbroek, op Urk, in Uddel, *wurdde* in Laren, *werde* in Roermond, *wordde(n)* in Helmond (z. WINKLER, Idiot. vs. 28 van n°. 99, 104, 107, 64, 117, 53, 57). Zeer aannemelijk is ten opzichte van de genesis dezer *e* het gevoelen van WEINHOLD (Mhd. Gramm. § 357): dat de *e* (in *-de*) des 1sten en 3den pers. enk. van 't zwakke imperf. op dezelfde niet van een suffix voorziene personen van den sterken onvolm. verl. t. is overgegaan. Het veelvuldig voorkomen van dergelijke abnormaliteiten juist bij die verba, welke in hun wortel een *d* of *t* als slotconson. hadden en alzoo, na aanneming der *e*, door hun *de* nog des te meer overeenkomst met de zw. buiging vertoonden (vgl. *stonde*, *worde*, *scholde*, *hiete*, enz.), kan

slechts ter bevestiging dezer opvatting dienen; en zeker is het diezelfde gelijkenis, die ons het langer leven van *worde*, *werde* moet verklaren.

56. Zeer opmerkelijk zijn verder nog in **V.**' s *o. p.* 1ste en 3de personen enk. en een 2de pers. van het zw. imprf., op *-en*, als: *ruylden ick, ick laefden, laden ick, ghy hoorden, beweeghden, veeghden, drenckten, hij bonden, speenden, schuylden*, P. 21, 50, Hspv. 318, 497, 498, Gw. 31, 32, 36, 52, W. 5, 9, 16, 17, 23, 26; zie nog HG. 92, Gw. P. en W. passim, Hspv. 22, 218, Hlg. Neh., enz. enz. Na 1620 ongeveer ontmoeten we in de deftige poëzie dien zonderlingen uitgang niet meer (*het, zij*, fem. s., *behaeghden* M. 192, VI 382, en *ghy hoorden* Sop. 1218 als rijmw. bewijzen niets hietegen), blijkbaar, dewijl hij tot de platte taal gerekend werd, gelijk we mogen opmaken uit het voorkomen van een *setten ick, hy dooden, moorden, raeckten, maeckten, vischten, opjalden, pickten, speelden*, enz. in enkele aan **V.** toegeschreven en in de volkstaal gedichte stukjes (z. II 324, 326, VI Nal. 4, 7, 8, 9, enz.), alsmede uit het veelvuldig gebruik, dat Brederoo en V. Paffenrode in hun comedies en Huygens in zijn sneldichten er van maakt; vgl. *verlienden ick, snaptten ick, ghy reecten, maeckten, hij misgunden, voerden*, Moortje 709, 733, 119, 2534, 571, 574, en zie v. nog Ib. passim, Jerol. 83, 1840, enz., V. Paffenr. bl. 54, 70, 79, 80, 81, 85, 90, 92, 95, 101, enz., Korenbl. II 62, 65, 68, 70, 89, 198, enz. Ook de 16de eeuw vertoont ons nu en dan ditzelfde suffix, meestal alweder in de volkstaal, als *bruyckten, dedden, hadden ick* Geusenbl. V. L. bl. 177, 178, *hy, sy*, fem. s., *maeckten, teelden, keerden* en andere zoodanige in de Geusenl. en Br. Corn. Serm. te vinden vormen (vgl. Geusenbl. bl. 16, 18, 72, 89, 108, 118, 143, Br. C. Serm. 29, 41, 43, 50, 68, enz.); minder dikwijls in deftiger toon als *hy leefden, verwachten, vraechden*, Coornh. Wrk. I 50 r., Vert. v. Bocc. I bl. 2, II 118 (z. v. Ib. I 12, 75, II 140, enz.). Vóór dezen tijd herinner ik mij slechts (*hy*) *aventuerden, kuerden, (hem allen) ontfarmden (der talen), (mijn vader) senden (mij), dreichden ic,*

(*ic*) *decten* (*my*), (*Symeoen*) *weenden*, (*hy*) *maecten*, (*Noch, gheschieden* (*meerre wonder*), *hoerden* (*hij*), (*sij*, fem. s.) *weenden*, (*ic*) *maecten*, enz. in de Hist. v. Tro. 9062, 9081, 9098, 9108, 9172, 9191, 9273, 9276, 9328, 9528, 9568, enz., alzoo uit de 15de eeuw. (1). Wat mag de oorsprong zijn dezer zonderlinge *n*? Kwam ze alleen voor in den 1sten en 3^{den} pers., wanneer 't volgend woord met een voc. aanvangt, dan zou ze begrijpelijk genoeg zijn als eene physiologisch zeer natuurlijk en eenvoudig te verklaren nasaal-inlassching, die we in de volksdialecten thans nog herhaaldelijk kunnen waarnemen. (Vgl. o. a. vs. 12, 15, 20, en 25 in de Gelijk. v. d. Verl. Z. in 't Maastrichtsch, Sittardsch, Weertsch, Stamproisch, Deventersch, Flielandsch, enz.; WINKLER, Idiot. n°. 51, 52, 55, 56, 57, 100, enz.). Maar — behalve dat ook de 2de pers. in de onregelmatigheid deelt, zoo wordt *-den* haast nog meer aangetroffen, wanneer het volgend woord met een conson. begint, dan in het tegenovergestelde geval (z. o. a. P. 1464, 1542, 1560, 1599, 1812, 2141, W. 5, 16, 17, 28, 31, enz.). Zouden we misschien, in verband met het boven (§ 54) opgemerkte, mogen aannemen, dat ook hier de vorm van het door zijn vnw. gevolgde verb. invloed heeft uitgeoefend op den vorm van het *ww.*, met voorafgaand pron.? M. a. w. dat de *n*, welke ter hiatusvermijding in de 1sten en 3^{den} pers. enk. tusschen de *e* van 't verb. en den voc. van 't volgend pron. *ic* en *i* (*hi*) was ingevoegd (b. v. in *leefde-n-ick*, *leefde-n-i*), ook een *ick* *leefden*, *hij* *leefden* heeft te voorschijn geroepen? Zoo ja, dan behoeft die 2de pers. op *-en* voorzeker geen bezwaar op te leveren, dewijl die, op de § 54 besproken wijze aan den 1sten en 3^{den} pers. op *-de*, gelijkgeworden, zeer licht ook de abnormaliteit dezer

(1) De door Lelyveld (z. Huydec. Proeve I bl. 468) *Materie der sonden* en den *Profectus* aangehaalde vormen *ghi waenden*, *ghi solden*, *ghi ontsaghen*, *ghi plaghen*, *ghi werden*, *ghi screiden* beteekenen niets voor onze questie; ze zijn zuiver Saksische vormen (let op *solden*), met den in deze dialectengroep thuis hoorenden uitgang des 2^{den} pers. mv.

laatste kon overnemen. (Ook het hedendaagsch Zuidbevelandsch dialect heeft deze vormen vóór een conson.: *i verddelden 't goed, i leefden baldadig, i verlangden z'n buuk te vullen, i schooilen d'r om, v'oorden ji*, z. WINKLER Idiot. n°. 137.) 1)

Of de *n* in *sien ick* Gw. 16, *ick sien hier* W. 107 (naast *sie ick* Pa. 2023, enz.) den hiatus moest vermijden, of wel een navolging was van vormen, met de organische *n*, als *doen ik, gaan ik, staan ik*, durf ik niet uitmaken.

57. De onduidelijke *e*, uit den duidelijken voc. van het stamsuff. voortgekomen (vgl. zoo noodig mijn *Werkw.* H. V § 6 b). is in **V.**'s taal der *o. p.* vóór *t* en *d* nog somwijlen bewaard gebleven, zoowel in 't praes. (ind. en conj.) als in 't partic. Zie b. v. *swieret, ghieret* P. 236, 237, *vlechtet* P. 1440, *vechtet* P. 1441, *leeret* Gw Voor-reden, *kruypet, zuypet* Gw. 13, *krijghet* Gw. 23, *hanget* Gw. 29, *kiczet* Gw. 36, *troostet* HV. 1686. *kranstet* Begr. FH. 2 (latere uitgaven *kranst nu*), en de partic. *gescherpet* P. 1124, *besprengtet* Gw. 49, *gelavet* Gw. 61, *berispet* Gw. 73, *gewennet* W. 22, *geslachtet* W. 40, *geschuddet* AH. 322, *gegriffet* Begr. FH. 203; z. v. P. 472, 504, 1125, 1730, Gw. 29, 36, 41, 55, 60, 63, 64, LfzCr. 25, W. 43, 51, 62, 66, 75, 102, Hlg. adl. en Sam., HV. 1686, 2197, AH. 196, 322, enz.; zelfs nog *vergodet* Buc. IV 23 en V 50. Na deze periode verdwijnt de *e* zonder uitzondering en wel niet alleen in den indicat. en 't partic., maar ook *even standvastig in den conjunctief.*

58. Met het bewaren van dit stamsuffix i. d. *o. p.* hangt voorts een vorm samen, als *gevet, houdet, schijnet, hevet* (voor *geeft, houdt, enz. het*), Gw. 21, 50, P. 27, 340. Zie voorts in dezelfde periode P. 847, W. Inl., 6, 36, HV. 103, 1902, Hlg. Seth, Ldzv. 285, III 84, enz.; en vgl. in het Dietsch: „*ghi selet ont-*

1) Verg. ook het Betuwsche (en Veluwsche?) *ik goai, stoi*, die zonder twijfel de *j* (i) hebben aangenomen onder den invloed der vormen *goa-j-ik, stoa-j-ik*, met hun ter hiatusvermijding uit de volgende *i* ontwikkelden halfklinker.

ghelden" Lev. v. Jes. bl. 123; „Ghi *hebbet* al in uwer behoet," D. eerste Blisc. v. Mar. 370; *Willet* mij accordeeren," Tafelsp. (Mnl. Bibl. XII), 97; eu evenzoo Ibid. 186, D. e. Blisc. v. Mar. 1261, 1786, Lev. v. Jes. bl. 115, 116, 166, enz.; in de 16de eeuw: „in 't eynde *wordet* toren," Geusenlb. V. Lumm. bl. 79; „Gaet, *klaghet* vry Duckdalve," Ib. 126; „*hooret* bediet," Ib. 158, en v. in 't Geusenlb. 27, 168, Br. Com. Serm. 23, 84, De Castel. C. v. Rhet. 106, 115, 116, Pyr. en Th. 3, Coornh. Wrk. I 3r, 47r. 48v. 80r. 81v. Schijnbaar hebben we hier een elisie van het personaalsuff. *t* voor ons; in werkelijkheid evenwel vertoont ons *gevet*, *houdet* (= *geeft het*, *houdt het*) een verbum welks stamsuffix nog niet is weggevallen en met welks *t* het volgend pronou. *het*, *et*, na syncope zijns vocaals, samengesmolten is; alzoo *gevet*, *houdet*, enz. uit *gevet*, *houdet* (*gev-e-t houd-e-t*) + (*he*)*t*, (*e*)*t*. Let ook op een dergelijk proces in Dietsche vormen, als: „Yan Baptist *weighered*s," „*so ontfarmets* hem," „Noch dese en *verdined*s," „ende *vulledse* met edeke," „ende sacht ende *gheloevets*," Lev. v. Jes. bl. 24, 157, 164, 231, 236, = *weighered*(e) + (*de*)*s*, *ontfarmed*(e) + (*de*)*s*, *verdined*(e) + (*de*)*s*, *vulled*(e) + *se*, *gheloeved*(e) + (*de*)*s*; verder „ende nettese met haren tranen ende *droghese* met haren hare," „ende ghi ne *seles* nit moghen sien," „ende *gheloeve*: nit," „du — gorddes ende *wandele*s," Lev. v. Jes. 176, 178, 187, 190, 244, = *droghe*(de) + *se*, *sele*(f) + (*de*)*s*, *gheloeve*(f) + (*de*)*s*, *wandele*(de)*s*; „ende ghine *visiteret* mi nit," „so nam Jhc. een broet ende *benediet*," Lev. v. Jes. 198, 200, = *visitere*(de) + (*he*)*t*, *benedi*(de) + (*he*)*t*, en *du verdervetste*, *quetssetste* Delftsce Sout. 279 = *verderved*(e)*ste*, *quetsed*(e)*ste*.

59. De *o. p.* kent nog imperfecta, als *hatede*, *vluchtede*, *bespotteden*, *dorstede*, *ontmoetede*, *rustede*, *ontsettede* W. 5, 34, 64, 75, 79, 92, 93, 94, 105, 112, Hlg. Sam., Sop. 766, naast de regelmatigere *luste*, *sette*, enz., die in de *j. p.* uitsluitend voorkomen. Deze vormen zijn of resten van het oude imprf., met niet gesyncopeerd stamsuffix (dit althans zou bij de zes eerste het geval kunnen zijn), of (wat voor de zes eerste waarschijnlijk,

voor *ontsettede* zeker is) nieuwe analogieformaties, hierdoor ontstaan, dat *men* het praeteritum, 'twelk zich door zijn vroegere (vgl. reeds Os. *setta*) of latere syncope in voorkomen van het praesens niet onderscheidde, naar het voorbeeld van imperfecta op *-de* nog éénmaal van dit suffix voorzag. Verg. hiermede Nhd. *rettete, rastete, rüstete, schüttete*, enz., voor Mhd. *ratte, raste, rüste, schütte*, enz.

Samengestelde tempora.

60. In afwijking van ons tegenwoordig taalgebruik ontmoeten we bij V., behalve het lang niet zeldzame *geweest, gebleven hebben*, P. 272, 1550, W. 105, AH. 1266, Gy. 1134, Sop. 372, V 232, Hld. 8, V 328, Luc. 1596, enz. (nevens *gew., gebl. zijn*, passim), ook: *heeft toegegaen* W. 30, *h. omgegaen*, omgeloopen, W. 84, *had gevlogen* VGr. 298, *hebby gaen betazlen* HV. 1819, *hadt gevallen* III 477, *hadder niet een enghel toegheschoten* Hlg. Abr., *hadt ghy getreden* Hld. 16, *ontghaen hebben* Hld. 20, *ghy hadt geborsten* V 45, *ick had—gestorven* Ed. 1599, *heeft gebleken* J. 58, *heeft gedijet, toeghenomen* W. 118, Hlg. Enoch, Begr. FH. 93, Pa. 1460, Hlgm. Ap. 28, MS. 242, *heeft bejegent* W. 86, J. 631 (naast *zijt ge mij bejegent* J. 638). Verg. hiermede in het Dietsch b. v.: *ghewesen, ghebleven hebben* W. v. Hild. 32, 265; 38, 43¹; 77, 84; 104, 76; 96, 18, Mnlp. I 2421, IV 2025, enz., „Si hadden gevallen” Belg. Mus. bl. 331, vs. 915, „Sj hadden—In den vierden graat ghecomen,” Mnlp. IV 1340, „dän haddi in dewige vruecht gevaren,” D. e. blisc. v. Mar. 585, enz. Ook Os. *habdhun gegangan* H. 5794, Ags. *gegán haefdon* Béov. 2631, enz.

Afleiding der verba.

61. Let wegens den vorm op: *hoveeren* Hlg. Jon., *verdubbeleeren* Alt. I 33, N. 1011, H. III 481; *uyteren*, z. *uiteren* III 467, Tr. 397, *fluyteren* P. 1415, *wandren*, *bewandelt* HS. 943, P. 227, *naerderen* W. Inl.; *doodighen* Gw. 25, *spoedigen* J. 320, en *begiften* HS. 1237, *beschaden* Gw. 38, AH. 1234, *vernieten* W. 113, *hullen*, v. *hulden*, *gehuld* Hspv. 82, V 538, enz. — *Hoven* in huis opnemen, Hlg. Dav., IV 417, En. X 753, is te vergelijken met *herbergen*, *verhuizen* (trans.), *boeken*, *kerkeren*, enz., evenals ook *herscheyden*, opnieuw in de scheede steken, V. 412, en *ontscheiden*, uit de soh. halen, HV. 169; *hemelen*, ten hemel varen, Hlg. Mach., is een parallel van *landen*, *stranden*, enz.; *kanckeren*, door k. bederven, Gw. 62, van *wonden*, enz.; (*ver*) *gasten*, een bezoek brengen, W. 100, is analoog met *rentenieren*, *buren*, *smeden*, enz., evenals het tegenwoordige z. *vergasten* met *knechten*, *gijzelen*, enz. (Vgl. mijn *Werkw.* H. VIII § 3). Zie voorts ben. § 165a en 166a.

 Samenstelling der verba.

62. Enkele composita, met scheidbaar voorzetsel (bijw.), too-
nen bij V. neiging eigenlijke samenstellingen te worden: „De
Popelier *aenbiéd* zijn dienst”, HS. 595; „zy *aenbiéd* — U dees
hantschoen”, II 218; „als den Ouderdom — *aenbréékt*”, Gw.
41; „*Aenhóór* dat guighelspel,” Alt. I 1496; „Goden — *aenhóort*
de jongste klaght,” En. IV 882 (z. o. V 313, Sa. 551, VII 538);
„De Ridder — Sterooghende — aldus *aenwdnght* te bidden,”
LfcCr. 70; „’s vollex yver *Aenróépt* den Euangelieschrijver”, III
19; „’k Wil aengevochten hem *Aenróepen* al mijn daegen,” VII
499; „en in den geest *aenschóúwt*”, HS. 225; „die ’t lang verleden
Aenschóúwt”, Hip. 897. *Aenbidden* komt met een onscheidbare

praepos. voor: „dien Vorst — *Aenbdden* voor een' zenelijcken Godt,” Alt. II 241, „*Zy* aten en *aenbdden*”, Alt. II 412 (z. o. Alt. III 653, S. 247, enz.); of met een scheidbare praepos.: *aen te bidden* Alt. I 1118, III 90, VI 371, *aen leert bidden* Alt. II 672 (z. o. Alt. II 1132 en 1765, S. 631 en 1565, enz.); doch 't part. is steeds *aengebeden* Alt. III 1134, IV 127, En. IV 880, enz. Zie voorts nog: „De Wolf *omkócht* den Hondt enz. tot tuyghen,” W. 104; „Alcides heeft noit zoo veel lants *overtrocken*” (= doortrokken), V 27; „zijn benden *Overtrocken* — Asie”, VII 135 (z. o. Hlg. Ezech.); *t' overhellen* H. X 629; „Ghy *vóórkómt* mijn verdienste”, HS. 207. Add.

Verg. voor een dergelijke neiging ook bij auteurs der 15de en 16de eeuw: „die heer *aennam* mi”, Delftsce Sout. 75; „ic *aenhinc* dinen getugen”, Delftsce Sout. 338; „*Aenhoort* ghy menschen”, Geusensenlb. V. L. bl. 89, (o. 185); „Vrymoedich — *Aenriepen* sy haer Schepper”, Ib. 59; „'t *aengaet* u eere”, Peg. pl. I 202; *aensien* = aangezien, Peg. pl. I 28, Broer Corn. Serm. 28, *te aensien* Ib. 33; *aenbeden* = aangebeden, Peg. pl. I 35; „die u plochten t' *aenkleven*”, Peg. pl. I 282; „*ofnem* mijn boesheit”, D. Sout. 152; „Wi en *inriepen* niet god”, Ib. 160; „Waerom *ommekeerstu* dijn aensicht?” Ib. 135; „Here *ommekeer* onse vangenisse”, Ib. 432; „soe *ophielt* die sterfte”, Pass. Wint. 180 r. (z. o. Ib. 32v.); „Du *op clommeste* int hoge”, Delftsce Sout. 197; „si *toelachte* hem”, Pass. Wint. 113 v.; „aldus *toenemense*”, Summe le Roy, 257: „want hi *wtiaechde*”, Ib. 342: „en *uutleer* mi dine pade”, Delfsce Sout. 67; „*uutnem* mi van minen noden,” Ib. 69; „Behoede mine siele ende *wtnem* mi”, Ib. 70 (z. o. Ib. 119); „Hi *uutghinc* buten”, Ib. 125; *Wtstort* dinen toren”, Ib. 207; „hi *uutwerp* van haren aensicht die heiden”, Ib. 243; „Sij *uutstorten* haer bloet”, Ib. 247; „Wi *uuthouwedén* sine doeren”, Ib. 224; „ic *uutvercoes* alle dine geboden”, Ib. 423; enz. Add.

OPMERK. Wat beteek. betreft, zijn opmerkelijk de composita *verbassen*, in den Boeren-Catechism., *versnellen*, overrompelen. Fe. 1600, overtreffen in 't loopen, H. III 294, H. XIII 178, *ver-*

slimmen, door slimheid inpakken, HS. 580, *vervloecken*, m. gel. beteek., H. IX 441, die aan ons *verbluffen*, de bij KIL. genoemde *verpochen*, *verpoffen*, *versnorcken*, ons *verrassen*, *verschalken* herinneren, met *ver*, in opvatting = „over.” *Verlimmen*, in „En tot de wortel dort *niet om verslimmen*,” HS. 580, is een parallel van *niet om verminderen*, *niet om verarghen*, en dergelijke bij de Rederijkers gebruikelijke versterkingen.

63. Omgekeerd ontmoeten we bij V. als oneigenlijke composita werkwoorden, die thans regelmatig een onscheidbare praepositie hebben: „*Vaert ghy dit, Hector, aen*,” AH. 733; „*uw aengevaerden last*,” En. VI 944; „*ick laet dit niet aen my leunen*,” V 68 (z. o. Hld. 17, H. VI 213); *door te waden* XI 3; „*Wat gaet het sterflot over?*” III 180; „*dat komt mij over*,” V 395; „*Wat quam u over?*” JE. 244 (z. o. T.v.AK. 114, Gy. 1669, I.e. 1479, 1972, enz.); „*en leg te deeghe over wat uwe schouders draegen kunnen of niet*,” VI 599 (z. o. V 321, Luc. 666, VII 387, enz.), maar ook reeds „*doch overlegh dit stuck*,” Luc. 662, *overleit* V 255, 346; *misgedeeft* = misdeeld, Gy. 206; „*gelijck ghy vóórspell*” (= propheteert) Db. 1346, *voorgespeelt* = voorspeld, Hld. 16, Alt. III 566, VI 346; *voor te komen* = te voorkómen, MS. 241, Luc. 1186; *weér te streven* Fa. 835 1).

Zoo ook in de ouçere taal: „*heb ic over ghedocht*,” Delfse Sout. 127; *overgheleden* Summe le Roy 115 = overleden Ib. 117; „*doe hi dese maechden waende omme te helsen*,” Pass. Wint. 132r; „*My over mach tuyghen*,” Tafelsp. (Cat. d. L. M. v. Lett. III n. 7157), bl. 95, enz. Add.

1) Zonderlinge woordschikking bezigt V. in: „*Wil ick — Haer boezem — randen aan*,” HS. 454; „*die — Dien Reghenboogh — baden aen*,” Alt. II 978; „*Toen twee verraërs hem randden aen*,” El. 225; „*Ick moet 'er noch al met meer ernst op houden aen*,” Sop. 120.

Declinatie van het substantief.

64. In den sterken gerit. sing. op *-s* (*-es*) smelt somwijlen de uitgang samen met een voorafgaande *s*, *sch*, of valt achter *st* weg: *des vleysch* P. 378, *uus Paleys* HS. 1103, *eens walvisch* Hlg. Jon., *onses huys* Hip. 845, *des Godsdienst* Alt. I 872, Alt. II 900, Alt. III 872, *des heyligen Geest* Hlgm. Eul. Inh.; (vgl. evenzoo *mijns huus*, *des verlies* Delfsce Sout. 440, 507, *sijns dienst* Pass. Wint. 120 r., *des paradys*, *sijns huys*, *des oest*, *des bosch*, *des last*, *des vleysch*, *haers hals* Delfsce Bijb. Genes. cap. 2, 17, 30, 36, 44, Reg. I cap. 3, 18, Dan. 5, Paralip. I cap. 16, 33, Tob. 3, Jerem. 23, Nehem. 2, Hesth. 1, Baruch 2, 6, Parab. Sal. 9, Oze. 10, enz., *des ooght* D. n. Test. te Kampen (v. 1539), Luc. Cap. 10, *des paus* Geusenlb. V. L. bl. 43, 75, 82, 93, Bienc. f. 5, *des Gheest* Ib. 19, Coornh. Werk. I 77 v., enz.). Doch ook *'s afgodists* Alt. III 975, *des diensts* Alt. III 1654, *herrefsts* Sop. 223, *des oeghts* Hlgm. Luc. 102, enz.

65. Naast de merkwaardige en raadselachtige 1) Oudsaks. en Oudnederfrank. genitieven sing. fem. der *i*-declinatie, *werolâes*, *werildis*, *custes*, *giburdis*, *craftes*, mogen we, op grond der analogie, ook van andere vrouwel. substantieven dier klasse gelijke vormen verwachten, als b. v.: *brîdes*, *dâdes*, *bankes*, *stades*, *skuldes*, van de Os. of Ondfr. nomina *brîd*, *dâd*, *bank*, *stad*, *skuld*, wiet 2de nv. in onze bronnen niet voorkomt; *jugudhes* (naast het Hel. C. 3497 te vinden *iuguthi*; vgl. Hel. M. 585 *weroldes* n. C. 585 *weroldi*, en Hel. 3936 *kraftes* n. Ondfr. *crefti*, *crefte*, *mancrefti*, *megincrefti* Ps. 65, 3; 67, 35; 71, 19, Gl. Lips. 660, 874) *dugudhes*, *cumstes*, *gunstes* van een in onze bronnen niet voorkomend, maar met goed recht aan den Os. en Ondfr. taalschat toe te kennen *dugudh*, *cumst*,

1) Want PAUL's willekeurige zoogen. verklaring (z. *Beitr.* VI 550) heeft de questie niet opgelost.

gunst; misschien ook wel een *handes*, dat in genoemde dialecten reeds bijna geheel tot de *i* declinatie was overgegaan en welks genit. sing., die in onze bronnen ontbreekt, zich in zijn vorm aan de oorspronk. *i*-stammen kan aangesloten hebben; en een *magadh* van *magadh*, dat niettegenstaande de Os. geapocopeerde vormen 1) toch, naar analogie van het Got. en Ohd., ook in 't Os. tot de *i*-stammen te brengen is. Evenzoo is een oud genitiesuffix op *-es*, waarschijnlijk bij de feminina op *-scap* en *-heid*, *-héd*, die blijkens den Ondfr. nom. acc. *urcuntschap* Ps. 18, 8 en 54, 22, *wárheit*, Ps. 56, 11 en 5, de buiging der Ohd. feminina op *-scap* (vgl. gen. s. *lantscapf*, *herschepfi*, dat. s. *lantscapfi*, dat. pl. *lantscapim*, enz.), den Ohd. genit. en dat. s. *magadheiti*, *manaheiti* (z. GRAFF I. v., Tat. 7, 9), *theganheiti* (z. Otrf. I, 3, 18, IV, 21, 22) enz., als *i*-stammen werden gedeclineerd; (bij de eerste is de uitgang dan oorspronkelijk, bij bij de andere na den overgang uit de *u*-buiging tot de *i*-klasse per analogie ontwikkeld).

In overeenstemming hiermede nu zijn in de oudere in Nederl. gesproken dialecten eveneens zoodanige vormen aan te treffen: *des werlts* Delfsce Bijb. Abac. cap. 3, *de nieusgierigheydt des wereldts*, *het beste dingh des wereldts* R. V. Sinnep. 135 en 169, *isweereelts schepper*, *vrucht*, Castel. C. v. Rhet. bl. 111 en 116, *iswerelts conroot* Peg. pl. II 502, *des toekomenden werlts* Wonderboek, Voorr. f. 3, *des wedergeboordts*, Ib. *des krafts* Wonderb. f. 2, *het afgaan des crachts* V. Mander, Lev. d. schild. f. 40, *sijn heylighe bruuts naem* Pass. Wint. III r., *die stemme des bruyts* Delfsce Bijb. Bar. cap. 2, *der bruuts stemme* Ib. Jer. 25 en 33, *des bruyts oore* Peg. pl. II 488, *des stedes*, *stats* Delfsce

1) Vgl. voor meer datieven sing. der *i*-klasse, zonder suffix. *mundburd* Hel. 1916, 2233, *werold* H. 136, *idis* H. 124, 166, 493 enz., *midligard* H. 2165, 4326, *maht* H. 4379, *craft* H. 5879. — De Os. datieven *jugudhédi* H. 80, 859, en *magadhédi* H. 507, bewijzen niets voor het stamkarakter der Os. vormen op *-héd(i)*; ze kunnen zoowel bij een *i*-stam op *-hédi* als bij een *ja*-stam op *-hédiä* behooren; vgl. *wóstunni*, dat. S. 860, 864, M., 2812 C. M.

Bijb. Gen. 35, Paralip. II 6, 18, Jon. 4, Abac. 2, Zach. 8, *een plaatse des stadts* D. n. Testam. te Kampen, Luc. cap. 9, *des onschults ende* Coornh. Wrk. I f. 32v., *deughts uytmentheydt* R. Vissch. Sinnep. bl. 70, *zijns toecomstes* Delfsce Bijb. Malach. 3, *des toecomst* (met geelideerde s, vgl. bov. § 64) Pass. Wint. 83r., *dijns hants* Delfsce Bijb. Jerem. cap. 15, Delfsce Sout. bl. 119, *des rechter hants* Delfsce Bijb. Genes. 35, *dat leven, beden des heylighen maghets* Pass. Wint. 236 v., 239 r., *der heyligher maghets borsten* Ib. 106 v., *des maechdes* Delfsce Bijb. Paralipom. II cap. 36, *de name des maechts, de nederheit zijns dienstmaechts* D. n. Test t' Antw. (van 1554), Luc. Cap. 1, *de magets broeder* Bred. Moortje 1846, 1936, *om zijns onschamelheys wille* D. n. Test. te Kampen (van 1539), Luc. Cap. 11, *die stemme des vrolicheits, d. st. des blijscaps* Delfsce Bijb. Bar. Cap. 2, *dat cleet des rechtwaerdicheits* Ib. cap. 5, *alle hout des suetticheits* Ib.; *'t verstunt des wijsheydts* Wonderb. f. 3 v., *vol melaetsheys* D. n. Test. t' Antw. (van 1554), Luc. Cap. 5, en D. n. Test. n. Biestkens (van 1565) Ib., *des drieuldicheits natuere* Castel. C. v. Rhet. 118, *nae Wijsheydts vermaen* Geusenlb. V. L. bl. 94, *waerheys onderwinden* Coornh. Wrk. I f. 2r., *des wijsheydts born* Ib. f. 3 r., *zijne ghesondheys krachten* Ib. f. 73 r., *des goedtheydts oorsprong* Ib. f. 77 r., *Leeraar des rechtwaerdigheys* Ib., *des hoogheydts sorgh, des waerheydt wegen, zijns onversadigheydts eynae*, R. V. Sinnep. 68, 118 en 181, *vol gruwelijckheydts* Bienc. 23 v., *vol geveynstheys* Br. Cornel. Serm. 44, enz.

En niet anders bij W.: *'s weerelts ommeloop* P. 1162, *Des Weerelds vierde deel* Gw. 31, *des weerelts goedren, schat* Gw. 56, Hspv. 236, *des geheelen Weerelts zonden* HV. tdl., *den ommeloop des weerelds* HV. 384, *'s werelds palen, timmerwerf, Prince* HV. 550, 600, LfzCr. 257 (evenzoo nog W. 66, 69, Pp. 1674, IV 124, 127, VI 105, 111, JE. 627, enz., doch ook *der weereld wonderding* III 10), *overdaeds* HS. 611, *'s pijnbanx* HS. 513, *De faem des daeds* LvstA. 71, *'s misdaets dootslaep* Pp. 272, *uus stads grondvest* HV. 1501, *al stadts gelegenheit* Sa. 22,

d'ondergangh des stads Hlg. Jer., *de bloem haers jeughds* II 109, *'s jeughds frisse Roozen* II 221, *door ondeughds oeffeningh* W. 97, *in den wegh, loop des deughds* Gw. 29, 39, *zijn deughts belooning* IV 389, *uus afkomst* V. 421, *mijne afkomsts tent* Pa. 396, *des gunsts* HS. 465, *dezes rechterhandts daden* HV. 224, *haers gramschaps gloed* HV. 14, *Cieraet mijns Ridderschaps* HV. 305, *dat lot zijns gramschaps* HV. 1266, *haer boelschaps kroost* Pa. 2232, *'s Wijsheyds heyligh net* Gw. Vr., *sijns waerheyts mont* P. 346, *een beelt syns heerlijcheydts* P. 387, *den grootschen tret Uws obstnaetheyts* P. 976, *laegheyds armoed*, *hoogheyds weelde* W. 100, *de glans zijns schoonheydts* W. 39, *'t Seyl uws begeerlijckheydts* W. 117, *zijn trouwigheyds verval* W. 117, *zijn goetheyds vlercken* HG. 201, *sijns Wijsheyts mondt* P. 2190, *gerechtigheys Balans* Lfz. W.B. 40, *des waerheids spoor* II 147, *Gierigheys Harpijen* II 129, *mijns ouwaheyds kruck* Hlg. Tob., *dolheyds lemmer* VGr. 201, enz. Vgl. ook *Mnnd. der stades, der brudes*, Tümpel in de *Beitrage* v. P. en Br. VII bl. 81.

OPMERK. I. Dewijl zulk een subst., met een genit. op *-es*, fem. generis was, moest naar recht en billijkheid de begeleidende bepaling een vrouw. vorm hebben; alzoo *thero kustes*, *thesaro weroldes*, gelijk men in den Hel. vindt, niet *ihes kustes*, *thes weroldes*; en *der heyligher maghets* in onzen Pass. Wint. 106 v., *der maghets vader* Delfse Bijb. Ex. 22, *der bruuts stemme* Ibid. Jerem. 25 en 33. Reeds vroeg evenwel liet men zich door den in 't vrouw. ongewonen uitgang verleiden het naamw., althans in den 2den nv. enk., als mann. of onz. te beschouwen en hiermede overeenkomstig de begeleidende bepaling te construeeren. Zoo hebben beide mss. van den Hel. *ihes beston* (*beston*) *giburdeas* (*giburdies*) (vs. 584), waar men *thero beston giburdes* zou verwachten, en is, gelijk uit de boven aangehaalde plaatsen blijkt, in onze oudere taal de mann. (onz.) buiging der bepaling van een op *-es* uitgaand femininum regel geworden. (1). Slechts

(1) De invloed van zulk een genitief op *-e(s)* verklaart ook het opkomen van het mann. geslacht bij de oorspr. vr. *z*-stammen *angst*, *arbeid*, *burg*, *lust*, *last*, *plicht*,

vormen, als *zijn deughts belooning, mijne afkomsts tent, haer boelschaps kroost, zijn trouwigheids verval, zijn goetheyds vlercken* (zie boven), *in d'eerste werelds eeu* Hip. 642, en nog een paar dergel. (vgl. ook *zijn heylighe bruuts naem* Pass. Wint. 111 r.) laten nog een poging herkennen om het vrouw. karakter der nomina in questie te doen uitkomen, en dat wel, doordien men het in genitivo *aan het bepaalde woord voorafgaande* nomen, in vereeniging met zijn bepalingen, als 't ware als samenstelling opvatte, en diensvolgens de eerste samenstellende deelen daarvan in den eenmaal aangenomen vrouw. nominatiefvorm onveranderd liet. Vgl. voor een dergelijke constructie beneden § 264; en zie ook § 66, *Opmerk. 1. Uwe Keizerlijke majesteits dienaer* Luc. Opd. en dergel. is natuurlijk een constructie *ad sensum*.

OPMERK. 2. Ook nog een paar andere vrouw. substantiva, die geen *i*- stammen zijn geweest, vertoonen bij **V.** den hier besproken eigenaardigen genitief: *deses liefds volmaecktheyt* V. 39, *'s tafels rug* W. 67, LfzCr. 119, *Taels onkund* II 119, *syns inspraecks* V. 242, *inspraecx geest* Gb. WN. 894, *Godvruchts deure* HS. 223, *thert syns Kercx* V. 49, *naer 's kercks manier* Ip. 1245, *vol vreughds* HV. 129, *'t middelpunt mijns ziels* HV. 307; (vgl. ook *des logens ydelheydt* Coornh. Wrk. I f. 2 r., *verongelijckinghs waen, haers begeertes geen eynde*, R.V. Sinnep. bl. 79 en 123). Ze zullen wel niets anders zijn dan verkeerde analogieën naar de boven behandelde vormen. In *De palen synes Wets* P. 1343, *'s wets eysch, bladen* HV. 87 en 1215 (z. o. V. 189, Hlg. adl. en vgl. *des wets* Delfsc. Bijb. Mach. I cap. 2, Paralipo. II cap. 25, 34, Esdr. cap. 7, Prol v. de twaelf kleyne prophet., Zach. 1), is de genit. een rest van den oorspr. onzijd. *a*-stam *vitoth, vitot* (Got. Ohd. Ondfr.), welke, evenals het Dietsche *die ding*, voor *dat ding*, z. ben. § 82, zijn reeds in de ME. algemeen gebruikelijk vrouw. genus aan den oorspr. plur. neutf. *die wets nacht, nood, spoed, tijd*); in 't Os. bij *craft* („mid them grotun godes craft,“ Hel. M. 5970), in den Delfscen Bijb. bij *cracht* (*mit sijnen erachte, m. groten cr.*, Jud. Cap. 3, 10. Add.

te danken heeft (Add.); in *eendragt's bant*, VI 130, echter behoort de casusvorm tot een *i*-stam, die door den Mhd. 2den nv.s. *trehte* bewezen wordt. In *druifs en wijns gestaltenis* IV 432 is *druifs* aan den invloed van *wijns* toe te schrijven.

66. De verwantschapsnamen op *-der*, *-ter* hadden in overeenstemming met de klankwetten in het oudere Westgerm. geen suffix in den genit. Naar analogie der andere substantiva beginnen echter *vater* en *bruoder* reeds in 't Ohd. nu en dan eens *vateres*, *bruoderes* te declineeren (ook Ags. *faderes*). Verder nog gaat het Oudfriesch, dat naar analogie van *feders* en *bróthers* zelfs aan de zoo vaak hiermede verbonden vrouw. nomina *móder* en *suster* het casussuffix *s* geeft; vgl. „sines aldfaders lawa ende *syn aldmoders* lawa,” V. Richth. bl. 53, r. 25, „aldafederes and *aldamoderes* — laua,” V. Richth. bl. 54, r. 9, „aldefaders lawa ende *aldmoders* lawa,” Id. bl. 55, r. 9, bl. 168, r. 11, bl. 199, r. 32, en bl. 421, r. 1, „hire feiders anda *moders* goed,” Id. bl. 197, r. 35, „faders lawa ende *moders* lawa,” Id. bl. 419, r. 23, „sines stiepfaders ner *sines stiepmoders* lawa,” Id. bl. 421, r. 5, „sines broders soen iesta *sines susters* soen,” Id. bl. 410, r. 15, en ook, buiten verbinding met *fader* of *bróder*, „sa nimpt thet kind hire *moders* liff,” Id. bl. 211, r. 1, en „Fant laen des mondschypes *des moers* vant kyndt,” Id. 389, r. 23. Een zelfde ontwikkeling van declinatievormen moet er ook in Nederfrank. dialecten hebben plaats gehad; getuige een Dietsch *teghen des vaders ende moeders wille, sine moeders buuc, sijns moeders borsten* Pass. Wint. 88r. 101v. 116r., *vaders en moeders outheyt* Ib. 177v.; een zestiendeëeuwsch *zijns moeders buyck, lichaem* D. n. Test. n. Biestk. Luc. I 11, II 21, *sijns moeders borsten* Peg. pl. I 89, *sijns susters mans* Ib. 252, *zijns moeders raet* Ib. II 483 (o. n. Ib. I 446, 477, 775, enz.), *uws moeders hemde* Br. Corn. Serm. 77 en 91, *haers liefs Moeders wille* Bienc. f. 28r., enz.; en bij V. *onses Moeders borst, rugh* Gw. 2 en 11, *zijnes Moeders buyck* Gw. 25, *'s moeders hant* AH. 1120; z. n. P. 692, 1384, 1550, 1576, HV. 836, 843.

AH. 1130, TvAK. 81 en 160, enz.; (zelden een *uwer moeder handen*, *smarte* AH. 806, Hip. 220, gelijk ook in *sijnre moeder lichaem* Summe le Roy, 205). Verg. Hooft, *Waernem.* XXXV: „Hubert evenwel heeft liever te zeggen ZIJNER MOEDER GOEDT — 'twelk ons nochtans zeer ongewoon is.”

OPMERK. 1. Dezelfde eigenaardigheid, die we boven § 65, *Opmerk.* 1, bij de bepalingen van vrouw. *i*-stammen, op-*es*, waarnamen, vertoont zich, blijkens de zoo even aangehaalde Friesche en Nederl. voorbeelden, ook bij die van *moeders* en *zusters*. Daarnevens ook het begeleidende artik. en adject. in den vorm des nominatiefs (vgl. bov. t. a. pl.): *syn eyghen moeders borsten* P. 692, *uw moeders klaegen* AH. 1130, *zijn stiefmoers breyt* TvAK. 81, *mijn vrouw moeders wil*, Ib. 160, *haer moeders Verwoedheyd* Pa. 2182, *door felle stiefmoers haet* Hip. 841, *de stiefmoers gedochten* V 306, *haer zusters hant* H. 1787. In *de borst eens zelfde moeders* HV. 1170, en *'s valsche moeders aert* Inw. 1072, heeft de dichter beide constructies dooreengehaspeld; in *'t moeders hart*, Gy. 929, is de genit. † het bepaalde nomen als werkelijke compositie op te vatten.

OPMERK. 2. Naar analogie van *moeders* en *zusters* ontwikkelde zich voorts een genit. *dochters*: *'s dochters hals* J. 565, MS. 190, *een Dochters hant* IV 407, (zie ook *sijns dochters trouwe* Pass. Wint. 99v., nevens *dijnre dochter man* Pass. Wint. 78r., *sijnre dochter huwelic*, *abijt* Pass. Wint. 123v., Som. 65v., *sijns dochters reynicheyt*, *oneer* Peg. pl. I 346, 365, *de liefde des dochters* Ib. 133, *op haer dochters schoot* Ib. II 505, *mijns dochters houwelyck* Ib. II 545, enz.); ja zelfs een nomen op *-ster* of een andere vrouw. persoonsnaam neemt dien uitgang aan: *'s voesters schoot* II 209, *'s voesters borst* II 563, *'s vleisters schoot* Alt. I 347, *des geefsters naem* X 570, *'s voesters armen* Ip. 852, *een zelve voesters melck* Hlgm. Ag. 3, *des Koningins* HS. Inh., *onze eegaes herten* HS 858, *uwe eegaes dieveryen* AH. 735, *ons Lieve vrous capelle* Inw. 781, *uwe speelnoots ooren* Hlgm. Ag. 13, *op*

eene vrous geboden, En. I 502, *zijn bedtgenoots aenkomste* H. I 744, *zijn vrijsters lasterstuck* H. II 790, *zijn liefstes schoot* H. IV 814, *'s jongkvrours borst* H. IV 948, enz.

OPMERK. 3. Vgl. ook voor den vorm van 't begeleidende artik. en adject. Hooft's XXXVste *Waernem.*: „ende schijnt draaglijker het *Adjectyf*, dat voor 't *Substantyf in Genitivo* gaet, als de *Genityf* van een ander *Substantyf* gevolgt wort, niet te *declineren*, maer te zeggen ZIJN' OFT ZIJNE MAJESTEITS MEENING, ZIJN' OFT ZIJNE VROUWS MIDDELEN.” In de voorafgaande *Waernem.* veroordeelt dezelve den hier besproken genitief, wanneer deze, van een lidw. of bijv. nw. vergezeld, achter het bepaalde nomen staat: „want men zeidt niet DE LIEFDE DES MOEDERS, 'T LOF DES DEUGHDS, DE WELVAERT DES STADS, maer DE LIEFDE DER MOEDER, EENER MOEDER, enz.” De bovenstaande citaten uit **V.** logenstraffen die woorden echter voldoende; een vrouw. subst. op (*e*)s, achter het bepaalde nomen geplaatst, was bij onzen dichter wel uitzondering, maar toch lang niet zeldzaam.

67. Behalve *hart* en de nog thans in genitivo sing. *zw.* gedeclineerde mann. substantieven, vinden we bij **V.** in genoemden casus ook: *'s veldheeren* VGr. 180 (doch *'s veldheers* Gb. WN. 966), *des Raetsheeren* Gy. Opd., *'s Monarchen* IV 132, *'s Kreeften* Buc. X 97; met dubbelen, *zw.* en *st.*, uitgang *hertens* HS. 289, *artsens* J. 211 (vgl. bened. § 106); doch *dezes Vorsts*, HS. Inh., naast *des Vorsten*, *passim*. Over een genit. *harts* zie ben. § 260.

68. Van den vrouw. *zw.* genit. sing. vertoonen zich nog enkele sporen in de *o. p.*, zoowel bij oorsp. *zw.* nomina (vgl. *der Manen* P. 1404, *der tongen* Gw. 44, *der Sonnen* W. Inl. 16, *der Kercken* HV. 990, II 576), alsook bij oorspr. *st.* naar de *zw.* declin. verloopene (vgl. *der eerden* Gw. Opd., *der ghenaden* P. 2191, LfzWB. 72, *der liefden* Gw. 15, P. 2168, *onzer zielen* Gw. 19, *der Zeugen* Gw. 53, *der deuren* W. 55, *der hellen* Hip. 1085); evenzoo bij het indeclinabile op **†** (Ohd. *elilent†*) *der ellenden*

HV. 845; zelden nog later, als b. v. *der kercken* Alt. I 688, *der hellen* Alt. III 1261, *der schoolen* VI 360. Wonderlijk zijn de genitieven *zijns vrouwen* Gw. 54, *'s Ratten* W. 68, *des Katten* W. 84, *'s Roozen* W. 95, *'s vrouwen* Hlg. Adam, *'s duiven* VII 356, (vgl. ook *des overspeelderssen* Coornh. Wrk. I 78v., *haers nichten* Peg. pl. II 567, *uus vriendinnen, eens minnaressen, eens vrouwen* Houw. Lof d. Coust. 22, 106, 117, enz.), wier *zijns*, *'s* aan den invloed der boven (§ 66) besproken uitdrukkingen is toe te schrijven. De genit. *Naturens* HS. 511, *liefdens* VI 23, is ontstaan uit de vereeniging van een naar § 65, *Opn. 2*, te beoordeelen *natuurs, liefdes* en een onoorspr. zw. *naturen, liefden*.

69. Bij de declinatie der naamwoorden, zoowel van substantieven als van adjectieven en pronomina, begint reeds in de 15de eeuw meermalen de vorm des accusatiefs in den datief te dringen; vgl. b. v. „Dat bequam *die vrouwen wel*,” Vad. Mus. II, bl. 158, vs. 36; „Al waert alle *sine maghen* leet,” Lansel. van Denem., 742; „als hi naecte *die poerte*,” Segh. 4204; „ende — hi toende *al sijn convent* dat”; „so weec hi *die menichte* om te ghenaken *die stad*”; „dit water ghelijct wel *dat water*”; „dit so openbaerde hi *die ander bisscoppen*,” Pass. Wint. 33v. 42r. 97v. 101v. 116r.; „dat die snee niet en darf ghenaken *dat graf*”; „*sijn gheestelike moeder* bi te wesen,” Pass. Som. 48 r. 60r.; „also dede hy eva *onse eerste moeder*”; „ende gheefse *sijne vianden*”; „die *de werelt* behaghen wil,” Somme le Roy, 73, 134, 358; „dat ic *die waerheit* een getuge soude gheven”; „ende hi brochte die XXX penningen *die Joden* weder,” Dat lijden o. Her. (Mnl. Bibl. XIX), bl. 35, 40; z. v. nog Pass. Wint. en Somerst., Summe le Roy, passim. Add. In de 16de eeuw neemt dit verloop aanmerkelijk toe; in welke mate, blijkt uit de volgende tabel (waarin het eerste cijfer de oorspronk. datiefvormen, het tweede de in dativo gebezigde accusatiefvormen aanwijst):

D. n. Test. t' Antw. (1524), Luc.	51 : 3
A. Bijns' Refer. Iste B. (1528)	47 : 7
D. n. Test. te Kampen (1539), Luc.	51 : 12
Refer. gepron. te Ghendt (1539), bl. 1—140	9 : 13
Coornh. Wrk. I, f. 72—81 (st. van 1552)	8 : 8
D. n. Test. t' Antw. (1554), Luc.	60 : 12
D. n. Test. n. Biestkens (1565), Luc.	43 : 9
D. n. Test. (van 1569), Luc.	59 : 3
De Biencorf, f. 70—90	4 : 11
Kar. v. Mander, Lev. d. sch. f. 29—41	5 : 17
Pegas. Plein, B. XIII	7 : 43

Vandaar dan ook, dat, bij een gelijkmatig voortgaan in de ingeslagen richting, een oorspronk. vorm des datiefs *behalve na praeposities*, in den singularis althans, bij **V.** een zeldzaamheid is geworden. Een sterke mann. datief op *-e* verschijnt nog alleen hier en daar in *Gode*, naast het vaker gebezigde *God*. Een vrouw. dat. *der boosheyd, der waerheyd, der min(ne), der stiefmoer, der helle, der maeghd*, enz. nu en dan in de *o. p.*; zelden later, als Hlgm. Per. 35, Ka. 193, V 506, VI 165, El. Inh., En. V 787, Fe. Inh. en wellicht nog op een paar andere door mij over 't hoofd geziene plaatsen. Een onz. dat. *onzen offer, haren woorde, den lijcke, desen vaderlande, den volcke* en dergel. lezen we HV. 1060, Hlg. Kl., Gb. WN. 153, II 666, III 88, Geb. Opd. en 1171, Sop. Vert., Pa. 1205, 2171, Inw. 1152, Alt. I 652, Alt. II 711, J. 413, 651, Hlr. I 15, Htz. 13, Hor. Carm. Sec., Hlgm. Ap. 42, Hld. 16, V 151, 156, 188, 219, 253, 278, 365, 374, 377, 393, 414, S. Inh. en 1306, Gy. Opd., Ad. 957, Db. 1665, En. III 421, En. V 680, En. VI 320, 1248, En. VII 113, En. IX 100 en 101, 220, 252, 550, XI 237, H. II 511, en misschien in een paar andere door mij niet genoteerde plaatsen.

Regel is evenwel in beide genera een dat., als *de hel, de boosheid, ons offer, haer woord*, enz. In den plur. is de *n* als suffix in den 3den nv. minder zeldzaam; toch wegen datiefvormen, zonder dien uitgang, minstgenomen tegen die met *n* op.

70. *In verbinding met een voorzetsel* is de oorspronk. datief vooral in de *o. p.* minder zeldzaam, zoo hij ook al tegenover den onoorspronkel. vorm, verreweg in de minderheid is. Vgl. *by nachte* Gw. 5, *by uwen leeste* Gw. 73, *by mijnen Throone* P. 1351, *by der Stadt* W. 46, *boven zijnen monde* Gw. 62, *by lichten dage* V 324, *by daegh* Hld. 8, V 83, Luc. 358, *by der hant* VI 323, *in onsen sinne* Gw. 13, *in den gronde* Gw. 62, *in den schepe* Htz. 16, *in open velde* Gb. WN. 917, *in den puerde* Hlr. IV 6, *in mijnen lijve* Alt. II 591, *in zuiveren gewade* Vfl 108, *in korter stonde* Gw. 1, *in der doot* Gw. 56, *in snelder ijl* W. 103, *in der vlucht* En. IX 168, *met eenen struele* Gw. 3, *met mijnen bloede* Gw. 52, *met eenen grammen moede* Gw. 52, *met den swaerde* VGr. 14, *met blijden geeste* P. 1368, *met gesleurden, met ongetoelden haire* Hld. 8 en 9, *met gerechten zwaerde* VI 91, *met wtgereckter hant* P. 210, *met der spoot* P. 585, *met der schee* P. 856, *met ganscher Macht* W. 59, *met der bijl* Pa. 2162, *met der vuist* IV 136, *met weecken oogen* HV. 1068, *met den ooren* VI 605, *naer zijnen wensche* Gw. 34, *onder den heydenen* W. Vr., *onder wege* AH. 1416, *op zijnen halze* Gw. 25, *op der Aert* P. 874, *tot den leven* P. 1916, *tot den schipliten* Gw. 64, *uyt heuren lijve* Gw. 25, *wt den vlammanden Bosch* P. kb., *uit den schepe* V 259, *wt der schee* P. 1361, *uit der zee* Hlr. III 26, *uit den bosschen* VI 605, *uit den goedertieren Goden* Hlr. IV 5, *van den bloede* Gw. 52, *van uwen zweerde* Gw. 69, *van onsen offer* P. 850, *van hunnen halse* P. 962, 1170, *van den vuyre* P. 1356, *van den lande* Gb. WN. 62, *van uwen huisc* Hlr. I 15, *van der Wet* P. 2180, *van der Eerde* Hspv. 105, *van den winden* Hlr. II 10, *van den goen* Hip. 1212, *van allen kanten* IV 135, *van allen zijden* IV 384, *voor den vuyre* P. 1392, *voor den naeckten zeelieden* Htz. 17, *voor den oogen* VI 603, en nog hier en daar.

In den sing. fem. heeft het subst. dan meermalen in de *o. p.* nog het zw. suffix. *en*: *van kleender weerden* Gw. Opd., *uyt mijnder schalen* Gw. 10, *in grooter weerden* Gw. 21, *van schuem-*

ten P. 499, *wi heurder rusten* P. 528, *van weelden* P. 915, *na der zielen* P. 985, *in korter wijlen* P. 1144, *in der ijlen* Verg. 71, *behalven* Hspv. 149, JD. 1264, Gy. 1330, *met vreughden* Hspv. 196, *van herten* W. 91, *aen zijnder Tongen* Gw. 43, *van der Zonnen* Gw. 57, *totter kinnen* Gw. 62, *met grooter listen* Gw. 71, *van vreughden* V. 15, *tot grooter eeren* W. 5, *nae der hellen* W. 21, *by der keelen* W. 27, *in eeren* W. 51, *tot schanden* W. 54, *aen zijner plaatsen* W. 58; zelden later: *in dier voegen* VI 599, *in voegen* Luc. Ber. en nog een enkele maal passim. Ook deze nomina zijn deels oorspr. zwak, als *schale, tonge, Zonne, ruste, keele*, deels oorspr. sterk (op-*a* of -*f*), doch naar de zw. buiging verlopen, als *weerde, schaamte, ziele, weelde, wijle, ijle, vrecugde, eere, helle, schande, plaetse, voege*; de dat. *listen* is zelfs uit een st. *i*-stam, *kinnen*, met wijziging van genus, uit een onz. *ja*-stam (Ohd. Os. *kinni*) verlopen. Een naar de zw. declinatie verlopen dat. masc. ontmoet men in *in vreden* P. 356, (doch regelm. *des vredes* Alt. I Kant-aanwijz., enz.).

Na *te* evenwel is de oorspr. datief regel; een zeker bewijs voor een accus. na dit voorzetsel herinner ik mij niet gevonden te hebben.

71. *Zijn levedage* W. 108, *alle daghe* in rijm Le. 725 vertoont nog den ouden st. pluralisuitgang, die na in de 15de eeuw reeds sterk te zijn afgenomen, in de 16de hoogst zeldzaam is geworden; weggevallen is 't suff. in *alle daegh* W. 111, Gy. 1308, 1023, VI 20, en in den plur. *steen* En. I 614, En. II 874. In *in de wapen* HV. 534, Pa. 1020, III 80, 133 (naast *wapens* En. II 944, En. IV 846, enz. en *wapenen* En. II 976, enz.), *op de been* H. VI 799, en *alle dingk* Pp. 973, Gy. 1637, Sop. 422, vertoont zich nog een spoor van het ontbreken des buigingsuitgangs in den nom. acc. plur. der lange monosyllabische en der meerlettergrepige Oudgerm. neutra. *Duyzent pont* I 313, *dry etmael* En. VI 552, *tien stuck* Tr. 769, zijn werkelijke singularia, evenals *vijf gulden, vier kop*, en dergel.

72. Van het zw. pluralissuffix. maakt **V.**, in 't bijzonder bij

de persoonsnamen op *-er*, *-aer*, een uitgebreider gebruik dan wij dit thans doen; vgl. *bidderen* Pp. 1214, *oudren* VII 485, 711, 782, *rechteren*, *burgeren* VII 405, 455, *aenschouweren* Dh. Opd., N. Vr., *boeckverkooperen* IX 143, *beschutteren*, *ridderen* Bat. 832, 1693, *ontsluiteren* Z. Opd., *weifelaeren* Z. 686, *gewel-denaeren* N. Inh. *winckelen* H. I 566, *jaegren* H. II 659, *moedren* H. IV 17, enz., *toornen*, *torens*, HS. 720; *raen* Hlr. I 14, v. *raas*; Daarentegen *scheims* HV. 1962, *leerlinghs*, *tweelinghs* HS. 665, 753, *reisgenoots* H. XV 1164. Een dubbelen pluralisuitgang heeft *geraemtens* IX 648; niet *lentens* HS. 1135, Hip. 943, dat veelmeer tot een nominat. *lenten* behoort, welken we als *linten*, *lenten* i. d. Lksp. II, 54, 65, den Delfsc. Bijb. Gen. 35 en 48, bij V. Mander, Lev. d. sch. 40, enz. ontmoeten, en als *lentijn*, *lentijn*, in Br. Gheraerts. Natuurk. 1181, Rose 7411 var.; vgl. Ags. *lencten*: „väs thā lencten āgān buton six nihtum aer sumeres cyme on Maias kalendas, Elene 1227, „sumor thu and lencten svylce gevorhtest,” Ps. LXXIII, 16; en let voor den uitgang-*ijn* op *wapijn*, *boekijn*, *Heidijn*, *teekijn*, naast Got. *vēp-n*, Os. *bōcan*, Got. *hailh-no*, *taikns*. Behalve *lendens* V 390, H. V 588, enz. en *lendenen* AH. 813, Hlg. Noah, M. 885, enz., van een sing. *lenden* Hlgm. Eul. 176 enz. (Ags. *lenden*, z. ERM.), was ook een meerv. *lenden* in gebruik, HV. 843, 1097, 1914, AH. 1329, Hip. 488, Hlg. Es., Luc. 905, En. III 202, H. IV 656, 693, 996, enz. (vgl. ook Pass. Som. f. 105 r. „Al waren die lenden — verbarnt”), van een sing. *lende* (z. KIL. en vgl. Ondfr. *lenda*). Let voorts op den ouden plur. *schoen* W. 105 (in den Stat. Bijb. ook nog sing. *schoe* Ps. LX 10), en op *Heydens* Pp. 1515, Alt. III 970, enz. = „heidenen.”

73. Met *-en*, naast het hedendaags uitsluitend gebezigde *-eren*, vindt men: *goeden*, bezittingen, Gw. 70, W. 28, 39, 109, 117, VII 177, 258, 462, enz. (naast *goedren* Gw. 56, 58, W. 33, 117, enz.); *gemoeden* Gw. 11, 19, HG. 34, II 667, Hlr. I 33, III 63, En. IV 20, En. IX 376, enz. (n. *gemoedren* Hspv. 391, HS. 8, enz.); *raden*, *raen* (van een wagen) III 15, Buc. V 39, En. I

225, En. XI 220, H. II 707, enz. (n. *raders* V 411, En. IX 473, enz.); *lieden* HS. 224, Buc. IX Inh., JD. 844, *klaeghlieden* HV. tdl., Hlr. II 9 (vgl. o. De Jag. op de Statenoverz.); zie voorts nog *leven* in rijm, loovers, P. 1503, *beenen*, menschenknoken, HV. 1409, Pa. 1777, III 720, *lammen* in r. VII 496, *geleden*, *gelederen*, V 359, VI 757, J. 181, M. 1308, En. VII 1006, En. X 972, enz.

74. Composita met *man* in plurali: *krijghsmans* HS. 836, *raetsmans* IV 379, *offermand* J. Opd., *ackermans* V 363, En. II 899, *scheitsmans* Bat. 806, enz.

75. Een plural. wordt gebezigd, waar wij dien thans zouden vermijden, in: *reucken* III 188, *schricken* MS. 739, S. 1835, VII 160, 311, 431, En. I 304, *weelden* II 684, III 466, *verdrieten* Ed. 1562, 1582, MS. 1382, VII 753, 772, *raeden*, *raadgevingen*, JF. 872, El. 457, VI 92, VII 270, *ongelijcken* VII 439, VIII 106, *misverstande* Sa. 282, *genaden* VII 204, *grazen*, *grashalmpjes*, Gw. 33, Buc. II 82, *wrocken* VII 557, Dh. 1535, enz.

76. De plaatsnamen op *-e* hebben vaak, natuurlijk onder invloed van den door praeposities voorafgeganen vorm, het zwakke suffix des datiefs ook in de andere casus aangenomen. Verg. 1sten en 4den nv. *Egypten*, *Lybien*, *Castilien*, *Romen*, *Troien*, *Mycenen*, *Spanjen*, *Asien*, *Batavien*, *Bourgonjen*, *Creten*, *Korinthen*, *Athenen* P. 1153, 1175, 1219, 1361, Hspv. 291, W. 65, AH. Inh., 256, 612, II 298, 299, Ldzv. 29, III 21, Pa. 204, 444, 2305, Gb. WN. 472, 983, VGr. 270, Pp. 862, Alt. III 377, JF. 619, Le. 996, enz.; 3den (of 4den) nv. *van Athenen* W. 47, 53, 62, *nae*, *te*, *van Romen* W. 48, 60, 100, HV. 1926, *in*, *uyt Egypten*, *in Palestynen* HV. tdl., *Sparten* (dat.) AH. Voorafg. Ged., *l' Athenen* JF. Opd., enz.; 2den nv. *Egyptens*, *Athenens*, *Britanjen*, *Romens* Sop. 799, III 32, Pp. 871, Gb. WN. 942, VI 89, enz.; en in plur. *twee Thebens* Gy. Opd. (Bekend is diezelfde eigenaardigheid uit het Dietsch). Daarnevens echter *Rome*, *Britanje*, *Karthage*, enz. enz. als nom. acc., HV. 459, 921, Gb.

WN. 203, Ldzv. 31, VI 91, En. IV 367, enz.; *van, te Rome, Rome* (als dat.) HV. 552, 1581, II 201, JE. Opd., *in Asie* Alt. I 855, enz.; en ook *Euroop* III 118, *in Euroop* Alt. I 855, enz.

Afleiding der substantiva.

77. Onder de bij **V.** aan te treffen substantiva derivata trekken onze aandacht de mannelijke persoonsnamen,

op *-aer* en *-er*: *Wagenaer* En. V 205, H. II 418, *Tuchtigaer* V. 18; *reyzenaer* W. 11, *beeldenaer*, beeldhouwer, W. 81, I 650, VI 47 (naar *teekenaar?*), *harpenaer* VII 147, derivata met een anorganisch *-enaar*; *woeckenaer* W. 109, dat uit het oorspronk. *woekeraar* (van *woeker*) is ontstaan op gelijke wijze als *toovenaar* uit het oorspr. *toveraar*, dat we nog aantreffen Pp. 1, Hlgm. Ap. Inh., Hlgm. Th. 151; *bendenaer* En. XII 902, een slechte analogieformatie naar het oude *veldenaar* en *Utrechenaar*, *Hagenaar*, enz.; *sterver* „sterveling” Gg. I 1208, „een stervende” H X 273, *moorder* El. 1105, Alt. II 615, Ed. 465, 715, en *ganger* als simplex, En. XI 817, H. VIII 228; (let ook op den diernaam *garner* W. 93, alsmede *garnad(en)* IX 373; z. Ned. Wb. in voce *garnaal*);

op *-ier*, nam.: *rondassier* W. 115, *schichtenier* V 397, 405 soldaat met een rondas, met schichten gewapend, analogische formaties naar *hellebardier*, *klovenier*, *hartsier* (Fr. *archer*) HV. 991, Hlg. Neh., en *soudenier*; *karossier*, wagenmenner, S. 682, naar analogie van *koetsier* gevormd; *tempelier*, priester, VI 348, Sa. 439, en *tooneelieer*, tooneelspeler, VI 320 en 325, = „iem. die zich met de aangelegenheden van den tempel, het tooneel bezighoudt,” gevormd naar analogie van *herbergier*, *hovenier*, *gaardenier*, *tuinier*; *woestijnier*, arbeider in de woestijn, Bg. IV 101, 162, en aldaar passim, door **V.** gefabriceerd blijkbaar naar analogie der laatstgenoemde derivata op *-ier*, *-enier*, welke hij opvatte als „iem. die werkt in den tempel, op het tooneel, in een herberg, in den hof, in de gaarde, in den tuin;”

op *-enist*, nam.: *fluitenist* VII 33; in plaats van *fluitist* (Fr. *flutiste*), waarschijnlijk in navolging van *klokkerenist*;

op het monstersuffix *-drigh*, nam.: *Scepterdrigh* HS. 182, *Vlammen-drigh* II 152, *blixemdrigh* Pa. 532, *myterdrigh*, *roeddrigh* Gb. WN. 795 en 905 = „scepter-, vlammen- enz. drager,” welke **V.**, ten gevolge eener verkeerde opvatting van het werkelijk door epenthesis der *d* uit *vaenrig* (Hd. *fahnrig* en *fahndrig*) ontwikkelde *vaendrigh*, naar analogie van het laatste vormde; dit *-drigh* toch schijnt onze dichter met *dragen* in verband gebracht te hebben.

78. Van vrouwel. persoonsnamen zijn als derivata te noteeren, op *-in*: *zangherin* LfzCr. 1, *jaegerin* V 146, 388, H. III 213, *waerzeggerin* V 242, 252, *Priesterin* V 267, Le. 1443, Ip. 233, *bedienarin* V 384, *dienarin* En. XI 1025, *vooghdin* En. IV 83, *mackerin* En. VI 427, *postin* En. IX 698, *Tirannin* MS. 1736, *bazin* Le. 1165, *landzatin* S. 940, *nazaetin* MS. 781, *schildknaepin* Gy. I 630, H. III 202, *lijfknæpin* En. XI 1104 *ballingin* En. I 893, *wijnpaepin*, bacchante, H. III 703, H. VII 376, *schenckerin* H. VII 357, *minnaerin* H. IX 196, afleidingen, waarvoor wij een ander woord bezigen, als *zangeres* (ook bij **V.** II 120 en Gb. WN. Kl.), *jaagster*, *waarzegster*, *priesteres*, *voogdes*, *gezellin*, *postbodin*, *vrouwelijke tyran*, enz.; *heerin* (vgl. Hd. *herrin*), *domina*, Sop. 276; *boelin* Tr. 1124, H. II 630, H. III Inh. en 326 (zie HUYD. I 313) en *voesterin* X 465, met een dubbel suffix (z. o. HUYD. II 305 vlgg.); daarentegen *gemael*, als vrouw. nomen, in plaats van *gemalin*, Sop. 1316, En. I 59, En. V 603, En. XI 429, H. VI 128 (vgl. Ohd. *gemahala* naast het masc. *gemahalo*);

op *-es(se)*, nam.: *godes(se)* V 695, S. 1646, En. II 609, En. IX 161; *sangeres* III 163, in den zin, waarin we thans *zangster* bezigen;

op *-sche (-se)*, nam.: *Tooversche* Gw. 16, *Martelaerse* in r. II 140, *poortwachtersse* HS. 599, *troostersse* El. 249; (vgl. Stat. Bijb. *apotekersse*, *bloetvergietersse*, *guychetersse*, *herdersche*, enz.; z. D. Jag. op de Statenoverz. i. v. *apotekersse*);

op *-e*: *heydene* I 387, *Monarche* V 438, *slave* En. III 455.

79. Zie verder gemeenslachtige persoonsnamen,

op *-ing, -ling*: *Romeling* Bat. 1775, *aerdeling* H. V 512, gevormd naar *hemeling, dorpeling, stedeling*, enz.; *verstandeling* Gg. III 290, naar *gunsteling, kleurling*, enz.; *verstorneling* Ip. 194, *verknochteling* En. VI 1099, Gg. I 961, naar analogie der van partic. gevormde derivata *banneling, nakomeling, vondeling* (van het part. *bannen, nakomen, vonden*, met assimilatie der slot-*n*); *ouweling* Hip. 360, naar *jongeling*, enz.; *schepseling* VII 434, 668, H. X 209, *keurbendeling* Pp. 1453, *Christeling* XI 291, ongrammatische fabricaten van **V.**, want een persoonsnaam op *-(l)ing*, van een subst. als grondwoord afgeleid, beteekent, wanneer het geen patronymicum is (z. o. a. bij **V.** *Zonneling*, kind v. d. Zon, Fa. 1), of „iem. die voorzien is van de door 't grondw. genoemde zaak" (b. v. *gunsteling, kleurling*, enz.) of „iem. die zich bevindt op de door 't grondw. genoemde plaats" (b. v. *dorpeling, schepeling, hoveling, hemeling*, enz.) 1).

80. Deminutieven vindt men

zoowel op *-jen* als op *-je*: *Reyntjen, beestjens* W. Vr., *zeyltjen* W. Inl., *schuitjen* Gy. 1372, *beeckjen* III 164, *straeltjens* III 165, *Hippocreentjen* III 163, *lachjens, kusjens* III 166, enz. enz., naast *soontje* AH. 824, 856, 914, *meisje* II 224, 225, *wichtje* Hlr. III 12, *hartje* IV 117, enz. enz. enz.;

op *-ke*: *koningske* Hlr. III 27, *maeghdske* Htz. 3, *meiske* Buc. VIII 51, *jongske, tongske* III 277, *wijfke* V 30, enz. enz. naast de meer gebruikelijke vormen op *-ken*;

op *-ling*: *oorling*, ooring, HS. 99, *hieling*, hielvlerk, H. IV 913, naar *voetelingh*, kous, KIL. en PL., en *vingerling* (Mhd. *vingerlinc* en *vingerltn*, Ohd. *vinkiri, fingeri* en *vingertn*); en *bradeling* I 705, van *braet*, gebraad, (z. Best. III 1922; ook On. *brddh*).

81 Van andere afleidingen zijn merkwaardig enkele

op *-nis*: *lichtenis*, verlichting, El. 150, Ed. 279, *koelnis* Fa. 1241;

1) Tot het vormen van *keurbendeling* gaf misschien aanleiding het oude *keuring* (KIL.), dat een regelmatig product is van een verbal. stam, evenals b. v. *kweekeling, verschoppeling* en dergel.

op *-dom*: ter uitdrukking van een „toestand, handeling, ambt”: *koningsdom*, koningschap, MS. 682, Sa. 1894, VII 582, *ketterdom*, ketterij, MS. 1432, *weereltsdom*, wereldlijke macht, Sa. 313, wereldsheid, VII 212, wereld, VII 690, *schenkersdom*, schenkersambt, Sa. 494, 1520, *ballingsdom*, ballingschap, VII 268, *sohoutendom*, schoutambt, VII 720, *hemelschdom*, hemelsche toestanden, Ad. 311, En. VI 1111, *volkomendom*, volkomenheid, Gg. II 793, enz.; ter vorming van collectieven: *priesterdom* Sa. 1647, *wijngeestendom* VII 19, *onrechtvaerdigdom* VII 271, 435, *Engels(ch)dom* VII 357, 528, Luc. 894, (*on*)*besnedendom* VII 383, Hk. I 272, *geestendom* VII 583, Gg. II 848, *riddersdom* En. V 916, En. VII 1031, enz. = de priesters, wijngeesten, enz.; voorts *onbegrependom*, alles wat onbegrepen is, Gg. I 369, en zelfs *redendom*, alle met rede be- gaafden, VII 212;

op *-heid*: (*even*)*redenheit*, evenredigheid, goede verhouding, Gg. I 1225, Gg. II 648, 1013, (*on*)*geschapenheit*, al wat (niet) gescha- pen is, VII 246, Gg. II 69, *wesenheit* Gg. I 914, 1002, het wezen (terzelfder pl. het schoone fabricaat *Isheit* m. gel. beteek.); voorts *langkheid* Geb. 318, *blosentheyd* III 298, *drockheit* V 215, *sterck- heit* V 236, Le. Inh., I.e. 1659, S. 1697, *jonckheit* V 326, Le. 1842, S. 162, *ervaeren(t)heit* W. 17, JD. 1276, Le. 836, H. VI 47, enz.;

op *-ij* (*-erij*, *-enij*, *-ernij*): het regelmatig gevormde *moordery* V 311 (van het oorspr. *moorder*, z. bov. § 77), en *razerij* Hlgm. Ap. 89, III 14, 124, Gy. 1794, En. VI 908, enz., naast *razernij* Hlgm. Ka. 79, En. I 229, En. II 60, En VII 729, enz., tusschen welke HUYD. (I 236) een willekeurig onderscheid maakt; het oorspronk. *gaalerij* Gy. 1510, Geb. 258, enz. (Fr. *galerie*), waar- nevens de epenthetische vorm *gaelderij* HV. 783, 963, III 15, 20, enz., die later, door invloed van het er mede in verband ge- brachte vb. *gaan*, zich tot *gaanderij* ontwikkeld heeft (vgl. ook Ned. Wb. i. v. *galerij*); *woestijnij* VII 474, 623, 759, met een *ij*, die in plaats van den reeds in V.'s tijd onduidelijk geworden vocaal (vgl. bij KH. *woestenije*) hersteld is naar *woestijn*; (van-

waar echter dat suff. *ijn*, terwijl de Ohd. Os. vorm *wuostinna*, *wóstinnia* is?); Pa. 1530 heeft den nog niet van 't onnoedige suffix voorzienen vorm *hovaerd*;

op *-e*, *-de*, *-te*: *oude*, ouderdom, Hlr. II 5, Hlgm. Ka. 60 en Pel. 59, VI 355, 603, VIII 135. enz., *ronde* Hld. 2, met den ouden uitgang *-e*, die nog thans in *woede* en *koude* bewaard is; *lenghde* Buc. II 44, V 42, 78, 376, *engde* XII 27 (ook bij Huygens en i. d. Stat. Bijb.; z. De Jag. op de Statenoverzett.), met het oorspr. suffix *-de* (Got. *-tha*, Ohd. *-da*), dat o. a. ook voorkomt in het oude *begeerde* (Mnlp. I 641), *leeghde*, *hoochde* (KIL.) en het nog gebruikelijke *armoede*, *liefde*, *vreugde*, *gebaurde*; bij het wegvallen der steeds aan dezen uitgang voorafgaande *i* (vgl. Got. *diupitha*, *hauhitha*, enz., Ohd. *ginuogida*, *giparida*, *sterchida*, enz.) stootte de *d* van het suffix met den vóór *i* staanden conson. samen en ging, zoo deze laatste scherp was, door assimilatie in *t* over (evenals bij de imperfecta *maakte*, *hoopte*, enz. uit *makede*, *hopede*, enz.); vandaar b. v. *diepte*, *geneuchte* (de *g* van *genoeg* is scherp; vgl. Got. *ganohai*), *sterkte*, enz.; naar analogie van deze vormen drong *te* later meestal door in die afleidingen, waar de *d* na de syncope der *i* met voc. of zachten conson. samengestooten en mitsdien onveranderd was gebleven, als b. v. in *warmte*, *lengte*, *begeerte*, enz., voor een oorspr. *warmde*, *lengde*, *begeerde*, enz. 1); van thans niet meer gebruikelijke derivata op *-te* bezigt V. nog *beliefte* HS. 440, *diefte* HS. 439, III 863, *schroomte* Alt. I 21, VI 630, Bat. 1071, *gewente* Buc. V 20, H. IV 504, *ongewente* Ad. 701, X 569, enz.; *brouwe*, brouwsel, IV 395 (z. ook H. de Groot, Inleid. t. d. Holl. Rechts-Gel. bl. 11 v., en Kl. v. Hontghe bijt mij niet, bl. 12), dat als afleiding van een verb. stam (vgl. *gebaarde*, *liefde*) oorspr. = „het brou-

1) Omgekeerd oefenden ook de derivata met *-de* invloed uit op die met *-te*, zoodat er in de oudere taal een *hoochde* ontstond naast het regelmatige *hoogte* (*g* scherp; vgl. Got. *hauhs*, *hauhis*); en nog thans bezigen we *vreugde*, voor **vreuchte*, uit **fröhida* (vgl. bov. § 1).

wen" moest zijn, doch per metonymiam ook „het (op één keer) gebrouwde" is beginnen te beteekenen;

op *-st*: *aanwenst* W. 75, Hk. I 580, en *woonst* W 100, dat voor *woonste* (z. o. Delfse Bijb. Abd. 1, Mich. 1, Zach. 1, en nog thans Westvl.) staat en als zoodanig tot de § 34 besproken vormen *gunste*, *kunste* enz. is te brengen;

op *-(e)laer*, den bekenden dialect. uitgang ter vorming van namen van boomen, *kriecklaer* V 91, Ge. II 24, *kastanjelaer*, *eekelaer* Ge. II 19, 20, enz.

81*. Het praefix *ge* ontbreekt in *aensicht* HV. 1334, 2156, Hlg. Sal., J. 504, enz., nevens *aengesicht* AH. 1651, Hlg. Jon., II 129, 137, enz.; komt daarentegen voor in *nagebuur* VII 397, 400, 427, naast *nabuur* VII 398, enz., en *misgebruick* VIII 96.

82. Aanleiding tot bespreking geven verder nog:

orde Gy. Inh., V 195, VIII 2, 132, enz. en *orden* Gy. 165, J. Ber., 233, 1795, XI 236, enz. (Ohd. *ordena*), beide = „rang, rij, schikking" (in plur. *ordens* Gg. II 489, enz.; in afleid. *ordenloos* III 140); *slaghorde* En. I 127, Dh. 1545, enz., en *slaghorden* (pl. *slaghordens*) J. 214, V 150, 386, En. VII 1133, En. XI 1379, enz.; ook als „vereeniging" zoowel *orde* V 537, Bg. Opd. 100, als *orden* XI 264, enz.;

van *rede* (Ohd. *reda*) en *reden* (Ohd. *redina*), beide oorspr. = „ratio" en „oratio", ontmoeten we als „redevoering" of ook „woord", in den regel het eerste; z. Hlgm. Luc. 58, J. Ber., Ed. 1367, En. II 968, En. IV 919, En. VII 614, enz. (vandaar in plur. *reden* = „woorden" III 163, 316, El. 444, 1238, 1365, 1444, enz.); zeldzaam is in deze opvatting een sing. *reden*, zoover ik weet alleen in rijm, Hlgm. st. Ae. 141 en Ka. 74 en 75; als „verstand" wordt in den regel *reden* gebezigd, z. III 60, Gy. 304, Alt. I 822, 867, Alt. III 1582, J. 1891, VI 139, 160, 715, enz. (vd. *redenloos*, Alt. I 838, Le. 341, VI 139, Luc. 114, J. 1003, enz.; doch ook *redeloos* Le. 1261, *redelijck* Luc. 113, S. 641); als „grond" is zoowel *reden* gangbaar, z. Hld. 8, 10 en 11, III 61, Alt. III 1261, Gy. 241, 534, En. III 670, En. V 483, enz.,

enz., als *rede*, z. III 95, Hld. 7, Alt. III 178, V 688, enz., enz. (in plur. *bewijsredenen* V 373, en *bewijsretn* Gg. I 1078);

rave komt bij W. gewoonlijk zonder *n* voor, en wel fem. gen., P. 1624, Hlr. III 27, VII 379, Le. 918 (vd. plur. *raven* V 86); slechts III 76 heeft in rijm nog *raven*, dat uit Rein. 2793, Wal. 9689, R. V. Sinnep. 67, enz. bekend (vd. ook plur. *ravens* nog bij Brandt, Lev. v. Hooft, bl. 32) en blijkens het Ohd. *hraban* en Ags. *hraefn* (gen. *hraefnes*, dat. *hraefne*) de oorspr. vorm is; waarschijnlijk heeft de acc. *hraban*, die zoowel aan een nom. *hrabo* als aan een nom. *hraban* kon beantwoorden, er toe verleid ook een zw. *hrabo* (vgl. Ohd. *hrabo*) te gaau bezigen; naar aanleiding van dit suffix *e* nam dan onze oudere taal zelfs het vrouw. geslacht voor het woord aan; Add.;

linden, *linde*, V 610, is het produkt van den invloed der compositie *lindenboom* (KIL.); in onze oudere taal toch plachten vele namen van boomen, met *boom* samengesteld, dus eig. composita vormend van het karakter van *hertebeest*, *keisteen*, *struisvogel*, enz., een *n* achter zich aan te nemen, blijkbaar dewijl men dit eerste lid der samenstelling voor een stoffelijk adject. aanzag; vgl. bij KIL. *bercken-boom*, *boecken-b.*, *buecken-b.*, *eycken-b.*, *esschen-b.*, *espen-b.*, *linden-b.*, enz. nevens *berck*, *boecke*, *buecke*, *eycke*, *esch*, *espe*, *linde*, enz.;

in *necken* W. 69, HV. 440, 553, IV 752 (op de laatste drie pl. in rijm), nevens *neck* HV. 1445, enz., in *een hoopen* Hlg. Es. en *kinnebacken* Hlg. Noah, hebben we een paar vormen met den uitgang *en*, die uit de verbogen zwakke casus in den 1sten nv. is gedrongen, alzoo parallellen van de bekende Hd. nominatieven *daumen*, *magen*, *nachen*, *balken*, *brunnen*, *schaden*, enz.;

een sing. *lenden* vindt men Hlr. III 10, Hlgm. Eul. 176, V 252, En. I 245, En. VI 68;

een dinghen Gw. 14 en 66 = „een ding” (z. ook Coornh., Vert. v. Boccac. II bl. 115, 140, V. Mander, Lev. d. Schild. 35 v. 39 r. 40 v., V. Paffenr. bl. 57, 76, 102, Bred. Moortje 1407, Jerol. 332, 897, enz.) is een vorm door misverstand ontstaan, op eenigszins

gelijke wijze als de sing. *schoen*; misleid door de overeenkomst tusschen den singul. *dat dingh* en den plur. *die dingh* (*dingh* als lang ééni-lettergr. neutr. had oudtijds in den nom. en acc. plur. geen suffix), was men er reeds in de ME. toegekomen beide numeri te verwarren en ook *die dingh* wel als een enkelvoudig femin. te bezigen (z. Walew. 2369, 4169, 5701, Lanc. III 42982, 24508 en 24509, 24564, 26524, enz.); zoo eenmaal in onzekerheid geraakt, kon men licht nog verder gaan en zich laten verleiden om ook het naast den plur. *die dingh* in gebruik gekomen *die dinghen* (z. Cassam. 1631, st. Brand. 1634, W. v. Hild. 4, 109, enz.) als singul. te gebruiken;

koey V 85, Le. 788, Fe. 921, Tr. 1097, H. I 908, enz., voor *koe* (Ohd. *kuo*, On. *ku*), is een singularisvorm, overgenomen uit den vorm des plur. *koeien*; (vgl. *vlooi*, voor *vloo*, door invloed van *vlooiën*). De *j* in de vormen met suffix is de conson., welke inder-tijd zich tusschen de *oe* en den buigingsuitgang *i* der *i*-declin. ontwikkeld had (vgl. Os. *kogii*, *koi* Freck. Heb. 4, 120, 222).

82*. *Beken* Geb. 446, *bescheer*, noodlot, Pa. 721, *vernoegh*, Geb. 1647, *toezegh* V. 153, MS. 391, *overtret* Alt. I 1531, *beduyt* Sop. 560, *onderwint* Gg. II 365, *herhael* H XII 63 (XII 11 door V. zelf afgekeurd) zijn enkele der vele eertijds gebezigde thans in onbruik geraakte substantiva, die in vorm met den verbaalen stam overeenkomen; (vgl. *geniet* Peg. pl. I 65, 265, *ontzegh*, *weigering*, Ib. 73, *overlijt*, dood, Ib. 527, *kies*, keuze, Houw. Lofd. Constant. 67 en 114, *kwets*, *uitbrek* Spiegh. Hertsp. ed. Vlam. bl. 31 en 141, *bekoor*, beking, Colev. Gr. Floris, 38, *overwin*, *dankseg*, *vereen*, vereeniging, Colev. Hartogh. v. Sáv. 2, 66 en 67, *misnoegh* Bormeester, Doeden, 3, *verschoon* Rijn-dorp, Geschaakte Bruid, 16, *geheug*, Focquenbr. I 443, *versaem*, *behagh*, Starter, ed. V. Vl., bl. 231 en 246, *welgeval*, *wederleg*, *voor-achterdenck*, *verschoon*, *verslijt*, *belief* Huygens, Korenbl. (Panth.), I 5, 14, 22, II 18, 37, 48, *gewen* Westerb. I 529, enz. enz.);

loch, leugen, Ldzv. 409, Pa. Vr. (z. o. Wb. op Bred. en Hertspieg. I 32) = Ohd. *lug*, Mhd. *luc*, Nhd. *lug*.

Samenstelling der substantiva.

83. In 't oog vallende samenstellingen zijn:

Aerden-kloot P. 430, *manen-schijnsel* P. 1363, *oogenwenk* W. 4, met het eerste lid als zwakken genitief; vgl. intusschen ook *Maenschijn* P. 1676; *Paeschenfeest* P. 2141, met *Paeschen* als plur. (vgl. Ofr. *to paskum*, On. *i paskum*); *Esschen-boom* W. 14 (vgl. het boven § 82 bij *linden* opgemerkte), de regelmatige compositie *eycke-boom* W. 11; *Noordenwint* W. 65, 111, *oostenwint* H. VIII 3, met het subst. of het adverb. *noorden*, *oosten*, nevens *Noord-wint* W. 11, 90, *zuidwint* En. VI 492, met het nomen *noord* (vgl. Ohd. *nort*, Ags. *nordh*) en *zuid* (vgl. On. *súðhr*) als 1ste lid der compositie;

paerds-hayr W. 52, V 170, En. X 1318, *paèrtshoof* V 149, *paertshoef* VII 139, 758, VIII 109, *paertspluim* En. X 1062, *paertsvliegh* VII 470, (doch *paerdestaert* V 360, *paerdehoef* Fe. 42); *leeushol* VII 466, *leesromp* Sam. 1525, *leesvel* En. VII 959, En. IX 456, *leesgespan* En. X 392, *leeshuit* H. III 65, doch *leeuwenhuit* V 178, IX 621; *moedershart* AH. 848, *weereltsdeel* VII 649 (vgl. ook *weereltsdom* z. bov. § 81); *godsgeleerde* XI 287, *lantsgenoot* H. XII 251, *hartetoght* En. VI 1089 = „hartstocht”, *stierhuid* V 337, *staetampt* XI 294;

mansmensch H. IX Inh., *Duitschman* V 690, Bat. 796 (vgl. nog ons *Franschman*, *Engelschman*, het Eng. *Dutchman*), behoorende, evenals *manspersoon* en *vrouwensch*, tot de categorie van composita *hertebeest*, *keisteen*, *walvisch*, *struisvogel*, enz.;

manshoof = „man” En. V 1137, Ad. 1527, H. IV 519, parallel van *mansmensch*, met *hoofd* synekdochisch voor *persoon* (1), en in navolging hiervan *stiershoof* = „stier” H. VI 159;

vrouw(e)nbeelt = „vrouw” Db. Opd., Ad. 749, 1258, Ed. 1193, MS. 232, Tr. 604; *mansbeelt* = „man” VIII 8 (vgl. Hd. *weibsbild*, *marcbild*), eig. = „vrouwen-, mannengestalte”;

1) Vgl. evenzoo *manshoeft* = „manspersoon” in het Dietsch, Kausler, Reimchr. 6065, Mnlp. IV 238; in 't Ohd. is *manahoubit* = „slaaf”, alzoo „manspersoon in bijzondere toepassing”.

vrouwe(n)timmer = „vrouwenvertrek”, JE. 472, IV 399, enz., en vandaar metonymisch = „de aldaar huizende vrouwen” of eenvoudig „de vrouwen” (collect.) S. 631, 753, 1001, 1350, 1425, 1573, VII 286, N 884; evenzoo *joffrentimmer* Db. 516, N. 59, in de laatstgenoemde opvatting;

midzomer HS. 1018, *midpunt* III 188, VII 465 (naast *middel-punt* Gg. IV 1024), *midlijn* Gg. IV 1027, *midwinter* V 81, *midnacht* Hlgm. Ap. 176, VII 771, Db. Inh. en 50, En. II 13, En. IV 745, enz., *midlijf* H. VI 85, *midwoudt* En. I 461, met het oude adject. *mid*; *middenlijn* Gg. IV 1030, *middennacht* En. X 233, met het adverb. *midden*; voorts *ter middernacht* Gy. Inh.; *spits* W. 103, En. IX 269 (z. o. Westerb. I 170), voor *spitsbroeder*, is te vergelijken met *winkel*, *minne*, *baker*, *kraag*, enz., voor *winkelhuis*, *minne*, *bakermoeder*, *kraagdoek*, enz.

Declinatie van het adjectief.

84. Willen we den stand der adjectieve buiging bij **V.** duidelijk en klaar overzien, dan is het noodig vooraf de geschiedenis dier declinatie in de oudere taal na te gaan. Gelijk men weet, was oorspr. de regel omtrent het gebruik der st. en zw. buiging van 't bijv. nw. deze: behalve bij die adjectieven, die uitsluitend een st. of zw. karakter hadden, steeds consonantische (zwakke) buiging, zoo een bepalend (demonstr. of interrog.) vnw. of lidw. voorafging; anders pronominale (sterke) declinatie. Vergelijkt men nu, om met de laatste te beginnen, het door geen bepal. lid- of vnwoord voorafgegene (dus ook het van een bezitt. adj. of *een* vergezeld) bijv. nw. in het Dietsch en in het Oudsaks. en Oudnederfrank., dan bespeurt men, bij inachtneming der natuurlijke verzwakking van de suffixconsonanten en -vocalen, geen doorlopende afwijking, behalve in den nom. s. fem. en in den nom. acc. pl. neutr. Van deze naamvallen mist de eerste in 't Os. en Ondfr. bijna zonder uitzondering den buigingsuitgang (slechts een paar maal in 't laatste dial. *mina*, *thina*, *thine*, z.

Taalb. III 44); de beide andere in 't Os. in den regel 1)(zelden een *mīnu*, *managu*, *bédhiu*, of *mīna*, *managa*, enz., nevens *mīn*, *manag* als n. a. pl. neutr.), terwijl het Ondfr. hier reeds gewoonlijk vormen, op *-a*, *-e*, heeft (zeldzaam zonder suffix, z. Taalb. III 42—44.) In het Dietsch daarentegen is in alle drie casus *-e* de normale uitgang geworden; in den nom. s. fem. eensdeels ten gevolge van den invloed der vrouw. substantieven, die met ver overwegende meerderheid op *-e(-a)* eindigden en alzoo met het begrip „vrouwelijk” onwillekeurig de gedachte aan een suff. *e(-a)* deden verbinden, anderdeels onder invloed van den vorm des accusatiefs; in den nom. acc. pl. neutr. naar analogie van den uitgang van 't mann. en vrouw. mv. Vgl. evenzoo in de beide laatste casus reeds Ondfr. (somwijlen ook Os.) *-a*, *-e*, naar 't masc. en fem. (z. boven); in 't Mhd. en vooral in 't Middelduitsch der 13de en 14de eeuw *-e*, naast het oorspronk. en in 't oudere Mhd. nog gewone *-iu*, *ū* (z. WEINH. Mhd. Gr. § 489); in den nom. s. fem. een enkelen keer *mīna*, *thīna(e)*, *stīna* in 't Ondfr. en Ohd. 2), en in 't Mhd. nevens het origin. *-iu* al meermalen *-e* (z. WEINH. § 486).

Alzoo was de buiging van het Dietsche *sterke* adjectief, als volgt:

	m. s.	f. s.	n. s.	pl. comm. gen.
1.	goet	goede	goet	goede
2.	goed(e)s	goeder 3)	goed(e)s	goeder 3)
3.	goeden	goeder	goeden	goeden
4.	goeden	goede	goet	goede

85. Zonder alle uitzondering evenwel was deze declinatie niet, want:

1) Ten gevolge van de elisie der *u*, die achter lange syllaben phonologisch, achter korte door analogie plaats greep; vgl. Sievers in de *Beitr. v. P. en Braune*, V, 1stes Heft.

2) Toch is aan deze vormen in 't Ondfr. niet te veel waarde te hechten, daar ze hier ook navolgingen kunnen zijn van *iūwa*, **ūnsa*, zonder declinatie-suffix. Meer beteekenis heeft het Ohd. *mīna*, *stīna*, nevens den nom. s. fem. *ūnsu*, *iūo*.

3) Of ook op *-ere* of *-re*; z. Cosijn i. d. *Taalbode* VI 150 vlgg.

a. In den 1sten nv. m. en o. vindt men van het onverzeld 1) of door een voorafgegane adjectief, naast de regelmatige vormen, als *Heylich Geest, goet rechter, Groet Karle, goet raet, gerecht coninc, wreet vyant, vals Ulixes, goet sede*, enz. enz. en een *salich dach, een onweert gast, een dom man, een sondich val, een doot hout, een groot steen*, enz. enz., ook wel (schoon zelden en, voor zoover ik heb opgemerkt, eerst in de 15de eeuw) *Heylighe Gheest, goede wijn, grote rijkdom, groote Philips, ontellike rijkdom, grote toirn*, V. Hild. 79, 166; 90, 123, Delftsce Souter, 107, V. d. derden Eduw. 2) in 't Belg. Mus. IV, bl. 364, vs. 1921, Delfsche Bijb. Paralipo. II cap. 17 en 34, *een rijkelijcke schat, een wise man* V. Hildeg. 32, 104, Id. Rijmpr. 14 en 17, *een dove, een stomme* Delftsce Sout. 114, *een overvloedige wijngaert* Ibid. 435, *een sachte wint* Brand. 1203 (Comb. ms.), *een felle gast* Segh. 6192, *een wijse man, een verwoede man, een grote storm, een melaetsche mensche*, enz. Pass. Winterst. 54 r. 103 v. 113 v., Somerst. 50 r, enz., *een grote paep, een grote steen, een geconsacreerde coninc, een rechte raet, een grote wint, een ghehelicte soen, een grote drake, een anxtelike wint, een wise soen, een vule mont, een valsche spreken, een ionghe leeuwe, een volle geest*, enz., Delfsce Bijb. Mach. I cap. 14, Reg. I cap. 6, II cap 3, 17, III cap. 19, IV cap. 8, Dan. 14, Job 1, 16, Parab. Sak 10, 13 en 27, Jer. 4, Micha 5, enz. Add. Bij het door een bezitt. adj. voorafgegaan bijv. nw. is deze uitgang e zelfs regel geworden, en lezen we bijna uitsluitend *dijn lieve neve, mijn geminde zoen*, enz., niet *dijn lief neef*, enz., gelijk we zouden verwachten; (slechts zeer zelden een nog oorspronk. vorm, als *ons lief heer* S. Bern. Serm.

1) *Onverzeld* zullen we in het volgende het bijv. nw. noemen, ~~dat~~ geen lid-, nvwoord of adject. poss., dus geen determinatief vóór zich heeft.

2) HS. uit de 15de eeuw. Het bij V. Hildeg. (21, 234) te vinden *Grote conincelike staet* kan niets bewijzen; want naast het gebruikelijker mann. kent het Dietsch ook een vrouw. geslacht van dit subst.; vgl. *sijare staet* V. Hildeg. 70, 169.

Wint. 14 v., *hoer edel naem* V. Hildeg. 31, 79; vgl. echter voor 't laatste ben. § 94).

b. In den nom. en acc. onz. enk. is na *mijn, dijn, sijn*, enz. de afwijkende vorm op *-e* hoewel niet de uitsluitend gebezigde, toch lang niet ongewoon; vgl. b. v. *sijn goede swaert* Wal. 625, Hist. v. Tr. 6395, *sijn goede paert* Wal. 4747, *mijn sware verdrieh* Wal. 5771, *u lieve kint* Lanc. III 44288, *u starcke scilt, u scarpe sweert* Hist. van Tro. 7872, *onse daghleksche broet* Lev. v. Jezus, bl. 40, *uwe crancke ghaloove* Ibid. 113, *sijn weerde lijff, sijn arme diet, sijn goede wijff* V. Hild. 25, 87; 33, 120; 98, 36, Rein II 3600, *mijn lieve kint* Dat lyden ons Heren (Mul. Bibl. XIX), bl. 49, *syn heylige lichaem* Ibid. 57, *u grote gewichte, mijn lieve wijff* Die eerste blisc. v. M. 1690, 1716, *sijn gebenedide hoofd, sijn sware liden, sijn naecte lijf, dijn quade gelove* Pass. Winterst. 50 r., 51 r., enz. enz.; en zelfs na *een* vertoont hij zich enkele malen, als b. v. in *een corte torment, ene hebreeusche wijf* Delfsce Bijb. Macch. II 7, Judic. 14, *een godlijke wesen, een coudè bat, een hemelsehe kint, een drofclike cleet*, enz. Pass. Winterst. 35 v. 37 r. 130 r. Somerst. 68 r., *een sonderlinghe dier* Delfsce Sout. 251. Add.

c. In den genit. sing. masc. en neutr. vertoont zich na *een mijn* enz. somwijlen het suffix *en*, in plaats van *s* (doch alleen in de 15de eeuw): *eens hoeghen mans* H. v. Tro. 2893, *eens vromen burghers* Mnlp. I 2525, *eens jongen leeuwes, eens goëden mans, eens vroeden menschen, eens traghen menschen, eens sotten herde(n), eens vreemden gods* Delfsce Bijb. Parab. Sal. cap. 17 en 24, Johel 1, Tob. 7, Zach. 11, Malach. 2, *ons bosen hertes* Ib. Bar. 1, *eens quaden, eens ghetrouwen* Ibid. Ecclesiastic. cap. 11 en 15, Ib. Bar. 11, *sijsn groten vrients, sijsn heyligen vaders* Pass. Wint. 16 v., 171 r., *dijns blenckenden speers* Delftsce Sout. 497; zelfs het onverzeldè adject.: *sonen also groten vaders* S. le Roy, bl. 181, *vol bitteren rouwes* Pass. Wint. 168 v. Add. Vanwaar deze abnormaliteiten, zullen we beneden, § 87, nagaan.

86. Heel wat grooter verandering dan de sterke heeft de

oorspronkelijke zwakke declinatie in het Dietsch ondergaan. Volgens de Ondrfrank. en Oudsaks. vormen zouden we het paradigma verwachten, dat beneden met gewone letter gedrukt staat; werkelijk komt voor het daarnevens cursief geplaatste:

m. s.		fem. s.	
1.	(die) goede, <i>(die) goede</i>	(die) goede, <i>(die) goede</i>	
2.	(des) goeden, <i>(des) goed(e)s</i> <i>(des) goeden</i>	(der) goeden, <i>(der) goeder</i>	
3.	(den) goeden, <i>(den) goeden</i>	(der) goeden, <i>(der) goeder</i>	
4.	(den) goeden, <i>(den) goeden</i>	(die) goeden, <i>(die) goede</i>	
neutr. s.		plur.	
1.	(dat) goede, <i>(dat) goede</i>	(die) goeden, <i>(die) goede</i>	
2.	(des) goeden, <i>(des) goed(e)s</i> <i>(des) goeden</i>	(der) goeden, <i>(der) goeder</i>	
3.	(den) goeden, <i>(den) goeden</i>	(den) goeden, <i>(den) goeden</i>	
4.	(dat) goede, <i>(dat) goede</i>	(die) goeden, <i>(die) goede</i> .	

Vergis ik mij niet, zoo verklaart men deze wijziging algemeen als een verloop der zwakke buiging naar de sterke, waarbij dan alleen de 1ste nv. enk. m., de 1ste en 4de enk. onz. en gedeeltelijk ook de genit. sing. dier beide geslachten oorspronkelijk gebleven zijn. En waarlijk, bij een vergelijking dezer nieuwe vormen met de sterke, ligt het voor de hand tot zulk een opvatting te komen, daar toch, behalve in de genoemde casus, het door een bepaal. lid- of vnw. voorafgegaan adject. in buiging niet van het regelmatig en oorspr. sterke verschilt.

Daarenboven levert ook het Nieuwhgd. een voorbeeld van een dergelijk proces, wanneer het, behalve in den 1sten nv. enk. der drie geslachten en in den 4den enk. onz., na *ein* en het bezitt. adject. de oorspronk. pronominale buiging door de zwakke vervangt. Ja nog meer. Voordat gemelde regel in het jongere Hgd. vastheid had gekregen, bezigde het Mhgd. na *ein*, *mein*, enz. het oorspronk. sterke adject. nog zonder onderscheid naast het door verloop ontstane zwakke; m. a. w. het kende in den nom. s. der drie genera en in den acc. s. neutr. de later ver-

dwenen onoorspr. consonantische buiging naast de later behouden oorspr. pronominale, en in de andere naamvallen de later verdwenen oorspr. sterke declinatie naast de later behouden onoorspr. zwakke. En evenzoo nu vertoont ons Dietsche met een bepaal. lid- of vnw. verbonden adject. ter eene zijde in den genitiefvorm van 't mann. en onz. *goeden* nog een rest der oorspr. zwakke buiging, terwijl het aan den anderen kant in den nom. s. masc. en den nom. en acc. s. neutr. ook nog somwijlen zonder uitgang voorkomt, alzoo in een vorm, die allerwaarschijnlijkst een overblijfsel is van de eertijds in laatstgenoemde casus, evengoed als in de andere, ingedrongen abnormale sterke buiging; vgl. b. v. *die edel man* Car. ende El. 195 en 463, Segh. 4837, Hist. v. Tr. 6549, *die eersam man* St. Chr. 112, *die edel here* Lansel. van Den. 764, Segh. 5014, *dese edel coninck* Pass. Wint. 111 v., *dat groot verlies, dat groot seer* H. v. Tr. 5064, *dat vreselec orloghe* Ibid. 4440, *dat edel wyf* Lansel. v. Den. 531, Esmor. 331, *dat swert dier* Vad. Mus. I bl. 316, vs. 66, *theilich graf* Vad. Mus. I, bl. 237, *dat hemelsch broet* Lev. v. Jez. 90, *dat eeulec leven* Ibid. 116, *dat een ore* Segh. 3533, *dat bitter wee* V. Hildeg 22, 164, 't goet weder Id. 38, 48, *dat coel waterkijn* Dat lijden ons Her. 82, *dat lieflijc beelt* D. eerste Blisc v. Mar. 29, *dat bitter liden* Ib. 918, *dat middelbaer guet, dat fijn guet* S. le Roy 130, 131, 137, *dat waerachtich lichaem* Ib. 194, *dat een lit* Ib. 304, *dat ongheloefflic volck* Pass Wint. 181 r., enz. 1).

Toch dringt zich bij deze opvatting der questie de vraag aan ons op: wat heeft hier den stoot tot het verdwijnen der zwakke buiging gegeven? Dat het Mhd. neiging openbaart het door *ein*

1) Zelfs van adjectieven met een afleidingssuff. *-e*, oorspr. *-i*, als *die coen wigant* Segh. 11645, *die coen baron* H. v. Tro. 1367, *dat scoen lant* Ib. 1740, *dat dier pusoen* Segh. 10876, *dat cleyn guet, dat waer beelt* S. le Roy 130, 161, enz., (vgl. Ohd. *kuoni*, *scöni*, Os. *diuri*, Ohd. *kleini*, *wäri*; hier natuurlijk naar analogie der andere vormen, zonder *-i*).

of een possessivum voorafgegaan adlj. met het van een bepaal. lid- of vnw. vergezeld op ééne lijn te plaatsen, is begrijpelijk genoeg. Hierdoor nam. bracht het een scheiding te weeg tusschen het met een determinatief verbonden bijv. nw. en het onverzeld. Doch waarom zijn dan juist onze voorvaderen een tegenovergestelden weg opgegaan door de *oudc* scheiding tusschen de adjectieven niet alleen niet te verplaatsen, maar zelfs nagenoeg geheel op te heffen? Eenvoudig omdat er in de periode, die het ons bekende Dietsch voorafging, naast de neiging tot vermenging der declinaties, ook nog een ander beginsel, het assimilatie-princiep, is werkzaam geweest, dat zich hier openbaarde in het overdragen van den uitgang des altijd vóór 't zwakke adject. staanden artikels of pronomens op dit adjectief zeive. Een enkele blik op de bovenstaande (cursief gedrukte) uit de zwakke buiging verloopende declinatie zal dit duidelijk maken, vooral wanneer men daarbij in 't oog houdt, dat de veelal naast *de, des* enz. als artikel fungeerende vorm *die, dien* enz. oorspr. tweelettergrepig, dus als *diè, dièn*, enz., met een kenmerkend te onderscheiden suffix, werd uitgesproken. En nu laat zich ook verklaren, waarom juist de nom. s. masc. en de nom. acc. s. neutr. de oorspronk. zwakke vormen tegenover de indringende pronominale handhaafden: in den 1sten nv. s. masc., omdat hier de geassimileerde vorm samenviel met den oorspronk. zwakken, en in den nom. en acc. neutr., doordien het voorafgaande *dat, dit*, met zijn ongewoon suffix, geen invloed op het volgende bijv. nw. uitoefende. [Dat overigens zulk een assimilatie niet alleen staat, zien we uit een reeks van voorbeelden uit oudere Germ. dialecten, als: uit het Os. *thes mahtiges Kristes, thes libbiendes godes* Hel. 4601, 5086; uit het Ohd. *thero scônero worto, zi thên ôstrigên gizitin*, enz., voor *scônôn(o), ostrigôn*, enz. en het Mhd. *des lebendiges gotes, der rechter triden, dem irdiskem schîne*, enz., voor *lebendigen, rechten, irdisken* (zie GRIMM. Gr. IV 535 en 540, WEINH. Mhd. Gr. § 507, waar nog meer vbb. te vinden zijn); uit het Mndd. *an deser jeghenwardi-*

ger scryft, der verlopener tijd, enz. (zie TUMPEL in de Beitr. v. P. u. B. VII, pag. 82 en 84; vgl. ook nog BRAUNE in de Beitr. I, pag. 14 en 15)].

87. Uit het voorafgaande blijkt, hoe weinig onderscheid het Dietsch in zijne buiging van 't adject. kende: alleen de nom. s. masc. en neutr. en de acc. s. van dit laatste genus verschillen, naar gelang een bepal. lid- of vnw. al of niet voorafging; en in den 2den nv. enk. dierzelfde geslachten kon na het bep. artik. of pronom. zoowel het suffix *en* als *s* gebezigd worden; anders volkomen gelijkheid. Hoe natuurlijk dus, wanneer men in die enkele casus met niet gelijken vorm nu en dan begon te weifelen en ze meer of min met elkaar vermengde! Zoo men naast het regelmatige *goet wijn, een wijs man* enz., ook somwijlen *goede wijn, een wise man*, naast een regelmatiger *sijn swaer liden* enz. meermalen een *sijn swarc liden* enz. bezigde (vgl. boven § 85 a, b); zoo naast het regelmatige *bitters rouwes, eens hoeghs mans, sijns heylichs vaders*, enz. hier en daar het onverzelde of door *een, mijn, dijn*, enz. voorafgegane adject. ook met een genitiefsuff. *-en* aangetroffen wordt, als b. v. in *eens hoeghen mans, sijns heylighen vaders, (vol)bitteren rouwes* (vgl. bov. § 85c); en zoo in den nom. sing. masc. na *mijn, sijn*, enz. de onoorspronk. zwakke buiging, met *e*, zelfs de verreweg gebruikelijkste is geworden (vgl. § 85 a)!

88. De in de vorige §§ aangewezen stand der Dietsche declinatie is in 't algemeen ook die der buiging in de 16de eeuw. Slechts nemen hier, op één uitzondering na, de onregelmatigheden toe, en wel meer of min in gelijke mate, als de bronnen jonger worden, zoodat zelfs sommige vroegere onregelmatigheden op 't laatst dier periode vrij sterk op regelmatigheden beginnen te gelijken. Duidelijk draagt dit wijzigingsproces, 'twelk (z. § 87) aanvankelijk uit verwarring ontstaan was, de blijken van een streven naar uniformiteit in de buigingssuffixen. Alzoo:

a. In den nom. s. masc. wordt, althans in de jongere helft der periode, de uitgang *-e*, die bij het door *mijn* enz. vooraf-

gegane adject. reeds vroeger regel was, ook bij het onverzeldde en het met *een* verbonden bijv. nw. gebruikelijker, blijkbaar in aansluiting aan den oorspr. zwakken vorm, na het bep. lid- en vnw.; de bewerker van D. n. Test. te Kampen (1539) bezigt hem in 't Ev. v. Luc. 2m. tegen 9m. der st. v.; Coornhert in zijn Werk. I fol. 72—81 (in stukken van 1552) 3m. tegen 1m. d. st.; de auteur v. D. n. Test. t' Antw. (1554) in h. Ev. v. Luc. 2m. tegen 9m. d. st.; Marn. in zijn Bienc. (1569), fol. 70—90, 3m. tegen 3m. d. st.; [daarentegen vinden we hem geen enkele maal in 't Ev. v. Luc. v. D. n. Test. t' Antw. (1524), v. D. n. Test. n. Biestkens (1565) en v. D. n. Test. (van 1569), respect. tegenover 8, 9 en 5 st. vormen; evenmin in de Ref. gepron. te Ghendt (in 1539), in het 13de B. v. Pegas. Pl., bij Kar. v. Mander, (Lev. d. Schild. 1601, fol. 29—40), respect. tegenover 8, 11 en 21 oorspr. vormen].

b. In den nom. acc. s. neutr. wordt het onregelmatige suffix *-e* na *een* zeer, na *mijn*, enz., behalve bij den superlat. (vgl. ben. § 92), vrij zeldzaam; hier dus in aansluiting aan het onverzeldde adjectief.

c. In den genit. s. masc. en neutr. komt de vorm op *-en* niet alleen na *de*, *die*, enz. bijna uitsluitend in gebruik, maar begint hij zich ook na *een*, *mijn*, enz. zoodanig te vestigen, dat ten slotte de 2de nv. op *-s* nog alleen bij het onverzeldde adject. de heerschappij (maar hier ook de nagenoeg onbepaalde) behoudt; bij A. Bijns leest men nog in het 1ste B. der Refer. (1528) 's *heylichs geests*, II f, 18; evenzoo in de Ref. gepron. te Ghendt (1539) *sredelicx diers* bl. 38, *shelighs gheests* bl. 61, *des oudts serpents* bl. 102, in het Ev. v. Luc. v. D. n. Test. t' Antw. (1524) *zijns heylichs verbonts* Cap. 1, *des heylichs geests* Cap. 4 (doch 10m. een vorm op *-en*) en v. D. n. Test. naar Biestkens (1565) *zijns heylichs verbonts*, Cap. I 68 (doch 6m. een vorm op *-en*); daarentegen heeft D. n. Test. te Kampen (1539) in 't Ev. v. Luc. 9m., Coornh. in zijn Werk. I f. 72—81 (stukken van 1552) 8m., D. n. Test. te Antw. (1554) in Luc. 16m., De Bienc., fol. 70—90, 11m., D. n. Test. (van 1569) in Luc. 14m., Kar. v. Mander 29—40, 3m. den uitgang *-en*, tegen geen enkelen *-s*.

89. Voorts kenmerkt zich deze zestiendeëeuwsche periode

a. door het opkomen van een genit. sing. fem. en plur. comm. gener., zonder uitgang *-r*; hij wordt aangetroffen naast den oorspronkelijken, op *-r*,

in D. n. Test. t' Antw. (1524) Luc. nog.....	om.: 8m.
in A. Bijns' Refer. Iste B. (1528) nog.....	om.: 6m.;
maar in D. n. Test. te Kampen (1539), Luc.....	4m.: 4m.
in de Refer. gepron. te Ghendt (1539) bl. 1—140.	2m.: 3m.
in Coornh. Wrk. I f. 72—81 (st. van 1552).....	6m.: 15m.
in D. n. Test. t' Antw. (1554), Luc.....	6m.: 3m.
in D. n. Test. naar Biestkens (1565), Luc.....	2m.: 9m.
in D. n. Test. (van 1569), Luc.....	5m.: 9m.
in den Bienc. f. 70—90.....	8m.: 10m.
bij Kar. v. Mander, Lev. d. Schild, f. 29—40...	7m.: 8m.;

Add.; verklaarbaar is dit wegvallen der *r* uit den invloed van omschreven vormen, als b. v. *van die eertsche vreucht, van de rechte straten*, enz. (*van* met den reeds in de ME. zeer gebruik. accus.), die voor het taalgevoel gelijkstonden met *der eertscher vreucht, der rechter straten*, enz. en het oor gewenden aan een 2den nv. met een adject. zonder *r*; bovendien, dewijl het voorafgaande art. of pron. reeds den casus aanwees, was het suffix van het adject. overbodig; (vgl. voor een andere verwarring der vormen *van deser wette, van dijnre handen*, Delfsche Bijb. Deuter. 26 en 31);

b. door het toenemen der omschrijving des genitiefs, in 't bijz. bij het onverzeld adject.;

c. door het sterk toenemend indringen van accusatiefvormen in den datief (vgl. het bov. § 69 gezegde), wat dus het zeldzamer voorkomen van een 3den nv. enk. vr. op *-er* en van een 3den nv. enk. onz. en mv. der drie gesl. op *-en* ten gevolge heeft.

90. Zoo komen we dan eindelijk tot VONDEL, over wiens onverzeld adjectief het volgende valt op te merken:

a. In den nom. s. masc. heeft het nog meermalen, doch uitsluitend bij persoonsnamen, den oorspr. sterken vorm: *Groot Ridder* Hspv. 358, *oprecht Rechter* HV. 1143, *Syrisch ridder*

II 295, *ang veerman* Hip. 381, *onfeylbaer erfgenaem, heerlijk rijcxgenoot* Hip. 1380 en 1381, *als vrolijk zeeverwinner* III 108, *Godts eenigh won* IV 385, *goedt mensch* JD. 669, En. I 487, *Ulysses fors waerzegger* En. II 171; zie nog Hlr. III 12, V 298, enz. Daarnaast treedt echter ook de zwakke buiging op zoowel bij persoons- als bij zaak- en diernamen (bij de beide laatste uitsluitend): *grootte orient* W. 56, *onsterffelijcke lof* HV. 524, *krachteloose galm* II 220, *Grieksche voetknecht* II 295, *onsterffelijcke naem* Pa. 909, *Jupijns manhafte zoon* Pa. 1054, *Docter Gommer arme knecht* II 567, *oude tiger* VGr. 428, *wiens rechte zin* Alt. I 923, *der maeghden reghte vriend* III 310, *Godts krachtige arm* IV 354, *'s vaders reuckeloose offerijver* J. Ber., *Pelops trouwe-loose vader* Htz. 17, *wat rancke jongelingh* Hlr. I 5, *hardneckige aerd* M. 526, *minsame ernst* VI 106, *jonge Oranje* VIII 116, *vervloekte Ulysses* En. II 1094, *dolle Oresi* En. III 464, *wackre Palinnur* En. III 719, *wreede Pluto* En. VII 816; zie nog II 569, Hlr. II 16 en III 29, Hlg. Ag. 50 en 86, Luc. 446, J. Inh., VI 161, En. V 284, 563, En. XI 439, VIII 102, Geb. Opd. enz. enz. (Niet mede te rekenen zijn natuurlijk vormen, als *snoode Ulysses* En. II 233 en 375, *kleene Julius* En. II 809, *trouwwe Acest* En. V 45, enz. wier *e* een rest is van een vroeger afleidingssuffix *i*; vgl. ben. § 95). In den superlat. altijd zwak: *der Griecken jongste schrick* AH. 373, *Lucifer, opperste en doorluchtigste* (subst. gebr.) Luc. Inh., *als trouste vooght* IV 155, *als braefste hoofttack* VI 635, *als eerste stichter* VII 661, *outste zoon* En. VII 768, *als outste en eerste* (subst. gebr.) En. XI 377, *Koningk Davids oudste zoon* Ad. Inh., enz.; vgl. beneden § 92, en zie ook in st. Am. I 1458 „Du best Pieter ende *opperste vader*.” Add.

b. In den acc. s. masc. is de buigingsuitgang gewoonlijk normaal *-en*: *van ongelukkigigen Ulysses* En. III 858, *van strengen Romulus* En. VIII 506, *strengen Turnus* (acc.) En. VIII 918, enz. Daarnaast evenwel bij persoonsnamen meermalen de uit den sterken nominatief ingedrongen vorm: *tot eeuwich Priester*

Alt. III 360, *aen Nicolaes van der Haes oud professor* III 313, *op Andries de Graef oud raet* VII 716 (vgl. hiertegenover in dativo *Den Heere de Hubert ouden raet* AH. Opd., *den Heere de Graef ouden raet* Db. Opd., *Ferdinandus den Derden gekozen Roomschen Keizer* Luc. Opd.); ja zelfs een vorm op *e* is hier en daar te noteeren, en wel niet alleen van adjectieven, met een afleidingssuffix *e*, als *trouwe Orontes* (acc.) En. I 175, *voor schoone Apol* En. III 171, *snoode Ulysses* (acc.) En. III 381, *van kleene Julus* En. V 744, *met trouwe Achates* En. VIII 778, enz., wier uitgang als uit den 1sten nv. naar den 4den verlopen begrijpelijk is, maar ook van andere naamwoorden, als *jonghe Ascaen* (acc.) En. VII 727, *op brave Acest* En. I 786, *van oude Acest* En. III 717, *blinde Wouter* (acc.), *van blinde Wouter* Le. 1354, 1362 en 1476, enz.

c. In den nom. en acc. neutr. mist het onverzeld adject. natuurlijk een buigingsuitgang; en slechts, wanneer een bepaling in den genitief voorafgaat, vinden we naast een regelmatig 's lichaems lastigh pack Pp. 1312, *des mans streng opzet* Hip. 340, enz. enz., somwijlen een vorm met het zwakke suffix, als *wiens breede rijcxvermogen* Hip. 196, *wiens geerfde zoutvat* Hlr. II 16, *Sauls vorige geluck* Geb. 1170, *Josephs vorige wedervaren* Sop. Vert., *Turnus groote lichaem* V 354 (vgl. ook *Kerstinen heileghe leven* Christ. bl. 4, Opschr., *Godts rechtveerdighe Oordeel*, *Gods waerachtige Lichaem* Br. Corn. Serm. bl. 73 en 103, *redens sachte juck* Sinnep. 81; Add.); dit laatste waarschijnlijk omdat men zulk een voorafgaanden 2den nv. in karakter met een bezitt. adj. gelijkstelde. Bij naamwoorden in den superlat. is de zw. declinatie vaste regel; vgl. *in Gods rechtvaerdighste besluit* Geb. 1170, *Maroos geduurzaamste pronckbeelt* V 31, (*van*) 's weerelts uiterste endt VII 362 en 422, *der Duitschen waertste pant* Bat. 841, *der dingen uiterste endt* Gg. II 1241, (in vocat. *o eenigh opperste gezagh* VII 437), enz.; evenzoo bij de hiermede gelijkstaande ordinalia, als in *des hemels derde deel* Luc. 1337. Add. Vgl. ben. § 92.

d. In den genit. bezigt W. gemeenlijk den omschreven vorm.

Doch ook, wanneer de 2de nv. nog verbogen voorkomt (een paar maal vóór het bepaalde woord staande, *nae blinder luyden zeden* W. 19, *in grooter Heren hoven* W. 86, en in enkele genitieven van omstandigheid, als *gezonts lijfs* Hlr. I 31, *behouden's lijfs* IV 442, Alt. II 1213, En. IX 312, *hangends hoofts* Luc. 813, enz.), levert hij weinig bijzonders op. Te noteeren zijn slechts een paar voorbeelden van verloop naar de oorspronk. zwakke buiging op -en, als *vol goeden wijns* W. 106, *aen strengen Hopmans hieuen* II 309, *van Grooten Alexanders tyen* VI 91, en zelfs het anders regelm. st. verbogen poss. *op haeren bruydegoms waepen* II 652, *na haeren bruydegoms moort* Hlr. I 29, *in onzen Jupijns kercke* Hlr. IV 15, *uwen vaders borst* IV 389; vgl. ook in 't Dietsch *sonen also groten vaders* enz. (z. § 85 c en 87) en nog thans *grootendeels, vol zoeten wijns*, enz. Add. De dat. s. f. op -er vertoont zich nog alleen hier en daar na een praepos.: *uyt broederlycker zorgen* Gw. 58, *in korter stonden* P. 1749, *wt levender jonst* P. 2201, *met eyghener hant* W. 73, *met grooter onstuymigheyd* W. 94, *m. grooter blijschap* W. 97, *in grooter armoed* W. 98, *van geender weerde* W. 113, *in grooter weerden* Hlg. Abel, *in gestrenger boetvaerdigheii* Hlgm. Mar. Inh., enz. enz.

e. In den vocat. ontmoeten we, evenals in de oudere taal 1), ook bij V. nu eens den zwakken, dan weder naar analogie des nominatiefs den sterken vorm: *lieve ghesel* W. 12, *Ghekroonde Vogel* W. 113, *oude vader* AH. 209, *o sotte logen-preker* II 148, *waerde soon* VGr. 56 (z. v. V. 16, Hspv. 360, HS. Opd. enz. enz.),

1) Vgl. *lieve oem* Cass. 501, *oude vielart* Cass. 908, *quade gast* Segh. 6105, *quade knecht* Lev. v. Jes bl. 196, *grote heer* H. v. Tro. 6750, *hemelsche coninc* Lans. v. Den. 888, enz., naast *goet man* Cass. 109, 140, *quaet horen sone* Cass. 553, *heilich gheest* Glor. v. Br. 974, Lans. v. Den. 348, *coen wigant* Lans. v. Den. 696, *gheveldich here* Ib. 888, *quaet vondelinc* Segh. 2422, *fel glottoen* Id. 3417, *onwaert hont* Id. *dul, man* H. v. Tro. 5910, *scoen Euryalus* Ib. 10909, enz. Vgl. ook het Mhd., waar eveneens de oorspronk. sterke v. zich begint te ontwikkelen (z. GR. Gr. IV bl. 561) om later in 't Nhd. zelfs de alleenheerschappij te verkrijgen.

maar *Goddelick Poet* V. 9, *O Cyre wreed Tyran* Gw. 52, *Groot Koningh* P. 865, *blint versteenicht Vorste* P. 1215, *vervloecht Samaritaen* III 89, enz. (z. v. P. 835, W. 65, HV. 1764, 1851, 1902, II 148, Buc. V 59, X 24, Sop. 1131, JE. 1034, IV 378, V 342, VI 3, enz. enz.). In superlativo is de zw. v. uitsluitend gebruikelijk: *uytnemenste Doctoor* W. 6, *O alderbraefste Prins* Gb. W.N. 890; z. v. II 667, 676, 677, Inw. 39, IV 618, J. 1170, 1177, En. I. 149, Ed. 54, 66, S. 1303, 1877, enz. enz., en vgl. beneden § 92. In Gw. 28 leest men *du kloecker geest*, een Duitschen vorm, die zijn parallellen vindt in „Denckt om mij, *vromer heldt*, Tafelsp. van twee person. (Catal. Ned. Letterk. 3de D. n°. 7155), bl. 11, *och armer Mensch* Baerdts, Deugdensp. bl. 340, enz., alsmede in de nominatieven na *een*, *een jaloerscher bruydegom*, Tafelsp. v. drie personagien (Cat. Ned. Lett. 3de D. n°. 7157), bl. 38, *een vromer heldt* Geuzenlb. V. L. bl. 124, *een armer Heldt*, *een rijcker Boer*, *een jongher Heldt*, *een rijcker Man*, *een vromer Heer*, *een kloecker Man*, *een jonger Haes*, *een loser Guyt* Baerdts, Deugdensp. bl. 41, 66, 138, 199, 208, 239, 246; ook in *ick arme Elendiger* Ibid. 36. Vgl. nog. ben. § 130 en 134. Een vocat., als *O dommen Mensch* Gw. 64, *onssterflijcken Gascon* V. 1, *ach wreeden arm* V 273, *Gerechten Davids zoon* HS. 464, enz., bringe men tot de § 272 te bespreken vormen.

OPMERK. Tot dergelijke vocatiever zijn ook te rekenen: *ick ellendighe* Htz. 17, *ick arme man* Ed. 1374, *my arme krancke mensche* W. 23, *my droeve mensch* AH. 833, enz., en *ick slecht mensch* III 38, *ick rampzaligh knecht* V 43, *ick voorsichtigh wichelaer* Hlr. III 27, *my arm oud man* Sop. 518, *wee my ellendigh mensch* El. 76, *my kleenhartigh en deerlijck kermer* VII 312, *over my ellendigh arrem mensch* En. II 200, enz.; vgl. ook *och mi arme sondaer* Pass. Wint. 164 r., enz.

91a. Na *een* heerscht in nom. sing. masc. ongeveer dezelfde verscheidenheid als bij het onverzeldede adject. Den ouden st. v. vindt men bij persoonsnamen en bij hiermede gelijk te stellen nomina: *een recht bedriegher* Gw. 68, *een arm slocker* W. 48,

een arm blood cotijf W. 97, *een edel geest* IV 373, *een uitheemsch gast* IV 378, *een Engelsch graef* IV 394, *een heiligh Martelaar* Alt. III 1658, *een heelzaam Paulus* VI 657, *een omsichtigh en leerzaam Geest* VI 51, *een ongeluckigh knaep* En. 1685, *een innevioeiend geest* En. VI 1075, *een eenigh geest* En. VI 1077, *een hemelsch geest* En. VIII 520, *een baerlijck Tyran* En. X 1152, *een watter knaep* Bat. 1291, *een woest gast* Sa. 761, *een uitheemsch gast* VII 362, *een loos vos* (van den jongen Vossius gezegd) El. Opd., enz., waar de hedendaagsche taal het zwakke adject. zou bezigen; en *een trou Dienaer* W. 13, *een trou vriendt* W. 60 en 103, *een ondanckbaer mensche* W. 72, *een treffelijck Philosoph* HV. Opd., *een wreet soldaet* HV. 833, *een groot propheet* Hlg. Es., *een goet huysheere*, *een goet leerlingh* Hlg. adl., *een goet en getrou rechter* Hlr. IV 9, *een groot ridder* Htz. 4, *een reedlijck mensch* Alt. I 1060, *een voorzichtig arts* JE. 818, *een trots en braef jongelingk* V 295, *een boos raetsman* V 258, *een getrou hofkapelaen* V 336, enz., waar ook nog thans de st. v. in gebruik is; zelden bij dier- en zaaknamen: *een rustich Haen* P. 1348, *een schrander vogel* Sa. 535, *een ongehoorzaem aert* Dh. 1641, *een wacker wuchthont* Ad. 1302. In den regel toch staat hier, als in *een groote stormwind* W. 14, *een hongerigeraaf* W. 23, *een schalcke vos* W. 75, *een gramme Leeuwe* HG. 17, enz., de zw. vorm, die zelfs voorkomt in *een turcksche sultan* W. 18, *een gulzighe boer* W. 65, *een treffelijcke Grave* W. 39, *een Ridderlijcke heldt* W. 97, *een ijselycke bloedsuyper* W. 120, *een looze vos* (van een pers. gezegd) Le. 1073, *een rechte herder* Buc. VI 6, enz.

b. Van den 1sten nv. nam somwijlen de acc. of ook wel de dat. s. masc. den vorm, zonder declinatiesuffix, over: *van een vroom — knecht* W. 28, *een trou gezet* (acc.) W. 18, *met eenigh wreet tyran* W. 82, *van een tyrannich Koningh* P. 1414, *op Seveer een' lasterachtigh dichter* Htz. 6, *een dwaes waerzeggher* (acc.) Ed. 596, *een cenigh mensch* (acc.) JD. 1250, enz.; z. n. W. 23, 37, 39, 48, HV. tdl., HV. 683, 1871, Alt. II 906, 1414, El. 809, Ed. Inh., J. Ber., Hld. 5, Hlgm. Pel. 104, Ap. 103, Pp. 915, VI

32, S. 938, Sa. 1383, Bat. 1643, enz. Verg. reeds in het Dietsch der 15de eeuw: *een ionc burgher* (acc.), *bij eenigh arm mensche*, *een vrecmt man* (acc.), *een arm man* (acc.) Summe le Roy, 259, 336, Pass. Wint. 55 r., 58 r., enz.; ook in de 16de eeuw passim.

c. Behalve in den superlatief (b. v. in *tot een allervolmaeckste slag* h Geb. Opd.; vgl. ook *een overste licht* Vad. Mus. I 396, *een besondechste wijf* Belg. Mus. IV 265, Add., en zie ben. § 92), herinner ik mij niet ergens na *een* een zw. nom. acc. sing. neutr. te hebben ontmoet. Evenmin is mij na het onbep. artikel *een* st. gen. sing. masc. en neutr. op *-s* of een gen. s. fem. op *-er* bekend; steeds vindt men vormen op *-en* en *-e*.

OPMERK. Na *geen* verschilt de buiging van het adject. niet van die na *een*. Zie b.v. in nom. masc. *geen heidensch godt* II 133, *geen sterflijck mensch* J. 83. Ed. 887, *geen heelzaam arts* Geb. 863, *geen Onroomsch ijveraer* MS. 643, *geen wulpsch Pelasgiaen* En. IX 231, enz.; zelfs *geen hongrigh wolf* N. 1324, en *geen wackre bijenzwarm* Inw. 484, *geen slechte roem* Alt. II 441, *geen dollé Nero* Inw. 616, *geen rijpe raet* Inw. 1288, *geen godtvruchtige aert* VI 730, *geen heerlijcke os* En. V 553, enz.; in den dat. en acc. s. m. *geen eerlijck man* (acc.) Pa. 943, *geen witheemsch gast* (dat.) III 21, *geen reedlijck mensch* (dat.) IV 136, enz.; nom. acc. neutr. *geen edelmoedigh paerd* VGr. 81, *geen sterfelijck vernuft* VI 372, enz.

92. Na het possess. blijft in nom. s. masc. de onoorspronk., doch in het Dietsch reeds algemeen gebruikelijke zw. v. stand houden; hoogst zelden lezen we *een uw afkeerigh broeder* III 28, *sijn lief kint* Sop. 1104, *zyn trou hofkapellaen* En. IX 967. De nom. en acc. s. neutr. is in die betrekking of sterk: *mijn herderlijck habijt* P. 22, *sijn weerdich hooft* P. 31, *u Vaderlijck hert* P. 138, *u ongheloo- vich hert* P. 225, *myn gheilich Vee* P. 259, *ons tranich oogh* P. 318, enz. (ook wel waar wij thans den zw. vorm zouden bezigen: *Zijn naeckst lijf* Gw. 70); of zwak: *mijn tier'ghe Vee* P. 1, *Syn blonde hooft* P. 1085, *uw lieve—kint* Hlgm. Eul. 1, *ons grijze priesterdom* Hlgm. Ap. 65, *Sijn waerde kint* Sop. 1104,

enz. enz. Van een onderscheid, als wij thans b. v. tusschen *mijn oude huis* en *mijn oud huis* maken, nog geen spoor. In den superlat. geldt alleen de zw. vorm. *syn eenich liefste Kint* P. 184, *uw eerwaardighste oordeel* Alt. I 53, enz. (z. v. JE. 722, V 54, 80, 185, 272, 335, Le. Opd., VII 168, 302, Sa. 373, En. VIII 869, enz. enz., en vgl. *onse hogeste God* Cassam. 119); ook hier alzoo met gelijke voorliefde voor de zw. declinatie, die ook in dezelfde casus en in den nom. s. masc. bij den onverzelden en den door *een* voorafgeganen superl. is waar te nemen (z. boven § § 90 a, c, en e, 91c) en verklaard moet worden als het gevolg der aansluiting aan den eertijds alleen zwak verborgen comparatief. Vgl. reeds vroeg dergelijke zw. superlatieven, waar men den st. v. had kunnen en mogen verwachten: in 't Got. *sunus hauhistins* Luc. I 32, *sunjus hauhistins* Luc. VI 35; in 't Ohd. „Adam — was manno *eristo*,” Otrf. I, 3, 5; „in ira barm si sazta barno *bezista*,” Id. I, 13, 10; „dagano *dechisto* was er Deotrichhe,” Hildebr. 26 (Denkm. bl. 5); (in voc. „Heil magad zieri — allero wibo gote *zeizosta*,” Otrf. I, 5, 16); in 't Ags: „Beóvulf sprac *niehstan* stidhe,” Beóv. 2512; „thes mōndh bidh éover *aeresta* mōndh on gère,” Ex. XII, 1 (Pentat. v. Aelfr.); in 't Os. „inan antleddun — an erdono *bestun*,” Hel. 758, „quam thar word — en grotta thane heleand selbon, Krist allaro cuningo *beston*,” Hel. 991, „hwilike warin — gode *werdoston* gumono cunnies,” H. 1299 (z. n. Hel. 3517, 3555, 3684, 4467, 4556, 4950, 5021, 5487, enz.); en in overeenstemming hiermede in het Dietsch een praedicatieven vorm op *-ste*: „ende hoe alre *salichste* syn si,” „ende hoe alre *salichste* is hi,” Dat lijd. o. Her. (Mnl. Bibl. XIX), bl. 78, 80, 82; zie nog § 246. Add.

De gen. s. en plur na *mijn* enz. eindigt regelmatig op *-en*, *-e*, niet op *-es*, *-s*, of *-er*; slechts éénmaal nog *zijner anderer vijanden kluiven* W. 24.

93. De buiging van het door een bepaal. lid- of vnwoord voorafgegaan adjectief vertoont, vergeleken met den stand der declinatie in de vroegere periode, geen afwijking dan in den

genitief, welke bij *V.* nooit op *-s*, *-es*, slechts zelden op *-er* uitgaat, en dit laatste nog alleen in de oudere periode; vgl. *der vuyler zeugen* (sing.) *Gw.* 53, *der wilder dieren* *Gw.* 61, *der swarter wolcken* *HG.* 118, *der Koninghlijcker Staten* *P.* 1191, *der oprechter lippen* *P.* 2008, *der deughtsamer menschen* *W.* 62, *der feller honden* *W.* 77, *der hooger Heeren Staten* *HV.* Opd., *der heeter liefde* *W.* 123, *der trotscher heerschappij* *II* 155, *der gener* *W.* 2, *Ldzv.* 360, 1650, *HV.* 401, 733, *II* 655, *der sulcker* *Pa.* 114, *der zelver stadt* *W.* 3, *der zelver tempel* *III* 92. Vgl. ook *Stat. Bijb.*: *der gantscher aerde*, *der grooter volckeren*, *cener steyler plaetse*, enz.; 2. De Jager op de Statenoverzett. bl. 139. Een oude dat. sing. fem. op *-er* verschijnt nog nu en dan na de praepos. *te* + *der* = *ter*: *ter ghezetter tijd* *W.* 82 (ook *ter gezette tijd* *Sa.* 1807), *ter selver plaetse* *W.* 114, *ter hooghster eeren* *II* 155, *ter halver dood* *AH.* 1024, *ter gewenschter uur* *Pp.* 1565, *ter goeder gedachtenisse* *V* 504; vooral in geijkte termen, als *ter goeder tijt* *Hspr.* 279, *HG.* 61, *Pa.* *Vr.* 2, *Alt.* *II* 467, *Inw.* 1100, *Le.* 1460, *VI* 631, *S.* 1782, enz., *ter quader tijt* *P.* 1477, *Ldzv.* 97, *II* 202, *Dh.* 1568, enz., *ter quader ure* *Hlr.* 1 15, *III* 3 en 11, *Hld.* 7, *V* 381, enz., *ter goeder ure(n)* *HV.* 1225, *Alt.* *II.* 472, *IV* 130, 365, 413, *V* 536, *Le.* 133, *Db.* 1263, *En.* 1 1063, enz.; regel is echter in dien casus de vorm des accusatiefs, vooral in den singul. (vgl. boven § 69). Een dat. *der Zaersche Majesteit* *VI* 165, *ter jongste vierschaar* *N.* 1367, herinnert aan zestiendeëuwsche vormen, als *der Catholijcksche leere* *Bienc.* f 90 r., *metter heylighe schrift* *Coornh. Wrk.* I f. 77 r., welke hierdoor ontstaan zijn, dat men in den als 3den nv. gebezigden accusatiefvorm (ter bevordering der duidelijkheid?) het artikel *de* weder in zijn oude gestalte herstelde; vgl. ook Hooft's 83ste *Waernem.*: „men in den *Dat. Singul.* zeidt DER GOEDE VROUWE.” In *ter gezette tijd* *Gy.* 499, *ter hooge vest* *VGr.* 176, *ter goede ure* *Sa.* 1807, *ter ope wonde* *H.* *XII* 323, en het bijna uitsluitend gebezigde *ter slincke, rechte hant* *V* 265, 329, *H.* *VIII* 496, enz., *ter slincke, rechte zy* *V* 331, *En.* *VI* 819, *En.* *IX* 551, enz. (zeld-

zaam een *ter rechter zijde* Bat. 695) is de oude uitgang des adjectiefs afgeworpen 1).

OPMERK. In *der geylen Minnelust* Gw. 15, hebben we, zoo de tekst zuiver is, een rest van de oude en oorspr. *zw.* declin. in 't vr.; de vorm herinnert dan aan een der zeldzame buigingen „in deser *deemsteren* nacht”, Car. en Eleg. 125 en 187, „der *anderen* name”, D. e. Blisc. v. Mar. 1799, „in der *woesten* wildernisse”, Pass. Wint. 165 r. Add.

94. De § 86 uit het Dietsch geciteerde vormen van het door een bep. lid- of vnw. voorafgegaan adjectief zonder buigings-suffix in den nom. s. m. en nom. acc. s. neutr. zijn ook bij **W.** i. d. o. p. nog hier en daar aan te treffen: *de dapper hoofdman* LfzCr. 8, *d'ys'ren handschoen* HV. 512, *de jonger zoon* Pa. Inh. 't *beloof* Canaan P. 1639, 't *Gantsch legher* P. 1850, *van 't zondich Zeeusche velt* P. 1870, 't *Spaensche ondraeghtlijk Jock* Hspv. 116, 't *uytheemsch bloed* Hspv. 118, 't *bol Muysken* W. 100, 't *kleyn schip* W. 110 (alzo0 zelfs van *cleine*, met een derivatiesuff. *-e* = oorspr. *-i*), *het kleyn vermoghen* HV. Opd. 't *Gantsch legher* HV. 542, *het jonghist beklagh* HV. 1824, *dit strenghe werckhuys* (van *strenghe*) HS. 10; z. n. P. 465, 506, 513, 652, 739, 750, 1301, 1414, 1415, W. 4, 34, 43, 64, 96, HV. 126, 320, 1301, 1824, 2073, Hlg. En., LfzCr. 229, enz. *Later* nagenoeg alleen bij adjectiva op *-en*, *-er*: *d'ervderen arts* Geb. 147, *de ledren cemer* Inw. 306, *de kopren achterstevē* En. V 275 *de zilveren dolfsjn* En. VIII 1006, 't *aengebēden lijck* JE. 492, 't *gouden vat* JE. 507, 't *droncken feest* JE. 646, 't *gouden leder* III 76,

1) Toch moet *ter rechter, linker zijde, hand* in 't algemeen de gebruikelijke vorm zijn geweest, als blijkt uit het daaruit voortgekomen *de rechter, de linker hand, zijde*, enz., de parallel van *middernacht* uit *te midder nacht*. Zulk een „erstarren” vorm, dien het Dietsch al kent (vgl. *dijn rechter hant, sijn rechter h.* Delfsce Sout. bl. 55 en 276), *bezig* **W.** natuurlijk nooit; steeds is bij hem *aen den sfincken kant* En. VIII 343, *van de rechte, sijncke schouder* En. VIII 679, 680, 't *sijncke been* En. X 833, *rechte hant* XII 12, enz. te vinden; (XII 18 wordt *rechter hant* een comparatief genoemd).

van 't welgeboren kint JD. 1406, 't verwezen hart J. 1295, 't zuiver water VIII 97, het gouden Kapitoel VIII 131, enz.; en wanneer 't *onzijdig* adject. zelve op een niet beklemtoonde lettergreep eindigt of 't volgend subst. met een niet beklemtoonde syllabe aanvangt: *het naer gesicht* III 162, *het hemelsch licht* IV 124, *het levend voorbeelt* VI 102, 't lachend Goy VII 172, *het vergelegenst velt* En. VI 711, *het vrome en óprecht harte* Gg. IV 314, enz.; zelden anders, als b. v. 't *Heel aertrijck* Alt. Koorz. 40, *dat zoet praetstertje* (van zoete) Hlr. I 22, *Dat streng opzicht* (van *strenge*), *dat ongevolyt hair*, Hld. 4.

95. De uitgang *-e*, in die casus, welke anders geen suffix hebben, het overblijfsel van het oude *-i* (*-ja*), is bij **V.**, nevens een reeks geëlideerde vormen, nog lang niet zeldzaam: *een milde ontfermen* Gw. Vr. 84, *een trouwe vriend* Gw. 55, *een blijde aengezicht* Gw. 55 en 72, *zoa een rijke leen* Hspv. 291, *van schoone Marmor* HV. tdl., *zoete Paer* VI 22, enz., de part. praesentia *met een lockende aes* Gw. Vr. 62, *een luydende metael* Gw. 43, *met een — luysterende purper* P. tdl., *een twee-snijdende sweert* P. tdl., *smeltende ijs* Alt. III 1682, *een zackende element* Luc. 478, *een wakende oogh* Luc. 634, enz.; z. n. Gw. 53, 58, 62, W. 45, HG. 129, HV. 465, 882, HS. Opd., AH 490, II 211, Alt. II 330, 1129, Alt. III 257, Hlr. I 4, IV 130, VI 22, 86, 324, Luc. 1718, enz. enz. Vgl. de Oudgerm. vormen, Os. *mildi*, *blidhi*, *rtiki*, *skóni*, *swóti*, Ohd. *muodi*, *strengi*, *kleini*, *triuwi*, *tragi*, en de Os. Ohd. participia op *-andi*, *endi*.

96. Van den ouden Ondfr. nom. s. fem., zonder suffix (z. § 84), vertoont het Dietsche onverzeldde adject. nog somwijlen een spoor in vormen, als *groot ere* Rein. 3253, *groet onnere* Borchgr. v. V. 6, *menich maecht* D. eerste Blisc. v. Mar. 2000, *menich wijsheit* W. v. Hild. 21, 256, *menich eer* Id. 56, 74, *enich maecht* Tien g. boerd. 6, 116, *wijflicj ere* Vad. Mus. I bl. 377, vs. 44, enz.; van den nom. ging deze schijnbaar overgebogen vorm over tot den voc., als *O edel vrouwe* Lans. v. Den. 708, *O edel ziel* D. l. ons Heren (Mnl. Bibl. XIX), bl. 81, *Lieve suver*

maget Ib. bl. 49, en ook tot den acc., als *groet ere* H. v. Tro. 1078, 4217, 10920, V. d. lev. o. H. 3312, *groet onnere* Cass. 1709, *groet serichede* H. v. Tro. 8391, *groet hoveschede* Ib. 5130, *groet ermoede* Christ. 321, *groet pine* Ib. 1487, *groet onraste* Cass. 461, *groet vrientscap* Rubb. 168, *gerecht orconde* Lanc. III 25607, *menschelije natuere* Gl. v. Bruysw. 578, *groet ellende* Vad. Mus. I bl. 306, vs. 110, *groet overdaet* V. Hild. 57, 135, enz. Evenzoo vinden we het met *een* of *mijn* enz. verbonden adjectief zoowel in den nom. (oorspr.) als in den acc. (per analogiam): *een wankele stat* V. Hild. 64, 262, *een arm weduwe* D. l. o. Heren (Mnl. Bibl. XIX), bl. 9, *een seker hope* Ib. bl. 55, *een groot aertbevinge* Ib. 57, *een warachtich bliscap* Ib. 78, *syn edel moder* Lanc. III 45590, *een overtallic menichte*, *een eersaem vrouwe*, *een teder maghet*, *in een lustelick stat*, *een lam hant* Pass. Wint. 5 v., 31 v. 106 r. 155 r., *in hoer lekker spijs*, *onse edel side*, *een heel sale* Summe le Roy 83, 162, 183, *een abel practijke* Die eerste Blisc. v. M. 470, enz. En vandaar in genoemde casus, bij het verloop der zw. declinatie naar de sterke (vgl. § 86), ook elisie des buigingsuitgangs van het met een bepal. lid- of vnw. verbonden adjectief: *die edel joncfrou* Glor. v. Bruysw. 263, *die bitter doot* Ib. 1023, D. e. Blisc. v. Mar. 709, *die eeulec gheselschap* Lev. v. Jes. bl. 116, *dese idel glorie* V. Hild. I, 10, *die edel vrouwe* Segh. v. Jher. 445, *die teder natuer* D. l. o. Her. (Mnl. Bib. XIX), bl. 20, *die suver maghet* Ib. 44, Pass. Wint. 181 v., *dese suver stat* D. e. Blisc. v. Mar. 366, *decs suver maecht* Ib. 1804, *die openbaer waerheyte* Pass. Wint. 37 r., *die duerbaer ware* Ib. 174 v., *die ydel eer* Ib. 104 r., *die heel fonteyne* S. le Roy 169, enz.

Zelfs de adjectieven, met het afleidingssuffix *-e* (= Oudgerm. *-i*), volgden dit voorbeeld: *gemein plage* V. Hild. I, 5, *swaer ellende* Ib. 104, 80, *bequaem offerhande* D. lyd. o. Her. (Mnl. Bib. XIX), bl. 80, *scoen smale* H. v. Tro. 4177, 4223, *rein gedachte* V. Hild. 4, 16, *waer sentencie* Id. 40, 148; 73, 215, *een swaer sake* H. v. Tro. 4240, *u bequaem minne* Ib. 4173, *een scoen joncfrouwe*, *in een cleyn celle*, *een scoen hystorie* Pass. Wint. 113 v. 156 v.

168 r., *die over zwaer mesquame, de scoen maecht* D. e. Blisc. v. Mar. 1457, 2030, *die schoen scadue* S. le Roy 175, enz.; ofschoon Ohd. *gameini*, Os. *swdri*, Ohd. *biqudmi*, *scuoni*, *hrcini*, *kleini*. Add.

Dezelfde eigenaardigheid vertoont ook de 16de eeuw: *schoon maegt* (voc.) Geusenlb. V. L. bl. 21, *reyn maecht* (voc.) Ib. 36, *cleyn saeck* Ib. 67, *Edel vrouwe* (voc.) Ib. 94, *quaet avontuere* Ib. 138, *door groot armoedt* Ib. 217, *ydel glorie, kleyn vreucht, bitter allinde, menighe schoen Maecht, O edel Princersse* (voc.), *kleyn eere, groot eer, kleyn mentie* Peg. pl. I 38, 71, 147, 148, 211, 353, 513, 556, 745, *wereltlyck eere* Tafelsp. van drie person. (Cat. M. v. Ned. Lett. III n°. 7157), bl. 53, *nieu stoffe* Br. Corn. Serm. bl. 64, enz.; *een sober kanse, een groot oneer* Geusenlb. V. L. bl. 19, 194, *van u edel couragie, door syn reyn Penelope, een statelycke — zeeghbaer Vrouwe, door syn groot overdaet, een oude magher leelijcke leepe Ghebulte truggelersse, een, syn schoon vrouwe, van haer prijsbaer reynicheyt, syn bitter ellende, myn bitter allende* Peg. pl. Inl. 35, en I 29, 67, 74, 76, 170, 289, 348, 359, 609, *een eerbaer vrouwe* Houw. L. d. Const. 21, *een cleyn sake* Tafelsp. (Cat. M. v. Ned. Lett. III n°. 7157), bl. 5, *een vileyn vuyl rabauwerie* Br. Com. Serm. 57, enz.; *d' eerbaer vrouwe, die schoon weldaet* Geusenlb. V. L. bl. 36, 172, *dees dwase onschamel Maecht, Dees schoon lustighe Reviere, de klaer Aurora, de onsuyver Dochter, de schoon Helena, De odieuse vuyl minne, d' eerbaer Leonora, dees teer schoen Maecht, die principael croone* Peg. pl. I 134, 172, 190, 191, 226, 339, 348, 611, 304; enz. enz.

En nog bij W. in de *o. p.*: *Israels troubel zee* P. 169, *cdei vrijheyts kroon* P. 1439, *groen Palm* P. 1993, *door 's levens klaer Fonteyn* P. 2097, *o zeldzaam kerckendieft* HS. 439, *ydel hoop* W. 76, *met heylsaem kracht* Hlg. Elis., *van yeder Ree* P. 1318, *met bitter sausse* P. 1393, *yeder moeder* P. 1529, enz.; *een schoen geheymenisse* Gw. Vr., *een deughdsaem fijne Vrouw* Gw. 54, *ons edel ziele* P. 397, *een bitter sause* P. 643, *een wanckel wiech* P. 1482, *een seker Rente* Hspv. 397, *syn duyster tombe* P. 1831, *een dobbel kroon* LstA: 96, *een beter offerhande* Hlg. Ab.,

een groen Warande (van *groene*) I 650, *een edel Joffrouwe* HV. Inh., *uw edel borst* HV. 414, *een kleyn weereld* (van *kleyne*) Lfz. Cr. 90, *een dobbel sonde* W. 22, *d' eensaem ballingschap* V. 78, *dees zeltsaem Fabel* Gw. 53, *d' edel ziele* P. 391, *de troubel Son* P. 473, *de zuyper Waerheyt* P. 840, *de helder Son* P. 998, *de troubel Zee* P. 1889, *wt dees zuyper borne* P. 2005, *de zuyper Lelie* Lfz. WB. 44, *die groen warande* (van *groene*) W. Inl., *de magher armoe* W. 85, *nae de doncker hel* HV. 1132, enz. Later nage-noeg alleen bij de adjectiva op *-er*, *-en*: *met hare volkomen ronde* Hld. 2, *om myn bedreven schande* Hld. 7, *een ruimer baen* VI 170, enz. enz.; zelden bij andere, als *door d' ydel lucht* VII 579.

97. Van den in 't ons bekende Ondfr. reeds zeldzamen, doch in 't Os. nog gewonen nom. acc. plur. neutr., zonder suffix (vgl. bov. § 84), vertoont het Dietsche onverzeld of door *mijn* enz. voorafgegane adject. nog somwijlen een spoor: *dierbaer paerde* V. Hild. 46, 81, *duerbaer cleder* Id. 97, 265, *mijn uitvercoren kinderen* D. e. Blisc. v. M. 678, enz.; en zelfs bij vormen, op *-e*, *twee scoen kyndre* (van *scoene*) H. v. Tro. 5661, *swaer dingen* (van *swaere*) D. lyd. o. Her. (Mnl. Bib. XIX), bl. 6, enz. Vandaar ook bij het verloop der st. decl. n. de zw.: *dese dorper woert* Lans. v. Den. 251, *die middelbaer dinghen* S. le Roy 227, *die beestelec herten* Christ. 682, *die ghemeen wijven* S. le Roy 344, *dese ydel dinghen* Pass. Wint. 89v., *dese voerscreven woorden* S. le Roy 177, enz. Gelijk voorts de st. nom. acc. plur. van 't masc. en fem. invloed op de gelijke naamvallen in 't onz. uitocfenden en deze de *-a*, *-e* deden aannemen (z. boven § 84), zoo werkten omgekeerd de nom. acc. plur. neutr. zoodanig op eerstgenoemde casus, dat ook deze somtijds hun buigingssuffix weglieten; b.v. *scoen joffrouwen* H. v. Tro. 2026, *groet slaghe* Ib. 6243, *eersam lieden* Vad. Mus. I, bl. 89, vs. 87, *van oude eersaem luden* Pass. Wint. 5 v., *grote eerbaer luden* Ib. 59 v., *bitter tranen* Ib. 164 r., *op seker daghen* Ib. 815 r., *onreyn slabberden* S. le Roy 78, *bitter medicinen* Ib. 217, *verscheiden officien* Ib. 212, *begheven luden, met yseren crauwelen, yseren tanden* Ib. 174 r,

177 r. 182 v., *sijn eygen creaturen, mijn uitvercoren broeders* Ib. 127, 169, *hoer duerbaer stenen, met sijn eyghen handen* Pass. Wint. 180 r. 185 r. enz.; en met een voorafgaand bepal. lid- of vnv-woord, *die teder handen* Dat l. o. Her. (Mnl. Bib. XIX), bl. 29, *die doncker wolcken* Ib. 80 en 84, *dese suver maechden* Ib. 83, *dese drie valsch propheten* Vad. Mus. I, bl. 92, vs. 69, *die geestlec liede* Christ. bl. 18 opschr., *die wilde bijster wegghen* Pass. Wint. 109 v., *die properlike lekker menschen* S. le Roy 83, *dese voerscreven gedachten* Ib. 219, enz. Add. Hetzelfde treft men ook aan in de 16de eeuw: *op eyghen deuchtsaam werken, schoon sloop-stucken* Geusenlb. V. L. bl. 24, 223, *ghy bitter wateren, syn oneerbaer secreten, dierbaer presenten, van dierbaer juweelen, schoon woorden, myn teer armkens, eenighe arm huyskens* Peg. pl. 132, 45, 51. 80, 88, 477, 590, enz., *eu om dees onnoosel schapen* Geusenbl. 76, *soo veel schoon bloemkens, soo veel schoon schriften, de doncker ghesichten, de schoon witte bloemkens, uyt de vruchtbaer verstanden, d'onghehoorsaem kinderen, die suver leden* Peg. pl. Inl. 37, 197, 292, 558, 568, 766, enz.; voorts *oneerbaer vrouwen, in veel bysonder plaetsen* D. n. Test. te Antw. (1524), Matth. Cap. 22 en 24, *ydel droomen, fraey ghesellen, nieu Goden, met dobbel slagghen, des Conincks groot armyen, sijn schoon landowwen* Geusenbl. bl. 11, 84, 124, 130, 199, 231, *reyn maeghden, met subtyl loghenen, alle teer menschen, met, na schoon dochters, schamel Dochters, myn incarnate schoon blosende wangghen, in vry steden, vileyn daden, alle reyn Vestalen, Hersilie schoon blinkende kaken, veel eerbaer Vrouwen, op seker dagghen, Gods ghetrou dienaren, fraey jonghe mans* Peg. pl. Inl. 18, 168, 82, 101, 181, 206, 242, 342, 346, 394, 458, 622, 789, 803, *eerbaer menschen, edel sinnen* Tafelsp. v. drie person. (Cat. d. M. v. Ned. Lett. III n° 7157), bl. 75, 79, *met ouder lieden* R. Vissch. Sinnep. bl. 196, *geen edel Magen* Id. Brabb. bl. 25, enz.; en *die openbaer sondaren, sondaers* D. n. Test. te Antw. (1524), Matth. Cap. 22, Luc. Cap. 7, *dees Edel heeren, die schamel borghers* Geusenlb. bl. 32, 130, *d'onvrucht-*

baer boomen, die schoon vrouwen, in de doncker nachten, de bitter vruchten, de seuen vrij konsten, dees uytnemende schoon Goddinnen, van de dankbaer Heeren, dese swaer tormenten, de groen beemden, dees lekker Vrijers, met de singulier deuchden, van d' ander reyn Vestalen Peg. pl. Inl. 8, 12, I 69, 78, 94, 178, 337, 364, 433, 549, 577, 680, 723, enz., *de ander cleyn Duyvelen* Tafelsp. van drie person. (Cat. d. M. v. Ned. Lett. III n°. 7157), bl. 2, *dese beroyde magher Jonckerkens* Br. Corn. Serm. 66, enz.

En nog bij **V.** in de *o. p.*: *met reyn manieren* I 13, *van weerbaer schepen* Hspv. 162, *schoon woorden* W. 31, *half-Godsch voorouders* P. 1463, *u blau hoornen* P. 1665, *voor ydel vlagen* P. 1786, *wat zeltsaem levereyen* HG. 37, *keurigh bloemen* Gb. WN. 248, *na hooger stoelen* LstA. 88, *zeldzaam perten* HS. 707, *schoon bloemen* HS. 944, *onse swaer misdaden* P. 135, *syn doncker zeylen* P. 1482, *ons onreyn vlecken* P. 2155, *in zijn geelgroen oogen* HS. 929, *ons stalen degens* HV. 490, *ons steeckvry kolders* HV. 491, *ons gevangen halzen* HV. 921, *u purpren sluyers* Hspv. 381, *de louter starren* P. 1120, *d' edel schoenen* P. 1464, *de helder stralyn* P. 1794, *de wacker Honden* W. 9, *d' ondanckbaer menschen* W. 61, *de wree Tyrannen* W. 112, enz. Later nagenoeg alleen bij adjectieven op *-en* en *-er*: *van staelen banden* III 11, *stalen glanssen* III 199, *wijzer gasten* Alt. I 550, *d' afgescheyden Britten* Hlr. IV 14, *mijn opgetoogen zinnen* III 164, *de kleener starren* Hld. 6, *zyn uitgekreten oogen* JD. 651, *tien gouden appels* Buc. III 96, *alle omgelegene troepen* En. VII 738, enz. enz.; zelden bij andere, als *streng beleggers* M. 75, *die zeegroene honden* III 108.

OPMERK. In sommige der bovengenoemde citaten, met een praepositie, mag wellicht een datief, in plaats van een accusatief, steken. Dat althans, bij het indringen van den accusatiefvorm in den datief, ook een 3de nv., zonder suffix, niet onmogelijk was, zien we uit: (*betaemt*) *oneerbaar Vrouwen, myn zuiver leden* (dat.), *de eerbaer Vrouwen* (dat.), *onbekinsae personen* (dat.), *de simpel Dochters* (dat.) Peg. pl. I 195, 240, 395, 425, 598,

enz. Een, gen. plur. zonder uitgang, bij *W. der verlegen saecken* III 17, *der vrygevochten Staten* VI 64, *der voorleden Voorvaderen* En. VIII 528, enz., staat in verband met het samenvallen der vormen van 't adject. in den nom. genit. en acc. plur. Add.

98. Alzoo kende men oudtijds een nom. s. masc. en fem. en een nom. acc. neutr., met een weglating van het buigingsuffix, die deels oorspronkelijk was, deels (na *die, dese* enz.) zich door verloop der zw. decl. naar de sterke had ontwikkeld. Evenzoo bestond er een gelijke door analogie in gebruik gekomen vorm in den acc. s. fem. In deze omstandigheden was het voorzeker geen al te zonderlinge analogiseering, wanneer men ook den acc. sing. masc. en, bij het (in de 15de eeuw althans opkomende) verloop van den 3den nv. naar den 4den, eveneens den dat. s. masc. zonder declinatieuitgang begon te bezigen, zoowel van het onverzeldde of door *een, mijn* enz. voorafgegane als van het met *de, dese* enz. verbonden adject. Vgl. in het Dietsch: *in een doncker karcker* Pass. Wint. 45 v. 105 r., *van den middelbaer guede* S. le Roy 137, *een claer avont* (acc.) Delftsce Sout. 415, *noit snelder bode* (acc.) Die eerste Blisc. v. Mar. 1008; Add.; evenzoo in de 16de eeuw: *van een oprecht leeraar, bij eenig leeraar, van een recht Droom-duyder, in elck redelijck Mensche, van een ongeleert Heyden* Coornh. Wrk. I f. 46 r. 49 r. 72 v. 79 r. 80 r., *gheen redelijck mensch* (dat.) Ib. 49 r., *teghen een cleyn vyandt, na een getrou verrader* Geusenlb. V. L. bl. 48, 150, *voor een weer.lich predicant, voor een eerweerdich Pater* Br. Corn. Serm. 13, 30, *een goet vriend* (dat.), *voor een eerloos ketter, v. een verdoemt ketter, v. een eerloos Boeve* Bienc. 14, 32, *een onbeleeft mensche* (acc.), *van een wijs man* R. V. Sinnep. 64, 174, *een quaet gast, vriend* (acc.) Brabb. 30, enz.

Vandaar evenzoo afwezigheid van 't suffix in *W.'s o. p.*, en ook *later* bij de adjectiva op *-en, -er* en de onverzeldde of door *een* voorafgegane vóór een persoonsnaam geplaatste: *van een tyrannich Koningh* P. 1414, *een trou gezel* (acc.) *W.* 18, *een machtigh heer* (a.) *W.* 23, *voor een ongeschickt mensch* *W.* 37,

een braef Monarch (a.) W. 39, voor een treffelijck Edelman W. 48, eenen stercker Helt W. 58, met eenigh wreet tyran W. 82, een grooter buyt (acc.) W. 91, tot hoogher staet W. 92, onder noch grooter Tyran W. 105, van een onmenschelijck Tyran HV. tdl., een Roomsche soldaet (a.) HV. 683, hooger vloed (a.) HV. 712, voor een Godloozere herboren Pharo HV. 1185, met een stijver erm Hlg. Josua, met een rijcker luister III 473, op eenen vaster voet Inw. 936, eenen grooter beker Htz. 5, op Seveer, een lasterachtigh dichter, Htz. 6, op eenen vaster gront Alt. I 615, bij duister nacht W. 28, 44, Alt. I 615, VII 606, by helder dagh Alt. II 131, van tijtlijck Heer Alt. II 906, van eenen lager trap Alt. II 1689, een ruimer wegh (a.) Pp. 55, een Christensch Roomsche soldaet (a.) Pp. 548, tot een yvrigh wreker Pp. 915, een jongher Karels zoon (a.) IV 133, een' eedler scepter, een' hooger troon M. 2, voor een onrecht bastertzoon Ed. Inh., van een weereltlijck raetsheer J. Ber., van den Heidenschen Dioskoros, een Griex edelman, Hlgm. Bar. Inh., van eenigh woest soldaet Hlgm. Pel. 104, geenene geringher meester V 255, een rijcket troon (acc.) MS. 761, met eenen zachter stroom V 317, onder eenen grooter vyant V 354, een wisscher schat (a.) V 500, een vreedzaam Heer (dat.) S. 938, een' sterflijck mensch Sa. 1383, een vreedzaam Stoelgebroeder VI 32, in een schooner zonneshijn Luc. 15, een jongher zoon (a.) Luc. 420, voor eenen waerder zoon Luc. 929, voor een wreet Romain Bat. 1643, met dien aengebden naem VIII 132, met een' rijcker glans VIII 134, een grooter gruwel (a.) En. VII 565, met hun koperen beslaghe En. X 345, uit haeren hooger trans Gg. II 1154, enz. enz. Vgl. ook Hooft's 55ste Waernem.: „De Comparatieven, als GROOTER, MEERDER, VROOMER etc. declineer ik niet; maer stel EENS GROOTER VORSTEN; EENS MEERDER MANS; VAN EENEN VROOMER OVERSTE; etc.”

OPMERK. In een genit., als *uws ervaeren breyns* HS. 3, *mijns afgescheyden soons* Hip. 1505, *des overleden, overleên* V 368, En. II 927, enz. zag men het afleidingssuffix voor den buigingsuitgang aan; vgl. ben. § 100. Add.

99. Al wat totnogtoe over het schijnbaar onverbogen adject. is gezegd, geldt evenzeer voor *een*, *geen* en de bezitt. adjectieven; en bij de laatste niet alleen voor *mijn*, *dijn*, *zijn*, maar tevens voor de vormen van den 1sten, 2den en 3den pers. plur. en fem. s., welke onverbogen (vgl. Os. *unsa*, *iuwa*, den oorspr. gen. *hira*) een uitgang *-e* zouden moeten hebben, doch in navolging der andere ook als *ons*, *uw*, *haar* voorkomen. Voorbeelden van zulk *een*, *mijn*, *uw*, enz., zonder uitgang in den acc. (dat.) s. masc., nom. acc. (dat.) s. fem., (dat.) neutr., nom. acc. (dat.) pl., naast de verbogen vormen, zijn zoowel voor de ME. en de 16de eeuw als voor de V.'s tijd onnoodig; op elke bladzijde kan men ze aantreffen. Slechts een paar bewijzen voor den thans ongewonen vorm *ons* als nom. acc. s. masc. fem. en nom. acc. (dat.) plur. mogen wellicht dienstig zijn: *ons Verzorgher* P. 599, *ons heer* En. I 778, *ons vrijen hals* III 80, *ons Bestevaer* (acc.) III 117, *ons doortrapten spie* Gy. 483, *van ons verblijdingh* P 604, *ons stemme* P. 1342, *ons zoete rust* HV. 536, *ons kroon* VIII 93, *ons tranen* P. 1491, *ons droeve klachten* P. 1495, *ons boomen* P. 1501, *ons stalen degens* HV. 490, *ons lammers* Buc II 32, *ons Huisgoon* (dat.) El. 295, enz. enz. Zonderling is het dat, terwijl *mijn*, *zijn* in hun facultieve verbuig- en onverbuigbaarheid tegenwoordig nog volmaakt dezelfde zijn gebleven als vroeger, en *uw*, *haar* (en *hun*), zich geheel naar deze richtend, zelfs den vorm *uwe*, *hare* in nom. s. masc. en nom. acc. s. neutr. hebben opgegeven (vgl. nog Stat. Bijb. *uwe vader* Matth. VI 4, 6, 18. XV 4, *uwe Godt* Matth. IV 7, 10, XXII 37, *hare man* I Cor. VII 39, doch zeldzaam tegenover het veelvuldig gebezigde *uw*, *haer*), daarentegen *onze* geheel en al de buiging van het onverzeldde adject. is gaan volgen: steeds *onze* in nom. s. masc., n. acc. s. fem., n. a. plur.; *ons*, nooit *onze*, in nom. acc. s. neutr. (vgl. nog bij V. *onse leven* Verg. 29, en in den Stat. Bijb. *onse Broodt* Matth. VI 11, Luc. XI 3, *onse Vleesch*, *onse Woordt* II Kor. IV 11, I 18, enz.); en nooit meer *ons* voor *onzen*.

OPMERK. In het Mhd. is zoowel bij de possessiva als bij andere adjectieven hetzelfde verschijnsel waar te nemen, als in

deze en de vorige § § is besproken. Z. WEINH. Mhd. Gr. § 490 en vlgg.

100. Naast al de boven besproken vormen van adjectiva op *-en, -er*, zonder suffix, bezigt **V.** natuurlijk ook de regelmatig verbogene, als b. v.: *Salomons herborene paleyzen* HV. 719, *met zuyv're vlamme* HV. 2023, *verkorene Gemeente* HV. 2194, *in 't zwanghere inghewand* Hlg. Sam., *met opgeschovene gordijn* Hlg. Enoch, *de dronckene granaten* Hlg. Cal., *een andre ste* AH. 261, *zijne eygene as* AH. 616, *een sekre schuyelhoeck* AH. 730, *een hoogre wetenschap* Pa. 1158, *der uitgekorene Enghelen* Luc. 469, *zijn eigene afgezanten* Pp. 163, *ervaerene oorloghs knaepen* EN X 271, enz. enz.; zelfs waar wij thans regelmatig het adject. onverbogen laten: *syn guldene geschieren* HV 625, enz.

Somwijlen werd de afleidingsuitgang *-en* van 't onverbogen adject. in die casus, welke een buigingssuffix *-en* vorderden, voor dit laatste aangezien; gevolg hiervan, dat men, waar de gewone declinatie een *-e* vereischte, in plaats van die aan te nemen, ook wel de *n* elideerde: *ons goude krooon* P. 1109, *zijde kleeren* W. 26, *purpre Druyven* W. 50, *deze goude Thuyyn* Hspv. 293, *de marmre trappen* HV. 730, *onse opgeblase ziel* AH. 893, *der blintgebore blinden* Alt. II 1551, *door opgeborste kloven* En. VII 818; z. v. P. 1431, 1667, 1856, Lfz. WB. 60, W. 117, HV. 630, 681, 700, AH. Opd., 6, 370, 403, 430, 786, 844, 893, 1326, 1328, 1538, Hlg. Jos., Hlg. Ezech., Ldzv. 10, 14, 73, Hip. 610, II 316, 336, 667, Htz. 14 en 15, Pa. 575, JE. 191, JD. 1144, Gy. 21, 404, III 17, 284, V 57, VI 97, 130, 336, En. II 725, 882, En. III 742, 808, En. IV 195, 300, En. V 760, 1215, En. VII 818, 1046, En. VIII 978, En. IX 218, En. XI 170, 958, 1016, Gg. IV 1126, enz. enz. enz. Vgl. evenzoo in den Stat. Bijb. (z. De Jager op de Statenoverzett. bl. 138) en passim bij Hooft, Huygens, enz. Add.

101. De schijnbare uitgang *-en*, voortgekomen uit het tusschen adject. en subst. geplaatste *een*, ontbreekt in **V.'s** *o. p.* evenmin als in het Dietsch: *zoo trouwen aet* Gw. 56, *zoo grooten slaver-ny* Gw. 70, *zoo harden proef* P. 409, *zoo armen guyl* W. 1, *soo-*

danighen gheluck, vos W. 52, 54, *sulcken landt* W. 104, *hoe kleynen stucxken* HV. tdl., *zoo beschreyelijcken feyt* HV. 900, enz. enz. En gelijk in de ME. zulk een vorm weleens overbodig *een* of *geen* vóór zich kreeg (vgl. *een alle bijsteren lot* W. v. Hild. 116, 34, *gheen so sconen aenscrouwen* V. d. Feesten, 7, *zoo een mooijen man* Hor. Belg. II 160, *een alten groten saeck* S. le Roy 100, *so sconen edelen ioncfrouwe* Pass. Wint. 36 v., enz.), zoo ook bij onzen auteur: *van een zoo stouten daed* Hspv. 33, *van een zoo nutten kunst* Hspv. 49, *een te sonderlingen* Genoegen II 209, *van een soo braven helt* Pa. 889, enz.

102. Het ontbreken van den buigingsuitgang bij het attributief, zonder herhaling van 't lidw., achter zijn subst. geplaatste bijv. nw. hangt zonder twijfel samen met de § 86 besproken eigenaardigheid. Uitgaande van den nom. s. masc. fem., den nom. acc. s. neutr. en den nom. acc. plur. neutr., waar het casussuffix in 't Oudgerm. was afgefallen, drong de onverborgen vorm in andere casus door, en werd zelfs hier, omdat men tengevolge van de plaatsing des adjectiefs het verband met het zelfst. nw., dus ook de overeenkomst in casus niet zoo levendig meer voelde, de uitsluitend gebruikelijke. In de ME. is dit ontwikkelingsproces reeds bijna geheel voltooid: men vindt nog hier en daar een gedeclineerd adject. postpositum, doch alleen, voor zoover ik heb waargenomen, in (dus ten behoeve van) 't rijm; z. b. v. Vad. Mus. I bl. 392, v. 14, III bl. 237, v. 51, Borchgr. v. Vergi 953, H. v. Tro. 3204, 3274, 4826, 6627, Brand. 424, 525, 1549, 1645, W. v. Hild. 38, 37; 64, 101, Segh. v. Jher. 2002, 5519, 10605, Am. I 2195, II 1537, 1977, 3496, 6321, enz. enz. V., die niet alleen, gelijk thans nog gebruikelijk is, het met een bepaling verbonden, maar in de *o. p.* (zelden *later*) ook het van geen bepal. vergezelde adject. achter het zelfst. nw. plaatst, verbuigt dit nooit: „de eerste schepping, zoo *volmaeckt*,” IV 379, enz., en „Met *klaeuwen taey en krom*” P. 2006, „deze hant *gemat*,” Hlgm. st. Ae. 175, „*pijlers vast en sterck*,” Alt. III 638, „met *vleugels snel en vlugh*,” Hlgm. Mar. 86, „in

woestijnen *dor en naer*," Hlgm. Ap. 225, „'t yslijck slaghzwaert *bloot*," J. 728; z. n. P. 17, 454, 643, 684, enz.; „op u luyte *schoone*" P. 1628, „met purp'ren kleedren *schoone*" Gw. 29, „zijn naeckte Venus *schoone*" Gw. 73, maken hier natuurlijk geen uitzondering op; wel *met toover-zalve vuyle* Gw. 70, waar echter „reimzwang" mogelijk is.

103. Ook het attributieve vóór zijn subst. geplaatste, maar daarvan door een lidw. gescheiden adjectief en evenzoo het praedicat. bijv. nw. zullen wel op gelijke wijze en om dezelfde reden, als het adject. postpositum, aan hun onverbuigbaarheid gekomen zijn, die reeds in de ME. en daarom natuurlijk ook bij V. regel was: „soo *nutte* en *onvergeltbre* een Kunst," II 293, „met soo *groote* een' sorgeloosheyd," Hip. 1228, zijn als pedanterieën te beschouwen; „zoo *schoone* een bruit," VII 287, is volkomen in den haak.

104. Met herhaling van 't artikel achter het substant. geplaatst, werd het bijv. nw. in overeenstemming met zijn karakter zwak verbogen. Zie: *van Henderick den Zevenden* V 502, MS. 1403, *van Jacob den vijfden* V 502, *van Alexander den grooten* Tr. Opd., enz. Daarnaast evenwel ook *op Geeraerd Vossius den jonge* III 179, *van Strophius den grijze* El. 1139, *van Henderick den zevende* MS. 751, *Mephiboseth den lamme* Geb. 1038, *door Lutma den jonge* XI 253, enz., met het substantive gebezigde en als appositie beschouwde adjectief; en *van Innocent de tiende* IV 411, *van Alexander de Grooten* V 28, *onder Hendrick d' Achtste* MS. 178, enz. (vgl. *by Paus Nicolaes de vijfde*, *van Paus Sixtus de vierde* V. Mander, Lev. d. Schild. bl. 37 r., 40 v., *van Pelagro de tweede*, *onder Alexander de tweede*, *van Constantinus de Grcote*, *onder Constantino de vijfde* Bienc. 30 v. 31 v. 33 r.), waar het adjectief, voor een element van den eigennaam aangezien, evenals dit, onverbogen werd gelaten. Toch wordt XII 14 en 16, *van Paus Pius den tweeden*, *van Simon den melaetschen* goedgekeurd tegenover *de of den tweede*, *de(n) melaetsche(n)*.

105. De invloed van de declinatie des substantiefs op de

buiging van het zelfstandig gebezigde adjectief is bij **W.** reeds zoo sterk geworden, dat de substantieve buiging verreweg de overhand heeft en de oorspronkelijke, zuivere bijvoegel. vormen de minderheid uitmaken. Men vindt

in den dat. en acc. s. masc. in den regel: een *den Opperste* (dat.) Hlgm. Eul. 90, Alt. II 1059, 1516, *den naeckte* (dat.) Hlgm. Ap. 70, *den blinde, den lamme* (dat.) VI 351, *den opperste* (a.) TvAK. 44, *den twijfde* (a.) Alt. I 981, *den tweede* (a.) Alt. I 1348, *door Godts Gezalfde* Alt. II 1288, *dien onbesuisde* (a.) Pp. 891, *van een Grootte* Luc. 278 (z. v. III 13, 16, Gy. 1121, 1420, 1550, El. 808, 1278, 1474, Geb. 736, 1332, 1338, IV 631, JE. 1163, JD. 80, 363, 608, 1603, Alt. III 991, 1015, 1363, 1569, V 211, 212, 260, 303, 355, 356, 364, 407, 417, Sop. 115, 267, En. III 120, En. VI 246, 546, Ed. 56, enz. enz.); zelden *Godts gezalfden* (a.) Geb. 683, *den Oppersten* (dat.) J. 1055, 115, *den Hooghsten* (dat.) J. 1436, *den Allerhooghsten* (dat.) Luc. Ber., *den benijden* (a.) Luc. Ber., *bij den Hoogsten* VIII 106, enz.; vgl. XII 11, waar aan *den Allerhoogsten* de voorkeur wordt gegeven;

in den dat. s. neutr. gewoonlijk: *ten goede, ten beste, ten quade, ten minste, ten hoogste, ten leste, ten uiterste* II 166, TvAK. 57, 78, 231, 283, II 203, BbvH. 109, Hld. 20, Hlr. I 12, 15 en 28, IV 131, 135, 380, Pp. 1172, Buc. III 148, J. 487, 1876, Luc. Opd., 796, VI 11, 47, 126, 177, 348, 720, 734, enz.; zelfs *ten lange leste* En. IV 191, En. VI 2, 702, En. VII 145, En. XI 667, enz. 1), waar *lang* een zuiver adject. is; *van den quade* II 154, enz.; daarnevens echter *uyt den hoogen* Gb. WN. 366, Alt. I 1341, Alt. III 543, *in den hoogen* Luc. 1006, *met eenen, in eenen* Hlr. I 20, Alt. I 291, Hlgm. Ka. 124, En. I 263, *in den eersten* W. 75, *metten eersten* Hld. 17, en vooral na *te(n)* in de *o. p.* (minder dikwijls later) *ten lesten, ten laetsten, ten lesten, ten derden, ten vierden, ten halven, ten quaetsten, ten wtersten, ten goedern, ten hoogsten,*

1) En ter wille van 't rijm *ten lange lesten* II 678, III 91, Gy. 1.

ten nauwsten, ten vollen, ten breeststen, ten erghsten, ten slimsten P. 63, 372, 493, 637, 638, 839, 841, 1723, 1759, Gw. 33, 61, W. Inh., 27, 75, 94, HV. 856, II 678, III 14, 20, 60, 132, 162, Gy. 551, 1326, Sop. 83, 155, JD. Opd., JE. 988, M. 158, VII 671, Db. 890, enz.; vgl. reeds in S. le Roy *ten quaetste, den heilige, van allen quade*, bl. 97, 100, 180, enz. Add.;

in den plur. *d' aller grootsten, de dooden, de braefsten, der vromen, der gedooden, de genen*, enz. enz. passim (z. o. XII 20), tegenover de zeldzame *d' Oude, de syne, d' onverstandighe, d' allergrootste, d' onnoosle, die zelve, de godlooze, die gene, de zelve, der vrome, der wijse, der zelve*, en dergel., V. Inh., P. tdl., W. Vr., 4, 10, 18, 21, 40, 43, 49, 50, 52, 59, 104, 113, Hlg. Loth, Hip. 696, 1165, III 18, Geb. 738, MS. 114, JD. 680, Pp. 1458, V 268, 404, Luc. Ber., 962, VI 132, 349, 365, 374, VII 6, 435, Ed. 776, 1408, En. III 110, En. X 544, En. XI 140, 169, 712, enz. (in dat. *vreemde* Geb. 876, *weinige* J. 703, *d' onnosle* En. II 304), of een geëlideerd *veel, de geen, der geen* W. 49, 50, HV. 429, Pp. 1155, Hlgm. Bar. 1, VII 283, En. XI 669, enz.; (*der gener* en *der sulcker*, z. bov. § 93, naast het regelmatiger *der genen, der sulcken*, herinnert nog aan de in 't Dietsch gangbare vormen). Vgl. ook reeds Pass. Wint. *die heylighen, doden, sotten, cropelen, doven, crancken, sieken*, enz. 2 r. 8 v. 9 r. 33 r. 44 v. 56 r. 109 r. 125 v., in S. le Roy *die onsalighen, ghi doden* 115, 228, in den Delfscen Sout. 269, enz.

OPMERK. 1. Voor een plur. neutr. zie: *onder andere* P. tdl., *van twee uysterste* II 212, *cuvlen, rampen*, El. 92, *d' ongelijcken* El. 183, enz.

OPMERK. 2. Naar het § 94, 96—98 gezegde beoordeele men: *d' overleden* III 47, En VI 568, *'t gegreepen* III 21, *'t ontfangen* III 61, *met maghtiger* El. 239, *naer wijzer (luisteren)* El. 1540, *der overleén* En. X 969, *van mijnen oudstgeboren* JD. 1607, *van dien besneén* III 476, *dien overleden* El. 384, *sijn eerstgeboren* (a.) J. 1044, *den yermeten* En. VII 542, enz.

106. Behalve de *zw.* buiging van het substantief, heeft ook

de *sterke* invloed uitgeoefend op de declinatie van 't zelfst. gebezigd adject.; nam.

in den nom. acc. (dat.) s. masc., zonder *-e*, als: *een uytheemsch, een, de Heiligh, dien Heiligh, de, den goddeloos, uws, sijns gelijk, de Duitsch, de, eenen waenwijs, de Neerduitsch* P. 268, W. 92, Alt. I 889, 1315, Alt. III 29, Pa. 849, Pp. 411, JE. Opd., Hlr. I 17, M. 585, VI 721, Luc. 1166, 1611, Le. 366, VII 388, Gg. I 53, 1312, Gg. II 905, Gg. IV 637, XI 263, 268, enz.;

in den nom. acc. (dat.) s. neutr., zonder *-e*, als: *op 't lest, voor het helderst, in het laetst, 't aldernutst, al 't edelst*, enz. Hspv. 211, P. 2077, 2099, W. 34, VI 164, enz., *het klein, in 't goed, 't bruyn, het suyr, het dwaes, het oneerlijk, 't valsch, het ww, het sijn, 't eenigh, 't aertsch, 't ongebaent, 't zichtbaer, 't hemelsch*, enz., W. 66, 75, 106, III 37, 66, Alt. II 72, Pa. 870, 924, Pp. 1333, MS. 1245, VI 138, VII 297, enz.; vgl. reeds *dat cleyn, dat groot, dat guet, dat hoer* S. le Roy 134, 208, 345;

in den genit. s. m. op *-s*, in plaats van op *-en*, als: *'s gevangens* II 137, AH. 1037, *des eenes* Ldzv. 42, *des geens* HV. 12, HS. 175, *des verstorvens* AH. 546, *'s overledens* AH. 1131, V 185, En. III 89, En. X 795, *'s overwonnens* III 477, En. II 532, En. V 514, *des Heylighs* IV 365, *des afgestredens* VI 124, *'s verwezens* Inw. 1086, *des onbesnedens* VII 471, enz.; met dubbel genitief-suffix *'s eerstens* V. 170, *'s Hooghtens* V. 312, 392, 409, *des naestens* II 208, VII 183, 266, *'s Gekruistens* Pp. 383, *des onderdructens, des verdructens* VII 476, 487, *'s gezalfdens* Bg. I 546, *'s armens* N. 859, *'s doodens* Fe. 1586, *des blindens* H. III 459, 683, enz. (vgl. § 67);

in den pluralis *gevangens* Sop. 277, Geb. 645, V 266, 327, MS 950, Dh. 1678, enz.

OPMERK. Of een adject. zelfstandig of bijvoeg. stond, was **V.** niet altijd volkomen duidelijk; vandaar foutieve uitdrukkingen, als „weinige voorbeelden onder *veelen*” Ed. Opd.; „het velt Dat afgescheiden legt van *d'andren*” En. VI 712; „de steen van buiten en *d'aengegrensden*” En. VII 120; „*de vrijsten* van de

volcken" Bat. 1234; „Vier hooftprofeeten en de zes paer *mindren*" Bg. VI 623; z. v. En. I 283, 284, Z. Opd., enz. enz.

OPMERK. 2. „Naar *'s overleens verzoek*" MS. 1835, = „naar Maria's verzoek" herinnert aan *minen, dinen doode(n)*, zeven maal in den Delfscen Bijb. Genes. 23 op Sara toegepast, evenals in den St. Bijb. t. z. pl. *mijnen, uwcn dooden* en *sijns dooden*, aan het Mhd. *der tôte* en *disen heiligen*, Reinh. 1488 en 1510 van de gedooide hen gebezigd, en *deinen, meinen todten* in Luthers Bijbelvertal. Gen. 23 van Sara gezegd.

Afleiding des adjectiva.

107. In zake afleiding verdienen bij **V.** de volgende adjectieven onze aandacht:

a. op *-baer*: *onweetbaar* Gg. 140, *onveranderbaar* VII 491, Gg. IV 123, *onbegrijpbaar* VII 506, *ontfangbaar* VII 570, aangenaam (z. KIL.), regelmatige formaties van een verb. stam; voorts *ontzaghaer*, ontzag verwekkend, VII 491, *prijgbaer* Ad. 886, analoog met *wonderbaar*, *kostbaar*, enz., en *leerbaar*, tot leer(ing) bereid, geneigd, VII 598, analoog met *strijdbaar*, *dienstbaar*, enz.; *reisbaar* (van een weg) „geschikt voor de reis" II 44, III 598, Db. 1226, Hk. I 370, (van Aesculaep) „reisvaardig" H. XV 921, een afleiding, ten onrechte door Huydec. gewraakt; *-baar* nam., achter substantiva gevoegd, beteekent of „hebbende, toonende, opleverende" (vgl. *eerbaar*, *dankb.*, *wonderb.*, *kostb.*, *vruchtb.*, enz.) of „geschikt, bereid, geneigd, verplicht tot" (vgl. *strijdbaar*, *manb.*, *gangb.*, *feilb.*, *dienstb.* enz.); wat zou er dus tegen *reisbaar* = „bereid tot de reis" zijn in te brengen? toch wel even weinig als tegen *reisbaere weg* = „weg die zich leent tot een reis" (vgl. ook *zichtbaar*, zich leenende tot *zicht*, bezien); ook aan het eveneens door H. veroordeelde (*on*)*vergangbaar* VII 570, H. XIV 180, H. XV 337, zou desnoods, indien een verb. subst. *vergang* te bewijzen is, recht van bestaan kunnen toegekend worden, al is dan de mogelijkheid van een naar *vergan-*

kelijk gevormd Vondeliaansch fabricaat tevens niet te ontkennen; onvoorwaardelijk verwerpe men daarentegen *waerschijnbaer* H. X 422, door **V.** naar *waarschijnlijk* en *schijnbaar* verzonnen, *leefbaer* AH. 57, en *lijbaer*, in *lijbaerheid*, hartstocht (leidschaft) Gg. II 961, want aangezien de woorden slechts uit een verb. *waar schijnen*, *leven* en *lijden* zouden kunnen zijn voortgekomen, ware alleen een passieve opvatting, in geen geval een actieve mogelijk (de derivata met *baer* van een verb. stam hebben nam. uitsluitend pass. beteek.);

b. op *-ig*: *deughdig*, deugdzaam, deugdelijk, I 147, III 75, *haetig*, hatend, Hip. 289, parallel met *waardig*, *krachtig*, *lustig*, enz.; *heldig*, heldhaftig, III 175, als „passende aan een held” en *swaerdigh*, scherp, P. 2183, als „de eigenschap hebbende van een zwaard”, parall. m. *bokkig*, *zwijsig*; *haetig*, haatverwekkend, Hip. 118 (2de red.), *smartigh*, smart opleverend, Ge. IV 469, parall. m. *lastig*, last verwekkend; *lichtontbeerigh* AH. 870, par. met *vrijgevig*, *nalatig*, enz.; *geenig* Ldzv. 424, naar *eenig*: *onverzaedigh*, onverzaadbaar, VII 379, H. VI 448 (z. o. H. II 171, KIL. *onversactigh*), evenals *onderdanig* en het bij KIL. te vinden *onversienich*, de vermeerde vorm van een verb. adjectief; *gloeyendigh* HV. 118, 686, TvAK. 291, VI 138, En. VI 1082, enz., naar *levendig*; *weeldigh* III 64, 719, V 383, de oorspr. vorm voor het anorgan. *weelderig*; *persoonich* P. 179, 1660, in rijm voor *persoonlijk*;

OPMERK. Menig adject. bezigt **V.** zonder het suff. *ig*, waar dit bij ons hedendaags nooit ontbreekt: *behend*, *deft*, *eenvoud*, *doorlucht*, *lucht*, *godtverucht*, *nieusgier*, *onderdaen*, *onghestade* HS. 372. 394, 606, 791, II 569, 293, VI 82, Alt. II 964, 1069, Hip. 544, IV 622, Hlg. Neh., Pa. 1940, 2069, Luc. 364, En. II 872, En. III 642, En. IV 681, W. 105, enz., *onstuytm* AH. 1187, *onghestuim* Hlr. III 27, Htz. 15, En. I 172, En. III 96, enz., *veyl*, *vacht* Gw. Vr., P. 428, Hspv. 144, HS. 325, W. 95, AH. 178, enz., *wispeltuyr*, *woed* W. 105, 115, III 454 AH. 1030 (zie voor meer bewijspl. Taalgids VIII 17—32), nevens *eenvoudigh*. pas-

sim, *godtvruchtigh* En. III 517, 767, En. IV 652, En. VI 560, *nieusgierigh* Gb. WN. 405, *cnstuumigh*, *onghestuumigh* Hld. 18, En. IV 430, *wispeltuyrigh* W. 115, II 572, En. II 54, enz. Mr. BOGAERS heeft deze en dergelijke vormen (Taalgids t. a. pl.) opgevat als ontstaan ten gevolge van den afval van *-ig*. En voorzeker mag zulk een elisie, of liever zulk een samensmelting der tot *j* geworden *g* met de voorafgaande *i* bij enkele der door BOG. uit andere auteurs aangehaalde woorden plaats gehad hebben (vgl. ook Hel. Cotton. 245 en 2957. *alomahti*, voor *alomahtig*); toch hebben we daarom nog geen reden een zoodanig proces bij het grootste deel der hier bedoelde adjectieven aan te nemen, wijl ze, zonder hun suffix, volkomen overeenstemmen met de oude bijvoegel. vormen, Ohd. *be hende*, Ags. *dāft*, Os. *énfald*, *liocht*, Got. *faurhts*, Ohd. *giri*, het part. van *doen*, Ohd. *stāte* en *unstāti* (Nhd. *unstāt*), *unstuom* en *ungistuomi*, Ohd. *fuhti*, Ags. *wōd*, en dus omgekeerd de vormen met *-ig* uit hen moeten zijn voortgesproten. Alleen bij *veil*, *veilig* en *wispeltuyr*, *wispeltuyrigh* laat onbekendheid met den ouden vorm dier nomina niet toe een beslist oordeel omtrent hun genesis uit te spreken, want de twijfelachtige beteek. van *fele* in *en fele lith* (Wetten der Brokmers bij V. Richthofen 180, 16) en de onzekerheid van een samenhang tusschen ons woord en het Ags. *faele* lief, goed, geven geen recht een oud *fele*, securus, aan te nemen.

Omtrent *lucht*, *locht*, den nevenvorm van *licht*, helder, (beide met verkorting des oorspr. langen vocaals uit *liucht*), zij nog opgemerkt, dat het naast zijn origineel begrip „helder, schitterend” (z. b. v. nog Luc. 1858) ook de opvatting „licht, niet zwaar, vlug” heeft gekregen (z. P. 688, 1420, Hip. 544, VII 240, En. V 615, H. XI 1016, H. XII 59), en wel door invloed van *licht*, Hd. *leicht* (Got. *leihts*), waarmede men het in verband bracht. *Levende* en het daaruit voortgekomen *levendigh* beteekenen beide nog hetzelfde: vgl. *levende* als „levend” El. 1293, M. 599, enz. en als „levendig” III 178, 716, VII 12, En. V 893, enz.

(vd. *leventheid* = „levendigheid” V 242), en *levendigh* als „levendig” III 30, 98, El. Opd., Svp. Vert., enz. en als „levend” Gy. 13, 187, 1043, 1525, M. 32, V 204, enz. *Vergifte*, vergiftigd, III 281, is natuurlijk een partic. van 't verb. *vergiften*.

c. op *-loos*: *heelloos*, onheelbaar, Bg. V 112, en *wegeloos*, niet te wegen, H. I 24, die beide te recht door HUYD. I, 17 en 356, verworpen worden, dewijl derivata op *-loos* van verbale stammen in onze taal niet bestaan; (de veelal met een verb. in verband gebrachte nomina *reddeloos*, *roekeloos*, *stoorloos* spruiten uit een verb. substantief, dat met het Mhd. *rette*, redding, het Ohd. *ruaha*, en het On. *stura*, bezwaar, moeilijkheid, correspondeert); ook het evenzeer foutief gevormde *vluggeloos*, niet kunnende vliegen, W. 125, dat door V. van *vlugghen*, kunnen vliegen (z. KIL.) is gevormd;

d. op *-isch, sch*: *Soldaetsch* (in *sold. dans*) HS. 836, *heldisch*, heldhaftig, HS. 143, HV. 455, *heersch* (in *h. vrouw*) Sop. 870 (vgl. Hd. *herrisch*), *tigersch* (in *tig. gemooden*) VI 347, *Kristensch* (in *Kr. Lustprieel, Chr. hart*) VII 666, 687, te vergelijken met *boersch*, *kindsch*, *snaaksch*, *slaafs*, *duivelsch*, enz. („gelijkende op” of „eigen zijnde aan den persoon, het dier, door 't grondw. genoemd”): *lentisch* (in *l. landou*) Gb. WN. 420, *lentsch* (in *l. bloemen*) III 269, te vergel. met *zondagsch*, *middeleeuwsch*, enz.; *krijgisch* (in *de kr. Haene*) W. 113, van *krijg*, *haats*, geneigd tot haat, JD. 392, van *haat*, en te vergel. met *kerksch*, *loopsch*, *koopsch*, *speelsch*, enz. („neiging hebbende tot de door 't grondw. genoemde zaak of handeling”), welke, verkeerdelijk voor afleidingen van een verbal. stam aangezien, tot het ontstaan van een *vernietsch* (in *d' al vern. doot*), Lfz. WB. 71, aanleiding hebben gegeven; *vier-scheepsch*, *duysent-tongsch* (in *v. Vloot, d. Faam*) Hspv. 288, HG. 173, te vergel. met *driedraadsch*, enz.; *onpersiensch* AH. 1374, *quix* Hip. 548, versterkingen van den vorm, evenals *stuursch* van het oorspronk. bij V. nog Hld. 4, H. XIII 1181 aan te treffen *stuur* (Mndd. *stür*), en ons *schalksch*, naast het adject. *schalck*, Hlgm. st. Ae. 69, Alt. III 1177;

behalve de reeds genoemde op *-isch*, nog *Jodisch* HV. Opd., *barbarisch* HV. 695, II 129, 204, III 158;

e. op *-zaam*: *schaemzaam* HV. 758, Ed. 1442, van een oud *schaem*, schaamte (z. Oudem. Mnl. Wb.), *gevoelzaam* VII 644, parallel met *minzaam*, *dengdzaam*, enz.; *nutzaam*, nut opleverend, HS. 400, parall. m. *gruwzaam*, *leerzaam* (leerrijk), *heilzaam*, enz.; *gespraeckzaam* HS. 125, VII 492, neigende tot *gespraeck*, gesprek, par. m. *arbeidzaam*, *werkzaam*, enz.; (*ge*)*stichtzaam* N. Vr., Bg. I 418, par. met *verdraagzaam*, *sparzaam*, enz.; *onverzaetsaem* X 497, Fe. Opd., een foutieve formatie naar *onverzadelijk*, want derivata met *zaam* van verb. stammen hebben nooit pass. beteek.;

f. op *-lijk*: *leerlijk*, kunnende gel. worden, HG. 9, W. 22, *zienlijk*, zichtbaar, Luc. 211, parall. m. *begrijpelijk*, *aannemelijk*, enz., en *ontijdlijk*, niet passende voor een zekeren tijd, X 563, par. m. *natuurlijk*, *adellijk*, *mannelijk*, enz.; *zichtelijk*, zichtbaar, HV. 597, is eene foutieve formatie, daar afleidingen met *lijk* van verb. nomina niet, evenals de met *baar* gevormde, „geschikt, geneigd tot” beteekenen, maar slechts „opleverende, veroorzakende” (vgl. *afzichtelijk*, *afschuwel.* = „afzicht, z. KIL., d. i. verachting, afschuw verwekkend”), alzo *zichtelijk* wel = „zicht opleverend,” maar niet = „tot z. geschikt” (gelijk *zichtbaar*) zou kunnen zijn;

g. op *-achtigh*, *leerachtigh*, *leerzaam*, HS. 400, par. m. *praatuchtig*, *kijfachtig*, enz., en *zeegachtigh*, zeeghaftig, En. IX 953, par. met *deelachtig*, *woonachtig*, enz.;

108. Ook zijn nog vermeldingswaardig:

derivata met *-el*: *ghetuimel*, tuimelend, P. 1901, *kostel*, kostbaar, III 273; met *-d*, *-t*, en met of zonder praefix *be*, *ge*: *klaergeooghde* HS. 963, *duysenttonghde* Gb. WN. 912, *saffraende* II 678, (*t*)*kruyste* (kussen) III 109, *veelooghde* H. I 817, *behart*, moedig, Geb. Opd., *gehert* m. gel. bet. HV. 425, 880, *gezielt* Hlg. Ad., *gehoost*, van hozen voorzien, Gb. WN. 718, *gestaefd*, van een staf voorzien, Alt. I 183, *geborstelt*, v. borst voorzien, En. VII 24,

o precht, dat nu eens als *oprecht* voorkomt, MS. 1638, Sa 1313, VII 260, VIII 117, En. V 519, enz., dan eens als *óprecht* (vgl. Hd. *áufrecht*), III 61, 90, 117, 147, IV 389, V 567, VII 259, Sa. 1229, En. VII 775, enz.;

het ook thans nog gebruik. *wonder*, wonderbaar, Alt. III 194 (vgl. o. Mndd. *wunder* adj., Sch. u. Lübben);

liefgetal HS. 125 (z. *Toekomst* v. Juli, 1873, bl. 308), en *tonvreden* V. 99.

Het pronomen personale en het possessivum.

109. *Du, dijner* en *dij* worden hier en daar nog in V.'s *o. p.* aangetroffen; z. HG. 175, 214, Hspv. 4, Gw. 11, 28, 39, 52, P. 1257, 1286, W. 1, 97, 106, HV. 864, AH. 767. 876, 984, 1386, 1424, enz. enz.; het laatste ook weleens in de *j. p.*, als M. Opd., IV 380, El. 318, 646, 1161, 1456, 1496. (Evenzoo ook bij Hooft soms nog *dij*; z. b. v. Mengelw. bl. 498, 535, enz.). Vgl. hieromtrent Marnix v. St. Aldeg. in de *Voor-rede* vóór zijn Psalmvertaling (van 1580): „Alleen daer inne hebben wy een weynich „af-getreden van de wijze van spreken, die nu heden ten dage „meest gebruyckelick is in dese Nederlanden, als dat wy hebben „willen het onderscheyt houden tusschen de wijze van spreken, „die men tot eenen persoon alleen gebruyckt, ende tusschen de „gene die men gebruyckt tot velen: stellende in de plaetse van „dese bij-namen (ghy) ende (u), *welcke hedendaegs in dese landen meestendeel gebruyckelick zijn als men eenen persoon alleen „aenspreeckt*, dese (du) ende (dy) enz.” En voorts: „Jae over „dertich soo veertich jaeren herwaerts in alle de boecken, daer „men de kinderen uyt plach te leeren lesen, en gebruyckte men „anders niet dan du en salst geen over-spel doen, ofte stele „niet enz.” En nog: „Soo dat seer onlancx dit leelick misbruyck „ende confusie van getalen in de H. Schrift heeft beginnen in „te breken. En nog souden wy geen groote swaricheyt gemaect „hebben, om den gemeynen man, die heden ten dage gewent is „anders te hooren, te gerieven, enz.”

Evenzoo ook nog *dijn* HG. 171, 187, 200, 207, P. 141, 933, Hspv. 190, 355, 406, W. 113, 114, enz.

110. Met het oog op den vorm des genitiefs der persoonl. pronomina in 't Oudgerm., zou men in het Mnl. in dien casus *mijn*, *dijn*, *sijn*, *haer(e)* (tem. s.), *onser*, *uwer* en *haer(e)* (plur. comm. gen.) verwachten. Hiervan is echter alleen *onser*, *uwer* en *haer(e)* (*hoer*, *huer*) gebruikelijk; terwijl in den sing. *mijns*, *dijns*, *sijns*, *haers* (ook *hoers*) regel zijn geworden, klaarblijkelijk omdat men, in de oorspronkelijke vormen geen genitiefuitgang ziende, het gewone suffix van dien casus daarachter gevoegd had. Daarnaast ontwikkelde zich ook *mijnre*, *dijnre*, *diner*, *sijnre* Geert Grote's D. vertal. Bijl. I 3 en 6, Mnlp. II 2696, I 1880, 2558, 2647, 3072, II 2958, 3450, 3680, Summe le Roy 135, 226, enz., met een uit *onser*, *uwer* overgenomen suffix *er(re)*, evenals een gen. *harer*, *haerre*, *hoerre* Lorr. I 2947, Rein. 151, 313, st. Am. I 3199, H. v. Tr. 4058, Mnlp. II 566, 601, 2510, IV 467, V. Hild. deg. 20, 101, enz., voor *haer* (zelfs een *haerrer* st. Am. I 3961); en door invloed van *mijns*, *dijns* enz. een *ons* (uit *onses*), *uwes*, *haers* en *hoers* V. Hild. 74, 213, Ferg. 4503, Rose 12013, 14013, Lev. v. Jes. 66, 141, 155, Delfsce Bijb. Mach. I Cap. 12, en II Cap. 9, Reg. III Cap. 8, enz.) en, in verbinding met *ghelijck* en *selfs*, Ruusbr. I 207, st. Am. II 2405, Mnlp. IV 2223, IV 2271, Delfsce Bijb. Mach. II Cap. 12, enz.

Zoo ontstond dan in de Nederl. dialecten een dubbele genitief: die op *er*, welke bij **V.**, evenals nog heden ten dage, in verbinding met een den 2den nv. regeerend verb. of adject. werd gebezigd (vgl. „ontslaet u *mijner*” HV. 748, „erbarm u *mijner*” Pp. 312, „*mijner* ontfarmen” Hlgm. Caec. 115, „*mijner* gedachtigh” Hld. 15, „wee *mijner*” Hld. 2, „erbarm u *mijner*” Hld. 4, „het jammert my *dijner*” W 97, „erbarmt u *haerder*” HV. 1497, „wee *onser*” HV. 742, 747, 2025, „*onser* ghedenckt” Verg. 27, „ick my *uwer* deeren moght” AH. 1080, „en sal sich *hunner* jammeren” II 148, enz.); en die op *s*, *es*, welken **V.** òf, gelijk wij nog tegenwoordig, met *gelijk* en *selfs* vereenigd gebruikt

(vgl. „*sijs* gelijk” Pa. 506, „*haers* gelijk(en)” W. 5, 22, 123, „*uwes* gelijk” W. 18, 83, „*syns* selfs” W. 77 Lfz. Cr. 216, P. kb., Pa. 835, „*uwes* zelfs” Hlg. Sam. enz. enz.), of ook bij adject. en werkw. bezigt (vgl. „*mijns* niet weerdigh” Gw. 39, „erbarm u *mijns*” Pp. 371, Hld. 12, „ontfarm, ontfermt u *mijns*, *mijnes*” IV 380, V 358, 413, En. X 1022, „*ghy myns* gade slaet” Lfz. Cr. 51, „*haers* erbermt” HV. 145, 674, „*haers* ontfermt” II 110, „*onzes* gedachtigh” Hlr. III 27, „ick wil my *uwes* ontslaen” W. 83; „zich *uwes* ontfarmde” V 244, enz. enz.). Voorts nog in overeenstemming met de oudere taal: „*onser* aller moeder” P. tdl., „*onser* aller bloed” Pa. 1876, „uit *onser* aller naem” Pp. 620, „*onzer* beider grootvader” Hld. 8, „voor *uwer* aller voeten” Pa. 756, JD. 472, enz.; naast „*ons* aller leven” Lfz. Cr. 265, „*ons* aller Priester” IV 383, „*ons* aller naem” En. VII 401, „*ons* beider Faem” El. 1000, „*uw* beider wil” IV 154, „*haer* aller wandel” Hlg. adl., „*hun* aller bloet” Alt. II 245, „*hun* beider doot” Ed. 1617 (z. n. Hlr. III 2, VI 163, VII 166, En. IV 251, En. V 222, enz.), den thans in verbinding met *aller* en *beider* uitsluitend gebruikelijken vorm, welke blijkbaar hieruit ontstaan is, dat men het oorspr. person. pronom. als een possess. begon aan te zien. 1)

III. Ook een genif. *kunner*, door invloed van den datief-accusat. *hun* in plaats van een ouder *harer* ontwikkeld, bezigt **V.** (vgl. b. v. II 148, enz.). Het oudste voorbeeld, mij van zulk een anorganischen vorm bekend, leest men in De eerste Blisc. v. Mar. 1353: „Dat ghi *hens* wilt ontfermen,” alzoo den datief-accus. *hen* + het genitiefsuffix *s*; vgl. ook beneden § 129; voorts in den Delfsc. Bijb. Jerem. Cap. 37. „ic sal — *hems* ontfermen.”

III2. Van de anorgan. declinatie van *gij lieden* geeft HV.

1) Ten gevolge dezer misvatting is **V.** nog verder gegaan door het pron. zelfs de declineeren; zie *onze aller smert* Tr. 872, en *van beide onze ongelukken* H. IV 209, voor *ons aller sm.*, v. *ons beider ongel.*

1175 een voorbeeld in den genit. *uw luyder*. Vgl. *haerlieder*, *heurlier* Houw. Peg. pl. I 745, L. d. Const. 6, 11, en den hier naar gevormden dat.-acc. *hen luyder*, *hun lieder* Coornh. Wrk. I 49 v., Peg. pl. I 734, R. V. Brabb. tdl., enz.; vanwaar in 't Westvl. niet alleen *heurlieder*, *ulieder*, *van heurlieder* als 4de of 3de nv., maar ook *ghij lieder* als nominat., en in genit. *heurlieders* Br. Cornel. Serm. bl. 76, 78, 80, 83, 88, 90, 96, 99, enz.; vgl. ook het hedendaagsche Westvl. *gijlder*, *zijlder*, *wijlder* of *gulder*, *zulder*, *wulder* als nom., *ulder*, *hulder* in de casus obliqui.

118. In de ME. is de 3de en 4de nv. plur. der drie geslachten van het pron. des 3den persoons *hem*, *hen*, *hun*. Dit *hem* komt in de 16de eeuw nog enkele malen voor (b. v. in dat nieuwe Testament bij Adr. van Berghen, van 't jaar 1524, Matth. Cap. 14, 15, Luc. Cap. 1, 2, 5, enz., bij A. Bijns passim, in de Referynen, vertooght binnen Ghendt (in 1539), bl. 55, 66, 71, 76, 104, 107, 114, 115, 121, 122, 124, 139, enz., Dat nye Testam. (te Kampen, 1539), Luc. Cap. 2, 4, Dat n. Test. (Tantwerpen, 1554), Luc. Cap. 2, enz, zelfs nog bij Houwaert in diens Peg. pl. I 96, 768), om daarop geheel te verdwijnen. Naast *hen* en *hun* evenwel begint ook de oude vorm des genitiefs *haer* in den dat. en acc. te dringen, en wel reeds sedert de 15de eeuw. Was naast den gedeclin. vorm *haer* ook de omschreven *van hem*, *van hen* in gebruik, dan lag een verwisseling voor de hand, die een *van haer*, *van hoer* te voorschijn kon roepen (z. b. v. Dat lijd. ons Her., Mnl. Bibl. XIX, bl. 76, Delfsce Bijb. Macch. I Cap. 13); en bestond er eenmaal een *van haer*, dan was het uitblijven eener gelijkstelling van *haer* en *hem* in den dat. en accus. haast onmogelijk, te meer dewijl men reeds in den sing. fem. aan een 3den en 4den nv. *haer* gewend was. Zie voorts in de 15de eeuw *bij hoer* in het Limburgsch (z. *Taalk. Bijdr.* I bl. 112), *haer*, dat. en acc. plur., Delfsce Bijb. Numer. Cap. 27, Macch. I Cap. 14, Jerem. Cap. 44, *mit haer*, *op haer*, *in hoer*, als plural., Ib. Reg. I Cap. 39, Judith Cap. 6, Zach. 13 (Add.);

in de 16de *haer*, naast *hen*, *hun* (en *hem*), in Dat n. Test. (bij Adr. v. Berghen, in 1524), Matth. Cap. 13, en voorts lb. 14, 16, 25, Luc. Cap. 4, 5, enz., Refer. vertooght binnen Ghendt (1539), bl. 49, 66, 84, 90, 92, 111, enz., D. nye Test. (te Kampen, 1539), Luc. Cap. 2, 5, 6, 7, 8, 19, 21, 24, enz., Dat n. Test. (Tantwerpen, 1554), Luc. Cap. 2, 17, 24, enz., Dat n. Test. (van 1569), Luc. II, 18, 33, 39, III 21, IV 22, 32, V 26, VII 29, enz., Peg. pl. Voorr. bl. 14, 18, voorts 19, en passim, Coornh. Werk. 174 v., 75 r., en passim.

Vandaar ook bij **V.** in de *o. p.* een dat. en acc. plur. *haer* voor alle geslachten (V. 65, W. 1, 2, 9, 28, 36, 39, 40, 45, 96, 108, HV. 1038, enz.), naast *hen*, *hun*, dat natuurlijk ook als fem. optreedt. (Gw. 19). In de *j. p.* echter wordt dit meervoudig *haer* als communis generis reeds zeldzaam (slechts El. 1449, en in een paar in de volkstaal geschreven stukjes, III 70 en 85); het beperkt zich tot het fem., terwijl *hun* en *hen* voor het masc. en neutr. dienst doen.

Een onderscheiding, althans een scherpe scheiding tusschen de beide laatste vormen als 3de en 4de nv. kent **V.** niet; we vinden herhaaldelijk *hen* als dat. (W. 2, 11. 26, 36, 46, 47, HV. tdl. en Inh., Sop. 810, III 295, 317, M. Opd. en 1014, 1380, V 278, 352, Gy. 155, 261, 361, 497, 1228, El. 46, 229, 360, 362, En. II 265, enz. enz.) en *hun* als accus. (Gw. 18, 47, 70, P. 123, 179, 957, V 186, 323, 403, 410, En. I 641, IX 190, X 874, Geb. 1672, Sam. 659, enz. enz.). Hoe jonger de gedichten evenwel, zooveel meer verschijnt *hun* als 3de, *hen* als 4de nv. Vgl. Hoof't's 31ste *Waernem.*, alwaar *hun* als dat., *hen* als acc. plur. wordt opgegeven, terwijl de daarbij gevoegde opmerking zegt: „My zoude best dunken den *Datyf* te maken **HUN** in *Singulari* (lees *Plurali*) om hem te onderscheiden van den *Accussatyf ejusdem numeri*.”

114. In plaats van *haer(e)*, uit *here* (Oudgerm. *hira*, *hiro*, *hiru*), met *a* uit *e*, vóór *r*, als in de Dietsche vormen *begharen*, *daren* *scharen*. enz., voor *begheren*, enz., leest men somwijlen

heur (vgl. ook Mnl. *hoer*, *haer* en *hoerre*), met *eu* (*oe*, *ue*, teeken voor den klank *eu*), uit volk. *e*, gelijk in *speulen*, *veul*, *reus*, enz., uit *spelen*, *veel*, *rese*, enz.; z. b. v. Gw. Vr., II 654, enz. Voor *hem* staat een enkelen keer in gedichtjes in de volkstaal (III 83, 84, 726) *hum*, met onv. *eu* uit onv. *e* (vgl. bov. § 16), gelijk in *hun*; vgl. ook Hooft's 3^{1ste} *Waernem.*: „'t waer — mischien beter in *Ablativo Singulari* te zeggen *HUM*”; in het aldaar gegeven paradigma zet hij *hum* naast *hem* in den dat. sing.

115. *Ze*, *se*, de verzwakte afstammeling van *zij*, dat we naar het Oudgerm. *sia* in den acc. s. fem. en plur. comm. gen. zouden verwachten, is bij **V.**, evenals in het Dietsch, aan te treffen, en wel niet alleen in deze casus (W. 109, HV. 1133, 1198, enz. enz.), maar ook in den 3^{den} nv. s. fem. en plur. der drie gesl., waarin het reeds in de ME. was ingedrongen (II 111, Pa. 1218, IV 408, 567, 751, VI 178, En. IV 978, en HV. 1139, BbvH. 410, II 680, Hlr. I 28, Luc. 90, En. I 746. En. II 888, En. IX 377, enz.).

116. Het in de comedies en kluchten der 17de en volgende eeuwen haast regelmatige *mijn* (*zijn*), voor *mij* (*hem*), leest men V. 297 in rijm, II 136 in een voor het volk geschreven gedichtje. Dr. Cosijn's opvatting, als zou dit *mijn*, oorspr. genit. van 't pers. vnv., door de praepos. *van* vóór zich aan te nemen het voorkomen van een dat. of acc. verkregen hebben (z. Taal- en Letterb. II 153), is minder aannemelijk, dewijl de oudste Dietsche 2de nv. nooit meer *mijn*, *zijn* luidde. M. i. hebben we hier aan invloed van den genitietvorm *mijns*, *zijns* te denken. Door het oude *haers* gen. s. fem. naast *haer* dat. acc. s. fem., den gen. plur. *haers* naast den in de 15de eeuw opkomenden datief- en accusatiefvorm *haer* (z. bov. § 113), den in de 15de eeuw zich ontwikkelenden genit. *hems*, *hens* (z. bov. § 111) nevens den 3^{den} en 4^{den} nv. *hem*, *hen*, den genit. *diens*, *wiens* (z. ben. § 129) naast *dien wien*, raakte men gewoon aan een pronominalen genitief, welke zich alleen door de achtervoeging der *s* van den vorm des 3^{den} en 4^{den} nvs. onderscheidde. Was het dan wonder, dat men naar

den 2den nv. *mijns, zijns* een dat. en acc. *mijn, zijn* fabriceerde?

117. Als wederkeer. vnw. bezigt **V.** in den regel *zich*. Slechts in de *o. p.* is daarnaast ook *hem, haer, hen* enz. niet ongebruikelijk, als *GW.* 30, 39, 42, 52, 58, *P.* tdl., 1179, 1388, 1389, 2127, *W.* 4, 9, 11, 14, 15, 17, 18, 21, 40, 49, 100, enz. enz.; hoogst zeldzaam vindt men het in de *j. p.*: *V* 270, *VII* 316, *VIII* 107, *En.* *VI* 1020, 1124, 1293, *Sam.* 896, de eenige plaatsen, die mij opgevallen zijn.

118. Als bezittitel. adjectief staat in den regel *hun* in het mann. en onz., *haer* in 't vrouw. meerv.; zelden *hun* in 't fem. (*GW.* 33, *Ldzv.* 114, *En.* *II* 309, *Ed.* 1731) en *haer* in 't masc. of neutr. (*W.* 4, 8, 21, 22, 23, 29, 32, 35, 59, *Hspv.* 210, *III* 647, in een eigenhandige aantek. van **V.** op de *Gebr.*, *III* 80, *JD.* *Opd.*, *En.* *III* 624, *En.* *IX* 94, en misschien nog op een paar andere plaatsen). *Hun* verschijnt reeds in de 15de eeuw in het Limburgsch (z. *Taalk. Bijdr.* *I* 112) en als *hen* in den Delfscen Souter (bl. 147 „dit is horen wech ende *hen* scande”). De vorm is het onmiddellijk gevolg van het opkomen van *haer* als dat. en acc. plur. (vgl. bov. § 113); toen naast het oorspr. *hem, hen, hun* in genoemde casus dit *haer, hoer* gangbaar werd, kon ook licht naast het oorspr. poss. *haer, hoer* een abnorm. *hen, hun* indringen. In de 16de eeuw ontmoet men nagenoeg bij elken auteur zuik een *hun* naast *haer*, beide overal commun. generis.

119. Nooit vinden we bij **V.** den als *praedicaat* gebezigden vorm *mijne, dijne, sijne, onse, uwe, hare*, gelijk die uit het Dietsch en uit de 16de eeuw bekend is: „Dese riddere es nu *mine*, *Lanc.* *III* 20001; „Mijn vader es here van desen lande ende na hem saelt *mine* wesen,” *Lanc.* *III*, 43934; „hemelrike es *hare*,” *Lev.* v. *Jes.* 33; „Mine leeringhe en es *mine* niet,” *Lev.* v. *Jes.* 126; „Nem dat *dine* es,” *Ib.* 135; „die en es *mine* niet,” *Ib.* 206; „want si *dine* syn,” *Ib.* 214; „Sijn dan niet *dine* de mesdaden?” *Theoph.* 147; „*Dine* es de mesdaet,” *Ib.* 154; „Het was al *mine*,” *Ib.* 204; „Hi es *mine* ende ic ben *sine*,” *Serrure, Vad. Mus.*

III, bl. 6, vs. 55; „Dans *onse* niet,” Lorr. I 4640; „Na mijnre tijt ist doch al *uwe*”; Mnlp. I 651; „dat *uwe* es,” Lev. v. Jes. 133; „Dit vingherlijn — Es *uwe*”; „Hets *uwe*”, Tien Goede boerd. 3, 85 en 91; enz.; en „ende al wat mijn is dat is *uwe*”, Dat n. Testam. bij Adr. v. Berghen, Luc. Cap. 14; „D’Aertsche vreucht is *uwe*”, „Dus is de schult *mijne*”, „U dinghen zijn *mijne* en *uwe* zijn mijn dinghen”, Peg. pl. I 93, 193 en 857; „Al ware al tgoet *mijne* der werelt ront”, Houw. L. d. Const. 153; enz. Doch bij onzen dichter steeds: „al ’t vee is *uw*”, Gb. WN. 618; „*uw* is ’t gevogelt”, Ib. 612; „die Wraeck is *u*”, Verg. 67; „dit ’s *mijn*”, V 67; „De bruit is *mijn*”, Le. 1202; zie verder HV. 979, III 64 en 148, IV 117, JD. 1049, M. 1540, enz. Toch had men ook hier den vorm op *e* kunnen verwachten, want b. v. ook de Statenbijb. heeft: „want *uwe* is het Coninckrijck Godts”, Luc. VI 20; „Mijn leere en is *mijne* niet”, Joa. VII 16; „Al wat de Vader heeft is *mijne*”, Joa. XVI 15, „Sy waren *uwe*”, „sy zijn *uwe*”, „al het mijne is *uwe*”, Joa. XVII 6, 9 en 10, „en bleef het niet *uwe*!” Hand. V 4, „*Mijne* is de wrake,” Hebr. V 30; „want alles is *uwe*” I Cor. III 21; enz. Dat dit suffix *e*, om hier even bij stil te blijven staan, geen declinatie-uitgang is van het in genus en numerus met zijn naamw. overeenkomende praedicaatsadjectief, behoeft nauwelijks gezegd te worden, daar toch reeds in ons Dietsch het praedicat. adj. zonder uitzondering onverbogen blijft; daarenboven *mijne* enz. wordt zoowel in verbinding met een mann. en onz. enk. naamw. als met een enk. vrouw. of meerv. gebruikt (vgl. de vbb. boven). Blijkbaar daarentegen hebben we hier bij *onse*, *uwe*, *hare* aan den niet geapocopeerden en ongedeclineerden vorm van ’t possess. (Ondfr. *unsa*, *iurwa*, Os. *usa*, *iurwa*, *hira*) te denken, en in *mijne*, *dijne*, *sijne* een analogievorm naar de eerste te zien 1).

1) Ditzelfde *mine* enz. vinden we terug in Dietsche constructies, als *der comst mine* Lorr. I 926, *den volcken sine*, *van der minnen sine* Am. I 1615,

(*Hare* natuurlijk oorspr. de genitief van het personale.).

Over de declinatie der possessiva zie boven § 99.

Het demonstratief pronomen.

119. Op een paar uitzonderingen na, verschilt de buiging van *die* en *dcze* niet van de hedendaagsche, vooral ook ten gevolge van het zeldzaam worden der datiefvormen (vgl. bov. § 69). Alzoo als 3de nv. neutr. van het substantive en adjective gebezigd pron. in den regel *dat*, *dit*, z. Hld. 12, Buc. VII 18, En. XI 248, enz. (evenals 't en *het* III 187, JE. 596, Hld. 8, IV 391, Pp. 1525, VI 732, enz.); zelden, behalve in de ook thans nog gangbare vaste uitdrukkingen *na dezen*, *uit dien hoofde*, enz. enz., *dien*, als bv. in *bij allen dien* W. 52, *van dien*, daarvan, Luc. Ber., *in dien gevalle* Luc. Ber.

Over het ontstaan van *diens* zie ben. § 129.

Die staat als artikel nog hier en daar in de *o. p.*, als W. 84, 87, 93, 94, 98, HV. 757, enz.

120. *Dese* apocopeert meermalen zijn suffix, vanwaar *decs* passim als nom. s. m., nom. acc. dat. s. fem., nom. acc. dat. plur.; zelfs een acc. s. masc. *dees* veroorlooft zich **V.** te bezigen,

II 4538, *bi der genaden sine* Brand. 323, *dat hert syne* H. v. Tro. 117, *die mage sine*, *die vrouw mine* Lorr. I 16, 897, *die natuere mine* Am. I 1245, *die mesdaden sine* Ib. 1193, enz. enz., waar de dichters ten behoeve van het rijm, in plaats van den onverbogen vorm *mijn*, *dijn* enz., den door verkeerde analogie daarnaast ontwikkelden bezigden. Aan een gedeclineerden vorm kan men hier moeielijk denken; waut waar zou men met de vijf eerstgenoemde citaten en dergel. moeten blijven? - Ook *sonder dine weten*, *sine viant*, *dine leydere*, *mine lunt*, *mine gheraetsel*, *sine ghescoeyte*, *dine ioncwijf*, *dine knecht*, *sine scilthnecht*, *mine saet*, *dine zwaert*, *sine scilthnape*, *sine soue*, enz. Delfsche Bijb. Genes. cap. 31, Jos. cap. 20, Jud. cap. 4, 11, 14, Ruth cap. 4, Reg. I cap. 1, 3, 17, 23, 24, 31, II cap. 22, III 14, 16, 18, enz., zijn navolgingen van *uwe*, *onze*. Add.

z. b. v. En. XI 1067 enz.; door syncope ontstond een *dees* uit *dezes*, JD. 1559 (evenals in 't Dietsch *ons* uit *onnes*). *Deze*, met voorafgaand lidw., zooals het voorkomt bij Brederoo (*den dezen* n. s. m. Moortje 226, en a. s. m. Ib. 1398, enz.) en bij andere oudere auteurs (z. HUYD. I 96 vlgg.), leest men bij V. niet; wegens de neiging, die er bestaat *ten* voor *te* te gebruiken (vgl. *ons ten uwen huize* enz.), mag *ten dezen dage* Begr. FH. 109, *ten dien dage* V 301, niet als bewijs gelden.

121. *Zelve, zelf, zelfde*, met *een, de, die, en gene*, met *de, die* verbonden, declineeren respect. als gewone of als subst. gezegde adjectieven (z. ook boven § 93); vandaar ook *dengeene, dengeen* dat. en a. s. m. passim (zelden nog een *dengenen* Hld. 20) en *desgeens* HS. 175, 1133, HV. 12, III 163, enz. (vgl. boven § 105 en 106); *deszelfs*, subst., als gen. s. masc. neutr. Sop. Vert., JE 808, V 75, enz. en in gelijke betrekking en cas. *des zelven* V 23, 24, 298, 502, VI 715, enz. (z. bov. § 106 en 105). In den genit. s. fem. is natuurlijk *derzelver stadt, tempel* W. 3, III 92, in de *o. p.* mogelijk, nevens *der zelve stede, plaetse* V 201, 584, VI 362, 710, enz. (z. bov. § 93). *Nietgene* was nog meermalen als demonstr. in gebruik; zie P. tdl., W. 66, 96, HV. 1483, 2181, Hlg. Noach, Aar., enz.

122. *Zelf* werd in het Got. uitsluitend zw., in de andere Oudgerm. dialecten st. en zw. verbogen. Vandaar in het Dietsch veelvuldig het zw. *selven* als dat. acc. s. fem., b. v. in Wal. 4000, 5520, Drie daghe here 98 en 393, Lev. v. Jes. bl. 5, 6, 64, H, v. Tro. 9414, Cass. 1450 en 1687 (waar de tekst font. *selve* heeft, tegenover de lezing van 't ms. *selven*), V. Hild. 90, 209; 110, 29, Vad. Mus. I bl. 59, vs. 60, bl. 63, vs. 215, V. d. lev. o. Her. 3551, Minnenl. III 415, IV 216, enz.; evenzoo *selven* als acc. plur., b. v. in Lev. v. Jes. bl. 144, 228, Mnlp. I 2388, IV 2263, Vad. Mus. I bl. 239, vs. 36, V. Hild. 2, 220; 41, 195; 68, 113; 82, 29; 88, 68, Am. I 2603, enz., naast den st. nom. acc. pl. *selve* V. Hild. 68, 117; 70, 214; 83, 168; 102, 214, Mnlp. II 1693, Lev. v. Jes. bl. 68, 95, 107, 123, 183, D. lyd. o. Her. (Mnl. Bib.

XIX), bl. 8, enz. Desgelijks bezigt nog de 16de eeuw een dat. acc. fem. s. op *-en*, b. v. Tafelsp. (Cat. M. v. Ned. Lett. III n°. 7157), bl. 96, Peg. pl. I 317, 319, 350, 379, 385, 615, 628, 683, 684, enz., Br. Corn. Serm. 35, 43, 53, enz.; en een gelijken acc. pl. Ref. gepron. te Ghendt (in 1539), bl. 90, 92, 118, 139, Tafelsp. (Cat. M. v. Ned. Lett. III n°. 7157), bl. 78, 80, Peg. pl. I 197, 628, 656, enz., Br. Corn. Serm. bl. 21, 71, enz., nevens n. en acc. *selve* Ref. gepr. te Ghendt (1539), bl. 111, 116, 117, 119, Peg. pl. I 346, Br. Corn. Serm. bl. 21, Bienc. 3, 14, 24, enz. En **V.** in de *o. p.*: als dat. fem. s. P. 1753, W. Inl., 48, 124, HV. 951; als acc. fem. Gw. 69, HV. 1814, HS. Opd., II Nal. 10, III 272; en als acc. plur. P. tdl., W. 78, 83, Hlg. adl., II 679, Gy. 1598, Sop. 357. Daarnevens echter ook in deze periode, evenals uitsluitend in de latere, *selve* als dat. acc. s. fem. en acc. pl. (gelijk steeds nom.) pl.; z. AH. 111, Hld. 20, JE. 744, El. 237, VII 4, En. VII 530, II 217, Hip. Inh., II 654, Hld. 28, El. 458, En. VII 566, HV. 317, VGr. 552, III 75, 89, En. VI 929, enz. enz.

Ook de nom. s. m. *selve* W. Vr., Hspv. 105, HV. 1148, Hip. 639, enz., en de n. s. neutr. P. 2283, vertoont ons de zwakke buiging naast het regelmatige *zelf*, dat of de st. vorm is (of het beneden te bespreken indeclinabile). In den nom. s. f., den dat. acc. s. masc. en den dat. pl. vallen beide declinaties samen; de dat. acc. s. n. heeft den vorm van den acc. Als genit. wordt zonder uitzondering het st. *zelfs* gebezigd, en wel voor beide numeri en alle drie geslachten, een eigenaardigheid, die moet ontstaan zijn door den invloed van *mijns, zijns, haers*, enz., de vormen, waarmede ons pron. in den 2den nv. bijna uitsluitend placht verbonden te worden 1). [Ook het Ohd. had reeds aan *selbes* en *selbera, selbero* de voorkeur gegeven boven *selbon, selben*: vgl. de reeks bij Graff aangehaalde st. vormen,

1) Bij Willir. 52, 27, ontmoet men „die der mit *iro selbes* blôte himelrche arnoton”; toch, geloof ik, mag men aan deze enkele plaats. wier var. *selber* heeft, niet te veel waarde hechten.

VI 196, 199, 203, tegenover de weinige (acht) zw., VI 196 v. o., 197 v. b., 200 v. o., 203 v. o., 204 v. b.; in het Ohd. heb ik zelfs geen enkelen gen. *selbon* aangetroffen, en volgens WEINHOLD, Mhd. Gr. §481, zijn *min selbes*, *selber*, enz. in het Mhd. de eenige gangbare vormen; in het Dietsch behoort *een dijns selven*, Pass. Wint. 182 v., tot de grootste zeldzaamheden, en is ook *haers selfs*, zoover ik heb opgemerkt, regel.]

123. Onverbuigbaar in alle of nagenoeg alle casus verschijnt bij **V.** *zelf* en *selfs*; somwijlen in de *o. p.* ook *zelver* en *zelvers*.

Zie voor *zelf*: in nom. acc. s. masc. Gw. 19, P. 331, 537, 587, 1016, 1695, Hip. 242, 518, Pp. 1326, J. 1326, Gy. 1609, enz. (vgl. ook S. le Roy 49, 108, Geusenlb. V. L. bl. 148, Coornh. Wrk. I 72v.); in nom. acc. s. fem. Gw. 20, P. 679, 2188, W. 108, HV. 462, 732, Ldzv. 62, II 216, Hip. 1091, JE. 828, VI 160, enz.; in nom. acc. s. neutr. P. 871, II 135, enz.; in gen. s. fem. Alt. I 1615; in dat. s. masc. VI 164, Luc. 325, 1544, enz. (vgl. o. S. le Roy 108); in nom. acc. plur. P. 1203, HV. 1222, 1802, En. X 603, enz. (vgl. o. S. le Roy 81, 89, 91, 118, 131); in gen. plur. Lfz. Cr. 102; in dat. plur. II 315, En. II 562, enz. (vgl. o. S. le Roy 133, Coornh. Wrk. I 74 v.).

Voor *selfs*: in nom. acc. s. masc. Gw. 73, P. 1805, 2006, W. 1, 33, 60, 73, 91, 108, 115, enz. (vgl. o. Geusenlb. V. L. bl. 73, 138, 141, Peg. pl. I 509); in nom. s. fem. Gw. 53, 58, Lfz. Cr. 92, En. I 1040; in dat. s. m. en fem. W. Inl., 47, 77, 96, HV. 414, Alt. I 967, Luc. 1079, enz. (vgl. *in mijn selfs, uyt haer*, fem., *selfs* Bred. Moortje 745, 2); in nom. acc. plur. P. 1692, W. 17, 92, II 136, 260, 324, JD. 1237, Pp. 445, VI 719, VIII 101, enz. (vgl. o. Br. Corn. Serm. 62, Geusenlb. V. L. bl. 146, 232); in dat. plur. V. 1957.

En voor *zelver*: in nom. s. masc. Gw. 28, 58, P. 578, W. 30; in nom. plur. W. 4; (vgl. evenzoo in n. s. m. H. v. Tró. 8698, Mnlp. 1159, III 83, 258, IV 783, Rein. d. Will. 5880, 6129, D. lyd. o. Her. (Mnl. Bib XIX), bl. 27, 28, 30, 33, 34, 36, 39, 43, 65, 71, 78, Pass. Wint. 12 r, 112 v., Somerst. 9r., het Geuslb.

V. L. bl. 176, en Bred. Jerol. 340, 1283, 1359, 1621, Huygens Korenbl. II bl. 62, 72, 205, enz.; in a. s. m. Geuslb. V. L. bl. 97, Baerdts Deugdensp. b. 356, en in dat. s. m. Ib. 344; in nom. s. fem. H. v. Tro. 1905, Mnlp. I 1960, Pass. Wint. 27 r. 239 r. Som. 68 r.; in acc. plur. Pass. Wint. 19 r.). *Zelvers* verschijnt in nom. plur. Gw. 14.

Mag dit *zelfs* en *zelver* en het parallele Mhd. *selbes*, *selber*, *selben* als een in de andere casus ingedrongen genit. sing. masc. (neutr.) en fem. worden beschouwd (vgl. WEINHOLD, Mhd. Gramm. § 481)?

Voorzeker evenmin als met GRIMM (Gramm. III 647) *selber* en *selbst*, Mhd. *selbest*, voor een adj. in compar. of superl. te houden is. Tegen GR.'s opvatting getuigt niet alleen de onbuigbaarheid der vormen, maar ook het naast *selbest* voorkomende *selbes*, dat zonder twijfel de prototype is van het door paragoge der *t* ontwikkelde eerstgenoemde 1).

Bij WEINH.'s, reeds vroeger door GR. (Gr. IV 358, noot) terloops gegeven, verklaring zouden we voor het zonderlinge verschijnsel staan, dat een genit. sing. masc. (neutr.) en een gen. s. fem. *zonder bijzondere aanleiding* in alle andere casus ware doorgedrongen, om nog niet te spreken van de omstandigheid, dat de zw. genitieven *selben* en *zelven* oulings tot de zeldzaamheden behoorden en een subst. genit. fem. *zelver* in het Dietsch althans reeds was zoekgeraakt. En ook wanneer al het andere in orde was, waar dan nog met *zelf* gebleven?

Doch zouden onze woordjes in kwestie geen adverbia kunnen zijn? De afleiding van *zelf* is mij evenals menig ander nog onbekend; of het woord een analogon is van *αὐτός*, of van het

1) Dat men intusschen eertijds bij deze *st* weleens aan een superlatiefsuffix heeft gedacht, blijkt uit den bij Bred. Jerol. 129 voorkomenden vorm *selfste* en het tegenw. Westvl. *dezelfste*. Een *zelfst* lezen we in 't Geuslb. V. L. bl. 98, hetzij een Germanisme, hetzij een dialect. vorm, uit *zelfs*; want ook onze taal en dialecten kennen de paragoge van *t* na *s(ch)*; vgl. *rijst*, het oude *donst*, in Rotterdam en waarschijnlijk ook elders *wascht*.

Skr. *átman*, of het een parallel is van het Oudslov. *samŭ* (dat zeker met het Skr. adject. *samas* in verband staat), dan wel van het Lit. *pats*, daarover zij niets beslist. Dit intusschen staat vast, dat de beteekenis, waarin het pronom. voorkomt en -kwam, zeer licht aan een adverb. of een zoogenaamde adverb. uitdrukking kon doen denken. Vgl.: „unz *selben* mitten then dag,” Otrf. IV, 24, 23, waar men het door „juist, precies” zou kunnen vertalen; „allaz thaz *gizami fon selben* gote quami,” Otrf. I, 8, 23, waar „bij uitsluiting, uitsluitend;” „sie habetun thar *selbon* Krist,” Otrf. II, 8, 10, „lis *selbo*,” Otrf. II, 9, 71, „*selbo* krist, so er wolta, zi hunton er sia zalta,” Otrf. III, 11, 19, „thu *selben* gotes sun bist,” Otrf. III, 8, 50, waar „in persoon, persoonlijk”; „bi thi u ist er *selbo* in noti,” O. I, 10, 24, „wiewo sol ih anderen geben drost irstannis, ube ih *selbo* sar ne irstan,” Nøtk. Ps. 29, 10, waar „voor zijn, mijn persoon”; „die in erdo sint unde ioh *selben* sint erda,” Ib. 82, 19, waar „te gelijk” den zin van 't vnw. zou kunnen weergeven. Onder zulke omstandigheden was het niet zoo onmogelijk, dat men aan het woord ook een adverbialen *vorm* begon te geven, en dan als zoodanig òf het reeds bestaande bijw. *zelf* 1) bezigde, òf, in navolging van de met een suffix-*es* (en-*en*) afgeleide adverbialia, daartoe een *zelves*, *zelfs* (*selbes*, *selben*), of met het comparatiefsuffix een *zelver* (*selber*) vormde. Ja, een op gelijke wijze ontstaan *zelve*, Ohd. Os. *selbo* (met den bekenden uitgang -*o*), meen ik tot de mogelijkheden te moeten rekenen. Dit althans kan ons Vondeliaansche en oudere vormen verklaren, als *den Hemel zelve* HS. 1016, *voor mij zelve* (masc.) V 259, *u zelve* (a. s. m.) S. 1714, en *dengenen selve* (a. s.) S. le Roy 95, „Hancter aman *selve* an,” Delfsce Bijb. Hesth. cap. 7, *den vyant selve* Bienc. f. 12 r., *mij zelve* (d. s. m.) Peg pl. II 586, *sich selve* (dat. s. m.) Coørnh. Wrk. I 31 r. 46 v., *sich selve* (a. s. m.) Ib. 32 r. 73 r., 77 v., *van hem selve, den Propheet selve* Ib. 72 v.;

1) Vgl. Ohd. *so selb, selb so*, Os. *so self* == „evenzoo;” en Ohd. ook *selb* == „zelfs,” z. Willir. 126, 9; 127, 5; 137, 9.

(tevens doet het licht opgaan over het zonderlinge gebruik van een Ohd. *selbo* in den nom. s. *fem.*, als *ich selbo* (*fem.*) Willir. 142, 1, *siu selbo* Otrf. IV 29, 24, *sia selbo* Ib 27, 28, 43, 44, 46, 47, 51, *sia selbo* Hel. 293, 384, 1998. 5926. Vgl. ook bij Will. 135, 3, *selbo* = „evenzoo.”)

Het bovengenoemde *zelters* is natuurlijk een product van *zelver* + *zels*. 1)

Het relatief pronomen.

124. De uit het Dietsch bekende dat. en acc. sing. masc. *die* (zie COSIJN'S voortreffelijk opstel hierover in den *Taalb.* VI 276—289) komt ook bij **V.** voor, doch bijna uitsluitend in de *o. p.*

Zie voor den dat. Gw. 65, P. 202, 1461, W. 54 en 65, II 116, 316, Geb. 654, enz.; voor den acc. Gw. Vr., 7, 28, 61, P. 80, 489, 649, 1190, 1230, 1247, 1291, 1790, W. 90, HV. 74, 1454, 1528, 2136, LfzCr. 10, 276, AH. 1124, 1296, II 135, 206, 294, 320, Begr. FH. 236, Hlg. Jud. M., enz. Later zelden, als b. v. acc. s. m. V 138, IX 643, H. XIV 60, 94, 158. Daarnaast ook *aien* in de *o. p.* (P. 650, HS. 14, 57, HV. 873, 1744, 2062, Hlg. Sal., II 760, enz.) en bijna in den regel in de *j. p.* (Ook een relat. *wie* als dat. s. masc. vindt men MS. 1014 en Ad. 876). Dat eveneens de 16de eeuw dezen dat. en acc. m. s. zonder *n*, kende, is natuurlijk; zie b. v. Peg. pl. I 341, 359, 373, 377, 387, 391, 555, 565, 569, 582, 640, 677, 684, 690, 692, 694, 736, 754, enz.; en nog later bij Bred., b. v. Moortje 7, 98, 335, 372, 1537, 1672, Jerol. 721, 808, en bij Huygens, Korenbl. II bl. 82, 122, 124, 192, enz. 2).

125. Een dat. plur. *die*, *wie*, nu en dan zoowel in de *o.* als

1) Den aan het Mhd. *selben* beantwoordenden vorm *selven* leest men in Geert Groote's Dietsche Vert.: *ic selven* bl. 75 vs. 27, bl. 77 vs. 15. Add.

2) Ook een demonstr. *die* als dat. acc. s. m., een navolging van het relatief, ontmoet men bij Brederoo en Huyg.: Moortje 334, 343, 1987, Jerol. 260, 820, 2051, 2166, Korenbl. II bl. 79, 90, 91, enz.

de *j. p.* te noteeren (z. HV. 1099, 1496, 1793, LfzCr. 3, II 326, Hlgm. Bar. II, Hld. 5, V 269, 291, VII 676, Db. 1839, enz.), is een in den 3den nv. ingedrongen accusatiefvorm en heeft den regelmatigen dat. enk. vr. *die* (nooit *dier*) en onz. *dat* (maar zelden *dien*, als b. v. II 110) tot parallellen; vgl. bov. § 69.

126. Als gen. s. fem. bezigt **V.** regelmatig *wiens*, een vorm, dien we reeds uit het Dietsch kennen en welke in de 16de eeuw zeer gebruikelijk was; vgl. „de Coninghinne Dor *wies* bede”, „de weduwe *Dies* van Holland was de chens”, Stoke I 453, 1137; „bider maget *Wies* simpelheit”, St. Franc. 6423; „Maria *wiens* duegden”, „haer *Wiens* lot”, Die eerste Blisc. v. Mar. 1944, 1957; „een joncfrouwe *wies* vader”, „een suster *wes* name”, Pass. Wint. 60v. 111v. enz.; Add.; „Thisbe *wiens*”, Castel. Pyr. en Th. 5; „Katherijnen *wiens* wanghen”, Col. v. Rijss. Sp. d. Minn. 61; „Minerva *wiens* helpe”, „sy *wiens* Liet”, „Pyrene *wiens* doot”, „se *wiens* trouwe”, Peg. pl. Inl. bl. 36, I 176, 523, 714; „Discordiam *wiens* ooghen”, Paraen. pol. 3; „die beeste *wiens* hoofden”, Drie Sinnesp., uitgeg. door Snellaert, bl. 3 (z. v. A. Bijns passim., Houw. Lof d. Const. 79, 102, 113, enz.). Bewijspl. uit **V.** zijn: Gw. 19, HV. Opd. en 728, HG. 25, Hlg. Es., II 228, IV 127, 619, Alt. 20, 502, Pp. 185, 425, VI 188, En. I 748, enz. enz.; slechts zelden in dezen cas. *wier*, als TvAK. 242, Pa. 2093, Hld. 4, En. V 180. — Vgl. ook nog in den Stat. Bijb. „eener vrouwe — *wiens* name was Rachab”, Jos. II, 1.

127. Ook in den dat. en acc. s. verschijnt somwijlen voor 't fem. een rel. *wien*: „Dees kunstrijcke Anna *wien* den hemel had bezint”, II 209; een rijxstadt, *wien* het lot Van paerdevocken wert -- gegeven”, Fe. 16; „zij — *wien* het toestaen van 't geschenk des minnaers — Ten droeven val gedijt”, H. III 376; z. v. HS. 848, Ed. 1771, Ge. I 92, En. VI 1069, En. XI 870, H. IV 951, H. X 150, H. XV 648, enz., waar natuurlijk aan drukfouten niet te denken valt. Vgl. daarenboven: „Ik noemde haar mijn nicht, naar *wien* 't geschildert was”, Benjamin, De Koppel. v. z. Vrou, 1; „Juffrouw faquemyne, In *wien* dat ick

myn ziel in haer ziel sie", Ps.-Bred. Schynh. 6; „Bij Juffrou Cate-ryn, *dien* ik kuysselijck ginch beminnen", Ib. 49; „myn Leonoor om *wien* ik steeds zal zugten", Rijndorp, Derde Meidag, 67; en nog vroeger „die coninghinne, Te *wien* hi droech groten nijt", Segh. v. Jher. 2401; „Florette, *dien* ic soe groot Ere jonste", Id. 11940; „Dat mijn wijf es *dien* ghi mint," Borchgrav. v. Vergi, 337; z. o. Pass. Wint. 99v. enz.

128. Ook in den gen. plur. was reeds in het Dietsch (althans in dat der 15de eeuw) een *wies*, *wiens* doorgedrongen; vgl. „Die jonge kinder *wies* geslacht," „Die seven *wies* moedere," Segh. 10013 en 11491; Add. In de 16de eeuw neemt deze vorm toe; zie: „d' Ouders van *wiens* zaet," Pegas. pl. I 691; „Heeren door *wiens* vraghe," Sp. v. S. te Gent (in 1539), 30; „Doen schenen zy verlaten als schapen — *Wiens* den herder faelt," Sp. v. S. op de vr. Wie den meesten troost enz. I bl. 14; „Drye *wiens* namen," „Twee *wiens* namen," Ibid. II 34 en 35, enz. En dat hij aan **V.** niet vreemd was, leeren we uit: Hspv. 67, 385, HV. 99, 975, HG., 7, Hlg. aan d. I.ez., Hlg. Kl., III 60, Pa. 243, enz., en Luc. 84, Inw. 26, MS. Opd. Daarnaast evenwel veel vaker de regelmatige vorm *wier*, welke zelfs in de *j. p.* nage- noeg uitsluitend in gebruik is; buiten de genoemde plaatsen althans herinner ik mij er hier geen met *wiens* als gen. plur. gevonden te hebben. Heeft men bij dit *wiens* evenals bij *wiens* gen. s. fem. aan den invloed te denken respect. van den genit. plur. *haers*, *ons*, *uus* en van den genit. s. fem. *haers*, *mijns*, *dijns*?

129. Behalve in de conjunctie *wes*(*halve*) en als *dies* „waarom" (Hlgm. Bar. Inh., Hlgm. Ag. Inh. en 111, J. Inh. J. 54, En. I 740, En. V 639, enz.), mist de genit. sing. van het relat. bij **V.** nooit de *n.* Vanwaar dit *wiens*, *diens*, dat men reeds in de 15de eeuw naast het regelmatiger en oorspronk. *wies*, *dies* aan- treft (b. v. in Seghel. 10013 var. en 11491 var., Die eerste Blisc. v. Mar. 1944 en 1957, Pass. Somerst. 47 r., Delfsce Bijb. Reg. II cap. 21, III cap. 18, IV cap. 3, 7, Dan. cap. 14, enz.; Add.)? Uit den vorm van den datief en accusatief sing. Evenals zich *hems*,

hens, *hunner* uit den dat.-acc. *hem*, *hen*, *hun* vormde (vgl. bov. § 111), evenals in Holl. dialecten (b. v. in 't Haarlemsch) een genit. *hemmes*, van *hem*, uit *hem* voortkwam, en evenals in 't Oudfri. een relat. *hwammes* als gen., in plaats van het te verwachten en zonder twijfel oorspr. *hwes*, door invloed van den dat. *hwam* ontstond, evenzoo bracht ook de aanraking tusschen *wies*, *dies* en *wien*, *dien* ons *wiens*, *diens* te voorschijn. (Op gelijke wijze ontwikkelde zich natuurlijk ook het demonstrat. *diens* uit *dies*).

130. Het bij **V.** niet zeer gebruikelijke relatief *welck* vertoont in zijn declinatie de volgende opmerkelijke vormen:

in den nom. en acc. masc. sing. *welck* (naast *welcken* acc. Hlz. I 7, enz.): „een traen *Welck* op de wang syns kleynen vyands lagh,” AH. 1035; „syns Vaders, *welck* — De swarte nijdcheydt geblixemt heeft in graf,” I 120; „Strijd met den Basilisc’, *welck* hy op 't lest verwind,” Gw. 9; ook in dat. „den eersten Prince — *Welck* zijn op 't spoor ghevolght de machtighe 'Turrhenen,” Hspv. 58;

in den nom. en acc. fem. sing. (*de*)*welck* (naast *welcke* Hlr. I 33, enz.): „de vryheyd *welck* ick heb,” V. 386; „der ouden leer — *Dewelck* ons verbied,” W. 9; „schoone les, *welck* als een rijck Kleynood Zy wirpen yeder een — in zijnen schoot,” Gw. Voorr. 39; „een oude sproock, *de welck* natuur — In 's herten tafel heeft — gesneden,” W. 24;

in den nom. a. sing. neutr. *welck* en *hetwelcke* Hld. 19, W. 66;

in den gen. s. masc. en neutr. *welckers* V. 418, W. 105, HV. 1412, naast *welcx* Lfz.Cr. 29, Sop. 914, M. 929, V 506, Ge. I 77, En. II 655, enz.;

in den nom. en acc. plur. comm. gen.: „Kerckpylaren, *Welck* drijgen — te vallen,” I 35; „in 't aengesicht der Bergsche reusen, *Welck* dreyghden,” III 20; „twee kind'ren — *Die welck* zy — heeft 't samen opghequeect,” W. 5; „der gener *welck* — de' sneuv'len 't avonthuyr,” HV. 402; „zo veel zielen, *Welck* — loofden,” HV. 1154; z. n. Hlg. Jos.;

in den gen. plur. *der welcker* Hspv. 83 (vgl. § 93);

in den dat. plur. masc. *de welcke*; „Staten, *De welcke* lange om 't lijf niet passen zou den rock Van zulck een forts ghebid,” Hspv. 115.

(Hiernevens een voor ons oor minder ongewoon *welcker* gen. f. s. Gy. 778, *hetwelck* dat. s. n. Ait. III 806, *welcker* gen. pl. II 136, Hlr. Opd., I 13, Hld. 19, VII 451, 495, Luc. Ber., En. XI 169, enz., *welcken* dat. pl. III 131, Hlr. IV 4, Htz. 4, enz.).

Van de hier opgenoemde vormen is *welck* als nom. s. masc. en neutr. (vgl. ook 16de eeuw D. n. Test. van 1524, te Antw., Luc. Cap. 23, D. n. Test. van 1539 te Kampen, Luc. Cap. 16, Refer. gepron. te Ghendt in 1539, bl. 22, enz.) de regelmatige sterke, aan het Os. *hwilik* beantwoordende vorm; (vgl. ook het interrogat. *welck* = *wie* nom. s. m. Lanc. III 24300, H. v. Tro. 310, Walew. 3028, Lev. v. Jes. bl. 116, 140, 158, 202, 203, Pass. Som. 68 v.; adjective b. v. in *welc duvel?* Tien goede boerd. 4, 29; *welc* = *wat* Lanc. III 25567, Lorr. 3973, Cass. 1701, 1863, enz.);

welck n. s. fem. (vgl. o. D. n. Test te Kampen, 1539, Luc. Cap. 23, en denzelfden vorm als interr. subst. en adj. in D. eerste Blisc. v. Mar. 1730, Bienc. 13 r., Brabb. 44) is een rest van den overouden vorm diens naamvals, zonder suffix (vgl. boven § 84);

hetwelcke n. a. neutr. is de eertijds algemeen gangbare en regelmatige, door het bep. artik. voorafgegane zwakke vorm, waarvoor wij het door invloed van *welc* in gebruik gekomen *hetwelck* bezigen, evenals men omgekeerd in de 15de en 16de eeuw ook wel in het neutr. een *welcke* kende (Pass. Wint. 15 v. 99 v. 101 v. Somerst. 49 v. 176 v. 177 r., D. n. Test. v. 1524 te Antw. Luc. Cap. 8, 13, 19), dat door den invloed van *hetwelcke* naast het regelm. *welck* was ingedrongen;

welck acc. s. masc. (vgl. ook D. n. Test. van 1524 te Antw. Luc. 19, Br. Corn. Serm. 93) en acc. s. fem. (vgl. o. Coornh. Werk. I 46 r.), een uit den nom. overgenomen vorm (vgl. boven § 98);

welck nom. acc. plur comm. gen. (vgl. o. Geusenlb. V. I. bl. 196), in 't onz. oorspronk., in 't mann. en vrouw. een analogievorm naar het eerste (vgl. bov. § 97, en let ook op het interr. *welc* = *wie* n. a. pl. comm. gen. H. v. Tro. 2625 en 2626, Van der feesten 724, Lev. v. Jes. bl. 151, 202, Pass. Wint. 50 v., S. le Roy 204, enz.);

de welke dat plur. is eenvoudig de in den 3^{den} nv. ingedron-vorm des accusatiefs;

in *welckers* gen. s. m. en n. (z. o. den met Germanismen doorspekten Baerdts, Deugdensp. bl. 20) hebben we den met *s* gevormden 2^{den} nv. te zien van een ingedrongen Hoogd. nominat. *welcker* (die als interrog. o. a. te vinden is in D. n. Test. van 1524, te Antw.: „Segghet nu hier *welcker* onder dien zal hem dan meest liefhebben,” Luc. Cap. 7, en als relat. a. s. m. „van desen bande, *welcker* Sathanas gebonden heeft”, Ib. Cap. 12); vgl. ook ben. § 134.

131. Het als relat. gebezigd 't *gunt*, in *al 't gunt* HS. 485, beantwoordt direct aan een Got. *jainata*, evenals onze adverbialia *gunt*, *gunder* aan Got. *jaind*, *jaindre*; voor de onv. *eu*, uit onv. *e*, vgl. bov. § 16.

Het interrogatief pronomen.

132. In overeenstemming met het bov. § 69 besproken verschijnsel, komt *wie* voor als dat. s. fem. Hlgn. Opd., VI 162, enz.; *wat* als d. s. neutr. Hld. 17, JD. 1526, enz.; *wie* als dat. pl. Fn. X 439, enz. Anders valt hier niets op te merken, dan de dat. en acc. s. masc. *wie* P. 1851, Gw. 16, W. Vr., III 61, IV 362, Geb. 602, VI 367, VIII 125, een vorm, zonder *n*, naar analogie van het relat. (vgl. § 124) ontstaan; vgl. ook Peg. pl. I 161 „Maer *wie* ist te wijten?"; Tafelsp. (Cat. d. M. v. N. Lett. III no. 7157), bl. 84, „De Heere is mijn licht, *wie* sal ick ontsien?" De Heere is mijn sterckheyt, *wie* sal ick vlien?"

133. HV. 972, 1033, heeft den vorm *watte*, Oudgerm. **hvata*

(vgl. o. Bred. Moortje 984, Jer. 58, 679, Huyg. Kor. II 64, enz.), met schijnbaar verdubbelden consonant r).

1) Schijnbaar, gelijk men duidelijk waarneemt bij de uitspraak: achter de *a* wordt in dezelfde lettergreep geen *t* uitgesproken; deze laat zich eerst in de volgende syllabe hooren. Vocaal zoowel als consonant kenmerken zich door dezelfde eigenaardigheid als de *lumbale* geluiden, waarover men *Zeitschr. für D. Alt.* XXIII, pag. 425 en vigg., nazie; want bij 't spreken der *à* wordt het midden der tong niet, zooals bij de norm. onv. klinkers, naar beneden getrokken, maar integendeel naar voren en naar boven bewogen; en in gelijke abnormale richting beweegt zich dit orgaan bij 't uitspreken des dentaals van *watte*, iets wat zich zeer eenvoudig laat waarnemen door ons woord na de *t* af te breken en daarbij de lingua in den voor dezen cons. ingenomen stand te houden; beproeft men dan, na hernieuwde adembaling, een woord met *t*, b. v. *tam*, uit te spreken, dan zal dit eerst mogelijk worden, wanneer zich het midden der tong iets naar achter en beneden beweegt, een bewijs, dat de naar voren en boven gerichte ligging der tong juist het characteristicum uitmaakt van de *t* in *watte*. Slechts de overeenkomst in klank van dezen lumbalen vocaal met den norm. onv. klinker heeft er toe verleid zulk een voc. + enkelen lumb. conson. gelijk te stellen met een voc. + geminata.

Van gelijk karakter is ook de *t* in *ditte*, *dattu*, alsmede in *wat*, *dat*, en en niet alleen in de Nederl., maar ook in de Nederfrank. en Middelfr. uitspraak. Had PAUL hierop gelet en niet vastgehouden aan het zonderlinge dwaalbegrip, dat twee voor 't gehoor gelijke geluiden ook in genesis gelijk zouden zijn, dan ware zijn in B. VI 554 der *Beiträge* gegeven willekeurige would-be-verklaring der *t* in het Middelfrank. *dat* wel in de pen gebleven. De consonanten namelijk, die in 't Hgd. aan de Nederd. tenues beantwoorden, kenmerken zich, hetzij ze in geluid verschillen of overeenkomen (als b. v. de *k* in vele gevallen), door de contractie der nm. styloglossi, die de tong vrij sterk in een schuinsche richting naar achter en naar boven trekken. Zeer gemakkelijk wordt men dit gewaar bij de enkele als tusschen- o sluitletter fungeerende tenues, respect. spirans, wier genesis het eenvoudigst is en die wij juist in het onderhavig geval moeten vergelijken. Men geve slechts aan de tong den voor de Ndl. en Ndd. *p*, *t*, *k* vereischten stand, en verbinde daarop met de reeds in werking zijnde muskelcontracties nog die der styloglossi, d. i. men trekke de tot het voortbrengen eener tenues gereed zijnde tong door de actie der genoemde spieren schuins n. achter en boven; het geruisch, dat zich daarop bij uitstooting des adems laat hooren,

Het pronomē indefinitum.

134. De invloed van een vorm, zonder suffix in den nom., op den acc. en dat. (vgl. boven § 98) vertoont zich ook bij de indefinita (*een*) *yegelijck*, *iemand*, *niemand*, en de subst. gebezigde *ieder*, *elck* (*een ieder*, *ieder een*, *elck een*), die regelmatig in den 3^{den} en 4^{den} nv. den uitgang *-en* missen; slechts te hooi en te gras herinnert in de *o. p.* een (*op*) *yeghelijcken* P. 108, (*nae*) *niemanden* W. 111, aan de oudtijds ook gangbare buiging. Is het pron. samengesteld, dan wordt in den genit. alleen het tweede lid verbogen: *een ieders* Hlgm. Ag. 91, Eul. 101, III 97, V 324, J. 1490, VIII 92, enz., *een yegelijcks* III 204, V 354, enz. *Een* = „iemand,” *geen* = „niemand” declineert niet anders dan het numerale en artik. (z. § 99); dus nom. s. fem. *een* VIII 99 enz., zoowel als *eene* Hlgm. Bar. 17, 67, J. 1254, En. IV 723, enz.; *van eenen* Hld. 15, enz. en *van een* Ed. 1382, enz. Merkwaardig is *eener* nom. s. masc. W. 4, 66. Hlg. adl., Gy. 300 (z. ook Coornh. Vert. van Bocaccio II 118, 119, 148, enz., Stat. Bijb. Gen. XLII 27, Ps. CXIX 162; z. o. De Jager op de Statenoverz. i. v.); ook *van eener* HV. Opd. Vgl. bov. § 130.

zal dan in plaats van *tenuis* een spirans zijn. (Omgekeerd breke de zuiver Hgd. sprekende een woord, als b. v. *haufen*, *weiss*, *baeh*, enz., op 't oogenblik af, wanneer de lingua gereed is om de spirans te helpen voortbrengen; zoo hij daarop de werking der styloglossi doet ophouden, d. i. de sterk schuins n. achter en boven getrokken tong naar voren en beneden laat zakken, dan zal zich in de plaats der spirans, een zuivere Ndl. of Ndd. tenuis laten hooren). Zoodra intusschen de *t* op de boven geanalyseerde wijze *lumbaal* wordt voortgebracht, gelijk b. v. in *dat*, *wat*, enz., dan kan de medewerking der styloglossi het explosief geruisch niet wijzigen; de in 't midden naar voren en boven gebogen tong moge, gelijk werkelijk bij den slotcons. van *dat* in 't Middelfr. geschiedt, evenals bij de aan oorspr. *tenuis* beantwoordende spirantes, schuins naar achter en boven getrokken worden, de *t* wordt niet tot *sz*; want juist de bij het uitspreken *eener* lumbale letter naar voren gerichte beweging der tong verhindert het tot stand komen van die opening der mondbuis, welke anders de door de werking der styloglossi veroorzaakte beweging der tong doet ontstaan.

135. *Me, m'*, voor *men*, een uit het Friesch ingedrongen vorm, is niet zeldzaam: III 14, IV 157, V 60, Sa 290, VII 154, Buc. VII Inh. enz. *Sulck* komt nog voor als „de een (de ander)”, AH. 1565; evenzoo *sulck een* AH. 1567 (vgl. ook nog Hoort Ned. Hist. 407).

136. *Eenigh* en het adject. gebezigde *ieder* en *elck* werden natuurlijk als een gewoon onverzeld bijv. nw. behandeld. Vandaar o. a. een dat. acc. s. m. *aen eenigh Schilder* V 768, *yeder arm* Pp. 1541, *ieder bouwer* Inw. 643, enz. (vgl. bov. § 98) en een nom. s. f. *een yeder non* Gy. 1005, *ieder beeck* Alt. I 1280, *een ieder ziel* En. VI 1105, *ieder eigenschap* Gg. II 546, enz. (vgl. bov. § 96). Als nom. s. masc. fungeert het onoorspronk. *elcke*, in *elcke Schot* IV 394, *elcke stronck* Hip. 1372, enz., naast het oorspr. *elck*, in *elck huisheer* Alt. III 483, enz. (vgl. bov. § 90), dat zelfs nog bij namen voorkomt van dieren en zaken, waar het adject. anders dan zw. vorm heeft aangenomen (z. t. a. pl.); *z. elck rozeknop* VI 22, *elck uitgang* VII 37, enz.; evenals ook *eenigh huen* Le. 1404.

Het numerale.

137. Abnormale cardinalia vertoont **V**. slechts in den overbekenden en begrijpelijken vorm *tachtentig* VII 429 (naar *zeventig* en *negentig*), alsmede in het ook elders vaak genoeg aange troffen *duyst* P. 565, HS. 946, 995, Hlg. Ezech., dat, na syncope der onduidel. *e*, van de hierdoor samenstootende drie consonanten de *n* in de beide andere heeft laten opgaan.

138. Als gedeclineerde vormen van *twee* vinden we den genit. *tweer* (*Tyrannen*) V. 229, *tweér* (*Sireenen*) TvAK. 29, den dat. *tween* in *van ons tween* W. 57, *een, wie van tween* W. 76, III 112, *tusschen tween* VGr. 298, *met u tween* Pa. 946, enz.; *twee* is natuurlijk acc., z. BbvH. 135, enz., als hoedanig ook die vorm in *in twee* Alt. I 216, 574, En. VI 810, *met ons, met u twee* Hld. 10, Luc. 666, enz., is op te vatten; (*ons tweén* als acc., En.

IX 475 in rijm, bewijst niets). Dat van *drie* geen *drier* en *drien* 1) voorkomt, is wel puur toeval; in *een van drie* Alt. I 823, in *dry* En. VII 1130, met *dry* Ed. 957, moeten we accusatieven zien. *Met — vieren* Ed. 937, kan de oude dat. zijn of ook een product van „reimzwang.” Ons tegenwoordig *in, bij tweeen, drieen, vieren*, enz. is een rest van den ouden datief, welks suffix men evenwel met den meervoudsuitgang der substantiva schijnt geldentificeerd te hebben; vanwaar anders de vervanging der *n*, in het oude *tween, driën*, enz., door *en* (in navolging waarvan zelfs het oorspronk. *tweer* enz. tot *tweeer* enz. werd in *tweeerlei, drieërlei*, enz.)? *De Twaelve* nom. en dat. Alt. II 548, Alt. III 455, *der twaelve* Alt. II 1583, meen ik met vormen van het substieue adject. te moeten gelijkstellen.

139. *Hondert* en *duysent* hebben de twee ook thans nog gebezigde meervoudsvormen: *hondert, duysent*, die als meerlettergrepige neutra, in overeenstemming met de Oudgerm. declinatie, een uitgang missen (vgl. zoo ook Ohd. Ondfr. Ags. Ofri. b.v. *zwei hunt, zwei dūsunt, ten thūsint, tvåhund, två thūsend, två hundred*) en bij **V.** ook na een onbepal. telw. gebezigd worden (z. b. v. *eenige hondert dootshoofden, hoe menigh duysent ziel, veel duizent luiden* V 559, Hspv. 199, V 768, en v. o. Gw. 31, W. 79, HV. Opd., Hlg. Phin. en Josua, II 147, Alt. I; Kant-aanwijz., Alt. III 1116, Luc. 1106, Inw. 550, VI 88, enz.); of *honderden, duizenden*, van welke de laatste vorm mutatis mutandis correspondeert met den vrouw. Got. Ohd. On. pluralis *thūsundjos, dūsunta, thūsundir*, en de eerste naar analogie van *duizenden* is ontstaan of met *beenen, schapen, jaren*, enz., voor het oude *been, schaap, jaar*, enz., is te vergelijken;

1) *Drien*, dat volgens Got. Ohd. Os. Ags. *thrim, drim*, eigenl. *drem, dren* zou moeten luiden (vgl. *hem, hen*, nit een oorspr. *him*), heeft zijn *ie* aan den nom. en acc. te danken, alsmede aan den genit. *drieër*, welke reeds in de Oudgerm. dialecten zijn oorspr. vorm *drio* door aanneming van het adjectieve buigingsuffix had vermeerderd; vgl. Ohd. *driero, driere, drier*, Ags. *threōra*, naast Got. *thrije*, Ohd. *drio*. Vgl. ook COSIJN i. d. *Taalb.* VI bl. 286.

(z. voor genoemde vormen als bewijspl. HV. 1138, Hlg. adl., Hld. 20, VI 157, Inw. 69, En. VIII 431, enz.).

140. *Beide*, substant. gebezigd en alleen staande of met een pron. pers. of dem. verbonden, stemt in buiging overeen met het zelfstandige adject.; alzoo van personen nom. acc. plur. *wy beide* P. 874, 1583, JE. 1129, Hld. 10, *wy beyde* P. 610, 1581, *hen beyde* Hlgm. Th. Inh., Pp. Inh., *deze beide, die beide* IV 139, V 324, En. VI 491, enz., en *wy beiden* Hld. 5, 10, enz., *over beyden* HV. 1565, enz. (vgl. bov. § 105); doch, bij scheiding van numerale en pronomen, zoover ik althans heb opgemerkt, steeds zonder *n*: „Zy loopen *beyde*” Gw. 23, „Zy quamen *beide*” VI 334, „Dees blaecten *beide*” En. IX 273, enz.; dat. plur. *hun beiden* V 397, enz., en *ons beide, u beide* Hlgm. Th. 189, 194, Pp. 1051, MS. 1862, *hun beide* Hld. 13, V 326, Ad. 487, Dh. 1396, *ons, hun, se bey* El. 1011, III 63, V 526, enz. enz. (vgl. bov. § 69); gen. plur. in verbinding met een person. *beider* (zie vbb. op § 110), doch met voorafgaand demonstr. *dezer beide* V 412; van zaken *van beide*, II 685, Hlgm. Ag. Inh., Hld. 20, 21, En. II 88, En. X 1034, enz., en *van dees beiden, een van beiden*. Verg. 5, En. II 802, enz., *tusschen beide* J. Ber. en *tusschen beiden* Ldzv. 69, J. 436, *in beide* J. 47, 87, enz., waar intusschen de casus onzeker is.

141. In verbinding met substantiva vereischt *beide* een bijzondere bespreking. In 't Os. zien we het in betrekking met twee, vereenigde singularia regelmatig in genus met deze nomina overeenstemmen, als „that sia — Jacob endi Johannes giengin *bethia*,” Hel. C. 1181, „hiet nahor gangan — *bethie* Jacobe endi Johannese,” Hel. C. 1257, „the wind endi the wag wordu hordin *bedea* is gibodskepies,” Hel. M. 2264; of het neemt het neutraal geslacht aan, niet alleen bij nomina van verschillend genus, als in „endi *bethiu* githolon ge hosc gi harmquidi,” Hel. C. 1896 (Add.), „Er scal *bethiu* tefaran himil endi ertha,” Hel. C. 1425, „Giwitun im thuo thiu guoden tue, Joseph endi Maria *bethiu* fan Bethleem,” H. C. 459 (z. o. Hel. 778, 4633), maar ook bij

naamwoorden van gelijk (niet onzijd.) geslacht, als in „endi *bethiu* githolon welon endi willeon,” Hel. C. 2137, „thie wind endi thie wag wordu hordin *bethiu* is gibodscipies,” H. C. 2264. Reeds uit beide laatste zinnen blijkt, dat het onz. *bethiu*, dat hier wegens het gelijke genus der nomina eigenlijk niet thuis hoorde, een vaste en staande vorm was geworden; maar nog meer springt dit in t oog bij een constructie, als „endi fahit *bethiu* ubila endi guoda,” Hel. C. 2630, waar het woord met twee pluralia verbonden wordt en kortweg als adverbiale vorm = „te zamen” is op te vatten. En als zoodanig nu vinden we ook het onverbuigbare aan *bethiu* beantwoordende *beide* niet slechts, gelijk overbekend is, in het Dietsch, doch evenzeer nog een paar maal bij V., hetzij voorafgaande hetzij volgeude, hetzij met twee singularia hetzij met twee pluralia verbonden: „dood en leven *beyd*” Gw. 55, „Aaron en Moses *beyd*” P. 1836, „Gierigheyt en wreetheyt *beyde*” II 318, „De schilder en Poeet ontvingen *beide*” Luc. Ber., „de Christenen, *beide* mannen en vrouwen” Pp. Voorw., „versmade *beide* de kroon en dit leven” MS. Opd., „Zy offerden hun kinders — *bey* de dochters en de zonen,” VII 475, enz.; ook bij een enkelen dualis „Amrams sonen *beyd*” P. 530. (Dat dit *beide* trouwens ook thans nog voortleeft, leeren ons zinnen, als „hij heeft *beide* vader en moeder” of „v. en m. *beide* verloren,” „*beide* zoons en dochters” of „z. en d. *beide* zijn hem jong ontvallen,” enz.

142. Zeer merkwaardig is voorts *beyds* en *van beyds* in: „dwył sy *beyds* Gezusters t’samen zijn,” Gw. Vr.; „als zy *beyds* te gaer ontwaken,” Gw. 13; „*Beyds* zijn sy wel bemind,” V. 465; „Van Heyl’ghe Vaders *beyds* sy trossen beyde haer hout,” V. 467; „Ghekevelt zijnse beyde — Van hare Vad’ren *beyds* ter dood geschickt gheduldich,” V. 470; „De groote weerd heeft een Zon maer — De kleyne maer een ziel en *beyds* een Groot God,” HS. 1209; „daar d’onderzaet Uit putten zal *van beyds* of goed of quaet,” HS. 118; Hy — *van beits* getroost,” V 161; „Driewerf pooghde hy *van beids* te bezoeken,” V 360. Een

genit. singul. *bethies* = „van beide zaken” kende reeds het Oudsaks.: „hie habit *bethies* giwald, liudio libhes endi oc iro lichamen,” Hel. C. 1909 (o. Ib. 5466). Dus was ook bij ons *beides* in gel. beteek. mogelijk.; vgl. b. v. „Si staen tusschen ghebruken ende werken, ende pleghen *beids* in volcomenheiden,” Ruusbr. IV, 227 (een mij door prof. DE VRIES medegedeeld citaat). Begreep men nu, gewend aan den pluralisuitgang *-er* van *beider*, de kracht van deze *s* niet meer, dan kon men er zeer licht toekomen vóór den vorm de praepos. *van* te plakken. Zoo laat zich *van beits* in het op één na laatste citaat, verklaren als genit. bij *getroost*, terwijl het in den laatsten en optwee na laatsten der aangehaalde zinnen met de ellips (*iets*) = „iets van b. zaken,” „beiderlei” is op te vatten. En *beyds* in de zes eerste citaten, waar het = *beyde* staat? Kende men nevens den genit. *van beide* een nom. *beide*, dan lag het voor de hand ook uit het niet begrepen *van beydes* een nieuwen nom. = *beide* te fabriceerēn. Vgl. ben. § 147.

143. De ordinalia van 4—12 luiden in den regel: *vijfde* Hld. 8, Alt. III 1040, enz., *zeste* HG. 137, Alt. II 1450, V 250, enz., *zevende* V 275, enz., *achtste* V 298, enz., *negende*, *tiende*, *elfde*, *twalefde* V 319, 341, 367, 393, enz. enz.; van deze zijn *vijfde*, *elfde* en *twalefde* vormen, die, bij aansluiting aan *derde*, *vierde*, *negende*, *tiende*, de oudere *vijfte*, *elfte*, *twalefte* (z. b. v. Pass. Winterst. 2 r. 49 v. 65 r. 125 v., Lev. van Jes. bl. 135, enz.), met hun regelmatige onder invloed van den voorafgaanden scherpēn conson. staande *t*, verdrongen hebben. (De scherpte der *f*, in *vijf*, *elf*, *twalef*, wordt bewezen door de onverschoven *p* (*kw*), waaraan ze beantwoordt). Hiernaast vertoont zich evenwel nu en dan een *vijfste* El. 741, *zevenste* Alt. II 1247, V 60, En. VII, *negenste* Gb. WN. 588, En. IX, *elfste* M. 66, *twalefste* Hlgm. Eul. Inh., VI 716, En. XII (vgl. voor dezelfde vormen in den Stat. B. De Jager op de Statenoverz. i. v. *elfde*), blijkbaar onder den invloed van het regelmatige *zeste*, welks tot den stam behorende *s* men tot het suffix rekende, en van

eerste: vgl. ook het evenzoo ontstane *achtste*, voor een oorspr. *achtede* (Got. *ahtuda*, Os. *ahtodo*, enz.), of, met syncope en synaloephe, *achte* (reeds Ofri. *ahta*), en vóór **V.** *vijfste* Summe le Roy 75, 87, 103, *neghenste*, *elfste*, *dertienste* Pass. Wint. 49 r. 84 v., *veertienste* Br. Corn Serm. 37, ja zelfs *achtenste* P. Wint. 84 r. 181 v., dat evenals *achtende* P. Wint. 125 v., Lev. v. Jes. bl. 8, naar analogie respect. van *sevenste*, *neghenste* en *sevende*, *neghende*, uit *achtede* is ontwikkeld. (Daarentegen deed de overgroote massa ordinalia op *-de* ons tegenwoordig *zesde*, in plaats van *zeste*, geboren worden).

144. Door invloed van het suffix *-de*, in *tweede*, ontstond uit *ander* een uit de ME. bekende vorm *anderde*, dien we nog hier en daar bij **V.** tegenkomen, als Inw. 1221, Dh. Opd., Gg. I 63; (vgl. denzelfden vorm ook in den Stat. B. en bij Hooft; z. D. Jag. op de Statenov. en het Uitlegk. Wb.). Daarnaast geldt *ander* zelve uitsluitend in de thans gangbare beteek. en neemt, adjective gebruikt, de gewonē buigingssuffixen aan, b. v. *den anderen broeder* P. 454, *om eenen andren baes* W. 105, *aen d'andre week* Inw. 142, *een andre bloem* II 197, *d'andre vromen* (dat.) Hlg. Enoch, of stemt (vaker), gelijk in 't Mnl., in 't ontbreken der uitgangen overeen met *mijn*, enz., *een* en andere adjectiva (vgl. bov. §99), als b. v. in den a. s. m. *ander woecker* P. 43, *voor d'ander staat* W. 40, *met een ander geest* W. Vr., *een ander schijn* HV. 2172, *aen d'ander kant* Hlg. Cal., enz., in n. acc. s. fem. *een ander wijze* P. tdl., *in d'ander (hand)* P. tdl., Gy. 1418, *gheen ander maniere* P. tdl., *d'een of d'ander straf* P. 824, *d'ander weerelt* P. 1136, *tot d'ander Stadt* Hspv. 167, *aen d'ander zijde* Hspv. 178, II 299, V 362, *een ander Heil* HV. 119, *op een ander maat* II 326, *d'ander deugd* Hlg. adl., enz., in n. a. s. neutr. 't *ander beest* Gw. 63, 't *ander quaet* HV. 1759, enz., in n. a. (dat.) pl. *d'ander Goden* P. 851, *in d'ander hoecken* Hspv. 30, *d'ander opgehoopte plagen* HV. 794, *bij d'ander beesten* W. 43, *ander Potentaten* (dat.) Hspv. 85, enz.; ook met den Dietschen geassimileerden genit. *ander*, uit *anderre* (vgl. COSIJN i. d. Taalb. VI 153),

uit *ander lieden hof* III 61. Ook als substantief zien we *ander* deels met uitgangen deels zonder deze: a. s. m. *den andren* Hspv. 90, Geb. 470, Pa. 906, S. 285, Luc. 928, VII 382, *voor een andren* III 66, zelfs met geelideerd artike! (z. ben. § 272) *voor d'anderen* VII 18, enz. (vgl. echter XII 24 *d'een na d'ander* voor *den anderen*; *na d'andere* En. VI 717, in rijm); n. a. s. fem. *van d'andere* VII 735 · n. a. s. neutr. *al 't andere* Sa. 622, enz.; n. a. (dat.) plur. *andere, d'andere* AH. 1563, Pa. 48, Hlr. I 7, Htz. 3, VI 82, VII 368, enz., en *andren, deand eren* Gw. 28, W. 6, 26, 36, 37, 91, 96, 121, 123, HV. 105, 1105, II 136, VI 323, 344, VII 650, En. VIII 722, 779, En. IX 113, En. XI 145, enz.; daarentegen n. s. m. *gheen ander* W. 105, *d'ander* W. 116, En. IX 329, enz.; acc. (dat.) s. masc. *d'ander* (a.) P. 438, Gw. 56, W. 32, 99, *na, van d'ander* W. 35, 76, *d'ander* (dat.), *een ander* (dat.) P. tdl., 298, W. 8, 91, 99, Hspv. 224, En. V 737, enz.; n. a. (dat.) s. fem. *na d'ander, d'ander* (dat.) W. 45, JE. 1081, enz.; n. a. plur. *ander* Gw. 17, Hspv. 149, En. VIII 674, En. XI 224, enz. In genitivo sing. steeds declinatie: *anders schude, anders rust* Geb. 709, III 173, *een anders* W. 53, 63, AH. 356, II 310, Luc. Ber., enz., en *een anders* MS. 117, IV 417, J. 1637, Ed. 7, 882, En. VI 918, enz., *des, 's anders* AH. 1395, Ldzv. 42, 472, Pa. 373, 834, Pp. 1516, VI 360, Luc. 964, enz., en *'s anderen* Ldzv. 427, VGr. 408, III 66, enz.; zelfs *d'anders aert* Gg. II 1133.

OPMERK. *Elckander, malkander* volgen de buiging van 't subst. *ander*. Alzoo *malck-, elckandre* a. of dat. Htz. 15, VI 196, Luc. 967, 1152, *achter, tegens, met* enz. *malck-, elckandere* V 29, 148, 240, 255, 284, 289, VII 735, enz.; *elck-, malkanderen* a. of dat. P. 1600, W. 92, HS. Opd., Pa. 364, 372, III 283, 626, 726, JD. Opd., JE. 889, 1079, Le. 733, En. VIII 414, En. XI 194, enz., *met, uit, tegens, van malck-, elckanderen* III 453, Sop. 1381, Geb. 75, V 170, 197, enz.; en *malck-, elckander* a. of d. W. 97, enz., *van, met malckander* MS. 532, Le. 730; in genit *malck-, elckanders* MS. 263, Gy. 1764, enz.

145. Van de onbep. numeralia wijs ik vooreerst op *zom* als

nom. acc. plur. masc. Hlgm. st. Ae. 90, M. 1395, 1514, Alt. I 1638. en *de zom* nom. plur. masc. fem. M. 1330, Sop. 951, zonder suffix, evenals *welck*, n. acc. pl. comm. gen., en vele adjectieven (z. boven § 130 en 97, en vgl. ook Mnl. een *zum*, *zom* in dezelfde casus Limb. XII 871, Lev. van Jes. 185, S. le Roy 85, 89, 156, Pass. Wint. 71 v., enz.); op *de zommigen* M. 1393, Ed. 21, En. II 44, 478, 571, 573, En. VI 470, 1101, enz. (z. o. Stat. Bijb. Marc. XII 5, en Huydec. Proeve 194), den ook uit het Dietsch en de taal der 16de eeuw bekenden met het artik. versterkten vorm (vgl. Mnl. *die menighe*), welke nog thans in Brabant zeer gebruikelijk is; op den begrijpelijken plur. *enckel* V 373. Een nom. *menighe Amethist* HS. 838, *menighe Frygiaen* V 385, naast *menigh faspis* HS. 837, *menigh geest, man* III 198, V 289, enz., een acc. *menigh graef, mensch, man, door menigh vorst, jongman*, enz. III 32, 626, JD. 500, V 537, Le. 1203, een dat. *menigh Filistijn* S. 1531, naast *menigen krijghsman* (a.), *menigen schicht* (a.) V 359, 385, verklaart § 90; afwijkend is *menigh aen-slaggh* MS. 26, *van menigh stier* MS. 1525, enz. (vgl. *elck rozeknop*, enz. bov. § 136).

140. Voor merkwaardige vormen van *al* als bijv. telw. = „omnis,” in den sing. zie het oude datiefsuff. *-en*, in *bij allen dien* W. 52; verder het onverbogen *alle*, in *alle goet* P. tdl., *alle quaet* P. 518, *alle oogenblick* III 316, J. 867. En. VI 904, *alle ongelijck* J. 1143, *van alle wee* III 719, *by alle volck* Alt. III 1383, en *voor alle kommer* El. 471, *alle moetwil* (acc.) H. V 371 (vgl. ook Stat. Bijb. *met alle wint* Eph. IV 14; doch meestal hier verbogen, z. Col. II 2, I Th. V 22, II Th. II 17, Tit. II 15, enz.), een navolging van het bekende Dietsche door een determinatief van zijn nomen gescheiden onverbogen *alle* = „geheel” (vgl. Mnl. Wb. v. D. Vr. bl. 170), dat ook bij **V**. herhaaldelijk voorkomt, b. v. in *van alle dezen rouw* El. 471, *van alle mijnen rouwe* H. VII 1102, *om alle zijnen schat* En. X 767, *alle de weerelt* (dat.) Gy. Opd., *van alle zijne gemeente* MS. 296, *al Homeers Poëzy* V 25, *alle dit lantschap* V 376, *alle het voetvolck*

V 401, van alle haer gebroetsel V 209, met alle hun kracht V 310, al stadts gelegenheit Sa. 22, al Cezars maght Bat. 604, uit alle mijn vermogen VII 228 (z. o. En. VII 318, En. IX 418, enz., en vooral XII 20; en vgl. nog Stat. Bijb. alle mijnen wille Hand. XIII 22, alle den volcke Ib. 24, alle den wille Col. IV 12, alle den rade Rom. IV 16, enz.);

in den plur. *alle man* (dat.) III 290, *alle andren* (dat.) Db. 121, *alle oprechten harten* (dat.) VII 447, enz., met den onverbogen vorm, in navolging van het indeclinabele door een determinatief van zijn nomen gescheiden *alle* (z. Mnl. Wb. v. D. Vr. bl. 171), dat men tot *al* verkort ook bij onzen dichter aantreft, b. v. in *al Josefs weldaen* J. 1353, *al Godts wercken* VII 376, *al 's helts doorluchte daeden* Db. 1421, enz.

Is dit *alle*, dat prof. DE VRIES te recht voor een bijwoord houdt („in 't geheel”), een vorm van den acc. s. neutr.? Ik geloof neen; want voor een afval der *t* in *allet*, den ouden nevenvorm van *al*, nom. acc. s. neutr., ontbreken ons analogieën, en bij de (*Taalbode* III 265) door prof. COSTJN gegeven verklaring van *alla* is over 't hoofd gezien, dat het oorspronk. *allat* als disyllabum bij regelmatige elisie *all(t)*, niet *alla* moest worden (vgl. *dag* a. s. m. uit *dagam*, enz.). Doch wat verbiedt ons *alle* voor een adverb. op *-e*, oorspr. **alló*, te houden? — Laatstgenoemde geleerde zoekt ons indeclinabile eveneens in het Ondfr. *alla fleisc*, *alla man*, *alla ertha* en neemt dus oorspronkelijke onbuigbaarheid aan ook dan, wanneer geen determinatief tusschen het woordje en 't substant. stond. Toch was blijkens de door GRAFF (I bl. 211) geciteerde vbb. en het door WEINHOLD (Mhd. Gramm. § 490) en GRIMM (Wtb. in vocé) aangemerkte het volgen van een determinatief een volstrekt rogatum voor het gebruik van een Ohd. Mhd. en Nhd., in karakter van ons *alle* niet te scheiden, attribut. *al*; toch vertoonen alle Mndd. bij LÜBBEN-SCHILLER voorkomende citaten, op *alle Euro-pien*, *alle frankryken* na, dezelfde eigenaardigheid, en bevestigen de in het Mnl. Wb. te vinden vbb. de juistheid van DE VRIES'

opmerking. Moet men na dit alles niet geneigd zijn in de beide genoemde Mndd. vormen verkeerde navolgingen te zien van denzelfden aard als de boven uit **V.** aangehaalde? De uiterste zeldzaamheid in de 14de eeuw van vormen, als *alle lof* Dietsce Doctr. 1912, *alle dien* dat. pl. Geert Groote's D. vertal. Bijl. III 2, met *alle* respect. voor *al*, *allen*, naast de anders algemeene declinatie, versterken ons in deze opvatting; evenals ook het feit, dat een *alle vleysch*, *alle geberchte*, *mit alle vee*, *alle dat*, *alle wat* + bijzin, *alle geslachte*, *alle Egypten*, *van alle vernoey*, *alle voghel*, *alle lant*, *alle mensch*, *alle dief*, enz., Delfsce Bijb. Genes. cap. 6, 8, 9, 14, 18, 24, 41, Reg. cap. 1, 8, 9, 11, Bar. cap. 2, 6, Zach. cap. 2 en 5, enz., *alle quaet* uit een Getijdenb. der 15de eeuw (z. G. Groote's D. Vertal. bl. 114), eerst in de tweede helft der 15de eeuw meer gebruikelijk wordt, als navolging van een oorspr. *alle de (het) lof*, *alle dien menschen*, enz. (Voor het Ondfr. *alla fleisc*, *man*, *eritha* verwijst, geloof ik, HEYNE te recht naar Hel. 1804, 3075, 4177, bij SIEVERS 1802, 3073, 4175; het *allun* der twee eerste plaatsen zal toch, in den Monac. althans, wel niets anders dan een dat. plur. zijn. In het Dietsche *te alle dien*, *van*, *in alle dien* Delfsce Bijb. Deuter. cap. 12, enz. kan *alle* de oude instrumentalis wezen).

OPMERK. *Allen oogenblikken*, HV. 1456, is als lapsus te beschouwen, tenzij men aan een niet zeer waarschijnlijk behoud van het besef des ouden datiefs temporis in **V.**'s tijd zou willen denken.

146*. Subst. gebezigd, luidt *al* in den nom. acc. plur. *alle*, *al*, of, met den moderneren uitgang van het zelfst. gebruikte adject., *allen*; z. *sy alle*, *ze alle* P. tdl., En. V 842, *ons alle* P. 1612, *wy alle* J. 686, Ed. 419, *ge alle* Htz. 16, *ons al* VII 294, *die alle* VGr. 70, *al (die)* IV 388, Alt. II 1572, Hld. 9, J. 228, En. II 13, enz., en *wij*, *we allen* Hlr. II 14, Ed. 401, *ons allen* Ed. 48, *ze*, *ghy allen* VII 497, En. XI 492, 704, *hen allen* En. IX 1189, *allen* Hlr. I 35, enz.; vbb. van den genit. *aller* zijn boven § 110 gegeven; in den dat. komt *allen* voor, z. *ons allen* (dat.) P. 859, *u allén* (dat.) HV. 1473, enz., maar ook de accu-

satiefvorm *alle*, *al*, z. u *al*, *hun alle* Bat. 1326, En. I 310, En. VI 805, En. X 670; bij scheiding van het pron. is, zoover ik heb opgemerkt, *al*, *alle* de gewone vorm: „Zij loopen *alle*,” Gw. 22, „*Alle* worden we,” Hlr. II 3, „dit zijn *alle* jongelingen,” Ed. 23, enz. In HS. 1197 en 1200 vertoont *in allen* nog een oorspr. dat. s. neutr.

147. Evenals *van beyds* uit *beyds* voortkwam (z. bov. § 142), ontwikkelde zich een anorganische genit. *van alles* uit den oorspr. 2den nv. *alles*, ook hier omdat bij het zeldzaam worden van een enkelv. *al* = „omnis” wel *aller*, maar niet *alles* aan een genit. deed denken; zie reeds in het Dietsch *van als* Rein. d. Will. 7028, 7610, Add.; en bij V. „daer was *van als* genoegh,” Gw. 14 (vgl. Mnl. „Die jongelinc at ende dranc genoegh *Alles*,” Part. 6, 7, „Venisoen ende *alles* genoegh,” Id. 17, 17); „Men prijst doch nau *van all's* Een ding soo seer,” AH. 1639; „Gaf — bericht *van als*,” Hlg. Jos.; „ghy kunt het toch *van als*,” IV 37, waar *het* overbodig is ingevoegd, waarschijnlijk omdat de dichter niet voelde, dat in *van alles* als partit. genit. een ellipt. *wat* opgesloten lag (vgl. nog ons „hij doet, kent *van alles*”). Naar *van alles* vormde zich dan een *in alles* („Die *in als* is te vreen,” Gw. 36; vgl. ook *tot als* Coornh. Odyss. IV, bl. 22 r., en *in als*, in 't geheel, bij Huyg. Kor. II 60), en zelfs een nom. acc. *alles* (vgl. *beides* als nom. bov. § 142), die nog thans in gebruik is en zelfs het oorspr. *al* bijna geheel heeft verdreven, doch niet, als *beides* = *beide*, voor *alle* gebezigd werd. Aan deze verklaring althans, welke de analogie in het ontstaan van *beydes* voor zich heeft, meen ik de voorkeur te moeten geven boven die van *alles* = *al* + *des*, tenzij een aan te wijzen *al des*, dat naar de oude Ohd. en Os. constructie van *al* met den partit. genit. zeer goed mogelijk is, den knoop doorhakke.

147*. De met *hande* en *lei* gevormde soortgetallen worden meermalen van een anorganischen buigingsuitgang voorzien: *van allerhanden slaagh* Sa. 742, *uit allerhanden staet* En. VII 222, *in allerhanden klanck* Gg. IV 552, *allcrleie schelmstukken* Hlr. II 13, *allerleie naemen* Hlr. III 1; z. n. Bg. VI 457, Hk. I 808,

H. VII 1008, enz. en vooral XII 16, waar *tweederhanden, tweederleien staet* wordt goedgekeurd. Add.

Het adverbium.

148. Adverbia op *-en*, vooral van adject. op *-lijck* gevormd, zijn, naast de algemeen gebruikelijke op *-e*, in het Dietsch niet zeldzaam; vgl. *heymeliken, openbaerliken, vriendeliken, gheliken, wonderliken* Pass. Wint. 9 v. 13 v. 27 r., Summe le Roy 179, Delfsce Sout. 7, en zie voorts b. v. Pass. Wint. 27 v. 28 v. 33 r. 37 r. 44 v. 57 r. 65 r. enz., S. le Roy 74, 75, 77, 81, 85, 100, enz., Delfsce Sout. 14, 34, 35, 43, 83, 87, 100, 107, 114, 129, 149, enz. Evenmin in de 16de eeuw; zie b. v. Dat Wonderb. Voorr. bl. 11, fol. 2, enz., Geusenlb. bl. 35, 49, 115, 133, 147, 148, 199, 226, enz., Bienc. 9, 13, enz., Coornh. Wrk. I 72 r. 74 r. en v. 75 r. 76 v. enz., V. Mander, Lev. d. Sch. 30, 32, enz., Broer. Corn. Serm. 53, 86, enz., Sinnep 94, 142, enz. enz.; en bij **V.** in diens *o. p.*: *cerbiedighlijcken, rijckelijcken, wonderlijcken, heylighlijcken, eyndelijcken, vrolijcken, tijdelijcken* Gw. 19, 28, 32, 64, W. 107 (voorts nog V. Inh., P. 376, 494, 928, 1040, enz.), en *zonderlinghen* Gw. 45, W. 8, *nauwen* Gw. 64. Daarnaast bezigt onze auteur ook vormen, op *-e*, en wel niet alleen i. d. *o. p.*, als *onderlinge* W. 20, 73, *suyverlike* Gb. WN. 624, enz., maar ook later, als *onderlinge* V 342, 384, VI 716, En. VI 1241, *heymelijcke* Sop. 1057, *plotselinge* En. III 429, enz.; en evenzeer met geëlideerde *-e*, als *suyverlijck, aerdighlijck*, enz. Gw. 42, 71, W. Inl., 8, 53, 65, P. tdl., 836, enz., *blindeling* W. 2, P. 1772, 1800, de in de *j. p.* meer gebruikelijke. (Voor adverb. op *-lijcken* bij **V.**'s tijdgenooten zie men b. v. Moortje 117, 342, 514, 1438, 1486, 1675, enz.). Die uitgang *-en* is een dat. plur., welke reeds adverbiaal voorkomt in het oudste Ohd., bij Kero: *smahlihem* (gl. K. 88, 18) en *smahalihen* (Pa) = „certatim”; die op *-e* is het bekende algemeen verbreide suffix, oudtijds *ō*, dat door den een als abl. s. neutr. (= Skr.

dt, Gr. *ως*, Lat. *ē, ed*), door den ander als acc. s. fem. (= Skr. *ām*, gr. *ἡρ, αῖ*, Lat. *am*) verklaard, in ieder geval evenals het datieffsuffix *-en* aan het adject. de beteek. geeft van een bijw. van wijze = „op de wijze van iem. (of iets), die (dat) zich door een bepaalde eigenschap kenmerkt.”

149. Andere adverbia op *-e* (uit Ogerm. *-ō*) vindt men nog i. d. o. *p.* in *hooge, stille, kloecke, lange, eerlanghe, naecte, leeghe, vaste, woeste* Gw. 30, 33, 42, 73, P. 1213, 1435, 1497, 1982, Hspv. 31, 375, W. 15, 47, naast geelideerde vormen, als *hoog, lang*, enz., Gw. 30, 54, P. 1211, enz.; later regelm. deze laatste, zelden b. v. *lange*, in *dus lange*, tot dusver, Buc. III 64. Z. ook *vele* als adverb. V. 478.

150. Het adverbium in superlativo is bij onzen dichter gewoonlijk de door geen lidw. voorafgegane sterke acc. sing. neutr. van 't adject., een vorm, die nog thans in *laatst, liefst, eerst, best, meest, minst* voortleeft en beantwoordt aan een Oudgerm. *érist, minnist, frumist, gernost*, enz. (Ohd.), *érist, mēst, wīdost* (Os.), *aerest, maest, lengst, geornost*, enz. (Ags.); vgl. *lichtst* Alt. I 491, *zoetst* JE. 371, *naest* JE. 555, V 25, *liefst* III 108, Hlr. III 27, *meest* Hlr. III 3, J. 985, *eerst* IV 127, Luc. 1062, Ed. 1332, En. XI 1036, *lest* Luc. 1939, En. V 741, En. XI 1037, *minst* Hlr. I 11, Alt. I 491, Hld. 20, Luc. 431, *best* Hlr. I 12, VI 129, Luc. 930, 1062, En. II 464, *eerlijkst* Hlgm. st. Ae. 78, *gereedst* En. VII 733, 797, *getroust* En. XI 1266, *klaerst* El. 398, *blanckst* MS. 1497, *zwaerst* Sa. 1153, enz. Daarnaast vertoont zich ook nu en dan de hedendaags bijna uitsluitend gebruikelijke vorm, met een voorafgaand 't, *het*, als 't *eerste* Hlgm. st. Ae. 21, 't *meest* III 87, 't *allerminste* III 188, Geb. Opd., *het liefste* V 506, *het minst* En. VI 516, 't *minste* En. IX 328, 't *allerliefste* JE. 838, *het minste* MS. 1841, *het meeste* Le. 1474, enz. Mogen we hier aan een acc. sing. neutr. met voorafgaand artikel denken, in analogie met een Gr. *το πρώτον*, enz.? Ik geloof van neen; want nergens levert ons het oude Germ. een bijwoordelijken hiermede corresponderenden vorm. Daarentegen kent het Ohd. naast het ge-

melde *érist*, enz. nog een *az éristin*, *iz junkistin*, *az érist*, *az jungist*, enz. (ook *zi érist*, *zi furist*, enz.; zie Grimm, Gr. III 587 en 106, 107), het Os. een *at lastan*, *at érist* (Hel. 5070, 3426, 3430, 4819). het Ags. een *act nyhstan* (Reiml. bij Gr. 78, Matth. 21, 37), *at síðhestan* (Beöv. 3014), enz., dus vormen met *at* † zw. dat. s. neutr. of † st. acc. s. neutr.; (dat deze laatste rectie van *at*, die in het Got. niet ongebruikelijk was, doch in 't Ohd. en Os. verlorenging, in deze beide dialecten nog bij den superl. bewaard bleef, is zonder twijfel aan den invloed van het in functie met deze uitdrukkingen overeenstemmende *érist*, *minnist*, enz. toe te schrijven 1). Aan dit *az éristin* beantwoordt bij syncope des vocaals der praepositie (vgl. het artikel 't, uit *it*) een Dietsch *teersten* Die eerste Blisc. van Mar. 1695; aan *at érist* een *teerst* Ib. 391, Lev. v. Jes. bl. 159, 184, 189, enz. Hoe natuurlijk nu dat, toen bij het in onbruik raken van het voorzetsel *at*, 't, het begrip van het oorspronk. karakter van 't begon te verdwijnen, deze tongletter met 't, het lidwoord, geïdentificeerd en zelfs in overeenstemming daarmede meermalen door *het* vervangen werd! Wanneer dit samenvallen der beide 't's een aanvang heeft genomen, kan ik vooralsnog niet met zekerheid aangeven; de in de 15de eeuw aan te treffen vormen *talre echterste*, *talre teste*, Lev. v. Jes. 137, 155, bewijzen hier niets, daar hun uitgang *e* niet slechts een gevolg kan zijn geweest van de als artikel beschouwde *t*, maar evengoed het suffix kan wezen van een door *at* geregeerden zw. acc. s. neutr., welke in *at érista*, bij Kero (z. GRAFF I 439), zijn parallel vindt en door adverb. vormen, als *eerste*, enz. (zie de aantekeningen onder aan de volgende pagina), voor het verlorengaan kan bewaard zijn. In de Vondeliaansche en latere vormen 't *eerste*, *het liefste*, enz. stemt intusschen de vorm, ook zoo hij van laatstgemelden oorsprong is, met den

1. Het Os. *that lezt* in „hiet thiem at erist geban thia that lezt waron liudi cumana,” Hel. Cott. 3427, is natuurlijk een lapsus voor *at lezt*; want ware *that* werkelijk echt, dan kon alleen *lesta*, niet het sterke *lezt* volgen.

door het lidwoord gevorderden overeen; in 'teerst, het liefst, enz. daartegen is het ontbreken der *e* nog een rest van den ouden sterken vorm na *at* 1).

OPMERKING. Soms wordt *best* met een possess. verbonden: „een ieder roert *zijn best*,” En. I 130, „Achaten teegh *zijn best*,” En. I 930, zij huwen nu *hun beste*,” En. VII 787 (z. o. Pp. 158 IV 626, En. III 61, En. V 726, enz.). Invloed van uitdrukkingen, als *op zijn, op hun best, zijn, hun best doen*, met *best* als subst. gebezigd adject., zal hier wel op het adverb. gewerkt hebben.

151. Bijzondere comparatieven zien we in *zeldener* Hlr. I 25, III 458, in *weinigere* Alt. III 628, Hld. 19, Ed. 1081; in *bet* H. II 527, H. V 777, H. VI 113, 234, enz. enz., en *lanckx hoe quader* V. 296, *langs hoe woeder* Hip. 671, enz., uit de oude Germ. vormen **batis*, **langis*, die volgens de grondregels der deflexie bij ons *bet* en *lang* (*leng*) moesten worden; (de *s* in *langs* is natuurlijk de gewone bijwoordel.). *Langer ongeruster*, H. VI 704, kan slechts een lapsus zijn voor *l. hoe o*.

152. Bij van substantieven, adjectieven of pronomina gevormde adverbia ontbreekt de bijwoordelijke *s*, waar wij die thans bezigen, in: *ter loop* III 37, Luc. Ber., En. I 501, En. VIII 227, enz., *trouwen* Hld. 1, Ed. 716, En. I 65, En. VI 791, enz., *ter sluick* En. IX 517, 810, *dickwjl* En. I 592, 949, En. II 836, En. IV 657, En. VI 1037, enz. (doch *dickwils* JD. 459, Geb. Opd., enz.; XII 21 wordt *dikwjl* goedgekeurd tegenover *dikwijls, dikwils*); *onverhoedt* VII 342, *l'elcken* Gw. 23, P. 101, HV. 998, Buc. III 139, enz. (doch *l'elckens* VI 365, En. III 588, enz.), *her-, der-, werwaert, zecwaert*, enz., Hld. 1, 6, 10, 14, 15, IV 407, VI 724, J. 447, 448, enz. (doch *herwaerts, derwaerts* Hlr. IV 11 enz.); *zelf* Hld. 20, Hlgm. Bar. 137, Th. 33, Alt. I 539,

1) In overeenstemming met het Ohd. zwakke adverb. *meista*, Mhd. *meiste*, *beste*, enz. (z. GR. Gr. III bl. 587) heeft ook het Dietsch een *eerste, eerlicste, qualicste*, enz., b. v. in „doe Clemens — hem *eerste* metten anderen filosofen bespottede,” Pass. Wint. 38 r., si leyden hem als si *eerlicste* mochten,” lb 78 r., „hem ghenoecht *qualicste* mit datsi hebben, S. le Roy 154, enz.

Alt. II 249, 798, IV 136, 151, V 349, JE. 1096, enz. (doch *passim zelfs*). Omgekeerd vertoont zich een *s*, waar de tegenwoordige taal die mist, in: *altijds* Gw. 36, *voorts*, vooruit, Gw. 18, 39, HS. 817, enz., *voortsaen* Gw. 30, 72, *rondsom* W. Inl., 43, enz., *mids* (midden) Hlg. Elis., *stilzwijs* V 272, en het zoo herhaaldelijk voorkomende *zulx*, zoo, IV 398, VI 120, 165, 178, Luc. Ber., 326, enz. (zie ook Huydec. III 237).

153. *Somwijl* HS. 34, Gy. 260, Geb. 135, een gesyncopeerde en geëlideerde vorm, uit *some wijle* (vgl. Ags. *sume hwile*), evenals *dickwijl*, uit *dicke wile* (z. Ruusbr. Tab. I 62, reg. 15), is gelijk dit laatste een accus. sing. temporis, waarnaast zich *somwijlen* onder invloed van *bijwijlen* (oudt. *bi hwilum*) schijnt ontwikkeld te hebben (tenzij het = oorspr. **somen hwilen* als dat. plur. is op te vatten?). In „*van wijlen* grootvader Ter eere,” En. V 748 (ook J. Ber.), ontmoeten we een met *van* versterkte zegswijze, die aan *van heden*, *van vroeger*, *van vandaag* (b. v. „de held van vandaag”) herinnert.

Ter neder H. VIII 405, enz., voortgekomen uit een oorspr. *der neder*, daar n. (z. „*Sclöech* menghen stoutten man *der neder*,” H. v. Tro. 2769), onder invloed van *ter* in *ter aerde*.

Op een nieu Pp. 514, Hlgm. Th. 176, Alt. III 1230, Hlr. II 8, En. VI 1070, enz., naast *op nieu* Hld. 21, enz., is een ook uit Bred. en Hooft (z. de Wbb. op deze auteurs) bekende bijvoordel. uitdrukking.

Voor *eer lang*, *flus* = „pas te voren,” alzoo toegepast op het verleden, z. H. V 663, En. X 342; voor *onlangs* = „kort daarna” W. 70. Eindelijk nog voor *niets met allen* (vgl. D. Vr. Mnl. Wb. op AL) HS. 959.

OPMERK. *Geen*, in *geen meer* Hld. 15, 16, 17, schijnt een adverb. = „niet” te zijn; werkelijk is het echter een adjectief bij het subst. gebezigde *meer*. Vgl. dial. b. v. in Friesland „t is *geen waar*” = „geen waarheid.”

154. Onder de pronominale adverbia trekt de aandacht:

dat = „daar,” in *dat langs* V 367, *dat heen* En. II 1087,

En. V 30, En. VI 833, En. VII 753, En. XI 809, *dat op* JD. 1256; *wat heen?* H. II 317;

daer „daarheen,” „waarheen” Hld. 18, J. 259, 291, V 148, Fn. III 669, *waer* „waarheen” III 719, JD. 992, Hip. 850, Gy. 1670, 1797, En. IX 558, *hier* „hierheen” MS. 1207, de nog niet met *heen* (= „voort”) versterkte vormen (het begrip „naar—toe” steekt natuurlijk in den uitgang); *elders* „naar elders” V 66, 343, welks in het suffix liggend begrip nog duidelijk gevoeld werd en daarom de versterking met „naar” kon ontberen; *beneden* „naar beneden” Geb. 16 (vgl. ook Mnlp. II 1856, 1894), waar *be* = „tot, naar” (vgl. *beroeppen*, tot zich roepen, *bestrijden*, tegen iem. str., enz.) de beweging ergens heen aanwijst;

heen, uit *heene* (vgl. Ohd. *hina*), en *henen* (vgl. Ohd. Os. *hinan*), welks oorspronk. begrip van verwijdering nog blijkt uit de beteek. „weg,” in *heen zijn*, verdwenen, gestorven zijn, III 118, JD. 1313, Ed. 1177, Ad. 1682, 1745, *henen sterven* V 358, Bat. 99, uit de opvatt. „te voorschijn,” VII 391, en uit het ook nog thans gangbare tempor. *voorheen*, *voorhene(n)* „vroeger,” passim, eig. = „vóór van nu af,” d. i. „te voren van, vroeger dan het tijdstip, waarop men spreekt;” in den gewijzigde zin „voort” wordt het, behalve in de hedendaags nog geldende gevallen, ook gebezigd in „slaep vrij *heen*” JD. 13, „doorgaens *heen*” VII 335, H. IV 294. (In „legh uw hoofd eens op mijn zwacke schouder *heene*,” Fe. 339, is het woord een stoplap). — De vorm *hen*, Oudgerm. *hin*, komt bij **V**. niet meer voor; wel bij Hooft, z. Gran. IIIde Hand., rei.

De adverbiale uitdrukking *van selven* AH. 1588, III 60, enz. verklaart zich uit het bov. § 122 gezegde; evenals ook *van zelf* Htz. 16, VI 73, 160, 349, En. IX 10, enz., en *van sellefs* Hip. 652, Hlr. IV 4, En. VI 223, enz. (z. t. a. pl.).

155. Onder de praepositioneële bijwoorden noteer ik: *al te*, *zeer*, MS. 584, Luc. 1916, VII 193, en *te bijster*, *zeer*, HS. 627 (vgl. beh. in 't Dietsch, ook in de Hd. spreektaal „das ist *zu schön*” en dergel.); *aen*, voort, heen, in *steewaert aen*, *herwaert*

aen, stadigh aen Sop. 165, V 148, 152, 154, 190, 280, 314, VII 478, enz.; *op* „heen,” in „derwaert *op* leit de wegh,” V 338, en „open,” in composita als *opstaen*, open st., P. 64, Geb. 1015, euz., *op-stellen*, open st., P. 427, *op doen*, open doen, Gy. 503; *met, mit*, tevens, V 230, 261, 333, enz.; *na*, naderhand, V 239, VII 185, *naer*, achterna, Ed. 20, 636; *te vore* Hlr. I 25, Hlr. II 13, enz. (vgl. Os. *fora*), nevens *te voren* Hlr. II 17, enz. (vgl. Os. *foran*); *voor* = „vóór (zich heen)”, in samenstellingen als *voorjaghen* V 378, 385, vertaling van „agitare,” „pellere,” V 150, van „premere” (z. o. P. 1818, MS. 357, Ab. 263); en = „voort,” in *voorvlughten*, *voorvlieden* VII 465, Ad. 1500, *voorvluchtigh* III 221, *voorloopen* V 410, *voorvlieten* N. 581, en *voorheen*, *voorheene*, vooruit (met *heen* = „voort” ter versterking), JE. 601, Alt. II 156, VI 396, En. V 917, En. VI 1013, enz.

OPMERK. Wat is *sichtent*, sedert, I 487, enz., dat door KIL. als Vlaamsch wordt opgegeven? Vgl. voor den vorm, naast *sicht*, KIL., het welbekende *siden* en *sident*, naast *sijd*, Os. *std*.

De praepositie.

156. Zie voor den vorm *neven* En. VIII 498, enz.; *teghens* leest men passim. Nog als praepos. gebruikelijk was *eer* IV 423, Gy. 1832, Db. 1485, enz., en *vermits*, in *verm. dien hoon* H. III 326.

157. Met het nomen saamgesmolten is de praepositie *te* in: z. *schrapp zetten*, *schrapp staen* V 330, 357, 384, 536 (vgl. *l'schrapp* bij Hooft, Ned. Hist. 359, 34), *scheep gaen*, z. *scheep geven* Gy. 1679, 1851 (uit **te schepe*), *stucken slaen*, *wrijven*, enz. II 575, Pa. 2104, M. 669 (vgl. *te sticken* in een Dietsch ged. bij Bild T. en D. Versch. III, 141); nog niet verdwenen is de partik. in *l'soeck* en *l'zeil* Pp. 1403, III 60, En. II 367, En. III 14, En. IV 822, En. VII 10, enz.

OPMERK. In *bevaerd gaen* III 111, is geen praepositie wegge laten; het nomen is obj., evenals in „een weg gaan” en dergl. Add.

158. Wat de rectie der praeposities aangaat, zoo lette men op: *binnen* c. gen. in *binnen*, *binnens boords* Begr. FH. 91, Ldzv. 11, Pa. 41, *binnen scheuts* V 354, *binnen gaets* Ldzv. 460, enz., en *binnen* c. dat. in *binnen desen lande* Sop. 1370; op *buyten* in *b. tijts*, *b. scheuts*, *b. spours*, *b. 's weeghs* P. 1234, V. 63, V 354, 208, enz. (vgl. Ohd. Ags. *innan* c. *genit.*, *dat.* en *acc.*, Ohd. *vazan*, *extra*, c. *genit.*); *tot*—(*toe*) c. *genit.*, gelijk nog thans, b. v. in *tot stervens toe*, *tot barstens toe*, *tot overloopens toe*, enz. Pp. Inh., 347, Pa. 340, VGr. 297, Hip. 604, enz. (vgl. *tó* c. *genit.* in het Ags., b. v. in „gevát him *tó thas gemearces*,” Caedm. 2885; „vôd under volcnum *tó thas* the he vinreced — gearvost visse,” Beóv. 715; ook Ib. 1586, 2411; zie vooral *tó thas*, zoozeer, b. v. in „vás that blôd *tó thas* hát,” Beóv. 1617; „naefre hie se feónd *tó thas* nidher feterum gefást-nadh,” Salom. 69, en het Dietsche *tes*, *totdat*, *te + des*; Add.). *Behalve(n)* c. *acc.*, in „waer is een Godt behalve *hem*,” VII 195, en (meestal) c. *nom.* „behalve *ghy*, „b. *deze*,” El. 937, Ed. 1785, En. VII 1157, H. II 705, XII 707, enz. (vgl. ook Stat. Bijb. „behalven *ghy*,” „beh. *Caleb de soon*,” enz., I Chron. XVII 20, Deut. I 36, naast de veelvuldiger voorkomende constructies „behalven *ons*, *den Heer*,” enz., z. Trommius); in dit laatste geval is de partikel als conjunctie gebezigd (= *dan*, *tenzij*), evenals *sonder* in het Dietsch (vgl. „Dat en dede anders *ghene* — *sonder hi*,” M. St. IV 1257; „noch en *ghene* god en is *sonder du*,” Delfsce Bijb. Reg. II cap. 7; „Wie is god *sonder die here*, en wie is starck *sonder onse god*?” Ib. Reg. II cap. 22; „nyemant anders mit ons — *sonder wij twee*,” Reg. III cap. 3 (z. n. Ib. Judith cap. 5, Paralip. I cap. 17, Dan. cap. 13, enz.).

In *aen geen sy Slooterdiÿck* Gv. 289, *ter sijden 't koor* Gy. 1398, is in de plaats van den rechtmatig vereischten *genit.* (vgl. b. v. *aen dees zij der Jordaen* Geb. 968) een *acc.* gekomen en wel ten gevolge van gelijkstelling der uitdrukking (praepos. + *sijde*) met een voorzetsel; (vgl. ook de in de 15de en 16de eeuw herhaaldelijk voorkomende constructie van *om wille* met den *dat.* of *acc.*, in plaats van de m. d. *genit.*).

159. Vóór een infinit. staat *om* nog vaak in plaats van *om te*: W. Inl. 25, 26, HV. 689, AH. 1330, Pa. 2226, III 12, 14, 104, 107, 139, 863, M. 889, Sop. 1003, 1185, VII 270, 367, enz.; daarnaast passim *om te*. Ook *te* voor *om te*, bij een finalen. infinit.: W. 107, II 136, JD. 134, 265, M. 1707, Geb. 1297, Ed. 420, enz.

De conjunctie.

160. Onder de conjuncties wijs ik op:

dewijl, terwijl, Buc. III 75, VIII 108, 151, enz., en *daer*, toen, terwijl, wanneer, Pp. 1169, IV 145, 399, Hld. 8, 13, Hlgm. Opd. 75, Ap. 48, Bar. 26, En. IX 797, enz.; *t wijl* V. 138, en *terwijl* HS. 193 (dit laatste met een naar de zw. declin. verlopen datief sing. op *-en*);

wan, *wen* Hld. 1, 15, III 7, 33, 114, Gy. 305, 763, 1297, Hlr. II 10, enz.;

doen P. 499, HS. 433, 466, 477, II 24, enz., waarnaast *toen*, passim; voor deze *t* een ontstaan uit *te doen* aan te nemen is, zoolang zulk een vorm niet door bewijzen wordt gestaafd, wel wat bedenkelijk; daarenboven kunnen we *toen* n. *doen* moeilijk van *toch* n. *doch* (z. voor dit bij V. V. 179, HS. 362, 1118, 1197, enz.) scheiden, en bij het laatste paar komt *te* al zeer weinig te pas; met meer grond zijn dan ook zoowel *toen* als *toch* voor Friesche nevenvormen te houden, met de in dit dial. regelmatige *t* uit *th*;

wanneer en *als*, die zich = „toen” ook in verleden tijden laten gebruiken; z. Hld. 16, En. II 388, En. VI 283, 771, En. IX 551, Alt. I 385, 800, IV 156, Hlgm. Bar. 39, Hld. 6, 10, 15, En. IV 718, En. VII 40, 55, enz. (z. o. XII 13, waar *als* met *toen* wordt gelijkgesteld);

want, omdat, Gy. 318, Sop. 343, 1131, enz. enz.;

al — *schoon*, *of* — *schoon*, *schoon of* Hlg. Ged., AH. 1291, Hld. 14, Alt. I 371, JD. 921, HV. 1379, 1381, 2156, Hlg. Ezech., Begr. FH. 196, 197, Ldvz. 352, VGr. 59, BbvH. 361, Htz. 17, Gy. 1102, M. 55, enz. enz.;

dan, evenals in 't Dietsch, = „dan dat” Hld. 3, Gy. 598, V 34, 84, 690, enz., nevens *dan dat* III 477, Bg. III 533, enz. (vgl. voor het laatste reeds Minnenl. II 3008); voorts een paar maal in plaats van *als*, na *zoo*, b. v. „niet zoo (zeer) *dan*,” III 60, V 138, „nergens zoo zeer *dan*,” JD. Inh., „zoo zeldzaam *dan* of,” El. 1383; z. o. n. H. XV 999, en vgl. HUYD. III bl. 393; na een comparat. wisselt *dan* met *als*; zie voor 't laatste Hlg. Jac. en Aar., AH. 83, Hip. 891, H. II 560, enz. (ook HUYD. I 288), en vgl. XII 10, 11, 23, waar de partik. in tegenstelling met de eigen practijk wordt afgekeurd;

of = „alsof,” in „anders niet *of*,” „niet anders *of*” III 81, Gy. 186, Sa. 1859, Bg. Opd. 279, enz., „even *of*” Hlgm. Ap. 107, enz. „gelijck *of*” Hld. 13, Hlgm. Ap. 36, Alt. II 1698, enz., „niet anders gelijck *of*” V 305 „alleens *of*” VII 378; ter versterking bij vraagwoorden, b. v. in *wie of, wat of, waer of*, enz. AH. 915, HV. 923, 925, 1951, Hip. 685, Pa. 883, VGr. 80, JD. 896, JE. 914, Gy. 610, Ed. 1161, enz.;

nocht, nochte, dat (evenals *oft, ofte*) in de *o. p.* passim, later zelden voorkomt (z. o. XII 13), en somwijlen ook gebezigd wordt, wanneer 't eerste lid positief is: „David — was al te bereid — *noch* maecte zoo veel wercks — niet,” Geb. Opd.; „Hy valt aen het teekenen — *nocht* zijn wackere geest rust eer enz.,” Geb. Inh.; z. v. III 308, 338, 365, JE. 615, Alt. III 1317, Hld. 13, 16, IV 145, V 153, 206, 218, 239, 259, 281, 325, enz.;

al, alsof, W. 109, Luc. 1392, (z. o. Bred. Jerol. 551 en De Vr. Mnl. Wb. i. v.);

gelijck, als 't ware, om zoo te zeggen, Hld. 1, Alt. I 250, Pp. 1216, 1390, 1498, J. 840, enz.; het heeft nergens meer, gelijk in het Dietsch, als adverb. gebezigd, een datief bij zich, doch is steeds volkomen = „als;” z. b. v. „De vyant zal — innestreven — gelijck *een hooge vloet*,” Z. 659, „een blijck zoo klaer gelijck *de dagh*,” Gg. II 1030 (en v. III 286, S. 990, enz.);

anders = „overigens,” in „Wie *anders* slaef wil zijn, ick ben zoo niet gezint,” JD. 226 (vgl. o. Theoph. 561), en = „ten minste”

in „Ontzeght u hulpe niet, is 't *anders* in u macht,” W. 6.

161. Van adverbia of bijwoordel. uitdrukkingen, als conjuncties gebezigd, zijn merkwaardig:

eer, vroeger dan, waar wij den versterkten vorm *eer dan* (vgl. Os. *er than*) bezigen, in „Ghy niet, *eer* ick, 't geheim,” „Ghy schoort, *eer* ick, de lijn,” VII 554 (z. o. VII 541, 753);

met, terwijl, Hld. 14;

middler wijl, terwijl, El. 1012, Sop. 732, VII 277, 323, enz.; *l'elckemacl*, *l'elckens*, telkens als, Hip. 231, Ip. 1442, III 71, JE. (Opd., VII 489, Gg. I 1076, enz. (ook *l'elckens dat* Sop. 830, enz.); *ter tijd*, toen, totdat, V. 6, W. 18, 30, 32, 33, 58, 70, 73, Hlg. Sam., Pa. 2268, enz. (ook *t. t. dat* Alt. III 1251, enz.).

De interjectie.

162. Ik noteer het ook uit Bred. en Hooft (z. de Wbb. op deze auteurs) bekende *hoe dan toe? hoe nu toe?* Fe. 786, Luc. 1550, en *hoe nae?* I 387, Le. 1730 (vgl. voor dit laatste het Hd. *na in na mi!*): ook *o wach!* H. VIII 737.

Duitsche woorden, prae- en suffixen.

162.* Duitsche woorden en vormen in de oudere taal kunnen op drieërlei wegen naar Holland zijn gedrongen: of de Beiersche beambten hebben ze in de tweede helft der 14de en 't begin der 15de eeuw ingevoerd, of ze zijn uit de Middelfrank. gekleurde dialecten van het Michkwartier (d. i. de beide Limburgen, de Oostkant van Zuid-Brabant) door Brabant en Vlaanderen naar het Noorden gekomen, of de Kleefsch-Geldersche (*Sicambrische*) dialecten, die zelve onder den invloed van het naburige Middelfrankisch stonden, hebben als verbindingsbrug gediend. De laatstgenoemde weg was zeker die van *geschier*, vaatwerk, HV. 625, (*achter*)*swans* Hlg. Sams., Hlg. Noah, *loch*, *jammerlogh* Pp. 1548, Gy. 1349, H. XI 669, *schaffen* Gy. 554, Geb. 464, V 324, enz., en van het naar *sich begeben* gevormde *sich begheven*, geschieden, W. 15, welke alle KIL. als Germ. Sax. Sicamb. opgeeft (z. o. Teuthon. *swantz*, *schaffen*, doch *lock*);

ook van *het spenst* II 208, welks verwante *gespens*, en van *bala*, dat zelve bij genoemden lexicograaf Germ. Sicamb. genoemd wordt; daarentegen zal *tzop*, top, P. 969 de in Zeeland en Vlaanderen, Brabant en Antwerpen zeer gebruikelijke vorm (z. Schuerm. Idiot. en vgl. bij Cats, ed. V Vl., I 407 b, bij Harduyn, bl. 80), wel een Middelfrankische Limburger zijn; (men herinnere zich, dat in 't Middelfrank. de dubbele tenuis niet wordt verschoven). Omtrent de reisroute van *versmitzt* HV. tdl., *gewisse(n)*, geweten, HV. 1126, Pa. 2077, IV 379, Htz. 5, VI 11, *herbst* P. 324, Gw. 1, Hip. 1222, Geb. Inh. (naast *herrefst* VGr. 678, IV 491, enz.), en de composita, met *-cr*, *erbieden* W. 6, Pa. 1055, *erdichten* Pa. 392, 1947, *erneeren* Hspv. 253, Gw. 70, verkeer ik in volslagen onzekerheid. Evenzoo is mij de onmiddellijke oorsprong onbekend der analogievormen *ccner* (z. bov. § 134) en *welcker*(s) (z. bov. § 130), alsmede van *het had*, in „Sulck een ghelegentheit *had het* met den man Antisthene,” W. 101, een fabricaat naar *es hatte*, dat in de 16de eeuw in gelijke beteek. als *es giebt* is beginnen in zwang te komen (z. *D. Wtb.* IV, 2te Abth., sp. 69). Bij *her* = „vandaan,” in *waerher* Hip. 1145, H. I 749, H. XV 189, *hier her* Hlr. III 6, *heronder* AH. 323, *hervoor* AH. Inh., *heruit* Db. 1636, en = „heen, voort” of ter versterking, in *omher* II 133, Hip. 1374, Hld. 14, V 417, Buc. VI 53, Alt. III 809, En. VIII 281, *over heer* AH. 1330, en *achter* (*iem*) *her* (*zitten, zijn*) AH. 1552, II 310, Hld. 9, V 173, 215, 246, 288, 333, ben ik geneigd aan Geldersche vermindeling te denken, en dat wel wegens de thans zeer gebruikelijke Betuwsche en Veluwsche vormen met *heer*, voor Ndl. *heen*. Zie o. n. bov. §§ 4 en 90 e.

Ook *am*, voedster, Hip. 438, 1121, *sampt*, te gelijk, Hlg. Loth en Abrah. (vgl. ook *samtlick* Stat. B. Ps. 75, kantt. 7), *zammet*, fluweel, Hlg. Mich., en *om sonst, om sunst* W. 110, HV. 7, 706 (z. o. De Dekker, Rijmoef. I 125 en 132, Bred. Aend. Lb. 23), worden door KIL. als Germ. Sax. Fris. Sicamb. opgegeven. Slechts dit laatste echter behoeft men om zijn epenthet. *n* (oorspr. *sus*, vgl. Mhd.) als speciaal Hgd. vorm te beschouwen (het Sax.

Fris. bij KIL. zal wel op de vormen *sus, sust* slaan), die door Gelderl. n. Holland is gekomen (vgl. de aantEEK. v. V. Hasselt op KIL. SONST — *non semel* in antiquis Gelriae chartis venit: *off sich SUNST niet wullen vinden laten* in 't Landr. v. Veluw.); de drie eerste vormen daarentegen kunnen evengoed Saksische of Friesche als Hgd. indringelingen zijn (vgl. *Ofri. amme*, Os. *samad*). *Kaen*, boot, IV 753, V 266, VIII 109, heeft bij Kil. alleen tot bijvoegsel „Sax.” *Oon*, zonder, HS. 258, 328, 337, 341, 359, 411, 433, 781, 890, 1271, HV. 1992, 2012, Hlg. Melch. en Sal., enz. (z. o. Bred. Ap. a. d. Nederlandsche Jonckh. bl. 4, Spiegh. Hertsp. bl. 16 en 22), op grond van het Hgd. *ohne* onder de Germanismen te rekenen zou te gewaagd zijn; het kan toch evengoed een Saks of Fries zijn, met *oo*, uit *á*, die zich naast den Frank *ane* in Holland ingang heeft weten te verschaffen.

OPMERK. 1. Bij *gezet*, wet, Gw. 7, Hlg. Enoch, *voorwerpen*, verwijten, Hlg. adl., *reden, redenen*, spreken, III 65, 268, *toeredenen*, toespreken, HV. 964, *schicken*, zenden III 116, enz., *hindertoght* V 320, Db. 1218, *ster, star(re)*, voorhoofd, Hlg. Aar. en Dav., V 365, 398, kan natuurlijk geen oogenblik aan Hgd. oorsprong gedacht worden. Zie ook BOGAERS, die in zijn *Taalk. Opst.* niet alleen de twee eerstgenoemde woorden, maar ook nog andere pseudo-Germanismen bespreekt.

OPMERK. 2. En hoe te oordeelen over *geschicht*, geschiedenis, Gw. Vr., HS. Inh., HV. Inh., *geschach*, geschiedde, HV. 2016 (z. o. Bred. Moortje 1313), *gewogen*, genegen, Hip. 695, Db. 1175, *sich verspreken*, een belofte doen, zich verplichten (in „wij twee eenmoedigh *ons verspraecken*”), Hlg. Abel, *bevolkeren* V. 154, Hlg. Neh., *leider*, helaas, JE. 289, JD. 1021, Gy. 1623, 1791, enz., *daer heene*, weg (in „Eneas stoot den rômpe *daer heene*”), En. X 849, en de zoo vaak aangetroffen uitdrukkingen *van mijn heer vaders wegen* JD. 551, *uw Heer vaders kroon* S. 1462, *aen haer Vrouw Moeders sy* VI 645, *bij vrou moeders leven* Ad. 492, *uw heer broeder* Db. 329 (z. verder Pa. 240, VI 722, En. II 619, 846, Fe. 48, enz., en ook bij Huyg. Kor. II 116 *uw*

Vrouw moeder, in Bred.'s Moortje 566, 3475, *mijn heer Vaders stadt?*

Is *gezicht* en *zag* een Nederfrank. vorm, waarom zou dan *geschicht* en *geschach* dit niet kunnen zijn? In overeenstemming met het Ohd. intrans. denominat. *wegôn*, gunstig gezind zijn (Nôtk. Ps. 69, 3), heeft ons Dietsch een verb. *geweghen*, met een regelmatig zwak partic. *geweghet*, *gewecht*, geneigd 1); en wanneer nu door invloed van het sterke partic. *gewegen*, van *wegen*, librare of movere, het oorspr. *geweghet*, geneigd, in het Mhd. tot *gewegen* (later *gewogen*) werd, is een gelijk wijzigingsproces bij ons, ook zonder Hgd. invloed, zeer goed denkbaar. *Verspreken* vermeldt KIL. zonder aanmerking als = „beloven;” ontstaat nu hieruit een reflex., met gelijke beteek. (waarschijnlijk door invloed van *zich verplichten*, *z. verbinden*), dan hebben we hierin evenmin iets on-Hollandsch te zien als in de wording der vele onoorspronkel. reflexiva, die beneden § 163 *b* zullen behandeld worden. *Bevolkeren* (het Hd. heeft trouwens *bevölkern*) is een door invloed van den plur. *volcker(en)* tot stand gekomen verlenging van het denominat. *bevolcken* en heeft dus ook niet in de verste verte een speciaal Hgd. of niet-Holl. karakter. Is *leid* geen Hd. vorm (vgl. § 19), waarom zou dan een com parat *leider* zulks *moeten* zijn? De verzwakte aanwijzende kracht van *daar* blijkt geen Hd. eigenaardigheid te zijn, wanneer we op „*der* is een God,” enz. en het oude *daerdoen*, vertoonen, Pa. 1ste red.) 13, letten; waarom zou dan een *daer hene* = „weg” zich alleen uit Hd. invloed laten verklaren? Tegen de vorming eener Holl. verbinding, als *heer vader*, *vrouw moeder*, vocat., Bg. V 377, Fa. 371, 405, N. 1269, enz. zal men moeilijk iets kunnen inbrengen; welnu dan zal er ook wel geen grond zijn om aan

1) Zie:

Want soe den ridder hier ontseget

Ënde an den Coninc es *gheweghet*.

Sp. H. III¹, 41, 56.

Staet sijn herte daertoe *gheweicht* ?

Glor. v. Bruysw. 84.

Hd. „ansiedlung” te denken bij uitdrukkingen, als *ww heer vader* enz., waarin men den titel beschouwde als één geheel met den volgenden verwantschapsnaam uitmakende, en daarom het possess. vóór *heer, vrou* plaatste. Daarentegen moet *onghetadelt*, W. Vr., wegens zijn vorm tot de Hgd. indringers gerekend worden.

ADDENDA.

Bij § 1, *slot*. Bij nadere beschouwing zie ik er wel wat tegen op de *j* in *fraey* uit een *h* te verklaren. 't Is waar Ohd. *scuonhon*, On. *scoa* (*skoadha*) schijnt voor zulk een *j*, in *schoeien*, te pleiten; maar wie staat er borg voor, dat aan ons *schoeien* geen vorm, met *-jan*, ten grondslag ligt, die naast de Ohd. On. vormen, op *-on*, *-an*, tot de mogelijkheden behoort? *Kraai*, *kraaien*, *vlooi*, die men wellicht, met het oog op *graculus*, Oudslov. *grakati* en *pulex*, naast *schoeien* zou willen aanvoeren, verliezen hun bewijskracht, wanneer men let op het Ohd. *kraia*, *chraia*, *kreia* en het eveneens Ohd. imprf. *khraita* (dus van een praes. *krđjan*, vgl. Lit. *groju*, Oudslov. *graja*), en op den On. plur. *floer*, alzoo Oudgerm. **flōhi(s)*.

Maar behalve dat valt omtrent de geschiedenis van *fraey* en *froy* nog het een en ander in 't midden te brengen. Naar Got. *favai*, spelling voor *fauvai*, Ohd. *fōh*, *fō*, *fao*, *fōw*, On. *fār*, is ook voor het Ohd. *frō*, *frao*, *frou(w)*, On. *frār*, een Oudgerm. grondvorm **fraww(a)* aan te nemen. Hieraan kan ook het Os. *frāh*, *frōh* (vgl. Os. *fāh*) beantwoorden; doch, aangezien *au*, vóór *w*, bij ons in den regel *ou* wordt (vgl. *houwen*, *schouwen*, *vrouw*, enz.), en slechts dan ook in *oo* kan overgaan, wanneer op de *w* nog een *j* volgde (vgl. *gooi*, *kooi*, enz., naast *gouw*, *kouw*, enz.), in geen geval ons. oude *vroo*; dit moet uit een Oudgerm. **frauh(a)* zijn voortgekomen en dus samenhangen met *vrooch* en *vroochde*

enz. Daarentegen is het oude (*ver*)*vroyen* evenals het Dietsche *vervrouwen* (vgl. b. v. Limb. X 13, S. Bern. Serm. Somerst. 66 v. 85 v.) regelmatig uit een oorspr. **fraujan* (vgl. Ohd. *freuuita*, *frouuita*) af te leiden, als parallel van *toeien*, naast *touwen*, uit een Oudgerm. *taujan*. En aan den invloed van dit (*ver*)*vroyen* zal wel de *y* in *froy*, voor *vroo*, zijn toe te schrijven 1).

Maar nu *fraey*, dat, behalve in onze oudere en jongere taal als „schoon, bevallig,” „*fink*” (z. v. de laatste opvatting Belg. Mus. IV 8, V. Zuyl. v. Nyevelt, Lofz. v. August., Wbb. op Hooft en Bred., Uitlegk. Wb.) en „verheugd” (zie bov. bl. 2), ook in het Friesch wordt aangetroffen als „bevallig” (G. Jap. I, 4) en „*fink*” (in *W. Gribb. Brill.* z. Wb. op G. Jap.)? De oorspr. *au* wordt in 't Oudfri. regelmatig *ā*, later *ae* of *ea*; een oorspr. **frauw(a)* laat alzoo in 't Ofri. *frā*, in het jongere Fri. *frae* of *frea*, een oorspr. **fraujan* de vormen *frājan*, *fraejen* verwachten; en uit den invloed van dit laatste is dan een Fri. *fraey* zeer begrijpelijk. Wanneer we alzoo in de beteekenis „laetus” een Ofri. *frō* (Richth. 441, 10), bij G. Jap. evenals in de latere Fri. dialecten *frōljick*, *vrolik* ontmoeten, dan zijn we natuurlijk verplicht deze vormen als overgenomen te beschouwen, evenzeker als we in het bovengenoemde *fraey* den echten Fri. vorm hebben te zien, welke naast de opvatting „laetus” ook de daarmee verwante „*fink*, bewegelijk” en „bevallig” vertoont. En was nu dit woord uit Westfriesland naar Holland gedrongen, zou dat dan zulk een wonder te noemen zijn? (Dat het latere Friesch, blijkens de tegenwoordige uitspraak en de wisseling reeds bij G. Jap. van *ae* met *ea*, *fraey* als *frèy* uitspreekt en -sprak, is geen bezwaar; zonder twijfel heeft *fraey* éénmaal in 't Fri. *frāy* geluid; ja wie weet hoe lang nog in het Westfri. in den tijd, toen de bewoners der prov. Friesland den voc.

1) Of beide vormen, die met *h* en die met *w*, onderling samenhangen zij vooreerst in 't midden gelaten. Alleen herinner ik aan de familie *spuwen*, *spien*, *spoog*, *gespogen*, *speeksel*.

reeds als *ð* of *ð** uitspraken. Vgl. ook bij G. Jap. *baeken, learde, lealck*, naast de Fri. indringers in 't Nederl. *baken, ladder, lalijk*).

Ook *lage*, vlam, zou ik liever met het aan te wijzen Fri. *laege, leage* (z. Wb. op G. Jap.), oorspr. *lāge*, identificeeren, dan met een Westfaalsch problematisch *lāge*. (Het Ofri. mann. *loga* moet natuurlijk een korte *o* hebben; het is = On. *logi*).

Bij § 4, *slot*. In plaats van de problematische neutrale ja-stammen **lagia* of **lakja*, neem ik liever als oorsprong van het onz. *leck*, meer, den Lancel. II 11381 voorkomenden en in 't Uitlegk. Wb. uit Hooft geciteerden eveneens onz. vorm *lack*. Voor de *e* zie genoemde § in 't midden.

Bij § 28. Vgl. ook in S. Bern. Serm. Somerst. 52 v. *aen den stranck*.

Bij § 84, *slot*. Zie nog bij V. *aenkomste* (acc.) H. I 744; en in 't Dietsch *mijne krachte* S. Bern. Serm. Som. 122 v., *die crafte* Ibid. 129 v., *mijne, dijn machte* Delfsche Bijb. Jud. 9, 11, 14, Reg. II 22, IV 22, 23, Dan. 4, 7, 11, *sine, die vruchte* D. Bijb. Dan. 4, Cant. Cant. 2, Parab. Sal. 15, Ysai. 17, S. Bern. Serm. Wint. 145 r., *arbeide* Jer. 3, *zijn klachte* Leidsch Keurb. bl. 432, *u, die toecoemste* S. Bern. Serm. Wint. 77 v., Som. 47 r., *die toecoemste* (acc.) Somerst. 48 v., *die duechde* Ibid. 99 r. 115 r. 117 v. 140 v., Somerst. 11 v., *die crachte* Winterst. 59 r. 65 r., *die hoechtide* Ibid. Somerst. 48 r. 141 r., *aendachte* Ibid. 68 v., *onse toevluchte* Ibid. 88 v., *toevluchte* D. Bijb. Job. 11. Ons *gedachte* correspondeert met den Os. vrouw. *i*-stam *githaht*, evenals ook *geboorte* met *giburđ* (beide w. stonden tevens onder den invloed der vrouw. *a*-stammen op *-te*). Vormen, als *van der, onser toecoemsten, zijnder geboerten, van der rechter doechden, in inwendigher, met groter crachten* S. Bern. Serm. Wint. 19 r. 20 v. 29 r. v. 32 v. 35 r. v. 36 r. 38 v. 41 v. 46 v. 48 r. 56 r. 61 r. 98 r. 104 v. 107 r. enz., Passieb. (Cat. M. v. N. Lett. mss. n°. 311), bl. 366, bewijzen hoe de nom. en acc. op *-e* zelfs tot een zw. buiging verleide.

Bij § 98. Voor *o* in de voorafgaande syllabe niettegenstaande

een volgende *j* of *i* vgl. behalve *uithollen* ook nog: *vorst*, *bon-
del*, *molen*, *koning*, het oude *vollen*, *logen*, enz., Os. *furisto*,
Ags. *byndel*, *mylen*, *cyning*, *fyllan*, Ohd. *lugina*.

Bij § 39, *slot*. Zie ook „sijn *beghonste werck*” in de Leidsche Keuren (van 1548), bl. 381.

Bij § 41. Voeg bij de vbb. voor een praeter. van *pleghen*, met *e*, nog: *du pleghest*, *men pleech*, (*si*) *pleghen* S. Bern. Serm. Wint. 31 r. 71 v. 119 v. 138 v., Somerst. 37 v.

Bij § 52, de noot op bl. 39. Ook in de Serm. v. S. Bern. Winterst. *siedeghi* 7 r., *wildighi* 17 r., *suldi ghy* 129 v.; het laatste ook in 't Somerst. 35 r.

Bij § 54. Voeg bij de bl. 45 uit den D. Bijb. genoemde bewijspplaatsen voor *-ste* = uitgang + pronomen, nog Deuter. 22, 32, Ysai. 26, 36, en voorts S. Bern. Serm. Wint. 17 r. 18 r. 90 r., Som. 12 r. 41 v., Passie volgens Matth. enz. (Cat. der L. M. v. N. Lett. mss. n°. 313), bl. 126 v. 131 v. 136 r. Voor een *du salte* (z. de noot op bl. 45) vgl. Geert Groote's Dietsche vertal. Bijl. III, vs. 10, en bl. 90, S. Bern. Serm. Som. 159 r.

Bij § 56. In het *Passieboek* (Catal. der L. M. v. Lett. n°. 311 der mss.), dat niettegenstaande het papier der 14de eeuw blijkens zijn taal ontwijfelbaar in de 15de thuis hoort (vgl. b. v. *dronck* imprf. 49, den regelmatigen plur. der subst. op *-en*, een dat. *god* 63, 121), is het zw. imprf. sing. op *-en* zeer gewoon: „onse here *troestense* — ende *maecten* hem goeden moet,” bl. 2; „si quam — Ende *hoerden* hem predicken,” 3; „Dat hi *kenden* beswaert te wesen,” Ibid.; „*sundichden* si” (Maria), 4; „si (Maria) en *kenden* die liefde niet,” 5; „Ende martha *verblijden* al te seer ende *troesten* hoer suster,” 7; „ende si (Maria) *ontlosten* die vlechten,” 15; „als sij neder lach, soe *voelden* si,” 17; „si en wies noch en *droechden* die voeten niet, mer si sach ende *hoerden* wat enz.,” 22; „soe quam een claer wolcke die *bedectense*,” 39; „Daer na sat onse here ende *leerden* dat volck,” 53; „dat ic hem niet en *kenden*,” 59; „waert dat gi *geloefden*,” 81; „nader godheit *verblijden* hi hem,” 88; „waert dat gi *bekenden*,”

101; *minden* gi mi," 207; „Doen ic u *seynden*," 208; „doen — *verwaerden* icse," 222; z. v. bl. 7, 8, 14, 16, 17, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 28, 29, 31, 33, 34, 36, 37, 40, 42, 43, 45, 47, 48, 50, 51, 52, 55, 56, 59, 61, 62, 64, 66, 67, 70, 71, 72, 74, 78, 79, 80, 83, 100, enz. enz. enz.

Bij § 60. Zie nog: „mijn siel soude *hebben gevallen*," S. Bern. Somerst. 92 r.; „en *hadde* daer gheen berou van *gecomen*," Ibid. 92 v.

Bij § 62. Het laatste vvb. uit V. „Ghy *vóórkomt*" behoort natuurlijk in § 63. Zie verder voor nog meer vvb. uit de 15de eeuw: „hi *anriep*," Delfsche B. Gen. 12 en 13; „*aenroep* mij," S. Bern. Serm. Wint. 53 r.; „ende *aenriep* den stercken god," D. Bijb. Gen. 34; „gode te *anropen*," „soe *aenriep* iudas den heer," D. B. Macch. I 12 en II 12; „si *aenghingen* belofte," „*aengaen* wij belofte," D. B. Gen. 21, 26, 31 (z. o. Deut. 2, Reg. II 10, Macch. II 12); „die heer *aensach*," D. B. Gen. 4; „ic *aensach* dijn aensichte," Gen. 33; *aensien* = aangezien Reg. II 9; „so ondede hi sijn vloghelen ende *aennam* hem," Deuter. 32; „hi *aenvechtet* ons," „nu *aenvechten* si ons," S. Bern. Serm. Wint. 47 v., Som. 94 v. (doch „die wakende knechten *an te vechten*," Ibid. 48 r., „hoezeer die onthoudinge *an* wort *ghevochten*," Ibid. Som. 94 r.); *aenbeedt* part. D. B. Reg. III 9, 11, 19, Hesth. 16, naast *aengebeedt* Neh. 8, 9, Jerem. 22, Paral. II 7; „hij *afkeerdese*," Paral. I 13; „Des heren vrese — *ofkeert* van den val des doots," Parab. Sal. 14; „Hoer clederen *afnemen* die priesteren," Bar. 6; „oncuusheit ende wijn — *ofnemen* dat verstant," Oz. 4; „die dinghen — die *oftrecken* mij," S. Bern. Serm. Wint. 117 v.; „corte quale *ofsnydet* die meester," D. B. Ecclesiastic. 10 (z. o. S. Bern. Serm. Wint. 74 v.); „soe *inghinc* noe — in die arcke," Gen. 7; „ihesus *inghinc* in dat casteel," S. Bern. Serm. Som. 111 v.; „op een ander tijt *invielen* de philistijn," D. B. Paralip. I 14; „die priesters *indraghen* die arcke," Paral. II 5; „*Indraecht* alle thiende in die scuyer," Mal. 3; so *inropt* de afgront den afgronde," Geert Groote's D. vertal. bl. 63 (ongeveer evenzoo S.

Bern. Serm. Som. 118 r.); „Heer God — *instorte* onse herten,” G. G. D. V. 94; „*Insteke* dat licht, *inghiete* die minne,” Ibid. 102; „maer si *inplanise* mij,” S. Bern. Serm. Wint. 53 v.; „hi *navolchde* die wijghelingen,” D. B. Paralip. II 33; „coemt ende *nedderclimmet*,” D. B. Joh. 2; „die zee ginc ende *opvloeyde* op hem,” Jon. 1; „Salomon *opdede* sijn handen,” Oratio Salom.; „So *opdadestu* — die rike,” G. Groote's D. Vertal. bl. 85; „daar hi ene ladder *oprecht* heft,” S. Bern. Serm. Somerst. 41 r.; „ende hi *oprechtet* onse cleynmoedicheyt,” Ibid. 128 r.; „*Asa omkeerde* die outaeren,” D. B. Paralip. II 14; „*Omkeer* dijn hant,” Ibid. 18; ende hij *toedede* seggende, D. B. Paralip. II 2; „Ic mercte ende ic *toehoorde*,” Jerem. 8; „die ammoniten *toebrachten* ozie ghaven,” Paralip. II 26; Hierom ioab — *wtcoos* seer starcke mannen,” Paralip. I 19; „hi — *wtleyde* den gevangen,” S. Bern. Serm. Som. 111 v.; „Die — *wtstort* die (wateren),” D. B. Am. 5; „Ende hi *wtsneet* daer in palmen,” Paralip. II 3; „die hoefden der grendelen *wtsceenen* voert oraculum,” Ibid. 5; „*Asa wtsneet* die bosschen,” Ibid. 14; „du *uul ruckes* mijn siel,” G. Groote's D. Vertal. bl. 77; „Heer, *uutnem* mi,” Ibid. 89; Hie *utghaf* sinen gheist,” Ibid. 100; „*wtleide* wt desen karcker mijn siel,” S. Bern. Serm. Wint. 38 r.; „ghi *wtreckedet* u handen,” Ibid. 155 v.; „die beste coernekens *wtkiest* si,” Ibid. 105 r.; „dij *wtsochte* mijn aensichte,” Ib. Som. 39 v.; „si *voortbrachten* hem die clederen,” D. B. Reg. IV 10; „die *wederkeerde* haestelijc,” Genes. 24;

Bij § 63. Zie nog in de 15de eeuw: *overgetreden* = overtreden, D. Bijbel, Paral. I 10, Esdr. 10, Neh. 1, Oz. 5, 7, 8, Mal. 2, S. Bern. Serm. Wint. 67 v. 110 v., Som. 103 r. 158 r., *over te treden* = te overtreden Ibid. 144 r.; *over te dencken* = te overdenken Ibid. 23 v.; *ondergheworpen* = onderworpen Ibid. Som. 112 r.; *omme te helsen* S. Bern. Serm. Wint. 2 v. 3 v. 5 r. 8 r. 89 r., Som. 148 r. 151 r., *omghehelset* Ibid. 158 r. (maar ook „die *omhelset* dat cruus,” Ibid. 5 r., *omhelst* partic. Passieboek (Cat. de L. M. van Lett. no. 311), bl. 6; *aen te scouwen* Ibid. 15 v.; „onse lenden aldus *ommegegordet* zijn,” Ibid. 32 r.; *doorgeboert*

= doorboord Ibid. 137 v.; *vol te doen* = te voldoen G. Groote's D. Vert. bl. 82; *voergheleden* = voorleden S. Berm. Serm. Som. 95 r. III v. II7 v.; *wedergestaen* = wederstaan S. Berm. Serm. Wint. 160 v., *weder te staen* = te wederstaan Ibid. Som. 93 r.

Bij § 65. De uit het Ohd. aangehaalde bewijzen voor derivata met *-heit* als *i*-stammen zijn minder gelukkig gekozen; wegens den mogelijken nom. *magitheite* en den zekereren acc. *manaheiti*, *theganheiti* (z. GRAFF i. v. en Otrfr. ad Lud. 45) heeft men niet absoluut het recht den genit. en dat. *magadheiti*, enz. met een werkelijk voorkomenden nom. *magathheid*, *mancheit*, *thegenheit* in verband te brengen; genoemde vormen kunnen evengoed bij een nom. op *-heiti* behooren en mitsdien *id*-stammen zijn; (vgl. ook boven de noot onder aan bl. 56, waar evenwel het op een zonderlinge wijze daarheen verdwaalde *wbstunni* is te schrappen). Zekerder waarborgen geven de gen. en dat. sing. *christanheiti* en de nom. acc. plur. *gomahciti*, naast den uitsluitend voorkomenden nom. acc. sing. op *-heit* (z. GRAFF i. v.). De Ondfr. nom. acc. *wârheit* geldt natuurlijk slechts in verband met deze Ohd. vormen als bewijs voor de *i*-declinatie.

Bij § 65, OPMERK. I. Voeg bij de vormen als *der maghets* nog: *der oercontscaps* Delfsce Bijb. Ex. 29, *om onser onreynicheyts willen* S. Berm. Serm. Winterst. 91 r., *der nydicheyts dochter* Ibid. 100 v.

Bij § 65, de noot op bl. 58. Vgl. ook nog: Os. *obhar thesan widun werold* Hel. 5629; en in 't Dietsch: *van den aex, sinen aex* (acc.) Delfsce Bijb. Reg. I 13, *omme haren noeltdruft* S. Berm. Serm. Wint. 58 r., *horen nootruft* (acc.) Cl. v. d. l. land. bl. 25, *sinen nootdorft* (acc.) Delfsce Bijb. Reg. III 4, *mit grooten crachte, mit sijnen crachte* Delfsce Bijb. Jud. 3 en 10, *bevoelicken cracht* (acc.), *groten cracht* (acc.) S. Berm. Serm. Wint. 32 v. 62 v., *mit dijnen crachte* S. Berm. Serm. Som. 33 v., *groten macht* (acc.) Wint. 81 r., *denselven macht* Ib. 153 v., *ghenen macht* (acc.) Ib. Som. III r., *in horen macht* Leidsch keurb. bl. 178, 208, *mit desen melc* S. Berm. Serm. Somerst. 104 v. (*des*

melcs Ibid. Wint. 15 r.), *in den incoemste* Leidsch kb. 265, *sinen toecomst* S. Berm. Ser. Wint. 104 v., *van den vrucht* Delfsce Bijb. Parab. Sal. 31, *den vruchte* (acc.) S. Berm. Ser. Wint. 16 r., *haren, desen vrucht* (acc.) Ibid. 128 r., Som. 121 r., *van den vrucht* Ibid. 128 r. 146 v., *groten twijdracht* (acc.) S. Berm. Ser. Wint. 138 r., *den misdade* Delfsce Bijb. Reg. I 15, *voor haren misdaet* S. Berm. Ser. Wint. 108 r., 135 r., *in desen verganckeliken werelt* Ibid. 117 v., *in desen warelt* S. Berm. S. Somerst. 22 v., *den werelt* (acc.) Ibid. 156 v., *voor den scepenbank* Leidsch Keurb. 417, *enen toecomenden stadt* S. Berm. Ser. Wint. 124 v., *in den heylighen drievoudicheyt, in haren boescheyt, in haren cloecheyt, sinen barmherticheit, van sinen teghenwoerdicheit, mit groten vuericheit, des heiligen drievoudichedes, dinen crancheit, sinen wijsheit* S. Berm. Ser. Wint. 11 r. 12 r. 14 v. 19 r. 22 v. 98 v., Som. 23 v. 47 v. 52 v.

Bij § 65, OPMERK. 2. Zie nog *des wettes* S. Berm. Ser. Wint. 108 r., Somerst. 65 r., en vgl. voor een dergelijk ontstaan van een femininum uit een oorspr. neutrum *mit deser wapen, mitter wapen, ter wapen, „die wapen*, die hem zuiver geworden is,” Cl. v. d. lagh. land. bl. 38, 45, 56, 68, 79, S. Berm. Ser. Wint. 65 v.

Bij § 69. Voeg bij de vbb. voor verloop des datiefs in de 15de eeuw nog: „*dijn zaet* sal ic dit lant geven,” Delfsce Bijb. Genes. 15 en 17; „*dijn scapen* moeten *dine vianden* werden ghegheven,” Deuter. 28; „*stichten wij onse luden* enen outaer,” Jos. 22; „*morgen sullen u kinderen onse kinderen* zeggen,” Ibid.; „*dijn huys* si vrede,” Reg. I 25; „*alle tgene* dat ghi hebt si vrede,” Ibid.; „*wij sullen alle die werelt* in lachtere sijn,” Judic. 5; „*wat sullen wi onse suster* doen?” Cant. Cantic. 8; „*wee dit lant*,” Ecclesiastes 10; „*wee die stat*,” Naum 3; en voort Jos. 23, Jud. 10, Reg. I 2, 28, IV 5, Hesth. 16, Parab. Sal. 28, Jerem. 3, 4, 7, 8, 44, Ysai. 62.

Bij § 82. Vgl. met den overgang van *rave* tot het vrouw. geslacht: *dese seghe* (acc.) Cl. v. d. lagh. land. bl. 67, 78, *van*

die gloriose zege S. Bern. Serm. Wint. 7 r., *soe salighe zege* (acc.) Ibid. 65 r., *mitter glorioser zeghe* Ibid. Somerst. 52 r., naast het nog regelmatig mann. *van den zege* Cl. v. d. l. land. 133, *den gloriosen zege* (acc.) S. Bern. Serm. Wint. 3 r.; *grote scade* (acc.) Ibid. 155 r., *uwe scade* (acc.) S. Bern. Serm. Som. 152 v., *een wel gheordineerde wille* (acc.), *van die ghoede wille* Ibid. Wint. 6 r. 116 v., *van die wille* Ibid. Somerst. 44 v., *om onse, hare wille* Ibid. 109 r. 146 v., *sonder welke vrede, ghene vrede* (acc.) Ibid. Wint. 121 r. 135 v., *van die vrede* Ibid. Som. 131 v., *tot deser onvrede* Cl. v. d. l. land. 102, naast het oorspr. genus in *mit groten scade* S. Bern. Serm. Wint. 74 v., *in sinen wille minen wille*, enz. Ibid. 6 v. 9 r. 11 v. 12 r. 37 v. 140 v., het passim aan te treffen *des vredes, vreden, den vrede(n)*; voorts *mit onsinigher ongheloven, der ongheloven* Ibid. 38 r. 43 v. 83 r., *in zijnder ongheloven* Ibid. 94 v., Somerst. 76 v., nevens het onz. of mann. *ghelove* Ibid. 32 v. 33 v. 44 v. 47 v. 54 r. 69 r. 80 r. 82 r. 123 r., Ibid. Somerst. 10 r. v. 22 r.; *an der galghen* Devote boeckgen (Cat. d. L. M. v. N. Lett. mss. n°. 313), bl. 8 v., *die galghe* (acc.) S. Bern. Serm. Som. 8 v., naast Os. *galgo* masc. gen.

Bij § 85, a. Zie nog: *guede coninc* Delfsche Bijb. Macch. II r, *starcke bemindere* Jos. 24, *Abraham grote vader* Ecclesiasticus 44, en *een oude mensche* Ysai. 65, *een dode, een arme mensche* Passieboek (Cat. d. L. M. v. N. L. mss. n°. 311), bl. 242, 327, *een grote vlogel, een grote strijt* Cl. v. d. lagh. land. 10, 43, *een begheerlijcke troest, een edele zoen* S. Bern. Serm. Som. 25 r. 65 r. Vooral na een genitiefbepaling (vgl. § 90 c): *symons gehilicte soen, eens kints heilighe geest* Delfsche Bijb. Macch. I 16, Dan. 13, *des vaders eweghe sone* G. Grote's Dietsche Vertal. bl. 85, *'s mans behuwede soen, gods quade geest, 's conincs behuwede soen* D. Bijb. Judic. 15, Reg. I 16, 18.

In verband met den zw. vorm na *mijn, zijn*, enz. zij ook gewezen op een Os. consonant. adject. na een possessief; vgl. *uwu godon werc* Hel. 1646, 1934, *iuwa wrethan werc* 5522, *thin craftiga riki* Cott. 1603, en de reeks vbb., als *is godun*

werk, is wison spraka 2976, 3038 (z. o. 1307, 1688, 2092, 2378, 3053, 3235, 3478, 3485, 3783, 4119, 4226, 5150, 5289, enz.).

Bij § 85, b. Zie nog: *een scarpe mes, een heylighe vuyr* S. Berm. Serm. Wint. 84 r. 98 v., *een onbegripelike afgront* Ibid. 18 v. (dat ook een mascul. kan zijn). Ook het onverzeldede adject. komt in 't neutr. met -e voor: *grote water* D. Bijb. Nehem. 20, *onwisc volc* Ysai. 33, *dustanige hout* Reg. III 10, *al te grote lijden, grote medeliēden* Passieboek (Cat. d. L. M. v. N. L. mss. n°. 311), 87. Aan de hier, boven, en in den tekst gegeven vbb. met *grote* wil ik evenwel niet te veel waarde hechten; wellicht is *grote* tot de categorie, *vrome, hoghe*, te brengen, gelijk zou kunnen blijken uit: „hoe mardocheus -- *grote* (was) onder die joden,” D. Bijb. Hesth. 10; „hoe *grote* die vrede is,” S. Berm. Serm. Wint. 37 r.

Bij § 85, c. Zie nog: *eens vreemden her(e)n, eens onedelen biscofs* Cl. v. d. lagh. land. 41, 42, *eens groten sabbets, eens anxvallighen ridders, eens rechtoaerdighen menschen, eens cley-nen kindkens* S. Berm. Serm. Wint. 2 r. 5 r. 17 v. 43 v., en v. n. Ibid. 37 v. 51 v. 70 r. 80 v. 92 v. 126 v. 138 v. 156 r. 158 v., Somerst. 14 r. 38 v. 48 r. 64 v. 73 v. 98 r. 112 v. 142 v.; *zijns vaderlijcken rijckes, zijns duerbaren bloedes, onses cley-nen conincs* Ibid. Wint. 25 r. 29 v. 30 r., en v. n. Ibid. 51 v. 61 r. 64 v. 65 r. 80 r. 86 r. 95 r. 103 r. 107 v. 108 v. 118 r. 126 r. 131 r. 151 v. 155 r., Som. 9 v. 13 v. 15 r. 30 r. 31 r. 47 v. 67 v. 74 r. 87 r. enz.; *vol stercken ghescuts* Een soete contempl. (Cat. M. v. N. Lett. mss. n°. 313), bl. 217.

Bij § 86, bl. 84 v. onder. Zie ook nog Os. *thema helagna gest* Hel. C. 1002, en *thia nigunda tid* Hel. C. en M. 3491.

Bij § 86, bl. 83. Zie nog: *dse edel grave, dese edel biscop* Cl. v. d. lagh. l. 21, 66, *die gheheel mensche* S. Berm. Serm. Wint. 70 r.; en *dat gemeen volc* Cl. v. d. lagh. laud. 94, *dat vuyl lichaem* Ibid. 32, *dat ghemeyn volck* S. Berm. Serm. Wint. 32 v. 93 v., Passieboek (Cat. d. L. M. v. N. L. mss. n°. 311), bl. 51, *dit onreyn vat* Ibid. 195, *dat duerbaer bloet* S. Berm. Serm. Wint.

36 v., *dat groet geroep, dit onnoeset bloet* voorgenoemd Passieb. 304, 305.

Bij § 89, a. Reeds in den Delfscen Bijb. lees ik: *der stercke mannen* Paralip. I 11, *deser hoge gode* Reg. I 4, *der voerbarrighe, der ootmoedighe, der vreemde, der horende*, alles in plurali, Ecclesiasticus 11, Ysai. 10, 25, 32; in 't Leidsche keurb. in een stuk van 1406 *der oude cuer* bl. 10. Of zouden dit alle druk- of schrijffouten zijn?

Bij § 90, a. Voeg bij het vb. voor Dietsche zw. superlatieven nog: *Calephs minste bruder, ierobaals minste soen, davids meeste brueder* Delfsce Bijb. Judic. 1, 3, 9, Reg. I 17.

Bij § 90, c. Voeg bij de vbb. uit het Dietsch nog: *sconincs felle ghebet* Delfsce Bijb. Hesth. 4, *in der stede grote huys* Leidsch Keurb. bl. 229 (stukken van ± 1450), *sijs selfs heilige bloet* Passieboek (Cat. d. L. M. v. N. Lett. mss. n°. 311), bl. 291; vgl. reeds Os. *hebancuninges warfastun word* Hel. 2378. Zie voor Dietsche zw. superlatieven en ordinalia: *in sconincs eerste, derde iaer* Delfsce Bijb. Dan. 7, 8, 9, *in achabs vierde iaer* Reg. III 22, *in ozee negende iaer* Reg. IV 17, *in sedechias negende iaer* Ibid. 25, *'sconincs binnenste vrijthof* Hesth. 4, *elc eerste lid* Leidsch Keurb. bl. 20.

Bij § 91, c. Zie nog: *een alderboeste quaet* S. Bern. Serm. Som. 90 v.

Bij § 93, OPMERK. Zie ook nog: *der meesten hope, der naesten bureu* Leidsch keurb. (st. van circa 1406), bl. 13, 24, *der heyli ghen Evangelien* Cl. v. d. lagh. l. 13, *in zijnder lusteren hant, in der eersten wake, die een sabbet uter anderen, in deser derden beke, van der groten blijchap, der ewigen verdomenissen, in deser nedersten warelt, der oudsten mogenthey* S. Bern. Serm. Wint. 26 v. 32 r. v. 49 r. 58 r., Somerst 92 v. 108 v. 110 r.

Bij § 96. Zie ook nog uit de 15de eeuw in nom. of acc.: *perticulier schale* Leidsch Keurb. (st. v. 1450), bl. 188, *die hee stat* Cl. v. d. lagh. l. 5, *een scoen ryvier, een scoen maecht, die edel graefscip* Ibid. 62, 88, 22, *dese eerbaer vrouwe* Ibid. 87, *een bequaem stede* Ibid. 111, *in een scoen kiste* Ibid. 126, *groot*

onrust Ibid. 141, *groet reden, guet hulpe* S. Bern. Serm. Wint. 17 v. 18 r., *een principael sake, die principael stede, die, sine principael meninge* Ibid. 9 v. 30 r. 49 v. 113 v., *een schoen leere* Ibid. 106 v., *die onwandelbaer vasticheyt* Ibid. Som. 84 v., *die teder vrouwe, ene duerbaer bereydinghe, cnich erfsunde, die vruchtbaer echtschap, alsulc eenheit* Ibid. 105 v. 107 r. 113 r. 119 v. 124 v., *een claer wolke, die swaer betalinghe, sijn edel siele, die heel stat, sijn onnoesel menscheit, die stenen calumpne, sijn schoen gedaente, die doernen croen* Passieboek (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. no. 311), bl. 39, 50, 88, 100, 159, 236, 254, 353, 355, 378, *een groet camer* Lijdensgesch. n. Matth. (Cat. d. L. M. v. Lett. mss. no. 313), bl. 139.

Bij § 97. Zie nog voor het Dietsch: in nom. acc. pl. neutr. *silveren vate, teder kinder, heilich brode* Delfsc. Bijb. Gen. 24, 33, Ex. 3, 11, Reg. I 21, *veel kleen vogelkiin, hoir cleen kinderkiiin* Cl. v. d. l. land. bl. 10, 105, *die gulden moertierkens, die onbesneden kinderen* D. B. Macch. I 1, 2, *die aerden vaten, die verboden spelen, die mager varcken* Leidsch Keurb. (st. van 1450), bl. 231, 245, *die teeder leden* Bern. Serm. Wint. 56 r., *onnoesel dingen, scapen, die cleyn kijnerkijns* Passieboek (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. No. 311), bl. 49, 57, 102, 258, enz.; in den nom. acc. plur. masc. fem. *die cropel, gevanghen, alle eerstgeboren, sijn uutvercoren princen, gheen silveren goden, vier gulden ringen, die vercoren, die vrcemde gheboren luden, aerden potten* Delfsce B. Jerem. 31, Gen. 38, Ex. 12, 15, 20, 25, Macch. I 3, 9, 10, Jud. 7, *sijn gezwooren rade* Cl. v. d. l. land. 135, *lecker spisen, mit openbaer redenen, volcomen menschen, voor verleden sunden, sine utvercoren* S. Bern. Serm. Wint. 17 r. 94 r. 96 v. 146 r., Som. 30 v., *die gemcen steden* Cl. v. d. l. land. 142, *die sommich* Passieb. (mss. Cat. d. M. v. N. L. no. 311), bl. 179, *sommich* De lijdensgesch. n. Matth. (mss. Cat. d. M. v. N. L. no. 313), bl. 138, enz.

Bij § 97, OPMERK. Zie van adjectiva op *-en* reeds in 't Dietsch der 15de eeuw: *der ongheheven broeden, der houten goden, der*

uwtvercoren maechden, der verborghen dinghen Delfsce B. Paralip. II 30, Bar. 6., Zach. 9, Ecclesiastic. 42, *zijnder uwtvercoren* S. Bern. Serm. Som. 86 r. Zelfs in genit. en dat. sing. fem.: *der eerstgeboren* (fem. s.), *met eenre yseren griffelen* D. Bijb. Reg. I 14, Jo. 19, *na der yseren maet* Leidsch Keurb. (st. v. 1450), bl. 225, *der voirscreven graefscap, wt sinre ingeboren edelheit* Cl. v. d. l. land. 4, 103, *mit eender ijseren roede, der goedertieren saftmoedicheyt, der goedertieren oetmoedicheyt* (dat.) S. Bern. Serm. Som. 5 r. II r. 86 r., *mit eenre lijnen dwelen* Passieb. (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. no. 311), 175.

Deze en dergelijke oudere vormen doen natuurlijk mijn in den tekst gegeven verklaring vervallen. Aannemelijker acht ik het nu, dat ten gevolge van het veelvuldig voorkomen der vormen met *-en* (in den nom. acc. sing. en plur. der drie genera, z. § 94, 96—98, en ook in den gen. en dat. s. masc. en neutr., z. ben. de Add. bij § 98, OPMERK.) men zoozeer aan dien uitgang gewend raakte, dat hij ook in de andere casus „erstarrte;” vgl. *rechter, linker, midder(nacht)*.

Bij § 98. Zie nog: *den cropel* D. Bijb. Sop. 3, *dijn cenghebornen zoon, den gulden outaer, sinen eyghen brueder, desen onbesneden philistijn, desen besneden man, sinen coperen helm, enen stercker mensche, mit enen eersamigher* Delfsce B. Gen. 22, Macch. I 1, II 4, Reg. I 17, 21, Ecclesiastic. 8, 13, *om haer wandelbaer schijne, enich toeganc* (acc.) S. Bern. Serm. Wint. 81 r. Som. 91 v., *enen volcomen man* Passieb. (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. no. 311), bl. 355.

Bij § 98, OPMERK. Vgl. ook reeds in 't Dietsch: *des gulden calfs* D. B. Oz. 7, *onses goedertieren ghesontmakers, onses eyghen willen, zijns eyghen volckes, des eyghen willes, des verboden bomes, des cenghebornen soens* S. Bern. Serm. Wint. 25 r. 36 r. 34 r. 71 v. 94 r., Som. 12 r. 15 v. 16 r. 18 r. 47 r. 128 r. Een zelfde omstandigheid moet ons ook het lang niet zeldzaam ontbreken van een buigingsuitgang verklaren bij datieven masc. neutr. sing. en plur. comm. gen. in een tijd, waarin het verloop

des 3^{den} nvs. naar den 4^{den} eerst aanvangt en we dus aan een zoo sterk doordringen van deze neiging juist bij vormen op *-en* niet mogen denken: *van den inghebornen* (pl.) *des lants, ten verloren daghe, den overbleven* (pl.), *van den ghevanghen* (pl.) Delfsce B. Ex. 12, Jo. 21, Jer. 25, Deut. 21, *den volcomen menschen* G. Groote's D. Vertal. 55, *bij den drie gesworen* Leidsch Keurb. (v. 1450), bl. 255, *mit enen gebogen swaerde* Cl. v. d. l. land. 30, *begeven broeders* (dat.) Ibid. 13, *den verloren menschen, den glazen vaten, mitten volcomen ghelove, van dinen voerleden ghebreken, mitten eerstgeboren ossen, uten besloten grave, mit enen opgeblasen moede, in sinen wtvercorren leden* S. Bern. Serm. Wint. 9 v. 18 v. 26 v. 89 v. 128 r., Som. 3 v. 56 v. 155 r.

Bij § 100. Zie reeds in de 15de eeuw: *die purpere clederen, copere vaten, ysere wagheneu* D. Bijb. Judic. 8, Paralip. I 18, 20, *onghehemete hope* G. Groote's D. Vertal. bl. 112, *die ghoe-dertire barmherticheyt* Berm. Serm. Wint. 76 v.

Bij § 105. Verg. reeds in de 15de eeuw den dat. of acc. s. masc.: *van den snelle, den hijncende, den wtgaende, enen slapende, van enen dode, den wenende, den sughende, den siende* Delfsce Bijb. Am. 2, Macch. 14, Paralip. II 15, Ecelesiastic. 22, 48, Nehem. 5, Deut. 32, Ysai. 28, *den dode, enen dode* Leidsch Keurb. (st. v. circa 1406 en 1450), bl. 41, 42, 486, 487; den dat. s. neutr.: *ten quaetste, van allen quade, mit allen guede* Summe le Roy 97, 180, *tot onsen beste* S. Bern. Serm. Wint. 15 r. Als vbb. van een genit. plur. zie: *der heilighen, der doden, der bloeden* Passion. Wint. 1 v. 48 v. 50 r., Delfsce Sout. 10, *der gherechtigen, der sotten, der armen, der bosen, der riken, der ouden, der jongen, der maten* Delfsce Bijb. Parab. Salom. 11, 15, Ecclesiasticus 1, 7, 10, 34, Am. 2, Sop. 1, Agg. 2, Paralip. II 10, 20, Nehem. 16, Ysai. 26, Geert Groote's Dietsche vertal. bl. 64, 66, 75, 79.

Bij § 106. Vgl. met 'seerstens enz. reeds in de 15de eeuw: *dijns, sijns naestens* Delfsce Bijb. Parab. Salom. 6, 25, nevens *sijns naesten* en zelfs *sijns naestes*, beide Ibid. Deuter. 27.

Bij § 113. Zie nog voor *haer* dat. en acc. plur. comm. gen. „Salich zijn die armen van gheesten, want dat rijke der hemelen behoert *haer* toe,” S. Bern. Serm. Wint. 103 r., en voorts Ibid. 14 v. 20 r. 65 v. 114 v. 157 r. 160 v., Somerst. 16 v. 18 v. 23 r. 25 r. 32 v. 39 r. 44 r. 48 r. v. 52 v. 60 v. 73 v. 103 r. 105 r. 107 v. 125 r., *in haer*, in hen, Somerst. 16 v. 17 r. 28 r., Delfsce Bijb. Ysai. 42.

Bij § 119, de noot onder aan de pagina. Verg. nog: *sine ridder*, *sine naem*, *sine hemelsche vader*, *sine vleysch*, *sine meester*, *sine gheest* S. Bern. Serm. Wint. 65 r. 118 r. 152 v., Som. 47 r. 47 v. 126 r. 161 r.

Bij § 123, noot bl. 131. Zie nog voor *zelven* in nomin. sing. masc. fem. s. Bern. Serm. Wint. 1 v. 17 v. 42 v. 53 v. 100 r. 128 v. 147 v. Somerst. 5 v. 11 r. 100 v., Contempl. (Cat. N. Lett. mss. n°. 313), 200, 205, 210, 229.

Bij § 126. Zie nog: „sijn lieve moeder *wies* droevicheit,” Pasieb. (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. no. 311), bl. 399.

Bij § 128. Zie nog: „coningen — onder *wies* onderdanicheit si waren,” Cl. v. d. l. land. bl. 4; „broeders — *wies* clooster,” Ibid. 13.

Bij § 129. Zie nog *wiens* in den Cl. v. d. lagh. land. bl. 4, S. Bern. Serm. Wint. 73 r. 76 r., Somerst. 2 v. 8 v. 61 r., Gentsche Collat. 59, 172, 244, 259.

Bij § 141. De plaats uit Hel. 1425, als bewijs voor *bethiu* bij twee nomina van verschillend genus geciteerd, mag niet als zoodanig gelden, dewijl noch uit de Os. noch uit de Ohd. en Ags. bronnen het geslacht van *hosc* blijkt; het woord kan evengoed masc. zijn als neutrum.

Bij § 146*. Zie nog voor *van als*: „vorsaghen hem *van alles* des hem noot was,” Cl. v. d. l. land. 74; „hi *was* voirsien *van alles* — des men behoven mochte,” Ibid. 97; „*van als* memorie te houden,” Leidsch Keurb. bl. 408; voorts Gentsche Collat. 170, 125, 225, 246, 308.

Bij § 147*. Zie reeds i. d. 15de eeuw: *mit deser twyerhanden*

heilicheyt S. Bern. Serm. Wint. 40 r., *desen dryerchanden gheest* Ibid. Som. 57 r.

Bij § 157. Vgl. nog: „doe hi — *bedevaert* voer, ’ „si was *bedevaert* getogen, ” „voer grave Florijs *pelgrimadze*, ” Cl. v. d. l. land. bl. 53, 57, 60; en „*bedevairt* riden, gaen ” Oorl. v. Albr. v. Bei. bl. 39, 49, 296.

Bij § 158. Zie nog voor de regeering van *tot: tot des morgens* Deifscce B. Gen. 32, Ex. 12, Deut. 8, *tot tsavonds* Ibid. Macch. I 9, 10, Reg. I 30, *tot des vrijdachs, tot des dorden dachs* Passieb. (Cat. d. M. v. N. Lett. mss. no. 311), bl. 508, 520.

INHOUDSOPGAVE.

DE VORMLEER.

De cijfers geven de §§ aan.

Vocalen en Diphthongen.

Over enkele *a*'s. 1 en Add. — De *e* en *a* vóór *r*. 2 — De gerekte *ee* vóór *r*. 3 — Enkele *e*'s uit *a*. 4 en Add. — *E* voor *i*. 5 — Scherpe *ee* voor *ei*. 6 — *I* voor *e*. 7 — *O* uit *a*, *â* en *e*. 8 en 9 — *O* voor *u*, *oe*, *eu*. 10, 11 en 12 — *U* voor *o*. 13 — De *u* in *guwen*, *zuyren*. 13* — *Oe* voor scherpe *oo*. 14 — *Eu* voor *e*. 15 — Volk. en onvolk. *eu* uit *e*. 16 — *Eu* voor *oe*. 17 — Onv. *e* uit volk. *e*. 18 — *Ei* voor scherpe *ee*. 19 — *Ei* uit zachtvolk. *e*, vóór *r*. 20 — *Ai*, *ay* voor *ei*. 21 — *Ei* voor *aii*. 22 — Enkele andere *e*'s, enkele *ou*'s, *ui*'s en de diphth. in *jadder*. 23 — Enkele *ij*'s. 24 —

Consonanten.

Over *ft* en *cht*, *lg* en *lv*. 25 — De *ng* en *g*. 26 — De *j* en *w*. 27 — Een gutturale nasaal uit *n*, vóór *d*, *t*, *s*. 28 e. Add. — Verscherping van consonanten. 29 en 30 —

Epenthesis, syncope, enz.

Vormen met of zonder epenthesis. 31 — Vormen m. of z. paragoge 31* — Vormen m. of z. syncope. 32 en 33 — Vormen m. of zonder elisie. 34 en Add. — Vormen m. of z. assimilatie. 35, 36 — Verdubbeling van consonant. 37, 38 en Add. —

Hoofdvormen der sterke, zwakke en de anomale conjugatie.

De opmerkelijke hoofdvormen der sterke vervoeging. 39 e. Add., 40, 41 en Add., 42, 43, 44, 45 — Een imperf. en partic. der zwakke conjugatie. 46 — *Darren*,

dorven, willen, kunnen, moeten. 47 — *Werken.* 48 — *Ge* in de participia perfecta. 49 —

Personaal- en modalsuffixen v. h. verbum.

De 1ste pers. sing. praes. indic. 50 — De 2de pers. enk. op s. 51 — De vormen *mooghdy, sijdy*, enz. 52 e. Add. — De vormen *mooghje, drinekje*, enz. 53 — De vormen *gij plofte, maecte* enz. 54 en Add. — De 1ste en 3de pers. enk. v. h. sterke praeter. op -e. 55 — Een suffix -en in den singul. v. h. zw. praeterit. 56 en Add. — Niet-syncope van het stamsuffix. 57 — Vormen als *gevet, houdt*, voor *geeft et, houdt et.* 58 — Vormen als *hatede, vluchtete*, enz. 59 —

Samengestelde tempora. 60 en Add.

Afleiding der verba. 61.

Samenstelling der verba met een praepositie. 62 en Add. 63 en Add.

Declinatie v. h. substantief.

Het suff. *s* van den st. genit. sing. smelt somwijlen samen met het naamw 64 — Een vrouwel. genit. sing op *s, es.* 65 en Add., 66 — De zw. genit. s. masc. en neutr. 67 — De zw. genit s. femin. 68 en Add. — De vorm des datiefs verloopt. 69 en Add., 70 — De pluralisvormen. 70—75 — De geographische eigennamen op -en. 76 —

Afleiding der substantiva.

Mannel. persoonsnamen op -aer, -er, enaer, -enier, -enist, -drig. 77 — Vrouwel. persoonsnamen op -in, -esse, -sche, -e. 78 — Gemeenslachtige persoonsnamen op -ing, -ling. 79 — Deminutieven. 80 — Derivata op -nis, -dom, -heid, -ij, -c, -de, -te. 81 — Het praefix *ge.* 81* — Het suffix in *orde(n), rede(n), rave(n), linden, necken, lenden, dinghen, koey.* 82 en Add. — Vormen als *beken, bescheer*, enz. 82* —

Samenstelling der substantiva. 83.

Declinatie v. h. adjectief.

Het oorspr. st. adject. in het Dietsch. 84, 85 en Add. — Het oorspronk. zwakke adject. in het Dietsch. 86 e. Add., 87 — De stand der adjectieve buiging in de 16de eeuw. 88, 89 e. Add. — Het zoogenaamd onverzeld adject. bij **V.** 90 e. Add. — Het adject. na een bij **V.** 91 e. Add. — Het adject. na een possess. bij **V.** 92 — Het adject. na een bep. lid. of vnw. bij **V.** 93 e. Add. — De nom. s. masc., de nom. acc. s. neutr. zonder buigings-suffix. 94 — De adjectiva op -e. 95 — De nom. acc. s. femin. zonder buigingssuff. 96 e. Add. — De nom. acc. plural. zonder buigingssuff. 97 e. Add. — De acc. s. masc. zonder buigingssuffix. 98 en Add. — *Een* en het possessief zonder buigingssuff. 99 — Apocope der *n* bij adjectiva op -en. 100 e. Add. — *En* als suffix, uit *een.* 101 — Het attribut. adject., achter

zijn substant., zonder herhaling van 't artikel. 102 — Het attribut. adject., vóór zijn substant., maar daarvan door een artik. gescheiden. 103 — Het attribut. adject., achter zijn subst., met herhaling van 't artikel. 104. — Het substantief gebezigde adjectief. 105 e. Add., 106 e. Add. —

Afleiding der adjectiva.

Vormen op *-baer, -ig, -loos, -isch, -sch, -zaam, -lijk, -achtig*. 107 — Andere opmerkelijke derivata. 108 —

Het pronomén personale en het possessivum.

Over *du* en *dijn*. 109 — De genitieven *mijns, mijner*, enz. 110 — De genit. *hunner*. 111 — De vorm *uw luyder*. 112. — De dat. en accus. plur. *haer, hen, hun*. 113 en Add. — De vormen *heer* en *hem*. 114 — *Ze*. 115 — *Mijn, zijn* als pron. pers. 116 — Het gebruik van *zich*. 117 — *Hun, haer* als poss. 118 — Het possess. als praedic. 119.

Het demonstratief pronomén.

Buiging van *die, deze*. 119*, 120 — Buiging van het bijvoeg. *zelve* en *gene*. 121 — Buiging v. h. zelfst. *zelve*. 122 — Over *zelf, zelfs, zelve, zelven*. 123 en Add.

Het relatief pronomén.

De vorm *die (wie)* in den dat. acc. s. masc. 124 — *Die (wie)* als dat plur. 125 — *Wiens* als gen., *wien* als dat. acc. s. fem. 126 e. Add., 127 — *Wiens* als genit. plur. 128 en Add. — De *n* in *wiens*. 129 en Add. — De buiging van *welk(e)*. 130 — De vorm 't *gunt*. 131 —

Het interrogatief pronomén. 132, 133.

Het pronomén indefinitum.

Buiging van (*een*) *yegelijk, iemand, niemand*, het subst. *ieder, elck*. 134 — *Me* voor *men*. 135 — *Eenigh* en het adject. gebezigde *ieder, elck*. 136 —

Het numerale.

Tachtig en *duyst*. 137 — Declinatie der cardinalia. 138, 139 — Declinatie van *beide*. *Beyds*. 140, 141 e. Add., 142 — De ordinalia. 143 — *Anderde* en *ander*. 144 — *Zom, de zommige, enkel, menigh*. 145 — *Al, alle, alles*. 146, 146* en Add., 147 — Composita met *hande* en *lei*. 147* e. Add. —

Het adverbium.

Bijwoorden op *-en*. 148 — Bijw. op *-e*. 149 — Bijw. in den superlatief. 150 — Bijw. in den comparatief. 151 — Het adverb. suffix *-s*. 152 — Enkele van subst. of adject. gevormde bijwoorden. 153 — Enkele pronominale bijw. 154 — Enkele praepositioneele bijw. 155 —

De praepositie. 156, 157 e. Add., 158 en Add., 159.

De conjunctie. 160, 161.

De interjectie. 162.

Duitsche woorden, prae- en suffixen. 162*.

